

การพัฒนารูปแบบกิจกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชานาในพื้นที่ชานเมือง

โดย

นายกิตพันธ์ นาคประชา

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาพัฒนศึกษา แบบ 2.1 ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2561

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

การพัฒนารูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่
ชานเมือง

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพัฒนศึกษา แบบ 2.1 ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา 2561
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

DEVELOPMENT OF COMMUNITY SUPPORTED AGRICULTURE MODEL FOR
SUSTAINABILITY OF FARMERS IN SUBURBAN AREAS

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for Doctor of Philosophy (DEVELOPMENT EDUCATION)
Department of Education Foundations
Graduate School, Silpakorn University
Academic Year 2018
Copyright of Graduate School, Silpakorn University

หัวข้อ	การพัฒนารูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง
โดย	กิติพนธ์ นาคประชา
สาขาวิชา	พัฒนศึกษา แบบ 2.1 ปรัชญาคชภูมิจัณต
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก	รองศาสตราจารย์ ดร. นพพร จันทรนำชู

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้รับพิจารณาอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาคชภูมิจัณต

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.จรูไรรัตน์ นันทานิช)

พิจารณาเห็นชอบโดย

..... ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ศศิพร ต่ายคำ)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก
(รองศาสตราจารย์ ดร. นพพร จันทรนำชู)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม
(รองศาสตราจารย์ ดร. ไชยยศ ไพวิทยศิริธรรม)

..... ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก
(อาจารย์ ดร. จูรีวรรณ จันปลา)

57260901 : พัฒนศึกษา แบบ 2.1 ปรัชญาคุชภักดิ์บัณฑิต

คำสำคัญ : เกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน, ความยั่งยืนของชาวนา, พื้นที่ชาวนาเมือง

นาย กิติพันธ์ นาคประชา: การพัฒนารูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชาวนาเมือง อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ : รองศาสตราจารย์ ดร. นพพร จันทร์นำชู

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1.ศึกษาสภาพการณ์การผลิต การตลาด และเงื่อนไขการดำรงอยู่ของชาวนาในพื้นที่ชาวนาเมือง 2.ศึกษาการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน 3.พัฒนารูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชาวนาเมือง 4.นำเสนอรูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน เพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชาวนาเมือง ใช้วิธีวิจัยทั้งการวิจัยเชิงปริมาณ และการวิจัยเชิงคุณภาพ ตัวอย่าง คือ ชาวนา ในพื้นที่อำเภอพุทธมณฑล อำเภอสามพราน และอำเภอนครชัยศรี จำนวน 400 คน ผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ 1.ชาวนาเกษตรกรต้นแบบ และเครือข่ายของศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร ผู้สูงอายุ ผู้นำชุมชน รวมถึงตัวแทนจากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับการทำนาในพื้นที่ จำนวน 20 คน 2.สมาชิกเกษตรกร และผู้ประสานงานของโครงการ รวมถึงผู้มีส่วนได้เสียที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน รวมจำนวน 17 คน เครื่องมือที่ใช้รวบรวมข้อมูลได้แก่ แบบสอบถาม แนวทางการสัมภาษณ์เชิงลึก และแนวทางการสนทนากลุ่ม การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณใช้ค่าความถี่ และค่าร้อยละ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพใช้การวิเคราะห์เนื้อหาและการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ทฤษฎีฐานราก

ผลการวิจัยพบว่า 1.ชาวนาส่วนใหญ่ในพื้นที่ทำนาโดยการเช่าที่ดิน มีการใช้สารเคมีในการทำนา มีการจ้างแรงงานและเครื่องจักรกลทางการเกษตร และขายผลผลิตข้าวทั้งหมดให้แก่โรงสีซึ่งเป็นผู้กำหนดราคาในการรับซื้อข้าว ส่วนเงื่อนไขในการปรับตัวที่ทำให้ชาวนายังคงประกอบอาชีพทำนาแบ่งได้ 2 ลักษณะ คือ เงื่อนไขภายใน ได้แก่ ลักษณะของพื้นที่และการถือครองที่ดิน สภาพทางการเงิน ความสามารถในการใช้แรงงานของครัวเรือน การรวมกลุ่ม ทัศนคติ และการเรียนรู้ในการทำนา เงื่อนไขภายนอก ได้แก่ สภาพแวดล้อม และนโยบายของภาครัฐ 2.การปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรรม ที่สนับสนุนโดยชุมชน ด้านการผลิตและการจัดการผลผลิต พบว่า ผลผลิตทางการเกษตรมีความหลากหลายและเป็นไปตามฤดูกาลด้วยแนวทางของเกษตรอินทรีย์และมีการรักษาคุณภาพของผลผลิตระหว่างการจัดส่ง ด้านการเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับผู้บริโภค พบว่า มีการสร้างความเข้าใจแก่ผู้บริโภคเกี่ยวกับการดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน และมีการสร้างการรับรู้เกี่ยวกับการผลิตและผลผลิตทางการเกษตรอย่างสม่ำเสมอ ด้านการจัดการโครงการ พบว่า มีการให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมจากทั้งสมาชิกเกษตรกรและผู้บริโภค 3.รูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชาวนาเมือง ประกอบด้วย องค์ประกอบของรูปแบบ ได้แก่ การจัดตั้งโครงการ การสร้างความปลอดภัยและความหลากหลายของผลผลิตข้าว การจัดการผลผลิต การกำหนดข้อตกลงในการร่วมแบ่งปันอย่างสมเหตุสมผล การสื่อสารเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับผู้บริโภค และการสร้างโอกาสในการพบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยเงื่อนไขความสำเร็จของรูปแบบ ได้แก่ การปรับตัวของชาวนา การรวมกลุ่มของชาวนา ความร่วมมือจากผู้บริโภค และการสนับสนุนเกื้อกูลซึ่งกันและกัน 4.แนวทางการปรับใช้รูปแบบที่สอดคล้องกับสภาพการณ์การทำนาของชาวนาพื้นที่ ได้แก่ 1) ควรจัดตั้งโครงการในลักษณะของการรวมกลุ่ม 2) ควรใช้พันธุ์ข้าวคุณภาพดีที่เหมาะสมแก่การบริโภค และปรับเปลี่ยนมาทำนาตามแนวทางของเกษตรอินทรีย์ 3) ควรมีการวางแผนและกำหนดแนวทางการดำเนินงานในแต่ละขั้นตอนของการจัดการผลผลิตข้าวอย่างชัดเจน 4) ควรกำหนดค่าสมาชิกโดยการคำนวณจากค่าใช้จ่ายทั้งหมดที่เกิดขึ้นในการผลิตและเหมาะสมกับปริมาณผลผลิตที่ผู้บริโภคจะได้รับ 5) ควรสื่อสารเกี่ยวกับผลกระทบทางลบจากการขยายตัวของเมืองที่มีต่อการทำนาของชาวนาในพื้นที่ และ 6) ควรเตรียมความพร้อมของสถานที่ และพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้เกี่ยวกับการทำนาในอดีตและฟื้นฟูพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมข้าวในพื้นที่

57260901 : Major (DEVELOPMENT EDUCATION)

Keyword : community supported agriculture, sustainability of farmers, suburban areas

MR. KITIPON NAKPRACHA : DEVELOPMENT OF COMMUNITY SUPPORTED
AGRICULTURE MODEL FOR SUSTAINABILITY OF FARMERS IN SUBURBAN AREAS THESIS
ADVISOR : ASSOCIATE PROFESSOR DR. NOPPORN CHANTARANAMCHOO

The objectives of this research consisted of 1.To study the conditions of production, marketing, and conditions for the existence of farmers in suburban areas, 2.To study the excellent practice of agriculture supported by the community, 3.To develop the model of community supported agriculture for sustainability of farmers in suburban areas, and 4.To present the model of community supported agriculture for sustainability of farmers in suburban areas by using research methodology in the terms of both quantitative research and qualitative research. The key informants consisted of 400 farmers in Phutthamonthon District, Sam Phran District, and Nakhon Chai Sri District who were divided into 1.Farmer or role-model agriculturist and the network of learning centers to increase the efficient production of agricultural products, the elderly, community leaders; including representatives from government sections involved in farming in the area in a total of 20 people, and 2.The members of agriculturists and project coordinator; including the experts with their experience related to the implementation in accordance with the guidelines of community supported agriculture in a total of 17 people. The research instrument used for data collection were questionnaires, guideline of in-depth interviews, and guideline of group discussion. The quantitative data analysis used the frequency and percentage value, but the qualitative data analysis used content analysis and grounded theory.

The results of this research were found that 1.Most farmers worked in the farming area on the land for rent with the use of chemicals in farming, labor employment, and agricultural machinery. Then, they sold all rice products to the mill which determined the price of selling and buying rice. As for the conditions for adaptation that allowed the farmers to continue their farming career, they could be divided into 2 types: Internal Conditions which were consisted of nature of area and land ownership, financial condition, ability to use the labor for the household, grouping, attitudes, and learning in farming, and External Conditions which included the environment and government policies, and 2.Best practice of community supported agriculture regarding the production and production management, it was found that agricultural products were diverse and seasonal according to the guidelines of organic agriculture and quality maintenance of the products during delivery. And about the connection with the relationship between the consumers, it was found that there was the better understanding among the consumers regarding the implementation of agricultural practice supported by the community, and regular creation of awareness about production and agricultural products; including in project management which was found that it was focused on the importance of participation from both members of agriculturists and consumers, 3.The model of community supported agriculture for sustainability of farmers in suburban areas included the elements of form such as the establishment of project, the creation of safety and diversity of rice products, product management, determination of reasonable agreement to share, communication and connection of relationship with the consumers, and creation of opportunities for meeting and exchange of learning. Moreover, the conditions for success of model included the adjustment of farmers, setting the group of farmers, cooperation from the consumers, and mutual support, and 4.Guideline for applying the model that was consistent with the rice farming situation of that area consisted of 1) The project should be established in the form of grouping, 2) There should be the use of good quality of rice that was suitable for consumption and changed to make farming according to the guideline of organic agriculture, 3) There should be the plan and determination of guideline for each step of clear implementation in rice product management, 4) There should be the membership fee calculated from all actual expenses in the production and suitable for the amount of products that consumers would receive, 5) There should be the communication about the negative impact of urban expansion on farming of farmers in that area, and 6) There should be the preparation of place, development of learning activities about farming in the past, and restoring rituals related to rice culture in that area.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี ด้วยความกรุณาและการแนะนำอย่างดียิ่ง จาก รองศาสตราจารย์ ดร. นพพร จันทรนาชู อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก และรองศาสตราจารย์ ดร.ไชยยศ ไพบุทธิศิริธรรม อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม ศาสตราจารย์ ดร. คณิต เขียววิชัย และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ศศิพร ต่ายคำ ประธานกรรมการ และอาจารย์ ดร.จวีร์วรรณ จันทลา ผู้ทรงคุณวุฒิ ที่ได้ให้คำปรึกษา และข้อเสนอแนะเพื่อความสมบูรณ์ของวิทยานิพนธ์ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณอย่างสูงในความกรุณาจากอาจารย์ทุกท่าน

ขอขอบพระคุณผู้เชี่ยวชาญทุกท่านที่ได้กรุณาตรวจสอบเครื่องมือการวิจัย ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่สำนักงานเกษตรอำเภอ ในการอำนวยความสะดวกแก่ผู้วิจัย และขอขอบคุณเกษตรกรชาวนาผู้ตอบแบบสอบถาม รวมถึงผู้ให้ข้อมูลหลักทุกท่านที่ได้สละเวลาเพื่อให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลแก่ผู้วิจัย ซึ่งล้วนมีส่วนสำคัญที่ทำให้การทำวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.ธีรศักดิ์ อุ๋นอารมย์เลิศ ที่ให้คำปรึกษา และคำแนะนำที่มีส่วนสำคัญยิ่งในการพัฒนาวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

สุดท้ายนี้ผู้วิจัยขอขอบคุณพ่อ แม่ และพี่ชาย ในการสนับสนุนผู้วิจัยในทุก ๆ ด้านมาโดยตลอด จนนำมาสู่ความสำเร็จทางการศึกษาในครั้งนี้

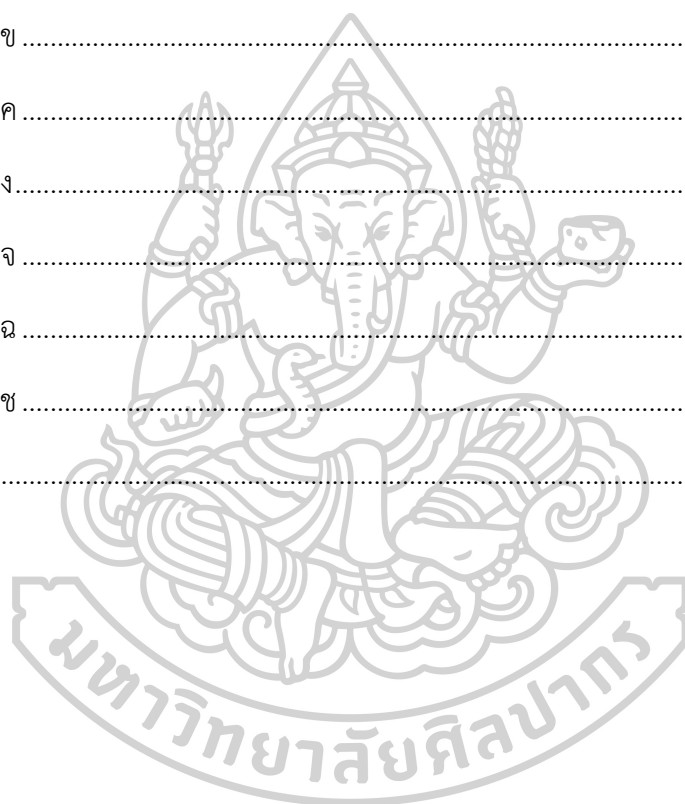
กิติพนธ์ นาคประชา

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญรูปภาพ.....	ฐ
บทที่ 1 บทนำ	1
1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
2. คำถามการวิจัย.....	6
3. วัตถุประสงค์การวิจัย.....	6
4. ขอบเขตการวิจัย.....	7
5. นิยามศัพท์เฉพาะ	9
6. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	11
บทที่ 2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	12
แนวคิดเกี่ยวกับเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน	12
แนวคิดเกี่ยวกับห่วงโซ่คุณค่าของสินค้าเกษตรกรรม.....	19
แนวคิดเกี่ยวกับการดำรงชีพอย่างยั่งยืน	24
แนวคิดเกี่ยวกับการเทียบเคียงและการปฏิบัติที่เป็นเลิศ.....	30
แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบ	35
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	41
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	91

ส่วนที่ 1 การศึกษาสภาพการณ์การผลิต การตลาด และเงื่อนไขการดำรงอยู่ของชาวนาในพื้นที่ ชานเมือง	91
ส่วนที่ 2 การศึกษาการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน	96
ส่วนที่ 3 การพัฒนารูปแบบเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ ชานเมือง	100
ส่วนที่ 4 การศึกษาแนวทางการปรับใช้รูปแบบเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืน ของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง	102
บทที่ 4 สภาพการณ์การผลิต การตลาด และเงื่อนไขการดำรงอยู่ของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง	105
ส่วนที่ 1 สภาพการณ์การผลิตและการตลาดของชาวนาที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการดำเนินงาน ของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน	106
1. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ	106
2. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ	126
ส่วนที่ 2 เงื่อนไขการดำรงอยู่ของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง	203
บทที่ 5 การปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน	214
ส่วนที่ 1 การดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน	214
ส่วนที่ 2 การสังเคราะห์วิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน	253
บทที่ 6 รูปแบบเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง	263
ส่วนที่ 1 รูปแบบเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง	263
ส่วนที่ 2 แนวทางการปรับใช้รูปแบบเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนา ในพื้นที่ชานเมือง	320
บทที่ 7 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	333
สรุปผลการวิจัย	333
อภิปรายผล	340
ข้อเสนอแนะ	348

1. ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย.....	348
2. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย.....	350
3. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป	351
รายการอ้างอิง.....	352
ภาคผนวก.....	365
ภาคผนวก ก	366
ภาคผนวก ข	392
ภาคผนวก ค	394
ภาคผนวก ง.....	397
ภาคผนวก จ	399
ภาคผนวก ฉ	401
ภาคผนวก ช	403
ประวัติผู้เขียน.....	408

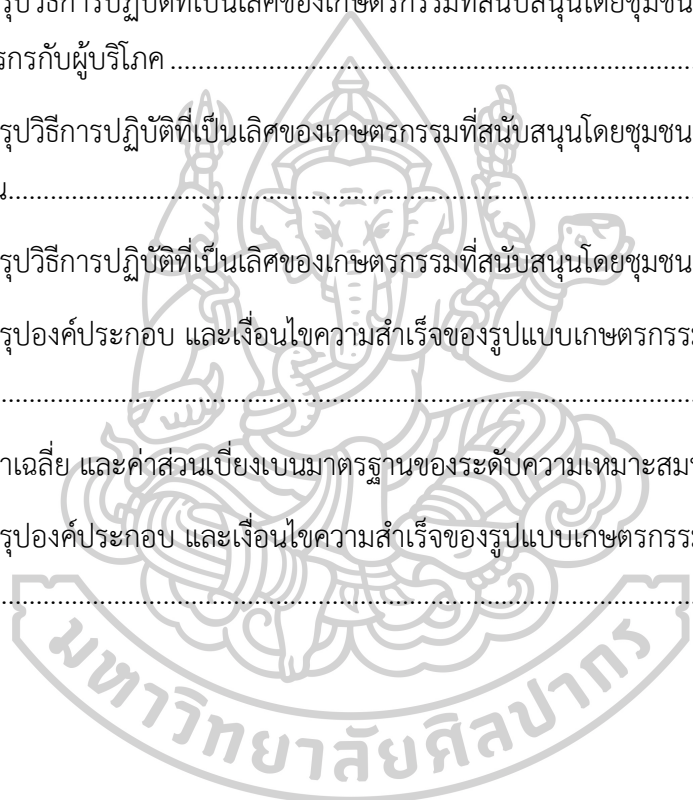
สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ 1	สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพการณ์การผลิตและการตลาดของชาวนา ด้านการผลิต	60
ตารางที่ 2	สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพการณ์การผลิต และการตลาดของชาวนา	63
ตารางที่ 3	สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพการณ์การผลิตและการตลาดของชาวนา ด้านการเรียนรู้	64
ตารางที่ 4	สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพการณ์การผลิต และการตลาดของชาวนา ด้านการขายข้าว.....	67
ตารางที่ 5	สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพการณ์การผลิต และการตลาดของชาวนา ด้านต้นทุน ผลตอบแทน และการได้รับความช่วยเหลือ.....	69
ตารางที่ 6	สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเงื่อนไขการดำรงอยู่ของชาวนา ด้านเงื่อนไขภายใน.....	70
ตารางที่ 7	สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเงื่อนไขการดำรงอยู่ของชาวนา ด้านเงื่อนไขภายนอก	72
ตารางที่ 8	สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ด้านการผลิตและการจัดการ	80
ตารางที่ 9	สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ด้านการเชื่อมโยง	82
ตารางที่ 10	สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ด้านการจัดการโครงการ	86
ตารางที่ 11	ขนาดตัวอย่างของครัวเรือนชาวนาบริเวณพื้นที่ชานเมืองในเขตจังหวัดนครปฐม	94
ตารางที่ 12	แสดงขั้นตอนการวิจัย 4 ขั้นตอน.....	104
ตารางที่ 13	จำนวนและร้อยละของข้อมูลส่วนบุคคลของตัวอย่าง.....	107
ตารางที่ 14	พื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมดของครัวเรือน	110
ตารางที่ 15	พื้นที่ที่ใช้ในการทำนา.....	111
ตารางที่ 16	ลักษณะการถือครองที่ดิน.....	111
ตารางที่ 17	จำนวนพันธุ์ข้าวที่ปลูกในรอบการผลิตที่ผ่านมา.....	112
ตารางที่ 18	ที่มาของเมล็ดพันธุ์ที่นำมาใช้ในการทำนา.....	112

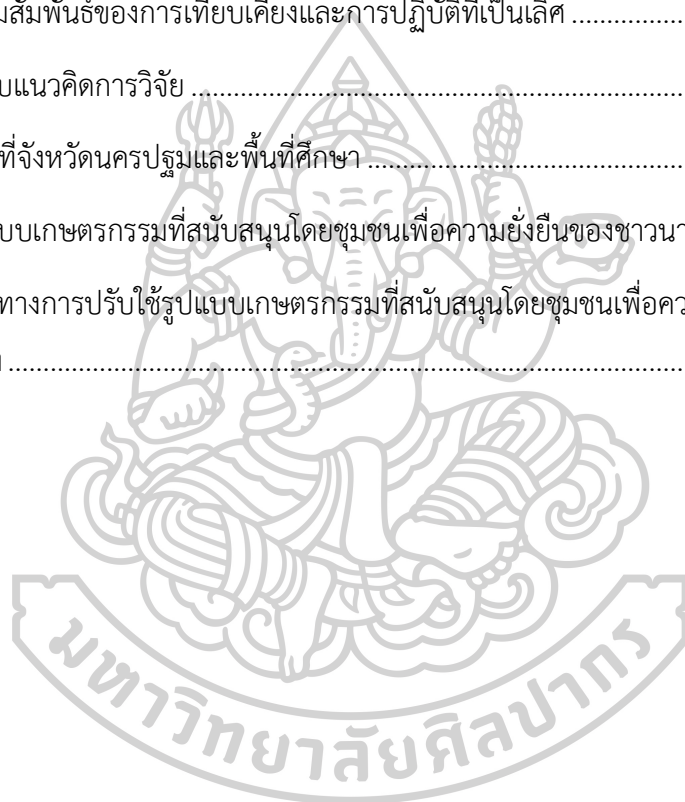
ตารางที่ 19 แหล่งน้ำที่ใช้ในการทำนาเป็นหลัก	113
ตารางที่ 20 จำนวนคนในครอบครัวที่ช่วยในการทำนา.....	113
ตารางที่ 21 การจ้างงาน.....	114
ตารางที่ 22 แหล่งเงินทุนส่วนใหญ่ที่ใช้ในการทำนา.....	115
ตารางที่ 23 ความต่อเนื่องในการทำนา.....	115
ตารางที่ 24 จำนวนครั้งในการทำนาต่อปี.....	115
ตารางที่ 25 การไถนา.....	116
ตารางที่ 26 วิธีการทำนา.....	116
ตารางที่ 27 การใช้สารเคมี.....	117
ตารางที่ 28 การเกี่ยวข้าว.....	117
ตารางที่ 29 การนวดข้าว.....	118
ตารางที่ 30 การกำจัดตอซังและฟาง.....	118
ตารางที่ 31 ปริมาณข้าวที่ผลิตได้ในรอบการผลิตที่ผ่านมา	119
ตารางที่ 32 ปริมาณผลผลิตต่อไร่.....	119
ตารางที่ 33 ต้นทุนในการทำนาเฉลี่ย.....	120
ตารางที่ 34 การกระจายผลผลิตข้าว.....	121
ตารางที่ 35 การเก็บรักษาข้าว.....	121
ตารางที่ 36 การสีข้าว.....	122
ตารางที่ 37 สินค้าข้าวที่ขาย.....	122
ตารางที่ 38 ผู้ซื้อข้าว.....	123
ตารางที่ 39 การขนส่งในการขายข้าว.....	123
ตารางที่ 40 ราคาขาย	124
ตารางที่ 41 การเปรียบเทียบผลผลิตในรอบปีล่าสุดกับปีที่ผ่านมา	124
ตารางที่ 42 ปัญหาด้านการผลิต.....	125

ตารางที่ 43 ปัญหาด้านการตลาด.....	126
ตารางที่ 44 สรุปวิธีการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน ด้านการผลิต.....	254
ตารางที่ 45 สรุปวิธีการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน ด้านการจัดการผลผลิต.....	256
ตารางที่ 46 สรุปวิธีการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน ด้านข้อตกลงในการแบ่งปันระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค	257
ตารางที่ 47 สรุปวิธีการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน ด้านการสื่อสารระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค	259
ตารางที่ 48 สรุปวิธีการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน ด้านการจัดการ ด้านการดำเนินงาน.....	260
ตารางที่ 49 สรุปวิธีการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน ด้านการจัดการ....	262
ตารางที่ 50 สรุปองค์ประกอบ และเงื่อนไขความสำเร็จของรูปแบบเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน.....	308
ตารางที่ 51 ค่าเฉลี่ย และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของระดับความเหมาะสมที่มีต่อองค์ประกอบ	312
ตารางที่ 52 สรุปองค์ประกอบ และเงื่อนไขความสำเร็จของรูปแบบเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน.....	317

สารบัญรูปร่าง

	หน้า
ภาพที่ 1 หัวใจคุณค่าของ Michael E. Porter	20
ภาพที่ 2 หัวเหลี่ยมทรัพยากรในการดำรงชีพ (livelihood assets).....	27
ภาพที่ 3 กรอบคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน.....	28
ภาพที่ 4 ความสัมพันธ์ของการเทียบเคียงและการปฏิบัติที่เป็นเลิศ	32
ภาพที่ 5 กรอบแนวคิดการวิจัย	89
ภาพที่ 6 แผนที่จังหวัดนครปฐมและพื้นที่ศึกษา	105
ภาพที่ 7 รูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง ...	320
ภาพที่ 8 แนวทางการปรับใช้รูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนา ในพื้นที่ชานเมือง	332

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาที่มุ่งไปสู่ความทันสมัยในช่วงเวลาที่ผ่านมาได้พาผู้คนให้ห่างไกลจากผืนดินที่เคยยึดโยงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น ด้วยกระบวนการทำให้เป็นอุตสาหกรรมภายใต้ระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้า อาหารได้กลายเป็นสินค้าชนิดหนึ่งโดยเฉพาะผลผลิตทางการเกษตรที่ถูกส่งเข้าสู่ระบบการค้า ผ่านกลไกทางการตลาดและเดินทางไกลสู่ผู้บริโภคที่ไม่สามารถรับรู้ถึงแหล่งที่มาและวิธีการในการเพาะปลูกของผลผลิตทางการเกษตรเหล่านั้น ส่วนในด้านของเกษตรกร ระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้าได้ปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตและสร้างแรงจูงใจในการผลิตส่วนเกินของเกษตรกร ด้วยการส่งเสริมให้มุ่งไปสู่ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน (specialization) การทำให้เป็นมาตรฐาน (standardization) โดยมีปลายทางอยู่ที่การควบรวมกิจการในห่วงโซ่อุปทาน (supply chain consolidation) ของบริษัทขนาดใหญ่ (สำนักพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมภาคกลาง, 2553) แม้แต่เกษตรกรที่มีวิธีการผลิตเพื่อยังชีพ ผลิตส่วนเกินโดยขึ้นอยู่กับขนาดของครอบครัวอย่างชวานา (Wolf, 1966) ก็ไม่ได้รับการยกเว้นจากระบบเศรษฐกิจ เพื่อการค้าดังกล่าว

ชวานาไทยเริ่มเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้าตั้งแต่หลังสนธิสัญญาเบาริง พ.ศ. 2428 ซึ่งข้าวได้กลายเป็นสินค้าที่สำคัญของประเทศไทย เนื่องจากมหาอำนาจตะวันตกต้องการข้าวเพื่อไปเลี้ยงประเทศอาณานิคมในเอเชียอาคเนย์ ทำให้มีการขยายพื้นที่เพื่อผลิตข้าวเพิ่มขึ้น โดยเพิ่มจาก 5.8 ล้านไร่ เป็น 9.2 ล้านไร่ ในปี พ.ศ. 2448 - 2452 ผลผลิตข้าวเพิ่มขึ้นจาก 2.4 ล้านหาบ ในปี พ.ศ. 2407 มาเป็น 8.1 ล้านหาบ ในปี พ.ศ. 2523 นับได้ว่าตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 19 ข้าวเป็นสินค้าออกอันดับหนึ่งของไทยมาโดยตลอด (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2533) หลังจากนั้นในปี พ.ศ. 2504 แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 ที่เน้นการสร้างเศรษฐกิจเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยใช้กลไกตลาดเป็นเครื่องมือในการกำหนดนโยบายทางเศรษฐกิจ ส่งเสริมให้ภาคอุตสาหกรรมเป็นภาคเศรษฐกิจนำในการพัฒนา และผนวกรวมภาคเกษตรกรรมให้เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย (รังสรรค์ ณะพรพันธุ์ และอนันท์ กาญจนพันธุ์, 2552) ได้นำพาชวานาไทยเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้าอย่างเต็มรูปแบบ โดยปรับเปลี่ยนวิธีการในการเพิ่มผลผลิตจากการขยายพื้นที่เพาะปลูกมาสู่ความพยายามในการเพิ่มผลผลิตด้วยวิธีการผลิตสมัยใหม่ และอธิบายถึงสาเหตุความยากจนของชวานาว่าเป็นเพราะการขาดความรู้ ความชำนาญ และเทคโนโลยีการผลิตที่ก้าวหน้าและมีประสิทธิภาพ โดยนโยบายของรัฐได้สนับสนุนคำอธิบายดังกล่าวด้วยการมุ่งเน้นการให้

ความรู้ รวมถึงสร้างการยอมรับนวัตกรรมและส่งเสริมให้นำเทคโนโลยีที่ถูกนิยามว่าทันสมัยมาใช้ในทุกขั้นตอนการผลิต ส่งผลให้ชาวนาต้องปรับเปลี่ยนมาสู่วิถีการผลิตที่มีต้นทุนการผลิตสูง เนื่องจากต้องพึ่งพิงปัจจัยการผลิตและแหล่งเงินทุนจากภายนอก นับตั้งแต่เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย สารเคมี และเครื่องจักรทางการเกษตรอื่น ๆ รวมถึงน้ำมันเชื้อเพลิง ซึ่งล้วนแต่เป็นต้นทุนที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของชาวนา แม้จะทำให้ปริมาณผลผลิตมากขึ้นและมีคุณภาพดีเป็นที่ยอมรับของตลาด แต่กลับพบว่าปัญหาความยากจนของชาวนามีแนวโน้มที่รุนแรงและซับซ้อนขึ้น (พรเพ็ญ ศาสตรียากรณ์, 2549) โดยที่ปัญหาใหญ่ของชาวนาคือการเป็นหนี้ที่ผูกพันกับการลงทุนทางการเกษตร และเงินหมุนเวียนที่ใช้ในการดำรงชีวิต (พงษ์ทิพย์ สำราญจิตต์, 2559) เนื่องจากชาวนาไม่เพียงต้องลงทุนในการผลิตเพิ่มมากขึ้นเท่านั้น แต่ยังต้องลงทุนในการบริโภคมากขึ้นอีกด้วย ทั้งนี้เพราะการผลิตข้าวเพื่อขายได้พัฒนาถึงขั้นที่ชาวนาปลูกข้าวเพื่อขายทั้งหมด และซื้อหาสิ่งของเพื่อบริโภคจากตลาดเป็นหลัก (เลิศชาย ศิริชัย, 2538) อีกทั้งการทำนาต้องพึ่งพิงอยู่กับสภาพดินฟ้าอากาศและธรรมชาติอยู่มาก ทำให้มีความเสี่ยงสูงต่อภาวะขาดทุนเมื่อเกิดภัยธรรมชาติ

อย่างไรก็ตาม ต้นทุนและความเสี่ยงของชาวนาไม่ได้สะท้อนอยู่ในราคาข้าวที่ชาวนาได้รับ เนื่องจากชาวนาส่วนใหญ่ขาดอำนาจต่อรองทางการตลาด และขาดการมีส่วนร่วมในการกำหนดราคา จึงทำให้เป็นเพียงผู้รับราคา (price takers) ที่ถูกกำหนดจากราคาข้าวในตลาดต่างประเทศผ่านกลไกของคนกลางอีกหลายขั้นตอน ได้แก่ บริษัทผู้ส่งออกข้าว หยง พ่อค้าส่ง พ่อค้าปลีก โรงสี พ่อค้าท้องถิ่นและผู้รวบรวม ซึ่งคนกลางเหล่านี้จะคำนวณต้นทุนและกำไรของตนแล้วหักออกจากราคาที่ได้รับในแต่ละขั้นตอน ราคาสุดท้ายที่เหลือจึงเป็นผลตอบแทนที่ชาวนาได้รับ (ศจินทร์ ประชาสันต์ และคณะ, 2556) แม้ว่าที่ผ่านมาภาครัฐจะมีนโยบายในการช่วยเหลือชาวนาทั้งในด้านการผลิตและการตลาด แต่ก็ไม่สามารถช่วยชาวนาให้หลุดพ้นจากสภาพการเป็นหนี้สินและความยากจนได้ เนื่องจากนโยบายหรือโครงการส่วนใหญ่เป็นลักษณะของการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า มากกว่าที่จะแก้ปัญหาในระดับโครงสร้างที่จะทำให้ชาวนากลับมามีอำนาจต่อรองกับระบบค้าข้าวขนาดใหญ่ได้

นอกจากปัญหาที่เกี่ยวข้องกับระบบการผลิตและการตลาดที่ชาวนาทั่วประเทศประสบร่วมกันดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้วนั้น ยังมีชาวนาจำนวนหนึ่งที่ได้รับผลกระทบทางลบจากการขยายตัวของเมือง เนื่องจากพื้นที่ทำนาของชาวนาเหล่านั้นอยู่ในบริเวณที่เรียกได้ว่าเป็นพื้นที่ชานเมือง ซึ่งเป็นพื้นที่รอยต่อระหว่างเมืองกับชนบท มีลักษณะทางกายภาพที่หลากหลาย โดยเป็นการผสมผสานลักษณะการใช้ที่ดินแบบเมืองและชนบท (วชิร สอแสง และ ดนัย ทายตะคุ, 2555) โดยอาจมีทั้งชุมชนเก่า ย่านที่พักอาศัยใหม่ โรงงานอุตสาหกรรม และพื้นที่เกษตรกรรมปะปนอยู่ร่วมกัน หากแต่พื้นที่เกษตรกรรมในเขตชานเมืองของเมืองขนาดใหญ่ล้วนประสบปัญหาการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินทางการเกษตรอันเนื่องมาจากการขยายตัวของเมือง การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร และการขยายตัวของอุตสาหกรรม ทำให้เกิดความต้องการที่ดินเพื่อนำมาใช้รองรับการขยายตัวของ

กิจกรรมใหม่ แต่จากข้อจำกัดของเมืองที่มีการใช้ที่ดินอย่างหนาแน่นและค่าใช้จ่ายในการลงทุนที่สูงทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายของกิจกรรมจากบริเวณเมืองออกไปสู่พื้นที่เกษตรในเขตชานเมืองซึ่งยังเป็น ที่ว่างและสามารถพัฒนาเพื่อรองรับการขยายตัวของเมืองได้ (สุมาลีณี สาดสว่าง, 2556) ทำให้ ความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ทั้งสองมักจะจบลงในลักษณะที่เมืองขยายขอบเขตกินพื้นที่เกษตรกรรม ที่อยู่โดยรอบเข้ามาในเขตอิทธิพลของเมือง อย่างไรก็ตาม การขยายตัวของเมือง ไม่สามารถจะบุกรุก พื้นที่เกษตรกรรมทุกแห่งที่อยู่ใกล้เคียงได้สำเร็จ พื้นที่เกษตรกรรมบางแห่งยังคงยืนหยัดอยู่ได้ ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมแบบเมือง (บุษกร ชลัษฐธรรมเนียม, 2545) ดังจะเห็นได้จากการดำรงอยู่ของพื้นที่ ปลุกข้าวของชาวนาบริเวณชานเมืองของกรุงเทพมหานคร

การใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรอย่างการทำนาในพื้นที่ชานเมืองกรุงเทพมหานครนั้นเป็นกิจกรรม ที่สืบเนื่องมาจากอดีตซึ่งสอดคล้องกับสมรรถนะดิน (land capability) และสภาพทางธรรมชาติของ พื้นที่ (Thadaniti, 1993) ที่ขึ้นชื่อว่าเป็นพื้นที่สีเขียวที่เป็นแหล่งเกษตรกรรมชั้นดีของประเทศ เนื่องจากสภาพปัจจัยที่ตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างหรือดินแดนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ อันเป็นพื้นที่ราบขนาดใหญ่ที่ค่อย ๆ เทลาดลงสู่อ่าวไทยทีละน้อย จึงทำให้กระแสน้ำในแม่น้ำ เจ้าพระยาและแม่น้ำสาขาหลายสายไหลไม่รุนแรงเพียงพอที่จะกัดเซาะพื้นน้ำ ให้ลึกได้อย่างสม่ำเสมอ และเป็นเส้นตรงได้ จึงเกิดเป็นสายน้ำที่คดเคี้ยวที่มีตะกอนสะสมจนเกิดเป็นเกาะกลางน้ำหรือสันดอน ขึ้น (ปิยนดา บุนนาค, 2525) ซึ่งจากลักษณะภูมิประเทศดังกล่าว ส่งผลให้พื้นดินบริเวณนี้มีความอุดม สมบูรณ์เหมาะสำหรับการประกอบเกษตรกรรม

แต่เมื่อพิจารณาข้อมูลสถิติพื้นที่ปลุกข้าวในปัจจุบันของพื้นที่ดังกล่าว ในส่วนที่ครอบคลุม จังหวัดโดยรอบกรุงเทพมหานคร ได้แก่ ฉะเชิงเทรา นครปฐม นนทบุรี ปทุมธานี สมุทรปราการ และสมุทรสาคร พบว่า พื้นที่ทำนาลดลงเป็นอย่างมาก โดยลดลงจาก 1,797,896 ไร่ เป็น 1,537,194 ไร่ ในปี พ.ศ. 2548 - พ.ศ. 2558 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2560) เท่ากับว่าในช่วง 10 ปี ที่ผ่านมา พื้นที่ปลุกข้าวในจังหวัดโดยรอบของกรุงเทพมหานคร ลดลง 260,702 ไร่ คิดเป็น 14.5 % และเมื่อ พิจารณาเฉพาะพื้นที่ปลุกข้าวในอำเภอที่เป็นเขตติดต่อกับกรุงเทพมหานครของ 6 จังหวัดข้างต้น ในช่วงเวลาเดียวกัน พบว่า พื้นที่ทำนาลดลง จาก 649,150 ไร่ เป็น 464,228 ไร่ ซึ่งลดลง 184,922 ไร่ คิดเป็น 28.5% ซึ่งมากกว่าการลดลงของพื้นที่ปลุกข้าวในภาพรวมของ 6 จังหวัดดังกล่าวถึงเท่าตัว สถานการณ์ดังกล่าวแสดงถึงนัยยะของการขยายตัวของพื้นที่เมืองสู่พื้นที่เกษตรกรรมรอบนอกอย่าง ต่อเนื่อง รวมถึงลักษณะการใช้ที่ดินไม่สอดคล้องกับสมรรถนะดินในพื้นที่ ซึ่งโดยแท้จริงแล้วพื้นที่ เกษตรกรรมเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการรักษาสมดุลทางนิเวศวิทยาของเมือง และในอนาคตพื้นที่ เกษตรกรรมที่อยู่ใกล้เมืองจะยิ่งทวีความสำคัญขึ้น เนื่องจากต้นทุนของการใช้เทคโนโลยีการเกษตรที่ เพิ่มขึ้นจะไม่สามารถทดแทนความสูญเสียพื้นที่เกษตรกรรมที่มีคุณภาพได้อีกต่อไป (ภาสมา สุทธิพงศ์, 2536) นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึงความไม่มั่นคงในการประกอบอาชีพของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง

ซึ่งมีความเสี่ยงในการที่จะสูญเสียที่ดินด้วยสาเหตุต่าง ๆ ที่เป็นผลมาจากการขยายตัวของเมือง ทั้งจากการถูกดูดซับแรงงานเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรม ค่าเช่าที่ดินที่แพงขึ้นตามความต้องการในการใช้ที่ดิน รวมถึงการสูญเสียที่ดินจากการเป็นหนี้สิน ซึ่งจากการศึกษาเกี่ยวกับชีวิตชาวนาหลังการสูญเสียที่ดินพบว่า เมื่อสูญเสียที่ดินไปแล้วชาวนาไม่ได้มีเส้นทางที่แน่นอนในการประกอบอาชีพต่อไป โดยส่วนใหญ่มักจะต้องหันเข้าสู่การรับจ้างขายแรงงานทั้งในภาคเกษตรกรรมและภาคอุตสาหกรรม หรืออาจทำการค้าขาย และเป็นผู้ประกอบการในธุรกิจอื่น ๆ ที่ตนเองไม่ได้มีความเชี่ยวชาญมาก่อน ซึ่งอาจทำให้ไม่ประสบความสำเร็จในการดำเนินธุรกิจนั้น ๆ ได้ (ธารารัตน์ บำรุงศรี, 2553; ยศ สันตสมบัติ, 2539; วิทยากร เชียงกุล, 2519)

ถึงแม้ว่าปัญหาที่เกิดขึ้นกับชาวนาจมาจากหลายปัจจัยที่ซับซ้อน แต่ปัญหาราคาข้าวตกต่ำจากการขาดอำนาจในการต่อรองกับระบบตลาดที่ผ่านกลไกราคาหลายขั้นตอน รวมถึงการถูกเบียดขับจากการขยายตัวของเมืองก็นับว่ามีส่วนสำคัญยิ่ง ต่อการลดน้อยลงของพื้นที่ปลูกข้าวบริเวณชานเมือง ดังนั้นในการสร้างความยั่งยืนให้แก่ชาวนาในพื้นที่ดังกล่าวอาจเกิดขึ้นได้โดยการปรับโครงสร้างความสัมพันธ์ให้ชาวนาสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมีอำนาจต่อรองภายในระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้า (พนารัช ปริดากรณ์, 2545) เนื่องจากการดำรงอยู่ในวิถีการผลิตเพื่อการค้าของชาวนา ไม่ได้ขึ้นอยู่กับความสามารถในการผลิตส่วนเกินเท่านั้น หากแต่สิ่งที่จะทำให้ชาวนารักษาสวนเกินของตนเองไว้ได้ คือ การมีอำนาจต่อรอง (พรเพ็ญ ทับเปลียน, 2546) ซึ่งในการสร้างความสัมพันธ์ทางการผลิตและการตลาดขึ้นใหม่ ชาวนาต้องอาศัยการปรับเปลี่ยนบทบาทของชาวนาในหลายส่วน โดยชาวนาไม่สามารถเป็นผู้ผลิตเพียงอย่างเดียวได้อีกต่อไปแต่จะต้องมีบทบาทหลังการเก็บเกี่ยวในการแปรรูปผลผลิตและรับหน้าที่ทางการตลาดเพิ่มขึ้นมาด้วย ทั้งนี้ ได้มีความพยายามในการพัฒนาทางเลือกที่ตั้งอยู่บนการให้คุณค่าแบบใหม่ที่แหวกออกจากโครงสร้างเดิมด้วยการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างชาวนา กับคนกลาง รวมถึงการสร้างความสัมพันธ์โดยตรงให้เกิดขึ้นระหว่างชาวนา กับผู้บริโภคอีกด้วย (ศจินทร์ ประชาสันต์ และ คณะ, 2556)

แนวคิดเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน (Community Supported Agriculture : CSA) เป็นแนวคิดเกี่ยวกับการดำเนินการในระบบเกษตรกรรมที่เชื่อมโยงระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภคให้มีความสัมพันธ์กันโดยตรง ลดบทบาทของคนกลางในระบบตลาดที่มีหน้าที่ในการกระจายผลผลิต รวมถึงปรับเปลี่ยนมุมมองจากการซื้อขายมาสู่การแบ่งปันซึ่งกันและกัน โดยเป็นแนวคิดที่เกิดจากการตระหนักถึงความปลอดภัยของอาหาร การกลายเป็นเมืองของพื้นที่เกษตรกรรม รวมถึงการตอบโต้ต่อการเริ่มต้นในการนำสารเคมีมาใช้ในการเกษตร ตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 1960 (Wight, 2015) โดยได้รับอิทธิพลจากสหกรณ์ผู้บริโภคเซคัทสึ (Seikatsu Club Consumers Cooperative) ในประเทศญี่ปุ่นที่ดำเนินการด้วยระบบเตเก้ (Teikei) ซึ่งหมายความถึง อาหารที่เรารู้จักเกษตรกรผู้ผลิต (Henderson & Van En, 2007) ร่วมกับแนวทางการทำเกษตรแบบชีวพลวัต (Biodynamic Agriculture) ในเยอรมนี

และสวิตเซอร์แลนด์ ของ Rudolf Steiner ที่เป็นการขยายแนวคิดออกไปจากการทำเกษตรอินทรีย์ โดยเป็นวิถีปฏิบัติทางการเกษตรแบบองค์รวม ซึ่งเชื่อมโยงทุกส่วนของทั้งโลก คือ ผืนดิน พืช สัตว์ มนุษย์ เข้าไว้ด้วยกันสร้างความสมดุลของระบบนิเวศน์โดยไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยต่าง ๆ ภายนอก และไม่พยายามแทรกแซงธรรมชาติ (Perry & Franzblau, 2010) โดยแนวคิดข้างต้นได้แพร่ขยายไปยังสหรัฐอเมริกา และมีกลุ่มคนที่สนใจดำเนินการตามแนวทาง ทดลองและปรับปรุงจนมีการก่อตั้งเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนขึ้นเป็นแห่งแรกในปี 1985 โดย Jan Vander Tuin, John Root และ Robyn Van En (Henderson and Van En, 2007)

การดำเนินงานของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนจะเป็นไปในลักษณะของการร่วมมือกันระหว่างเกษตรกรและผู้บริโภค โดยผู้บริโภคจะร่วมลงทุนเป็นตัวแทนกับเกษตรกรตั้งแต่เริ่มต้นฤดูกาลเพาะปลูก ซึ่งเงินที่ผู้บริโภคร่วมลงทุนจะมาจากกำหนดราคาผลผลิตร่วมกันตลอดฤดูกาลผลิต ซึ่งคำนวณจากต้นทุนการผลิต ค่าแรงของเกษตรกร และค่าขนส่งผลผลิตแก่ผู้บริโภค ในขณะที่เกษตรกรเองจะลงทุนด้านที่ดินและแรงงานที่ใช้ในการผลิต เพื่อทำการเกษตรที่ไม่ทำลายธรรมชาติและไม่ฝืนธรรมชาติ หรือการทำเกษตรอินทรีย์ กล่าวคือ ในทุกขั้นตอนของการผลิตจะไม่มีการใช้สารเคมีและมีความเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นนั้น ๆ เพื่อให้การทำเกษตรมีความใกล้เคียงกับวิถีของธรรมชาติ และเป็นการอยู่ร่วมกับธรรมชาติให้ได้มากที่สุด ดังนั้นหากฤดูกาลใดผลผลิตไม่ได้เป็นไปตามข้อตกลงร่วมกัน ผู้บริโภคก็จะไม่เรียกร้องเพิ่มเติมจากเกษตรกร และในทางกลับกัน หากฤดูกาลใดที่เอื้อต่อการเพาะปลูก มีผลผลิตมาก เกษตรกรจะทำการแบ่งปันคืนให้ผู้บริโภคมากกว่าที่ตกลงกันไว้ โดยไม่คิดราคาเพิ่ม เพราะระบบนี้อยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของทั้งสองฝ่าย มากกว่าเรื่องของ การตกลงซื้อขายผลผลิตอย่างเช่นในระบบตลาดทั่ว ๆ ไป ความหมายของระบบนี้คือ ผู้บริโภคร่วมรับผิดชอบความเสี่ยงในการผลิตของเกษตรกรอันเกิดจากปัจจัยแวดล้อมทางธรรมชาติ รวมถึงช่วยแก้ปัญหาในเรื่องการตลาดแก่เกษตรกร และปฏิเสธผลประโยชน์ที่จะได้จากการเอาเปรียบเกษตรกร จึงเป็นการแลกเปลี่ยนในราคาที่ยุติธรรม รวมถึงเห็นว่าความมั่นคงในเรื่องของที่ดินทำกินรวมถึงการรู้ที่มาที่ไปของอาหารที่บริโภค เป็นเรื่องสำคัญสำหรับผู้บริโภคและเกษตรกร (ชมชวน บุณยะหงส์, 2546; นิธิวรรณ ฤทธิรงค์, 2556; อนุรักษ์ ปานสีด้า, 2553) และจากงานวิจัยของ (Soil Association, 2011) ที่ได้ศึกษาถึงผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน พบว่า การดำเนินงาน ตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ส่งผลที่เป็นประโยชน์ที่หลากหลายต่อผู้เกี่ยวข้องทั้งเกษตรกรและผู้บริโภค ทั้งในแง่ของคุณภาพของอาหาร การกินดีอยู่ดี การตระหนักถึงจัดการทรัพยากรดินอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การลดภาระในการลงทุนเพื่อการผลิตและสร้างรายได้ที่มั่นคงแก่เกษตรกร ทำให้ผู้วิจัยเห็นว่าการดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน จะเป็นแนวทางที่สามารถแก้ปัญหาของชาวนาในพื้นที่ชนเมืองดังที่กล่าวไว้ข้างต้นได้อย่างยั่งยืน

ทั้งนี้ จังหวัดนครปฐมเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีเขตติดต่อกับกรุงเทพมหานคร ทำให้พื้นที่รอยต่อดังกล่าวเป็นพื้นที่ชานเมืองที่ต้องรองรับการขยายตัวของความเป็นเมืองจากกรุงเทพมหานคร และจากการสำรวจพื้นที่ปลูกข้าวของสำนักงานเกษตรจังหวัดนครปฐม พบว่า ในปี พ.ศ. 2555 - พ.ศ. 2559 พื้นที่ปลูกข้าวในจังหวัดลดลงเป็นอย่างมาก โดยลดลงจาก 429,064 ไร่ เหลือ 334,211 ไร่ (สำนักงานเกษตรจังหวัดนครปฐม, 2560) ซึ่งลดลงถึง 94,853 ไร่ เท่ากับว่า ในช่วงห้าปีที่ผ่านมา พื้นที่ปลูกข้าวของชาวนาในจังหวัดนครปฐมลดหายไป 22 % อีกทั้งมีแนวโน้มของการลดลงอย่างต่อเนื่อง ซึ่งหากสถานการณ์ยังคงดำเนินต่อไปดังเช่นที่ผ่านมา พื้นที่ชานเมืองซึ่งมีความเหมาะสมต่อการทำการเกษตรข้างต้น จะยิ่งถูกปรับเปลี่ยนไปสู่รูปแบบของเมืองที่ดำเนินไปพร้อมกับผลกระทบทางลบต่อความยั่งยืนในการดำรงชีพของชาวนาในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง

จึงเป็นที่สนใจของผู้วิจัยในการศึกษาสภาพการณ์การผลิตและการตลาด รวมถึงเงื่อนไขที่มีผลต่อการต่อการดำรงอยู่ รวมถึงความสัมพันธ์ของกระบวนการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เห็นภาพรวมทั้งระบบของชาวนาในพื้นที่ชานเมืองของจังหวัดนครปฐม และนำไปสู่การพัฒนาในรูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชานเมืองซึ่งสามารถนำไปเป็นแนวทางสำหรับชาวนาในพื้นที่อื่นที่มีบริบทใกล้เคียง รวมถึงอาจนำไปสู่การปรับเปลี่ยนทัศนคติในการช่วยเหลือชาวนาแบบพึ่งพิง สู่การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันระหว่างชาวนากับผู้บริโภคอันจะนำมาซึ่งความยั่งยืนของชาวนา และเชื่อมโยงผู้คนสู่การตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของผืนดิน

2. คำถามการวิจัย

เกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชานเมืองมีรูปแบบอย่างไร

3. วัตถุประสงค์การวิจัย

3.1 เพื่อศึกษาสภาพการณ์การผลิต การตลาด และเงื่อนไขการดำรงอยู่ของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง

3.2 เพื่อศึกษาการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน

3.3 เพื่อพัฒนารูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง

3.4 เพื่อศึกษาแนวทางการปรับใช้รูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง

4. ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัย ดังนี้

4.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษารูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง ผู้วิจัยใช้แนวคิดเกี่ยวกับแนวคิดเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน (Bashford & others, 2013; Paul, 2015; Tegtmeier, 2005; Wilkinson, 2001) แนวคิดเกี่ยวกับห่วงโซ่คุณค่าของสินค้าเกษตรกรรม (Porter, 1998; UN Industrial Development Organization : UNIDO, 2009; ไพฑูรย์รอดวินิจ, 2541; ดำรงค์ศักดิ์ ชัยสนธิ และ ก่อเกียรติ วิริยะกิจพัฒนา, 2549) แนวคิดเกี่ยวกับการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Department for International Development, 1999; ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2554) แนวคิดเกี่ยวกับการเทียบเคียงและการปฏิบัติที่เป็นเลิศ (กรมการพัฒนาชุมชน, 2549; บุญดี บุญญากิจ และ กมลวรรณ ศิริพานิช, 2545) แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบ (Keeves, 1988; วาโร เฟิงส์วีสต์, 2553)

4.2 ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ในการศึกษารูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง เป็นพื้นที่ทำนาที่อยู่บริเวณชานเมืองในเขตจังหวัดนครปฐมซึ่งประกอบด้วย 1. พื้นที่อำเภอพุทธมณฑล 2. พื้นที่อำเภอสสามพราน 3. พื้นที่อำเภอนครชัยศรี เนื่องจากเป็นเขตพื้นที่ทำนาที่อยู่ระหว่างกรุงเทพมหานครกับอำเภอนครปฐมและเขตอุตสาหกรรมของจังหวัดสมุทรสาคร จึงทำให้เป็นพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากการขยายตัวของเมือง โดยเกิดความต้องการที่ดินเพื่อนำมาใช้รองรับการขยายตัวของกิจกรรมใหม่ ซึ่งสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

4.3 ขอบเขตด้านประชากร ตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลหลัก

4.3.1 ประชากร (population)

ประชากรในการวิจัยเชิงปริมาณเพื่อศึกษาสภาพการณ์การผลิต การตลาด และเงื่อนไขการดำรงอยู่ของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง ได้แก่ คราวเรือนชาวนาบริเวณพื้นที่ชานเมืองในเขตจังหวัดนครปฐม ซึ่งประกอบด้วยครัวเรือนชาวนา 3 พื้นที่ ได้แก่ อำเภอพุทธมณฑล 694 ครัวเรือน อำเภอสสามพราน 378 ครัวเรือน อำเภอนครชัยศรี 1,785 ครัวเรือน รวมทั้งสิ้นจำนวน 2,857 ครัวเรือน (สำนักงานเกษตรจังหวัดนครปฐม, 2560)

4.3.2 ตัวอย่าง (samples)

ตัวอย่างในการวิจัยเชิงปริมาณเพื่อศึกษาการผลิต การตลาด และเงื่อนไขการดำรงอยู่ของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง ซึ่งผู้วิจัยจะเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม (questionnaires) จากหัวหน้าครอบครัวของครัวเรือนชาวนาบริเวณพื้นที่ชานเมืองในเขตจังหวัดนครปฐม ประกอบด้วย

ครัวเรือนชาวนา 3 พื้นที่ ได้แก่ อำเภอพุทธมณฑล อำเภอสามพราน อำเภอนครชัยศรีโดยใช้ตารางของเครจซี่และมอร์แกน (Krejcie & Daryle W. Morgan, 1970) ได้ขนาดตัวอย่าง 338 ครัวเรือน และรวบรวมแบบสอบถามเพื่อสำหรับความผิดพลาดในการตอบกลับของแบบสอบถาม รวมทั้งสิ้น 400 ครัวเรือน ใช้วิธีการสุ่มแบบแบ่งชั้น (stratified random sampling)

4.3.3 ผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informants)

ผู้ให้ข้อมูลหลักในการศึกษาสภาพการณ์การผลิต การตลาด และเงื่อนไขการดำรงอยู่ของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง ได้แก่ ผู้เกี่ยวข้องกับศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร ซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้ในระดับอำเภอที่มุ่งเน้นให้เกิดการเรียนรู้การผลิตสินค้าเกษตรตั้งแต่การผลิต การบริหารจัดการ จนถึงการตลาด โดยในพื้นที่วิจัยทั้ง 3 อำเภอ เป็นศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตรที่มีข้าวเป็นผลิตผลทางการเกษตร ดังนี้ 1. ศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร อำเภอพุทธมณฑล 2. ศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร อำเภอสามพราน และ 3. ศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร อำเภอนครชัยศรี โดยการเลือกอย่างเจาะจง (purposive selection) ตามคุณสมบัติที่ผู้วิจัยกำหนด คือ มีประสบการณ์หรือมีความเกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพการทำนาไม่ต่ำกว่า 5 ปี และสามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินการที่เกี่ยวข้องกับการผลิต การตลาด และเงื่อนไขการดำรงอยู่ของชาวนาในพื้นที่ได้ ซึ่งได้แก่ เกษตรกรต้นแบบและเครือข่ายของศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร ผู้สูงอายุ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน รวมถึงตัวแทนจากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง จำนวน 20 คน

ผู้ให้ข้อมูลหลักในศึกษาการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน โดยเลือกอย่างเจาะจงจากกลุ่มเกษตรกรที่ดำเนินการตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน จำนวน 4 แห่ง ได้แก่ 1. โครงการฝึกประสานใจ : ผู้ผลิต เพื่อผู้บริโภค และสิ่งแวดล้อม จังหวัดสุพรรณบุรี 2. โครงการแม่ทาออร์แกนิก จังหวัดเชียงใหม่ 3. โครงการตะกร้าปันผัก กรุงเทพมหานคร 4. โครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกิน จังหวัดยโสธร โดยที่ผู้ให้ข้อมูลหลักจะเป็นตัวแทนของกลุ่มเกษตรกรที่ดำเนินการตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนตามคุณสมบัติที่ผู้วิจัยกำหนด คือ มีประสบการณ์ในการร่วมดำเนินการตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนไม่ต่ำกว่า 1 ปี ซึ่งประกอบด้วย ที่ปรึกษา ผู้ประสานงาน และเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ จำนวน 17 คน

5. นิยามศัพท์เฉพาะ

เกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน หมายถึง รูปแบบของการเชื่อมโยงความสัมพันธ์โดยตรงระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค ในการร่วมแบ่งปันความรับผิดชอบ และผลตอบแทนที่ได้จากการดำเนินงานทางการเกษตร เพื่อสร้างความปลอดภัยและความมั่นคงทางอาหาร รวมถึงความยั่งยืนของระบบเกษตรกรรมและระบบนิเวศในท้องถิ่น ซึ่งประกอบด้วย 5 องค์ประกอบ ดังนี้ 1. ความสัมพันธ์โดยตรงระหว่างเกษตรกรและผู้บริโภค 2. การร่วมแบ่งปันความรับผิดชอบ และผลตอบแทนในการผลิตอย่างสมเหตุสมผล 3. ผลิตผลทางการเกษตรในท้องถิ่นจากการผลิตที่เป็นไปตามธรรมชาติ 4. การให้ความสำคัญกับการรักษาความยั่งยืนของผืนดิน 5. โอกาสในการเรียนรู้การทำเกษตร

ความสัมพันธ์โดยตรงระหว่างเกษตรกรและผู้บริโภค หมายถึง ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นโดยตรงระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค ซึ่งเป็นความสัมพันธ์แบบความร่วมมือในการสนับสนุนซึ่งกันและกัน ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

การร่วมแบ่งปันความรับผิดชอบ และผลตอบแทนในการผลิตอย่างสมเหตุสมผล หมายถึง การที่สมาชิกจ่ายเงินล่วงหน้าให้แก่เกษตรกรเพื่อเป็นทุนในการทำเกษตรตั้งแต่เริ่มต้นฤดูกาลเพาะปลูก และเกษตรกรจะตอบแทนสมาชิกด้วยการใช้ความพยายามอย่างเต็มที่ในการดูแลการเพาะปลูกเพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพ

ผลิตผลทางการเกษตรในท้องถิ่นจากการผลิตที่เป็นไปตามธรรมชาติ หมายถึง ผลผลิตทางการเกษตรที่ถูกผลิตขึ้นในท้องถิ่น ด้วยวิธีการผลิตที่เป็นไปตามธรรมชาติ ซึ่งมักจะเป็นผลผลิตทางการเกษตรที่เพาะปลูกด้วยวิธีการแบบเกษตรอินทรีย์ที่เป็นไปตามฤดูกาล

การให้ความสำคัญกับการรักษาความยั่งยืนของผืนดิน หมายถึง ความตระหนักในการรักษาความยั่งยืนของผืนดิน ด้วยการสร้างความเชื่อมโยงระหว่างเกษตรกร ผู้คน และผืนดิน

โอกาสในการเรียนรู้การทำเกษตร หมายถึง โอกาสในการเรียนรู้การทำเกษตรที่รวมถึงการได้รับความสัมพันธ์ระหว่างการทำเกษตรกับระบบนิเวศในท้องถิ่นของผู้บริโภค

ห่วงโซ่คุณค่าของสินค้าเกษตรกรรม หมายถึง การดำเนินงานที่มุ่งเน้นให้เกิดการเพิ่มคุณค่าในกิจกรรมทุกขั้นตอน เชื่อมโยงกิจกรรมทั้งภายในและภายนอก ตั้งแต่การจัดการแหล่งวัตถุดิบ การผลิต ตลอดจนถึงกระบวนการส่งมอบสินค้าที่เป็นผลผลิตทางการเกษตร ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรมหลัก และกิจกรรมสนับสนุน

กิจกรรมหลัก หมายถึง กิจกรรมหลักในห่วงโซ่คุณค่าของสินค้าเกษตรกรรม ซึ่งเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการสร้างคุณค่าเพิ่มในผลิตภัณฑ์หรือบริการที่ส่งมอบให้กับลูกค้า ได้แก่ การนำวัตถุดิบเข้า การผลิต การส่งผลิตภัณฑ์ออก และการตลาดและการขาย

กิจกรรมสนับสนุน หมายถึง กิจกรรมสนับสนุนในห่วงโซ่คุณค่าของสินค้าเกษตรกรรม ซึ่งเป็นกิจกรรมที่สนับสนุนให้การดำเนินกิจกรรมหลักเกิดประสิทธิภาพโครงสร้างพื้นฐาน ได้แก่ การจัดหาหรือจัดซื้อ การบริหารทรัพยากรบุคคล และการพัฒนาเทคโนโลยี

การดำรงชีพอย่างยั่งยืน หมายถึง การดำรงชีพภายใต้ลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และนิเวศวิทยาที่ยั่งยืน ด้วยความสามารถในการรับมือและฟื้นสภาพจากความตึงเครียด และความตื่นตระหนก โดยดำรงรักษาและเพิ่มพูนทรัพยากร กิจกรรม และการเข้าถึงทรัพยากรต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อวิถีการดำรงชีพ ทั้งในปัจจุบันและในอนาคตโดยไม่ทำลายฐานทรัพยากร

การปฏิบัติที่เป็นเลิศ หมายถึง วิธีปฏิบัติที่สรุปได้จากประสบการณ์ในการปฏิบัติที่ประสบความสำเร็จ สามารถนำไปกำหนดเป็นมาตรฐานหรือแนวทางในการดำเนินงานได้

การพัฒนารูปแบบ หมายถึง การดำเนินงานเพื่อให้ได้มาซึ่งความคิดรวบยอดที่แสดงถึงตัวแปรที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันของปรากฏการณ์ ที่นำเสนอภายใต้หลักการอย่างเป็นระบบ

สภาพการณ์การผลิต การตลาด ของชาวนา หมายถึง ลักษณะของการดำเนินงานในทุกขั้นตอนที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพ ตั้งแต่การจัดหาปัจจัยการผลิตไปจนถึงการจำหน่ายข้าวของชาวนา

เงื่อนไขการดำรงอยู่ของชาวนา หมายถึง สิ่งที่มีอิทธิพล หรือสภาพแวดล้อมที่มีผลต่อการปรับตัวของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง เพื่อให้ยังคงสามารถประกอบอาชีพทำนาได้ในสภาพการณ์ปัจจุบัน ประกอบด้วย เงื่อนไขภายใน และเงื่อนไขภายนอก

เงื่อนไขภายใน หมายถึง เงื่อนไขภายในที่มีผลต่อการปรับตัวของชาวนา ซึ่งเป็นทุนในการประกอบอาชีพทำนาของชาวนาแต่ละราย ได้แก่ ลักษณะของพื้นที่และการถือครองที่ดิน สภาพทางการเงิน ความสามารถในการใช้แรงงานของครัวเรือน การรวมกลุ่ม และทัศนคติและการเรียนรู้ในการทำนา

เงื่อนไขภายนอก หมายถึง เงื่อนไขภายนอกที่มีผลต่อการปรับตัวของชาวนา ซึ่งเป็นปัจจัยที่สนับสนุนให้ชาวนาจำเป็นต้องมีการปรับตัว ได้แก่ สภาพแวดล้อม และนโยบายของภาครัฐ

ชาวนาในพื้นที่ชนเมือง หมายถึง ครัวเรือนที่ประกอบอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลักหรืออาชีพเสริม ซึ่งอยู่ในพื้นที่อำเภอพุทธมณฑล อำเภอนครชัยศรี และอำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

6. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบถึงสภาพการณ์การผลิต การตลาด และเงื่อนไขการดำรงอยู่ของชาวนาในพื้นที่ ชานเมือง
2. ทำให้ทราบถึงการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน
3. ทำให้ทราบถึงรูปแบบเกษตรกรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนา ในพื้นที่ชานเมือง ที่ปรับเปลี่ยนเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างชาวนากับผู้บริโภคให้เป็นไปในลักษณะ ของการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ซึ่งจะส่งผลให้ทั้งชาวนาและผู้บริโภคหันกลับมาตระหนักถึง คุณค่าและความสำคัญของทรัพยากรดิน แห้งน้ำ รวมถึงความยั่งยืนของระบบนิเวศ
4. เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้แนวทางการปรับใช้รูปแบบเกษตรกรกรรมที่สนับสนุน โดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชานเมืองที่สอดคล้องกับสภาพการณ์การทำนาของ ชาวนาในพื้นที่
5. สามารถนำรูปแบบเกษตรกรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนา ในพื้นที่ชานเมืองที่พัฒนาขึ้นไปประยุกต์ใช้กับชาวนาในพื้นที่อื่น หรือเกษตรกรที่ผลิตผลผลิตทางการ เกษตรชนิดอื่น ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อความยั่งยืนในการประกอบอาชีพของเกษตรกรต่อไป
6. สามารถนำผลที่ได้จากการวิจัยมาเป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์เพื่อ การสร้างความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่จังหวัดนครปฐม

บทที่ 2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

วิทยานิพนธ์เรื่อง การพัฒนารูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชานาในพื้นที่ชานเมือง ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นกรอบในการศึกษา ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน
2. แนวคิดเกี่ยวกับห่วงโซ่คุณค่าของสินค้าเกษตรกรรม
3. แนวคิดเกี่ยวกับการดำรงชีพอย่างยั่งยืน
4. แนวคิดเกี่ยวกับการเทียบเคียงและการปฏิบัติที่เป็นเลิศ
5. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบ
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน

เกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน (Community Supported Agriculture : CSA) เป็นแนวคิดที่เชื่อมโยงระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภคให้มีความสัมพันธ์กันโดยตรง ลดบทบาทของคนกลางในระบบตลาดที่มีหน้าที่ในการกระจายผลผลิตรวมถึงปรับเปลี่ยนมุมมองจากการซื้อขายมาสู่การแบ่งปันซึ่งกันและกัน โดยผู้วิจัยได้ทำการศึกษาความหมาย องค์ประกอบ รูปแบบ เป้าหมาย และความสำคัญของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ดังนี้

1. ความหมายของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน

Ostrom (1997) กล่าวถึงเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนว่า เป็นการเชื่อมโยงระหว่างเมืองและชนบทผ่านเกษตรกรและผู้บริโภคที่มีอุดมการณ์ร่วมกัน ในการตระหนักถึงระบบการผลิตอาหารจากภาคเกษตรกรรม

Pilley (2001) อธิบายว่า เกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเป็นความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรและผู้บริโภคซึ่งร่วมแบ่งปันความรับผิดชอบและผลตอบแทนในการทำการเกษตร

Loughridge (2002) กล่าวว่า เกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเป็นความร่วมมือซึ่งกันและกันระหว่างเกษตรกรและผู้บริโภค ในลักษณะของการเชื่อมโยงความสัมพันธ์โดยตรงระหว่างผลผลิตของเกษตรกรกับการบริโภคของชุมชน

Galayda (2006) กล่าวถึงเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนว่า เป็นความสัมพันธ์โดยตรงระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภคซึ่งมักเป็นความสัมพันธ์ในระดับท้องถิ่น โดยเมื่อผู้บริโภคที่เข้าร่วมโครงการมักจะถูกรับเรียกว่าสมาชิก สมาชิกจะจ่ายค่าตอบแทนสำหรับการแบ่งปันผลผลิตทางการเกษตรที่จะได้รับให้แก่เกษตรกรตั้งแต่ต้นฤดูกาลเพาะปลูก ซึ่งเป็นการร่วมแบ่งปันความเสี่ยงระหว่างเกษตรกรกับสมาชิก โดยการที่สมาชิกจะได้รับส่วนแบ่งของผลผลิตมากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับปริมาณของผลผลิตที่เกษตรกรสามารถผลิตได้ในฤดูกาลผลิตนั้น ๆ

Henderson and Van En (2007) ได้กล่าวถึงความหมายของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนว่าหมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภคที่มากกว่าการแลกเปลี่ยนสินค้าโดยทั่วไป โดยผู้บริโภคจะจ่ายค่าตอบแทนล่วงหน้าให้แก่เกษตรกรตั้งแต่ต้นฤดูกาลเพาะปลูกเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการดำเนินการเพาะปลูกตลอดทั้งฤดูกาล ตั้งแต่ค่าเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย รวมถึงค่าเครื่องมือ เมื่อถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยวผู้บริโภคจะได้รับการแบ่งปันผลผลิตจากเกษตรกร ซึ่งโดยทั่วไปอาจแบ่งเป็นรายสัปดาห์ โดยที่เกษตรกรและผู้บริโภคจะร่วมแบ่งรับความเสี่ยงในการผลิต และผลผลิตไว้ด้วยกัน หากผลผลิตเป็นไปตามปกติผู้บริโภครักจะได้รับอาหารที่มีคุณภาพ และเพียงพอกับความต้องการ และถ้าหากในฤดูกาลที่สภาพอากาศแปรปรวนและผลผลิตไม่เป็นไปตามความคาดหมาย ผู้บริโภคก็อาจไม่ได้รับอาหารการร่วมแบ่งปันนั้น ๆ อย่างพอเพียงกับความต้องการด้วยเช่นกัน

Zehler (2011) กล่าวว่า เกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเป็นข้อตกลงร่วมกันระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค ในการที่สมาชิกให้การสนับสนุนการเพาะปลูกของเกษตรกร ส่วนเกษตรกรก็เป็นผู้จัดหาอาหารให้กับสมาชิก โดยสมาชิกจะจ่ายเงินสมทบให้เกษตรกรก่อนที่การเพาะปลูกจะเริ่มต้นขึ้น ซึ่งเป็นหลักประกันการได้รับส่วนแบ่งจากผลผลิตที่ผลิตได้โดยส่วนใหญ่จะเป็นผลผลิตที่เพาะปลูกด้วยระบบเกษตรอินทรีย์ สมาชิกแต่ละรายสามารถรับผลิตผลได้โดยตรงจากเกษตรกร หรืออาจไปรับตามจุดกระจายสินค้าที่เกษตรกรนำผลผลิตมาส่งไว้ ชนิดและจำนวนของผลผลิตที่สมาชิกได้รับอาจไม่แน่นอนและไม่เท่ากันในทุกครั้ง ขึ้นอยู่กับสภาพอากาศที่ส่งผลต่อการเพาะปลูกของเกษตรกรซึ่งสมาชิกตระหนักดีถึงการร่วมแบ่งความเสี่ยงกับเกษตรกร นอกจากการจ่ายเป็นเงินแล้ว เกษตรกรบางรายอาจยื่นข้อเสนอให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการเพาะปลูกอีกด้วย ซึ่งกระบวนการเหล่านี้ทำให้ผู้บริโภคได้ทราบเกี่ยวกับที่มาของอาหารที่ตนเองบริโภค ทั้งในแง่ที่ว่า ใครคือผู้ผลิต และวิธีในการเพาะปลูกเป็นอย่างไร

Wight (2015) ได้ให้ความหมายของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนว่า หมายถึง ความสัมพันธ์ทางการเงินและอาหารระหว่างเกษตรกรและผู้บริโภค ซึ่งมีรูปแบบที่หลากหลาย

แต่โดยพื้นฐานแล้วคือ ผู้บริโภคจะจ่ายค่าตอบแทนให้แก่เกษตรกรตั้งแต่เริ่มต้นฤดูกาลเพาะปลูกเพื่อแลกเปลี่ยนกับผลผลิตที่จะได้รับในแต่ละสัปดาห์ โดยในการตลาดที่ผู้ผลิตติดต่อกับผู้บริโภคโดยตรงแบบนี้จะทำให้ผู้บริโภคมีค่าใช้จ่ายน้อยลงแต่เกษตรกรมีรายได้ที่มากขึ้น เนื่องจากไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายไปในกระบวนการจัดจำหน่าย นอกจากนี้ยังเป็นการร่วมแบ่งปันความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นอีกด้วย

Paul (2015) อธิบายว่า เกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน เป็นรูปแบบของการผลิตและการจำหน่ายผลิตผลทางการเกษตรที่ดำเนินการโดยเกษตรกรในท้องถิ่น ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้เกษตรกรและผู้บริโภคได้สร้างความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

Bauknight (2016) ได้สรุปความหมายของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนไว้ว่าเป็นรูปแบบทางธุรกิจที่ไม่เพียงแต่มีส่วนในการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพ การมีส่วนร่วมของชุมชน ความปลอดภัยของอาหาร แต่ยังมีคุณค่าในแง่ของการสร้างความสัมพันธ์ที่สนับสนุนซึ่งกันและกันระหว่างชุมชนกับเกษตรกร โดยที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนการทำเกษตรกรรมในท้องถิ่น ด้วยการจ่ายค่าตอบแทนล่วงหน้าสำหรับการแบ่งปันผลผลิตในแต่ละสัปดาห์หรือรอบการผลิต รวมถึงการเข้าไปมีส่วนร่วมในการผลิตกับเกษตรกรอีกด้วย

ชยาพร วัฒนศิริ (2553) ได้อธิบายว่า เกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเป็นตลาดระบบสมาชิกที่เชื่อมต่อโดยตรงระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภค เกิดขึ้นโดยการตกลงกันระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภคในการซื้อขายผลผลิตเกษตรอินทรีย์ที่ผลิตได้ตามฤดูกาล โดยเน้นการมีส่วนร่วมกันในการวางแผนการผลิตและตกลงราคากันล่วงหน้า โดยผู้บริโภคจะชำระเงินให้กับผู้ผลิตล่วงหน้า และหลังจากเก็บเกี่ยว ผลผลิตจะถูกจัดส่งไปยังผู้บริโภคโดยตรง หรือผู้บริโภคที่อยู่ในละแวกใกล้เคียงจะเป็นผู้มารับด้วยตนเองก็ได้

อนุรักษ ปานสีด้า (2553) อธิบายเกี่ยวกับเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนว่า เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นมาจากการให้ความสำคัญกับความปลอดภัยด้านอาหารของผู้บริโภค และการมุ่งแสวงหาความมั่นคงทางเศรษฐกิจในการประกอบอาชีพทางการเกษตรของเกษตรกร จากความต้องการของทั้งสองฝ่ายที่สอดคล้องกัน จึงทำให้เกิดเป็นความร่วมมือเพื่อตอบสนองความต้องการซึ่งกันและกัน

นิธิวรรณ ฤทธิรงค์ (2556) ได้ให้ความหมายของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนว่าเป็นการสนับสนุนให้ผู้ผลิตกับผู้บริโภคเชื่อมโยงความสัมพันธ์กันโดยตรง เพื่อลดบทบาทของคนกลางในระบบตลาดที่มีหน้าที่ในการกระจายผลผลิต โดยหลักการของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนคือการให้ผู้บริโภคเข้ามาเป็นหุ้นส่วนร่วมกับเกษตรกร และร่วมกันสร้างระบบการผลิตอาหารที่มีความปลอดภัย

สรุปได้ว่า เกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน หมายถึง รูปแบบของการเชื่อมโยงความสัมพันธ์โดยตรงระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค ในการร่วมแบ่งปันความรับผิดชอบ และผลตอบแทนที่ได้จาก

การดำเนินงานทางการเกษตร เพื่อสร้างความปลอดภัยและความมั่นคงทางอาหาร รวมถึงความยั่งยืนของระบบเกษตรกรรมและระบบนิเวศในท้องถิ่น

2. องค์ประกอบของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน

Wilkinson (2001) ได้เสนอลักษณะการดำเนินงานของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนว่าควรประกอบด้วย การดำเนินการอยู่บนพื้นฐาน 3 ประการ ดังนี้ 1. กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน ชุมชนควรร่วมมือกันในการจัดการเกี่ยวกับการเช่าที่ดินให้เกษตรกร 2. ความร่วมมือ ความสัมพันธ์แบบความร่วมมือซึ่งกันและกันควรเข้ามาแทนที่ระบบการจ้างงาน 3. เศรษฐกิจ เกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนไม่ควรดำเนินการด้วยความมุ่งหวังในผลประโยชน์ แต่ควรอยู่บนพื้นฐานความต้องการในการสร้างความเชื่อมโยงระหว่างผู้คนกับผืนดิน

Tegtmeier (2005) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ดังนี้ 1. ผลผลิตทางการเกษตรที่สดใหม่และเป็นไปตามฤดูกาล ในราคาที่สมเหตุสมผล (ส่วนใหญ่เป็นผลผลิตทางการเกษตรที่เพาะปลูกด้วยวิธีการแบบเกษตรอินทรีย์) 2. ความสัมพันธ์โดยตรงระหว่างเกษตรกรและผู้บริโภค 3. โอกาสในการเรียนรู้การทำเกษตรและระบบนิเวศท้องถิ่น 4. การสร้างความเชื่อมโยงระหว่างเกษตรกร ผู้คนและผืนดิน

Bashford and others (2013) กล่าวถึงองค์ประกอบของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน 4 ประการ ดังนี้ 1. ความร่วมมือเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนอยู่บนพื้นฐานความร่วมมือของผู้ผลิตและผู้บริโภคในการสนับสนุนซึ่งกันและกันทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยอาจตกลงกันด้วยช่วงระยะเวลา หรืออาจเป็นไปตามฤดูกาลเพาะปลูก 2. ท้องถิ่น ผู้ผลิตควรสร้างความร่วมมือและรวมตัวกันในท้องถิ่น ซึ่งจะก่อให้เกิดผลดีต่อชุมชนที่ให้การสนับสนุน 3. ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน เกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนดำเนินการด้วยความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของผู้ผลิตและผู้บริโภค ทั้งในแง่ของการร่วมแบ่งปันความเสี่ยงที่เกิดขึ้นในการผลิตที่เป็นไปตามธรรมชาติ รวมถึงการตกลงเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายอันเพียงพอต่อผู้ผลิตในการประกอบเกษตรกรรมอย่างยั่งยืน และ 4. ความสัมพันธ์โดยตรงระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภค เป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นโดยตรงระหว่างกันโดยไม่ต้องผ่านคนกลาง

Cano (2015) กล่าวถึงองค์ประกอบของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ดังนี้ 1. ผลผลิตทางการเกษตรที่ผลิตโดยการให้ความสำคัญกับความยั่งยืนของระบบเกษตรกรรมในท้องถิ่น 2. การวางแผนเกี่ยวกับการรับสมัครสมาชิก และ 3. การส่งมอบผลผลิตทางการเกษตรให้กับสมาชิก

Paul (2015) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนในแง่ของลักษณะการดำเนินการ ดังนี้ 1. การแบ่งปันผลผลิตซึ่งเป็นการรับประกันตลาดที่แน่นอนต่อเกษตรกร

2. ราคาที่สมาชิกต้องจ่ายจะกำหนดด้วยต้นทุนและค่าจ้างของเกษตรกร ซึ่งนำมาเฉลี่ยกับจำนวนของสมาชิก สมาชิกจะจ่ายเงินล่วงหน้าให้แก่เกษตรกรเพื่อเป็นทุนตั้งแต่เริ่มต้นฤดูกาลเพาะปลูก ซึ่งเป็นการลดการพึ่งพิงต่อสถาบันการเงินของเกษตรกร เกษตรกรจะตอบแทนสมาชิกด้วยการใช้ความพยายามอย่างเต็มที่ในการดูแลการเพาะปลูกเพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพ ซึ่งจะนำไปสู่การให้ความสำคัญกับการรักษาความยั่งยืนของผืนดินและความสมดุลของระบบนิเวศ 3. การร่วมแบ่งปันความเสี่ยงและผลตอบแทน ส่งเสริมความหลากหลายและความยั่งยืนของระบบอาหารท้องถิ่นที่ผู้ผลิตรู้จักกับผู้บริโภค ปฏิเสธกระบวนการอุตสาหกรรมเกษตร โดยการเข้ามามีส่วนร่วมในระบบอาหารของชุมชน

สรุปได้ว่า การดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนประกอบด้วยองค์ประกอบ ดังนี้ 1. ความสัมพันธ์โดยตรงระหว่างเกษตรกรและผู้บริโภค ซึ่งเป็นความสัมพันธ์แบบความร่วมมือในการสนับสนุนซึ่งกันและกันทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ 2. การร่วมแบ่งปันความรับผิดชอบและผลตอบแทนในการผลิตอย่างสมเหตุสมผล โดยการที่สมาชิกจะจ่ายเงินล่วงหน้าให้แก่เกษตรกรเพื่อเป็นทุนตั้งแต่เริ่มต้นฤดูกาลเพาะปลูก และเกษตรกรจะตอบแทนสมาชิกด้วยการใช้ความพยายามอย่างเต็มที่ในการดูแลการเพาะปลูกเพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพ 3. ผลผลิตทางการเกษตรในท้องถิ่นจากการผลิตที่เป็นไปตามธรรมชาติ ซึ่งมักจะเป็นผลผลิตทางการเกษตรที่เพาะปลูกด้วยวิธีการแบบเกษตรอินทรีย์ที่เป็นไปตามฤดูกาล 4. การให้ความสำคัญกับการรักษาความยั่งยืนของผืนดิน ด้วยการสร้างความเชื่อมโยงระหว่างเกษตรกร ผู้คน และผืนดิน 5. โอกาสในการเรียนรู้การทำการเกษตร ซึ่งจะรวมไปถึงการได้รับความสัมพันธ์ระหว่างการทำเกษตรกับระบบนิเวศในท้องถิ่น

3. รูปแบบของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน

Pilley (2001); Wilkinson (2001) ได้จำแนกรูปแบบของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนออกเป็น 4 รูปแบบ ตามลักษณะการมีส่วนร่วมในการดำเนินการ ดังนี้

1. การดำเนินการโดยเกษตรกรซึ่งผู้บริโภคอาจเข้ามามีส่วนร่วมเพียงเล็กน้อย
2. การดำเนินการร่วมกันอย่างใกล้ชิดระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค แต่การตัดสินใจเกี่ยวกับชนิดของพืชที่เพาะปลูกจะขึ้นอยู่กับผู้บริโภค
3. เกษตรกรหลายรายร่วมกันในการดำเนินการ โดยแต่ละรายอาจปลูกพืชคนละชนิดกัน ซึ่งจะทำให้สมาชิกได้รับผลผลิตที่หลากหลาย
4. เกษตรกรและสมาชิกร่วมตัดสินใจและร่วมดำเนินการในการทำการเกษตรไปด้วยกัน

Soil Association (2011) แบ่งลักษณะการดำเนินงานของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน ออกเป็น 4 รูปแบบ ดังนี้

1. การดำเนินงานโดยการริเริ่มของเกษตรกรผู้ผลิต
2. การดำเนินงานโดยการริเริ่มของผู้บริโภคในชุมชน
3. การร่วมก่อตั้งและดำเนินการระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภคในชุมชน
4. การร่วมดำเนินการโดยชุมชนเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในการประกอบการ

Loughridge (2002) ได้จำแนกรูปแบบของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชนตามลักษณะของผู้ก่อตั้งโครงการ โดยแบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ ได้แก่

1. เกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชนที่ก่อตั้งโดยผู้บริโภค
2. เกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชนที่ก่อตั้งโดยเกษตรกร

4. เป้าหมายและความสำคัญของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน

Henderson and Van En (2007) ได้กล่าวว่า เป้าหมายของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน เป็นไปเพื่อส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายเกษตรกรที่มุ่งพัฒนาพื้นที่เกษตรกรรมที่เข้าร่วมโครงการให้มีศักยภาพของระบบนิเวศที่ดีที่สุด และยังได้กล่าวถึงประเด็นที่ควรพิจารณาในการกำหนดแนวทางการดำเนินงานตั้งแต่ช่วงต้นของโครงการ ดังนี้

1. ประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นต่อตัวเกษตรกร
2. ความสามารถในการดึงดูดสมาชิกในแง่ของทำเลที่ตั้ง
3. ความเหมาะสมของวิธีการผลิต
4. จำนวนสมาชิกผู้บริโภคที่สามารถรองรับได้
5. การดำเนินการด้านการตลาดด้วยช่องทางอื่น
6. การเข้ามามีส่วนร่วมของสมาชิก

Uribe (2011) ได้กล่าวว่า เป้าหมายของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน เป็นไปเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของเกษตรกรและสมาชิกในการพัฒนาระบบอาหารท้องถิ่น โดยมุ่งเน้นให้มีการเดินทางของผลผลิตทางการเกษตรที่น้อยกว่า 200 ไมล์ เพื่อการสนับสนุนระบบในเศรษฐกิจท้องถิ่น รวมถึงผลักดันให้เกษตรกรในท้องถิ่น และการทำการเกษตรเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน

Iwaki (2013) ได้กล่าวถึงเป้าหมายของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน ดังนี้

1. เป็นประโยชน์ต่อสภาพทางเศรษฐกิจเกษตรกรรายย่อยในท้องถิ่น
2. สร้างความตระหนักถึงความสำคัญของเกษตรกรในท้องถิ่นต่อผู้บริโภค
3. ลดระยะห่างระหว่างพื้นที่เกษตรกรรมกับผู้บริโภค
4. ส่งมอบอาหารที่สดใหม่ เป็นไปตามฤดูกาลและปลอดภัยแก่ผู้บริโภค

5. อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและพื้นที่เกษตรกรรม
6. ดูแลชุมชนและผู้เกี่ยวข้อง
7. ส่งเสริมความยุติธรรมทางสังคมด้วยระบบอาหารท้องถิ่น

Bashford and others (2013); Henderson and Van En (2007); Loughridge (2002); Pillely (2001) ได้กล่าวถึงความสำคัญของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนในแง่ของประโยชน์ที่เกิดขึ้นทั้งกับเกษตรกร สมาชิก (ผู้บริโภค) และสังคม สามารถสรุปได้ดังนี้

ประโยชน์ต่อสมาชิก (ผู้บริโภค) ได้แก่

1. ได้รับผลผลิตทางการเกษตรที่สดใหม่ ปลอดภัยปลอดสารปนเปื้อน หลากหลาย และอาจหาซื้อได้ยากในราคาใกล้เคียงกับตลาดทั่วไป
2. ได้รู้ถึงแหล่งที่มา วิธีการปลูก รวมถึงเกษตรกรผู้ผลิตวัตถุดิบที่นำมาประกอบอาหาร
3. มีโอกาสได้เรียนรู้เรื่องการผลิตอาหาร และการดูแลปกป้องผืนดิน
4. ได้มีส่วนร่วมในการสนับสนุนการทำเกษตรกรรมในท้องถิ่น และมีส่วนช่วยสร้างเสริมเศรษฐกิจในท้องถิ่น
5. ตระหนักถึงความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับผืนดิน และกระบวนการที่ทำให้ดำรงชีวิตอยู่ได้

ประโยชน์ต่อเกษตรกร ได้แก่

1. ได้รับการช่วยเหลือด้านค่าใช้จ่ายในการลงทุนตั้งแต่ต้นฤดูกาลเพาะปลูก
2. สามารถกำหนดจำนวนและชนิดของผลผลิตในการเพาะปลูกได้
3. ช่วยแบ่งรับความเสี่ยงในด้านผลผลิตและราคา
4. ได้รับค่าตอบแทนจากผลผลิตในราคาที่สูงกว่าระบบตลาดทั่วไป เนื่องจากไม่ต้องผ่านคนกลาง
5. ได้รับความช่วยเหลือด้านแรงงานในการผลิต
6. สามารถมุ่งไปที่การดูแลที่ดินและความยั่งยืนในการทำการเกษตรโดยไม่ต้องกังวลเกี่ยวกับการจัดการหลังการเก็บเกี่ยว

ประโยชน์ต่อสังคม ได้แก่

1. เงินที่ใช้จ่ายเกี่ยวกับอาหารหมุนเวียนอยู่ในท้องถิ่น
2. เป็นกระบวนการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค ในท้องถิ่นมากกว่าที่จะเป็นการแข่งขันด้านราคา ตลาดในท้องถิ่นช่วยสร้างความยั่งยืนของพื้นที่เกษตรกรรมในท้องถิ่น

3. รักษาพื้นที่เกษตรกรรม เนื่องจากเกษตรกรได้รับผลตอบแทนที่เพียงพอในการทำการเกษตร
4. ลดช่องว่างทางเศรษฐกิจและสังคมโดยนำพาเกษตรกรและผู้บริโภคเข้ามามีส่วนร่วมซึ่งกันและกัน
5. นำไปสู่การทำเกษตรกรรมที่ยั่งยืนโดยไม่ทำลายดินและแหล่งน้ำ

แนวคิดเกี่ยวกับห่วงโซ่คุณค่าของสินค้าเกษตรกรรม

ห่วงโซ่คุณค่า (value chain) เป็นแนวคิดที่สามารถนำมาปรับใช้สำหรับเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ที่ครอบคลุมกิจกรรมทั้งหมดของกระบวนการ รวมไปถึงความสัมพันธ์ของปัจจัยต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อแนวทางการดำเนินงานของหน่วยที่จะทำการศึกษ โดยผู้วิจัยได้ศึกษาทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับห่วงโซ่คุณค่าเพื่อทราบถึงความหมาย และองค์ประกอบในการวิเคราะห์ห่วงโซ่คุณค่า ซึ่งจะได้นำไปเป็นกรอบในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับการผลิตผลผลิตทางการเกษตรได้อย่าง ครอบคลุม ทั้งกระบวนการ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ความหมายของห่วงโซ่คุณค่า

Porter (1998) ให้ความหมายของห่วงโซ่คุณค่าว่าหมายถึง กิจกรรมทุกขั้นตอนตั้งแต่การจัดหาแหล่งวัตถุดิบ การแปรรูป ตลอดจนถึงกระบวนการส่งมอบสินค้า หรือบริการให้กับลูกค้า โดยมุ่งสร้างความสามารถในการแข่งขันทางธุรกิจด้วยการวิเคราะห์คุณค่าเพิ่มเติมที่เกิดขึ้นในแต่ละขั้นตอนหรือกิจกรรม ห่วงโซ่คุณค่าจึงเป็นการเชื่อมโยงกิจกรรมทั้งภายในและภายนอกองค์กรที่เน้นการสร้างคุณค่าให้กับธุรกิจ

องค์การพัฒนาอุตสาหกรรมแห่งสหประชาชาติ (UN Industrial Development Organization : UNIDO, 2009) ได้อธิบายว่า ห่วงโซ่คุณค่าเป็นแนวคิดที่มุ่งเน้นให้เกิดการเพิ่มคุณค่าในทุกกิจกรรมตั้งแต่การจัดหาวัตถุดิบผ่านขั้นตอนต่าง ๆ ของการผลิตไปยังปลายทางการตลาดขั้นสุดท้าย รวมไปถึงการกำจัดภายหลังการบริโภค

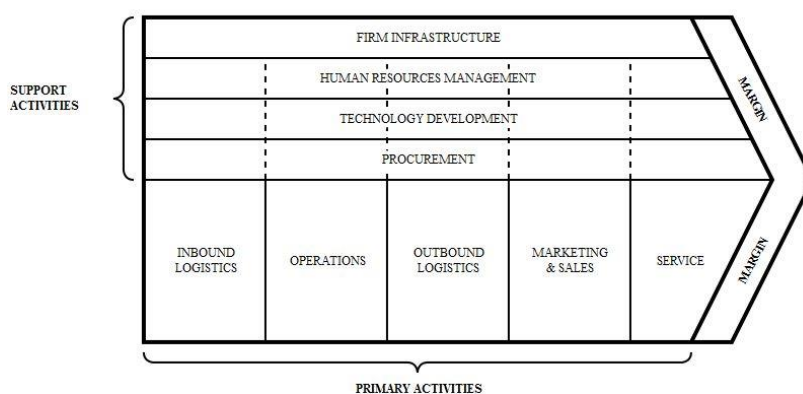
วิฑูร อ่องสกุล (2557) กล่าวว่า ห่วงโซ่คุณค่าหมายถึง ลำดับของกิจกรรมขององค์กรที่ทำหน้าที่ในการออกแบบ ผลิต ขาย ส่งมอบและสนับสนุนสินค้าและบริการ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของระบบคุณค่า โดยที่ระบบคุณค่าเป็นการรวมกิจกรรมของหลายห่วงโซ่คุณค่าที่มีความต่อเนื่องกันตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำ

ธนิต โสรรัตน์ (2550) ให้ความหมายว่า ห่วงโซ่คุณค่าเป็นการจัดการโซ่อุปทานที่มีประสิทธิภาพเพื่อเพิ่มศักยภาพของการแข่งขัน โดยธุรกิจที่อยู่ในโซ่อุปทานเดียวกันต่างรวมประสานเป็นเครือข่ายที่ซับซ้อน เชื่อมโยงกันก่อให้เกิดเป็นมูลค่าเพิ่ม

สรุปได้ว่าห่วงโซ่คุณค่า หมายถึง แนวคิดที่มุ่งเน้นให้เกิดการเพิ่มคุณค่าในกิจกรรมทุกขั้นตอน เชื่อมโยงกิจกรรมทั้งภายในและภายนอก ตั้งแต่การจัดการแหล่งวัตถุดิบ การผลิตตลอดจนถึงกระบวนการส่งมอบสินค้าหรือบริการให้กับลูกค้า

2. การวิเคราะห์ห่วงโซ่คุณค่าของสินค้าเกษตรกรรม

Porter (1998) ได้เสนอ แบบจำลองห่วงโซ่คุณค่า (value chain model) ด้วยการวิเคราะห์คุณค่าเพิ่มที่สามารถสร้างให้เกิดขึ้นในแต่ละลำดับขั้นตอนของแต่ละกิจกรรมของธุรกิจ โดยจำแนกกิจกรรมในห่วงโซ่คุณค่าเป็นกิจกรรมหลัก (primary activities) กับกิจกรรมสนับสนุน (support activities) ซึ่งผู้วิจัยได้นำแนวคิดดังกล่าวมาปรับใช้ร่วมกับ แบบจำลองห่วงโซ่คุณค่าผลิตภัณฑ์ประเภทอาหารขององค์การพัฒนาอุตสาหกรรมแห่งสหประชาชาติ UN Industrial Development Organization : UNIDO (2009) ซึ่งได้อธิบายถึงความสัมพันธ์ของปัจจัยที่มีผลกระทบต่อกิจกรรมต่าง ๆ ในห่วงโซ่คุณค่าของผลิตภัณฑ์ประเภทอาหารซึ่งมีความแตกต่างกับห่วงโซ่คุณค่าของผลิตภัณฑ์ทั่วไป โดยได้นำแนวคิดเกี่ยวกับส่วนประสมทางการตลาดของสินค้าเกษตรกรรม มาขยายความในแต่ละประเด็นที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นกรอบในการทำความเข้าใจห่วงโซ่คุณค่าของผลผลิตทางการเกษตร รายละเอียดดังนี้

ภาพที่ 1 ห่วงโซ่คุณค่าของ Michael E. Porter

ที่มา : Michael E. Porter. Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance (New York: Free Press, 1998)

1. กิจกรรมหลัก (primary activities) เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการสร้างคุณค่าเพิ่มในผลิตภัณฑ์หรือบริการที่ส่งมอบให้กับลูกค้า ได้แก่

1.1 การนำวัตถุดิบเข้า (inbound logistics) เป็นกิจกรรมการรับสินค้าวัตถุดิบจากผู้ส่งมอบ โดยรวมถึงการจัดเก็บเพื่อรอส่งมอบให้กับสายการผลิตเพื่อดำเนินการแปรรูปซึ่งสอดคล้องกับที่องค์การพัฒนาอุตสาหกรรมแห่งสหประชาชาติ (UNIDO) (2009) กล่าวถึง ขั้นตอนการผลิตของห่วงโซ่คุณค่าของผลิตภัณฑ์อาหาร ซึ่งเป็นขั้นตอนที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยที่มีผลโดยตรงต่อการดำเนินงาน คือ ปัจจัยทางการผลิต เช่น อาหารสัตว์ เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย สารกำจัดศัตรูพืช

1.2 การผลิต (operations) เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการแปรรูปวัตถุดิบให้ออกมาเป็นสินค้า หรือผลิตภัณฑ์ โดยที่ ดำรงค์ศักดิ์ ชัยสินิท และ ก่อเกียรติ วิริยะกิจพัฒนา (2549) กล่าวถึงลักษณะเฉพาะของสินค้าเกษตรที่แตกต่างไปจากสินค้าประเภทอื่น ๆ คือ 1. มีลักษณะเน่าเสียได้ง่าย จึงต้องอาศัยการขนส่งที่รวดเร็ว เพื่อให้สินค้าถึงมือผู้บริโภคเร็วที่สุด ทำให้เกิดปัญหาด้านต้นทุนการขนส่ง การเก็บรักษาสินค้าและการบรรจุหีบห่อ 2. มีลักษณะที่มักะทัดรัด กินเนื้อที่ ก่อให้เกิดปัญหาด้านต้นทุนการขนส่ง การเก็บรักษาสินค้า และการบรรจุหีบห่อ 3. มีลักษณะแปรผันทางด้านฤดูกาล การผลิตทางการเกษตรเป็นการผลิตตามฤดูกาล ซึ่งไม่สามารถกระทำได้อย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอตลอดปี 4. ลักษณะแปรผันด้านคุณภาพ โดยจะผันแปรไปในลักษณะปีต่อปี และฤดูต่อฤดู ซึ่งจะก่อให้เกิดความยุ่งยากในการจัดเกรดขึ้นมาตรฐานสินค้า 5. มีลักษณะเป็นวัตถุดิบ ซึ่งจะใช้สำหรับการแปรรูปต่อไป ซึ่งการแปรรูปของผลผลิตแต่ละชนิดจะมีขีดจำกัดแตกต่างกันไป 6. เป็นการผลิตขนาดเล็กกระจายอยู่ทั่วไปในชนบท โดยที่แหล่งบริโภคหรือตลาดที่สำคัญ ๆ ส่วนใหญ่อยู่ห่างไกลจากแหล่งผลิต

1.3 การส่งผลิตภัณฑ์ออก (outbound logistics) กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดเก็บรวบรวม ส่งมอบสินค้าไปยังคู่ค้า ประกอบด้วย ผู้ค้าส่ง ผู้ค้าปลีก และผู้บริโภค สอดคล้องกับที่ไพฑูรย์ รอดวินิจ (2541) ได้กล่าวถึงลักษณะเฉพาะของช่องทางการจำหน่ายสินค้าเกษตร โดยแบ่งระดับตลาดสินค้าเกษตรออกได้เป็น 3 ระดับ คือ

1.3.1 ตลาดในแหล่งผลิต ตลาดในแหล่งผลิตเป็นตลาดซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า การเกษตรที่เกิดขึ้นและดำเนินธุรกิจอยู่ในท้องถิ่นเป็นแหล่งผลิตสินค้า แบ่งได้เป็น 2 ระดับ คือ 1. ตลาดท้องถิ่น เป็นตลาดซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าเกษตรที่เกิดขึ้นเป็นลำดับแรก โดยมีหน้าที่สำคัญในการรวบรวมสินค้าเกษตรจากมือผู้ผลิตรายต่าง ๆ ที่อยู่กระจายอยู่ทั่วไปในแหล่งผลิต ต่าง ๆ เพื่อให้ได้จำนวนสินค้าในปริมาณที่มากพอหรือเหมาะสมที่จะทำการซื้อขาย 2. ตลาดกลางท้องถิ่น เป็นตลาดซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าที่ทำหน้าที่ในการรวบรวมสินค้าจากเกษตรกรรายต่าง ๆ ตลอดจนพ่อค้าในตลาดท้องถิ่น และพ่อค้าในตลาดระดับเดียวกัน

1.3.2 ตลาดกลางปลายทาง เป็นตลาดซื้อขายสินค้าเกษตรที่ทำหน้าที่ในการรวบรวมสินค้าแล้วกระจายสินค้าเพื่อจัดจำหน่ายให้กับผู้บริโภคต่อไป หน้าที่สำคัญของตลาดนี้ คือ สร้างให้เกิดความสมดุลระหว่างการผลิตและการบริโภค โดยทำหน้าที่เกี่ยวกับการตลาดในลักษณะต่าง ๆ เช่น การเก็บรักษาและการแปรรูป เพื่อให้สินค้าที่จัดสรรไปสู่ผู้บริโภค มีจำนวน และรูปร่างตรงกับความต้องการ

1.3.3 ตลาดขายปลีก เป็นตลาดที่ขายแลกเปลี่ยนสินค้าเกษตรระดับสุดท้ายในระบบการตลาด โดยทำหน้าที่การตลาดที่สำคัญ คือ การจัดสรรสินค้าเกษตรไปสู่ผู้บริโภคคนสุดท้าย นอกจากนี้อาจทำหน้าที่ในการบรรจุหีบห่อ และจัดชั้นคุณภาพสินค้าอีกด้วย ตลาดสินค้าระดับนี้ ได้แก่ ร้านค้าและตลาดซื้อขายสินค้าในชุมชนผู้บริโภคต่าง ๆ

สำหรับในระบบการตลาดสินค้าเกษตรโดยปกติแล้วจะไม่ให้ความสำคัญหรือกล่าวถึงระดับขายปลีกนัก ทั้งนี้เพราะสินค้าเกษตรหลายชนิดผลิตขึ้นเพื่อส่งออกและเพื่อป้อนโรงงานอุตสาหกรรมเป็นสำคัญ และนอกจากนี้สินค้าเกษตรที่ได้ผ่านอุตสาหกรรมแปรรูปหลายชนิด จะไม่ปรากฏลักษณะของสินค้าเกษตรให้เห็นเลยในตลาดขายปลีก เช่น อาหารสำเร็จรูปและอาหารกระป๋องประเภทต่าง ๆ ดังนั้นในระบบการตลาดสินค้าเกษตรจึงดูเหมือนว่าการตลาดสินค้าได้มาสิ้นสุดลงที่ระดับตลาดกลางปลายทางเท่านั้น

1.4 การตลาดและการขาย (marketing & sales) เป็นการวิเคราะห์ถึงความต้องการของลูกค้า เพื่อใช้เป็นข้อมูลสำหรับการวางแผนกิจกรรมการขาย ตลอดจนการประชาสัมพันธ์ให้ข้อมูลเกี่ยวกับสินค้าและบริการแก่ลูกค้า และยังรวมไปถึงการตั้งราคาสินค้า สอดคล้องกับที่ไพฑูรย์ รอดวินิจ (2541) ได้กล่าวถึงลักษณะของราคาสินค้าเกษตรไว้ดังนี้

1.4.1 การกำหนดราคาสินค้า สามารถแบ่งได้ดังนี้

1. กำหนดราคาสินค้าจากต้นทุน (cost plus method) ซึ่งเป็นวิธีการกำหนดราคาสินค้าเกษตรที่ไม่ได้พิจารณาถึงด้านความต้องการสินค้า โดยหากผลิตและขายมากจะราคายิ่งสูง ซึ่งเป็นลักษณะที่ตรงข้ามกับด้านความต้องการโดยสิ้นเชิง เพราะผู้บริโภคจะซื้อสินค้ามากขึ้นก็ต่อเมื่อราคาถูกลงเท่านั้น

2. กำหนดราคาสินค้าจากจุดคุ้มทุน (break-even point) โดยผู้ขายจะประมาณว่า ณ ระดับสินค้าต่าง ๆ กัน ให้จุดคุ้มทุนในระดับใดบ้าง และจากจุดคุ้มทุน ณ ระดับราคาต่าง ๆ กันนี้ นำมาพิจารณาดูความเหมาะสมด้านความต้องการของผู้บริโภค ความสามารถในการค้าและส่วนแบ่งในตลาดว่าเป็นไปได้ หรือสอดคล้องกับระดับคุ้มทุน ณ ราคาใด

3. กำหนดราคาสินค้าจากการวิเคราะห์ด้านอุปสงค์และอุปทาน (demand and supply analysis) ต้องทำการวิเคราะห์หาความต้องการเสนอซื้อและเสนอขายเสียก่อน ซึ่งจาก

อุปสงค์และอุปทาน ที่วิเคราะห์นี้จะบอกให้ทราบได้ว่าราคาสินค้าควรจะเป็นเท่าไร จึงจะทำให้ผู้ประกอบการหรือผู้ผลิตและผู้บริโภคต่างยินดีที่จะทำการซื้อขายต่อกัน

4. กำหนดราคาสินค้าโดยอาศัยสถานการณ์การแข่งขันของตลาด ผู้ขายจะตัดสินใจได้จากสถานการณ์แข่งขันในตลาดที่เป็นอยู่ เช่น ตลาดมีลักษณะเป็นตลาดแข่งขันโดยสมบูรณ์ หรือเป็นธุรกิจเล็กในตลาดแข่งขันไม่สมบูรณ์ การกำหนดราคาสินค้าก็ควรกำหนดเช่นเดียวกับคู่แข่ง หากเป็นธุรกิจขนาดใหญ่ หรือเป็นผู้นำในตลาดที่มีการแข่งขันไม่สมบูรณ์ หรือสินค้ามีดีกรีของความแตกต่างสูง ก็อาจตั้งราคาให้สูงหรือต่ำกว่าคู่แข่งได้ตามแต่ความเหมาะสมแต่ละครั้งคราวไป

5. กำหนดราคาสินค้าจากส่วนที่กำหนดเพิ่มขึ้น (markups or mark - on) วิธีนี้เป็นวิธีกำหนดราคาสินค้าที่ได้รับความนิยมมากในทางปฏิบัติสำหรับพ่อค้าขายส่งพ่อค้าขายปลีก และพ่อค้ารวบรวม ทั้งนี้เพราะสามารถทำได้ง่ายและไม่ต้องเสี่ยงกับความเปลี่ยนแปลงของราคา ที่อาจเกิดขึ้นเสมอ ๆ

6. กำหนดราคาสินค้าจากส่วนที่กำหนดลดลง (markdown) ในบางกรณีผู้ขายไม่สามารถขายสินค้าตามราคาที่ได้กำหนดขึ้นในตอนแรกได้ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องลดราคาสินค้าลง และส่วนของราคาที่ลดลงนี้ก็คือมูลค่าส่วนที่กำหนดลดลงของสินค้า

1.4.2 ลักษณะความเคลื่อนไหวของราคาสินค้าเกษตร ด้วยลักษณะพิเศษด้านการผลิตและการบริโภคสินค้าเกษตรจะมีผลให้ราคาสินค้าเกษตรมีลักษณะเฉพาะ คือ มีความเคลื่อนไหวหรือเปลี่ยนแปลงขึ้น ๆ ลง ๆ ในลักษณะที่แตกต่างไปจากสินค้าชนิดอื่น ๆ ซึ่งจำแนกได้เป็น 4 ลักษณะ คือ ความเคลื่อนไหวราคาตามฤดูกาล ความเคลื่อนไหวตามราคาตามวัฏจักรความเคลื่อนไหวตามราคาแนวโน้ม และความเคลื่อนไหวราคาตามเหตุการณ์ผิดปกติ

1.5 การบริการ (service) เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นหลังการขาย เช่น การบำรุงรักษาซึ่งจากแนวทางการวิเคราะห์ห่วงโซ่คุณค่าผลิตภัณฑ์ประเภทอาหาร ของ UNIDO พบว่า ห่วงโซ่คุณค่าของผลิตภัณฑ์ประเภทอาหารจะหยุดลงที่กิจกรรมก่อนหน้า ดังนั้น ห่วงโซ่คุณค่าของสินค้าเกษตรกรรมจึงน่าจะสิ้นสุดลงที่กิจกรรมก่อนหน้าอย่างการตลาดและการขายเช่นเดียวกัน

2. กิจกรรมสนับสนุน (support activities) เป็นกิจกรรมที่สนับสนุนให้การดำเนินกิจกรรมหลักเกิดประสิทธิภาพ ได้แก่

2.1 โครงสร้างพื้นฐาน (firm infrastructures) ประกอบด้วยปัจจัย และระบบสนับสนุนการดำเนินงาน เช่น การวางแผนและควบคุม การเงิน

2.2 การจัดหาหรือจัดซื้อ (procurement) ประกอบด้วยกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดหาปัจจัย ทรัพยากรสำหรับการดำเนินงาน ตลอดจนการเจรจาเพื่อจัดซื้อปัจจัยการผลิต

2.3 การบริหารทรัพยากรบุคคล (human resource management) ประกอบด้วย การสรรหาบุคลากรที่มีคุณสมบัติเหมาะสม การฝึกอบรม การประเมินผลงานและจ่ายค่าตอบแทน

2.4 การพัฒนาเทคโนโลยี (technology development) เป็นกิจกรรมที่ช่วยเพิ่มคุณค่าให้กับสินค้าและกระบวนการ อีกทั้งยังมีความสำคัญต่อการสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขันที่ยั่งยืนอย่างมาก

แนวคิดเกี่ยวกับการดำรงชีพอย่างยั่งยืน

แนวคิดเกี่ยวกับการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (sustainable livelihoods) มีวัตถุประสงค์ที่จะทำความเข้าใจ และสนับสนุนโอกาสในการปรับปรุงระบบการดำรงชีวิตของเกษตรกรเพื่อลดความยากจน โดยผู้วิจัยได้ศึกษาเกี่ยวกับความหมาย กรอบคิด และแนวทางการดำรงชีพอย่างยั่งยืน รายละเอียดดังนี้

1. ความหมายของการดำรงชีพอย่างยั่งยืน

Chambers and Gordon Conway (1992) ได้นิยามความหมายของการดำรงชีพอย่างยั่งยืนว่าเป็นความสามารถ (capability) ทรัพยากร (assets) และกิจกรรม (activities) ที่จำเป็นต่อวิถีการดำรงชีพ โดยที่การดำรงชีพจะยั่งยืนได้ก็ต่อเมื่อสามารถที่จะรับมือและฟื้นสภาพจากความตึงเครียด และความตื่นตระหนก โดยความสามารถที่จะดำรงรักษา และเพิ่มพูนความสามารถ และทรัพยากรทั้งในปัจจุบันและในอนาคตโดยที่ไม่ทำลายฐานทรัพยากร

Ellis (2000) กล่าวถึงการดำรงชีพอย่างยั่งยืนว่า ประกอบไปด้วย ทรัพยากร (ทุนทางธรรมชาติ กายภาพ มนุษย์ การเงิน และสังคม) กิจกรรมและการเข้าถึงทรัพยากรต่าง ๆ (ถูกควบคุมโดยสถาบันและความสัมพันธ์ทางสังคม) ซึ่งเป็นตัวกำหนดการยังชีพของปัจเจกบุคคลหรือครัวเรือน

สุพัตตา โอทาศรี (2554) ได้ให้ข้อสรุปเกี่ยวกับการดำรงชีพอย่างยั่งยืนว่า หมายถึง การให้ความสำคัญกับปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพโดยไม่เน้นเพียงการจัดความยากจนเท่านั้น เนื่องจากมีความหมายที่แคบเกินไปเพราะมุ่งเน้นเฉพาะบางแง่มุมของความยากจนเท่านั้น เช่น มองความยากจนจากรายได้ต่ำ โดยที่ไม่ได้พิจารณาถึงลักษณะอื่น ๆ ที่สำคัญของความยากจน เช่น ช่องโหว่และการกีดกันทางสังคม ซึ่งควรมุ่งเน้นไปที่การให้ความสนใจในปัจจัยต่าง ๆ และกระบวนการที่กำจัดหรือยกระดับความสามารถของคนยากจนที่สามารถทำให้ดำรงอยู่ในลักษณะทางเศรษฐกิจนิเวศวิทยา และทางด้านสังคมที่ยั่งยืน

สำราญ สระรุโน (2554) อธิบายเกี่ยวกับการดำรงชีพอย่างยั่งยืนว่า เป็นการแสดงออกถึงศักยภาพในการต่อสู้หรือรับมือกับความตึงเครียดหรือผลกระทบที่เกิดขึ้น โดยดำรงประสิทธิภาพทาง

เศรษฐกิจ หรือความมั่นคงของระบบนิเวศ ทรัพยากรธรรมชาติ และความเสมอภาคในสังคม ซึ่งเป็นการใช้โอกาสการดำรงชีวิตของคนกลุ่มหนึ่งโดยไม่รุกรานคนอีกกลุ่มหนึ่งทั้งในปัจจุบัน หรืออนาคต หรืออีกนัยหนึ่งหมายถึงความสามารถของมนุษย์ที่จะมีชีวิตอยู่และปรับปรุงคุณภาพชีวิตที่ปราศจากการสร้างความเดือดร้อนให้ผู้อื่น ทั้งในปัจจุบันและอนาคต ระดับความยั่งยืนของวิถีการดำรงชีพใช้เกณฑ์พิจารณา คือ ความยืดหยุ่นได้เมื่อเกิดผลกระทบ ไม่ขึ้นกับการสนับสนุนจากภายนอก รักษาผลิตภาพของทรัพยากรไว้ได้นานไม่ทำลายวิถีการดำรงชีวิตผู้อื่น หรือสามารถประนีประนอมร่วมกันได้ ก่อให้เกิดความยั่งยืนของการใช้สภาพแวดล้อม ความยั่งยืนทางเศรษฐกิจของครัวเรือน สังคมและสถาบัน

สรุปได้ว่า การดำรงชีพอย่างยั่งยืน หมายถึง การดำรงชีพภายใต้ลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และนิเวศวิทยาที่ยั่งยืน ด้วยความสามารถในการรับมือและฟื้นฟูสภาพจากความตึงเครียด และความตึงเครียด โดยดำรงรักษาและเพิ่มพูนทรัพยากร กิจกรรมและการเข้าถึงทรัพยากรต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อวิถีการดำรงชีพ ทั้งในปัจจุบันและในอนาคตโดยไม่ทำลายฐานทรัพยากร

2. กรอบคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน

ปีนแก้ว เหลืองอร่ามศรี (2554) ได้อธิบาย กรอบคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืนของ DFID (1991) ว่าเริ่มต้นจากบริบทของความเปราะบาง (vulnerability context) ซึ่งคนจนเผชิญอยู่ในชีวิตประจำวัน แต่ขณะเดียวกันคนจนยังสามารถเข้าถึงทรัพยากร ตลอดจนการให้ความหมายกับทรัพยากร (assets) ของตนเองได้ ขณะเดียวกันการเลือกใช้ทรัพยากรนั้น กระทำผ่านสถาบัน และกระบวนการทางสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง (transforming structures and process) บริบทดังกล่าวนี้มีอิทธิพลต่อยุทธศาสตร์การดำรงชีพ (livelihood strategies) ที่คนจนเลือกใช้เพื่อการบรรลุผลลัพธ์ของการดำรงชีพของตน (livelihood outcomes) มีโน้ตชนต่าง ๆ ที่ประกอบขึ้นเป็นการดำรงชีพ สามารถอธิบายได้โดยสรุปดังนี้

1. บริบทความเปราะบาง (vulnerability context) เป็นบริบทของภาวะแวดล้อมที่มีผลต่อสถานะของทรัพยากรของครัวเรือน หมายถึงระดับการเผชิญกับความเสี่ยงภัยพิบัติ ความกดดันที่สูงและอาจมีผลต่อความมั่นคงทางอาหาร บริบทดังกล่าวอาจประกอบด้วย แนวโน้ม (trends) แนวโน้มของประชากร แนวโน้มของทรัพยากร แนวโน้มในการจัดการทรัพยากร วิกฤต (shocks) โรคภัยและความเจ็บปวดของคน ปศุสัตว์ และพืชผล ภัยธรรมชาติ เศรษฐกิจตกต่ำ สงคราม ฤดูกาล (seasonality) การเปลี่ยนแปลงในราคาพืชผลตามฤดูกาล ผลิตผลและการจ้างงาน

2. ทรัพยากรในการดำรงชีพ (livelihood assets) การเข้าใจความเข้มแข็งของคน เป็นสิ่งสำคัญในการวิเคราะห์แนวทางที่แปรทรัพยากรให้เป็นผลลัพธ์เชิงบวกในการดำรงชีพ เพื่อบรรลุเป้าประสงค์ดังกล่าว จำเป็นต้องใช้ทรัพยากรในหลากหลายรูปแบบ ซึ่งทรัพยากรต่าง ๆ

ไม่จำเป็นที่จะต้องอยู่ในระบบกรรมสิทธิ์แบบปัจเจกบุคคล แต่รวมถึงทรัพยากรที่อยู่ในรูปของทรัพย์สินส่วนรวมด้วย ประเด็นสำคัญอยู่ที่การเข้าถึงทรัพยากรเมื่อมีความจำเป็นต้องใช้ได้ขยายความหมายของทรัพยากร ที่กว้างขวางกว่ามิติทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว โดยได้นิยามทรัพยากร แต่ละด้านของห้าเหลี่ยมทรัพยากร ดังนี้คือ

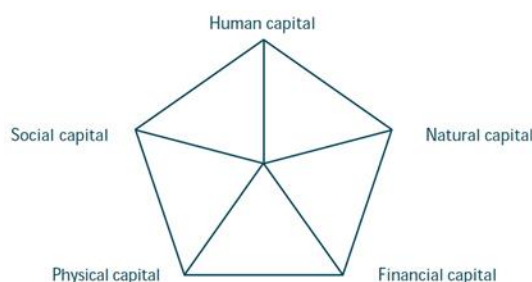
2.1 ทูนทรัพยากรมนุษย์ (human capital) หมายถึง ทักษะ ความรู้ความสามารถ ในด้านแรงงาน และสุขภาพที่ดี ซึ่งทั้งหมดนี้ช่วยให้คนสามารถดำเนินยุทธศาสตร์ การดำรงชีพ และบรรลุผลเป้าประสงค์ในการดำรงชีพได้ ทรัพยากรมนุษย์ถือเป็นปัจจัยที่สำคัญ และมีคุณค่ามากที่สุดในด้านที่จะสามารถใช้ทรัพยากรประเภทอื่นได้ ดังนั้น จึงจำเป็นต้องพิจารณา การเปลี่ยนแปลงในทรัพยากรมนุษย์ ไม่ใช่ในฐานะของผลที่แยกออกมาต่างหาก เป็นปัจจัยที่สนับสนุน ทรัพยากรประเภทอื่น ๆ ด้วย

2.2 ทูนทางสังคม (social capital) หมายถึง ทรัพยากรที่มีอยู่ในสังคมที่คนนำมาใช้ ในการบรรลุเป้าหมายในการดำรงชีพ ซึ่งได้แก่ เครือข่าย และความสัมพันธ์ ซึ่งช่วยเพิ่มความไว้วางใจ และความสามารถในการร่วมมือกัน ในความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการแล้วทุนทางสังคมรวมถึงสมาชิก ภาพในกลุ่มที่ตั้งขึ้นมาอย่างเป็นทางการ และระบบ กฎเกณฑ์บรรทัดฐาน และการควบคุมต่าง ๆ ที่ ช่วยให้สมาชิกของสังคมสามารถที่จะบรรลุเป้าประสงค์ทั้งของปัจเจกบุคคลและของชุมชนได้

2.3 ทูนทางธรรมชาติ (natural capital) หมายถึง แหล่งทรัพยากรธรรมชาติ ที่การดำรงชีพขึ้นอยู่กับการไหลเวียนของทรัพยากรและบริการต่าง ๆ (อาทิ ที่ดิน น้ำ คุณภาพอากาศ การป้องกันการพังทลายของดิน ระดับและอัตราการเปลี่ยนแปลงของความหลากหลายทางชีวภาพ ฯลฯ) ทุนทางธรรมชาติเป็นทั้งแหล่งที่มาของการดำรงชีพ และบริบทของความเปราะบาง ทุนทาง ธรรมชาติในสถานะปกตินั้นช่วยสนับสนุนทุน/ทรัพยากรมนุษย์ (เป็นแหล่งอาหาร และช่วยเพิ่มพูน สุขภาพ) แต่ก็สามารถเพิ่มความเปราะบางได้ในภาวะภัยพิบัติ

2.4 ทูนทางกายภาพ (physical capital) หมายถึง โครงสร้างพื้นฐาน และสินค้าที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ เช่น การคมนาคมขนส่ง ที่อยู่อาศัยที่มั่นคง น้ำสะอาด พลังงาน การเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร ทรัพยากรเหล่านี้เป็นความจำเป็นพื้นฐานที่สนับสนุนให้การดำรงชีพเป็นไปได้ด้วยดี ในบางกรณี โครงสร้างพื้นฐานเหล่านี้อยู่ในความสามารถของชุมชนที่จะร่วมกันพัฒนาได้เอง แต่ในหลายกรณี สิ่งเหล่านี้มีราคาแพงและจำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนจากรัฐ

2.5 ทูนทางการเงิน (financial capital) หมายถึง ทรัพยากรทางการเงินที่คนใช้ในการ การบรรลุเป้าประสงค์ของการดำรงชีพ ซึ่งประกอบด้วยเงินตราหรือทรัพยากรอื่น ๆ ที่ช่วยให้สามารถ ประยุกต์ใช้ยุทธศาสตร์การดำรงชีพในรูปแบบต่าง ๆ ได้ ทุนทางการเงินอาจเป็นได้ทั้งทรัพย์สิน สมบัติ และทุนที่สะสม และเงินรายได้ ทุนประเภทนี้ถือว่ามีค่ามากที่สุด เพราะสามารถแปลงสภาพ เป็นทุนประเภทอื่น ๆ ได้อย่างหลากหลายและใช้ในการบรรลุเป้าประสงค์ในการดำรงชีพได้โดยตรง

ภาพที่ 2 ห้าเหลี่ยมทรัพยากรในการดำรงชีพ (livelihood assets)

ที่มา : Department for International Development (DFID), 1999.

ทุนทั้งห้าประการข้างต้นถือเป็นกรอบคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืนที่สำคัญ ซึ่งจะช่วยขยายความเข้าใจในการปรับตัวของเกษตรกรในการนำทุนมาใช้ในรูปแบบที่แตกต่างออกไปในภาวะที่มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในปัจจุบัน

3. การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและกระบวนการ (transforming structures and processes) สถาบัน องค์กร นโยบาย และกฎหมาย ถือเป็นโครงสร้างและกระบวนการทางสังคมที่สำคัญในการหล่อหลอมและกำกับการดำรงชีพ ที่ดำเนินการอยู่ในทุก ๆ ระดับและกำหนดการเข้าถึงระบบการแลกเปลี่ยนของทุนประเภทต่าง ๆ และผลได้ของยุทธศาสตร์การดำรงชีพ ได้แก่

3.1 โครงสร้าง หมายถึง รากฐานที่วางและใช้นโยบายและกฎหมายในการให้บริการ ชื่อ ค่า และดำเนินการในทุก ๆ หน้าที่ ที่มีผลต่อการดำรงชีพ ซึ่งรวมถึงองค์กรต่าง ๆ ทั้งองค์กรรัฐและเอกชน การขาดซึ่งโครงสร้างทางสังคมที่ดีมักเป็นปัจจัยที่สร้างอุปสรรคให้กับการสร้างเสริมทุนและทรัพยากร และการประยุกต์ใช้ยุทธศาสตร์ในการดำรงชีพ

3.2 กระบวนการ หมายถึง วิธีทางที่เกื้อหนุนให้โครงสร้างทำงานได้ ตลอดจนกำกับการดำเนินการของโครงสร้าง และปฏิสัมพันธ์ของบุคคล อันได้แก่ นโยบายต่าง ๆ กฎหมาย สถาบันที่ควบคุมกำกับการเข้าถึงและจัดการทรัพยากร วัฒนธรรม และความสัมพันธ์ทางอำนาจ กระบวนการที่ี้อาจช่วยสร้างแรงจูงใจให้กับประชาชนในการสร้างทางเลือกของตน และอาจช่วยให้คนจนสามารถปรับใช้ทุนต่าง ๆ ได้ยืดหยุ่นมากขึ้น

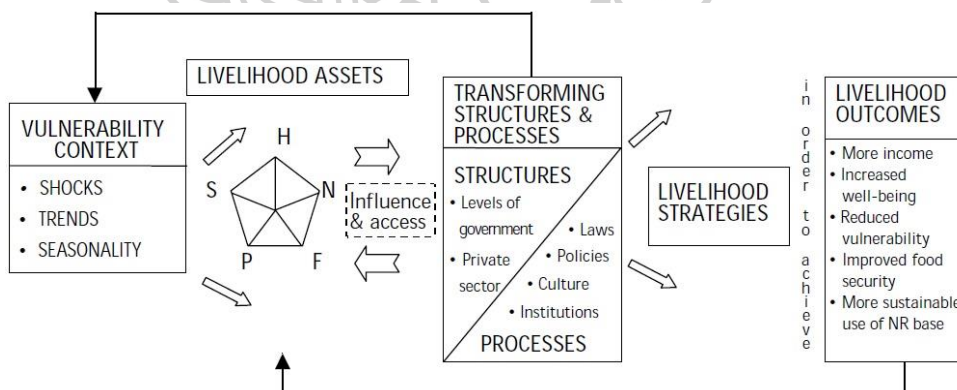
โครงสร้างและกระบวนการที่เปลี่ยนแปลง เป็นหัวใจสำคัญในกรอบคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน และมีผลโดยตรงต่อบริบทความเปราะบาง โดยที่โครงสร้างทางการเมืองมีอิทธิพลโดยตรงต่อแนวโน้มทางเศรษฐกิจและนิเวศวิทยา

4. ยุทธศาสตร์การดำรงชีพ (livelihood strategies) หมายถึง ชุดของกิจกรรมและทางเลือกหลากหลายรูปแบบที่ผสมผสานกัน ที่คนใช้ในการบรรลุเป้าหมายในการดำรงชีพ

ยุทธศาสตร์ดังกล่าวมีลักษณะเป็นกระบวนการที่ประกอบไปด้วยแนวทางต่าง ๆ ที่ตอบสนองต่อความต้องการที่แตกต่างกันตามบริบทของเวลา ลักษณะทางภูมิศาสตร์ และระดับทางเศรษฐกิจ ในขณะที่โครงสร้างและกระบวนการเชิงโครงสร้าง มีผลต่อสถานภาพการครอบครองทรัพยากรหรือทุน สถานภาพดังกล่าวมีผลโดยตรงต่อความสามารถในการเลือกใช้ยุทธศาสตร์การดำรงชีพประเภทต่าง ๆ

5. ผลลัพธ์ของการดำรงชีพ (livelihood outcomes) คือ ความสำเร็จที่ได้จากการใช้ยุทธศาสตร์การดำรงชีพ เช่น รายได้ที่เพิ่มมากขึ้น (increased income) ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น (increased well-being) ทั้งในด้านวัตถุ จิตใจ สุขภาพ ความภาคภูมิใจในตนเอง การเข้าถึงบริการต่างๆ การถูกรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ความเปราะบางที่ลดลง (reduced vulnerability) ความมั่นคงทางอาหารที่เพิ่มมากขึ้น (increased food security) การใช้ทรัพยากรที่ยั่งยืน (increased sustainable use of natural resources)

ผลลัพธ์จากการดำรงชีพช่วยให้เห็นที่มาและที่ไปของการตัดสินใจในการเลือก ตลอดจนเหตุผลในการให้ความสำคัญต่อทางเลือกต่าง ๆ ที่มีอยู่ นอกจากนี้แล้ว ผลลัพธ์ของการดำรงชีพยังมีอิทธิพลโดยตรงต่อทุนหรือทรัพยากร ตลอดจนพลวัตการเปลี่ยนแปลงของทุนหรือทรัพยากร ทั้งนี้ ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นและความสำเร็จในการรับมือกับวิกฤตต่าง ๆ ย่อมยังผลต่อแนวทางการเลือกใช้ทุนหรือทรัพยากรต่อไป และดังนั้นจึงก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปทรงห้าเหลี่ยมทรัพยากรในลำดับต่อไปข้างหน้า

ภาพที่ 3 กรอบคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน

ที่มา : Department for International Development (DFID), 1999

ทั้งนี้สำราญ สรรุโน (2554) อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่างๆ ในระบบการดำรงชีพของเกษตรกรไว้ว่า ทรัพย์สิน (livelihoods assets) เป็นองค์ประกอบหลักอันดับแรก ที่จำเป็นในการดำรงชีพ หรืออีกนัยหนึ่งคือเป็นต้นทุนที่เกษตรกรนำมาใช้ในกระบวนการดำรงชีพ

การเปลี่ยนแปลงฐานะของทรัพย์สินจะได้รับอิทธิพลจากการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างและกระบวนการ ซึ่งแสดงออกมาในลักษณะของบริบทความอ่อนแอ (vulnerability context) ที่เกิดขึ้น เช่น การเปลี่ยนนโยบายทางเศรษฐกิจเป็นกระบวนการหนึ่งที่ทำให้เกิดภาวะแนวโน้มสินค้าต้นทุนการผลิตราคาสูงขึ้น ทำให้เกษตรกรต้องใช้เงินลงทุนในการผลิตมากขึ้น ส่งผลให้ฐานะทางการเงินของเกษตรกรลดต่ำลง และมีผลต่อเนื่องไปยังโอกาสการเลือกกลยุทธ์การดำรงชีพ (livelihoods strategies) หรือการเลือกวิธีการผลิตที่เหมาะสมกับผลกระทบที่เกิดขึ้น หากเกษตรกรมีกลยุทธ์ หรือมีการปรับปรุงการผลิตที่เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ระบบก็จะยังคงให้ผลลัพธ์ (livelihood outcome) ในระดับที่สมดุลกับความต้องการ และผลลัพธ์ที่ได้นี้จะส่งผลโดยตรงต่อระดับของทรัพย์สินที่เกษตรกรจะนำมาใช้เป็นต้นทุนในการดำรงชีพต่อไป

3. แนวทางการดำรงชีพอย่างยั่งยืน

แนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืนมีคุณสมบัติสำคัญสองประการคือ 1. ให้ความสำคัญต่อคนจนในการกำหนดนิยามความยากจนเอง 2. มุ่งเน้นให้เห็นถึงจุดแข็งของคนจนในแง่ที่ว่าคนจนมีสินทรัพย์อะไรเป็นของตัวเอง และคนจนสามารถทำอะไรได้ มากกว่าเน้นที่จุดอ่อน หรือความขาดแคลนของคนจน โดย อานันท์ชนก สกนธวัฒน์ (2555) ได้กล่าวถึงแนวความคิดหลักของการดำรงชีพอย่างยั่งยืน ดังนี้ 1. คนเป็นศูนย์กลาง (people-center) มุ่งเน้นสนับสนุนคนเพื่อนำไปสู่เป้าหมายของการดำรงชีวิต โดยเชื่อว่าความยากจนจะลดลงหากการสนับสนุนจากภายนอกทำงานสอดคล้องกับแนวทางของวิถีการดำรงชีวิต สภาพแวดล้อมทางสังคม และความสามารถในการปรับใช้ 2. องค์กรรวม (holistic) ทุกสิ่งทุกอย่างมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันไม่สามารถแยกส่วนได้จึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่มีอิทธิพลเหล่านั้นและผลกระทบต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงกับการดำรงชีวิต 3. พลวัต (dynamic) ค้นหาเพื่อทำความเข้าใจ และเรียนรู้จากการเปลี่ยนแปลง เพื่อที่จะสามารถสนับสนุนผลทางบวก บรรเทาผลทางลบที่จะเกิดขึ้นจากผลกระทบภายนอก 4. สร้างบนจุดแข็ง (building on strengths) หลักการสำคัญ คือ การเริ่มวิเคราะห์จากจุดแข็งหรือสิ่งที่มีอยู่มากกว่าจุดอ่อนหรือความต้องการ 5. เชื่อมโยงมหภาคและจุลภาค (macro-micro links) แนวทางการศึกษาการดำรงชีพอย่างยั่งยืน ต้องการที่จะเป็นจุดเชื่อมช่องว่างระหว่างระดับนโยบาย สถาบัน ถึงระดับชุมชนและปัจเจกบุคคล 6. ความยั่งยืน (sustainability) เป็นการประเมินความยั่งยืนจาก 4 องค์ประกอบหลัก คือ สภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม และสถาบัน

แนวคิดเกี่ยวกับการเทียบเคียงและการปฏิบัติที่เป็นเลิศ

การเทียบเคียง (benchmarking) และการปฏิบัติที่เป็นเลิศ (best practice) เป็นเครื่องมือที่นำมาใช้ในการปรับปรุงและพัฒนาองค์กร โดยเป็นการหาวิธีการปรับปรุงใหม่ๆ ที่เรียนรู้จากองค์กรอื่น ซึ่งจะส่งผลให้การพัฒนาเป็นไปอย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ โดยผู้วิจัยได้ศึกษาถึงความหมาย ความสัมพันธ์ของการเทียบเคียงและการปฏิบัติที่เป็นเลิศ ความสำคัญของการค้นหาการปฏิบัติที่เป็นเลิศ

1. ความหมายของการเทียบเคียงและการปฏิบัติที่เป็นเลิศ

1.1 ความหมายของการเทียบเคียง

Spendolini (1992) ให้ความหมายของการเทียบเคียงว่า เป็นกระบวนการที่เป็นระบบ และมีความต่อเนื่องเพื่อประเมินผลิตภัณฑ์ บริการ หรือกระบวนการทำงานขององค์กรที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นการปฏิบัติที่เป็นเลิศ โดยมีจุดประสงค์เพื่อปรับปรุงคุณภาพองค์กร

Peters (1994) กล่าวว่า การเทียบเคียงคือ การปรับปรุงความสามารถในการแข่งขัน โดยใช้การปฏิบัติที่เป็นเลิศมาเป็นสิ่งกระตุ้นให้เกิดนวัตกรรมที่หลากหลาย และมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว แทนที่จะเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไปหรือเป็นเพียงการปรับปรุงจุดเล็ก ๆ ที่ได้จากการประเมินผลการปฏิบัติงานที่ผ่านมา

Camp (1995) ให้ความหมายของการเทียบเคียงว่า หมายถึง การค้นหาวิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศในธุรกิจซึ่งจะนำไปสู่ประสิทธิภาพที่ดียิ่งขึ้น

Balm (1996) กล่าวถึงความหมายของการเทียบเคียงว่า เป็นกิจกรรมต่อเนื่องในการเปรียบเทียบกระบวนการ การปฏิบัติ ผลิตภัณฑ์ หรือบริการขององค์กรกับกิจกรรมที่คล้ายคลึงกันขององค์กรที่จัดได้ว่าเป็นการปฏิบัติที่เป็นเลิศ เพื่อให้เกิดเป้าหมายการทำงานที่ท้าทายแต่มีทางเป็นไปได้ แล้วนำสิ่งที่ค้นพบไปปฏิบัติเพื่อให้ตนเองเป็นผู้ที่ดีที่สุดในเวลา และสถานการณ์ที่เหมาะสม

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2542) ให้ความหมายของคำว่า การเทียบเคียงว่า หมายถึง เปรียบเทียบซึ่งให้ความหมายสื่อไปในเรื่องของการวัดเปรียบเทียบความสามารถ

บุญดี บุญญากิจ และ กมลวรรณ ศิริพานิช (2545) ให้ความหมายของการเทียบเคียงว่า หมายถึง วิธีการในการวัดและเปรียบเทียบ ผลิตภัณฑ์ บริการ และวิธีการปฏิบัติกับองค์กรที่สามารถทำได้ดีกว่า เพื่อนำผลของการเปรียบเทียบมาใช้ในการปรับปรุงองค์กรของตนเอง เพื่อมุ่งสู่ความเป็นเลิศในธุรกิจ หรืออีกนัยหนึ่งคือ เป็นกระบวนการของการวัดหรือการค้นหา benchmark เพื่อนำไปสู่การได้มาซึ่ง วิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศ ที่จะนำกลับมาประยุกต์ใช้ในการปรับปรุงองค์กรของ

ตนเอง ผลที่ได้รับจากการทำการเปรียบเทียบสมรรถนะ คือ ทำให้รู้ว่าใครที่เป็นผู้ปฏิบัติที่เป็นเลิศ และมีวิธีการปฏิบัติอย่างไร

ทัศนีย์ ไพฑูรย์พงษ์ (2548) กล่าวว่า การเทียบเคียงจะเริ่มต้นด้วยความต้องการที่จะปรับปรุงให้องค์กรของตนเองดีขึ้น ตามด้วยการรู้จักตนเองและรู้จักผู้อื่น โดยมีการเปรียบเทียบอย่างเป็นระบบ เมื่อศึกษาผู้อื่นที่ทำได้ดีกว่าทำได้อย่างไรแล้ว จึงนำความรู้ที่ได้มาปรับปรุงตนเอง

สรุปได้ว่า การเทียบเคียง หมายถึง การค้นหา benchmark ด้วยกระบวนการที่เป็นระบบ และมีความต่อเนื่อง อันจะนำไปสู่การได้มาซึ่งกระบวนการทำงานขององค์กรที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นการปฏิบัติที่เป็นเลิศ เพื่อนวัตกรรมที่หลากหลาย และการเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปอย่างรวดเร็ว ในการปรับปรุงองค์กร

1.2 ความหมายของการปฏิบัติที่เป็นเลิศ

บุญดี บุญญาภิกิจ และ กมลวรรณ ศิริพานิช (2545) ได้ให้ความหมายของการปฏิบัติที่เป็นเลิศว่า เป็นวิธีการปฏิบัติที่ทำให้องค์กรประสบความสำเร็จ หรืออาจกล่าวได้ว่า คือ การปฏิบัติที่ทำให้องค์กรสู่ความเป็นเลิศ ซึ่งประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ ดังนี้ 1. มีลักษณะเป็นกระบวนการ 2. มีความเชื่อมโยงกับเป้าหมายขององค์กร 3. มีผลของกระบวนการนั้น ๆ ที่สนับสนุน

สำนักพัฒนาระบบบริการสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข (2547) อธิบายว่าการปฏิบัติที่เป็นเลิศเป็นแนวทางหรือวิธีปฏิบัติในเรื่องต่าง ๆ ที่นำไปสู่ความสำเร็จ และบรรลุจุดมุ่งหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล โดยใช้ประโยชน์ของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทำให้เกิดการพัฒนา ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ลดระยะเวลาในการปรับปรุงให้สั้นลง

บุรชัย ศิริมหาสาคร (2547) กล่าวถึงการปฏิบัติที่เป็นเลิศว่า เป็นวิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศในการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้สำเร็จซึ่งเป็นผลมาจากการนำความรู้ไปปฏิบัติจริงแล้วสรุปความรู้ และประสบการณ์นั้นเป็นแนวปฏิบัติที่ดีที่สุดของตนเอง ดังนั้นการปฏิบัติที่เป็นเลิศจึงเป็นบทสรุปของวิธีปฏิบัติที่เป็นความรู้ในตัวคน ซึ่งเผยแพร่เป็นความรู้ที่ปรากฏให้เห็นชัดเจน เพื่อให้ผู้อื่นได้ทดลองนำไปปฏิบัติ

สถาบันพัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา (2548) อธิบายถึงการปฏิบัติที่เป็นเลิศว่า เป็นวิธีการปฏิบัติ กลยุทธ์ กิจกรรม ที่ส่งผลให้ประสบความสำเร็จ โดยที่การค้นหาวิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศนั้นจะมุ่งเน้นที่การปฏิบัติจริง ซึ่งเป็นการตอบสนองสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง อยู่ตลอดเวลา และต้องกระทำภายใต้กระบวนการที่ชัดเจนขององค์กรนั้น ๆ

กรมการพัฒนาชุมชน (2549) กล่าวว่า การปฏิบัติที่เป็นเลิศเป็นการศึกษาจากวิธีปฏิบัติ หรือวิธีการที่เป็นเลิศซึ่งเป็นองค์ความรู้หรือบทเรียน ประสบการณ์ที่เกิดจากการลงมือทำหรือการปฏิบัติจริง สร้างการยอมรับและกำหนดเป็นมาตรฐานในการทำงานได้ถ้าใครนำวิธีการหรือวิธีปฏิบัติ

ดังกล่าวไปใช้ก็ไม่กระทบกับคุณภาพของงาน การนำเสนอวิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศจึงเป็นการนำเสนอวิธีการปฏิบัติงานที่ผู้นำเสนอคิดว่าดีเลิศของตนต่อผู้อื่น

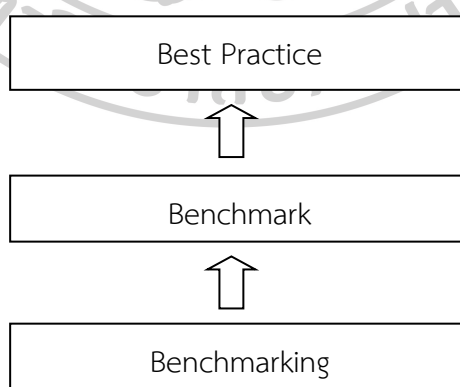
สถาบันวิจัยและพัฒนาการเรียนรู้ (2552) กล่าวว่า การปฏิบัติที่เป็นเลิศเป็นวิธีการปฏิบัติที่ทำให้องค์กรประสบความสำเร็จ ซึ่งวิธีปฏิบัตินั้นรวมไปถึง ความรู้ เทคนิค วิธีการ ที่พัฒนาปรับปรุงมาจากการได้ปฏิบัติจริงด้วยตนเอง

นรินทร์ สังข์รักษา (2557) อธิบายว่า การปฏิบัติที่เป็นเลิศ หมายถึง วิธีการปฏิบัติที่ดีที่สุด หรือวิธีการปฏิบัติที่เป็นเลิศ ซึ่งเป็นวิธีทำงานที่มีทั้งประสิทธิภาพและประสิทธิผล และสามารถนำมากำหนดเป็นมาตรฐานได้ ซึ่งหากมีผู้ใดนำวิธีการดังกล่าวไปปฏิบัติก็จะส่งผลต่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลของงาน

สรุปได้ว่า การปฏิบัติที่เป็นเลิศ หมายถึง วิธีปฏิบัติที่เกิดจากจากประสบการณ์ในการปฏิบัติที่ประสบความสำเร็จ สามารถนำไปกำหนดเป็นมาตรฐานหรือแนวทางการดำเนินงานได้

2. ความสัมพันธ์ของการเทียบเคียงและการปฏิบัติที่เป็นเลิศ

กรมการพัฒนาชุมชน (2549) ได้อธิบายเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของการเทียบเคียง และการปฏิบัติที่เป็นเลิศไว้ว่า การค้นหาการปฏิบัติที่เป็นเลิศ คือ การค้นหาวิธีการหรือวิธีปฏิบัติที่ดีที่สุด ดังนั้น การที่เราจะทราบได้ว่าสิ่งไหนดีที่สุดในกระบวนการใดดีที่สุด จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำการเปรียบเทียบหรือเทียบเคียงกับสิ่งที่ดีกว่าที่เราเป็นอยู่ ซึ่งจะทำให้สามารถค้นหาจุดแตกต่างระหว่างสิ่งที่ดีกับสิ่งที่ไม่ดีได้ การเทียบเคียงจึงเป็นการกระทำเพื่อให้เกิดการปรับปรุงและพัฒนางานหรือกระบวนการที่กำลังทำอยู่ ซึ่งทำให้การค้นหาการปฏิบัติที่ดี มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ภาพที่ 4 ความสัมพันธ์ของการเทียบเคียงและการปฏิบัติที่เป็นเลิศ

ที่มา : บุญดี บุญญากิจ และกมลวรรณ ศิริพานิช, 2545.

จากภาพ ชี้ให้เห็นว่ากระบวนการเทียบเคียง (benchmarking) นำไปสู่การค้นหาผู้ที่เป็
ต้นแบบในการเทียบเคียง (benchmark) ซึ่งจะช่วยให้ทราบถึงวิธีการปฏิบัติที่ดีที่สุดที่นำไปสู่ความ
เป็นเลิศ (best practice)

3. ความสำคัญของการค้นหาการปฏิบัติที่เป็นเลิศ

กรมการพัฒนาชุมชน (2549) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการปฏิบัติที่เป็นเลิศในแง่ของ
เหตุผลสำคัญและประโยชน์จากการค้นหาการปฏิบัติที่เป็นเลิศ ดังนี้

1. เหตุผลสำคัญที่ทำให้มีการค้นหาการปฏิบัติที่เป็นเลิศ ได้แก่ 1. ต้องการตัวอย่าง
หรือต้นแบบที่เกี่ยวกับแนวทางหรือวิธีการปฏิบัติที่ดีในเรื่องนั้น ๆ 2. ต้องการให้เกิดการปรับปรุง
และพัฒนางานให้เกิดประสิทธิภาพ ประสิทธิผลของงาน 3. ต้องการให้คนในองค์กรเกิดการเรียนรู้
จากบทเรียน ประสบการณ์ที่ดีควรเรียนรู้ร่วมกัน 4. มุ่งเน้นหาคำตอบหรือวิธีการปฏิบัติที่เป็นเลิศ
ว่าเป็นอย่างไร อะไรอยู่เบื้องหลังความสำเร็จ บางครั้งผลสำเร็จของกระบวนการมิใช่สิ่งที่มองเห็นได้
ในกระบวนการนั้น แต่อาจมีปัจจัยอื่นเข้ามาเกื้อกูลให้การดำเนินงานสำเร็จ เช่น วัฒนธรรมองค์กร
ภาวะผู้นำ เป็นต้น

2. ประโยชน์จากการค้นหาการปฏิบัติที่เป็นเลิศ ได้แก่ 1. มีตัวอย่างต้นแบบที่เป็นวิธีการหรือ
แนวปฏิบัติที่เป็นเลิศต่อการปรับปรุงและพัฒนางาน 2. เพิ่มประสิทธิภาพ และประสิทธิผลของการ
ทำงาน 3. ลดเวลา ขั้นตอน ค่าใช้จ่าย และอื่น ๆ ในการปรับปรุงและพัฒนาการทำงาน
4. มีการสร้างฐานข้อมูลที่มีประโยชน์ต่อการเปรียบเทียบผลงานกับองค์กรอื่น ๆ 5. การนำเสนอ
ผลงานหรือวิธีการปฏิบัติงานที่ผู้นำเสนอคิดว่าดีเลิศของตนเองต่อผู้อื่น 6. สร้างการเรียนรู้ร่วมกัน
ของคนในองค์กร

4. ประเภทของการเทียบเคียง

ทัศนีย์ ไพฑูรย์พงษ์ (2548); บุญดี บุญญากิจ และ กมลวรรณ ศิริพานิช (2545) ได้กล่าวถึง
การแบ่งประเภทของการเทียบเคียง ดังนี้

1. แบ่งตามชนิดของคู่เทียบ

1.1 การเทียบเคียงภายใน เป็นการเทียบเคียงเพื่อการวัดและเปรียบเทียบระหว่าง
ฝ่ายหรือแผนกในองค์กรเดียวกัน ซึ่งอาจจะเป็นได้ทั้งแบบเป็นฝ่ายหรือแผนกงานที่มีสถานที่ตั้งอยู่
ด้วยกันหรืออยู่ต่างสถานที่ โดยเป็นการเทียบรอยที่ทำได้ง่ายที่สุดเพราะมักจะไม่มีความลับ
ทางธุรกิจ และยังเป็นประโยชน์ในการสนับสนุนให้เกิดการติดต่อสื่อสารระหว่างหน่วยงานย่อยใน
องค์กรโดยรวม

การเทียบเคียงกับคู่แข่งในธุรกิจเดียวกัน เป็นการเทียบเคียงกับองค์กรที่เป็นคู่แข่งและประกอบกิจกรรมเหมือนกัน โดยวิธีการเลือกคู่แข่งอาจดูได้จากตำแหน่งของคู่แข่ง ในวงการ หรือการยอมรับจากผู้บริโภค ซึ่งผู้ที่อยู่ในคณะเทียบรอยควรมีการวางแผนหาข้อมูลเพิ่มเติมโดยการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพจากแหล่งอื่น ๆ นอกเหนือจากการเก็บจากคู่แข่งโดยตรง

1.2 การเทียบเคียงกับองค์กรที่อยู่ต่างธุรกิจ เป็นการเทียบเคียงกระบวนการทำงานที่ใกล้เคียงกันกับกระบวนการที่อยู่ในธุรกิจต่างประเภทหรือธุรกิจที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อหาวิธีปรับปรุงคุณภาพที่สามารถนำมาประยุกต์กับธุรกิจของตนเอง ซึ่งอาจทำให้ได้แนวปฏิบัติใหม่ที่ส่งผลให้เกิดการพัฒนาแบบก้าวกระโดดได้

1.3 การเทียบเคียงกับผู้มีการปฏิบัติที่เป็นเลิศ เป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติขององค์กรที่ได้รับการยอมรับว่ามีแนวปฏิบัติที่ดีที่สุด โดยการเทียบเคียงประเภทนี้จะทำให้องค์กรมีการเปลี่ยนแปลงได้อย่างมาก ซึ่งมีประโยชน์ในด้านการทำให้บุคลากรในองค์กรมองโลกไปสู่โลกภายนอก ถือเป็น การเพิ่มสมรรถนะของบุคลากรและองค์กร ทำให้มีโอกาสที่จะเดินไปสู่การเป็นผู้ปฏิบัติที่เป็นเลิศด้วย

2. แบ่งตามวัตถุประสงค์

2.1 การเทียบเคียงยุทธศาสตร์ เป็นการเทียบเคียงที่ทำโดยการเปรียบเทียบยุทธศาสตร์ด้านต่าง ๆ ขององค์กร เช่น วัฒนธรรม การจัดการบุคลากร หรือทักษะของบุคลากรที่จะพาองค์กรไปสู่ความสำเร็จในการดำเนินงานตามพันธกิจ

2.2 การเทียบเคียงผลการปฏิบัติ เป็นการเทียบเคียงเฉพาะผลของการปฏิบัติงานหรือตัวบ่งชี้ระหว่างผู้ทำการเทียบเคียงกับคู่แข่ง เพื่อดูความสามารถในการปฏิบัติกิจกรรมในหน้าที่หรือผลลัพธ์การทำงาน

2.3 การเทียบเคียงกระบวนการ เป็นการเทียบเคียงกระบวนการทำงานหรือวิธีปฏิบัติ โดยเน้นการเรียนรู้วิธีปฏิบัติที่ดีจากคู่แข่งเพื่อนำมาปรับปรุงตนเอง ซึ่งการเทียบเคียงประเภทนี้เป็นที่นิยมทำกันมากที่สุด

2.4 การเทียบเคียงผลผลิต เป็นการเทียบเคียงความพึงพอใจของลูกค้าที่มีต่อผลผลิตขององค์กร ซึ่งอาจจะเป็นสินค้าหรือบริการก็ได้ เพื่อจะเรียนรู้ว่าลูกค้ามีความพึงพอใจในเรื่องใด จุดใดหรือลักษณะใดบ้าง แล้วนำความรู้ที่ได้นั้นมาปรับปรุงสินค้า หรือบริการของตนเอง เพื่อให้มีคุณลักษณะเป็นที่ต้องการของลูกค้า

5. แนวทางการเทียบเคียง

บุณดี บุญญากิจ และ กมลวรรณ ศิริพานิช (2545) กล่าวถึงแนวทางการเทียบเคียง 2 แนวทาง ดังนี้

1. การเทียบเคียงแบบกลุ่ม คือ การทำการเทียบเคียง โดยผู้ทำการเทียบเคียงเข้าไปรวมกลุ่มกับองค์กรอื่นที่มีความต้องการที่จะทำการเทียบเคียงเหมือนกัน การรวมกลุ่มอาจมีบุคคลที่สามเป็นผู้ประสานและดำเนินการในการเก็บข้อมูลให้ โดยบุคคลที่สามนี้อาจเป็นสมาคมตัวแทนสถาบัน หรือที่ปรึกษาก็ได้ ข้อดีของการรวมกลุ่มในลักษณะนี้ คือ ไม่ต้องเสียเวลาในการหาข้อมูลเปรียบเทียบ เพราะคู่เปรียบเทียบก็คือแต่ละองค์กรที่เข้ามารวมกลุ่มนั่นเอง ซึ่งทำให้ประหยัดเวลาในการดำเนินงาน รวมทั้งเป็นการสร้างเครือข่ายการแลกเปลี่ยนข้อมูลอีกด้วย เนื่องจากการรวมกลุ่มแต่ละครั้งองค์กรสามารถมีปฏิสัมพันธ์ถึงกันทำให้เกิดความไว้วางใจกัน ดังนั้นการแลกเปลี่ยนข้อมูลจึงมีความสะดวกใจมากขึ้น ส่วนข้อจำกัดของการเทียบเคียงแบบกลุ่ม คือ องค์กรแต่ละองค์กรไม่สามารถทำตามสิ่งที่ต้องการได้หมดทุกอย่าง เนื่องจากการเก็บข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล ต้องทำตามกำหนดการที่กลุ่มกำหนด

2. การเทียบเคียงแบบเดี่ยว คือ การทำการเทียบเคียงโดยองค์กรเดียวมีความต้องการที่จะทำการเทียบเคียง จึงกำหนดความต้องการทำและดำเนินการตามกระบวนการเทียบเคียงตามที่ได้วางแผนเอาไว้ โดยผู้เทียบเคียงต้องเป็นผู้ดำเนินการเองทั้งหมด ตั้งแต่กำหนดที่หาข้อมูลเปรียบเทียบ เก็บข้อมูล พัฒนาแบบสอบถาม วิเคราะห์ข้อมูล และสรุปข้อมูล ข้อดีของการทำแบบเดี่ยว คือ องค์กรสามารถเลือกสิ่งที่คุณเองมีความสนใจ หรือผู้ที่จะเป็นคู่เทียบได้ รวมถึงสามารถควบคุมระยะเวลาที่ใช้ในการดำเนินการทั้งหมดได้ ข้อเสียของการเทียบเคียงแบบเดี่ยว คือ ค่อนข้างจะใช้เวลายาวนานกว่าแบบกลุ่ม เพราะต้องเป็นผู้ดำเนินการเองทั้งหมด และหากเป็นองค์กรเล็กก็จะทำให้ค่อนข้างทำได้ลำบากในการที่จะหาข้อมูลมาเทียบเคียงด้วย

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบ

รูปแบบ มาจากคำว่า model ซึ่งอาจใช้คำว่า ตัวแบบ ต้นแบบ หุ่นจำลอง แบบจำลอง แบบแผน หรือเรียกทับศัพท์ว่า “โมเดล” โดยผู้วิจัยได้ศึกษา ความหมาย ประเภท ลักษณะ และขั้นตอนการพัฒนารูปแบบ รายละเอียด ดังนี้

1. ความหมายของรูปแบบ

Good (1973) ได้ให้ความหมายของ รูปแบบไว้ 4 ความหมาย ได้แก่ 1. เป็นแบบอย่างของสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อใช้เป็นแนวทางในการสร้างหรือทำซ้ำ 2. เป็นตัวอย่างเพื่อการเลียนแบบ เช่น

การออกเสียงภาษาต่างประเทศ เพื่อให้ผู้เรียนได้เลียนแบบ 3. เป็นแผนภูมิ ซึ่งเป็นตัวแทนของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่ใช้เป็นหลักการหรือแนวคิด 4. เป็นชุดของปัจจัยหรือตัวแปรที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ซึ่งรวมตัวกันเป็นองค์ประกอบและสัญลักษณ์ทางระบบสังคม อาจเขียนออกมาเป็นสูตรทางคณิตศาสตร์หรือบรรยายเป็นภาษาก็ได้

Willer (1986) กล่าวว่า รูปแบบ หมายถึง การสร้างความคิดรวบยอดของชุดปรากฏการณ์ ด้วยวิธีการของเหตุผลที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดความกระจ่างชัดในนิยามความสัมพันธ์และข้อเสนอของระบบรูปนัยที่เกี่ยวข้อง

Keeves (1988) ให้ความหมายว่า รูปแบบ หมายถึง การแสดงโครงสร้างเพื่อใช้ศึกษาความสัมพันธ์ของตัวแปร

Kaplan (1994) ได้ให้นิยามของรูปแบบว่า เป็นระบบ สัญลักษณ์ที่อ้างถึงความมีนัยสำคัญของโครงสร้างหนึ่ง หรือระบบซึ่งก่อให้เกิดการหาความเห็นพ้องต้องกันที่ชัดเจนจากการพิจารณาจากจุดใหญ่ไปสู่จุดด้อย คุณค่าของรูปแบบอยู่ในความเป็นนามธรรมซึ่งสามารถจะตีความได้หลายอย่าง และบ่งชี้ให้เห็นความคล้ายคลึงที่มีได้คาดหมายมาก่อน คุณค่านี้ปรากฏในสารบบความสามารถ ซึ่งจะสรุปจากจุดใหญ่ไปสู่จุดด้อยของรูปแบบเพื่อให้ผลที่มีได้คาดหวังไว้ล่วงหน้า อาจทำนายและทดสอบได้โดยการสังเกตผลของการทดลอง

Raj (1996) ได้ให้ความหมายของคำว่ารูปแบบไว้ 2 ความหมาย ดังนี้ 1. รูปย่อของความจริงของปรากฏการณ์ที่แสดงด้วยข้อความ จำนวน หรือภาพ โดยการลดทอนเวลาความพอเหมาะ และกาลเทศะ ทำให้เข้าใจความจริงของปรากฏการณ์ได้ดียิ่งขึ้น 2. ตัวแทนของการใช้แนวความคิดของโปรแกรมที่กำหนดเฉพาะ

คงศักดิ์ สันติพิทักษ์ (2529) กล่าวว่า รูปแบบ หมายถึง การแสดงสภาพความเป็นจริงที่เรากำลังสนใจค้นคว้าออกมาในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง บางครั้งก็เป็นรูปวาด รูปถ่าย รูปแกะสลัก บางครั้งก็เป็นกราฟ หรือสมการคณิตศาสตร์ โดยมีจุดประสงค์เพื่อการอธิบายการพยากรณ์ หรือการควบคุมเกี่ยวกับโครงสร้างและการเคลื่อนไหวของสภาพความเป็นจริงที่สนใจค้นคว้าอยู่

เยาวดี วิบูลย์ศรี (2544) กล่าวว่า รูปแบบคือวิธีการที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งได้ถ่ายทอดความคิดความเข้าใจ ตลอดทั้งจินตนาการที่มีต่อปรากฏการณ์หรือเรื่องราวใด ๆ ให้ปรากฏโดยใช้การสื่อสารในลักษณะต่าง ๆ เช่น ภาพวาดภาพเหมือนแผนภูมิแผนผังต่อเนื่อง หรือสมการทางคณิตศาสตร์ ให้สามารถเข้าใจได้ง่าย และในขณะเดียวกันก็สามารถนำเสนอเรื่องราว หรือประเด็นต่าง ๆ ได้อย่างกระชับภายใต้หลักการอย่างมีระบบ

ทิตนา แชมมณี (2545) ได้กล่าวถึงความหมายของรูปแบบดังนี้ รูปแบบเป็นรูปธรรมของความคิดที่เป็นนามธรรม ซึ่งบุคคลแสดงออกมาในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง เช่น เป็นคำอธิบายเป็นแผนผังไดอะแกรมหรือแผนภาพ เพื่อช่วยให้ตนเองและบุคคลอื่น สามารถเข้าใจได้ชัดเจนขึ้น

รูปแบบจึงเป็นเครื่องมือทางความคิด ที่บุคคลใช้ในการสืบเสาะหาคำตอบ ความรู้ ความเข้าใจ ในปรากฏการณ์ทั้งหลาย

รัตนะ บัวสนธ์ (2552) ได้จำแนกความหมายของรูปแบบออกเป็น 3 ความหมาย ดังนี้

1. แผนภาพหรือภาพร่างของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ยังไม่สมบูรณ์เหมือนของจริง รูปแบบในความหมายนี้ มักจะเรียกทับศัพท์ในภาษาไทยว่า “โมเดล” ได้แก่ โมเดลบ้าน โมเดลรถยนต์ โมเดลเสื้อ
2. แบบแผนความสัมพันธ์ของตัวแปร หรือสมการทางคณิตศาสตร์ที่รู้จักกันในชื่อที่เรียกว่า “mathematical model”
3. แผนภาพที่แสดงถึงองค์ประกอบการทำงานของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง รูปแบบในความหมายนี้บางทีเรียกกันว่า ภาพย่อส่วนของทฤษฎีหรือแนวคิดในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่น รูปแบบการสอน รูปแบบการบริหาร รูปแบบการประเมิน เป็นต้น

สรุปได้ว่า รูปแบบ หมายถึง ถึง ความคิดรวบยอดที่แสดงถึงตัวแปรที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันของปรากฏการณ์ ที่นำเสนอภายใต้หลักการอย่างเป็นระบบ

2. ประเภทของรูปแบบ

Keeves (1988) ได้แบ่งประเภทของรูปแบบที่ใช้กันอยู่โดยทั่วไปออกเป็น 5 แบบ คือ

1. รูปแบบเชิงเปรียบเทียบ (analogue model) ได้แก่ ความคิดที่แสดงออกในลักษณะของการเปรียบเทียบสิ่งต่าง ๆ อย่างน้อย 2 สิ่งขึ้นไป รูปแบบลักษณะนี้ใช้กันมากทางด้านวิทยาศาสตร์ กายภาพ สังคมศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์
2. รูปแบบเชิงภาษา (semantic model) ได้แก่ ความคิด ที่แสดงออกผ่านทางการใช้ภาษา (พูดและเขียน) รูปแบบลักษณะนี้ใช้กันมากทางด้านศึกษาศาสตร์
3. รูปแบบเชิงคณิตศาสตร์ (mathematical model) ได้แก่ ความคิดที่แสดงออกผ่านทางสูตรคณิตศาสตร์ ซึ่งส่วนมากจะเกิดขึ้นหลังจากได้รูปแบบเชิงภาษาแล้ว
4. รูปแบบเชิงแผนผัง (schematic model) ได้แก่ ความคิดที่แสดงออกผ่านทางแผนผัง แผนภาพ แผนภูมิ กราฟ เป็นต้น
5. รูปแบบเชิงสาเหตุ (causal model) ได้แก่ ความคิดที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงสาเหตุระหว่างตัวแปรต่าง ๆ ของสภาพการณ์หรือปัญหาใด ๆ ส่วนใหญ่มักเป็นรูปแบบด้านศึกษาศาสตร์ มักจะเป็นแบบนี้เป็นส่วนใหญ่

Smith and others (1980) จำแนกรูปแบบออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1. รูปแบบเชิงกายภาพ (physical model) จำแนกออกเป็น รูปแบบคล้ายจริง (iconic model) มีลักษณะคล้ายของจริง เช่น เครื่องบินจำลอง หุ่นไล่กาหุ่นตามร้านตัดเสื้อผ้า และรูปแบบเสมือนจริง (analog model) มีลักษณะคล้ายปรากฏการณ์จริง เช่น การทดลองทางเคมีในห้องปฏิบัติการก่อนจะทำการทดลอง เครื่องบินจำลองที่บินได้ หรือเครื่องฝึกหัดบิน เป็นต้น โดยรูปแบบเสมือนจริงนี้จะมีความใกล้เคียงความจริงมากกว่ารูปแบบคล้ายจริง
2. รูปแบบเชิงสัญลักษณ์ (symbolic model) จำแนกออกเป็นรูปแบบข้อความ (verbal model) หรือรูปแบบเชิงคุณภาพ (qualitative model) เป็นการใช้

ข้อความปกติธรรมดาในการอธิบายโดยย่อ เช่น คำพรรณนาลักษณะงานคำอธิบายรายวิชา และรูปแบบทางคณิตศาสตร์ (mathematical model) หรือรูปแบบเชิงปริมาณ (quantitative model) เช่น สมการ และโปรแกรมเชิงเส้น

จากการแบ่งประเภทของรูปแบบข้างต้น จะพบว่าการแบ่งประเภทของรูปแบบขึ้นอยู่กับลักษณะการนำเสนอของรูปแบบที่แสดงออกซึ่งความสัมพันธ์ขององค์ประกอบในปรากฏการณ์ที่ศึกษา

3. องค์ประกอบของรูปแบบ

Keeves (1988) กล่าวถึงองค์ประกอบที่สำคัญของรูปแบบ ดังนี้ 1. รูปแบบจะต้องนำไปสู่การทำนาย (prediction) ผลที่ตามมาซึ่งจะสามารถพิสูจน์ทดสอบได้ กล่าวคือ สามารถนำไปสร้างเครื่องมือเพื่อพิสูจน์ทดสอบได้ 2. โครงสร้างของรูปแบบจะต้องประกอบด้วยความสัมพันธ์เชิงสาเหตุ (causal relationship) ซึ่งสามารถใช้อธิบายปรากฏการณ์/เรื่องนั้นได้ 3. รูปแบบจะต้องสามารถช่วยสร้างจินตนาการ (imagination) ความคิดรวบยอด (concept) และความสัมพันธ์ (interrelations) รวมทั้งช่วยขยายขอบเขตของการสืบเสาะความรู้ 4. รูปแบบควรประกอบด้วยความสัมพันธ์เชิงโครงสร้าง (structural relationships) มากกว่าความสัมพันธ์เชิงเชื่อมโยง (associative relationships)

เยาวดี วิบูลย์ศรี (2544) อธิบายถึงองค์ประกอบของรูปแบบ ดังนี้ 1. เป็นการถ่ายทอดในลักษณะของการเลียนแบบหรือถ่ายแบบจากความเข้าใจ ตลอดจนจินตนาการของคนที่มีความสนใจ ปรากฏการณ์ใด ๆ ออกมาเป็นโครงสร้างที่มีระบบระเบียบและง่ายต่อการรับรู้ของบุคคลอื่น 2. ลักษณะของรูปแบบไม่ใช่การบรรยาย หรือการพรรณนาอย่างยืดยาว แต่เป็นการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างสัญลักษณ์และหลักการของระบบ 3. ตัวรูปแบบเน้นเฉพาะส่วนสำคัญเพื่อนำไปสู่ความเข้าใจ ที่ตรงกันระหว่างผู้นำเสนอรูปแบบกับผู้รับรูปแบบนั้น ๆ 4. ภาพลักษณ์ของรูปแบบมุ่งการสื่อสารให้กระชับ รับรู้ภาพรวมของความหมาย มองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างส่วนย่อย ๆ ได้ โดยการนำเสนอเพียงครั้งเดียว

จากองค์ประกอบของรูปแบบที่นักวิชาการได้กล่าวถึงข้างต้น สามารถระบุถึงองค์ประกอบที่สำคัญของรูปแบบได้ดังนี้ 1. เป็นการแสดงโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสัญลักษณ์และหลักการของระบบ 2. สามารถอธิบายเพื่อสร้างความคิดรวบยอด รวมทั้งช่วยขยายขอบเขตของการสืบเสาะความรู้ต่อปรากฏการณ์นั้นได้ 3. นำไปสู่การทำนาย และสามารถพิสูจน์ทดสอบได้

4. การพัฒนารูปแบบ

วาโร เฟ็งส์วีสตี้ (2553) ได้สรุปการพัฒนารูปแบบโดยแบ่งออกเป็น 2 ขั้นตอน ดังนี้

1. การสร้าง หรือพัฒนารูปแบบ ในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยจะสร้างหรือพัฒนารูปแบบขึ้นมาก่อนเป็นรูปแบบตามสมมติฐาน (hypothesis model) โดยศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และผลการวิจัยที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ผู้วิจัยอาจจะศึกษารายกรณีหน่วยงานที่ดำเนินการในเรื่องนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี ซึ่งผลการศึกษานำมาใช้กำหนดองค์ประกอบหรือตัวแปรต่าง ๆ ภายในรูปแบบ รวมทั้งลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบหรือตัวแปรเหล่านั้น หรือลำดับก่อนหลังของแต่ละองค์ประกอบในรูปแบบ โดยทั่วไปจะมีขั้นตอนย่อย ๆ ดังนี้

1.1 การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำสารสนเทศที่ได้มาวิเคราะห์และสังเคราะห์เป็นร่างกรอบความคิดการวิจัย

1.2 การศึกษาจากบริบทจริงในซึ่งอาจจะดำเนินการได้หลายวิธี ดังนี้

1. การศึกษาสภาพและปัญหาการดำเนินการในปัจจุบันของหน่วยงาน โดยศึกษาความคิดเห็นจากบุคคลที่เกี่ยวข้อง (stakeholder) ซึ่งวิธีศึกษาอาจจะใช้วิธีการสัมภาษณ์ การสอบถาม การสำรวจ การสนทนากลุ่ม เป็นต้น 2. การศึกษารายกรณี (case study) หรือพหุกรณี หน่วยงานที่ประสบผลสำเร็จ หรือมีแนวปฏิบัติที่ดีในเรื่องที่ศึกษา เพื่อนำมาเป็นสารสนเทศที่สำคัญในการพัฒนารูปแบบ 3. การศึกษาข้อมูลจากผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ทรงคุณวุฒิ วิธีศึกษาอาจจะใช้วิธีการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม (focus group discussion) เป็นต้น

1.3 การจัดทำรูปแบบ ในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยจะใช้สารสนเทศที่ได้จากข้างต้นมาวิเคราะห์ และสังเคราะห์เพื่อกำหนดเป็นกรอบความคิดการวิจัย เพื่อนำมาจัดทำรูปแบบ

2. การทดสอบความเที่ยงตรงของรูปแบบ ภายหลังจากที่ได้พัฒนารูปแบบในขั้นตอนแรกแล้ว จำเป็นที่จะต้องทดสอบความเที่ยงตรงของรูปแบบดังกล่าว เพราะรูปแบบที่พัฒนาขึ้นถึงแม้จะพัฒนาโดยมีรากฐานจากทฤษฎี แนวความคิดรูปแบบของบุคคลอื่น และผลการวิจัยที่ผ่านมา แต่ก็ยังเป็นเพียงรูปแบบตามสมมติฐาน ซึ่งจำเป็นที่จะต้องตรวจสอบความเที่ยงตรงของรูปแบบว่ามีความเหมาะสมหรือไม่ เป็นรูปแบบที่มีประสิทธิภาพตามที่มุ่งหวังหรือไม่ การเก็บรวบรวมข้อมูลในสถานการณ์จริง หรือทดลองใช้รูปแบบในสถานการณ์จริง จะช่วยให้ทราบอิทธิพลหรือความสำคัญขององค์ประกอบย่อยหรือตัวแปรต่าง ๆ ในรูปแบบ โดยผู้วิจัยอาจจะปรับปรุงรูปแบบใหม่โดยการตัดองค์ประกอบหรือตัวแปรที่พบว่ามีอิทธิพล หรือมีความสำคัญน้อยออกจากรูปแบบ ซึ่งจะทำให้ได้รูปแบบที่มีความเหมาะสมยิ่งขึ้น

Mescon, Michael, and Franklin (1985) ได้เสนอขั้นตอนการสร้างรูปแบบ 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นรวบรวมปัญหา (problem formulation) เพื่อให้รู้ว่าอะไรคือปัญหาที่แท้จริง

2. **ขั้นพัฒนารูปแบบ (model construction)** ดำเนินการภายหลังจากที่ได้รวบรวมปัญหาต่าง ๆ แล้ว ในการสร้างรูปแบบต้องพิจารณาวัตถุประสงค์เบื้องต้นของการสร้าง และต้องรู้ถึงลักษณะเฉพาะที่ต้องการของผลผลิต ต้องรู้ข้อมูลสารสนเทศที่จำเป็นและควรคำนึงถึงค่าใช้จ่ายในการสร้าง และความสนใจของผู้ใช้ด้วย เพราะถ้ารูปแบบมีค่าใช้จ่ายสูงและไม่เป็นที่ยอมรับของผู้ใช้ข้อมูลที่รวบรวมมาอาจมีโอกาสบกพร่องได้ในระหว่างการดำเนินงานขั้นต่าง ๆ จึงควรมีการประเมินค่าความแปรปรวน และควรพิจารณาอย่างระมัดระวังว่าสมควรนำตัวแปรใดบ้างมาไว้ในรูปแบบที่จะสร้าง เมื่อสร้างเสร็จแล้วก็ต้องพิจารณาว่าครอบคลุมตัวแปรหรือไม่มีความบกพร่องในตัวแปรใดบ้าง

3. **การทดสอบรูปแบบ (testing the model)** เมื่อสร้างรูปแบบเสร็จแล้วควรทดสอบโดยพิจารณาถึง 1. มีความตรงตามสถานการณ์จริง (valid) รูปแบบที่สร้างหากมีความใกล้เคียงกับความจริงจะดีมาก เพราะจะช่วยให้การตัดสินใจดีขึ้น ไม่ยุ่งยากต่อการนำไปใช้ และควรพิจารณาถึงระดับของความสำเร็จจากการแก้ปัญหา 2. มีการนำไปทดลองใช้เพื่อเปรียบเทียบว่าผลการนำไปใช้ทำให้มีการปรับปรุงคุณภาพในการปฏิบัติงานอย่างไร การทดลองใช้มี 2 ลักษณะ คือ ทดลองย้อนหลัง (retrospective evaluation) โดยใช้กับข้อมูลในอดีต และการทดลองใช้ปฏิบัติในปัจจุบัน (pretest)

4. **การทำให้สำเร็จ (implementation)** เมื่อผ่านการทดสอบแล้วก็ควรสามารถที่จะนำไปใช้ให้เกิดความสำเร็จเพราะไม่มีรูปแบบใดที่จะเรียกว่าสำเร็จอย่างสมบูรณ์จนกว่าจะได้รับการยอมรับได้รับความสนใจและมีการนำไปใช้

5. **การพัฒนาปรับปรุงรูปแบบให้ทันสมัย (model updating)** แม้ว่าจะมีการนำรูปแบบไปใช้อย่างประสบความสำเร็จแต่ก็ควรมีการพัฒนาปรับปรุงประยุกต์ให้เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ขององค์กรและสถานการณ์ที่มักกระทบจากภายนอกและภายในองค์กรด้วย

นอกจากนี้ Eisner (1976) ได้เสนอแนวคิดการประเมินรูปแบบโดยผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งต่างจากการดำเนินการเชิงวิทยาศาสตร์หรือเชิงปริมาณโดยเฉพาะในบางเรื่องต้องการความละเอียดอ่อนมากกว่าตัวเลขที่นำมาพิจารณา ดังนี้

1. **การประเมินโดยแนวทางนี้จะเน้นการวิเคราะห์วิจารณ์อย่างลึกซึ้งเฉพาะในประเด็นที่ถูกนำมาพิจารณา** ซึ่งไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์หรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจเสมอไป แต่อาจจะผสมผสานปัจจัยต่าง ๆ ในการพิจารณาเข้าด้วยกันตามวิจรรย์ญาณของผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อให้ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับคุณภาพ ประสิทธิภาพ และความเหมาะสมของสิ่งที่จะทำการประเมิน

2. **รูปแบบการประเมินที่เป็นความเฉพาะทาง (specialization)** ในเรื่องที่จะประเมิน โดยที่พัฒนามาจากแบบการวิจารณ์งานศิลปะ (art criticism) ที่มีความละเอียดอ่อนลึกซึ้งและต้องอาศัยผู้ทรงคุณวุฒิระดับสูงมาเป็นผู้นิพนธ์ แนวคิดนี้ได้นำมาประยุกต์ในวงการอุดมศึกษา ซึ่งนิยมนำรูปแบบนี้มาใช้ในเรื่องที่ต้องการความลึกซึ้งและความเชี่ยวชาญเฉพาะทางเป็นอย่างสูง

3. รูปแบบที่ใช้ตัวบุคคล คือ ผู้ทรงคุณวุฒิเป็นเครื่องมือในการประเมินโดยให้ความเชื่อถือถือว่า ผู้ทรงคุณวุฒินั้นเที่ยงธรรมและมีคุณพินิจที่ดี มาตรฐานและเกณฑ์มาจากประสบการณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิ นั้น ๆ

4. รูปแบบที่ยอมให้มีความยืดหยุ่นในกระบวนการทำงานของผู้ทรงคุณวุฒิตามอัธยาศัย และความถนัดของแต่ละคน

จากแนวคิดของนักวิชาการเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า การพัฒนารูปแบบ เป็นการพัฒนามโนทัศน์ที่มีกระบวนการดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอนโดยเริ่มจาก 1. ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และผลการวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อได้มาซึ่งองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ อย่างชัดเจน และนำผลการศึกษาที่ได้มาใช้กำหนดองค์ประกอบและหลักการของรูปแบบ 2. สร้างรูปแบบตามหลักการที่กำหนดขึ้น 3. ทดสอบและประเมินเพื่อหาคุณภาพและแนวทางการพัฒนารูปแบบ และ 4. ปรับปรุงรูปแบบเพื่อความเชื่อถือได้และบรรลุตามวัตถุประสงค์ในการพัฒนารูปแบบ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ศึกษารวบรวมงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนารูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง และนำเสนอโดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องสภาพการณ์การผลิต การตลาด และเงื่อนไขการดำรงอยู่ของชาวนา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน

1. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องสภาพการณ์การผลิต การตลาด และเงื่อนไขการดำรงอยู่ของชาวนา

ประสพสุข ฤทธิเดช (2550) ศึกษาการปรับตัวของชุมชนชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ พบว่าชุมชนทุ่งกุลาร้องไห้ในปัจจุบันเป็นชุมชนไทยลาว ไทยเขมร และไทยส่วย ที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยซ้อนทับชุมชนโบราณตั้งแต่ 200 ปีที่ผ่านมา โดยยังรักษาทุนธรรมชาติจากระบบนิเวศบางส่วนไว้ได้ คือ มีแหล่งน้ำ ป่า และที่ดิน โครงสร้างสังคมของชุมชนที่ส่งผลต่อกระบวนการปรับตัวในสังคมเกษตรกรรมแบบพื้นบ้านและแบบใหม่ คือ ในสังคมเกษตรกรรมพื้นบ้านมีโครงสร้างสังคมเป็นครอบครัวแบบขยาย ระบบเครือญาติ มีอัตลักษณ์ร่วมกันทางวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ไทยลาว ได้แก่ การนับถืออำนาจผีเมือง เจ้าพ่อศรีนครเตา และไทยเขมรนับถืออำนาจ ผีบรรพบุรุษ ความสัมพันธ์กับรัฐเป็นไปตามแนวคิดการพัฒนาระแสหลัก ส่วนในสังคมเกษตรกรรมแบบใหม่โครงสร้างสังคมเป็นครอบครัวเดี่ยว ใช้แรงงานเครือญาติลดน้อยลง อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ยังคงอยู่ ความสัมพันธ์กับรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนเป็นไปตามแนวคิดการพัฒนาระแสหลักและกระแสทางเลือก ส่งผลให้ชุมชนมีชนชั้นทางสังคมแตกต่างกันอย่างชัดเจน คือ มีชาวนาฐานะรวย ปานกลาง

และยากจน ลักษณะร่วมของการปรับตัวในสังคมเกษตรกรรมพื้นบ้าน ทั้งยุคชุมชนบุกเบิกทำกินและเมื่อเริ่มเข้าสู่การพัฒนาตามแนวคิดกระแสหลัก มีการปรับตัวเป็นแบบต่อสู้ พึ่งพา ยอมรับ เพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมที่กินทำกินให้มีความอุดมสมบูรณ์ นอกจากนี้ยังมีการอนุรักษ์ทุนธรรมชาติจากระบบนิเวศของชุมชนทำให้ชุมชนดำรงอยู่และรักษาที่ดินไว้ ในสังคมเกษตรกรรมแบบใหม่ชุมชนปรับตัวทั้งยุคชุมชนพัฒนา ยุคการค้า และยุคชุมชนแบบทางเลือกมีลักษณะของการปรับตัว แบบยอมรับ พึ่งพา ต่อสู้ และขัดแย้ง เพื่อแก้ไขปัญหาการพึ่งพากลไกตลาดจากภายในและภายนอกชุมชน ส่วนลักษณะการปรับตัวที่แตกต่างกัน คือ ชาวนาฐานะรวย และปานกลาง ใช้แรงงานการผลิตน้อยกว่าชานายากจน เพราะมีเทคโนโลยีที่ทันสมัยช่วยในการผลิตมากกว่าชานายากจน ทำให้มีเวลาประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรกรรมหลายรูปแบบ แตกต่างจากชานายากจนที่ต้องใช้แรงงานตนเองอย่างเข้มข้น ทั้งการผลิตในส่วนของตนเองและเป็นแรงงานรับจ้างให้กับชานาฐานะรวยและปานกลางทั้งภายในและภายนอกชุมชน

มธุรส สิริประภาพรรณ (2550) ศึกษากระบวนการปรับเปลี่ยนการทำนาสู่เกษตรกรรมยั่งยืนของชานา ตำบลท่างาม อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี พบว่า พัฒนาการของระบบเกษตรสามารถแบ่งยุคการทำนาออกเป็น 3 ช่วงเวลา คือ ช่วงที่ 1 พ.ศ. 2467 - 2514 ทำนาดำและนาหว่านสำรวย ใช้แรงงานคนและสัตว์ สิ่งแวดล้อมอุดมสมบูรณ์ อยู่ดีกินดีไม่ต้องซื้อปัจจัยการผลิต ช่วงที่ 2 พ.ศ. 2515 - 2543 เริ่มทำนาปีหว่านน้ำตม ใช้แรงงานคน และเครื่องจักรขนาดเล็ก สภาพแวดล้อมเริ่มเสื่อมโทรม รายจ่ายครัวเรือนเพิ่มมากขึ้น ช่วงที่ 3 พ.ศ. 2544 - 2549 ทำนาปรังและนาปีใช้เครื่องจักรขนาดใหญ่ สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม ชานาพึ่งตนเองได้น้อยลง จากผลการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ พบว่า สามารถจัดกลุ่มชานาออกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้ กลุ่มที่ 1 กลุ่มสนใจ เป็นกลุ่มที่มีความสนใจในประเด็นการเรียนรู้ที่จัดขึ้น แต่ยังไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านการพึ่งตนเอง กลุ่มที่ 2 กลุ่มพัฒนา เป็นกลุ่มที่สามารถนำความรู้ที่ได้จากการเรียนรู้ไปทดลองปฏิบัติ แต่ยังไม่มีการนำไปใช้ในแปลงนาอย่างชัดเจน สามารถผลิตผักที่ปลอดภัยบริโภคในครัวเรือนได้ กลุ่มที่ 3 กลุ่มก้าวหน้าเป็นกลุ่มที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจน คือ สามารถผลิตข้าวและผักที่ปลอดภัยบริโภคในครัวเรือน โดยการประยุกต์ใช้สารไล่แมลงและปุ๋ยชีวภาพในนาข้าว ในส่วนของกระบวนการเชื่อมโยงเข้าสู่นโยบายสาธารณะ จัดทำโดยสร้างการมีส่วนร่วมในการกำหนดประเด็นปัญหาและจัดกระบวนการเรียนรู้ด้านเกษตรกรรมยั่งยืนในชุมชน เพื่อทำความเข้าใจแนวคิดและการปฏิบัติโดยอาศัยการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง ซึ่งต้องใช้เวลาในการเรียนรู้และสร้างสมประสบการณ์จากการทดลอง เพื่อให้เกิดความมั่นใจและมีความเชื่อมั่นในแนวทางการปฏิบัติ

สันติ ศรีสวนแดง (2550) ศึกษาภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ของชานา: กรณีศึกษาการเปลี่ยนผ่านของระบบเกษตรกรรมในที่ราบลุ่มเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก พบว่าการเปลี่ยนแปลงระบบการทำนาในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาในช่วง 4 ทศวรรษ มีการเปลี่ยนแปลงจากระบบการทำนาข้าว

แบบยังชีพไปสู่ระบบการทำนาข้าวเชิงพาณิชย์ใช้เวลาประมาณหนึ่งทศวรรษ โดยมีปัจจัยสนับสนุน ได้แก่ การปรับระบบนิเวศการเกษตรโดยการพัฒนาาระบบชลประทานและการส่งเสริมชุดเทคโนโลยีการเกษตร ซึ่งเป็นแรงกระตุ้นจากการปฏิวัติเขียว ต่อมาผลกระทบจากการใช้สารเคมี การเกษตรในยุคการปฏิวัติเขียวเป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่การเปลี่ยนเป็นนาอินทรีย์ที่พบเห็นควบคู่กับนาเคมี เกิดเป็นระบบการทำนาเชิงทวิลักษณ์ในปัจจุบัน จากกรณีศึกษาชาวนาทุ่งบางใหญ่ พบว่า ในระบบการทำนาเชิงทวิลักษณ์ นาอินทรีย์มีกระบวนการจัดการศัตรูพืชที่เน้นการพึ่งพาตนเอง แตกต่างเด่นชัดจากนาเคมี และมีนวัตกรรมของชาวนาในทุกขั้นตอนของกระบวนการทำนาซึ่งเป็นตัวอย่างของการผสมผสานระหว่างภูมิปัญญาดั้งเดิม กับภูมิปัญญาสากล นอกจากนี้ชุมชนชาวนา และกลุ่มชาวนาถูกขับเคลื่อนโดยผู้นำชุมชนและกระบวนการ ด้วยการจัดการเรียนรู้อย่างเข้มข้นและใช้กิจกรรมที่หลากหลาย ดังเช่น การทำแปลงทดลองและสาธิตในที่นา การศึกษาดูงาน และกิจกรรมของโรงเรียนชาวนา

กาญจนา เหล่าโชคชัยสกุล (2552) ศึกษาทางเลือกเศรษฐกิจของชาวนาปากพนัง กรณีศึกษาชาวนาบ้านวัดโบสถ์ ตำบลเกาะทวด อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า ชาวนาที่วัดโบสถ์มีการลงทุนผลิตตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันสอดคล้องกับเศรษฐกิจในภาพรวมของพื้นที่ปากพนังอย่างชัดเจน คือ มีการลงทุนทำนาเพื่อการค้า ในช่วงเวลาที่นาว่างเพื่อพูกักมีการหันไปลงทุนในธุรกิจเลี้ยงกุ้ง และในปัจจุบันพวกเขาก็ให้ความสนใจลงทุนในพืชเศรษฐกิจ เช่น ปาล์มน้ำมัน ซึ่งมีราคาสูงขึ้นตามภาวะราคาน้ำมันในตลาดโลก แสดงให้เห็นว่า ระบบทุน และตลาดโลก และระดับประเทศ และนโยบายการพัฒนาประเทศมีผลต่อการตัดสินใจของครอบครัวชาวนาในพื้นที่ศึกษามาโดยตลอด ในฐานะเงื่อนไขภายนอกที่เข้ามามีผลในการสร้างทางเลือกและการตัดสินใจในการเปลี่ยนแปลงกิจกรรมทางเศรษฐกิจ แต่ก็ยังอยู่ภายใต้เงื่อนไขภายในของครอบครัวในเรื่องแนวคิดความเป็นอยู่ที่ดีของครอบครัว และความพยายามในทุกหนทางที่จะทำให้ครอบครัวประสบความสำเร็จ แสดงให้เห็นถึงลักษณะชาวนาแบบอรรถประโยชน์นิยม ซึ่งอยู่ในบริบทของหลักความคิดความเชื่อทางศาสนา ซึ่งมุ่งการทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียรตามฐานะและสามารถพึ่งพาตนเองได้

กิตติกาญจน์ สมฤทธิ์ (2554) ศึกษาเงื่อนไขเชิงซ้อนของการดำรงอยู่และหายไปของการทำนาภายใต้การขยายตัวของอุตสาหกรรม กรณีศึกษาตำบลป่าสัก อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน พบว่า สาเหตุที่ทำให้เกษตรกรหันมาทำนาเนื่องจากข้าวมีราคาสูงขึ้น ผลผลิตเพิ่มขึ้น ทรัพยากรน้ำ และทรัพยากรดิน ดีขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับอดีต รวมถึงมีการนำเทคโนโลยีการผลิตเข้ามาช่วยในการเพาะปลูก ส่วนสาเหตุที่ทำให้เกษตรกรทำนาลดลงเนื่องจาก น้ำขาดแคลน ข้าวราคาถูกลง ต้นทุนปัจจัยการผลิตสูงขึ้น ได้เงินช้า ปรับเปลี่ยนไปเป็นแรงงานภาคอุตสาหกรรมที่ได้ค่าตอบแทนมากกว่าขายที่ดิน เปลี่ยนที่นาเป็นสวนลำไยเนื่องจากขายได้ ราคาสูง การต้องใช้สารเคมีที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพร่างกาย จากปัจจัยเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการทำนา พบว่า ปัจจัย

และเงื่อนไขที่เหมือนกันจะทำให้เกษตรกรทั้งหันมาทำนา และเลิกทำนา และก็ไม่ใช่ว่าปัจจัยเงื่อนไขเพียงข้อเดียว ยังคงมีอีกหลายเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการทำงาน

เก็นคักดี ศรีสวย (2552) ศึกษาสภาพและแนวทางในการส่งเสริมการสืบทอดอาชีพทำนาของลูกชานา พบว่า 1. การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม บริบททางสังคมและวัฒนธรรมมีส่วนสัมพันธ์กับสภาพการสืบทอดอาชีพทำนาของลูกชานา โดยสภาพการสืบทอดอาชีพทำนาแบบทำเองของลูกชานายังมีน้อย ลูกชานาส่วนใหญ่เลือกประกอบอาชีพที่ตนเองสนใจหลังจากจบการศึกษา โดยส่งเงินมาช่วยพ่อแม่ในการทำนาแทน ซึ่งเริ่มใช้รูปแบบการจ้างแรงงานทำนาแทนมากขึ้น มีลูกชานาบางส่วนที่กลับมาช่วยพ่อแม่ทำนาด้วยการเปลี่ยนรูปแบบการทำงานเป็นเกษตรผสมผสานซึ่งประสบผลสำเร็จสามารถเลี้ยงตนเองได้ ความตั้งใจสืบทอดอาชีพทำนาต่อจากพ่อแม่จะมากเพียงใดขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายด้าน เช่น การที่ลูกชานาทำนาเป็นและได้ช่วยเหลือพ่อแม่ทำนา เป็นประจำสำหรับรูปแบบการทำงานในอนาคตมี 3 รูปแบบคือ 1) การจ้างทำนาบางขั้นตอนมากขึ้น 2) การเป็นผู้จัดการนา 3) การเป็นเกษตรกรทางเลือกทำการเกษตรแบบผสมผสาน 2. ปัจจัยเงื่อนไขหลักที่ส่งผลต่อการสืบทอดอาชีพทำนามี 4 ด้าน ดังนี้ 1) ปัจจัยด้านการถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดิน 2) ปัจจัยด้านความรู้ประสบการณ์เกี่ยวกับการทำนา 3) ปัจจัยด้านค่านิยมและทัศนคติต่ออาชีพทำนา 4) ปัจจัยด้านสภาพเศรษฐกิจ 3. ชุดความรู้ที่จำเป็นสำหรับชานารุ่นใหม่ ประกอบด้วย 1) ชุดการจัดการความรู้เกี่ยวกับการทำนา 2) ชุดความรู้เกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรที่ดินให้เกิดประโยชน์สูงสุด 3) ชุดความรู้เกี่ยวกับการรวมกลุ่มการจัดการเครือข่าย 4) ชุดความรู้เกี่ยวกับการจัดบัญชีครัวเรือน การจัดการต้นทุนและค่าใช้จ่ายจากปัจจัยการผลิต และการลดภาระหนี้สินในการทำนา 5) ชุดความรู้เกี่ยวกับห่วงโซ่อุปทานสินค้าการเกษตรและความต้องการของตลาด 6) ชุดความรู้ของการสร้างสำนึกความผูกพัน และการปลูกฝังประเพณีวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับอาชีพทำนา 4. แนวทางการจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมการสืบทอดอาชีพทำนาต้องมีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับวิธีการการทำงานสมัยใหม่ที่มีหลากหลายรูปแบบรองรับและเข้าถึงความรู้ชุดใหม่ซึ่งมีนัยต่อการจัดการศึกษาไม่ว่าจะเป็นการศึกษาในระบบโรงเรียน นอกกระบบโรงเรียน และตามอัธยาศัยต้องมีกิจกรรมและกระบวนการเรียนรู้ที่จะรองรับชุดความรู้ใหม่ที่จำเป็นสำหรับชานาและท้องถิ่น ทดแทนการสืบทอดความรู้ในครอบครัวที่ลดบทบาทลงไป รวมถึงการศึกษาต้องมีบทบาทในการรักษาประเพณีวัฒนธรรม เพื่อสืบทอดคุณค่าความดีงามของอาชีพทำนาต่อไป

ปรีติญา นิยมราษฎร์ (2552) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศองค์ความรู้เรื่องข้าวของเกษตรกร : กรณีศึกษากลุ่มโรงเรียนชานา จังหวัดนครราชสีมาพบว่า ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อพฤติกรรมการใช้เทคโนโลยีของเกษตรกร คือ ความสามารถในการใช้เทคโนโลยี การสนับสนุนด้านการเรียนรู้เทคโนโลยีและองค์ความรู้เรื่องข้าวของเกษตรกร กล่าวคือ หากเกษตรกรมีความสามารถในการใช้เทคโนโลยี มีการสนับสนุนด้านการเรียนรู้เพียงพอจะช่วยให้โอกาสการ

ยอมรับเทคโนโลยีไปทดลองใช้หรือนำไปใช้เพิ่มมากขึ้นมากที่สุด ในทำนองเดียวกัน หากเกษตรกรมีความรู้เรื่องข้าวมากขึ้น ก็จะเพิ่มโอกาสในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศมากขึ้น นอกจากนี้ครอบครัวที่มีเยาวชนที่คุ้นเคยกับเทคโนโลยีและการฝึกอบรม ช่วยให้เกษตรกรยอมรับเทคโนโลยีสมัยใหม่นี้ได้มากขึ้น อย่างไรก็ตาม ปัจจัยด้านประสบการณ์ และขนาดที่ดินที่ใช้ในการผลิตกลับมีความสัมพันธ์ในทิศทางตรงกันข้ามกับยอมรับที่เพิ่มขึ้น

เมธาวดี ตรีส (2552) ศึกษาความรู้และความสนใจของชาวนาเกี่ยวกับการผลิตตามระบบ Good Agricultural Practice (GAP) พบว่า ชาวนามีความรู้เกี่ยวกับการผลิตตามระบบ GAP ของกรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ อยู่ระดับปานกลาง ส่วนใหญ่รู้เรื่องระบบการจัดคุณภาพ : การปฏิบัติทางการเกษตรที่ดีสำหรับพืช (GAP) เป็นของหน่วยงานใด แต่มีความรู้วิธีปฏิบัติในการใช้สารเคมีน้อย ชาวนาปฏิบัติตามระบบ GAP เรื่องก่อนใช้สารเคมี สวมเครื่องป้องกันตัวเองในขณะที่ฉีดพ่นสารเคมีและอ่านฉลากก่อนการใช้สารเคมีมาก แต่ปฏิบัติตามระบบ GAP เรื่องการบันทึกการตรวจและป้องกันกำจัดโรคและแมลงศัตรูพืชในแต่ละช่วงการเจริญเติบโตที่เป็นจุดวิกฤตที่ต้องควบคุมน้อย การเปรียบเทียบปัจจัยส่วนบุคคลกับความสนใจในระบบ GAP พบว่า แรงงานชายให้ความสนใจการบันทึกข้อมูลการสำรวจและการป้องกันกำจัดศัตรูพืช บันทึกข้อมูลการจัดการเพื่อให้ได้ผลผลิตคุณภาพที่ดี แรงงานหญิงให้ความสนใจในประเด็นความสะอาดของสถานที่เก็บรักษาผลผลิตหลังการเก็บเกี่ยว การป้องกันการปนเปื้อนจากวัตถุแปลกปลอม วัตถุอันตราย และสัตว์พาหะนำโรคหลังการเก็บเกี่ยว

วรัญญา ทูลธรรม และ คณะ (2552) ศึกษาวิธีการผลิตข้าวที่นำไปสู่การพึ่งตนเองทางด้านการผลิต ในระดับครอบครัวและชุมชนบ้านหนองขามพัฒนา ตำบลวังหลวง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่การปรับเปลี่ยนสู่การพึ่งตนเองมีขั้นตอนดังนี้

1. การศึกษาข้อมูลของเกษตรกรเพื่อให้เห็นปัญหาด้านต้นทุนการผลิตภาพรวมและค่าใช้จ่ายแต่ละด้าน
2. เปรียบเทียบกลุ่มตนเองกับกลุ่มที่ประสบความสำเร็จ โดยการฝึกรวบรวมข้อมูลที่ได้จากกิจกรรมการประชุม การแลกเปลี่ยนเทคนิคการผลิต การศึกษาดูงาน
3. การทดลองปฏิบัติการผลิตและใช้น้ำหมักและปุ๋ยอินทรีย์ ทั้งในระดับครอบครัวและในระดับกลุ่ม
4. การติดตามและหนุนเสริมของกลุ่มโดยการเยี่ยมแปลงนา ทั้งในรูปแบบกลุ่มและรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ ซึ่งเป็นการกระตุ้นให้สมาชิกมีความมั่นใจต่อการปรับเปลี่ยนกระบวนการดังกล่าวส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติในการผลิตข้าวของเกษตรกรนำไปสู่การค้นพบรูปแบบการผลิตข้าวของเกษตรกรที่นำไปสู่การพึ่งพาตนเองซึ่งเริ่มได้โดยการลดต้นทุนการผลิต ได้แก่

1. ลดค่าใช้จ่ายด้านแรงงานโดยฟื้นฟูเอาแรงกันในระดับเครือข่ายและกลุ่ม มีการกระจายแรงงานโดยใช้พันธุ์ข้าวที่มีช่วงอายุที่แตกต่างกัน
2. ลดค่าใช้จ่ายด้านปุ๋ยเคมีโดยเพิ่มการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ที่ผลิตจากวัตถุดิบที่หาได้ในชุมชน ทั้งในระดับครอบครัวและกลุ่ม

3. ใช้ประโยชน์ในพื้นที่นามากขึ้นโดยปลูกพืชผัก ผลไม้ และ 4. ใช้เมล็ดพันธุ์ทั้งพันธุ์ส่งเสริมและอนุรักษ์และฟื้นฟูพันธุ์พื้นบ้าน

สันติ ศรีสวนแดง (2552) ศึกษาการพัฒนาารูปแบบการเชื่อมต่อกับความรู้ในเส้นทางสินค้าข้าวจังหวัดนครปฐม พบว่า ในด้านสถานะขององค์ความรู้ เกษตรกรมีความรู้ และความชำนาญในกระบวนการผลิต เนื่องจากมีแหล่งความรู้ที่เกี่ยวข้องปรากฏอยู่มากมายทั้งจากแหล่งผลิตความรู้วิชาการ รวมถึงแหล่งประยุกต์และเผยแพร่ความรู้ ซึ่งเกษตรกรได้นำมาปรับใช้รวมถึงได้ต่อยอดความรู้เพื่อนำมาปฏิบัติจริง ในด้านช่องว่างขององค์ความรู้ พบว่า ยังมีความต้องการความรู้และวิธีจัดการนาอย่างเป็นระบบเพื่อแก้ปัญหาใหม่ ๆ การพัฒนาเครื่องทุ่นแรงในการทำนาที่มีประสิทธิภาพเหมาะสมกับพื้นที่ รวมถึงการจัดการตลาดเพื่อรองรับผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ จากข้าว ทั้งนี้ จุดวิกฤตคือการขาดความรู้ของเกษตรกรในการจัดการการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวปลูกคุณภาพดี และยั่งยืน

ดาวเรือง พืชผล และ คณะ (2553) ศึกษาพันธุ์กรรมข้าวพื้นบ้านเพื่อการขยายผลผลิตข้าวในระบบเกษตรกรรมยั่งยืนในพื้นที่บ้านกุดหิน บ้านกำแมด บ้านโนนยาง ตำบลกำแมด อำเภอภูพาน จังหวัดยโสธร พบว่า 1. ข้าวพื้นบ้านมีความสำคัญต่อสภาพพื้นที่ วัฒนธรรม ความเชื่อ การจัดการแรงงานในครอบครัว การแปรรูป สุขภาพและการรักษาโรค รวมถึงการจัดการวัชพืช 2. ปัจจัยภายนอกชุมชนเป็นสาเหตุหลักของการสูญหาย ซึ่งได้แก่ นโยบายรัฐและการส่งเสริมของภาครัฐ ความต้องการตลาด พ่อค้าปลีก การซื้อข้าวเหนียวรวม เจ้าของโรงสีข้าว และระบบของเครื่องสี ส่วนสาเหตุกลุ่มเป้าหมายส่วนหนึ่งยังรักษาข้าวพื้นบ้านไว้ คือ ความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ อายุการเก็บเกี่ยวสั้นสอดคล้องกับวิถีชีวิต ปลูกข้าวอายุสั้นเพื่อให้พื้นที่เลี้ยงสัตว์ การแปรรูป และความต้องการการอนุรักษ์และพัฒนาพันธุ์ 3. หลักการในการขยายผลที่มีประสิทธิภาพที่สุดคือ การทำให้กินในงานบุญ งานบวชงานแต่ง และใส่บาตร และการรณรงค์ผ่านแปลงสาธิต การทำกิจกรรมเกี่ยวกับพันธุ์ข้าวในงานบุญ ส่วนการทำแปลงอนุรักษ์และแปลงทดลองนั้นทำให้ได้ข้อมูลเชิงลึก เพื่อนำไปประกอบการรณรงค์ 4. กระบวนการที่ทีมวิจัยได้ดำเนินการทดลองสามารถสร้างการเรียนรู้ให้กลุ่มเป้าหมายรู้จักข้าวพื้นบ้าน เห็นคุณค่า และเปลี่ยนพฤติกรรม ทั้งการผลิต การบริโภคได้ 5. ข้าวพื้นบ้านเป็นกุญแจไขสู่การพึ่งตนเองของเกษตรกร

ธรรารัตน์ บำรุงศรี (2553) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตหลังการขายที่ดินของชาวนาดำบลธนู อำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า ชาวนาดำบลธนูมีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตหลังการขายที่ดิน ดังนี้ 1. การทำนา จากที่เคยใช้แรงงานคนและสัตว์เปลี่ยนมาใช้เครื่องจักร 2. สังคม วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อม เมื่อเกิดการขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรม ความต้องการที่ดินสูงขึ้น ชาวนาหลายสิบรายขายที่ดิน จากที่เคยทำนาก็เข้ามาทำการค้าขาย ปลูกหอพัก หรือเข้าไปเป็นลูกจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม ทำให้ความสัมพันธ์ในครอบครัวเปลี่ยนแปลงไป 3. การใช้น้ำ ในอดีตการทำนานั้นจะอาศัยแหล่งน้ำธรรมชาติเป็นสำคัญ เพราะแหล่งน้ำต่าง ๆ ยังสะอาด เมื่อโรงงานอุตสาหกรรม

ปล่อยน้ำเสียลงแหล่งน้ำส่งผลกระทบต่อให้เกิดน้ำเน่าเสีย ซึ่งมีผลต่อการทำงานของคน 4. การเป็นเจ้าของที่ดิน จากที่ดินที่มีการจับจองกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ เมื่อนายทุนเริ่มเข้ามาติดต่อขอซื้อที่ดินที่ดินจึงถูกเปลี่ยนมือไปเป็นของนายทุน 5. สาธารณสุข ในอดีตจะใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นยาสมุนไพรในการรักษาตนเอง และมีหมอชาวบ้านที่มีความรู้เรื่องสมุนไพรและคาถาอาคมจำพวกยาพิษหรือเป่ารักษา ต่อมาในปัจจุบันเมื่อเจ็บป่วยจะเข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลหรือคลินิก 6. ด้านการศึกษาแต่เดิมนั้นคนในชุมชนจะเรียนที่โรงเรียนวัดใกล้บ้าน ส่วนใหญ่จะศึกษาเพียงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 แต่ปัจจุบันปัจจัยด้านต่าง ๆ มีความพร้อมมากขึ้นจึงสามารถส่งลูกหลานเรียนถึงระดับปริญญาตรีเพื่อที่จะได้เป็นเจ้าของคนไม่ต้องมาลำบากเป็นชาวนาเหมือนตนเอง

ธิดิญา เหล่าอัน (2553) ศึกษาความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของ “สังคมชาวนา” อีสาน ตั้งแต่ พ.ศ. 2500 - 2550 : ศึกษากรณีหมู่บ้านกู่กาสิงห์ จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า การดำเนินงานนโยบายพัฒนาประเทศภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา ได้ทำให้ชาวนาเริ่มปรับตัวด้วยการหันมาปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อป้อนผลผลิตให้กับตลาด แม้ว่าในระยะแรกพวกเขาจะมีได้ละทิ้งระบบการผลิตแบบเลี้ยงชีพไปโดยสิ้นเชิงแต่ก็มีความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมไม่น้อย เช่น มีการทำนาโดยใช้เครื่องจักรทางการเกษตร และการเกิดการ แยกตัวทางชนชั้น ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นที่นำไปสู่การล่มสลายของสังคมชาวนาในเวลาต่อมาความเปลี่ยนแปลงของ “สังคมชาวนา” ทวีความเข้มข้นมากขึ้นช่วงปลายทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา โดยชาวนาได้มีโอกาสใช้ “ทุนเข้มข้น” เพื่อ “ปลูกข้าวพันธุ์ใหม่” ที่มุ่งเน้นผลผลิตเพื่อป้อนตลาดเป็นหลัก จากการตัดสินใจเชิงธุรกิจของชาวนาทำให้มีการนำเครื่องจักรขนาดใหญ่ คือ รถไถนาถักบรเกี้ยวเข้ามาใช้แทนการใช้แรงงานคน ต่อมาชาวนาก็เริ่มทำธุรกิจด้วยการนำเครื่องจักรออกไปรับจ้างในหมู่บ้าน และขยายออกไปรับจ้างนอกเขตหมู่บ้าน ขณะเดียวกันการแยกตัวทางชนชั้นที่เกิดขึ้นก่อนหน้านี้ได้ทำให้ชาวนาแต่ละชนชั้นมีโอกาสในการปรับตัวได้ไม่เท่ากัน ชาวนารวยสามารถที่ปรับตัวเข้าสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ได้เป็นอย่างดี ขณะที่ชาวนากลางและชาวนาจนปรับตัวได้น้อยกว่า ชาวนากลางได้หันเข้าสู่การเป็นผู้ประกอบการทั้งในและนอกภาคเกษตรกรรม ส่วนชาวนายากจนเปลี่ยนตนเอง มาสู่การเป็นแรงงานรับจ้างในภาคการผลิตที่ไม่เป็นทางการนอกภาคเกษตรกรรม หรือกลายเป็นผู้ประกอบการรายย่อยในหมู่บ้าน ความเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจดังกล่าวส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในความเชื่อและพิธีกรรมที่ครั้งหนึ่งเคยจรรโลง “สังคมชาวนา” เอาไว้ จนกระทั่งกลายเป็นพิธีกรรมของครอบครัวชาวนาแต่ละครอบครัว ไม่ใช่เป็นพิธีกรรมของชุมชนที่ทำหน้าที่ในการจรรโลง “สังคมชาวนา” อีกต่อไป

น้ำมนต์ อยู่อินทร์ (2553) ศึกษาการดำรงอยู่ของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวในสังคมปัจจุบัน กรณีศึกษาหมู่บ้านดอนโพธิ์ ตำบลชายนา อำเภอสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวที่พบในหมู่บ้านดอนโพธิ์เป็นหลักฐานที่สามารถยืนยันได้เป็น

อย่างที่ว่าชาวนาในหมู่บ้านดอนโพธิ์ยังคงมีความเชื่อและยังคงประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับข้าว ถึงแม้ว่าความเชื่อและพิธีกรรมดังกล่าวได้มีการปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัยก็ตามโดยที่ความเชื่อเกี่ยวกับแม่โพสพ เป็นความเชื่อที่สำคัญที่สุด นอกจากนี้ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ เช่น เจ้าทุ่ง เจ้าที่ แม่ธรณี แม่คงคา เป็นต้น ความเชื่อเรื่องฤกษ์ยาม ความเชื่อเรื่องคาถาอาคมและเลขมงคล รวมทั้งการบนบานสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนา พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวที่ปรากฏในหมู่บ้านดอนโพธิ์และชาวนายังยึดถือปฏิบัติกันในปัจจุบันซึ่งมีบทบาท 2 ด้าน คือ บทบาททางด้านจิตใจและบทบาททางด้านสังคม ส่วนผลการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการสืบทอดและดำรงอยู่ของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว พบว่า มีอยู่ 5 ประการ คือ 1. การดำรงอยู่ของผู้ประกอบพิธีกรรมเพื่อสืบทอดพิธีกรรม 2. การดำรงอยู่ของความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ 3. การมีภัยพิบัติทางธรรมชาติศัตรูข้าวและโรคข้าว 4. ต้นทุนสูงในการทำนา และ 5. ท่าเลที่ตั้งหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลจากถนนสายหลัก

สำนักพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมภาคกลาง (2553) ศึกษาวิถีชีวิตชาวนาภาคกลาง : โจทย์ใหม่ภายใต้กระแสความเปลี่ยนแปลง พบว่า ชาวนาภาคกลางส่วนใหญ่เป็นผู้เช่าทำนามากกว่าเป็นเจ้าของ ในแต่ละปีมีการทำนาต่อเนื่องถึงประมาณ 5 ครั้งใน 2 ปีโดยเฉพาะในพื้นที่เขตชลประทาน ทำให้มีเวลาในการเตรียมดินน้อย สภาพดินเสื่อมโทรมและขาดความอุดมสมบูรณ์ และเนื่องจากพันธุ์ข้าวที่ใช้เน้นการตอบสนองต่อปุ๋ยเคมีโดยเฉพาะทำให้จำเป็นต้องมีการเพิ่มปริมาณแร่ธาตุแกดินโดยการใช้ปุ๋ยเคมีกันมาก โดยใช้ปุ๋ยคอกผสมบ้างเพื่อช่วยปรับโครงสร้างดินและลดต้นทุนการผลิต กระบวนการทำนาเปลี่ยนจากการใช้แรงงานคนและสัตว์เป็นหลัก มาเน้นการใช้เครื่องจักรกลที่ทันสมัยในการผลิต เช่น เครื่องสูบน้ำ เครื่องพ่นยา รถไถนา เครื่องปักดำ เครื่องเกี่ยวนวด และแทบไม่มีการใช้แรงงานสัตว์แล้ว การดูแลรักษาเครื่องมือจึงต้องใช้ความรู้ที่ซับซ้อนขึ้น ซึ่งส่วนใหญ่ได้รับการถ่ายทอดจากบริษัทผู้ขายเครื่องมือหรือปัจจัยการผลิตนั้น ๆ นอกจากนี้ยังมีความจำเป็นต้องใช้เงินทุนสูงเพื่อการซื้อหาปัจจัยการผลิตที่เกือบทั้งหมดที่ไม่สามารถผลิตได้เองในชุมชน (เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย สารเคมี และเครื่องจักรกล) ทำให้ต้องพึ่งพาแหล่งทุนการเงินจากภายนอก โดยส่วนใหญ่เป็นลูกค้าของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ธนาคาร ออมสิน กองทุนหมู่บ้าน หรือเงินกู้ยืมระบบอื่น ชาวนาภาคกลางในเขตที่น้ำชลประทานเข้าถึงสามารถทำนาได้ตลอดทั้งปีโดยไม่มีฤดูกาลในการเพาะปลูก เนื่องจากมีระบบชลประทานที่พร้อม โดยมีระยะเว้นช่วงไม่เกินครั้งละ 15 วัน รอบการปลูกที่เร็วและถี่ ผนวกกับแรงงานภาคเกษตรที่ลดลงทำให้ต้องมีการจ้างแรงงานหรือจ้างบริการทำนา โดยจากการสำรวจพบว่า ชาวนาประมาณร้อยละ 70 - 80 มีการจ้างทำนาในบางกิจกรรม และประมาณร้อยละ 21 - 22 จ้างทั้งหมดในขั้นตอนการเตรียมดินและการปลูก การใส่ปุ๋ย การฉีดป้องกันและกำจัดศัตรูพืช และร้อยละ 88 มีการจ้างรถเกี่ยวมาเก็บเกี่ยว โดยส่วนใหญ่ทำนาโดยใช้วิธีการสั่งงาน หรือจ้างงานผ่านโทรศัพท์มือถือ ทำให้ชาวนามีลักษณะเป็นกึ่งผู้จัดการ และบางคนเรียกตนเองว่าเป็น “ผู้จัดการ

นา” ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจึงดูเหมือนว่าการทำนาปัจจุบันชาวนาไม่จำเป็นต้องมีความรู้หรือประสบการณ์มากนักก็สามารถทำนาได้ มีเพียงความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับการทำนาปลูกข้าว และใช้บริการรับจ้างทำนา ก็สามารถประสบความสำเร็จได้

สุพัตตา โอทาศรี (2554) ศึกษาการดำรงอยู่ของอาชีพชาวนาไทย : กรณีศึกษาชาวนาจังหวัดลพบุรี พบว่า ในจังหวัดลพบุรีมีจำนวนชาวนาที่อยู่ในพื้นที่เขตชลประทานเพิ่มขึ้นจากเดิม เนื่องจากการมีแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์ พื้นที่เหมาะสมแก่การทำนา มีเครื่องมือทางการเกษตรที่ทันสมัยช่วยทุ่นแรงให้กับชาวนาได้ทำนาได้สะดวกและรวดเร็วขึ้น อีกทั้งยังมีแรงงานภาคเกษตรที่ช่วยในการทำนาแทนชาวนาได้อีกด้วย ตลอดจนการสนับสนุนทางนโยบายการเกษตรของรัฐบาล แต่สำหรับชาวนาที่อยู่นอกเขตพื้นที่ชลประทานกลับมีจำนวนชาวนาลดลงจากเดิม ทั้งนี้เพราะไม่มีแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์ ต้องรอเพียงน้ำฝนในการทำนาเท่านั้น จึงสามารถทำนาได้เพียงปีละหนึ่งครั้ง นอกจากนี้ต้นทุนการทำนาที่สูงขึ้น ราคาผลผลิตตกต่ำ อีกทั้งยังประสบภัยธรรมชาติต่าง ๆ จึงทำให้ชาวนาที่อยู่นอกเขตพื้นที่ชลประทานบางส่วนเปลี่ยนไปทำไร่อ้อยแทนการทำนา เพราะว่าได้ราคาดีและมีวิธีปฏิบัติที่ง่ายกว่าการทำนา

ตุลย์ ตาลเจริญ (2555) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตของชาวนาอำเภอเสนาให้ จังหวัดสระบุรี พบว่า ชาวนาในอำเภอเสนาให้ จังหวัดสระบุรี เป็นชุมชนเกษตรกรรมที่มีการเปลี่ยนแปลงไปสู่การผลิตเพื่อการค้า ชาวนามีการลงทุนเพื่อการผลิตข้าวทุกขั้นตอนนิยมทำนาหว่านมากกว่านาดำ เพื่อประหยัดพลังงานและลดต้นทุน ทำกิจกรรมหลายอย่างในพื้นที่เดียวกัน ปลูกพืชหมุนเวียนตลอดปี ใช้เทคโนโลยีในการผลิตมากขึ้น ทำให้ชาวนาทุกครัวเรือนมีการลงทุนทางการผลิต และต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น และมีรายจ่ายด้านการบริโภคในครัวเรือนเพิ่มมากขึ้น ส่งผลทำให้เกิดหนี้สินจากการกู้ยืมเพื่อการผลิตและการบริโภคในครัวเรือน แนวโน้มในปัจจุบันอยู่ในยุคของการเปลี่ยนแปลงสังคมเกษตรแบบทุนนิยม ไปสู่การทำไร่สวนผสมตามแผนพัฒนาของเจ้าหน้าที่ภาครัฐ

อติตยา สมตัว (2555) ศึกษาพฤติกรรมการปลูกข้าวแบบเกษตรอินทรีย์ : กรณีศึกษา ชาวนาอำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี พบว่า เพศ อายุ สถานภาพสมรส และระดับการศึกษาที่แตกต่างกัน ไม่ส่งผลต่อพฤติกรรมในการปลูกข้าวแบบเกษตรอินทรีย์ ส่วนประสบการณ์ทำการเกษตรที่ต่างกัน ส่งผลให้พฤติกรรมในการปลูกข้าวแบบเกษตรอินทรีย์แตกต่างกันอย่างมีนัยยะสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 นอกจากนี้ยังพบว่า การปรับปรุงดินให้กลับมา มีความอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง การหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมี และการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ที่ทำด้วยตนเอง ถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของการปลูกข้าวแบบเกษตรอินทรีย์

นิคม เพชรผา (2558) ศึกษาข้าวพันธุ์พื้นเมืองกับการขับเคลื่อนเชิงนโยบายเกษตรอินทรีย์เครือข่ายเกษตรอินทรีย์จังหวัดยโสธร พบว่า การปลูกข้าวพื้นเมืองของเครือข่ายเกษตรอินทรีย์จังหวัดยโสธร มีสัดส่วนที่น้อยเมื่อเทียบกับข้าวพันธุ์ส่งเสริม เนื่องจากมีตลาดจำกัด และพื้นที่ปลูกข้าว

พื้นเมืองมีกระจุกเฉพาะในกลุ่มชาวนาที่ทำในระบบอินทรีย์เท่านั้น ทั้งนี้เนื่องจากชาวนาในกลุ่มเกษตรอินทรีย์มีตลาดจำหน่ายข้าวพื้นเมืองเฉพาะจึงมีความเชื่อมั่นในการปลูกข้าวพื้นเมืองมากกว่ากลุ่มชาวนาที่ปลูกในระบบทั่วไป เพราะตลาดของข้าวเคมีหรือข้าวทั่วไป ชาวนาจะขายให้กับโรงสีหรือเข้าร่วมโครงการตามนโยบายรัฐเท่านั้น โดยพบว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อการปลูกข้าวพื้นเมือง ได้แก่

1. ข้าวพื้นเมืองหลายชนิดไม่ตอบสนองต่อสารเคมี เช่น ให้ผลผลิตน้อย หรือตาย หากใช้สารเคมีทำให้ชาวนาไม่นิยมเพราะได้ผลผลิตน้อย
2. การส่งเสริมของหน่วยงานรัฐมุ่งเน้นที่การพัฒนาผลผลิตการพัฒนาข้าวเพื่อตอบสนองทางเศรษฐกิจ
3. การขาดผู้เชี่ยวชาญและผู้ที่มีความรู้เรื่องข้าวพื้นเมืองรวมทั้งการสืบทอดภูมิปัญญาจากคนรุ่นเก่า ทำให้คนรุ่นใหม่ไม่รู้จักคุณค่าของข้าวพื้นเมือง
4. เกษตรกรขาดความตระหนักไม่สนใจความหลากหลาย ของพันธุกรรมข้าว เนื่องมาจากขาดการปลูกฝัง ทำให้มุ่งเน้นที่การเพิ่มผลผลิตเพียงอย่างเดียว
5. ตลาดข้าวหลัก ๆ ยังไม่รองรับ โดยเฉพาะโรงสีข้าวยังมีข้อจำกัดในการจัดการผลผลิต เพราะข้าวพื้นเมืองมีขนาดและเมล็ดที่แตกต่างกัน การจัดการค่อนข้างมีต้นทุน รวมทั้งตลาดข้าวที่ยังแคบทำให้โรงสีไม่กล้าลงทุนกับข้าวพื้นเมือง จึงทำให้การขยายพื้นที่ปลูกข้าวพื้นเมืองทำได้ไม่มาก
6. นโยบายรัฐไม่มีความชัดเจนต่อการส่งเสริมข้าวพื้นเมือง

พรหมพิริยะ พนาสนธิ (2556) ศึกษารูปแบบการสร้างองค์ความรู้บนฐานชุมชนชาวนา ตำบลบ้านดอน อำเภออุทุมพร จังหวัดสุพรรณบุรี พบว่า การทำนาในยุคทำนาเพื่อยังชีพมีเป้าหมาย เพื่อการดำรงอยู่และชาวนาสามารถสะสมความรู้ได้ชุดหนึ่ง เมื่อการทำนาแบบเกษตรกรรมเคมีเข้ามาในชุมชนทำให้เป้าหมายการผลิตเปลี่ยนไปเป็นผลิตเพื่อการขาย แต่ชาวนาสามารถสะสมชุดความรู้ได้อีกชุดหนึ่ง และการทำนาแบบเกษตรกรรมเคมีกลับสร้างปัญหาให้ตนเอง ชาวนาจึงปรับเปลี่ยนวิธีการทำนาเป็นการทำนาแบบอินทรีย์ ด้วยการสร้างความรู้ชุดใหม่ด้วยตนเอง แต่ชาวนาบ้านดอนยังคงมีเป้าหมายอยู่ที่ผลิตเพื่อขายอยู่ และยังพบว่า การเปลี่ยนแปลงวิธีการทำการเกษตร จากเกษตรกรรมเคมีไปสู่การทำการเกษตรแบบอินทรีย์ ต้องเกิดจากการเปลี่ยนแปลงในระดับกระบวนทัศน์ ส่วนรูปแบบการสร้างความรู้บนฐานชุมชนชาวนา ตำบลบ้านดอน อำเภออุทุมพร จังหวัดสุพรรณบุรี ประกอบด้วย

1. กระบวนการเรียนรู้ในรูปกลุ่มของชุมชน
2. ความรู้จากภูมิปัญญาชาวบ้าน
3. ความรู้จากภายนอกชุมชน
4. ความรู้จากภูมิปัญญาดั้งเดิม และ
5. ระบบความสัมพันธ์และระบบวัฒนธรรมของชุมชน โดยชาวนาเรียนรู้แบบผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง

วสนันท์ ศิริเลิศสกุล (2556) ศึกษาศักยภาพการจัดการที่มีผลต่อความสำเร็จของเกษตรกรชาวนาในเขตอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ผลการวิจัยพบว่า

1. ศักยภาพการจัดการ ที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จของเกษตรกรชาวนามากที่สุด คือ การรักษามาตรฐานการผลิต รองลงมาคือการจัดการด้านโลจิสติกส์
2. การได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐของเกษตรกรชาวนาที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จของเกษตรกรชาวนามากที่สุดคือ การส่งเสริมกฎหมายคุ้มครองชาวนา รองลงมา คือ การได้รับความรู้

และพัฒนาชาวนา 3. ศักยภาพการจัดการด้านการรักษามาตรฐานการผลิตการจัดการด้านโลจิสติกส์ การบริหารด้านการเงิน มีอิทธิพลทางบวกกับความสำเร็จของเกษตรกรชาวนา 4. การได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐด้านการให้ความรู้ และพัฒนาชาวนา การให้ความช่วยเหลือทางการเงิน การส่งเสริมกฎหมายคุ้มครองชาวนา และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานมีอิทธิพลทางบวกกับความสำเร็จของเกษตรกรชาวนา

วิเชียร เกิดสุข (2556) ศึกษาการปรับตัวของเกษตรกรชาวนาทุ่งกุลาร้องไห้ต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ พบว่า ภายใต้การเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศในอนาคตวิถีชีวิตของชุมชนและระบบเกษตรของทุกชุมชนยังคงอยู่ภายใต้ความเสี่ยงทั้งน้ำท่วมและฝนแล้งที่รุนแรงขึ้นกว่าในปัจจุบัน ตลอดจนความเสี่ยงของอุณหภูมิที่สูงขึ้นในอนาคต ล้วนมีผลกระทบต่อ การปลูกพืชทั้งการทำนาปี การทำนาปรัง และพืชผัก การทำนาปีมีความเสี่ยงทั้งน้ำท่วมและฝนทิ้งช่วงในฤดูการเพาะปลูกข้าว การทำนาปรังมีความเสี่ยงต่อการขาดแคลนน้ำและอุณหภูมิสูงซึ่งส่งผลให้เกิดความแห้งแล้ง ภาพรวมของกลไกหรือแนวทางการปรับตัวในอนาคตของชุมชนส่วนใหญ่จะเน้นการจัดการแหล่งน้ำจากภายนอกพื้นที่ การปรับปรุงพื้นที่รับน้ำการจัดการระบบชลประทาน และระบบควบคุมน้ำและป้องกันน้ำท่วมและการบริหารจัดการน้ำอย่างเป็นระบบ อย่างไรก็ตามหากชุมชนไม่สามารถดำเนินการกลไกในการปรับตัวที่เสนอมาได้ก็จะทำให้ระบบการเกษตรในพื้นที่ที่มีความเปราะบางสูงมากขึ้นภายใต้การเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศในอนาคต

วีรพจน์ ลำโป (2556) ศึกษาการพัฒนาารูปแบบการทำนาข้าวอินทรีย์ของชุมชน เขาพระยาบังสา ตำบลควนโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดสตูล พบว่า รูปแบบการทำนาอินทรีย์มี 3 วิธีการ คือ 1. ปักดำ 2. หว่าน 3. โยนต้นกล้า โดยสามารถที่จะพัฒนากระบวนการทำนาอินทรีย์ไปสู่โปรแกรมการท่องเที่ยวโดยอาศัยแนวคิด การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Base Tourism) ที่นำเอาวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวนาบ้านควนโพธิ์มาเป็นสื่อเรียนรู้ แบ่งองค์ความรู้ออกเป็น 2 ประเด็นหลัก คือ 1. องค์ความรู้เกี่ยวกับการทำนาข้าวอินทรีย์ 2. ความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตการทำนาของชาวนาบ้านควนโพธิ์ ซึ่งนำมาสู่กิจกรรมในการจัดการเรียนรู้ เช่น การจัดการเรียนรู้วิถีการทำนาด้วยพิน เริ่มต้นจากการเก็บเมล็ดพันธุ์จากนา นวด นำมาตำด้วยครกตำข้าว นำไปผัดแยกกาก เมล็ดพันธุ์ แล้วนำมาหุงข้าวด้วยพิน นอกจากนี้ ข้าวอินทรีย์นำมาสู่การพัฒนาผลิตภัณฑ์ของฝากเพื่อเป็นสินค้า และของที่ระลึกแก่นักท่องเที่ยว เช่น การทำนํ้านมข้าว สปุ่นนมข้าว ปลาพองข้าวอินทรีย์ ซึ่งการพัฒนาผลิตภัณฑ์ดังกล่าว เป็นการหนุนกลุ่มอาชีพในชุมชน เป็นการสร้างงานแก่กลุ่มสตรี และคนว่างงาน รวมถึงยังสามารถพัฒนาเป็นสินค้าโอท็อป (OTOP) ของตำบลอีกด้วย

นอกจากนี้ องค์ความรู้ในการทำนาข้าวอินทรีย์ยังสามารถนำมาผลิตสื่อเรียนรู้แก่กลุ่มนักท่องเที่ยว เช่น มาตรการชั่งตวงวัด (ลิตร, 1 ลิตรเท่ากับ 1 ทะนาน, 16 ทะนานเท่ากับ 1 สัด,

10 สัต เท่ากับ 1 กุนจา) ทั้งนี้ ยังมีการเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างแปลงเพาะพันธุ์ข้าวหายากเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้เรื่องสายพันธุ์ข้าวอีกด้วย

ศจินทร์ ประชาสันต์ และ คณะ (2556) ศึกษาทางเลือกทางการตลาดของชาวนา : ผลกระทบเชิงโครงสร้างต่อความไม่เป็นธรรมและการกระจายผลประโยชน์ พบว่า ในระบบตลาดข้าวทั่วไป ความสัมพันธ์ที่เป็นทางการของตลาดข้าวเปลือกอยู่ภายใต้โครงสร้างการกำหนดราคาข้าวระดับโลกซึ่งผู้ที่อยู่บนสุดของกระบวนการ คือ ผู้ส่งออก ซึ่งมีอำนาจมากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับคนอื่นในห่วงโซ่อุปทานในการกำหนดราคา ขณะที่ชาวนาซึ่งเป็นผู้ผลิต แต่อยู่ในตำแหน่งล่างสุดของกระบวนการต้องเป็นผู้รับราคาที่ถูกกำหนดมาเพียงอย่างเดียว โรงสีเป็นตัวละครสำคัญในการแปรสภาพจากข้าวเปลือกเป็นข้าวสาร เป็นผู้เชื่อมโยงและส่งผ่านกลไกราคา ในระบบการค้าข้าวระหว่างระดับราคาส่งออกกับระดับราคาที่เรานำเข้าด้วยกัน ผ่านการคำนวณบวกกลับต้นทุนทางการผลิตและการตลาด รวมถึงผลกำไรของตน ทำให้ผลประโยชน์จากการค้าข้าวที่ชาวนาได้รับไม่ได้ขึ้นอยู่กับราคาจากกลไกตลาดจากบนลงล่างเท่านั้น แต่ยังขึ้นอยู่กับบริบท และลักษณะความสัมพันธ์เฉพาะ ระหว่างชาวนากับโรงสีในฐานะคู่สัมพันธ์ในการแลกเปลี่ยนทางการตลาดอีกด้วย ภายใต้บริบทความสัมพันธ์ทางการตลาดเช่นนี้ กลุ่มชาวนาในหลายพื้นที่จึงพยายามปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางการตลาดด้วยกลยุทธ์แบบต่าง ๆ ซึ่งนอกเหนือจากเหตุผลในการแก้ไขปัญหาข้าวเปลือกราคาถูกแล้วยังเกี่ยวข้องกับ การแก้ไขปัญหาด้านสุขภาพของชาวนาที่ต้องเสี่ยงกับการใช้สารเคมีทางการเกษตร การเสริมสร้างการพึ่งพาตนเอง การสร้างอิสรภาพ การเพิ่มมูลค่าข้าว การแก้ไขปัญหาพฤติกรรมกรรมการบริโภคระดับบุคคล การสร้างการยอมรับในชาวนา และการมีพื้นที่ยื่นในสังคมอีกด้วย

รูปแบบความสัมพันธ์ทางการตลาดแบบใหม่ ซึ่งมาจากความพยายามในการสร้างทางเลือกด้านการตลาดของกลุ่มชาวนา แบ่งได้เป็น 4 รูปแบบหลัก ตามลักษณะคู่สัมพันธ์ทางการตลาด ได้แก่ 1. การปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างชาวนากับคนกลาง 2. การเชื่อมและการกระชับความสัมพันธ์กับผู้บริโภคโดยตรง 3. การเปิดพื้นที่ความสัมพันธ์ทางการตลาดกับชาวนาที่แปลงนา 4. การปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ของชาวนาเพื่อสร้างการยอมรับจากหน่วยงานภาครัฐ ภายใต้รูปแบบทางการตลาดเหล่านี้ ชาวนาได้ให้ความหมายใหม่กับความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นว่า เป็นความสัมพันธ์ที่ยืดหยุ่นมีส่วนร่วม เน้นการพัฒนาศักยภาพของชาวนา และคู่สัมพันธ์มีระบบคุณค่าที่สอดคล้องหรือใกล้เคียงกัน การสร้างความสัมพันธ์ใหม่ดังกล่าวเกิดขึ้นได้จากองค์ประกอบ 4 ประการ คือ 1. การจัดองค์กรเศรษฐกิจชาวนาใหม่ 2. การใช้กลไกทางสังคมควบคู่ไปกับกลไกตลาด 3. การปรับเปลี่ยนสมดุลของการพึ่งพาบนฐานการเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพชาวนา 4. การสร้างความหลากหลายของรูปแบบความสัมพันธ์ ทั้งนี้ การสร้างทางเลือกทางการตลาด ส่งผลให้กลุ่มชาวนาที่เข้าร่วมตลาดทางเลือกมีอำนาจทางเศรษฐกิจสูงขึ้นในทุกกรณี อย่างไรก็ตาม ผลกระทบด้านสิทธิทางเศรษฐกิจของชาวนายังเห็นได้ชัดเจนน้อยที่สุด โดยที่สิทธิที่ชาวนาได้รับส่วนใหญ่มามากจากปฏิบัติการระหว่างกันภายในกลุ่ม

ชาวนา การสร้างความสัมพันธ์ใหม่ทางการตลาดของกลุ่มชาวนายังช่วยแก้ไขปัญหาคาความไม่เป็นธรรมในเรื่องการกระจายผลประโยชน์ ความไม่เป็นธรรมจากการรับรู้ที่ไม่ถูกต้อง ซึ่งหมายถึง อาชีพชาวนาถูกมองอย่างดูแคลน และความไม่เป็นธรรมด้านสุขภาพจากการใช้สารเคมีเกษตร

เสถียร ยุระชัย และ คณะ (2556) ศึกษาการส่งเสริมและสนับสนุนการผลิตข้าวปลอดภัยเพื่อความมั่นคงทางอาหารและเพิ่มรายได้ของครอบครัวแบบบูรณาการ จังหวัดอุบลราชธานี พบว่าในการก่อตั้งเครือข่ายของกลุ่มผลิตข้าวปลอดภัยจังหวัดอุบลราชธานีได้มีการระดมทรัพยากร และองค์ความรู้จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหรือเป็นภาคีการพัฒนาในระหว่างการทำดำเนินงานของโครงการเพื่อค้นหาแนวทางโดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้รูปแบบการจัดตั้งเครือข่ายที่มีความสอดคล้องกับบริบทการทำงาน จึงได้ข้อสรุปของแนวทางการจัดตั้งเป็นเครือข่าย คือ 1. จัดตั้งเป็น “เครือข่ายวิสาหกิจชุมชน” ระดับจังหวัด เป็นรูปแบบที่มีความสอดคล้องกับการดำเนินงานของกลุ่มมากที่สุด 2. การสร้างความร่วมมือระหว่างกลุ่มการผลิตที่มีศักยภาพอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียง และพร้อมที่จะเป็นหุ้นส่วนเพื่อการทำธุรกิจข้าวแบบครบวงจรทั้งในด้านการผลิต การแปรรูปผลผลิต การบรรจุภัณฑ์ การประชาสัมพันธ์ และการตลาด

สมปอง อัดอินโหม่ง และ คณะ (2556) ศึกษาแนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพการทำนาเพื่อลดต้นทุนและเพิ่มผลผลิตข้าวของกลุ่มทำนابخามทุ่ง ตำบลท่าข้าม อำเภอบางละมุง จังหวัดปัตตานี พบว่า 1. ขั้นตอนการเตรียมพื้นที่ก่อนการปลูกข้าว นับเป็นขั้นตอนที่เกษตรกรให้ความสำคัญเป็นอันดับแรกโดยเฉพาะการกำจัดและควบคุมวัชพืชไม่ให้ขึ้นก่อนที่ข้าวจะเจริญเติบโต เกษตรกรจะใช้วิธีการถางหญ้าและไถกลบเพื่อเป็นปุ๋ยให้กับต้นข้าว บ้างจะใช้วิธีการเผา 2. การเตรียมการปลูก ถือว่าเป็นขั้นตอนสำคัญลำดับต่อมา ไม่ว่าจะเป็นการคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ การเตรียมเมล็ดพันธุ์ก่อนหว่าน การหว่านเมล็ดพันธุ์เพื่อเตรียมดำ การดูแลต้นกล้าก่อนถอน การกำหนดระยะเวลาในการเพาะกล้า รวมถึงการถอนกล้า เพื่อให้ได้ต้นกล้าที่สมบูรณ์พร้อมที่จะดำลงในดิน 3. การดำต้นข้าวและการดูแลรักษา นับเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุดในการทำนาไม่ว่าจะเป็นจำนวนต้นที่ใช้ดำ การกำจัดวัชพืช การกำจัดหอยเชอรี่ การใส่ปุ๋ย การป้องกันและกำจัดโรค และแมลงศัตรูพืชที่มารบกวนต้นข้าว ไปจนถึงการเก็บเกี่ยวผลผลิต ซึ่งแต่ละขั้นตอนก็จะมีพิธีกรรมทางศาสนาที่ถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่สมัยโบราณและยังคงสืบสานกันต่อจนถึงปัจจุบัน

พรไทย ศิริสาธิตกิจ (2557) ศึกษาการพัฒนาารูปแบบการปรับตัวของชาวนาอย่างยั่งยืนในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา พบว่า การปรับตัวของชาวนาในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา มีการปรับตัวจากการทำนาภายใต้ระบบเกษตรกรรมแบบยังชีพมาสู่ระบบเกษตรกรรมแบบทวิลักษณ์ และปรับตัวมาสู่การผลิตภายใต้ระบบการเกษตรเชิงพหุลักษณ์ โดยให้ความสำคัญกับกระบวนการปรับตัว 10 ประเด็น ได้แก่ 1. การพึ่งพาตนเอง 2. กลุ่มวิสาหกิจ 3. กระบวนการเรียนรู้

4. ความยืดหยุ่นในการปรับตัว 5. การตลาด 6. ระบบเกษตรกรรมเชิงพหุลักษณะ 7. เครือข่ายชาวนา
8. การสร้างคุณค่าเพิ่ม 9. การส่งเสริมจากรัฐ 10. การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

มัน สามสี และ คณะ (2557) ศึกษารูปแบบการปรับตัวของชาวนาตามวิถีเกษตรเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศในอนาคต กรณีศึกษากลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ชมรมรักธรรมชาติจังหวัดยโสธร พบว่า ความเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติที่คาดว่าเป็นผลจากความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศ คือ ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล และปริมาณน้ำฝนน้อยกว่าในอดีต ทำให้เกษตรกรมีปัญหาด้านการวางแผนการผลิต ส่งผลกระทบต่อพืชที่ปลูก ฤดูหนาวสั้น ปลูกพืชฤดูหนาวได้ผลผลิตไม่ดี หมอกน้อยแล้งมีลมปนหนาวแห้ง ฤดูร้อนยาวนาน ส่งผลกระทบต่อวิถีเกษตรกรรมของชาวบ้าน องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการทำการเกษตรที่เหมาะสมกับสภาพดินฟ้า การวางแผนการผลิต คือ การเลือกพันธุ์ข้าวให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ ข้าวอายุสั้นปลูกที่นาดอน ข้าวอายุยาวปลูกนาลุ่ม การเลือกเมล็ดพันธุ์พืชผักให้เหมาะสมกับฤดูกาล ภูมิปัญญาในการปรับตัว โดยการจดบันทึกสภาพอากาศ สัตว์พยากรณ์ การพยากรณ์ผ่านพฤติกรรม การสังเกตสิ่งแวดล้อม การพยากรณ์ผ่านฤกษ์ยามการจัดการดิน แปลงนา น้ำ การปรับตัวทางด้านอาชีพ รูปแบบการผลิต ส่วนรูปแบบการปรับตัวที่เหมาะสมตามวิถีเกษตรเพื่อรองรับกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศในอนาคต คือ 1. การวางแผนและจัดระบบการผลิตเพื่อลดความเสี่ยง 2. การคิดและพัฒนาเมล็ดพันธุ์พืชให้เหมาะสมกับสภาพอากาศ 3. การปลูกพืชที่หลากหลายเพื่อลดความเสี่ยง 4. การอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา 5. การอุดหนุนวิสาหกิจชุมชน

มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (2558) ศึกษาการปรับตัวของเกษตรกรปลูกข้าวในทุ่งระโนดต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ พบว่า ในอดีตระบบปลูกข้าวในทุ่งระโนดเสี่ยงต่อปัญหาน้ำท่วมในฤดูฝนและปัญหาการขาดแคลนน้ำจืด และปัญหาน้ำเค็มในช่วงฤดูแล้ง อย่างไรก็ตามเกษตรกรปลูกข้าวในทุ่งระโนดได้มีการปรับตัวเพื่อรับมือกับความเสี่ยงจากเหตุการณ์น้ำท่วมโดยการเลื่อนปฏิทินปลูกข้าว แต่การปรับตัวดังกล่าวส่งผลให้ระบบปลูกข้าวในทุ่งระโนดเสี่ยงต่อปัญหาน้ำเค็มมากยิ่งขึ้น จากการทำภาพฉายอนาคตการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศและการวิเคราะห์ปัญหาน้ำเค็มโดยใช้แบบจำลองการกระจายตัวของน้ำเค็มในทะเลสาบสงขลา พบว่า ในอนาคตเมื่ออุณหภูมิบริเวณทะเลสาบสงขลาตอนบนมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นและระยะเวลาที่มีอากาศร้อนยาวนานมากขึ้นโอกาสที่น้ำเค็มรุกไปยังทะเลสาบตอนบนจะมีมากขึ้น และระยะเวลาที่ไม่สามารถใช้น้ำจากทะเลสาบตอนบนสำหรับทำนาปรังจะยาวนานขึ้น เพื่อรับมือกับสถานการณ์ดังกล่าวจึงได้เสนอทางเลือกการปรับตัว 3 ทางเลือก ประกอบด้วย 1. การทำไร่นาสวนผสมบนที่นาที่มีกรรมสิทธิ์ ปลูกข้าวมูลค่าสูงและปลูกพริกบนพื้นที่เช่า 2. การปลูกข้าวมูลค่าสูงแบบอินทรีย์ในฤดูฝนและปลูกถั่วเขียวอินทรีย์ในฤดูแล้ง 3. การแบ่งพื้นที่เพื่อปลูกข้าวมูลค่าสูง ปลูกหญ้า เลี้ยงสัตว์ และเลี้ยงโคเนื้อ จากการวิเคราะห์ความเป็นไปได้ทางการเงิน พบว่ากลยุทธ์ในการปรับตัวทั้ง 3 ทางเลือกส่งผลให้เกษตรกรในทุ่งระโนดมีกำไร

เพิ่มขึ้นกว่าการปลูกข้าวพันธุ์ส่งเสริมปีละ 2 ครั้งเช่นในปัจจุบัน ไม่ว่าจะเกิดปัญหาน้ำเค็มรुक้าหรือไม่ก็ตาม นอกจากนั้นกลยุทธ์ในการปรับตัวทำให้เกษตรกรสามารถลดการพึ่งพาน้ำจืดจากทะเลสาบสงขลา จึงช่วยลดความเสี่ยงต่อปัญหาน้ำเค็มได้ในระดับหนึ่ง

วงศ์กร อังคะคำมูล (2558) ศึกษาความแปลกแยกของชาวนาและอำนาจรัฐทุนนิยม พบว่าชาวนาในพื้นที่ศึกษามีลักษณะความแปลกแยก 5 มิติ ได้แก่ 1. ความแปลกแยกจากการผลิต เช่น การไร้สัญญาเช่าที่ดินและไร้ความมั่นคงในอาชีพ การถูกฉวยโอกาสขึ้นค่าเช่าที่ดินการถูกหลอกให้ทำนาบนที่ดินซึ่งขาดการปรับปรุงคุณภาพ การที่ต้องแบกรับภาระจากราคาวัตถุดิบที่สูงขึ้นการ ขายข้าวที่ต้องถูกกดราคา และการเป็นหนี้สินมากขึ้นและถูกบีบให้ต้องส่งเงินคืน 2. ความแปลกแยกจากผลผลิต เช่น การไร้อำนาจตัดสินใจเลือกพันธุ์ข้าวปลูก ไม่สามารถกำหนดมูลค่าข้าวของตนเองได้ และเงินจากการขายข้าวต้องใช้นี้สิน 3. ความแปลกแยกจากคนอื่น ๆ เช่น ชาวนารวยมีที่ดินชีวิตดีกว่าชาวนาไร้ที่ดิน และการถูกเอาเปรียบจากการขึ้นทะเบียนรับค่าชดเชย 4. ความแปลกแยกจากตนเอง เช่น การรู้สึกท้อชีวิตหมดคุณค่า และคำพูดไร้ความหมาย และ 5. ความผิดปกติของร่างกายและจิตใจ เช่น ความเครียด ปวดเมื่อยกล้ามเนื้อ และเกิดผื่นคันที่ผิวหนัง ซึ่งลักษณะความแปลกแยกของชาวนามีความสัมพันธ์กับอำนาจรัฐทุนนิยม โดยรัฐกลายเป็นเครื่องมือที่เอื้อประโยชน์ให้นายทุนกลุ่มต่าง ๆ ประกอบด้วย เจ้าของที่ดิน พ่อค้า โรงสี และสถาบันการเงินในการเอาเปรียบ และขูดรีดชาวนาและสร้างความแปลกแยกให้กับชาวนาผ่านกลไกของ 1. นโยบายรับจำนำข้าวของรัฐบาลที่เอื้อประโยชน์ต่อนายทุนเจ้าของที่ดิน พ่อค้า และโรงสี กระทบการขูดรีดเอาเปรียบชาวนาผ่านการกำหนดราคาเช่าที่ดินอย่างฉวยโอกาสและไม่เป็นธรรม การกำหนดราคาวัตถุดิบปัจจัยการผลิตแพงขึ้น การกดราคาข้าวและกำหนดอัตราดอกเบี้ยที่แพง และการสร้างวงเวียนหนี้ 2. นโยบายด้านการขายข้าวที่เอื้อประโยชน์ให้กับพ่อค้าข้าวและโรงสีที่กระทบการขูดรีดและกดราคาข้าวของชาวนา 3. ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ซึ่งเป็นสถาบันการเงินที่มุ่งหวังกำไรโดยขูดรีดชาวนาผ่านวงจรของการเป็นหนี้สินซึ่งนำไปสู่การสร้างความแปลกแยกให้ชาวนาในรูปแบบต่าง ๆ

มาลี พันธวงศ์ และ คณະ (2558) ศึกษาแนวทางการพัฒนาระบบบริหารจัดการกลุ่มเพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจของชุมชน กรณีศึกษาศูนย์สาธิตวิสาหกิจชุมชนทำซ้างฟื้นฟูเศรษฐกิจ พบว่า หลายชุมชนในพื้นที่ศึกษามีการรวมตัวกันทำนาผลิตข้าวพื้นบ้าน (สังข์หยด) อินทรี และขายข้าวให้กับกลุ่ม ในราคาที่สูงกว่าราคาโรงสี โดยหัวหน้ากลุ่มจะทำหน้าประสานตลาดจำหน่ายทั้งปลีก และส่ง รวมทั้งประสานกับหน่วยงานราชการทุกภาคส่วนมาร่วมสร้างผลิตภัณฑ์ที่ได้คุณภาพจนเป็นที่ยอมรับ มีการสั่งซื้อจากบริษัทขนาดใหญ่ในกรุงเทพฯ ฯ เพื่อนำไปจำหน่ายภายในประเทศและยังส่งไปจำหน่ายต่างประเทศ อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการขยายตัวของการค้าข้าวพื้นบ้านเพิ่มขึ้น การผลิตก็เพิ่มขึ้นเช่นกัน แต่ว่าการผลิตดังกล่าวของบางพื้นที่ไม่ได้ใช้แนวทางในการผลิตแบบอินทรีย์แต่เน้นการผลิตแบบตอบสนองตลาด จนทำให้เกิดผลกระทบกับมาตรฐานและความน่าเชื่อถือในตัวผลผลิตภัณฑ์ ชาวนาผู้ผลิตข้าว

พื้นที่บ้านอินทรีย์ มีแนวทางแก้ปัญหาโดยกระบวนการรวมกลุ่มกันเพื่อผลักดันให้เกิดการผลิตข้าวที่มีการควบคุมมาตรฐาน มีกลไกการตั้งราคาที่แสดงถึงอัตลักษณ์ข้าวพื้นบ้านพัทลุงเป็นตัวสร้างทั้งคุณค่าและมูลค่า รวมทั้งหารูปแบบการแปรรูปสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ ที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาด ซึ่งแนวคิดและการดำเนินการดังกล่าวจะสำเร็จได้จะต้องดำเนินการโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาร่วมผลักดัน ผ่านยุทธศาสตร์เรื่องข้าวอินทรีย์ของจังหวัดพัทลุงเพื่อนำไปสู่การสร้างความเป็นธรรมในการผลิตข้าวพื้นบ้านแบบอินทรีย์จังหวัดพัทลุง

อุไร จันจำปา และ คณะ (2558) ศึกษาการปรับตัวของชาวนาในสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงต้นทุนการผลิต ฤดูกาลและความต้องการของผู้บริโภคข้าว : กรณีศึกษาชาวนา บ้านเพิง ต.บ้านเพิง อ.ปากพันธ์ จ.นครศรีธรรมราช พบว่า การเปลี่ยนแปลงกรรมวิธีการทำนาจากการไถ้วทำนาปี เพื่อการบริโภคในครัวเรือนมาเป็นการใช้เทคโนโลยีทันสมัย ผลิตเพื่อการค้า เป็นหลักเกิดเป็นต้นทุนของชาวนา ซึ่งส่งผลดังนี้ 1. ชาวนาไม่สามารถพึ่งตนเองด้านการผลิตเมล็ดพันธุ์ที่สมบูรณ์ 2. ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ ปัญหาดินเสื่อมสภาพ เนื่องจาก ดินในนาผ่านการใช้ปุ๋ยเคมี และเครื่องจักรขนาดใหญ่มานานจนหน้าดินแข็ง การไถนยากขึ้น กรรมวิธีการทำนามีการเผาซังในนาข้าว เมื่อเผาซังแล้วซังเก่าของซังนั้นกลายเป็นปุ๋ย รวมทั้งมูลวัวที่เลี้ยงไว้ในนาล้วนเป็นปุ๋ยบำรุงดินได้เป็นอย่างดี 3. วิธีการหว่านโดยไม่ไถกลบมีผลต่อการแตกกอที่ลดลงกว่าการหว่านแล้วไถกลบส่งผลให้การสูญเสียจากศัตรูพืชเพิ่มขึ้น 4. การใช้รถไถขนาดใหญ่ต้องปรับกรรมวิธีจากอดีตมาเป็นการหว่านแล้วไม่ต้องไถกลบ เนื่องจากรถไถขนาดใหญ่จะทำให้ได้ซังไถหายาก ก้อนใหญ่ ประกอบกับฝนที่ตกไม่ตามฤดูกาล 5. การทำนาด้วยวิธีการผู้จัดการนาแทนการเป็นชาวนาทำให้เสี่ยงต่อการขาดทุน โดยที่การปรับการทำนาให้เข้ากับฤดูกาลในสมัยปัจจุบันคือ การเลือกใช้เมล็ดพันธุ์ที่เรียกว่า ข้าวหนัก และข้าวเบา และปรับจำนวนครั้งในการทำนาให้สอดคล้องกับฤดูกาลที่เปลี่ยนแปลงไป สำหรับการจัดการกลุ่ม มีการกำหนดการประชุมทุกวันที่ 15 ของเดือน เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ข่าวสาร ด้านนโยบายข้าวจากหน่วยงานต่าง ๆ ด้านตลาดผู้บริโภคข้าว ทางกลุ่มรับข้าวจากสมาชิกซึ่งทำนาอินทรีย์มาผลิตข้าวกล้องและข้าวซ้อมมือออกจำหน่ายในตลาดที่จัดโดยหน่วยงานเป็นหลัก

รัญจวน ประวัติเมือง และ คณะ (2559) ศึกษาแนวทางการยกระดับวิถีชีวิตชาวนาไทยด้วยแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ กรณีพื้นที่ปราจีนบุรี พบว่า เกษตรกรผู้ทำนาข้าวมีความเชื่อว่าการยกระดับวิถีชีวิตให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นนั้น ควรต้องใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตและสร้างสรรค์การดำรงอยู่ ด้วยการใช้พื้นที่ในการทำนาเพาะปลูกพืชที่หลากหลาย และมีความต้องการยกระดับด้านบุคคลเป็นอันดับแรก รองลงมาคือการผลิต การตลาดและการเงินการบัญชี โดยต้องการให้คนในชุมชนทำหน้าที่ของการเป็นเจ้าของภาพที่ดีและมีความสุข มองเห็นคุณค่าของชุมชน และการเป็นเกษตรกรผู้ทำนา ต้องการให้ทุกคนรู้สึกหวงแหนพื้นที่ส่วนรวมเหมือนบ้านของตนเอง และต้องการให้พิธีกรรมการทำนาดั้งเดิมอยู่คู่กับปราจีนบุรี ในขณะที่ปัญหาหลัก ๆ ของชาวนา คือ

เรื่องน้ำ ราคาข้าว และการเงินเพื่อการลงทุน ส่วนปัญหาในการยกระดับวิถีชีวิตของชาวนาด้วยแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ คือ การค้นหาความเป็นตัวตนและภูมิปัญญาที่สะท้อนอัตลักษณ์โดดเด่น ขาดการวางแผนการทำงานและการสร้างเครือข่าย การมีส่วนร่วมของคนภายในชุมชน และกับทุกภาคส่วน ชุมชนขาดการมองถึงวิธีการหารายได้เข้ามาในชุมชนด้วยตนเอง ดังนั้น จึงต้องค้นหาจุดเด่นเป็นอัตลักษณ์ของตนเองให้ได้ กำหนดผังความคิดโดยคนในชุมชนมีส่วนร่วม และจัดลำดับกิจกรรมแบบบทบาทหน้าที่ที่มีการจัดการในรูปคณะกรรมการ ผู้นำชุมชนต้องเป็นแกนในการประสานงานพัฒนาบุคลากรให้เข้มแข็ง จัดการงบประมาณด้วยความโปร่งใส มีการประชาสัมพันธ์และประเมินร่วมกันของคนในชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้องเป็นระยะ ๆ เพื่อการปรับปรุงพัฒนาต่อไป

ปริญญา วิณิชมกลสิน (2560) ศึกษาความสัมพันธ์ทางสังคมในระบบการค้าข้าวภายใต้บริบทนโยบายที่เปลี่ยนแปลง : ศึกษากรณีระบบการค้าข้าว อำเภอสว่างดินแดง จังหวัดสกลนคร พบว่า ลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมในระบบการค้าข้าวในอดีต มีรูปแบบที่พ่อค้าคนกลางมีบทบาทสำคัญอย่างมากทั้งการอุปถัมภ์ในเรื่องของต้นทุนการทำนาให้กับชาวนา รวมถึงชาวนาจะต้องพึ่งการขายข้าวเปลือกผ่านพ่อค้าคนกลางก่อนที่ข้าวเปลือกจะไปถึงโรงสี ความสัมพันธ์ทางสังคมดังกล่าวเปลี่ยนไปจากเดิมโดยมีปัจจัยจากการที่ทั้งรัฐบาลเข้ามาให้ชาวนากู้เงินผ่านธนาคาร เพื่อการเกษตรและสหกรณ์ การเกษตรผลักดันให้ชนบทมีกองทุนหมู่บ้าน รวมถึงปัจจัยแวดล้อมทั่วไป ทั้งการเข้ามาของความสำเร็จ การคมนาคมและการสื่อสารสะดวกขึ้น นโยบายจูงใจชาวนาส่งผลให้ข้าวราคาสูง และชาวนาเป็นอิสระจากความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์และมีอำนาจต่อรองกับพ่อค้าคนกลางและโรงสีมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ภาวะที่ราคาข้าวตกต่ำหลังนโยบายจูงใจชาวนา พบว่า ชาวนา พ่อค้าคนกลาง โรงสี ได้มีการนำทุนทางสังคมในรูปแบบของความไว้วางใจและเครือข่าย เพื่อมาใช้เป็นทุนสำหรับการปรับตัว ทุนทางสังคมดังกล่าวจึงมีบทบาทสำคัญอย่างมาก ที่เป็นปัจจัยที่ทำให้ชาวนาและพ่อค้าคนกลางบางกลุ่มสามารถลดผลกระทบหรือสร้างช่องทางในการปรับตัวที่หลากหลายขึ้นได้มากกว่าชาวนาและพ่อค้าคนกลางที่ใช้แต่ความสัมพันธ์ในกลไกตลาดเท่านั้น

ฐานิดา บุญวรรณ (2561) ศึกษาดิน นาข้าว และชาวนา : ข้อเท็จจริงทางชาติพันธุ์วรรณาของชาวนาบางระกำ พบว่า จังหวะการผลิตของชาวนาในปัจจุบันรวดเร็วขึ้นแต่ความประณีตน้อยลงเมื่อเริ่มเปลี่ยนจากการทำข้าวนาปีด้วยพันธุ์ข้าวพื้นเมืองมาเป็นการทำนาปรัง การที่ชาวนาสามารถทำนาออกฤดูกาลได้ทำให้ชาวนาเปลี่ยนจากการพึ่งพาธรรมชาติอย่างน้ำฝนมาใช้น้ำใต้ดิน จากบ่อบาดาล ประกอบกับการทำนาปรังทำให้ชาวนาได้รับผลผลิตข้าวต่อไร่สูง จึงเป็นเหตุให้ชาวนานิยมทำข้าวนาปรังและเพิ่มรอบวงจรการเพาะปลูกเป็น 2 - 3 ครั้งต่อ 1 ปี อันนำมาซึ่งการผลิตข้าวอายุสั้นที่มีคุณภาพลดลงและมีปริมาณมากเกินกว่าความต้องการของตลาด กระบวนการผลิตที่รวดเร็วแต่ประณีตลดลงเช่นนี้ไม่ได้เป็นเพราะชาวนาไม่ต้องการผลิตข้าวที่มีคุณภาพ หากแต่เป็นเพราะปัญหาการเริ่มลงทุนทำนาด้วยหนี้สิน เป็นเหตุให้ชาวนาต้องเพาะปลูกและเก็บเกี่ยวผลผลิตให้เร็วที่สุดและ

มากที่สุดเพื่อนำเงินไปชำระหนี้ แม้ว่าการทำงานจะทำให้ชาวนาต้องเสี่ยงกับปัญหาน้ำแล้ง ปัญหาน้ำท่วม ปัญหาราคาข้าวตกต่ำ ปัญหาต้นทุนการผลิตสูง ฯลฯ ชาวนาก็ยังต้องทำงานต่อไปด้วยเหตุผลหลัก ๆ คือ เพราะพวกเขาต้องยังชีพต่อไป トラบใดที่มีที่ดินทำกินการทำงานเป็นอาชีพที่ทำให้พวกเขา มีรายได้มาจุนเจือชีวิตตนเองและคนในครอบครัว รวมทั้งมีรายได้มาชำระหนี้สิน ปัญหาของชาวนาไทยในปัจจุบันจึงไม่ได้อยู่ที่ว่าจะให้ชาวนาเลิกทำนา แต่อยู่ที่จะทำอย่างไรให้ชาวนายังคงอยู่รอดต่อไปได้ในสภาพทางการตลาดโดยที่ให้ชาวนาสามารถกลับมาผลิตข้าวอย่างประณีต และมีคุณภาพ รวมทั้งลดการใช้สารเคมีการเกษตรอย่างเข้มข้นได้

Frimawaty (2013) ศึกษาการพัฒนาอย่างยั่งยืนของการปลูกข้าวบนพื้นฐานของการทำฟาร์มเชิงนิเวศเพื่อรองรับความมั่นคงด้านอาหารและการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ: กรณีศึกษาจังหวัดจัมปีประเทศอินโดนีเซีย พบว่า การทำงานของชาวนาในพื้นที่ศึกษาไม่มีความยั่งยืน โดยมีดัชนีความยั่งยืน 41.96 เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า มีค่าดัชนีความยั่งยืนในแต่ละด้าน ดังนี้ ดัชนีความยั่งยืนด้านนิเวศวิทยา 48.25 ดัชนีความยั่งยืนของมิติเศรษฐกิจ 40.83 ดัชนีความยั่งยืนด้านสังคมวัฒนธรรม 40.97 และดัชนีความยั่งยืนทางเทคโนโลยี 16.46 ตามลำดับ ปัจจัยที่มีผลต่อค่าดัชนีแต่ละด้าน มีดังนี้ มิติทางนิเวศวิทยา ได้แก่ ผลผลิตข้าว การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ สารกำจัดศัตรูพืชอินทรีย์ และระดับความสามารถในที่ดิน มิติทางเศรษฐกิจ ได้แก่ ร้อยละของรายได้ต่อรายได้ทั้งหมด ร้อยละของเกษตรกรที่อยู่ต่ำกว่าเส้นความยากจน การแลกเปลี่ยนของชาวนา เงินอุดหนุนจากรัฐบาล สถานที่ผลิต ความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบ และการพัฒนาของราคาข้าว มิติทางสังคมและวัฒนธรรม ได้แก่ แรงจูงใจของเกษตรกร อายุเฉลี่ยของเกษตรกร อัตราการยอมรับเทคโนโลยี เวลาที่ใช้ในการทำงาน การเติบโตของการบริโภคข้าว และนโยบายของรัฐบาล มิติทางเทคโนโลยี ได้แก่ เทคโนโลยีหลังการเก็บเกี่ยวความพร้อม ของเมล็ดที่ได้รับการปรับปรุงจำนวนการสีข้าวและวิธีการกำจัดการจัดการศัตรูพืช

Roy, Ngai Weng Chan, and Quazi Nasim Ahmed (2014) ศึกษาการกำหนดปัจจัยความยั่งยืนด้วยวิธีเดลฟาย: กรณีของการทำนาในบังคลาเทศ พบว่า มีปัจจัยที่ส่งผลต่อความยั่งยืนในการทำนา 21 ปัจจัย ประกอบด้วย ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ 3 ปัจจัย ปัจจัยด้านสังคม 9 ปัจจัย ปัจจัยด้านนิเวศวิทยา 7 ปัจจัย และปัจจัยด้านการเมือง 2 ปัจจัย นอกจากนี้ยังพบว่า ปัจจัยเหล่านี้มีส่วนสำคัญในการส่งเสริมและจัดการความยั่งยืนของการทำนาในระดับท้องถิ่น ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นวิธีในการสร้างข้อมูลที่เหมาะสมในการกำหนดกลยุทธ์ที่จำเป็นในการที่จะการบรรลุซึ่งความยั่งยืน

Ekawati and Novira (2018) ศึกษาผลกระทบของเทคโนโลยีและการสนับสนุนโครงสร้างพื้นฐานที่มีต่อการทำนาอย่างยั่งยืน ในกาลิมันตันตะวันตกของอินโดนีเซีย พบว่า เทคโนโลยีและการสนับสนุนโครงสร้างพื้นฐานสนับสนุน ได้แก่ เทคโนโลยีหลังการเก็บเกี่ยว การสนับสนุนสิ่งอำนวยความสะดวก

ความสะดวกทางถนนและโครงสร้างพื้นฐาน และความพร้อมของเครื่องมือและเครื่องจักรกล การเกษตรมีผลกระทบในระดับน้อย ต่อการสร้างความยั่งยืนของชาวนาในกาลิมันตันด้วยดัชนีความยั่งยืนร้อยละ 42.52

Vo Hong Tu (2018) ศึกษาการสร้างแบบจำลองปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับแนวทางการทำนาที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ในพื้นที่สามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงเวียดนาม พบว่า การเป็นสมาชิกในสหกรณ์หรือชมรมเกษตร การรับรู้ถึงการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ และความแตกต่างของราคาขาย ล้วนมีผลเชิงบวกต่อการยอมรับการผลิตข้าวด้วยวิธีการที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ยังพบว่า จำเป็นต้องสร้างกลไกจูงใจเพื่อส่งเสริมให้เกษตรกรเข้าร่วมองค์กรที่จัดตั้งขึ้นโดยเกษตรกร อีกทั้งควรกำหนดนโยบายที่ให้ความสำคัญกับการการแจ้งให้เกษตรกรทราบถึงการลดความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นต่อสิ่งแวดล้อม เช่นผลกระทบทางอากาศ น้ำเสีย และภัยคุกคามสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ รวมถึงควรมีหลักสูตรฝึกอบรมด้านเทคนิคและการประชุมแลกเปลี่ยนข้อมูลอื่นๆ เพื่อแนะนำเกษตรกรเกี่ยวกับประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นต่อการทำนาจากการใส่ใจต่อสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น

จากข้างต้น ผู้วิจัยสามารถสรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพการณ์การผลิต การตลาด และเงื่อนไขการดำรงอยู่ของชาวนา โดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพการณ์การผลิตและการตลาดของชาวนา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเงื่อนไขการดำรงอยู่ของชาวนา รายละเอียดดังนี้

1.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพการณ์การผลิตและการตลาดของชาวนา

ผู้วิจัยได้สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพการณ์การผลิตและการตลาดของชาวนา โดยแบ่งออกเป็น 5 ด้าน ดังนี้

1. ด้านการผลิต สามารถสรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพการณ์การผลิตและการตลาดของชาวนาในด้านการผลิต ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพการณ์การผลิตและการตลาดของชาวนา ด้านการผลิต

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	ข้อสรุป
<p>สันติ ศรีสวนแดง (2550)</p> <p>ศึกษาภูมิปัญญา และกระบวนการเรียนรู้ของชาวนา : กรณีศึกษาการเปลี่ยนผ่านของระบบเกษตรกรรมในที่ราบลุ่มเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก</p>	<p>- นาอินทรีย์มีกระบวนการจัดการศัตรูพืชที่เน้นการพึ่งพาตนเองแตกต่างเด่นชัดจากนาเคมี และเป็นตัวอย่างของการผสมผสานระหว่างภูมิปัญญาดั้งเดิม กับภูมิปัญญาสากล</p>
<p>วรัญญา ทูลธรรม และ คณะ (2552)</p> <p>ศึกษาวิถีการผลิตข้าวที่นำไปสู่การพึ่งตนเองทางด้านการผลิตในระดับครอบครัวและชุมชนบ้านหนองขามพัฒนา ตำบลวังหลวง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด</p>	<p>- รูปแบบการผลิตข้าวที่นำไปสู่การพึ่งพาตนเอง ซึ่งเริ่มได้โดยการลดต้นทุนการผลิต ประกอบด้วย การฟื้นฟูเอาแรงกันในระดับเครือข่ายและกลุ่ม เพิ่มการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ปลูกพืชผัก ผลไม้ และใช้เมล็ดพันธุ์ทั้งพันธุ์ส่งเสริมและอนุรักษ์และฟื้นฟูพันธุ์พื้นบ้าน</p>
<p>ดาวเรือง พิษผล และ คณะ (2553)</p> <p>ศึกษาพันธกรรมข้าวพื้นบ้านเพื่อการขยายผลผลิตข้าวในระบบเกษตรกรรมยั่งยืนในพื้นที่บ้านกุดหิน บ้านกำแมด บ้านโนนยาง ตำบลกำแมด อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร</p>	<p>- ข้าวพื้นบ้านมีความสำคัญต่อสภาพพื้นที่วัฒนธรรม ความเชื่อ การจัดการแรงงานในครอบครัว การรักษาโรค และการจัดการวัชพืช</p> <p>- สาเหตุหลักในการสูญหายของพันธกรรมข้าวพื้นบ้าน ได้แก่ นโยบายรัฐ และการส่งเสริมของภาครัฐ ความต้องการตลาด</p> <p>- สาเหตุที่ทำให้ยังคงรักษาข้าวพื้นบ้านไว้ คือ ความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ อายุการเก็บเกี่ยวสั้นสอดคล้องกับวิถีชีวิต การแปรรูป และการอนุรักษ์และพัฒนาพันธุ์</p>
<p>ฉติญา เหล่าอัน (2553)</p> <p>ศึกษาความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของ “สังคมชาวนา” อีสาน ตั้งแต่ พ.ศ. 2500 - 2550 : ศึกษากรณีหมู่บ้านกู่กาสิงห์ จังหวัดร้อยเอ็ด</p>	<p>- การดำเนินงานนโยบายพัฒนาประเทศภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา ได้ทำให้ชาวนา เริ่มปรับตัวด้วยการหันมาปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อป้อนผลผลิตให้กับตลาด</p>

ตารางที่ 1 สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพการณ์การผลิตและการตลาดของชาวนา ด้านการผลิต
(ต่อ)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	ข้อสรุป
<p>น้ามนต์ อยู่อินทร์ (2553)</p> <p>ศึกษาการดำรงอยู่ของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวในสังคมปัจจุบัน กรณีศึกษาหมู่บ้านดอนโพธิ์ ตำบลชายนา อำเภอสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา</p>	<ul style="list-style-type: none"> - พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวที่ชาวนายังยึดถือปฏิบัติกันในปัจจุบันซึ่งมีบทบาท 2 ด้าน คือ บทบาททางด้านจิตใจ และบทบาททางด้านสังคม - ปัจจัยที่มีผลต่อการสืบทอดและดำรงอยู่ของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว ได้แก่ การดำรงอยู่ของผู้ประกอบพิธีกรรม การดำรงอยู่ของความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การมีภัยพิบัติทางธรรมชาติ ต้นทุนสูงในการทำนา และการมีที่ตั้งหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลจากถนนหลัก
<p>สำนักพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมภาคกลาง (2553)</p> <p>ศึกษาวิถีชีวิตชาวนาภาคกลาง : โจทย์ใหม่ภายใต้กระแสความเปลี่ยนแปลง</p>	<ul style="list-style-type: none"> - กระบวนการทำนาเปลี่ยนจากการใช้แรงงานคนและสัตว์เป็นหลัก มาเน้นการใช้เครื่องจักรกลที่ทันสมัยในการผลิต - มีความจำเป็นต้องใช้เงินทุนสูงเพื่อการซื้อหาปัจจัยการผลิตที่เกือบทั้งหมดที่ไม่สามารถผลิตได้เองในชุมชน - ชาวนาในเขตที่น้ำชลประทานเข้าถึงสามารถทำนาได้ตลอดทั้งปีโดยไม่มีฤดูกาลในการทำเพาะปลูก
<p>ตุลย์ ตาลเจริญ (2555)</p> <p>ศึกษาการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตของชาวนาอำเภอสนาให้ จังหวัดสระบุรี</p>	<ul style="list-style-type: none"> - มีการเปลี่ยนแปลงไปสู่การผลิตเพื่อการค้านิยมทำนาหว่านมากกว่านาดำ เพื่อและลดต้นทุน - ใช้เทคโนโลยีในการผลิตมากขึ้น มีการลงทุนทางการผลิต และต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น - มีแนวโน้มในการเปลี่ยนแปลงไปสู่การทำไร่นาสวนผสมตามแผนพัฒนาของเจ้าหน้าที่ภาครัฐ

ตารางที่ 1 สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพการณ์การผลิตและการตลาดของชาวนา ด้านการผลิต
(ต่อ)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	ข้อสรุป
<p>นิคม เพชรผา และคณะ (2556)</p> <p>ศึกษาข้าวพันธุ์พื้นเมืองกับการขับเคลื่อนเชิงนโยบายเกษตรอินทรีย์เครือข่ายเกษตรอินทรีย์จังหวัดยโสธร</p>	<p>- ปัจจัยที่ส่งผลต่อการปลูกข้าวพื้นเมือง ได้แก่ การตอบสนองต่อสารเคมี การส่งเสริมของหน่วยงานรัฐ การขาดผู้เชี่ยวชาญและการสืบทอดภูมิปัญญาจากคนรุ่นเก่า การขาดความสนใจในความหลากหลายของพันธุ์กรรมข้าว การขาดตลาดรองรับ</p>
<p>วีรพจน์ ลำโป (2556)</p> <p>ศึกษาการพัฒนารูปแบบการทำนาข้าวอินทรีย์ของชุมชนพระยาบังสา ตำบลควนโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดสตูล</p>	<p>- รูปแบบการทำนาอินทรีย์มี 3 วิธีการ คือ ปักดำ หว่าน และโยนต้นกล้า</p>
<p>ฐานิดา บุญวรรณ (2561)</p> <p>ศึกษาดิน นาข้าว และชาวนา: ข้อเท็จจริงทางชาติพันธุ์วรรณนาของชาวนาบางระกำ</p>	<p>- การผลิตของชาวนาในปัจจุบันรวดเร็วขึ้นแต่ความประณีตน้อยลงเมื่อเริ่มเปลี่ยนจากการทำข้าวนาปีด้วยพันธุ์ข้าวพื้นเมืองมาเป็นการทำนาปรัง</p> <p>- ชาวนาเปลี่ยนจากการพึ่งพาธรรมชาติอย่างน้ำฝนมาใช้น้ำใต้ดิน จากบ่อบาดาล ประกอบกับการทำนาปรังทำให้ชาวนาได้รับผลผลิตข้าวต่อไร่สูง จึงเป็นเหตุให้ชาวนานิยมทำข้าวนาปรังและเพิ่มรอบวงจรการเพาะปลูกเป็น 2 - 3 ครั้งต่อ 1 ปี</p>
<p>Frimawatya (2013)</p> <p>ศึกษาการพัฒนาอย่างยั่งยืนของการปลูกข้าวบนพื้นฐานของการทำฟาร์มเชิงนิเวศเพื่อรองรับความมั่นคงด้านอาหารและการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ: กรณีศึกษาจังหวัดจัมปี ประเทศอินโดนีเซีย</p>	<p>- การทำนาของชาวนาในพื้นที่ศึกษาไม่มีความยั่งยืน โดยมีดัชนีความยั่งยืน 41.96 เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า มีค่าดัชนีความยั่งยืนในแต่ละด้าน ด้านนิเวศวิทยาสูงสุด 48.25 ด้านสังคมวัฒนธรรม 40.97 ด้านเศรษฐกิจ 40.83 และด้านเทคโนโลยี 16.46</p>

2. **ด้านการปรับปรุงดิน** สามารถสรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพการณ์การผลิต และการตลาดของชาวนาในด้านการปรับปรุงดิน ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพการณ์การผลิต และการตลาดของชาวนา
ด้านการปรับปรุงดิน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	ข้อสรุป
สำนักพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมภาคกลาง (2553) ศึกษาวิถีชีวิตชาวนาภาคกลาง : โจทย์ใหม่ ภายใต้กระแสความเปลี่ยนแปลง	- มีการทำนาต่อเนื่องประมาณ 5 ครั้งใน 2 ปี โดยเฉพาะในพื้นที่เขตชลประทาน ทำให้มีเวลาในการเตรียมดินน้อย สภาพดินเสื่อมโทรม และขาดความอุดมสมบูรณ์ และเนื่องจากพันธุ์ข้าวที่ใช้เน้นการตอบสนองต่อปุ๋ยเคมีโดยเฉพาะทำให้จำเป็นต้องมีการเพิ่มปริมาณแร่ธาตุแก้ดินโดยการใส่ปุ๋ยเคมี
อติตยา สมตัว (2555) ศึกษาพฤติกรรมการปลูกข้าวแบบเกษตรอินทรีย์ : กรณีศึกษา ชาวนาอำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี	- การปรับปรุงดินให้กลับมามีความอุดมสมบูรณ์ การหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมี และการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ที่ทำด้วยตนเอง ถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของการปลูกข้าวแบบเกษตรอินทรีย์
สมปอง อัดอินโหม่ง และ คณะ (2556) ศึกษาแนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพการทำนาเพื่อลดต้นทุนและเพิ่มผลผลิตข้าวของกลุ่มทำนاب้านทุ่ง ตำบลท่าข้าม อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี	- ขั้นตอนการเตรียมพื้นที่ก่อนการปลูกข้าว เป็นขั้นตอนที่เกษตรกรให้ความสำคัญ เป็นอันดับแรก โดยเฉพาะการกำจัดและควบคุมวัชพืชไม่ให้ขึ้นก่อนที่ข้าวจะเติบโต - มีการใช้วิธีการถางหญ้าและไถกลบเพื่อเป็นปุ๋ยให้กับต้นข้าว โดยที่บางส่วนจะใช้วิธีการเผา
อุไร จันจำปา และ คณะ (2558) ศึกษาการปรับตัวของชาวนาในสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงต้นทุนการผลิต ฤดูกาล และความต้องการของผู้บริโภคข้าว : กรณีศึกษาชาวนา บ้านเพิง ตำบลบ้านเพิง อำเภอปากพะนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช	- ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ ปัญหาดินเสื่อมเนื่องจากดินในนาผ่านการใส่ปุ๋ยเคมี และเครื่องจักรขนาดใหญ่มานาน จนหน้าดินแข็ง - มีการเผาซังในนาข้าว

3. **ด้านการเรียนรู้** สามารถสรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพการณ์การผลิตและการตลาดของชาวนาในด้านการเรียนรู้ ดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพการณ์การผลิตและการตลาดของชาวนา ด้านการเรียนรู้

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	ข้อสรุป
มจรุส สิริประภาพรรณ (2550) ศึกษากระบวนการปรับเปลี่ยนการทำนาสู่ เกษตรกรรมยั่งยืนของชาวนา ตำบลท่างาม อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี	- สามารถจัดกลุ่มชาวนาออกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้ 1. กลุ่มสนใจ มีความสนใจในประเด็นการ เรียนรู้ ที่จัดขึ้น แต่ยังไม่เกิดการเปลี่ยนแปลง ทางด้าน การพึ่งตนเอง 2. กลุ่มพัฒนาสามารถ นำความรู้ ที่ได้จากการเรียนรู้ไปทดลองปฏิบัติ แต่ยังไม่มี การนำไปใช้ในแปลงนา 3. กลุ่ม ก้าวหน้าสามารถผลิตข้าวและผักที่ปลอดภัย บริโภคในครัวเรือน
สันติ ศรีสวนแดง (2550) ศึกษาภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ของ ชาวนา : กรณีศึกษาการเปลี่ยนผ่านของระบบ เกษตรกรรมในที่ราบลุ่มเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก	- ชุมชนชาวนา และกลุ่มชาวนาถูกขับเคลื่อน โดยผู้นำชุมชนและกระบวนการด้วยการจัดการ เรียนรู้ อย่างเข้มข้นและใช้กิจกรรมที่หลากหลาย
เก็นศักดิ์ ศรีสวย (2552) ศึกษาสภาพและแนวทางในการส่งเสริมการสืบ ทอดอาชีพทำนาของลูกชาวนา	- ต้องมีการปรับเปลี่ยนแนวทางการส่งเสริมการ สืบทอดอาชีพทำนาให้สอดคล้องกับวิธีการ ทำ นาสมัยใหม่ที่มีหลากหลายรูปแบบ รองรับและ เข้าถึงความรู้ชุดใหม่ - ต้องมีกิจกรรมและกระบวนการเรียนรู้ที่จะ รองรับชุดความรู้ใหม่ที่จำเป็นสำหรับชาวนา และท้องถิ่น ทดแทนการสืบทอดความรู้ ในครอบครัวในครอบครัวที่ลดบทบาทลงไป

ตารางที่ 3 สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพการณ์การผลิตและการตลาดของชาวนา ด้านการเรียนรู้
(ต่อ)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	ข้อสรุป
<p>ปรีติญา นิยมราษฎร์ (2552) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศของเกษตรกร : กรณีศึกษากลุ่มโรงเรียนชาวนา จังหวัดนครราชสีมา</p>	<p>- ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อพฤติกรรมการใช้เทคโนโลยีของเกษตรกร คือ ความสามารถในการใช้เทคโนโลยี และการสนับสนุนด้านการเรียนรู้เทคโนโลยี</p> <p>- ปัจจัยด้านประสบการณ์ และขนาดที่ดินที่ใช้ในการผลิต มีความสัมพันธ์ในทิศทางตรงกันข้ามกับยอมรับที่เพิ่มขึ้น</p>
<p>เมธาวดี ตรีส (2552) ศึกษาความรู้และความสนใจของชาวนาเกี่ยวกับการผลิตตามระบบ Good Agricultural Practice (GAP)</p>	<p>- ชาวนาปฏิบัติเรื่องการสวมเครื่องป้องกันตัวเองในขณะที่ฉีดพ่นสารเคมีและการอ่านฉลากก่อนการใช้สารเคมีในระดับมาก แต่ปฏิบัติเรื่องการบันทึกการตรวจและป้องกันกำจัดโรคและแมลงศัตรูพืชในแต่ละช่วงการเจริญเติบโตในระดับน้อย</p>
<p>วรัญญา ทูลธรรม และ คณะ (2552) ศึกษาวิธีการผลิตข้าวที่นำไปสู่การพึ่งตนเองทางด้านการผลิต ในระดับครอบครัวและชุมชน บ้านหนองขามพัฒนา ตำบลวังหลวง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด</p>	<p>- การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่การปรับเปลี่ยนสู่การพึ่งตนเอง มีดังนี้ 1) การศึกษาเพื่อให้เห็นปัญหาด้านต้นทุนการผลิตภาพรวมและค่าใช้จ่ายแต่ละด้าน 2) เปรียบเทียบกลุ่มตนเองกับกลุ่มที่ประสบความสำเร็จ 3) การทดลองปฏิบัติการผลิตและใช้น้ำหมักและปุ๋ยอินทรีย์ 4) การติดตามและหนุนเสริมของกลุ่มโดยการเยี่ยมแปลงนา</p>
<p>สันติ ศรีสวนแตง (2552) ศึกษาการพัฒนารูปแบบการเชื่อมต่อความรู้ในเส้นทางสินค้าข้าวจังหวัดนครปฐม</p>	<p>- มีความรู้ และความชำนาญในการผลิต</p> <p>- มีความต้องการความรู้และวิธีการจัดการอย่างเป็นระบบ การพัฒนาเครื่องทุ่นแรง และการจัดการตลาดเพื่อรองรับผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ</p> <p>- ขาดความรู้ ในการจัดการการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวปลูกคุณภาพดีและยั่งยืน</p>

ตารางที่ 3 สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพการณ์การผลิต และการตลาดของชาวนา ด้านการเรียนรู้
(ต่อ)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	ข้อสรุป
<p>พรหมพิริยะ พนาสนธิ (2556) ศึกษารูปแบบการสร้างองค์ความรู้บนฐานชุมชน ชาวนา ตำบลบ้านดอน อำเภออุ้มทอง จังหวัด สุพรรณบุรี</p>	<ul style="list-style-type: none"> - การเปลี่ยนแปลงสู่การทำเกษตรแบบอินทรีย์ ต้องเกิดจากการเปลี่ยนแปลงในระดับกระบวนการทัศน์ - รูปแบบการสร้างความรู้บนฐานชุมชนชาวนา ประกอบด้วย กระบวนการเรียนรู้ในรูปกลุ่มของชุมชน ความรู้จากมูลนิธิข้าวขวัญ ความรู้จากภายนอกชุมชน ความรู้จากภูมิปัญญาดั้งเดิม ระบบความสัมพันธ์ และระบบวัฒนธรรมของชุมชน
<p>Roy and Others (2014) ศึกษาการกำหนดปัจจัยความยั่งยืนด้วยวิธีเดล ฟาย: กรณีของการทำนาในบังคลาเทศ</p>	<ul style="list-style-type: none"> - การเรียนรู้ร่วมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เป็นวิธีในการสร้างข้อมูลที่เหมาะสมในการกำหนดกลยุทธ์ที่จำเป็นในการที่จะการบรรลุถึงความยั่งยืน
<p>Vo Hong Tu (2018) ศึกษาการสร้างแบบจำลองปัจจัยที่มีผลต่อการ ยอมรับแนวทางการทำนาที่เป็นมิตรต่อ สิ่งแวดล้อม ในพื้นที่สามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง เวียดนาม</p>	<ul style="list-style-type: none"> - การเป็นสมาชิกในสหกรณ์หรือชมรมเกษตรการรับรู้ถึงการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ มีผลเชิงบวกต่อการยอมรับการผลิตข้าวด้วยวิธีการที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม - ควรมีหลักสูตรฝึกอบรมด้านเทคนิค และการประชุมแลกเปลี่ยนข้อมูลอื่นๆ เพื่อแนะนำเกษตรกรเกี่ยวกับประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นต่อการทำนาจากการใส่ใจต่อสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น

4. **ด้านการขายข้าว** สามารถสรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพการณ์การผลิตและการตลาดของชาวนาในด้านการขายข้าว ดังตารางที่ 4

ตารางที่ 4 สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพการณ์การผลิต และการตลาดของชาวนา
ด้านการขายข้าว

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	ข้อสรุป
<p>นิคม เพชรผา (2558) ศึกษาข้าวพันธุ์พื้นเมืองกับการขับเคลื่อนเชิงนโยบายเกษตรอินทรีย์เครือข่ายเกษตรอินทรีย์จังหวัดยโสธร</p>	<p>- ชาวนาในกลุ่มเกษตรอินทรีย์มีตลาดจำหน่ายข้าวพื้นเมืองเฉพาะจึงมีความเชื่อมั่นในการปลูกข้าวพื้นเมืองมากกว่ากลุ่มชาวนาที่ปลูกในระบบทั่วไป เพราะตลาดของข้าวเคมีหรือข้าวทั่วไป ชาวนาจะขายให้กับโรงสีหรือเข้าร่วมโครงการตามนโยบายรัฐเท่านั้น</p>
<p>ศจินทร์ ประชาสันต์ และ คณะ (2556) ศึกษาทางเลือกทางการตลาดของชาวนา : ผลกระทบเชิงโครงสร้างต่อความไม่เป็นธรรมและการกระจายผลประโยชน์</p>	<p>- ในระบบตลาดข้าวทั่วไป ความสัมพันธ์ที่เป็นทางการของตลาดข้าวเปลือกอยู่ภายใต้โครงสร้างการกำหนดราคาข้าวระดับโลก ซึ่งผู้ที่อยู่บนสุดของกระบวนการ คือ ผู้ส่งออก</p> <p>- รูปแบบความสัมพันธ์ทางการตลาดแบบใหม่แบ่งได้เป็น 4 รูปแบบหลัก ได้แก่ การปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างชาวนากับคนกลางการเชื่อมและการกระชับความสัมพันธ์กับผู้บริโภคโดยตรง การเปิดพื้นที่ความสัมพันธ์ทางการตลาดกับชาวนาที่แปลงนา และการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ของชาวนาเพื่อสร้างการยอมรับจากหน่วยงานภาครัฐ</p>
<p>วงศ์กร อังคะคำมูล (2558) ศึกษาความแปลกแยกของชาวนาและอำนาจรัฐทุนนิยม</p>	<p>- นโยบายของภาครัฐที่เกี่ยวกับการขายข้าว มักเอื้อประโยชน์ให้กับพ่อค้าข้าวและโรงสี</p> <p>- ชาวนาไม่สามารถกำหนดมูลค่าข้าวของตนเอง</p>

ตารางที่ 4 สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพการณ์การผลิต และการตลาดของชาวนา
ด้านการขายข้าว (ต่อ)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	ข้อสรุป
<p>มาลี พันธวงศ์ และ คณะ (2558)</p> <p>ศึกษาแนวทางการพัฒนาระบบบริหารจัดการกลุ่มเพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจของชุมชน กรณีศึกษา ศูนย์สาธิตวิสาหกิจชุมชนทำข้าวพื้นฟูเศรษฐกิจ</p>	<ul style="list-style-type: none"> - หลายชุมชนมีการรวมตัวกันทำนาผลิตข้าวพื้นบ้าน (สังข์หยด) อินทรี และขายข้าวให้กับกลุ่ม ในราคาที่สูงกว่าราคาโรงสี โดยหัวหน้ากลุ่มจะทำหน้าประสานตลาดจำหน่ายทั้งปลีกและส่ง รวมทั้งประสานกับหน่วยงานราชการทุกภาคส่วนมาร่วมสร้างผลิตภัณฑ์ที่ได้คุณภาพจนเป็นที่ยอมรับ - มีกลไกการตั้งราคาที่แสดงถึงอัตลักษณ์ข้าวพื้นบ้านที่หลง เป็นการสร้างทั้งคุณค่าและมูลค่า - ค้นหารูปแบบการแปรรูปสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ ที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาด
<p>ปริญญา วิจิตรมงคลสิน (2560)</p> <p>ศึกษาความสัมพันธ์ทางสังคมในระบบค้าข้าวภายใต้บริบทนโยบายที่เปลี่ยนแปลง : ศึกษากรณีระบบค้าข้าว อำเภอสว่างดินแดง จังหวัดสกลนคร</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างชาวนากับพ่อค้าคนกลางเปลี่ยนไปจากเดิม โดยมีปัจจัยจากการที่รัฐบาลเข้ามาให้ชาวนากู้เงินผ่านธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรผลักดันให้ชนบทมีกองทุนหมู่บ้าน รวมถึงปัจจัยแวดล้อมทั่วไป ทั้งความเจริญของการคมนาคมและการสื่อสาร

5. ด้านต้นทุน ผลตอบแทน และการได้รับความช่วยเหลือ สามารถสรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพการณ์การผลิตและการตลาดของชาวนาในด้านต้นทุน ผลตอบแทน และการได้รับความช่วยเหลือ ดังตารางที่ 5

ตารางที่ 5 สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพการณ์การผลิต และการตลาดของชาวนา
ด้านต้นทุน ผลตอบแทน และการได้รับความช่วยเหลือ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	ข้อสรุป
วสนันท์ ศรีเลิศสกุล (2556) ศึกษาศักยภาพการจัดการที่มีผลต่อความสำเร็จของเกษตรกรชาวนาในเขตอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม	- การได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ ด้านการให้ความรู้ และพัฒนาชาวนา การให้ความช่วยเหลือทางการเงิน การส่งเสริมกฎหมายคุ้มครองชาวนา และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน มีอิทธิพลทางบวกกับความสำเร็จของเกษตรกรชาวนา
ศจินทร์ ประชาสันต์ และ คณะ (2556) ศึกษาทางเลือกทางการตลาดของชาวนา : ผลกระทบเชิงโครงสร้างต่อความไม่เป็นธรรมและการกระจายผลประโยชน์	- ผลประโยชน์จากการค้าข้าวที่ชาวนาได้รับขึ้นอยู่กับบริบท และลักษณะความสัมพันธ์เฉพาะ ระหว่างชาวนากับโรงสีในฐานะคู่สัมพันธ์ในการแลกเปลี่ยนทางการตลาด
วงศกร อังคะคำมูล (2558) ศึกษาความแปลกแยกของชาวนา และอำนาจรัฐทุนนิยม	- ชาวนาต้องแบกรับภาระจากราคาปัจจัยการผลิตที่สูงขึ้น - นโยบายของรัฐบาลเอื้อประโยชน์ต่อนายทุนเจ้าของที่ดิน พ่อค้า และโรงสี
มาลี พันธุ์วงศ์ และ คณะ (2558) ศึกษาแนวทางการพัฒนาระบบบริหารจัดการกลุ่ม เพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจของชุมชน กรณีศึกษาศูนย์สาธิตวิสาหกิจชุมชนทำช้างฟื้นฟูเศรษฐกิจ	- การสร้างความเป็นธรรมในการผลิตข้าวพื้นบ้านแบบอินทรีย์จังหวัดพัทลุง จะสำเร็จได้ต้องอาศัยการดำเนินการโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาร่วมผลักดันผ่านยุทธศาสตร์เรื่องข้าวอินทรีย์ของจังหวัดพัทลุง
Ekawati and Novira (2018) ศึกษาผลกระทบของเทคโนโลยีและการสนับสนุนโครงสร้างพื้นฐานที่มีต่อการทำนาในกาลิมันตันตะวันตกของอินโดนีเซีย	- เทคโนโลยีและการสนับสนุนโครงสร้างพื้นฐานผลกระทบในระดับน้อย ต่อการสร้างความยั่งยืนของชาวนาในกาลิมันตันด้วยดัชนีความยั่งยืนร้อยละ 42.52

1.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเงื่อนไขการดำรงอยู่ของชวานา

ผู้วิจัยได้สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเงื่อนไขการดำรงอยู่ของชวานา รวมถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัวเพื่อการดำรงอยู่ของชวานา โดยแบ่งเป็น 2 ด้าน ดังนี้

1. ด้านเงื่อนไขภายใน สามารถสรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเงื่อนไขการดำรงอยู่ของชวานาในด้านเงื่อนไขภายใน ดังตารางที่ 6

ตารางที่ 6 สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเงื่อนไขการดำรงอยู่ของชวานา ด้านเงื่อนไขภายใน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	ข้อสรุป
ประสพสุข ฤทธิเดช (2550) ศึกษาการปรับตัวของชุมชนชวานาในเขต ทุ่งกุลาร้องไห้	- โครงสร้างสังคมแบบครอบครัวขยายในสังคม เกษตรกรรม มีผลต่อกระบวนการปรับตัวของ ชุมชน - มีการปรับตัวแบบยอมรับฟังพาต่อสู้อ และขัดแย้งเพื่อแก้ไขปัญหาการพึ่งพาไกล ตลาดจากภายในและภายนอกชุมชน - ชวานาฐานะรวยและปานกลางมีความ ยืดหยุ่นในการปรับตัวมากกว่าชวานาฐานะ ยากจน
กาญจนา เหล่าโชคชัยสกุล (2552) ศึกษาทางเลือกเศรษฐกิจของชวานาปากพนัง กรณีศึกษาชวานาบ้านวัดโบสถ์ ตำบลเกาะทวด อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช	- เงื่อนไขภายในของครอบครัวในเรื่องแนวคิด ความเป็นอยู่ที่ดี ของครอบครัว และความ พยายามในทุกหนทาง ที่จะทำให้ครอบครัว ประสบความสำเร็จ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้มี การปรับตัวของชวานา
เก็นศักดิ์ ศรีสวาย (2552) ศึกษาสภาพและแนวทางในการส่งเสริม การสืบทอดอาชีพทำนาของลูกชวานา	- ปัจจัยเงื่อนไขหลักที่ส่งผลต่อการสืบทอด อาชีพทำนา ได้แก่ การถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดิน ความรู้ประสบการณ์เกี่ยวกับการทำนา ค่านิยม และ ทั ศ น ค ตี ต่ อ อ า ชี พ ทำ น า สภาพเศรษฐกิจ

ตารางที่ 6 สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเงื่อนไขการดำรงอยู่ของชาวนา ด้านเงื่อนไขภายใน (ต่อ)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	ข้อสรุป
<p>วิเชียร เกิดสุข (2556)</p> <p>ศึกษาการปรับตัวของเกษตรกรชาวนาทุ่งกุลาร้องไห้ต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ</p>	<p>- แนวทางการปรับตัวในอนาคตของชุมชน จะเน้นการจัดการแหล่งน้ำจากภายนอก การปรับปรุงพื้นที่รับน้ำ การจัดทำระบบชลประทาน และระบบควบคุมน้ำและป้องกันน้ำท่วม</p>
<p>พรไทย ศิริสาธิตกิจ (2557)</p> <p>ศึกษาการพัฒนารูปแบบการปรับตัวของชาวนาอย่างยั่งยืนในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา</p>	<p>- มีการปรับตัวในการทำนาโดยให้ความสำคัญกับกระบวนการปรับตัว ได้แก่ การพึ่งพาตนเอง กลุ่มวิสาหกิจ กระบวนการเรียนรู้ ความยืดหยุ่นในการปรับตัว การตลาด ระบบเกษตรกรรมเชิงพหุลักษณะ เครือข่ายชาวนา การสร้างคุณค่าเพิ่ม</p>
<p>มัน สามสี และ คณะ (2557)</p> <p>ศึกษารูปแบบการปรับตัวของชาวนาตามวิถีเกษตรเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศในอนาคต กรณีศึกษากลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ชมรมรักษัธรรมชาติ จังหวัดยโสธร</p>	<p>- รูปแบบการปรับตัวเพื่อรองรับกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศในอนาคต คือ การวางแผนและจัดระบบการผลิตเพื่อลดความเสี่ยง การคัดและพัฒนาเมล็ดพันธุ์พืชให้เหมาะสมกับสภาพอากาศ การปลูกพืชที่หลากหลายเพื่อลดความเสี่ยง การอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าหัวไร่ปลายนา และการอุดมศึกษาโดยชุมชน</p>
<p>ฐานิดา บุญวรรณ (2561)</p> <p>ศึกษาดิน นาข้าว และชาวนา : ข้อเท็จจริงทางชาติพันธุ์วรรณนาของชาวนาบางระกำ</p>	<p>- เหตุผลที่ชาวนายังคงต้องทำนาต่อไปแม้ว่าจะต้องเสี่ยงกับปัญหาน้ำแล้ง ปัญหาน้ำท่วม ปัญหาราคาข้าวตกต่ำ ปัญหาต้นทุนการผลิตสูง คือ การที่ต้องยังชีพต่อไป トラบไคที่มีที่ดินทำกินการทำนายังคงเป็นอาชีพยังทำให้มีรายได้ มาจุนเจือชีวิตตนเองและคนในครอบครัว รวมทั้งมีรายได้มาชำระหนี้สิน</p>

2. ด้านเงื่อนไขภายนอก สามารถสรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเงื่อนไขการดำรงอยู่ของชาวนา ในด้านเงื่อนไขภายนอก ดังตารางที่ 7

ตารางที่ 7 สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเงื่อนไขการดำรงอยู่ของชาวนา ด้านเงื่อนไขภายนอก

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	ข้อสรุป
ประสพสุข ฤทธิเดช (2550) ศึกษาการปรับตัวของชุมชนชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้	- การอนุรักษ์ทุนธรรมชาติจากระบบนิเวศของชุมชน ทำให้ชุมชนดำรงอยู่และสามารถรักษาที่ดินไว้ได้
สันติ ศรีสวนแดง (2550) ศึกษาภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ของชาวนา : กรณีศึกษาการเปลี่ยนผ่านของระบบเกษตรกรรมในที่ราบลุ่มเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก	- ปัจจัยสนับสนุนการปรับตัว ได้แก่ การปรับระบบนิเวศการเกษตรโดยการพัฒนาระบบชลประทานและการส่งเสริมชุดเทคโนโลยีการเกษตร ซึ่งเป็นแรงกระตุ้นจากการปฏิวัติเขียว
กาญจนา เหล่าโชคชัยสกุล (2552) ศึกษาทางเลือกเศรษฐกิจของชาวนาปากพนังกรณีศึกษาชาวนาบ้านวัดโบสถ์ ตำบลเกาะหวด อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช	- ระบบทุน และตลาดโลก และระดับประเทศ และการนโยบายพัฒนาประเทศมีผลต่อการตัดสินใจของครอบครัวชาวนาในฐานะเงื่อนไขภายนอกที่เข้ามามีผลในการสร้างทางเลือกและการตัดสินใจในการเปลี่ยนแปลงกิจกรรมทางเศรษฐกิจ
เก็นศักดิ์ ศรีสวย (2552) ศึกษาสภาพและแนวทางในการส่งเสริมการสืบทอดอาชีพทำนาของลูกชาวนา	- การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม บริบททางสังคมและวัฒนธรรมมีส่วนสัมพันธ์กับสภาพการสืบทอดอาชีพทำนาของลูกชาวนา
กิตติกาญจน์ สมฤทธิ์ (2554) ศึกษาเงื่อนไขเชิงซ้อนของการดำรงอยู่ และหายไปของการทำนาภายใต้การขยายตัวของอุตสาหกรรม กรณีศึกษาตำบลป่าสัก อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน	- สาเหตุที่ทำให้มีการทำนามากขึ้น ได้แก่ ข้าวมีราคาสูงขึ้น ผลผลิตเพิ่มขึ้น - สาเหตุที่ทำให้มีการทำนาลดลง ได้แก่ น้ำขาดแคลน ข้าวราคาถูกลง ต้นทุนปัจจัยการผลิตสูงขึ้น ได้เงินเข้า

ตารางที่ 7 สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเงื่อนไขการดำรงอยู่ของชาวนา ด้านเงื่อนไขภายนอก (ต่อ)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	ข้อสรุป
<p>สุพัตตา โอทาศรี (2554)</p> <p>ศึกษาการดำรงอยู่ของอาชีพชาวนาไทย : กรณีศึกษาชาวนาจังหวัดลพบุรี</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ชาวนาที่อยู่ในพื้นที่เขตชลประทานเพิ่มขึ้น พื้นที่เหมาะสมแก่การทำนา มีเครื่องมือทางการเกษตรที่ทันสมัย มีแรงงานภาคเกษตร และการสนับสนุนทางนโยบายการเกษตรของรัฐบาล - ชาวนาที่อยู่นอกเขตพื้นที่ชลประทานมีจำนวนลดลง เพราะไม่มีแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์ ต้นทุนการทำนาสูงขึ้น และประสบปัญหาภัยธรรมชาติ
<p>พรไทย ศิริสาธิตกิจ (2557)</p> <p>ศึกษาการพัฒนาารูปแบบการปรับตัวของชาวนาอย่างยั่งยืนในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา</p>	<ul style="list-style-type: none"> - กระบวนการปรับตัวของชาวนา เป็นไปโดยมีการให้ความสำคัญกับการส่งเสริมจากรัฐ และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
<p>มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (2558)</p> <p>ศึกษาการปรับตัวของเกษตรกรปลูกข้าวในทุ่งระโนดต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ</p>	<ul style="list-style-type: none"> - มีการปรับตัวเพื่อรับมือกับความเสียหายจากเหตุการณ์น้ำท่วมโดยการเลื่อนปฏิทินปลูกข้าว ซึ่งส่งผลให้ระบบปลูกข้าวในทุ่งระโนดเสี่ยงต่อปัญหาน้ำเค็มมากยิ่งขึ้น
<p>อุไร จันจำปา และ คณะ (2558)</p> <p>ศึกษาการปรับตัวของชาวนาในสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงต้นทุนการผลิต ฤดูกาล และความต้องการของผู้บริโภคข้าว: กรณีศึกษาชาวนา บ้านเพิง ตำบลบ้านเพิง อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช</p>	<ul style="list-style-type: none"> - การปรับการทำนาให้เข้ากับฤดูกาลในปัจจุบัน คือ การเลือกใช้เมล็ดพันธุ์ที่เรียกว่าข้าวหนัก และข้าวเบา และปรับจำนวนครั้งในการทำนาให้สอดคล้องกับฤดูกาลที่เปลี่ยนแปลงไป

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน

อนุรักษ์ ปานสีด้า (2553) ศึกษาการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชน : กรณีศึกษากลุ่มเกษตรกร “โครงการผักประสานใจ” อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี พบว่า การดำเนินงานของโครงการผักประสานใจ ฯ มีการดำเนินงานโดยหลักของแนวคิดการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชนทุกประการ อีกทั้งยังพบว่า กิจกรรมในการดำเนินงานประกอบไปด้วยกิจกรรมในทุกหมวดกิจกรรมตามแนวคิดห่วงโซ่คุณค่า ในส่วนของแรงจูงใจ พบว่า โครงการผักประสานใจ ฯ สามารถตอบสนอง ต่อแรงจูงใจในการเข้าร่วมของสมาชิกโดยรวมอยู่ในเกณฑ์มาก เมื่อศึกษาถึงความพึงพอใจ พบว่า โดยรวมสมาชิกมีความพึงพอใจอยู่ในเกณฑ์มาก และเมื่อพิจารณาถึงความสัมพันธ์ของข้อมูลทั่วไปกับความพึงพอใจ พบว่า อาชีพมีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจในระดับนัยสำคัญ 0.05 เพียงตัวแปรเดียว จากผลการศึกษาศาสามารถสรุปได้ว่าสาเหตุที่ทำให้สมาชิกสนับสนุนโครงการประกอบด้วยปัจจัย 2 ประการ ได้แก่ ความสามารถในการตอบสนองต่อแรงจูงใจในการเข้าร่วมโครงการของสมาชิกและความสามารถในการสร้างความพึงพอใจให้แก่สมาชิก

นิธิวรรณ ฤทธิรงค์ (2556) ศึกษาความอยู่รอดของระบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน (Community Supported Agriculture) กรณีศึกษา โครงการผักประสานใจ ผู้ผลิตเพื่อผู้บริโภค และสิ่งแวดล้อม พบว่า โครงการผักประสานใจ ฯ ก่อตั้งขึ้นโดยอดีตเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนซึ่งเคยทำหน้าที่ส่งเสริมกิจกรรมลักษณะนี้มาก่อน หลังจากที้องค์กรพัฒนาเอกชนปิดตัวลงก็ได้มา ก่อตั้งและช่วยประสานงานโครงการจนถึงปัจจุบัน โดยส่งเสริมให้กลุ่มเกษตรกรชาวกะเหรี่ยงปรับเปลี่ยนความคิดจากการผลิตผักตามกระแสหลักเชิงพาณิชย์มาเป็นการผลิตในระบบเกษตรอินทรีย์ ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทั้งวิถีคิด วิธีการผลิต และวิถีชีวิตเพื่อการอยู่รอด ส่วนการจัดการระบบ CSA ของโครงการเป็นการดำเนินงานผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ได้แก่ การผลิตเป็นรายบุคคล การจัดการผลผลิตร่วมกันของกลุ่ม การทำตลาดกับผู้บริโภค โดยเน้นความเชื่อมโยง ความสัมพันธ์ และความปรารถนาดีต่อกันระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภค ทั้งนี้ผู้บริโภคจะร่วมแบกรับความเสี่ยงจากความเสียหายจากภัยธรรมชาติ และจ่ายเงินค่าผักล่วงหน้าเพื่อให้เกษตรกรไม่ต้องมีภาระเรื่องการทำทุนมาผลิต ส่วนการจัดการด้านการเงินจะมีผู้ประสานงานโครงการช่วยอำนวยความสะดวกให้ รวมทั้งช่วยเรื่องการสื่อสารกับผู้บริโภคและผู้ผลิตอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ยังพบว่า ความอยู่รอดของโครงการผักประสานใจ ฯ เกิดจาก 1. การมีผู้ประสานงานช่วยทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภค 2. การรวมกลุ่มเพื่อผลิตสินค้ารวมทั้งช่วยกันจัดการรวบรวม บรรจุผลผลิตเพื่อส่งให้ผู้บริโภคในเมือง 3. ความพร้อมของปัจจัยการผลิตที่หนุนเสริมศักยภาพการผลิตของเกษตรกร อาทิ ที่ดิน แหล่งน้ำ เมล็ดพันธุ์ 4. ความสัมพันธ์ และความผูกพันกันระหว่างเกษตรกรและสมาชิกผู้บริโภค ในขณะที่ความอยู่รอดของโครงการขึ้นอยู่กับปัจจัยเสี่ยง ดังนี้ 1. ความหลากหลายของผลผลิตเพื่อไม่ให้ผู้บริโภคเบื่อหน่าย และสามารถปรุงอาหารได้โดยไม่ต้องไปหาซื้อผักอื่น ๆ มาเพิ่มเติม

2. การอ้างไร่ซึ่งผู้เชื่อมประสานระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภคที่มีความจริงจัง เสียสละ และยอมทำงาน โดยไม่รับค่าตอบแทน 3. ชีตความสามารถในการจัดการตนเองของเกษตรกร ทั้งด้านการบรรจุหีบห่อ การขนส่ง การกำหนดราคา การทำบัญชี 4. การแสวงหาแหล่งตลาดใหม่ที่มีระยะทางระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภคสั้นลงกว่าที่เป็นอยู่ 5. การรับมือสภาพการแข่งขันของสินค้าเกษตรอินทรีย์ที่ผลิตจากบริษัทเอกชน หรือจากชุมชนอื่น ๆ ที่มีขายในท้องตลาดเพิ่มมากขึ้น 6. ภาวะโลกร้อนและภัยธรรมชาติ ที่มีผลต่อการผลิตของเกษตรกร

รุ่งนภา กำเพ็ญ (2556) ศึกษาปัจจัยความสำเร็จในการจัดการสวนผักอินทรีย์ของกลุ่มกัลยาณมิตรด้วยระบบ Community Supported Agriculture (CSA) พบว่า 1. ด้านการผลิต พื้นที่ของกลุ่มกัลยาณมิตรจะใช้ประโยชน์ร่วมกับบิตา มารดา ซึ่งทำเกษตรอินทรีย์อยู่แล้ว โดยมีการแบ่งส่วนหนึ่งเพื่อใช้ทำเกษตรอินทรีย์โดยระบบ CSA และมีการประชุมทุกสัปดาห์เพื่อวางแผนทางด้านการผลิต มีการใช้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องประกอบการตัดสินใจ มีการลงความเห็นโดยสมาชิก และมีการกระจายงานให้แก่ละฟาร์มตามความเหมาะสม รวมถึงมีการควบคุมคุณภาพตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ภายใต้สหกรณ์การเกษตรยั่งยืนแม่ทา มีการพัฒนาความรู้ในด้านการปลูกผัก โดยรับการถ่ายทอดความรู้ของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมเกษตรอินทรีย์จากองค์กรมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ภาคเหนือ (มอน.) และองค์กรเอกชนต่าง ๆ โดยกิจกรรมประกอบด้วยการไปดูงานเกษตรอินทรีย์ การถอดองค์ความรู้จาก เกษตรกรรุ่นบิตา มารดา และการส่งสมประสบการณ์ในการปลูกพืชอินทรีย์ด้วยตนเอง 2. ด้านการขนส่ง สมาชิกกลุ่มกัลยาณมิตรมีการขนส่งโดยรถจักรยานยนต์ และรถยนต์ส่วนตัว โดยจะทำการขนส่งผักและผลไม้มารวมกันที่จุดศูนย์รวมเพื่อทำการจัดผักในการบรรจุผักและผลไม้ กลุ่มกัลยาณมิตรจะทำการจัดลงไปในกล่องโฟม ซึ่งภายในกล่องจะใส่เจลรักษาความเย็นเพื่อรักษาความสดของผักไว้ ในการขนส่งสินค้าไปยังผู้บริโภคมีการใช้รถกระบะโดยจะขนส่งสินค้าจากจุดศูนย์รวมสินค้าไปยังจุดนัดพบสำหรับผู้บริโภค หรือจุดนัดพบที่ทางสมาชิกผู้บริโภคและทางกลุ่มได้มีการตกลงล่วงหน้าไว้ก่อนแล้ว 3. ด้านการบริหารจัดการผู้บริโภค สมาชิกที่เป็นผู้ปลูกของกลุ่มกัลยาณมิตรมีจำนวน 5 ฟาร์ม และมีสมาชิกที่เป็นผู้บริโภค 20 ราย วิธีการติดต่อสื่อสารกับระหว่างผู้บริโภคและกลุ่มกัลยาณมิตรมีดังนี้คือ การพบปะพูดคุย โทรศัพท์ อีเมล และเฟซบุ๊ก โดยทางกลุ่มได้มีการจัดกิจกรรมเพื่อ สร้างความสัมพันธ์ อาทิ ให้ผู้บริโภคเที่ยวชมฟาร์มเกษตรอินทรีย์ของกลุ่ม 4. ด้านการบริหารจัดการภายในฟาร์ม กลุ่มกัลยาณมิตรมีการจัดหน้าที่ของแต่ละคนตามความเหมาะสมกับความสามารถ โดยรายได้จากการจำหน่ายสินค้าจะแบ่งกันตามสัดส่วน ส่วนรายได้จากการสนับสนุนจากภาครัฐและภาคเอกชน สมาชิกจะนำไปใช้เพื่อเป็นทุนหมุนเวียนและพัฒนาศักยภาพของสมาชิก การควบคุมและการประเมินการทำงานภายในกลุ่มทำโดยวิธีการประชุม ระบบ CSA มีสมาชิก 2 แบบ คือ สมาชิกผู้ปลูกผักอินทรีย์ และสมาชิกที่เป็นผู้บริโภค ซึ่งสมาชิกทั้ง 2 แบบเรียกว่าหุ้นส่วน สมาชิกผู้ปลูกผักอินทรีย์ และสมาชิกที่เป็นผู้บริโภคจะมีความร่วมมือกัน รวมถึงมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

ในส่วนของการดำเนินงานของระบบ CSA ส่วนปัญหาในการจัดการ ส่วนผักอินทรีย์ด้วยระบบ CSA คือ พื้นที่ในการผลิตบางฟาร์มอยู่ใกล้กับลำห้วย ในช่วงฤดูฝน มีปริมาณน้ำในลำห้วยมากกว่าปกติ ซึ่งบางครั้งน้ำมาปริมาณมากทำความเสียหายให้กับพืชผล รวมถึงสมาชิกส่วนใหญ่ยังสื่อสารภาษาอังกฤษไม่ได้ ซึ่งเป็นอุปสรรคในการสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ หรือตอบปัญหาข้อซักถามของลูกค้าต่างชาติซึ่งเป็นลูกค้ากลุ่มหลักของกลุ่มกัลยาณมิตร

Galayda (2006) ศึกษาเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน ความพึงพอใจทางเศรษฐศาสตร์ และความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัย พบว่า การตระหนักถึงความใส่ใจในสุขภาพ ท้องถิ่น สิ่งแวดล้อม และพลังงาน รวมถึงความสะดวกสบายของสมาชิกมีผลต่อความพึงพอใจของสมาชิกมากกว่าความพึงพอใจของตนเองในการที่จะได้รับซึ่งประโยชน์สูงสุดของสินค้าหรือบริการจึงพอที่จะแสดงให้เห็นว่าการเป็นสมาชิกของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชนสามารถนำไปสู่ความอยู่ดีมีสุข โดยที่การตระหนักถึงสิ่งแวดล้อมเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ผู้คนสมัครเข้ามาเป็นสมาชิกเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน คิดเป็น 24 % ลำดับรองลงมาเท่ากัน คือ การตระหนักถึงสุขภาพและการให้ความสำคัญกับท้องถิ่น และการตระหนักถึงพลังงาน และข้อตกลงในการเป็นสมาชิกคิดเป็นร้อยละ 21 ซึ่งทั้งหมดล้วนเป็นประโยชน์ต่อสุขภาพของสมาชิกและชุมชน และส่งผลต่อศักยภาพ ในการนำไปสู่ความอยู่ดีมีสุขของสมาชิก

Zehler (2011) ศึกษาเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชนในพื้นที่นิวยอร์กฝั่งตะวันตก พบว่า เหตุผลที่สมาชิกเข้าร่วมระบบเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชนเนื่องจากการได้รับอาหารปลอดภัย สารพิษที่สามารถหาได้ในท้องถิ่น และเลือกที่จะเป็นสมาชิกต่อไปเนื่องจากการได้รับประสบการณ์ที่ดี รวมถึงได้รับผลผลิตที่มีคุณภาพจากการประกอบเกษตรกรในท้องถิ่นด้วยราคาที่สมเหตุผล นอกจากนี้สมาชิกยังมีโอกาสได้รู้จักและได้รับผักและผลไม้หลากหลายชนิดที่แตกต่างออกไป ทำให้มีการบริโภคที่หลากหลายในจำนวนที่มากขึ้นกว่าเดิม เนื่องจากไม่ต้องการให้ผลผลิตเหล่านั้นเน่าเสียไป

Soil Association (2011) ศึกษาผลกระทบจากการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน พบว่า เกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชนถูกขับเคลื่อน จากความตระหนักถึงสถานะสิ่งแวดล้อมของโลก แต่เป็นดำเนินงานในระดับท้องถิ่น ซึ่งส่งผล 3 ประการ ได้แก่ 1. การเพิ่มขึ้นของความตระหนักถึงความยั่งยืน 2. การลดผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อม 3. การพัฒนาสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นผ่านการจัดการที่ดิน นอกจากนี้ การดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชนยังได้ถูกพัฒนาไปสู่การจัดตั้งร้านค้าของชุมชนและตลาดทางเลือกที่เกษตรกรเป็นผู้จำหน่ายผลผลิตทางการเกษตรด้วยตนเอง รวมถึงยังเป็นการนำพาให้ผู้คนได้มาพบปะแลกเปลี่ยน และนำมาซึ่งการเป็นศูนย์กลางในการดำเนินกิจกรรมทางสังคมในท้องถิ่นซึ่งพัฒนาไปสู่การดำเนินกิจการเพื่อสังคม ในอีกทางหนึ่งยังช่วยส่งเสริมศักยภาพทางเศรษฐกิจ และยังเป็นการเปิดโอกาสในการเรียนรู้และการส่งเสริมในการเป็นอาสาสมัครของคนในชุมชนอีกด้วย

Milstein (2013) ศึกษาเกษตรกรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน : การบ่มเพาะทุนทางสังคม พบว่า กลุ่มสมาชิกซึ่งเป็นผู้ขับเคลื่อนการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรกรรมที่สนับสนุน โดยชุมชนจะมีความเกี่ยวข้องกับกิจกรรมต่าง ๆ ในการพัฒนาทุนทางสังคม นอกจากนี้แกนหลักในการก่อตั้งโครงการจะเป็นผู้มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน เนื่องจากเป็นผู้สอบถามถึงความต้องการต่าง ๆ ของสมาชิก รวมถึงเป็นเจ้าของภาพหรือเข้าร่วมในการ จัดกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งมีส่วนช่วยในการส่งเสริมความไว้วางใจและความเสียสละของคนในชุมชน รวมถึงความผูกพันที่มีต่อพื้นที่ ดังนั้น เกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนจึงเป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยส่งเสริมศักยภาพทุนทางสังคมของชุมชนได้

Iwaki (2013) ศึกษาเส้นทางสู่ความเชี่ยวชาญ: ประสบการณ์ของครอบครัวเกี่ยวกับ เกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน พบว่า ครอบครัวมีการเรียนรู้จากการได้รับผักสดที่หลากหลาย ในทุกสัปดาห์ ซึ่งระดับการเรียนรู้ขึ้นอยู่กับความสามารถในการประกอบอาหารและความหลากหลาย ในการบริโภคของแต่ละครอบครัว นอกจากนี้ยังเกิดการเรียนรู้ใหม่ ๆ เกี่ยวกับการถนอมอาหาร เพื่อลดการสูญเสียจากผลผลิตที่ครอบครัวได้รับจากเกษตรกร ยิ่งไปกว่านั้นครอบครัวยังเกิดการปรับเปลี่ยนทัศนคติและความเชื่อมั่นที่มีต่อสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น

Birhala (2014) ศึกษาเกษตรกรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนในโรมาเนีย: การร่วมเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของเกษตรกรและผู้บริโภคกับการเป็นนวัตกรรมที่เป็นไปได้สำหรับเกษตรกรรายย่อย พบว่า แรงผลักดันที่ช่วยสนับสนุนให้การดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ในโรมาเนียประสบความสำเร็จได้นั้นจะขึ้นอยู่กับปัจจัย 2 ประการ ดังนี้ 1. การมีรายได้ต่ำและการขาดซึ่งความคุ้มครองของเกษตรกรรายย่อย เนื่องจากการถูกกีดกันทางการตลาดโดยผู้ประกอบการรายใหญ่ 2. การขาดแคลนตลาดสินค้าเกษตรอินทรีย์ในโรมาเนีย เนื่องจากสินค้าเกษตรอินทรีย์ส่วนใหญ่จะถูกนำเข้ามาจากต่างประเทศโดยผู้ประกอบการรายใหญ่ แต่ในทางตรงข้าม ผลผลิตทางการเกษตรที่ผลิตด้วยระบบอินทรีย์ในประเทศส่วนใหญ่กลับถูกส่งออกไปขายยังต่างประเทศ

การดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ซึ่งขับเคลื่อนโดยองค์กร เอกชนที่ต้องการผลักดันเกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจที่มุ่งเน้นการสร้างความเป็นหนึ่งเดียวกันในโรมาเนีย ส่งผลดีต่อเกษตรกรในแง่ของการเข้าถึงตลาดสินค้าเกษตรอินทรีย์ที่สามารถนำต้นทุนในการผลิต รวมกับ ค่าแรงที่เหมาะสม มาตั้งเป็นราคาของผลผลิตที่ต้องการได้รับ โดยไม่จำเป็นต้องผ่านการรับรองจากหน่วย ตรวจจับรอง โดยที่ผู้บริโภคได้รับการตอบสนองต่อความต้องการในการบริโภคผลผลิตทางการเกษตรที่ สดใหม่จากการผลิตตามแนวทางของเกษตรอินทรีย์ นั่นหมายถึงสถานการณ์ที่ทั้งสองฝ่ายต่างได้รับ ประโยชน์จากการดำเนินงานดังกล่าว ลักษณะของผู้บริโภคที่จะช่วยสนับสนุนให้การดำเนินงานตาม แนวทางของเกษตรกรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนสำเร็จได้ จะเป็นผู้บริโภคที่มีรายได้ที่ค่อนข้างสูง และไม่ได้ นำราคามาเป็นเหตุผลหลักในการตัดสินใจซื้ออาหาร รวมถึงมีความตระหนักเกี่ยวกับคุณค่าของอาหาร

เพื่อสุขภาพ และผลกระทบทางลบจากสารเคมีในการทำการเกษตรที่มีต่อสิ่งแวดล้อม อีกทั้งยอมที่จะรับผลผลิตจากเกษตรกรโดยตรงแทนที่จะได้รับความสะดวกสบายจากการหาซื้อจากห้างสรรพสินค้า และถึงแม้ว่าการได้รับประโยชน์ทางเศรษฐกิจของเกษตรกร และการได้รับผลผลิตทางการเกษตรที่ปลอดภัยของผู้บริโภคจะเป็นปัจจัยสำคัญในการตัดสินใจเข้าร่วมการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน แต่ความไว้วางใจ และความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกันระหว่างเกษตรกรและผู้บริโภคจะเป็นสิ่งสำคัญที่ส่งผลต่อความสัมพันธ์ ในฐานะของหุ้นส่วน ที่จะส่งผลให้การดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนประสบความสำเร็จได้ในระยะยาว

Wight (2015) ศึกษาเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนในแง่มุมเกี่ยวกับการศึกษา : เครือข่ายชุมชนเพื่อการสร้างทางเลือกสำหรับระบบอาหารจากผลผลิตทางการเกษตร พบว่าการสร้างเครือข่ายของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเป็นไปโดยการสร้างการมีส่วนร่วมของเกษตรกรและชุมชน โดยการสร้างการเรียนรู้ด้วยวิธีการต่าง ๆ ได้แก่ การส่งจดหมายข่าวการเรียนรู้ที่แปลงผลิต การเปิดโอกาสให้สมาชิกได้ฝึกปฏิบัติ ร่วมทำวิจัย สร้างกลุ่มเครือข่ายในดำเนินการเกี่ยวกับกิจกรรมทางสังคม รวมถึงมีการเรียนรู้ซึ่งกันและกันในการปรับเปลี่ยนแนวทางการดำเนินการเพื่อความเหมาะสมในทุกฤดูกาลเพาะปลูก นอกจากนี้ยังพบว่า ผู้คนจำนวนมาก รวมถึงองค์กรหลายแห่งได้ร่วมกันดำเนินการในการที่จะสร้างทางเลือกสำหรับระบบอาหารจากผลผลิตทางการเกษตรภายใต้การดำเนินงานของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน

Gredic (2016) ศึกษาเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนกับการเป็นรูปแบบของผู้ประกอบการเพื่อความยั่งยืน พบว่า กิจกรรมภายใต้การดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนในโครเอเชียดำเนินการโดยอาศัยหลักของความโปร่งใส ความไว้วางใจ และความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ซึ่งช่วยกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน แนวทางการแบ่งปันที่ส่งเสริมการยอมรับ นับถือ และชื่นชมในการทำงานของผู้อื่น รวมถึงการให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และยังพบว่าหลักการทางเศรษฐกิจ สังคม และนิเวศวิทยาของการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นสิ่งที่หยั่งรากในการดำเนินงานของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ซึ่งสังเกตได้จากพฤติกรรมของสมาชิก และยังแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของกิจกรรมทางธุรกิจในแง่ของความรับผิดชอบขององค์กรที่มีต่อสังคม จริยธรรมของผู้ประกอบการ การคำนึงถึงสิ่งแวดล้อม และการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ทั้งนี้ การเป็นผู้ประกอบการเพื่อความยั่งยืนเป็นแนวคิดทางธุรกิจรูปแบบใหม่ ซึ่งมีการดำเนินงานที่ให้ความสำคัญกับพฤติกรรมเชิงจริยธรรม และมุ่งให้ประโยชน์ที่เกิดขึ้นทางเศรษฐกิจมีส่วนช่วยในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนงาน ครอบครัว และชุมชน รวมไปถึงประชากรในรุ่นถัดไป และแม้ว่าการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนในโครเอเชียจะยังอยู่ในช่วงเริ่มต้น แต่จากการพบการเพิ่มขึ้นของความตระหนักเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน และความตระหนักเกี่ยวกับความจำเป็นในการลดผลกระทบที่เป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อม และสังคมในการดำเนินงาน

ตามแนวทางดังกล่าว ทำให้สามารถสรุปได้ว่าเกษตรกรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนจะเป็นรูปแบบการดำเนินงานที่ก่อให้เกิดเปลี่ยนแปลงในเชิงบวกที่สอดคล้องกับการเป็นผู้ประกอบการเพื่อความยั่งยืนได้

Oberstein (2016) ศึกษาผลกระทบของการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนในแง่ของการเป็นช่องทางในการสร้างรายได้ให้แก่เกษตรกรในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือของสหรัฐ พบว่า เมื่อเปรียบเทียบระหว่างเกษตรกรที่นำแนวทางเกษตรกรกรรมที่สนับสนุนมาเป็นช่องทางหนึ่งในการสร้างรายได้ กับเกษตรกรที่จำหน่ายผลผลิตให้แก่ผู้บริโภคโดยตรง แต่ไม่ได้ดำเนินงานตามแนวทางดังกล่าว จะเห็นได้ว่า เกษตรกรในกลุ่มแรกจะมีรายได้เฉลี่ยต่อเอเคอร์สูงกว่า แต่มีรายได้สุทธิเฉลี่ยต่อเอเคอร์ต่ำกว่า เนื่องจากมีค่าใช้จ่ายบางส่วนที่เพิ่มขึ้นจากการดำเนินงาน นอกจากนี้ยังพบว่า เกษตรกรที่ดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนส่วนใหญ่จะมีพื้นที่ทำการเกษตรน้อยกว่า 50 เอเคอร์ โดยที่ 1 ใน 4 ของเกษตรกรเหล่านี้จะมีการเช่าที่ดินอย่างน้อยครึ่งหนึ่งของพื้นที่ทำการเกษตร และมีเกษตรกรที่ทำการเกษตรด้วยระบบเกษตรอินทรีย์จำนวน 346 ราย คิดเป็นร้อยละ 34 จากเกษตรกรที่ดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนทั้งหมดในพื้นที่ศึกษา และมีร้อยละ 57 จาก 346 รายดังกล่าว ที่มีการขอรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์จากหน่วยรับรอง ทั้งนี้ เกษตรกรที่ดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนมีรายได้เฉลี่ย 84,803 ดอลลาร์สหรัฐ ขณะที่ร้อยละ 34 ของเกษตรกรกลุ่มดังกล่าว มีรายได้สูงกว่า 50,000 ดอลลาร์สหรัฐ ซึ่งมีเพียงร้อยละ 23 ของเกษตรกรทั่วประเทศ ที่มีรายได้ในระดับดังกล่าว และจากผลการทดสอบทางสถิติยังแสดงให้เห็นว่า การนำแนวทางเกษตรกรกรรมที่สนับสนุน โดยชุมชนมาเป็นช่องทางหนึ่งในการสร้างรายได้จะส่งผลกระทบในทางบวกต่อเกษตรกร โดยเฉพาะอย่างยิ่งรายได้ในส่วนที่เกษตรกรได้รับเงินล่วงหน้าจากสมาชิกในการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน นับได้ว่าเป็นประโยชน์ต่อเกษตรกรเป็นอย่างมากในช่วงฤดูหนาวและช่วงต้นของฤดูใบไม้ผลิ เนื่องจากในช่วงดังกล่าว เป็นช่วงที่เกษตรกรมีค่าใช้จ่ายค่อนข้างมากที่ต้องใช้ไปกับปัจจัยการผลิต ในขณะที่มีรายได้เข้ามาเพียงเล็กน้อย และการที่เกษตรกรสามารถมั่นใจได้ต่อการมีตลาดรองรับที่แน่นอนตั้งแต่ก่อนการเพาะปลูกจะเริ่มต้น จะเป็นผลดีในแง่ของการช่วยลดความกังวลใจในระหว่างฤดูกาลผลิตของเกษตรกร อีกทั้งยังหมายถึงการช่วยกระจายความเสี่ยงของเกษตรกร โดยการที่สมาชิกผู้บริโภคเข้ามาร่วมในการรับผิดชอบความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นในการทำการเกษตรในฤดูกาลนั้น ๆ อีกด้วย

Paul (2016) ศึกษามุมมองของเกษตรกรที่มีต่อการดำรงชีวิตภายในการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน พบว่า การดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนทำให้เกษตรกรรู้สึกได้รับความเป็นธรรมและมีรายได้ที่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต อีกทั้งการมีสมาชิกผู้บริโภคซึ่งหมายถึงการมีตลาดรองรับผลผลิตที่แน่นอนทำให้เกษตรกรไม่ต้องกังวลใจเกี่ยวกับการจัดการด้านการตลาด และสามารถวางแผนการจัดการด้าน

การเงินได้อย่างชัดเจน รวมถึงเป็นประโยชน์ต่อชุมชนในแง่ของการสร้างความเข้มแข็งในชุมชน การดูแลระบบนิเวศ การได้รับการจัดหาซึ่งอาหารและการเรียนรู้ นอกจากนี้ ยังพบว่า เกษตรกรที่ดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนจะมีรายได้รวมและรายได้สุทธิสูงและมีความมั่นคงกว่าเกษตรกรทั่วไป ซึ่งอาจเป็นคำอธิบายที่มีต่อการเพิ่มขึ้นของจำนวนเกษตรกรที่ดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนซึ่งเป็นไป ในทางตรงข้ามกับสถานการณ์โดยรวมของเกษตรกรทั่วประเทศที่มีจำนวนลดลง

Faedler (2017) ศึกษาเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนในเยอรมนี : วิธีสู่การบริโภคที่ยั่งยืน พบว่า สมาชิกผู้บริโภคจะได้รับประสบการณ์ที่ช่วยสร้างให้เกิดความรู้ และความตระหนักเกี่ยวกับการผลิตอาหารและขั้นตอนต่าง ๆ ในการทำการเกษตร ซึ่งส่งผลต่อการคำนึงถึงผลกระทบสิ่งแวดล้อม ซึ่งพบได้จากการเลิกพฤติกรรมบริโภคอย่างทิ้งขว้าง ด้วยการบริโภคผลผลิตทางการเกษตรที่ได้รับในแต่ละสัปดาห์อย่างคุ้มค่า เนื่องมาจากความเข้าใจเกี่ยวกับแนวทางการบริโภคอย่างยั่งยืนที่ให้ความสำคัญกับการคำนึงถึงผู้คนในรุ่นถัดไป เหล่านี้ล้วนส่งผลต่อการดำเนินชีวิตในด้านอื่น ๆ ซึ่งอาจรวมถึงการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนภายใต้ความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกันซึ่งเป็นผลจากการส่งเสริมวิถีการใช้ชีวิตที่คำนึงถึงความยั่งยืนในการเป็นสมาชิกของการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน

จากข้างต้น ผู้วิจัยสามารถสรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน โดยแบ่งออกเป็น 3 ด้าน รายละเอียดดังนี้

2.1 ด้านการผลิตและการจัดการผลผลิต สามารถสรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนในด้านการผลิตและการจัดการผลผลิต ดังตารางที่ 8

ตารางที่ 8 สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ด้านการผลิตและการจัดการผลผลิต

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	ข้อสรุป
นิธิวรรณ ฤทธิรงค์ (2556) ศึกษาความอยู่รอดของระบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน (Community Supported Agriculture) กรณีศึกษา โครงการผักประสานใจ ผู้ผลิตเพื่อผู้บริโภค และสิ่งแวดล้อม	<ul style="list-style-type: none"> - ปรับเปลี่ยนมาสู่การผลิตในระบบเกษตรอินทรีย์ ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทั้งวิถีคิด วิถีการผลิต และวิถีชีวิต - มีการรวมกลุ่มในการผลิต ซึ่งส่งผลดีต่อการรวบรวม บรรลุผลผลิตเพื่อส่งให้ผู้บริโภคในเมือง

ตารางที่ 8 สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ด้านการผลิตและการจัดการ
ผลผลิต (ต่อ)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	ข้อสรุป
<p>รุ่งนภา กำเพ็ญ (2556) ศึกษาปัจจัยความสำเร็จในการจัดการสวนผักอินทรีย์ของกลุ่มกัลยาณมิตรด้วยระบบ Community Supported Agriculture (CSA)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - มีการกระจายงานให้แต่ละฟาร์มตามความเหมาะสม และควบคุมมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ภายใต้สหกรณ์การเกษตรยั่งยืนแม่ทา - มีการพัฒนาความรู้ในด้านการปลูกผักจากองค์ความรู้มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ภาคเหนือ - มีการขนส่งโดยจัดผลผลิตลงไปในกลุ่มงโฟมซึ่งภายในกล่องจะใส่เจลรักษาความเย็นเพื่อรักษาความสดของผลผลิต
<p>Birhala (2014) ศึกษาเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนในโรมาเนีย: การร่วมเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของเกษตรกรและผู้บริโภคกับการเป็นนวัตกรรมที่เป็นไปได้สำหรับเกษตรกรรายย่อย</p>	<ul style="list-style-type: none"> - มีการผลิตผลผลิตทางการเกษตรโดยไม่จำเป็นต้องผ่านการรับรองจากหน่วยตรวจรับรอง
<p>Oberstein (2016) ศึกษาผลกระทบของการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนในแง่ของการเป็นช่องทางในการสร้างรายได้ให้แก่เกษตรกรในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือของสหรัฐอเมริกา</p>	<ul style="list-style-type: none"> - มีเกษตรกรที่ทำการเกษตรด้วยระบบเกษตรอินทรีย์ 34 % จากเกษตรกรที่ดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนทั้งหมดในพื้นที่ศึกษา และมี 57 % ที่มีการขอรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์จากหน่วยรับรอง - การมีตลาดรองรับที่แน่นอนตั้งแต่ก่อนการเพาะปลูกช่วยลดความกังวลใจในระหว่างฤดูกาลผลิตของเกษตรกร

ตารางที่ 8 สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ด้านการผลิตและการจัดการ
ผลผลิต (ต่อ)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	ข้อสรุป
Paul (2016) ศึกษามุมมองของเกษตรกรที่มีต่อการดำรงชีวิตภายในการดำเนินงาน ตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> - การดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนทำให้เกษตรกรรู้สึกได้รับความเป็นธรรมและมีรายได้ที่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต - การมีตลาดรองรับผลผลิตที่แน่นอนทำให้เกษตรกรไม่ต้องกังวลใจเกี่ยวกับการจัดการด้านการตลาด และสามารถวางแผนการจัดการด้านการเงินได้อย่างชัดเจน

2.2 ด้านการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค สามารถสรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนในด้านการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค ดังตารางที่ 9

ตารางที่ 9 สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ด้านการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	ข้อสรุป
อนุรักษ์ ปานสีด้า (2553) ศึกษาการเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชนกรณีศึกษากลุ่มเกษตรกร “โครงการผักประสานใจ” อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี	<ul style="list-style-type: none"> - โครงการสามารถตอบสนองต่อแรงจูงใจในการเข้าร่วมของสมาชิกในเกณฑ์มาก - อาชีพมีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจในระดับนัยสำคัญ 0.05 - สาเหตุที่ทำให้สมาชิกสนับสนุนโครงการประกอบด้วยปัจจัย 2 ประการ ได้แก่ ความสามารถในการตอบสนองต่อแรงจูงใจในการเข้าร่วมโครงการของสมาชิก และความสามารถในการสร้างความพึงพอใจให้แก่สมาชิก

ตารางที่ 9 สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ด้านการเชื่อมโยง
ความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค (ต่อ)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	ข้อสรุป
<p>นิธิวรรณ ฤทธิรงค์ (2556) ศึกษาความอยู่รอดของระบบเกษตรกรรม ที่สนับสนุนโดยชุมชน(Community Supported Agriculture) กรณีศึกษา โครงการผักประसानใจ ผู้ผลิตเพื่อผู้บริโภค และสิ่งแวดล้อม</p>	<ul style="list-style-type: none"> - เน้นความเชื่อมโยง ความสัมพันธ์และ ความปรารถนาดีต่อกันระหว่างผู้ผลิต และผู้บริโภค - ผู้บริโภคจะร่วมแบกรับความเสี่ยงจากความ เสียหายจากภัยธรรมชาติ และจ่ายเงินค่าผัก ล่วงหน้าเพื่อให้เกษตรกรไม่ต้องมีภาระเรื่องการ หาทุนมาผลิต - มีผู้ประสานงานโครงการช่วยอำนวยความสะดวก ในการสื่อสารระหว่างผู้บริโภคและผู้ผลิตอย่างต่อเนื่อง - ระยะทางที่เหมาะสมระหว่างผู้ผลิตและผู้ บริโภค มีผลต่อความอยู่รอดของโครงการ
<p>รุ่งนภา กำเพ็ญ (2556) ศึกษาปัจจัยความสำเร็จในการจัดการสวนผัก อินทรีย์ของกลุ่มกัลยาณมิตรด้วยระบบ Community Supported Agriculture (CSA)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - มีการติดต่อสื่อสารกับผู้บริโภค โดยการ พบปะพูดคุย โทรศัพท์ อีเมล และเฟซบุ๊ก รวมถึงจัดกิจกรรมเพื่อสร้างความสัมพันธ์
<p>Galayda (2006) ศึกษาเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ความ พึงพอใจทางเศรษฐศาสตร์ และความอยู่ดีมีสุข เชิงอัตวิสัย</p>	<ul style="list-style-type: none"> - เหตุผลที่ทำให้ผู้บริโภคเข้าร่วมเป็นสมาชิก ได้แก่ การตระหนักถึงสิ่งแวดล้อม การตระหนัก ถึงสุขภาพ การให้ความสำคัญกับท้องถิ่นการ ตระหนักถึงพลังงาน และข้อตกลงในการเป็น สมาชิก ซึ่งทั้งหมดล้วนเป็นประโยชน์ต่อสุขภาพ ของสมาชิกและชุมชน และส่งผลต่อศักยภาพ ในการนำไปสู่ความอยู่ดีมีสุขของสมาชิก

ตารางที่ 9 สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ด้านการเชื่อมโยง
ความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค (ต่อ)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	ข้อสรุป
<p>Milstein (2013) ศึกษาเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน : การ บ่มเพาะทุนทางสังคม</p>	<ul style="list-style-type: none"> - มีส่วนช่วยในการส่งเสริมความไว้วางใจ และความเสียสละของคนในชุมชน รวมถึง ความผูกพันที่มีต่อพื้นที่ - เป็นแนวทางที่ช่วยส่งเสริมศักยภาพทุนทาง สังคมของชุมชนได้
<p>Iwaki (2013) ศึกษาเส้นทางสู่ความเชี่ยวชาญ : ประสบการณ์ ของครอบครัวเกี่ยวกับเกษตรกรรมที่สนับสนุน โดยชุมชน</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ระดับการเรียนรู้ขึ้นอยู่กับความสามารถใน การประกอบอาหารและความหลากหลายใน การบริโภคของแต่ละครอบครัว - เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับการถนอมอาหาร เพื่อลดการสูญเสียจากผลผลิตที่ได้รับ - เกิดการปรับเปลี่ยนทัศนคติและความเชื่อมั่น ที่มีต่อสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น
<p>Birhala (2014) ศึกษาเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนใน โรมาเนีย: การร่วมเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของ เกษตรกรและผู้บริโภคกับการเป็นนวัตกรรมที่ เป็นไปได้สำหรับเกษตรกรรายย่อย</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ลักษณะของผู้บริโภคที่จะช่วยสนับสนุน ให้การดำเนินงานประสบความสำเร็จ ได้แก่ ไม่นำ ราคามาเป็นเหตุผลหลักในการตัดสินใจ มีความตระหนักเกี่ยวกับ ผลกระทบทางลบจาก สารเคมีในการทำการเกษตรที่มีต่อสิ่งแวดล้อม - ความไว้วางใจ และความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกัน ระหว่างเกษตรกรและผู้บริโภคจะเป็นสิ่งสำคัญ ที่จะส่งผลให้การดำเนินงานตามแนวทางของ เกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนประสบความสำเร็จ ได้ในระยะยาว

ตารางที่ 9 สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ด้านการเชื่อมโยง
ความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค (ต่อ)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	ข้อสรุป
<p>Wight (2015)</p> <p>ศึกษาเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ในแง่มุมเกี่ยวกับการศึกษา : เครือข่ายชุมชน เพื่อการสร้างทางเลือกสำหรับระบบอาหาร จากผลผลิตทางการเกษตร</p>	<p>- มีการสร้างการเรียนรู้ด้วยวิธีการต่าง ๆ ได้แก่ การส่งจดหมายข่าว การเรียนรู้ที่แปลงผลิต การเปิดโอกาสให้สมาชิกได้ฝึกปฏิบัติ นอกจากนี้ยังพบว่า สามารถพัฒนาไปสู่การ สร้างทางเลือกสำหรับระบบอาหารจากผลผลิต ทางการเกษตร</p>
<p>Faedler (2017)</p> <p>ศึกษาเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ในเยอรมนี : วิถีสู่การบริโภคที่ยั่งยืน</p>	<p>- สมาชิกผู้บริโภคได้รับประสบการณ์ที่ช่วย สร้างให้เกิดความรู้ และความตระหนักเกี่ยวกับ การผลิตอาหาร และขั้นตอนต่าง ๆ ในการทำ การเกษตร</p> <p>- กระตุ้นให้เกิดการคำนึงถึงสิ่งแวดล้อม ซึ่งพบ ได้จากการเลิกพฤติกรรมบริโภคอย่างทิ้ง ขว้าง ด้วยการบริโภคผลผลิตทางการเกษตรที่ ได้รับในแต่ละสัปดาห์อย่างคุ้มค่า เนื่องมาจาก ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวทางการบริโภคอย่าง ยั่งยืน</p>

2.3 ด้านการจัดการโครงการ สามารถสรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนในด้านการจัดการโครงการ ดังตารางที่ 10

ตารางที่ 10 สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ด้านการจัดการโครงการ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	ข้อสรุป
นิธิวรรณ ฤทธิ์รงค์ (2556) ศึกษาความอยู่รอดของระบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน (Community Supported Agriculture) กรณีศึกษาโครงการผักประสานใจ ผู้ผลิตเพื่อผู้บริโภค และสิ่งแวดล้อม	- มีผู้ประสานงานโครงการช่วยอำนวยความสะดวกในการจัดการด้านการเงิน
รุ่งนภา กำเพ็ญ (2556) ศึกษาปัจจัยความสำเร็จในการจัดการสวนผักอินทรีย์ของกลุ่มกัลยาณมิตรด้วยระบบ Community Supported Agriculture (CSA)	- มีการประชุมทุกสัปดาห์เพื่อวางแผนทางด้านการผลิต - มีการใช้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องประกอบการตัดสินใจโดยอาศัยการลงความเห็นโดยสมาชิก - มีการแบ่งรายได้ตามสัดส่วน - มีการควบคุมและการประเมินการทำงานภายในกลุ่ม
Birhala (2014) ศึกษาเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนในโรมาเนีย: การร่วมเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของเกษตรกรและผู้บริโภคกับการเป็นนวัตกรรมที่เป็นไปได้สำหรับเกษตรกรรายย่อย	- สามารถนำต้นทุนในการผลิต รวมกับค่าแรงที่เหมาะสม มาตั้งเป็นราคาของผลผลิตที่ต้องการได้รับ

ตารางที่ 10 สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ด้านการจัดการโครงการ
(ต่อ)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	ข้อสรุป
Wight (2015) ศึกษาเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนใน แง่มุมเกี่ยวกับการศึกษา: เครือข่ายชุมชนเพื่อ การสร้างทางเลือกสำหรับระบบอาหารจาก ผลผลิตทางการเกษตร	- มีการเรียนรู้ซึ่งกันและกันในการปรับเปลี่ยน แนวทางการดำเนินการเพื่อความเหมาะสมใน ทุกฤดูกาลเพาะปลูก
Gredic (2016) ศึกษาเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนกับ การเป็นรูปแบบของผู้ประกอบการเพื่อความ ยั่งยืน	- กิจกรรมภายใต้การดำเนินงานตามแนวทาง ของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ดำเนินการโดยอาศัยหลักของความโปร่งใส ความไว้วางใจ และความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ซึ่งสามารถกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมในการ พัฒนาชุมชน

จากข้างต้น ผู้วิจัยได้สังเคราะห์แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำไปสร้างกรอบแนวคิดในการวิจัย โดยมีรายละเอียดดังนี้ ในส่วนของแนวคิดเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ผู้วิจัยใช้แนวคิดของ Wilkinson (2001), Tegtmeyer (2005), Bashford and others (2013), Paul (2015) ซึ่งสรุปได้ว่าการดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนประกอบด้วยองค์ประกอบ ดังนี้ 1. ความสัมพันธ์โดยตรงระหว่างเกษตรกรและผู้บริโภค ซึ่งเป็นความสัมพันธ์แบบความร่วมมือในการสนับสนุนซึ่งกันและกันทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ 2. การร่วมแบ่งปันความรับผิดชอบและผลตอบแทนในการผลิตอย่างสมเหตุสมผล โดยการที่สมาชิกจะจ่ายเงินล่วงหน้าให้แก่เกษตรกรเพื่อเป็นทุนตั้งแต่เริ่มต้นฤดูกาลเพาะปลูก และเกษตรกรจะตอบแทนสมาชิกด้วยการ ใช้ความพยายามอย่างเต็มที่ในการดูแลการเพาะปลูกเพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพ 3. ผลผลิตทางการเกษตรในท้องถิ่นจากการผลิตที่เป็นไปตามธรรมชาติ ซึ่งมักจะเป็นผลผลิตทางการเกษตรที่เพาะปลูกด้วยวิธีการแบบเกษตรอินทรีย์ที่เป็นไปตามฤดูกาล 4. การให้ความสำคัญกับการรักษาความยั่งยืนของผืนดิน ด้วยการสร้างความเชื่อมโยงระหว่างเกษตรกร ผู้คน และผืนดิน 5. โอกาสในการเรียนรู้การทำเกษตรกรรมถึงความสัมพันธ์ระหว่างการทำการเกษตรกับระบบนิเวศน์ในท้องถิ่น

ส่วนแนวคิดเกี่ยวกับห่วงโซ่คุณค่าของสินค้าเกษตรกรรม ผู้วิจัยใช้แนวคิดของ Porter (1998), UNIDO (2009) ร่วมกับแนวคิดของดำรงศักดิ์ ชัยสนธิ และก่อเกียรติ วิริยะกิจพัฒนา (2549)

และไฟฟูร์ย รอดวินิจ (2541) ซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญ ดังนี้ 1. กิจกรรมหลัก ประกอบด้วย 1) การนำวัตถุดิบเข้า 2) การผลิต 3) การส่งผลิตภัณฑ์ออก และ 4) การตลาดและการขาย 2. กิจกรรมสนับสนุน ประกอบด้วย 1) โครงสร้างพื้นฐาน 2) การจัดหาหรือจัดซื้อ 3) การบริหารทรัพยากรบุคคล 4) การพัฒนาเทคโนโลยี โดยที่ผู้วิจัยยังใช้แนวคิดของ DFID (1999), ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (2554) ในส่วนของแนวคิดเกี่ยวกับการดำรงชีพอย่างยั่งยืน ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ ดังนี้ 1. บริบทความเปราะบาง 2. ทรัพยากรในการดำรงชีพ 3. การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและกระบวนการ 4. ยุทธศาสตร์การดำรงชีพ 5. ผลลัพธ์ของการดำรงชีพ

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังใช้แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบ ของ Keeves (1977) ที่กล่าวว่ารูปแบบควรมีองค์ประกอบดังนี้ 1. เป็นการแสดงโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสัญลักษณ์และหลักการของระบบ 2. สามารถอธิบายเพื่อสร้างความคิดรวบยอด รวมทั้งช่วยขยายขอบเขตของการสืบเสาะความรู้ต่อปรากฏการณ์นั้นได้ 3. นำไปสู่การทำนาย และสามารถพิสูจน์ทดสอบได้ และการพัฒนารูปแบบตามขั้นตอนของวาโร เพ็งสวัสดิ์ (2553) ที่ประกอบด้วย 2 ขั้นตอน คือ 1. การสร้างหรือพัฒนารูปแบบ 2. การทดสอบความเที่ยงตรงของรูปแบบ และจากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า เงื่อนไขการดำรงอยู่ของชาวนา ประกอบด้วย 1.เงื่อนไขภายใน ได้แก่ ลักษณะของพื้นที่และการถือครองที่ดิน สภาพทางการเงิน ความสามารถในการใช้แรงงานของครัวเรือน การรวมกลุ่มและทัศนคติและการเรียนรู้ในการทำงาน และ 2.เงื่อนไขภายนอก ได้แก่ สภาพแวดล้อม และนโยบายของภาครัฐ ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังภาพที่ 5

ภาพที่ 5 กรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาเรื่อง การพัฒนารูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษาสภาพการณ์การผลิต การตลาด และเงื่อนไขการดำรงอยู่ของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง 2. ศึกษาการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน 3. พัฒนารูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง 4. ศึกษาแนวทางการปรับใช้รูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง เป็นการศึกษาที่ใช้ทั้งระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ (quantitative research) และระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) เพื่อวิเคราะห์การดำเนินการเกี่ยวกับการผลิต การตลาด และเงื่อนไขการดำรงอยู่ของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง รวมถึงวิเคราะห์กระบวนการเงื่อนไขความสำเร็จในการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน นำไปสู่การพัฒนาแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยแบ่งการวิจัยออกเป็น 4 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 การศึกษาสภาพการณ์การผลิต การตลาด และเงื่อนไขการดำรงอยู่ของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง

ส่วนที่ 2 การศึกษาการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน

ส่วนที่ 3 การพัฒนารูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง

ส่วนที่ 4 การศึกษาแนวทางการปรับใช้รูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง

ส่วนที่ 1 การศึกษาสภาพการณ์การผลิต การตลาด และเงื่อนไขการดำรงอยู่ของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง

เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานของชาวนา การดำเนินการที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและการตลาด รวมถึงเงื่อนไขการดำรงอยู่ของชาวนา โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ และระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาสภาพการณ์การผลิต การตลาด และเงื่อนไขการดำรงอยู่ของชาวนาในพื้นที่
ชานเมือง

การเลือกพื้นที่วิจัย

การคัดเลือกพื้นที่ในการศึกษาสภาพการณ์การผลิต การตลาด และเงื่อนไขการดำรงอยู่ของ
ชาวนาในพื้นที่ชานเมือง มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับพื้นที่ทำนาที่อยู่บริเวณชานเมืองในเขตจังหวัดนครปฐม
โดยการศึกษาจากหนังสือ เอกสารและข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต รวมถึงติดต่อประสานข้อมูล
จากหน่วยงานผู้ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สำนักงานเกษตรจังหวัดนครปฐม และสำนักงานสหกรณ์จังหวัด
นครปฐม

2. จากข้อมูลพื้นที่ทำนาทั้งหมดในจังหวัดนครปฐมผู้วิจัยได้ทำการศึกษาข้อมูลเบื้องต้น
และได้พิจารณาคัดเลือกพื้นที่ทำนาที่อยู่บริเวณชานเมืองในเขตจังหวัดนครปฐม ซึ่งทำให้ผู้วิจัยสามารถ
เขียนแผนการดำเนินงานวิจัยและประเด็นสำคัญตามที่ต้องการ โดยพื้นที่ทำนาที่ผู้วิจัยเลือกเป็นพื้นที่
ในการวิจัย ได้แก่ 1. พื้นที่อำเภอพุทธมณฑล 2. พื้นที่อำเภอสมาพราน 3. พื้นที่อำเภอนครชัยศรี

สำหรับเหตุผลในการเลือกศึกษาสภาพการณ์การผลิต การตลาด และปัจจัย หรือเงื่อนไขการ
ดำรงอยู่ของชาวนาในพื้นที่ทั้ง 3 แห่ง เนื่องจากเป็นเขตพื้นที่ทำนาที่อยู่ระหว่างกรุงเทพมหานครกับ
อำเภอเมืองนครปฐมและเขตอุตสาหกรรมของจังหวัดสมุทรสาคร จึงทำให้เป็นพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบ
จากการขยายตัวของเมือง โดยเกิดความต้องการที่ดินเพื่อนำมาใช้รองรับการขยายตัวของกิจกรรมใหม่
ซึ่งสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

วิธีดำเนินการ

1. การวิจัยเชิงปริมาณ

1. ขั้นตอนการวิจัยและวิธีดำเนินการ

1.1 ศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการผลิต การตลาด และเงื่อนไขการดำรงอยู่ของ
ชาวนาในพื้นที่ชานเมือง จากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในประเทศ และ
ต่างประเทศ โดยเป็นแนวคิดเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน แลแนวคิดเกี่ยวกับห่วงโซ่คุณค่าของ
สินค้าเกษตรกรรม ด้วยการวิเคราะห์เอกสาร (document analysis)

1.2 สร้างและตรวจสอบเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เพื่อศึกษาสภาพการณ์การผลิต
การตลาด และเงื่อนไขการดำรงอยู่ของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง โดยมีขั้นตอนการดำเนินงานดังนี้

1. นำข้อมูลที่ได้จากการดำเนินการในขั้นที่ 1.1 มาจัดหมวดหมู่
และกำหนดเนื้อหาของแบบสอบถามซึ่งเป็นเครื่องมือในการวิจัย

2. นำแบบสอบถามที่สร้างขึ้น เสนออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์เพื่อพิจารณาโครงสร้างด้านเนื้อหาและความถูกต้องของภาษา แล้วนำไปปรับปรุงแก้ไข

3. นำแบบสอบถามที่ผ่านการตรวจสอบจากอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และได้มีการแก้ไขปรับปรุงแล้วเสนอผู้เชี่ยวชาญ 3 ท่าน ตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (content validity) ความชัดเจนของข้อความ และความเหมาะสมของเครื่องมือวิจัย โดยการวิเคราะห์ดัชนีความสอดคล้องของแบบสอบถามกับวัตถุประสงค์ (item objective congruence or IOC) ดังสูตร (Rovinelli & Hambleton, 1977) อังโน (นพพร จันทรนาชู, 2561)

$$\text{สูตร } \frac{IOC}{N} = \sum R$$

เมื่อ $\sum R =$ ผลรวมของคะแนนความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญทั้งหมด
 $N =$ จำนวนผู้เชี่ยวชาญ

โดยใช้แบบประเมินค่า 3 ระดับ เป็นเครื่องมือในการประเมิน โดยมีเงื่อนไขให้ผู้เชี่ยวชาญตัดสินอย่างเป็นระบบ ซึ่งมีลักษณะการให้คะแนน ดังนี้

- +1 หมายถึง รู้สึกแน่ใจว่าข้อคำถามมีความเหมาะสม
- 0 หมายถึง รู้สึกไม่แน่ใจว่าข้อคำถามมีความเหมาะสมหรือไม่
- 1 หมายถึง รู้สึกแน่ใจว่าข้อคำถามไม่มีความเหมาะสม

4. นำผลการพิจารณาจากผู้เชี่ยวชาญทั้ง 3 คน มาคำนวณค่า IOC เป็นรายข้อ โดยได้กำหนดเกณฑ์ที่ใช้ในการตัดสินความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา คือ ค่าดัชนี IOC ต้องมากกว่า 0.50 ($IOC > 0.50$) และคัดเลือกข้อคำถามที่มีค่า IOC ผ่านเกณฑ์ที่กำหนดไว้ ผลการพิจารณาข้อคำถามมีค่าระหว่าง 0.60-1.00 โดยผู้วิจัยดำเนินการปรับปรุงตามข้อเสนอของผู้เชี่ยวชาญ และผ่านความเห็นชอบจากอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์จึงนำมาจัดพิมพ์เพื่อเตรียมเก็บข้อมูล

5. นำแบบสอบถามไปทดลอง (try out) กับชาวนาที่ไม่ใช่ตัวอย่าง จำนวน 30 คน เพื่อหาความเชื่อมั่นของแบบสอบถามทั้งฉบับ โดยวิธีสัมประสิทธิ์แอลฟา (coefficient alpha) ตามสูตรของ ครอนบาค (Cronbach) ดังสูตร โดยใช้เกณฑ์ยอมรับที่ค่ามากกว่า 0.7 (Ritter, 2010)

1.3 นำแบบสอบถามที่แก้ไขปรับปรุงแล้วไปเก็บข้อมูลกับตัวอย่างชาวนาในพื้นที่ซานเมืองที่เลือกไว้ โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. ประสานงานกับสำนักงานเกษตรอำเภอทั้ง 3 แห่ง เพื่อขอคำแนะนำและความร่วมมือในการรวบรวมข้อมูลตามแผนการวิจัย

2. ดำเนินการรวบรวมข้อมูลโดยขอความร่วมมือจากตัวแทนครัวเรือนชาวนาที่เป็นหัวหน้าครอบครัวในการตอบแบบสอบถาม

3. รวบรวมแบบสอบถามโดยตรวจสอบความสมบูรณ์ของแบบสอบถามและคัดเลือกแบบสอบถามที่มีความสมบูรณ์ครบถ้วน

1.4 วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถาม โดยใช้ค่าความถี่ (frequencies) และค่าร้อยละ (percentage)

2. ประชากรและตัวอย่าง

2.1 ประชากร (population) ประชากรที่ใช้ในการวิจัยเชิงปริมาณครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกเก็บข้อมูลจากหัวหน้าครอบครัวของครัวเรือนชาวนาบริเวณพื้นที่ชานเมืองในเขตจังหวัดนครปฐม 3 พื้นที่ ได้แก่ อำเภอกุสุมาลย์ 694 ครัวเรือน อำเภอสสามพราน 378 ครัวเรือน และอำเภอนครชัยศรี 1,785 ครัวเรือน รวมทั้งสิ้นจำนวน 2,857 ครัวเรือน (สำนักงานเกษตรจังหวัดนครปฐม : 2560)

2.2 ตัวอย่าง (samples) ตัวอย่างในการวิจัยเป็นตัวแทนครัวเรือนชาวนาบริเวณพื้นที่ชานเมืองในเขตจังหวัดนครปฐม โดยผู้วิจัยได้ใช้วิธีการสุ่มแบบแบ่งชั้น (stratified random sampling) ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้

1. กำหนดขนาดตัวอย่าง โดยใช้ตารางของ Krejcie and Morgan (1970: 608) ที่ระดับความเชื่อมั่น 95 % ได้ขนาดตัวอย่าง 338 ครัวเรือนและรวบรวมแบบสอบถามเพื่อสำหรับความผิดพลาดในการตอบกลับของแบบสอบถาม รวมทั้งสิ้น 400 ครัวเรือน

2. กำหนดขนาดสัดส่วนของตัวอย่างตามสัดส่วนของครัวเรือนชาวนาในพื้นที่ 3 อำเภอ จะได้ขนาดของตัวอย่างแต่ละอำเภอ ดังตารางที่ 11

ตารางที่ 11 ขนาดตัวอย่างของครัวเรือนชาวนาบริเวณพื้นที่ชานเมืองในเขตจังหวัดนครปฐม

พื้นที่ (อำเภอ)	จำนวน (ครัวเรือน)	สัดส่วน (ร้อยละ)	ขนาดของตัวอย่าง (ครัวเรือน)
กุสุมาลย์	694	24.29	97
สามพราน	378	13.23	53
นครชัยศรี	1,785	62.48	250

ที่มา : ข้อมูลการขึ้นทะเบียนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวนาปี ตามที่ดั่งแปลงปี 2559/2560 สำนักงานเกษตรจังหวัดนครปฐม ณ วันที่ 26 เมษายน 2560

3. สุ่มตัวอย่างรายชื่อครัวเรือนชาวนาโดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบแบ่งชั้น (stratified random sampling) ตามสัดส่วนของแต่ละพื้นที่ เพื่อให้ได้ขนาดของตัวอย่างเท่ากับที่กำหนดไว้

2. การวิจัยเชิงคุณภาพ

1. ขั้นตอนการวิจัยและวิธีดำเนินการ

1.1 สร้างเครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ ซึ่งใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) และการสังเกต (observation) โดยกำหนดแนวคำถามจากกรอบแนวคิดในการวิจัย เพื่อให้ได้คำถามที่ครอบคลุมข้อมูลสภาพการณ์การผลิต การตลาด และเงื่อนไขการดำรงอยู่ของชาวนาในพื้นที่วิจัย

1.2 นำแนวคำถามที่สร้างขึ้นเป็นแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structured interviews) ปรีกษาอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ แล้วนำไปทดสอบกับผู้ให้ข้อมูลที่อยู่นอกพื้นที่วิจัย โดยพิจารณาว่าผู้ให้ข้อมูลมีความเข้าใจข้อคำถามตรงประเด็นหรือไม่ เนื้อหาของข้อคำถามมีความต่อเนื่องหรือไม่ ปฏิกริยาที่มีต่อคำถามเป็นอย่างไร จากนั้นจึงนำแนวคำถามมาปรับปรุงให้มีความสมบูรณ์และเหมาะสม เพื่อการเก็บข้อมูลได้ครบถ้วนตามวัตถุประสงค์

1.3 นำแบบสัมภาษณ์ที่ผ่านการปรับปรุงไปเก็บข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูลหลักในพื้นที่ที่เลือกไว้ โดยมีขั้นตอนการดำเนินการ ดังนี้

1. ทำหนังสือขอความร่วมมือจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ถึงสำนักงานเกษตรอำเภอในพื้นที่ที่เลือกไว้

2. ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์ตามแบบสัมภาษณ์ โดยผู้วิจัยจะมีแนวคำถามซึ่งมีลักษณะเป็นหัวข้อสนทนากว้าง ๆ ที่เป็นคำถามปลายเปิด ใช้เป็นแนวทางสำหรับการสนทนา รวมถึงอาจมีประเด็นที่ไม่ได้ เตรียมไว้ล่วงหน้า เพื่อให้สามารถประเด็นที่ศึกษาอธิบายได้อย่างเปิดกว้าง โดยผู้สัมภาษณ์ยังสามารถสังเกตพฤติกรรมต่าง ๆ เช่น สีหน้า แววตา ท่าทาง น้ำเสียง ความรู้สึก ของผู้ให้ข้อมูลหลักขณะให้สัมภาษณ์อีกด้วย (Given, 2008: 422 - 423) นอกจากนี้ผู้วิจัยยังดำเนินการสังเกตและจดบันทึก (observation and field note) ซึ่งเป็นการเฝ้าดูสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นอย่างมีจุดหมายตามที่กำหนดไว้ เพื่อพิจารณาความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น โดยใช้ทั้งการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (non-participant observation) ที่ผู้วิจัยไม่ได้เข้าไปร่วมในปรากฏการณ์ที่ศึกษา เพียงแต่รวบรวมสิ่งที่สังเกตและได้ยินเท่านั้น และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) โดยผู้วิจัยจะเข้าไปมีส่วนร่วมในปรากฏการณ์ (Given, 2008: 573 - 575)

1.4 นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก ประกอบกับข้อมูลที่ได้จากการสังเกตและจดบันทึก และการศึกษาเอกสาร เพื่อเป็นการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (triangulation)

โดยใช้วิธีการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (data triangulation) ทั้งแหล่งเวลา แหล่งสถานที่ และแหล่งบุคคล ร่วมกับการตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล (methodological triangulation) ซึ่งเป็นการใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีต่างกันในการรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน เพื่อความถูกต้องและเชื่อถือได้ของข้อมูล

1.5 นำข้อมูลที่ผ่านมาการตรวจสอบมาวิเคราะห์โดยการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) และการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ทฤษฎีฐานราก (grounded theory) โดยสังเคราะห์สาระสำคัญที่ได้จากการรวบรวมข้อมูล เพื่อสร้างข้อสรุปเกี่ยวกับสภาพการณ์การผลิต การตลาด และเงื่อนไขความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง และเรียบเรียงนำเสนอประเด็นต่าง ๆ ในรูปแบบวิธีพรรณนา (description)

2. ผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้วิจัยได้กำหนดผู้ให้ข้อมูลหลักในการวิจัยเพื่อทำการสัมภาษณ์เชิงลึกโดยเลือกจากผู้เกี่ยวข้องกับผู้เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร (ศพก.) ซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้ในระดับอำเภอที่มุ่งเน้นให้เกิดการเรียนรู้การผลิตสินค้าเกษตรที่ถูกต้องและเหมาะสมสำหรับชุมชน และเป็นศูนย์กลางการบริการเพื่อการแลกเปลี่ยนความรู้ข้อมูลข่าวสารของหน่วยงานต่าง ๆ กับเกษตรกรในชุมชน โดยดำเนินการในพื้นที่ของเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ สามารถเป็นแบบอย่างให้กับเกษตรกรในชุมชน ในการปรับปรุงหรือปรับเปลี่ยนกิจกรรมการเกษตรที่สำคัญของพื้นที่ตั้งแต่การผลิต การบริหารจัดการ จนถึงการตลาด โดยในพื้นที่วิจัยทั้ง 3 อำเภอ เป็นศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตรที่มีเกษตรกรต้นแบบเป็นชาวนา ดังนี้ 1. ศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร อำเภอพุทธมณฑล 2. ศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร อำเภอสามพราน 3. ศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร อำเภอนครชัยศรีโดยการเลือกอย่างเจาะจง (purposive selection) ตามคุณสมบัติที่ผู้วิจัยกำหนด คือ มีประสบการณ์หรือมีความเกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพการทำนาไม่ต่ำกว่า 5 ปี และสามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินการที่เกี่ยวข้องกับการผลิต การตลาด และเงื่อนไขการดำรงอยู่ของชาวนาในพื้นที่ได้ ซึ่งได้แก่ เกษตรกรต้นแบบและเครือข่ายของศูนย์เรียนรู้ฯ ผู้สูงอายุ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน รวมถึงตัวแทนจากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง รวมจำนวน 20 คน

ส่วนที่ 2 การศึกษาการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน

เป็นการวิเคราะห์ถึงแนวทาง กระบวนการดำเนินงานที่เป็นการศึกษาปฏิบัติที่เป็นเลิศในการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตอย่างไม่มีส่วนร่วม

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน

การเลือกพื้นที่วิจัย

การคัดเลือกพื้นที่ในการศึกษาการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับการดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชนโดยการศึกษาจากหนังสือ เอกสารและข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต

2. จากข้อมูลที่ได้ทำการศึกษาในเบื้องต้น และได้พิจารณากระบวนการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชนที่จะทำให้ผู้วิจัยสามารถดำเนินการวิจัยได้อย่างสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย และสามารถอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้อย่างครอบคลุมประเด็นสำคัญที่ต้องการศึกษา โดยกำหนดลักษณะของพื้นที่ในการศึกษา คือ พื้นที่ดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรที่ดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชนที่ประสบความสำเร็จ ผู้วิจัยจึงเลือกกลุ่มเกษตรกรเพื่อศึกษาการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน โดยมีเหตุผลในการเลือกศึกษาการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชนจากกลุ่มเกษตรกร 4 แห่ง ดังนี้

1. โครงการผักประสานใจ: ผู้ผลิต เพื่อผู้บริโภค และสิ่งแวดล้อม จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นการรวมตัวของเกษตรกรผู้ปลูกผักในอำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรีที่ดำเนินการจัดส่งผักให้แก่สมาชิกเป็นรายสัปดาห์ เริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ.2547 ถึงปัจจุบัน ซึ่งนับได้ว่าเป็นโครงการที่ดำเนินการตามแนวทางเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชนที่ยาวนานที่สุดในประเทศ โดยระบบเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชนของโครงการผักประสานใจ ฯ เป็นอีกรูปแบบของการสร้างสินค้าเกษตรอินทรีย์ที่เหมาะสมกับกลุ่มเกษตรกรรายย่อย และไม่ได้มองการทำเกษตรอินทรีย์เป็นแค่การผลิต แต่มองเป็นเรื่องของวิถีชีวิต จัดการเป็นระบบอย่างองค์รวมตั้งแต่เรื่องการผลิตการจัดการหลังการเก็บเกี่ยว การตลาดกับผู้บริโภค รวมไปถึงการสร้างสมดุลของชีวิต และสิ่งแวดล้อมที่ใช้รูปแบบของระบบเศรษฐกิจที่เกื้อกูลกันระหว่างคน สัตว์ และสิ่งแวดล้อมโดยมุ่งเน้นความสัมพันธ์แบบเคารพและไม่ทำลายซึ่งกันและกัน ภายใต้แนวคิดที่ว่า “ผู้ผลิตและผู้บริโภคมาร่วมมือกัน อุ่มชูระบบเกษตรกรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม” ซึ่งหลังจากดำเนินโครงการมาแล้วกว่า 10 ปี พบว่าโครงการผักประสานใจ ฯ ช่วยให้ระบบเศรษฐกิจของชุมชนมีความมั่นคงมากยิ่งขึ้น เช่น มีความมั่นคงทางด้านอาหาร รวมถึงช่วยให้ชุมชนมีความสัมพันธ์ที่ดียิ่งขึ้น ช่วยเหลือเกื้อกูลกันมากขึ้น และมีส่วนช่วยรักษาสภาพแวดล้อมของชุมชนให้มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะสมต่อวิถีชุมชนในระยะยาวต่อไป (คณะกรรมการเครือข่ายปฏิรูปเพื่อคุณภาพชีวิตเกษตรกร, 2557)

2. โครงการแม่ทาออร์แกนิก จังหวัดเชียงใหม่ เป็นคนรุ่นใหม่ในพื้นที่ตำบลแม่ทา อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเคยดำเนินงานในชื่อของกลุ่มผักอินทรีย์กัลยาณมิตรที่ปรับเปลี่ยนจากการทำเกษตรกรรมแบบใช้สารเคมีของคนรุ่นก่อนหน้า มาสู่การผลิตพืชผักอินทรีย์ที่ดีต่อสุขภาพ สิ่งแวดล้อมทั้งของผู้ผลิตและผู้บริโภค และดำเนินการตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ซึ่งเปิดโอกาสให้มีติดต่อกับสื่อการเรียนรู้แลกเปลี่ยนร่วมกันระหว่างผู้ผลิตกับผู้บริโภคได้อย่างเป็นกันเองในราคาที่เป็นธรรมต่อทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ด้วยการจัดส่งพืชผักผลไม้อินทรีย์แก่สมาชิกเป็นรายสัปดาห์ โดยได้รับการยกให้เป็นตัวอย่างของความสำเร็จที่เป็นรูปธรรมในการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน จากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (2559)

3. โครงการตะกร้าบ้านผัก เป็นโครงการพัฒนาต้นแบบตลาดทางเลือกโดยบริษัทสวนเงินมีมา จำกัด ที่มุ่งสร้างตลาดจิตสำนึกใหม่ เพื่อเพิ่มช่องทางแห่งการสร้างตลาดทางเลือกเพื่อนำไปสู่อาหารอินทรีย์ล้วนหน้า ภายใต้การสนับสนุนของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (2561) และมูลนิธิเอ็มโอไอ ดำเนินการด้วยกลไกเชื่อมโยงผู้ผลิต ผู้ประกอบการ และผู้บริโภค ด้วยระบบสมาชิก โดยที่ผู้บริโภคยอมจ่ายเงินล่วงหน้าตามราคาที่ตั้งลงกันเป็นราย 3 เดือน 6 เดือน หรือรายปี เพื่อให้เกษตรกรมีทุนไปหมุนเวียนในการปลูกผัก เป็นการร่วมลงทุนร่วมดูแลเบนความไว้วางใจซึ่งกันและกัน เมื่อได้ผลผลิตเกษตรกรก็นำส่งให้ผู้บริโภคตามปริมาณที่ตั้งลงกันไว้ โดยที่ทางโครงการจะเป็นผู้รวบรวมผักต่าง ๆ โดยเน้นไปที่ผักตามฤดูกาลซึ่งส่งตรงมาจากเกษตรกรในพื้นที่จังหวัดอ่างทอง จังหวัดปทุมธานี และจังหวัดนนทบุรี ในราคารวมค่าส่ง ตะกร้าละ 350 บาท สัปดาห์ละครั้ง ซึ่งเป็นปริมาณที่เพียงพอต่อการบริโภคสำหรับ 2-3 คน ปัจจุบันมีสมาชิกประมาณ 90 ราย เป็นลูกค้าในกรุงเทพฯเป็นหลัก ผักแต่ละตะกร้าจะส่งไปกับรถห้องเย็นของนมแม่เดรี่โฮม กรณีที่ลูกค้าไม่อยู่บ้าน หรือไม่แจ้งล่วงหน้าว่าจะไม่รับตะกร้าผัก ทางโครงการจะนำผลิตภัณฑ์ไปบริจาคให้มูลนิธิสงเคราะห์เด็กกำพร้าแห่งประเทศไทย

(<https://.thaihealth.or.th/Content/27118> เข้าถึงเมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2561)

4. โครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกิน จังหวัดยโสธร เป็นโครงการที่เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างชาวนากับผู้บริโภค โดยเปิดโอกาสให้ผู้บริโภคร่วมกันซื้อข้าวล่วงหน้าจากชาวนาเป็นรายปี และยังส่งเสริมให้ชาวนาทำนาแบบอินทรีย์ โดยมีชาวนาจากพื้นที่ 3 อำเภอในจังหวัดยโสธรเข้าร่วมโครงการ ได้แก่ อำเภอกุดชุม อำเภอมหาชนะชัย และอำเภอเลิงนกทา การดำเนินงานของโครงการทำให้ผู้บริโภคสามารถช่วยเหลือชาวนาได้ในความสัมพันธ์รูปแบบใหม่ที่ไม่ใช่ในฐานะผู้ให้และผู้รับ แต่ในฐานะหุ้นส่วนที่ต่างได้ประโยชน์ด้วยกันทั้งสองฝ่าย ผ่านโครงการที่ทำหน้าที่เป็นตัวกลางให้คนกินข้าวกับคนปลูกข้าวมาเจอกัน และสร้างความสัมพันธ์รูปแบบใหม่ที่แตกต่างการค้าแบบดั้งเดิมที่จ่ายเงินเมื่อซื้อหรือจ่ายภายหลัง ด้วยวิธีการนี้ผู้ซื้อจะจ่ายค่าข้าวล่วงหน้าแก่กลุ่มเกษตรกร

เพื่อเป็นค่าปัจจัยการผลิตและรับประกันว่าจะมีผู้ซื้อข้าวในราคาที่เป็นธรรม ส่วนเกษตรกรก็รับประกันว่าจะปลูกข้าวอินทรีย์ที่มีคุณภาพส่งมอบให้ผู้ซื้อ แต่หากเกิดเหตุสุดวิสัยไม่สามารถผลิตข้าวได้ เช่น ฝนแล้ง น้ำท่วม เกษตรกรก็ยังมั่นใจได้ว่าจะมีการชดเชยจากกองทุนแพร่เทรตที่ตั้งมาจากส่วนหนึ่งของเงินค่าข้าวล่วงหน้าตนเอง ทั้งนี้ โครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกิน ทำให้ชาวนาที่เคยปลูกข้าวแบบใช้สารเคมีในจังหวัดยโสธร หันมาปลูกข้าวอินทรีย์เพิ่มขึ้นถึง 120 ครอบครัว (<http://www.web.greenworld.or.th/columnist/green-news/2438> เข้าถึงเมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2561)

ขั้นตอนการวิจัยและวิธีดำเนินการ

1. ศึกษาแนวคิด และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับห่วงโซ่คุณค่า แนวคิดเกี่ยวกับส่วนประสมการตลาดสินค้าเกษตรกรรม และแนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างเครื่องมือในการวิจัยเชิงคุณภาพ
2. สร้างแนวคำถามในการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยนำผล การสังเคราะห์จากการศึกษาในข้อ 1. มากำหนดประเด็นคำถาม เพื่อให้ได้คำถามที่ครอบคลุมข้อมูลการดำเนินงาน และเงื่อนไขความสำเร็จในการดำเนินการตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนของกลุ่มเกษตรกรที่ผู้วิจัยเลือกศึกษา
3. นำแนวคำถามที่สร้างขึ้นเป็นแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง ปรีกษาอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ แล้วนำไปทดลองกับผู้ให้ข้อมูลที่อยู่นอกพื้นที่วิจัย โดยพิจารณาว่าผู้ให้ข้อมูลมีความเข้าใจข้อคำถามตรงประเด็นหรือไม่ เนื้อหาของข้อคำถามมีความต่อเนื่องหรือไม่ ปฏิกริยาที่มีต่อคำถามเป็นอย่างไร จากนั้นจึงนำแนวคำถามมาปรับปรุงให้มีความสมบูรณ์และเหมาะสม เพื่อการเก็บข้อมูลได้ครบถ้วนตามวัตถุประสงค์
4. นำแบบสัมภาษณ์ที่แก้ไขปรับปรุงแล้วไปเก็บข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูลหลักในพื้นที่ที่เลือกไว้ โดยมีขั้นตอนการดำเนินการ ดังนี้

4.1 ทำหนังสือขอความร่วมมือจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ถึงกลุ่มเกษตรกรที่ดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ทั้ง 4 แห่ง

4.2 ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกซึ่งเป็นการดำเนินการสัมภาษณ์ตามแบบสัมภาษณ์ โดยผู้วิจัยจะมีแนวคำถามซึ่งมีลักษณะเป็นหัวข้อสนทนา กว้าง ๆ ที่เป็นคำถามปลายเปิด ใช้เป็นแนวทางสำหรับการสนทนา รวมถึงอาจมีประเด็นที่ไม่ได้เตรียมไว้ล่วงหน้าเพื่อให้สามารถประเด็นที่ศึกษาอธิบายได้อย่างเปิดกว้าง โดยผู้สัมภาษณ์ยังสามารถสังเกตพฤติกรรมต่าง ๆ เช่น สีหน้า แววตา ท่าทาง น้ำเสียง ความรู้สึกของผู้ให้ข้อมูลหลักขณะให้สัมภาษณ์อีกด้วย (Given, 2008) นอกจากนี้ผู้วิจัยยังดำเนินการสังเกตและจดบันทึก ซึ่งเป็นการเฝ้าดูสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างมีจุดหมายตามที่กำหนดไว้ เพื่อพิจารณาความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

โดยใช้ทั้งการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมที่ผู้วิจัยไม่ได้เข้าไปร่วมในปรากฏการณ์ที่ศึกษา เพียงแต่รวบรวมสิ่งที่สังเกตและได้อินเท่านั้น และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยผู้วิจัยจะเข้าไปมีส่วนร่วมในปรากฏการณ์ (Given, 2008)

5. นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก ประกอบกับข้อมูลที่ได้จากการสังเกตและจดบันทึกและการศึกษาเอกสาร เพื่อเป็นการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า โดยใช้วิธีการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล ทั้งแหล่งเวลา แหล่งสถานที่ และแหล่งบุคคล เพื่อความถูกต้อง และเชื่อถือได้ของข้อมูล

6. นำข้อมูลที่ผ่านมาการตรวจสอบมาวิเคราะห์โดยการวิเคราะห์เนื้อหา และการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ทฤษฎีฐานราก โดยสังเคราะห์สาระสำคัญที่ได้จากการรวบรวมข้อมูลเพื่อสร้างข้อสรุปเกี่ยวกับการดำเนินงาน และเงื่อนไขความสำเร็จในการดำเนินการตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน และเรียบเรียงนำเสนอตามประเด็นต่างๆ ในรูปแบบวิธีพรรณนา

ผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้วิจัยได้กำหนดผู้ให้ข้อมูลหลักในการวิจัยเพื่อทำการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยเลือกอย่างเจาะจงจากกลุ่มเกษตรกรที่ดำเนินการตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน 4 แห่ง ที่เลือกไว้ซึ่งเป็นตัวแทนของกลุ่มเกษตรกรที่ดำเนินการตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนตามคุณสมบัติที่ผู้วิจัยกำหนด คือ มีประสบการณ์ในการร่วมดำเนินการตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนไม่ต่ำกว่า 1 ปี ประกอบด้วยที่ปรึกษา ผู้ประสานงาน และเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ รวมจำนวน 17 คน

ส่วนที่ 3 การพัฒนารูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง

เป็นการพัฒนารูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนของชาวนาในพื้นที่ชนเมืองเพื่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรมทำนาได้อย่างยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ รายละเอียดดังนี้

วัตถุประสงค์

เพื่อพัฒนารูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง

วัตถุประสงค์

วิธีดำเนินการ

1. กำหนดองค์ประกอบของรูปแบบโดยนำข้อมูลที่ได้จากผลการศึกษาในส่วนที่ 1 และส่วนที่ 2 จากแบบสอบถามและการสัมภาษณ์เชิงลึก ซึ่งประกอบด้วยข้อมูลเกี่ยวกับสภาพการณ์การผลิต การตลาด และเงื่อนไขการดำรงอยู่ของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง และข้อมูลเกี่ยวกับการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน รวมถึงความรู้ที่ได้จากการทบทวนเอกสาร แนวคิด

ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ประกอบกับข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้มีประสบการณ์เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน จำนวน 5 ท่าน มาสังเคราะห์เป็นองค์ประกอบของรูปแบบ แล้วเขียนแนวทางปฏิบัติในการดำเนินงาน ตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง ซึ่งจะได้ร่างของรูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง

2. การประเมินรูปแบบ โดยการพิจารณาความเหมาะสมขององค์ประกอบ และเงื่อนไขความสำเร็จของรูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง ซึ่งผู้วิจัยจะนำร่างรูปแบบไปตรวจสอบหาความเหมาะสมโดยสอบถามผู้ทรงคุณวุฒิ 5 ท่าน โดยใช้วิธีวิจัยเชิงปริมาณด้วยการใช้แบบสอบถามที่มีลักษณะแบบมาตราประเมินค่าของลิเคิร์ต (Likert's rating scale) รวมทั้งสอบถามเกี่ยวกับข้อเสนอในประเด็นต่าง ๆ ตามองค์ประกอบและเงื่อนไขของรูปแบบ เพื่อบันทึกความคิดเห็นข้อวิพากษ์ที่ได้จากการตรวจสอบรูปแบบโดยผู้ทรงคุณวุฒิ

3. การวิเคราะห์ข้อมูล นำข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามเพื่อตรวจสอบและรับรองความเหมาะสมของร่างรูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง โดยคำนวณค่าเฉลี่ย (Mean) และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) โดยมีเกณฑ์การพิจารณาดังนี้

ค่าเฉลี่ย	ระดับความคิดเห็น	
4.50 - 5.00	หมายถึง	เหมาะสมในระดับมากที่สุด
3.50 - 4.49	หมายถึง	เหมาะสมในระดับมาก
2.50 - 3.49	หมายถึง	เหมาะสมในระดับปานกลาง
1.50 - 2.49	หมายถึง	เหมาะสมในระดับน้อย
1.00 - 1.49	หมายถึง	เหมาะสมในระดับน้อยที่สุด

โดยรูปแบบที่ยอมรับได้ต้องมีค่าเฉลี่ยมากกว่า 3.50 และมีค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานน้อยกว่า 1.00

4. ปรับปรุงร่างรูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง โดยนำข้อเสนอแนะจากผู้ทรงคุณวุฒิแต่ละท่านมาปรับปรุงเพื่อให้ร่างรูปแบบมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

5. นำองค์ประกอบและเงื่อนไขความสำเร็จของรูปแบบที่ปรับแก้ตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิ และผ่านความเห็นชอบจากอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ มาสร้างแผนภูมิ

ความสัมพันธ์ ซึ่งจะได้รูปแบบกิจกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชานาในพื้นที่ชานเมือง

ส่วนที่ 4 การศึกษาแนวทางการปรับใช้รูปแบบกิจกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชานาในพื้นที่ชานเมือง

จะเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับแนวทางการปรับใช้รูปแบบกิจกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชานาในพื้นที่ชานเมือง เพื่อให้ได้มาซึ่งแนวทางการปรับใช้รูปแบบที่สอดคล้องกับสภาพการทำงานชานาในพื้นที่

วัตถุประสงค์

เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับแนวทางการปรับใช้รูปแบบกิจกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชานาในพื้นที่ชานเมือง

วิธีดำเนินการ

1. สร้างแนวทางการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อการปรับใช้รูปแบบกิจกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชานาในพื้นที่ชานเมือง โดยนำผลการพัฒนารูปแบบจากการศึกษาในส่วนที่ 3 มากำหนดประเด็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมแนวทางการปรับใช้รูปแบบที่สอดคล้องกับสภาพการทำงานในพื้นที่ และนำแนวทางการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่สร้างขึ้นปรึกษาเพื่อขอความเห็นชอบจากอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์
2. ทำหนังสือขอความร่วมมือจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากรเพื่อเชิญผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเกี่ยวกับการทำงานในพื้นที่เข้าร่วมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้
3. จัดประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับแนวทางการปรับใช้รูปแบบกิจกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชานาในพื้นที่ชานเมือง ในวันศุกร์ที่ 26 เมษายน 2562 ณ ห้องประชุมองค์การบริหารส่วนตำบลแหลมบัว อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม โดยนำรูปแบบเข้าสู่เวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อรับฟังข้อคิดเห็น และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางการปรับใช้รูปแบบในแต่ละองค์ประกอบที่จะเป็นไปอย่างสอดคล้องกับสภาพการทำงานชานาในพื้นที่
4. นำข้อมูลที่ผ่านการตรวจสอบมาวิเคราะห์โดยการวิเคราะห์เนื้อหาโดยสังเคราะห์สาระสำคัญที่ได้จากการรวบรวมข้อมูล เพื่อสร้างข้อสรุปเกี่ยวกับแนวทางการปรับใช้รูปแบบกิจกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชานาในพื้นที่ชานเมือง ที่สอดคล้องกับสภาพการณ์การทำงานในพื้นที่ และเรียบเรียงนำเสนอตามแต่ละองค์ประกอบ ในรูปแบบวิธีพรรณนา

ผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้วิจัยได้กำหนดผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยเลือกอย่างเจาะจงจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเกี่ยวกับการทำนาในพื้นที่ตามคุณสมบัติที่ผู้วิจัยกำหนด คือ มีประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการทำนา ไม่นต่ำกว่า 5 ปี ประกอบด้วย ชาวนา เจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอ ผู้นำท้องถิ่นในพื้นที่ และนักวิชาการ รวมจำนวน 18 คน

จากการดำเนินการวิจัยข้างต้น สามารถแบ่งขั้นตอนการดำเนินการวิจัยได้เป็น 4 ขั้นตอน ดังตารางที่ 12

ตารางที่ 12 แสดงขั้นตอนการวิจัย 4 ขั้นตอน

ขั้นตอนการวิจัย	การดำเนินการ	ผลที่ได้รับ
ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาสภาพการณ์การผลิต การตลาด และเงื่อนไข การดำรงอยู่ของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง	<ul style="list-style-type: none"> - ศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับการทำนาในพื้นที่ชานเมืองในเขตจังหวัดนครปฐม - กำหนดพื้นที่ในการวิจัย ได้แก่ อำเภอพุทธมณฑล อำเภอสสามพราน และอำเภอนครชัยศรี - พัฒนาเครื่องมือในการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์ - กำหนดขนาดตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลหลัก - ศึกษาสภาพการณ์การผลิต การตลาด และเงื่อนไข การดำรงอยู่ของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง 	<ul style="list-style-type: none"> - ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพการณ์การผลิต การตลาด และเงื่อนไขการดำรงอยู่ ของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง
ขั้นตอนที่ 2 การศึกษา การปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกร ที่สนับสนุนโดยชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> - ศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน - กำหนดพื้นที่ในการศึกษา ได้แก่ โครงการผักประสานใจฯ โครงการแม่ทาออร์แกนิก โครงการตะกร้าบ้านผัก และโครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกิน - พัฒนาเครื่องมือในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ - กำหนดผู้ให้ข้อมูลหลัก - ศึกษาการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน 	<ul style="list-style-type: none"> - ข้อมูลการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน
ขั้นตอนที่ 3 การพัฒนารูปแบบเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง	<ul style="list-style-type: none"> - พัฒนารูปแบบ โดยการสังเคราะห์ข้อมูลจากขั้นตอนที่ 1 และ 2 ร่วมกับข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ผู้ที่มีประสบการณ์เกี่ยวข้องกับเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน 5 คน - พัฒนาเครื่องมือ ได้แก่ แบบประเมิน - ประเมินรูปแบบโดยผู้ทรงคุณวุฒิ 5 คน - สร้างแผนภูมิความสัมพันธ์ของรูปแบบ 	<ul style="list-style-type: none"> - รูปแบบเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง
ขั้นตอนที่ 4 การศึกษาแนวทางการปรับใช้รูปแบบเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง	<ul style="list-style-type: none"> - พัฒนาเครื่องมือ ได้แก่ แนวทางการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ - กำหนดผู้ให้ข้อมูลหลัก - จัดประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับแนวทางการปรับใช้รูปแบบที่สอดคล้องกับสภาพการทำนาของชาวนาในพื้นที่ 	<ul style="list-style-type: none"> - แนวทางการปรับใช้รูปแบบเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง

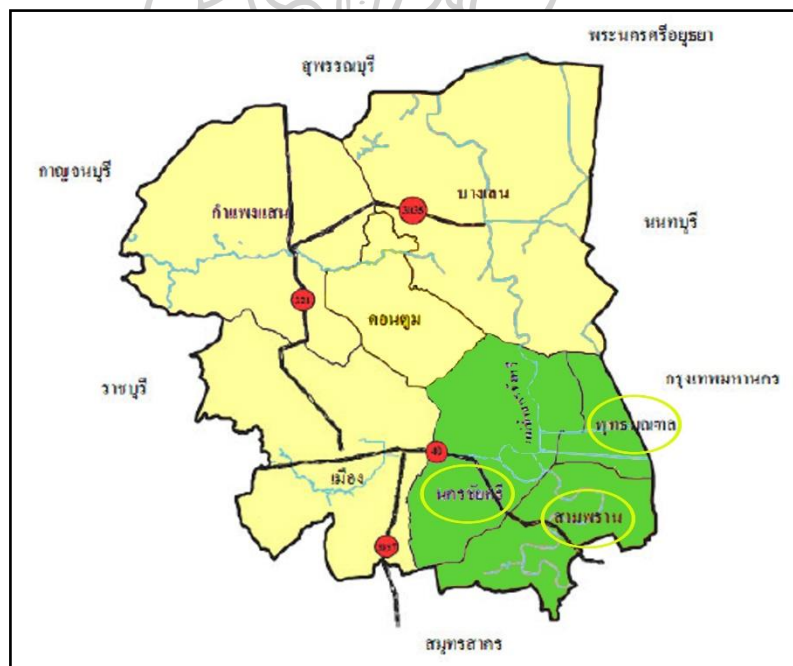
บทที่ 4

สภาพการณ์การผลิต การตลาด และเงื่อนไขการดำรงอยู่ของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง

การศึกษาเรื่อง การพัฒนารูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง มีวัตถุประสงค์ข้อแรก คือ เพื่อศึกษาสภาพการณ์การผลิต การตลาด และเงื่อนไขการดำรงอยู่ของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง โดยผู้วิจัยได้ศึกษาสภาพการณ์การทำนาของชาวนาที่ทำนาอยู่บริเวณพื้นที่ชนเมืองในเขตจังหวัดนครปฐม ได้แก่ 1. พื้นที่อำเภอพุทธมณฑล 2. พื้นที่อำเภอสามปราน 3. พื้นที่อำเภอนครชัยศรี ซึ่งในบทนี้ผู้วิจัยได้นำเสนอเนื้อหาแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 สภาพการณ์การผลิตและการตลาดของชาวนาที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการดำเนินงานของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน

ส่วนที่ 2 เงื่อนไขการดำรงอยู่ของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง

ภาพที่ 6 แผนที่จังหวัดนครปฐมและพื้นที่ศึกษา

ที่มา : http://brrd.ricethailand.go.th/ricemap/riceCD52/index.php?url=detail.php®ion_id=1&province_id=73.htm

ส่วนที่ 1 สภาพการณ์การผลิตและการตลาดของชาวนาที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการดำเนินงานของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน

การศึกษาสภาพการณ์การผลิตและการตลาดของชาวนาที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการดำเนินงานของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเป็นการศึกษาเกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ รวมถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องในแต่ละขั้นตอนการทำงาน รวมไปถึงการขายข้าวของชาวนา ในพื้นที่ชานเมือง ซึ่งจะทำให้ทราบถึงข้อมูลที่สามารถนำไปเทียบเคียงกับการปฏิบัติที่เป็นเลิศ ของการดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนที่จะศึกษาในขั้นตอนต่อไป โดยแบ่งผลการวิเคราะห์ข้อมูลออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

1. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ
2. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

1. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ โดยใช้แบบสอบถามในการเก็บข้อมูล จากตัวอย่างในการวิจัยที่เป็นตัวแทนครัวเรือนชาวนาบริเวณพื้นที่ชานเมืองในเขตจังหวัดนครปฐม จำนวน 400 คน ซึ่งทำให้ผู้วิจัยสามารถสรุปสภาพการณ์การทำงานในพื้นที่ชานเมืองที่เลือกศึกษาได้ โดยแบ่งผลการวิเคราะห์ข้อมูลออกเป็น 3 ตอน ดังนี้

- ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคลของตัวอย่าง
- ตอนที่ 2 การผลิตและการตลาดของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง
- ตอนที่ 3 ปัญหาและข้อเสนอแนะในการประกอบอาชีพทำนาของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง

ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคลของตัวอย่าง

การวิเคราะห์ข้อมูลส่วนบุคคลของตัวอย่าง โดยจำแนกตาม เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพหลัก อาชีพเสริม จำนวนสมาชิกในครัวเรือน และประสบการณ์ในการทำงาน โดยใช้ค่าความถี่ (frequency) และค่าร้อยละ (percentage) ดังตารางที่ 13

ตารางที่ 13 จำนวนและร้อยละของข้อมูลส่วนบุคคลของตัวอย่าง

(n=400)

ข้อมูลส่วนบุคคล	จำนวน (คน)	ร้อยละ
1. เพศ		
ชาย	275	68.75
หญิง	125	31.25
2. อายุ		
ไม่เกิน 30 ปี	6	1.50
31 - 40 ปี	31	7.75
41 - 50 ปี	91	22.75
51 - 60 ปี	147	36.75
มากกว่า 60 ปี	125	31.25
3. ระดับการศึกษา		
ประถมศึกษา	273	68.25
มัธยมศึกษาตอนต้น	46	11.50
มัธยมศึกษาตอนปลาย/ปวช.	40	10.00
อนุปริญญา/ปวส.	17	4.25
ปริญญาตรี	22	5.50
ปริญญาโทหรือสูงกว่า	1	0.25
ไม่ได้เรียน	1	0.25
4. อาชีพหลัก		
ทำนา	384	96.00
ทำสวน/ทำไร่	3	0.75
เลี้ยงสัตว์	3	0.75
ค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว	4	1.00
รับราชการ	3	0.75
รับจ้างทั่วไป	3	0.75

ตารางที่ 13 จำนวนและร้อยละของข้อมูลส่วนบุคคลของตัวอย่าง (ต่อ)

(n=400)

ข้อมูลส่วนบุคคล	จำนวน (คน)	ร้อยละ
5. อาชีพเสริม		
ทำนา	19	4.75
ทำสวน/ทำไร่	180	45.00
เลี้ยงสัตว์	37	9.25
ค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว	22	5.50
รับจ้างทั่วไป	78	19.50
อื่น ๆ (เช่น ข้าราชการบำนาญ ผู้ใหญ่บ้าน)	6	1.50
ไม่มีอาชีพเสริม	58	14.50
6. สมาชิกในครัวเรือน		
1 - 5 คน	317	79.25
6 - 10 คน	81	20.25
10 คนขึ้นไป	2	0.50
7. ประสบการณ์ในการทำงาน		
1 - 10 ปี	85	21.25
11 - 20 ปี	79	19.75
21 - 30 ปี	68	17.00
31 - 40 ปี	99	24.75
41 - 50 ปี	53	13.25
50 - 60 ปี	14	3.50
60 ปีขึ้นไป	2	0.50
รวม	400	100

จากตารางที่ 13 ข้อมูลส่วนบุคคลของตัวอย่าง มีรายละเอียดดังนี้

เพศ พบว่า ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย จำนวน 275 คน คิดเป็นร้อยละ 68.75 และเพศหญิง จำนวน 125 คน คิดเป็นร้อยละ 31.25

อายุ พบว่า ส่วนใหญ่มีอายุ 51 - 60 ปี จำนวน 147 คน คิดเป็นร้อยละ 36.75 รองลงมา คือ อายุมากกว่า 60 ปี จำนวน 125 คน คิดเป็นร้อยละ 31.25 อายุ 41 -50 ปี จำนวน

91 คน คิดเป็น ร้อยละ 22.75 อายุ 31 - 40 ปี จำนวน 31 คน คิดเป็นร้อยละ 7.75 และอายุไม่เกิน 30 ปี จำนวน 6 คน คิดเป็นร้อยละ 1.50

ระดับการศึกษา พบว่า ส่วนใหญ่มีการศึกษาในระดับ ประถมศึกษาหรือต่ำกว่าจำนวน 273 คน คิดเป็นร้อยละ 68.25 รองลงมาคือ มัธยมศึกษาตอนต้น จำนวน 46 คน คิดเป็นร้อยละ 11.50 มัธยมศึกษาตอนปลาย/ปวช.จำนวน 40 คน คิดเป็นร้อยละ 10.00 ปริญญาตรี จำนวน 22 คน คิดเป็นร้อยละ 5.50 อนุปริญญา/ปวส. จำนวน 17 คน คิดเป็นร้อยละ 4.25 ปริญญาโทหรือสูงกว่า จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 0.25 และอื่น ๆ ได้แก่ ไม่ได้เรียน จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 0.25

อาชีพหลัก พบว่า ส่วนใหญ่ทำนาเป็นอาชีพหลัก จำนวน 384 คน คิดเป็นร้อยละ 96.00 รองลงมาคือ ค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว จำนวน 4 คน คิดเป็นร้อยละ 1.00 ทำสวน/ทำไร่ จำนวน 3 คน คิดเป็นร้อยละ 0.75 เลี้ยงสัตว์ จำนวน 3 คน คิดเป็นร้อยละ 0.75 รับราชการ จำนวน 3 คน คิดเป็นร้อยละ 0.75 และรับจ้างทั่วไป จำนวน 3 คน คิดเป็นร้อยละ 0.75

อาชีพเสริม พบว่า ส่วนใหญ่ทำสวน/ทำไร่เป็นอาชีพเสริม จำนวน 180 คน คิดเป็นร้อยละ 45.00 รองลงมาคือ รับจ้างทั่วไป จำนวน 78 คน คิดเป็นร้อยละ 19.50 ไม่มีอาชีพเสริม จำนวน 58 คน คิดเป็นร้อยละ 14.50 เลี้ยงสัตว์ จำนวน 37 คน คิดเป็นร้อยละ 9.25 ค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว จำนวน 22 คน คิดเป็นร้อยละ 5.50 ทำนา จำนวน 19 คน คิดเป็นร้อยละ 4.75 และอื่น ๆ เช่น ข้าราชการบำนาญ ผู้ใหญ่บ้าน จำนวน 6 คน คิดเป็นร้อยละ 1.50

สมาชิกในครัวเรือน พบว่า ส่วนใหญ่มีสมาชิกในครัวเรือน 1 - 5 คน จำนวน 317 คนคิดเป็นร้อยละ 79.25 รองลงมาคือ 6 - 10 คน จำนวน 81 คนคิดเป็นร้อยละ 20.25 และ 10 คนขึ้นไป จำนวน 2 คนคิดเป็นร้อยละ 0.50

ประสบการณ์ในการทำนา พบว่า ส่วนใหญ่มีประสบการณ์ในการทำนา 31 - 40 ปี จำนวน 99 คน คิดเป็นร้อยละ 24.75 รองลงมาคือมีประสบการณ์ในการทำนา 1 - 10 ปี จำนวน 85 คน คิดเป็นร้อยละ 21.25 มีประสบการณ์ในการทำนา 11 - 20 ปี จำนวน 79 คน คิดเป็นร้อยละ 19.75 มีประสบการณ์ในการทำนา 21-30 ปี จำนวน 68 คน คิดเป็นร้อยละ 17.00 มีประสบการณ์ในการทำนา 41 - 50 ปี จำนวน 53 คน คิดเป็นร้อยละ 13.25 มีประสบการณ์ในการทำนา 50 - 60 ปี จำนวน 14 คน คิดเป็นร้อยละ 3.50 มีประสบการณ์ในการทำนา 60 ปีขึ้นไปจำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 0.50

ตอนที่ 2 การผลิตและการตลาดของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง

การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการผลิตและการตลาดของชาวนาในพื้นที่ชนเมืองใช้ค่าความถี่และค่าร้อยละ ดังตารางที่ 14 ถึงตารางที่ 41 รายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 14 พื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมดของครัวเรือน

(n=400)

พื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมดของครัวเรือน	จำนวน (ราย)	ร้อยละ
1 - 10 ไร่	81	20.25
11 - 20 ไร่	148	37.00
21 - 30 ไร่	84	21.00
31 - 40 ไร่	46	11.50
41 - 50 ไร่	21	5.25
50 ไร่ขึ้นไป	20	5.00
รวม	400	100.00

จากตารางที่ 14 แสดงพื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมดของครัวเรือน พบว่า ส่วนใหญ่มีพื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมดของครัวเรือน 11 - 20 ไร่ จำนวน 148 ราย คิดเป็นร้อยละ 37.00 รองลงมาคือ มีพื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมดของครัวเรือน 21 - 30 ไร่ จำนวน 84 ราย คิดเป็นร้อยละ 21.00 มีพื้นที่ ทำการเกษตรทั้งหมดของครัวเรือน 1 - 10 ไร่ จำนวน 81 ราย คิดเป็นร้อยละ 20.25 มีพื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมดของครัวเรือน 31 - 40 ไร่ จำนวน 46 ราย คิดเป็นร้อยละ 11.50 มีพื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมดของครัวเรือน 41 - 50 ไร่ จำนวน 21 ราย คิดเป็นร้อยละ 5.25 และมีพื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมดของครัวเรือน 50 ไร่ขึ้นไป จำนวน 20 ราย คิดเป็นร้อยละ 5.00

ตารางที่ 15 พื้นที่ที่ใช้ในการทำงาน

(n=400)

พื้นที่ที่ใช้ในการทำงาน	จำนวน (ราย)	ร้อยละ
1 - 10 ไร่	97	24.25
11 - 20 ไร่	149	37.25
21 - 30 ไร่	78	19.50
31 - 40 ไร่	43	10.75
41 - 50 ไร่	15	3.75
50 ไร่ขึ้นไป	18	4.50
รวม	400	100.00

จากตารางที่ 15 แสดงพื้นที่ที่ใช้ในการทำงาน พบว่า ส่วนใหญ่มีพื้นที่ที่ใช้ในการทำงาน 11 - 20 ไร่ จำนวน 149 ราย คิดเป็นร้อยละ 37.25 รองลงมาคือ มีพื้นที่ที่ใช้ในการทำงาน 1 - 10 ไร่ จำนวน 97 ราย คิดเป็นร้อยละ 24.25 มีพื้นที่ที่ใช้ในการทำงาน 21 - 30 ไร่ จำนวน 78 ราย คิดเป็นร้อยละ 19.50 มีพื้นที่ที่ใช้ในการทำงาน 31 - 40 ไร่ จำนวน 43 ราย คิดเป็นร้อยละ 10.75 มีพื้นที่ที่ใช้ในการทำงาน 41 - 50 ไร่ จำนวน 15 ราย คิดเป็นร้อยละ 3.75 และ มีพื้นที่ที่ใช้ในการทำงาน 50 ไร่ขึ้นไป จำนวน 18 ราย คิดเป็นร้อยละ 4.50

ตารางที่ 16 ลักษณะการถือครองที่ดิน

(n=400)

ลักษณะการถือครองที่ดิน	จำนวน (ราย)	ร้อยละ
เป็นเจ้าของตนเองทั้งหมด	96	24.00
เช่าทั้งหมด	218	54.50
ทั้งเป็นของตนเองและเช่า	86	21.50
รวม	400	100.00

จากตารางที่ 16 แสดงลักษณะการถือครองที่ดิน พบว่า ส่วนใหญ่ถือครองที่ดินโดยการเช่าทั้งหมด จำนวน 218 ราย คิดเป็นร้อยละ 54.50 รองลงมาคือ เป็นของตนเองทั้งหมด จำนวน 96 ราย คิดเป็นร้อยละ 24.00 และทั้งเป็นของตนเองและเช่า จำนวน 86 ราย คิดเป็นร้อยละ 21.50

ตารางที่ 17 จำนวนพันธุ์ข้าวที่ปลูกในรอบการผลิตที่ผ่านมา

(n=400)

จำนวนพันธุ์ข้าวที่ปลูกในรอบการผลิตที่ผ่านมา	จำนวน (ราย)	ร้อยละ
1 พันธุ์	379	94.75
2 พันธุ์	15	3.75
3 พันธุ์	6	1.50
รวม	400	100.00

จากตารางที่ 17 แสดงจำนวนพันธุ์ข้าวที่ปลูกในรอบการผลิตที่ผ่านมา พบว่า ในรอบการผลิตที่ผ่านมา ส่วนใหญ่ปลูกข้าว 1 พันธุ์ จำนวน 379 ราย คิดเป็นร้อยละ 94.75 รองลงมาคือ ปลูกข้าว 2 พันธุ์ จำนวน 15 ราย คิดเป็นร้อยละ 3.75 และปลูกข้าว 3 พันธุ์ จำนวน 6 ราย คิดเป็น ร้อยละ 1.50

ตารางที่ 18 ที่มาของเมล็ดพันธุ์ที่นำมาใช้ในการทำนา

(n=409)

ที่มาของเมล็ดพันธุ์ที่นำมาใช้ในการทำนา	จำนวน (ราย)	ร้อยละ
เพาะเอง	13	3.20
ซื้อ	385	94.10
ได้รับแจก	11	2.70
รวม	409	100.00

จากตารางที่ 18 แสดงที่มาของเมล็ดพันธุ์ที่นำมาใช้ในการทำนา ซึ่งเป็นคำถามที่สามารถตอบได้หลายคำตอบ พบว่า ส่วนใหญ่นำเมล็ดพันธุ์ที่ใช้ในการทำนามาจากการซื้อ จำนวน 385 ราย คิดเป็นร้อยละ 94.10 รองลงมาคือ เพาะเอง จำนวน 13 ราย คิดเป็นร้อยละ 3.20 และได้รับแจก จำนวน 11 ราย คิดเป็นร้อยละ 2.70

ตารางที่ 19 แหล่งน้ำที่ใช้ในการทำนาเป็นหลัก

(n=442)

แหล่งน้ำที่ใช้ในการทำนาเป็นหลัก	จำนวน (ราย)	ร้อยละ
น้ำฝน	10	2.30
คลองธรรมชาติ	256	57.90
คลองชลประทาน	175	39.60
น้ำบาดาล	1	0.20
รวม	442	100.00

จากตารางที่ 19 แสดงแหล่งน้ำที่ใช้ในการทำนาเป็นหลัก ซึ่งเป็นคำถามที่สามารถตอบได้หลายคำตอบ พบว่า ส่วนใหญ่ใช้น้ำจากคลองธรรมชาติ จำนวน 256 ราย คิดเป็นร้อยละ 57.90 รองลงมา คือ ใช้น้ำจากคลองชลประทาน จำนวน 175 ราย คิดเป็นร้อยละ 39.60 ใช้น้ำฝน จำนวน 10 ราย คิดเป็นร้อยละ 2.30 และใช้น้ำบาดาล จำนวน 1 ราย คิดเป็นร้อยละ 0.20

ตารางที่ 20 จำนวนคนในครอบครัวที่ช่วยในการทำนา

(n=400)

จำนวนคนในครอบครัวที่ช่วยในการทำนา	จำนวน (ราย)	ร้อยละ
ไม่มี	101	25.25
1 คน	187	46.75
2 คน	88	22.00
3 คน	16	4.00
4 คน	8	2.00
รวม	400	100.00

จากตารางที่ 20 แสดงจำนวนคนในครอบครัวที่ช่วยในการทำนา พบว่า ส่วนใหญ่มีคนในครอบครัวที่ช่วยในการทำนา 1 คน จำนวน 187 ราย คิดเป็นร้อยละ 46.75 รองลงมา คือ ไม่มีคนในครอบครัวที่ช่วยในการทำนา จำนวน 101 ราย คิดเป็นร้อยละ 25.25 มีคนในครอบครัวที่ช่วยในการทำนา 2 คน จำนวน 88 ราย คิดเป็นร้อยละ 22.00 มีคนในครอบครัวที่ช่วยในการทำนา 3 คน จำนวน 16 ราย คิดเป็นร้อยละ 4.00 มีคนในครอบครัวที่ช่วยในการทำนา 4 คน จำนวน 8 ราย คิดเป็นร้อยละ 1.75

ตารางที่ 21 การจ้างงาน

(n=400)

การจ้างงาน	ไม่ได้จ้าง		จ้างแรงงานคน		จ้างรถ/เครื่องจักร		รวม	
	จำนวน (ราย)	ร้อยละ	จำนวน (ราย)	ร้อยละ	จำนวน (ราย)	ร้อยละ	จำนวน (ราย)	ร้อยละ
การเตรียมเมล็ดพันธุ์ หรือต้นกล้า	394	98.50	6	1.50	-	-	400	100.00
การไถนา	52	13.00	-	-	348	87.00	400	100.00
การหว่านข้าว/ดำนา	83	20.75	314	78.50	3	0.75	400	100.00
การดูแลรักษา	181	45.25	219	54.75	0.00	0.00	400	100.00
การเกี่ยวข้าว	2	0.50	-	-	398	99.50	400	100.00
การนวดข้าว	2	0.50	-	-	398	99.50	400	100.00
การขนข้าวไปขาย	7	1.75	-	-	393	98.25	400	100.00

จากตารางที่ 21 แสดงการจ้างงานในแต่ละขั้นตอนการทำงาน โดยในขั้นตอนการเตรียมเมล็ดพันธุ์/ต้นกล้า พบว่า ส่วนใหญ่ไม่ได้จ้าง จำนวน 394 ราย คิดเป็นร้อยละ 98.50 และจ้างแรงงานคน จำนวน 6 ราย คิดเป็นร้อยละ 1.50

ขั้นตอนการไถนา พบว่า ส่วนใหญ่จ้างรถ/เครื่องจักร จำนวน 348 ราย คิดเป็น ร้อยละ 87.00 และไม่ได้จ้าง จำนวน 52 ราย คิดเป็นร้อยละ 13.00

ขั้นตอนการหว่านข้าว/ดำนา พบว่า ส่วนใหญ่จ้างแรงงานคน จำนวน 314 ราย คิดเป็นร้อยละ 78.50 และไม่ได้จ้าง จำนวน 83 ราย คิดเป็นร้อยละ 20.75

ขั้นตอนการดูแลรักษา พบว่า ส่วนใหญ่จ้างแรงงานคนจำนวน 219 ราย คิดเป็นร้อยละ 54.75 และไม่ได้จ้าง จำนวน 181 ราย คิดเป็นร้อยละ 45.25

ขั้นตอนการเกี่ยวข้าว พบว่า ส่วนใหญ่จ้างรถ/เครื่องจักร จำนวน 398 ราย คิดเป็น ร้อยละ 99.50 และไม่ได้จ้าง จำนวน 2 ราย คิดเป็นร้อยละ 0.50

ขั้นตอนการนวดข้าว พบว่า ส่วนใหญ่จ้างรถ/เครื่องจักร จำนวน 398 ราย คิดเป็นร้อยละ 99.50 และ ไม่ได้จ้าง จำนวน 2 ราย คิดเป็นร้อยละ 0.50

ขั้นตอนการขนข้าวไปขาย พบว่า ส่วนใหญ่จ้างรถ/เครื่องจักร 393 ราย คิดเป็นร้อยละ 98.25 และไม่ได้จ้าง จำนวน 7 ราย คิดเป็นร้อยละ 1.75

ตารางที่ 22 แหล่งเงินทุนส่วนใหญ่ที่ใช้ในการทำนา

(n=400)

แหล่งเงินทุนส่วนใหญ่ที่ใช้ในการทำนา	จำนวน (ราย)	ร้อยละ
ทุนส่วนตัว	190	47.50
กู้ยืมจากแหล่งทุน ต่าง ๆ ได้แก่ ธ.ก.ส. กองทุน/สถาบันการเงิน ภายในชุมชน ญาติพี่น้อง และเงินกู้้นอกระบบ	210	52.50
รวม	400	100.00

จากตารางที่ 22 แสดงแหล่งเงินทุนส่วนใหญ่ที่ใช้ในการทำนา พบว่า ส่วนใหญ่มีที่มาของเงินทุนส่วนใหญ่ที่ใช้ในการทำนาจากการกู้ยืมจากแหล่งทุน ต่าง ๆ ได้แก่ ธ.ก.ส. กองทุนหรือสถาบันการเงินภายในชุมชน ญาติพี่น้อง และเงินกู้้นอกระบบ จำนวน 210 ราย คิดเป็นร้อยละ 52.50 และใช้ทุนส่วนตัว จำนวน 190 ราย คิดเป็นร้อยละ 47.50

ตารางที่ 23 ความต่อเนื่องในการทำนา

(n=400)

ความต่อเนื่องในการทำนา	จำนวน (ราย)	ร้อยละ
ทำนาอย่างต่อเนื่อง	391	97.75
เว้นบางฤดูกาล	9	2.25
รวม	400	100.00

จากตารางที่ 23 แสดงความต่อเนื่องในการทำนา พบว่า ส่วนใหญ่ทำนาอย่างต่อเนื่อง จำนวน 391 ราย คิดเป็นร้อยละ 97.75 และเว้นบางฤดูกาล จำนวน 9 ราย คิดเป็นร้อยละ 2.25

ตารางที่ 24 จำนวนครั้งในการทำนาต่อปี

(n=400)

จำนวนครั้งในการทำนา	จำนวน (ราย)	ร้อยละ
1 ครั้งต่อปี	15	3.75
2 ครั้งต่อปี	376	94.00
อื่น ๆ ได้แก่ 3 ครั้งต่อปี และ 5 ครั้งต่อ 2 ปี	9	2.25
รวม	400	100.00

จากตารางที่ 24 แสดงจำนวนครั้งในการทำนา พบว่า ส่วนใหญ่ทำนา 2 ครั้งต่อปี จำนวน 376 ราย คิดเป็นร้อยละ 94.00 รองลงมาคือ ทำนา 1 ครั้งต่อปี จำนวน 15 ราย คิดเป็น ร้อยละ 3.75 และอื่น ๆ ได้แก่ ทำนา 3 ครั้งต่อปี และทำนา 5 ครั้งต่อ 2 ปี จำนวน 9 ราย คิดเป็น ร้อยละ 2.25

ตารางที่ 25 การไถนา

(n=400)

การไถนา	จำนวน (ราย)	ร้อยละ
ใช้รถไถเดินตาม	45	11.25
ใช้รถดีดดิน (รถปั้นดิน,รถปั้นนา)	355	88.75
รวม	400	100.00

จากตารางที่ 25 แสดงเครื่องจักรที่ใช้ในการไถนา พบว่า ส่วนใหญ่ใช้รถดีดดิน (รถปั้นดิน รถปั้นนา) จำนวน 355 ราย คิดเป็นร้อยละ 88.75 และ ใช้รถไถเดินตาม จำนวน 45 ราย คิดเป็นร้อยละ 11.25

ตารางที่ 26 วิธีการทำนา

(n=405)

วิธีการทำนา	จำนวน (ราย)	ร้อยละ
นาดำ	7	1.70
นาหว่าน	392	96.80
นาโยน	4	1.00
นาหยอด	2	0.50
รวม	405	100.00

จากตารางที่ 26 แสดงวิธีการทำนาของชาวนา ซึ่งเป็นคำถามที่สามารถตอบได้หลายคำตอบ พบว่า ส่วนใหญ่มีวิธีการทำนาแบบ นาหว่าน จำนวน 392 ราย คิดเป็นร้อยละ 96.80 รองลงมาคือ นาดำ จำนวน 7 ราย คิดเป็นร้อยละ 1.70 นาโยน จำนวน 4 ราย คิดเป็นร้อยละ 1.00และนาหยอด จำนวน 1 ราย คิดเป็นร้อยละ 0.50

ตารางที่ 27 การใช้สารเคมี

(n=400)

การใช้สารเคมี	ใช้		ไม่ใช้		รวม	
	จำนวน (ราย)	ร้อยละ	จำนวน (ราย)	ร้อยละ	จำนวน (ราย)	ร้อยละ
กำจัดวัชพืช	389	97.25	11	2.75	400	100.00
กำจัดหอย	121	30.25	279	69.75	400	100.00
กำจัดแมลง	376	94.00	24	6.00	400	100.00
กำจัดเชื้อรา	379	94.75	21	5.25	400	100.00
บำรุงต้นข้าว	381	95.25	19	4.75	400	100.00

จากตารางที่ 27 แสดงการใช้สารเคมีในแต่ละขั้นตอนการทำงาน ดังนี้ การกำจัดวัชพืช พบว่า ส่วนใหญ่ใช้สารเคมี จำนวน 389 ราย คิดเป็นร้อยละ 97.25 และไม่ใช้สารเคมี จำนวน 11 ราย คิดเป็นร้อยละ 2.75 การกำจัดหอย พบว่า ส่วนใหญ่ไม่ใช้สารเคมี จำนวน 279 ราย คิดเป็นร้อยละ 69.75 และใช้สารเคมี จำนวน 121 ราย คิดเป็นร้อยละ 30.25 การกำจัดแมลง พบว่า ส่วนใหญ่ใช้สารเคมี จำนวน 376 ราย คิดเป็นร้อยละ 94.00 และไม่ใช้สารเคมี จำนวน 24 ราย คิดเป็นร้อยละ 6.00 การกำจัดเชื้อรา พบว่า ส่วนใหญ่ใช้สารเคมีจำนวน 379 ราย คิดเป็นร้อยละ 94.75 และไม่ใช้สารเคมี จำนวน 21 ราย คิดเป็นร้อยละ 5.25 และการบำรุงต้นข้าว พบว่า ส่วนใหญ่ใช้สารเคมี จำนวน 381 ราย คิดเป็นร้อยละ 95.25 และไม่ใช้สารเคมี จำนวน 19 ราย คิดเป็นร้อยละ 4.75

ตารางที่ 28 การเกี่ยวข้าว

(n=400)

การเกี่ยวข้าว	จำนวน (ราย)	ร้อยละ
ใช้รถเกี่ยวข้าว	400	100.00
ใช้แรงงานคน	-	-
รวม	400	100.00

จากตารางที่ 28 แสดงแรงงาน/เครื่องจักรที่ใช้ในการเกี่ยวข้าว พบว่า ใช้รถเกี่ยวข้าวทั้งหมด จำนวน 400 ราย คิดเป็นร้อยละ 100.00

ตารางที่ 29 การนวดข้าว

(n=400)

การนวดข้าว	จำนวน (ราย)	ร้อยละ
ใช้รถเกี่ยวข้าว	400	100.00
ใช้แรงงานคน	-	-
รวม	400	100.00

จากตารางที่ 29 แสดงแรงงาน/เครื่องจักรที่ใช้ในการนวดข้าว พบว่า ใช้รถเกี่ยวข้าวทั้งหมด จำนวน 400 ราย คิดเป็นร้อยละ 100.00

ตารางที่ 30 การกำจัดตอซังและฟาง

(n=400)

การกำจัดตอซังและฟาง	จำนวน (ราย)	ร้อยละ
เผา	205	37.80
ไถกลบ	136	25.00
ปล่อยให้เน่าทวม	94	17.30
ใช้น้ำหมักจุลินทรีย์ย่อยสลาย	27	5.00
อัดฟางไว้ใช้หรือขาย	81	14.90
รวม	543	100.00

จากตารางที่ 30 แสดงวิธีการกำจัดตอซังและฟาง ซึ่งเป็นคำถามที่สามารถตอบได้หลายคำตอบ พบว่า ส่วนใหญ่กำจัดตอซังและฟางโดยเผา จำนวน 205 ราย คิดเป็นร้อยละ 37.80 รองลงมา คือ ไถกลบ จำนวน 136 ราย คิดเป็นร้อยละ 25.00 ปล่อยให้เน่าทวม จำนวน 94 ราย คิดเป็นร้อยละ 17.30 อัดฟางไว้ใช้หรือขาย จำนวน 81 ราย คิดเป็นร้อยละ 14.90 และใช้น้ำหมักจุลินทรีย์ย่อยสลาย จำนวน 27 ราย คิดเป็นร้อยละ 5.00

ตารางที่ 31 ปริมาณข้าวที่ผลิตได้ในรอบการผลิตที่ผ่านมา

(n=400)

ปริมาณข้าวที่ผลิตได้ในรอบการผลิตที่ผ่านมา (เกวียน/ตัน)	จำนวน (ราย)	ร้อยละ
1 - 10	143	35.75
11 - 20	147	36.75
21 - 30	63	15.75
31 - 40	30	7.50
41 - 50	6	1.50
มากกว่า 50 ขึ้นไป	11	2.75
รวม	400	100.00

จากตารางที่ 31 แสดงปริมาณข้าวที่ผลิตได้ในรอบการผลิตที่ผ่านมา พบว่า ส่วนใหญ่ผลิตข้าวได้ 11 - 20 เกวียน/ตัน จำนวน 147 ราย คิดเป็นร้อยละ 36.75 รองลงมาคือ ผลิตข้าวได้ 1 - 10 เกวียน/ตัน จำนวน 143 ราย คิดเป็นร้อยละ 35.75 ผลิตข้าวได้ 21 - 30 เกวียน/ตัน จำนวน 63 ราย คิดเป็นร้อยละ 15.75 ผลิตข้าวได้ 31 - 40 เกวียน/ตัน จำนวน 30 ราย คิดเป็นร้อยละ 7.50 ผลิตข้าวได้ 51 เกวียน/ตัน ขึ้นไป จำนวน 11 ราย คิดเป็นร้อยละ 2.75 และผลิตข้าวได้ จำนวน 41 - 50 เกวียน/ตัน จำนวน 6 ราย คิดเป็นร้อยละ 1.50

ตารางที่ 32 ปริมาณผลผลิตต่อไร่

(n=400)

ปริมาณผลผลิตต่อไร่ (ถัง)	จำนวน (ราย)	ร้อยละ
ไม่เกิน 50	11	2.75
51 - 60	26	6.50
61 - 70	83	20.75
71 - 80	169	42.25
81 - 90	76	19.00
91 - 100	35	8.75
รวม	400	100.00

จากตารางที่ 32 แสดงปริมาณผลผลิตต่อไร่ พบว่า ส่วนใหญ่ได้รับปริมาณผลผลิตต่อไร่ 71 - 80 ถึง จำนวน 169 ราย คิดเป็นร้อยละ 42.25 รองลงมาคือ ปริมาณผลผลิตต่อไร่ 61 - 70 ถึง จำนวน 83 ราย คิดเป็นร้อยละ 20.75 ปริมาณผลผลิตต่อไร่ 81 - 90 ถึง จำนวน 76 ราย คิดเป็น ร้อยละ 19.00 ปริมาณผลผลิตต่อไร่ 91 - 100 ถึง จำนวน 35 ราย คิดเป็นร้อยละ 8.75 ปริมาณผลผลิตต่อไร่ 51 - 60 ถึง จำนวน 26 ราย คิดเป็นร้อยละ 6.50 และไม่เกิน 50 ถึง จำนวน 11 ราย คิดเป็นร้อยละ 2.75

ตารางที่ 33 ต้นทุนในการทำนาเฉลี่ย

(n=400)

ต้นทุนในการทำนาเฉลี่ย (บาท) ต่อไร่	จำนวน (ราย)	ร้อยละ
ไม่เกิน 2,000	8	2.00
2,001 - 3,000	52	13.00
3,001 - 4,000	141	35.25
4,001 - 5,000	171	42.75
5,001 - 6,000	25	6.25
มากกว่า 6,000 ขึ้นไป	3	0.75
รวม	400	100.00

จากตารางที่ 33 แสดงต้นทุนในการทำนาเฉลี่ยต่อไร่ พบว่า ส่วนใหญ่มีต้นทุนในการทำนาเฉลี่ย 4,001 - 5,000 บาท จำนวน 171 ราย คิดเป็นร้อยละ 42.75 รองลงมาคือ ต้นทุนในการทำนาเฉลี่ย 3,001 - 4,000 บาท จำนวน 141 ราย คิดเป็นร้อยละ 35.25 ต้นทุนในการทำนาเฉลี่ย 2,001 - 3,000 บาท จำนวน 52 ราย คิดเป็นร้อยละ 13.00 ต้นทุนในการทำนาเฉลี่ย ไม่เกิน 2,000 บาท จำนวน 8 ราย คิดเป็นร้อยละ 2.00 และ ต้นทุนในการทำนาเฉลี่ย มากกว่า 6,000 ขึ้นไป จำนวน 3 ราย คิดเป็นร้อยละ 0.75

ตารางที่ 34 การกระจายผลผลิตข้าว

(n=400)

การกระจายผลผลิตข้าว	จำนวน (ราย)	ร้อยละ
บริโภคเป็นหลัก โดยแบ่งไว้บางส่วนเพื่อขายหรือทำพันธุ์ครั้งต่อไปขาย	2	0.50
เป็นหลัก โดยแบ่งไว้บางส่วนเพื่อบริโภคหรือทำพันธุ์ครั้งต่อไป	20	5.00
ขายทั้งหมด	378	94.50
รวม	400	100.00

จากตารางที่ 34 แสดงการกระจายผลผลิต พบว่า ส่วนใหญ่มีการกระจายผลผลิตโดยขายทั้งหมด จำนวน 378 ราย คิดเป็นร้อยละ 94.50 รองลงมาคือ ขายเป็นหลัก โดยแบ่งไว้บางส่วนเพื่อบริโภคหรือทำพันธุ์ครั้งต่อไปจำนวน 20 ราย คิดเป็นร้อยละ 5.00 และบริโภคเป็นหลัก โดยแบ่งไว้บางส่วนเพื่อขายหรือทำพันธุ์ครั้งต่อไปจำนวน 2 ราย คิดเป็นร้อยละ 0.50

ตารางที่ 35 การเก็บรักษาข้าว

(n=400)

การเก็บรักษาข้าว	จำนวน (ราย)	ร้อยละ
ไม่มีการเก็บรักษาข้าว	378	94.50
เก็บรักษาข้าวโดยไม่ใช้ยุ้ง	21	5.25
เก็บรักษาข้าวโดยใช้ยุ้งของชุมชน	1	0.25
รวม	400	100.00

จากตารางที่ 35 แสดงการเก็บรักษาข้าว พบว่า ส่วนใหญ่ไม่มีการเก็บรักษาข้าว จำนวน 378 ราย คิดเป็นร้อยละ 94.50 รองลงมาคือ เก็บรักษาข้าวโดยไม่ใช้ยุ้ง จำนวน 21 ราย คิดเป็นร้อยละ 5.25 และเก็บรักษาข้าวโดยใช้ยุ้งของชุมชน จำนวน 1 ราย คิดเป็นร้อยละ 0.25

ตารางที่ 36 การสีข้าว

(n=400)

การสีข้าว	จำนวน (ราย)	ร้อยละ
ไม่มีการสีข้าว	380	95.00
สีข้าวเอง โดยใช้เครื่องสีข้าวขนาดเล็ก	14	3.50
นำข้าวไปสีที่โรงสี ได้แก่ จ้างโรงสีทั่วไป และนำไปสีที่โรงสีชุมชน	6	1.50
รวม	400	100.00

จากตารางที่ 36 แสดงการการสีข้าว พบว่า ส่วนใหญ่ไม่มีการสีข้าว จำนวน 380 ราย คิดเป็นร้อยละ 95.00 รองลงมาคือ สีข้าวเอง โดยใช้เครื่องสีข้าวขนาดเล็ก จำนวน 14 ราย คิดเป็นร้อยละ 3.50 และนำข้าวไปสีที่โรงสี ได้แก่ จ้างโรงสีทั่วไป และนำไปสีที่โรงสีชุมชน จำนวน 6 ราย คิดเป็นร้อยละ 1.50

ตารางที่ 37 สิ้นค้าข้าวที่ขาย

(n=408)

สิ้นค้าข้าวที่ขาย	จำนวน (ราย)	ร้อยละ
ข้าวเปลือก	399	97.80
ข้าวสาร	9	2.20
รวม	408	100.00

จากตารางที่ 37 แสดงประเภทของสิ้นค้าข้าวที่ขาย ซึ่งเป็นคำถามที่สามารถตอบได้หลายคำตอบ พบว่า ส่วนใหญ่ขายเป็นข้าวเปลือก จำนวน 399 ราย คิดเป็นร้อยละ 97.80 และขายเป็นข้าวสาร จำนวน 9 ราย คิดเป็นร้อยละ 2.20

ตารางที่ 38 ผู้ซื้อข้าว

(n=458)

ผู้ซื้อข้าว	จำนวน (ราย)	ร้อยละ
โรงสี	371	81.00
พ่อค้าคนกลาง	72	15.73
ผู้บริโภครั่วไป	9	1.96
อื่น ๆ ได้แก่ โรงแรม โรงพยาบาล และชาวนา	6	1.31
รวม	458	100.00

จากตารางที่ 38 แสดงประเภทของผู้ซื้อข้าว ซึ่งเป็นคำถามที่สามารถตอบได้หลายคำตอบ พบว่า ส่วนใหญ่ขายข้าวให้โรงสี จำนวน 371 ราย คิดเป็นร้อยละ 81.00 รองลงมาคือ พ่อค้าคนกลาง จำนวน 72 ราย คิดเป็นร้อยละ 15.73 ผู้บริโภครั่วไป จำนวน 9 ราย คิดเป็นร้อยละ 1.96 และอื่น ๆ ได้แก่ โรงแรม โรงพยาบาล และชาวนา จำนวน 6 ราย คิดเป็นร้อยละ 1.31

ตารางที่ 39 การขนส่งในการขายข้าว

(n=456)

การขนส่งในการขายข้าว	จำนวน (ราย)	ร้อยละ
ขนไปขายแก่ผู้ซื้อ	371	81.36
ผู้ซื้อเข้ามารับซื้อ	84	18.42
อื่นๆ ได้แก่ ส่งไปรษณีย์	1	0.22
รวม	456	100.00

จากตารางที่ 39 แสดงการขนส่งในการขายข้าว ซึ่งเป็นคำถามที่สามารถตอบได้หลายคำตอบ พบว่า ส่วนใหญ่ขนไปขายแก่ผู้ซื้อ จำนวน 371 ราย คิดเป็นร้อยละ 81.36 ผู้ซื้อเข้ามารับซื้อ จำนวน 84 ราย คิดเป็นร้อยละ 18.42 และส่งไปรษณีย์ จำนวน 1 รายคิดเป็นร้อยละ 0.22

ตารางที่ 40 ราคาขาย

(n=400)

ราคาขายต่อเกวียน/ตัน (บาท)	จำนวน (ราย)	ร้อยละ
ไม่เกิน 5,500	2	0.50
5,501 - 6,000	32	8.00
6,001 - 6,500	199	49.75
6,501 - 7,000	134	33.50
7,001 - 7,500	24	6.00
7,501 - 8,000	2	0.50
มากกว่า 8,000 ขึ้นไป	7	1.75
รวม	400	100.00

จากตารางที่ 40 แสดงราคาขาย พบว่า ส่วนใหญ่ขายข้าวได้ในราคา 6,001 - 6,500 บาท ต่อเกวียน/ตัน จำนวน 199 ราย คิดเป็นร้อยละ 49.75 รองลงมาคือ ขายข้าวได้ในราคา 6,501 - 7,000 บาท ต่อเกวียน/ตัน จำนวน 134 ราย คิดเป็นร้อยละ 33.50 ขายข้าวได้ในราคา 5,501 - 6,000 บาท จำนวน 32 ราย คิดเป็นร้อยละ 8.00 ขายข้าวได้ในราคา 7,001 - 7,500 บาท จำนวน 24 ราย คิดเป็นร้อยละ 6.00 ขายข้าวได้ในราคามากกว่า 8,000 บาท ขึ้นไป จำนวน 7 ราย คิดเป็นร้อยละ 1.75 ขายข้าวได้ในราคาไม่เกิน 5,500 บาท และราคา 7,501 - 8,000 บาท จำนวน 2 รายเท่ากัน คิดเป็นร้อยละ 0.05

ตารางที่ 41 การเปรียบเทียบผลผลิตในรอบปีล่าสุดกับปีที่ผ่านมา

(n=400)

ประเด็น การเปรียบเทียบ	เพิ่มขึ้น		คงที่		ลดลง		รวม	
	จำนวน (ราย)	ร้อยละ	จำนวน (ราย)	ร้อยละ	จำนวน (ราย)	ร้อยละ	จำนวน (ราย)	ร้อยละ
ต้นทุนการผลิตต่อไร่	112	28.00	262	65.50	26	6.50	400	100.00
ปริมาณผลผลิตต่อไร่	36	9.00	302	75.50	62	15.50	400	100.00
คุณภาพผลผลิตที่ได้รับ	27	6.75	347	86.75	26	6.50	400	100.00
ราคาขายที่ได้รับ	21	5.25	167	41.75	212	53.00	400	100.00

จากตารางที่ 41 แสดงการเปรียบเทียบผลผลิตในรอบปีล่าสุดกับปีที่ผ่านมา ในด้านต้นทุนการผลิตต่อไร่ พบว่า ส่วนใหญ่มีต้นทุนการผลิตต่อไร่คงที่ จำนวน 262 ราย คิดเป็นร้อยละ 65.50 รองลงมาคือ เพิ่มขึ้น จำนวน 112 ราย คิดเป็นร้อยละ 28.00 และลดลง จำนวน 26 ราย คิดเป็นร้อยละ 6.50 ในด้านปริมาณผลผลิตต่อไร่ พบว่า ส่วนใหญ่ได้รับปริมาณผลผลิตต่อไร่คงที่ จำนวน 302 ราย คิดเป็นร้อยละ 75.50 รองลงมาคือ ลดลง จำนวน 62 ราย คิดเป็นร้อยละ 15.50 และเพิ่มขึ้น จำนวน 36 ราย คิดเป็นร้อยละ 9.00 ในด้านคุณภาพผลผลิต พบว่า ส่วนใหญ่ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพคงที่ จำนวน 347 ราย คิดเป็นร้อยละ 86.75 รองลงมาคือ เพิ่มขึ้น จำนวน 27 ราย คิดเป็นร้อยละ 6.75 และลดลง จำนวน 26 ราย คิดเป็นร้อยละ 6.50 ในด้านราคาขาย พบว่า ส่วนใหญ่ขายข้าวได้ในราคาลดลง จำนวน 212 ราย คิดเป็นร้อยละ 53.00 รองลงมาคือ คงที่ จำนวน 167 ราย คิดเป็นร้อยละ 41.75 และเพิ่มขึ้น จำนวน 21 ราย คิดเป็นร้อยละ 5.25

ตอนที่ 3 ปัญหาและข้อเสนอแนะในการประกอบอาชีพทำนาของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง

ข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาและข้อเสนอแนะในการประกอบอาชีพทำนาของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง มีผู้ให้คำตอบซึ่งสามารถจำแนกได้ดังตารางที่ 42 ถึงตารางที่ 43 รายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 42 ปัญหาด้านการผลิต

ปัญหาด้านการผลิต	จำนวน	ลำดับ
ปัญหาราคาปัจจัยการผลิตที่สูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง	56	1
ปัญหาเกี่ยวกับน้ำที่ใช้ในการทำนา ได้แก่ ปริมาณน้ำไม่เพียงพอต่อการทำนา และน้ำเค็มหนุนเข้าคลอง	28	2
ปัญหาข้าวตืด	4	3

จากตารางที่ 42 พบว่า ปัญหาด้านการผลิตที่เกิดขึ้นในประกอบอาชีพทำนาของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง ส่วนใหญ่เป็นปัญหาเกี่ยวกับราคาปัจจัยการผลิตที่สูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง รองลงมาคือ ปัญหาเกี่ยวกับน้ำที่ใช้ในการทำนา ได้แก่ ปริมาณน้ำไม่เพียงพอต่อการทำนา น้ำเค็มหนุนเข้าคลอง และปัญหาข้าวตืด ตามลำดับ โดยมีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับปัญหาด้านการผลิต ดังนี้

1. ควรมีมาตรการในการควบคุมราคาปัจจัยการผลิต หรือส่งเสริมและสนับสนุนเกี่ยวกับการลดต้นทุนการทำนา รวมถึงการให้ความช่วยเหลืออย่างทั่วถึงเมื่อประสบปัญหาจากภัยธรรมชาติ
2. ปรับปรุงระบบชลประทานเพื่อการบริหารจัดการน้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. ควรมีการพัฒนาแนวทางการกำจัดข้าวดี้อย่างมีประสิทธิภาพ

ตารางที่ 43 ปัญหาด้านการตลาด

ปัญหาด้านการตลาด	จำนวน	ลำดับ
ปัญหาราคาข้าวตกต่ำ	73	1
ปัญหาเกี่ยวกับมาตรฐานการชั่งน้ำหนัก การวัดความชื้น และการตรวจสอบสิ่งเจือปนของโรงสี	14	2

จากตารางที่ 43 พบว่า ปัญหาด้านการตลาดที่เกิดขึ้นในประกอบอาชีพทำนาของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง ส่วนใหญ่เป็นปัญหาราคาข้าวตกต่ำ และปัญหาเกี่ยวกับมาตรฐานการชั่งน้ำหนัก การวัดความชื้น และการตรวจสอบสิ่งเจือปนของโรงสี ตามลำดับ โดยมีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับปัญหาด้านการตลาด ดังนี้

1. ควรมีมาตรการในการประกันราคาข้าว ในราคาที่เหมาะสม
2. ส่งเสริมการผลิตข้าวที่มีคุณภาพแทนการส่งเสริมการเพิ่มปริมาณผลผลิต และสนับสนุนการรวมกลุ่มแปรรูปเป็นข้าวสาร รวมถึงการจัดการด้านช่องทางการจำหน่าย
3. ปรับปรุงมาตรการในการตรวจสอบมาตรฐานการชั่งน้ำหนัก การวัดความชื้น และการตรวจสอบสิ่งเจือปนของโรงสี

2. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพเป็นการศึกษาโดยการสัมภาษณ์ เก็บข้อมูลจากเกษตรกรต้นแบบและเครือข่ายของศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร ประชาชนชาวบ้าน ผู้นำชุมชน และชาวนาในพื้นที่ รวมถึงตัวแทนจากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งสิ้นจำนวน 20 คน ในส่วนนี้ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นการนำเสนอสภาพการณ์การผลิตและการตลาดของชาวนา ในพื้นที่ศึกษาให้มีความสอดคล้องกับองค์ประกอบของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน โดยแบ่งออกเป็น 5 ส่วน ดังนี้

1. การผลิต

พื้นที่ทำนาบริเวณชานเมืองในเขตจังหวัดนครปฐมที่ผู้วิจัยศึกษา เป็นพื้นที่ทำนาที่อยู่ระหว่างกรุงเทพมหานครกับอำเภอเมืองนครปฐมและเขตอุตสาหกรรมของจังหวัดสมุทรสาครจึงทำให้เป็นพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบอย่างต่อเนื่องจากการขยายตัวของเมือง โดยพื้นที่ทำนาในบริเวณนี้จะเป็นภาพที่สะท้อนถึงการรุกคืบของเมืองสู่พื้นที่เกษตรกรรมในบริเวณใกล้เคียง ซึ่งเกิดจากความต้องการที่ดิน

เพื่อนำมาใช้รองรับการขยายตัวของกิจกรรมใหม่ จะสังเกตได้จากภาพของนาข้าวที่อยู่ติดกับกำแพงโรงงานหรือหมู่บ้านจัดสรร อยู่หลังมหาวิทยาลัยหรือห้างสรรพสินค้า อีกทั้งบางส่วนมีสภาพเป็นทุ่งนาที่กำลังกลายเป็นทางผ่านของโครงการก่อสร้างเส้นทางขนาดใหญ่เพื่อเชื่อมต่อระหว่างกรุงเทพมหานครกับภาคตะวันตก อย่างโครงการทางหลวงพิเศษสายบางใหญ่ - กาญจนบุรี

หากพิจารณาแนวทางการทำนาของชาวนาในพื้นที่ตามลักษณะของปัจจัยการผลิต พบว่าสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 แนวทาง คือ การทำนาแบบทั่วไป และการทำนาอินทรีย์ โดยชาวนาแทบทั้งหมดในพื้นที่จะทำนาตามแนวทางการทำนาแบบทั่วไป ที่มีการใช้ปัจจัยการผลิตบางส่วนจากสารเคมีสังเคราะห์ แต่มีชาวนาอีกส่วนหนึ่งในพื้นที่ ซึ่งหากจะนับจำนวนคงไม่เกิน 30 ราย เลือกที่จะทำนาด้วยวิธีการตามแนวทางของเกษตรอินทรีย์ ที่ปฏิเสธการใช้ปัจจัยการผลิตที่เป็นสารเคมีสังเคราะห์ ซึ่งจุดเริ่มต้นในการใช้ปัจจัยการผลิตแตกต่างกันนี้ ส่งผลให้การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทั้งในและนอกแปลงนาแตกต่างกันออกไปอย่างชัดเจน รายละเอียดดังนี้

1.1 ขนาดของผืนนาและการถือครองที่ดิน ภาพรวมของผืนนาในพื้นที่จะมีลักษณะเป็นแปลงนาที่ไม่ติดต่อกัน แต่จะถูกคั่นโดยสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ เช่น ที่อยู่อาศัย โรงงานอุตสาหกรรม และจะไม่ค่อยพบภาพทุ่งนากว้างใหญ่แบบพื้นที่ทำนาอีกส่วนหนึ่งของจังหวัดนครปฐมอย่างอำเภอบางเลนหรืออำเภอกำแพงแสน โดยส่วนใหญ่จะเป็นแปลงนาขนาดประมาณ 3 - 5 ไร่ หรือ 10 - 20 ไร่ อาจมีแปลงขนาด 30 ไร่ อยู่บ้างเป็นส่วนน้อย และมีจำนวนมากกว่าครึ่งที่เป็นนาเช่า โดยเป็นการเช่าแบบรายปี ซึ่งมีทั้งแบบที่ไม่มีการทำสัญญาเช่า และแบบที่มีการทำสัญญาเช่า เป็นลายลักษณ์อักษร ดังคำอธิบายถึงภาพของผืนนาและการถือครองที่ดินในพื้นที่อย่างสั้น ๆ โดยชาวนารายหนึ่ง ซึ่งกล่าวว่า

“...นาแถวนี้จะแปลงไม่ใหญ่ เฉลี่ยประมาณซัก 20 ไร่ ส่วนใหญ่จะเป็นนาเช่า ...”

ซึ่งสอดคล้องกับที่ชาวนาอีกรายหนึ่งกล่าวถึงขนาดของแปลงนาในพื้นที่และยังได้กล่าวเพิ่มเติมเกี่ยวกับลักษณะของการทำสัญญาเช่าที่ดิน โดยกล่าวว่า

“...แปลงนึ่งก็ 4 - 5 ไร่ 10 - 20 ไร่ พวก 30 - 40 ไร่ ก็มีแต่น้อย มันจะเป็น ลีอก ๆ แปลง ๆ แบ่งซอยไปนะ ไม่ใช่ว่าแปลงเดียว 30 ไร่หรอก นาเช่าก็เยอะ ลัก 70 - 80 เพอร์เซ็นต์ โดยมากจะมีสัญญา ปีนึ่งบ้าง 3 ปีบ้าง ก็แล้วแต่เจ้าของที่ค้ำนั้นแหละ...”

ภาพรวมของลักษณะการถือครองที่ดิน รวมถึงความไม่แน่นอนในการทำนาเช่า ยังถูกบอกเล่าเพิ่มเติมโดยชาวนารายหนึ่งซึ่งทำนาอยู่หลังห้างสรรพสินค้าที่เพิ่งสร้างขึ้นไม่นาน โดยได้กล่าวว่า

“...ผมทำตั้งแต่ พ.ศ. 2526 สมัยนั้นแฉนี้มาเยอะ นาทั้งนั้นเลย แต่เดี๋ยวนี้มันหายไปเกือบหมดแล้ว ที่ทำอยู่ส่วนใหญ่ก็เข้ากันทั้งหมด เพราะเดี๋ยวนี้คนรวยเค้าซื้อที่ไว้หมดแล้ว ถ้าเค้าจะเอาที่ดินก็ต้องให้เค้า ถึงตามกฎหมายเค้าต้องบอกเราก่อนก็เถอะ แต่ถ้าเค้าจะเอาเราก็ไปเรียกร้องอะไรเค้าไม่ได้ ก็เราอยากไปทำของเค้าเอง...”

สอดคล้องกับที่ชวานารายหนึ่งเล่าถึงความไม่แน่นอนของการเช่าที่ดิน ว่า

“...เจ้าของที่เค้าจะต้องกรวันไหน เค้าขายได้วันไหน วันดีคืนดีเค้าก็จะมาบอกปีหน้านี้หยุดนะ ตกลงกับคนซื้อแล้ว ปีหน้าจะมาทำธุรกิจแล้วนะ จะถมแล้วนะ อาจจะไม่เก็บค่าเช่าหน้านี้ แต่จริง ๆ มันมีกฎหมายคุ้มครองอยู่ ที่ว่าต้องบอกผู้เช่าก่อนเป็นระยะเวลาเท่าไรก่อนจะเลิกสัญญา แต่ส่วนใหญ่เค้าก็ไม่ไปเอาเรื่องเอาราวกันหรอก ชวานาเค้าพูดง่าย ถ้าไม่ให้เค้าทำเค้าก็ไม่ทำ เค้าไม่ได้ตีแพ่งอะไร ที่ของคุณ คุณก็มาทำไป มันก็เป็นอย่างนี้ เอาแน่เอาอนอะไรไม่ได้หรอก...”

นอกจากนี้ยังพบว่าในชวานาหนึ่งรายอาจถือครองที่ดินในการทำนาหลายแปลง ขึ้นอยู่กับโอกาสและทุนทรัพย์ในการเช่าที่ดิน และโดยส่วนใหญ่ของชวานาที่ทำนาเช่ามักจะเคยมีที่นาเป็นของตนเองมาก่อน แต่ต้องสูญเสียที่ดินไปเนื่องจากสาเหตุและปัจจัยที่หลากหลาย ดังที่ชวานารายหนึ่งเล่าว่า

“...อย่างของผมที่ทำอยู่ที่บ้านนะส่วนตัวเอง แต่มีไปเช่าเค้าตรงวัดลานตากฟ้าจริง ๆ มันก็เป็นที่ดินของผมนี่ละ แต่ผมขายไปแล้ว คนกรุงเทพฯ เค้ามาซื้อไปแล้ว ที่นี้เจ้าของเค้าไม่ได้ทำอะไร ผมก็เลยขอเช่าเค้าทำนาต่อ อย่างหมู่บ้านตรงปากทาง ตอนแรกก็เป็นนาหมดแหละ เค้าก็ขายกันไป โรงงานหลังใหญ่ตรงนั้นเมื่อก่อนก็เป็นนา เจ้าของเค้าเอาเข้าธนาคารแล้วส่งไม่ไหว ก็ต้องหาคนมาซื้อ ตัดจากธนาคารไป อย่างแปลงข้าง ๆ นี้ก็ที่คนกรุงเทพฯ...”

สอดคล้องกับที่ชวานาอีกรายหนึ่งกล่าวถึงสาเหตุในการสูญเสียที่ดินของชวานาในพื้นที่ โดยกล่าวว่า

“...ความเจริญมันเข้ามาตามถนน แล้วเงินมันก็จะมาล่อใจเรา เช่น มีนายทุนเข้ามา คนที่เป็นหนี้อยู่แล้วก็อยากจะขาย แล้วการทำเกษตรมันก็ไม่ได้ร่ำรวยอะไร พอเด็กรุ่นใหม่

เห็นว่ามีคนเขาจะมาซื้อที่และให้ราคาดีก็อยากให้ขาย ยุให้พ่อแม่ขายเพราะจะได้เอาเงินไปซื้อของซื้อมอเตอร์ไซด์บ้าง และที่สำคัญคือเขาให้ราคาสูงมันก็น่าสนใจที่จะขาย ...”

นอกจากสาเหตุข้างต้น ยังมีสาเหตุในการสูญเสียที่ดินจากการขาดทุนจากการประกอบอาชีพทำนา เนื่องจากในการทำนาต้องเผชิญกับความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นในการผลิตซึ่งพึ่งพิงอยู่กับสภาพดินฟ้าอากาศและความไม่แน่นอนของราคาข้าว ดังที่ชาวนารายหนึ่งอธิบายว่า

“...การลงทุนทำเกษตรกรรมมันมีปัจจัยอะไรหลายอย่าง มีความเสี่ยง อย่างการทำพืชเชิงเดี่ยวแบบการปลูกข้าว และหวังว่าจะได้เต็มที่แน่นอน แต่พอก็ทำไปมา ก็โดนเพลี้ยบ้าง โรคระบาดตามฤดูกาลบ้าง พอขายขาดทุน เงินทุนก็หายไป ทีนี้เลยต้องกู้จาก ธกส.บ้าง ญาติพี่น้องบ้าง นอกระบบบ้าง แต่ก็ใช้เค้าไม่ได้ เพราะปีนึงทำนาแค่ 2 ครั้ง พอครั้งแรกขาดทุนก็เสียไปครั้งนึงแล้วลงทุนครั้งใหม่ก็ต้องเอาเงินมาลงอีก ก็มาตั้งต้นใหม่ พอครั้งใหม่นี้อาจจะได้กำไรนิดหน่อย แต่ก็ไม่สามารถเอามาลบล้างของเดิมครั้งก่อนได้ ถ้าโชคร้ายอาจไปเจอน้ำเยอะซ้ำอีกที ก็ไปกันใหญ่เลย แถมรายได้อื่นก็ไม่มี นี่แหละคือปัญหาทำให้ที่ดินหลุดมือเป็นส่วนใหญ่ และยังมีเรื่องของราคาข้าวด้วย ถึงทำได้ดีแต่ราคาไม่สมเหตุสมผลก็ไปไม่ได้...”

ภาพคร่าว ๆ เกี่ยวกับขนาดของผืนนาและลักษณะการถือครองที่ดิน รวมถึงสาเหตุที่ทำให้ชาวนาต้องสูญเสียที่ดิน อีกทั้งสภาพทางเศรษฐกิจของชาวนาในพื้นที่ ยังได้ถูกบอกเล่าโดยชาวนารายหนึ่งซึ่งเกษตรกรต้นแบบศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตรโดยกล่าวว่า

“...ขนาดของที่นาส่วนใหญ่ก็ประมาณ 5 ไร่ ถึง 30 ไร่ 100 ไร่ก็ยังมี ที่เค้าจะไม่ค่อยเหมือนกัน บางคนมีที่เยอะ แต่จะเป็นนาเช่าซะส่วนมาก แต่ของผมนี่เป็นของปู่ย่าตายายส่วนใหญ่ที่เค้าเช่าที่ก็เคยเป็นของตัวเอง อย่างแปลงนาข้างหน้า เมื่อก่อนก็เป็นของเค้า เค้าขายไป ตอนนี่เปลี่ยนมือไปแล้ว เป็นของคนกรุงเทพฯ ๆ แล้ว ก็กลายเป็นมาทำมาเช่านาของตัวเอง เกษตรกรไทยส่วนมากเค้าจะเป็นแบบนี้ เขามีรายได้น้อย เขาไม่มีทางออกก็เลยต้องขายไป แล้วเจ้าของใหม่เขาไม่รู้จะทำอะไรเขาก็เลยให้เช่าต่อ ส่วนมากจะต้องมีสัญญาเช่า ก็แล้วแต่เขาจะทำแบบไหน ปัจจุบันส่วนมากจะทำปีต่อปี คิดราคาไร่ละพันขึ้นต่ำ ส่วนเหตุที่ต้องขายที่กันส่วนใหญ่ก็กู้เงินมา แล้วก็หนี้สะสมสุดท้ายก็ต้องขายไป เมื่อก่อนชาวนาข้าวมันไม่มีราคานะ ก็คือขายมาบางทีมันก็ได้กำไรหรือหักก็ขาดทุน ทีนี้ก็ต้องไปกู้มามันก็เหมือนดินพอกหางหมู มันสะสมไปเรื่อย ๆ ก็จะทำไม่ได้ อยู่ในวงจรนี้ บางทีก็ต้องจำใจต้องขาย ชาวนาส่วนมากก็จะเป็นแบบนี้ แต่ปัจจุบันมาหลัง ๆ ชาวนามีความรู้เพิ่ม

มากขึ้นเรื่อย ๆ มีเทคนิคการทำนาเพิ่มมากขึ้น มีเทคโนโลยีที่ทันสมัยมากขึ้น ทำให้ชาวนาสะดวกสบายมากขึ้น มันก็เลยทำให้การทำนามันค่อนข้างจะพออยู่ได้ แต่ก็ไม่ได้ร่ำรวยอะไรมากมาย...”

นอกจากการสูญเสียที่ดินในการทำนาแล้ว การเป็นพื้นที่ชานเมืองที่ต้องรองรับการขยายตัวของเมือง ยังส่งผลให้ชาวนาที่ทำนาเช่าหลายรายถูกเจ้าของที่ดินยกเลิกการให้เช่า เนื่องจากต้องการขายที่ดินหรือให้ภาคธุรกิจอื่น ๆ มาเช่าแทนด้วยราคาเช่าที่สูงกว่า ดังที่ผู้ใหญ่บ้านรายหนึ่งซึ่งยังคงมีรายได้จากทำนาเป็นอาชีพหลัก กล่าวว่

“...สักห้าปีมานี้มีการบอกเลิกสัญญากันเยอะนะ ยิ่งแถบบ้านผมมันอยู่ในพื้นที่ที่กำลังจะกลายเป็นเมืองในวันข้างหน้า ตั้งแต่มหาชัยเข้ามานี่ ชาวนาหยุดต้องทำนาไปเป็นสิบแปลง ผมออกรังวัดที่ทุกวัน ลูกบ้านผมโดนบล็อกแปลงไปเยอะ หมดไปน่าจะเป็นร้อยไร่แหละ บ้านนี้งาน บ้านนี้ไร่ บ้านนี้สองแปลง ล้งไม่ให้ทำแล้ว มาบวกกับเส้นมอเตอร์เวย์ผ่านมาด้วย ที่มาจากทางบางใหญ่ โอ้โฮ ตอนนี้ราคาที่ดินกระโดดหมดเลย แลวนี่ได้รับผลกระทบหมดแหละ...”

สรุปได้ว่า ขนาดของผืนนาของชาวนาในพื้นที่ชานเมืองที่ศึกษา จะเป็นแปลงนาที่มีขนาดไม่ใหญ่นัก โดยมีขนาดประมาณ 5 - 20 ไร่ และแปลงนาแต่ละแปลงมักจะไม่อยู่ติดกัน แต่จะถูกคั่นโดยสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ เช่น ที่อยู่อาศัยหรือโรงงานอุตสาหกรรม ส่วนการถือครองที่ดินของชาวนาส่วนใหญ่จะเป็นการเช่าที่ดินในการทำนา โดยชาวนาที่ทำนาเช่าดังกล่าวมักจะเคยมีที่ดินเป็นของตนเองมาก่อน แต่ขายไปเนื่องจากต้องการนำเงินที่ได้จากการขายที่นาไปใช้จ่ายในกิจกรรมอื่น ๆ ในครัวเรือน รวมถึงนำไปใช้หนี้สินซึ่งเกิดมาจากการลงทุนในการทำนา นอกจากนี้ชาวนาบางรายอาจถือครองที่ดินในการทำนามากกว่าหนึ่งแปลง ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขด้านทุนทรัพย์และโอกาส ในการเช่าที่ดิน

1.2 เมล็ดพันธุ์ ในการแบ่งประเภทของพันธุ์ข้าวตามปัจจัยต่าง ๆ นั้น สามารถแบ่งออกได้ หลายประเภท ขึ้นอยู่กับปัจจัยที่ใช้ในการพิจารณา เช่น สภาพพื้นที่เพาะปลูก อายุ การเก็บเกี่ยว รูปร่างเมล็ด แต่เมื่อพิจารณาตามลักษณะความไวต่อช่วงแสง หมายถึง การตอบสนอง ของต้นข้าวที่มีต่อระยะเวลาที่ได้รับแสงต่อวันซึ่งจะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามฤดูกาล ทำให้สามารถแบ่งพันธุ์ข้าวได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ ข้าวไวแสง และข้าวไม่ไวแสง โดยพันธุ์ข้าวที่ชาวนาส่วนใหญ่ในพื้นที่เลือกปลูกจะเป็นข้าวไม่ไวแสง และมีเพียงส่วนน้อยที่ปลูกข้าวไวแสง

ข้าวไม่ไวแสง จะเป็นพันธุ์ข้าวที่ระยะเวลาในการได้รับแสงต่อวันไม่มีผลต่อการออกดอก แต่จะออกดอกเมื่อต้นข้าวครบระยะการเจริญเติบโต ทำให้สามารถปลูกได้ตลอดปี เป็นพันธุ์ข้าวลูกผสมที่พัฒนาสายพันธุ์ขึ้นจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมการข้าว สถานีวิจัยพันธุ์ข้าวมี

ลักษณะลำต้นเตี้ย ให้ผลผลิตสูง ต้านทานต่อโรคและแมลง มีการตอบสนองต่อการใช้ปุ๋ยในอัตราที่สูง ไม่นิยมนำมาบริโภคเนื่องจากเป็นข้าวแข็ง ส่วนใหญ่จึงถูกขายให้โรงสีเพื่อนำไปเป็นวัตถุดิบ ในอุตสาหกรรมอาหาร โดยพบว่า มีการปลูกทั้งข้าวที่มีอายุการเก็บเกี่ยวประมาณ 90 วัน ได้แก่ กข 51 กข 61 และพิษณุโลก 2 และข้าวที่มีอายุการเก็บเกี่ยว 120 วันโดยประมาณ ซึ่งได้แก่ กข 31 กข 41 กข 47 กข 49 กข 57 และสุพรรณบุรี 1

นอกจากนี้ยังมี ปทุมธานี 1 (ข้าวหอมปทุม) ปทุมเทพ หอมนิล และไรซ์เบอร์รี่ ซึ่งเป็นข้าวไม่ไวแสงที่มีอายุการเก็บเกี่ยว 120 วันโดยประมาณ แต่เป็นข้าวที่สามารถนำมาบริโภคได้ เนื่องจากเป็นข้าวคุณภาพดี และมีคุณค่าทางโภชนาการ ทำให้พันธุ์ข้าวเหล่านี้เป็นพันธุ์ที่ชาวนาที่ทำนาอินทรีย์เลือกปลูก เนื่องจากชาวนาที่ทำนาอินทรีย์มักจะแปรรูปเป็นข้าวสารเพื่อขายให้แก่ผู้บริโภคโดยตรง ซึ่งโดยส่วนใหญ่จะเป็นผู้บริโภคที่ให้ความสนใจเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพ และยังพบว่ามีการปลูกข้าวหอมปทุมในชาวนาที่ทำนาทั่วไปบางรายอีกด้วย ส่วนสาเหตุที่ไม่เป็นที่นิยมปลูกของชาวนาทั่วไปทั้งที่มีราคาสูงกว่าข้าวไม่ไวแสงพันธุ์อื่น ๆ ได้รับการอธิบายโดยชาวนารายหนึ่งว่า

“...การดูแลก็เหมือนกันกับข้าวอื่นนั่นแหละ แต่หอมปทุมจะปลูกยากถ้าเป็นที่ลุ่ม มันจะล้มหมดเพราะเป็นข้าวสูง ต้องดูช่วงปลูกดี ๆ แต่หอมปทุมนี่ราคาดีกว่าข้าวอื่นนะ แล้วเอาข้าวแค่ 80 เปอร์เซ็นต์ คือข้าวเขียวเหลือง ๆ รำไร ๆ แค่นี้เอาแล้ว เพราะไม่ต้องไปวัดความชื้น แต่ต้องเอาไปขายที่กำแพงแสน มีโรงสีเดียว ถ้าเราเอาไปขายที่โรงสีทั่วไปก็จะได้ราคาเท่าข้าวทั่วไป ต้องเป็นคนที่มีนาเยอะ ๆ ถึงจะทำแล้วคุ้ม เพราะเอาไปขายกำแพงแสนมันไกล ค่าขนส่งมันราคาสูง...”

ซึ่งสอดคล้องกับที่ชาวนาอีกรายหนึ่งเล่าถึงการขายข้าวหอมปทุมที่ต้องนำไปขายนอกพื้นที่ ทำให้มีค่าใช้จ่ายในการขนส่งมากขึ้น แต่เมื่อคำนวณค่าใช้จ่ายแล้วยังมีส่วนต่างระหว่างราคาข้าวกับต้นทุนมากกว่าการปลูกข้าวพันธุ์อื่น โดยได้กล่าวว่า

“...ตอนนี้ที่มีราคาสูงจะเป็นหอมปทุม จะมีโรงสีที่รับซื้ออยู่ที่กำแพงแสน แต่ถ้าขายตามโรงสีบ้านเราก็ได้เท่าราคาข้าวปกติไป แต่ว่าถ้าเอาไปขายโรงสีกำแพงแสน จะได้ราคาสูงกว่ากัน เป็นต้นเป็นพันเลย แต่ผมว่าก็คุ้มนะ เพราะขายอยู่บ้านเราค่ารถตันละ 150 บาท แต่ถ้าไปนุ่นเราเสียค่ารถตันละ 250 เพิ่มค่ารถไปอีกตันละ 100 แต่ว่าราคาข้าวอยู่ที่นี้กับไปที่นุ่น ราคาข้าวมันสูงกว่ากันไปอีกพันนึง มันก็ยังเหลือ 800 กว่าบาท...”

อย่างไรก็ตาม ชาวนาที่ปลูกข้าวชนิดไม่ไวแสงนี้ก็ได้ปลูกข้าวพันธุ์เดิมซ้ำในทุกรอบการทำนา แต่จะมีการปรับเปลี่ยนพันธุ์ข้าวโดยมีเหตุผลและปัจจัยในการเลือกพันธุ์ข้าวที่หลากหลาย

ทั้งความเหมาะสมต่อลักษณะของพื้นที่ และสภาพอากาศ เนื่องจากข้าวบางสายพันธุ์สามารถทนทานต่อสภาพน้ำท่วมได้ดี บางสายพันธุ์เจริญเติบโตได้ดีในสภาพอากาศเย็นและมีลำต้นที่แข็งแรงทนทานต่อลมแรงในช่วงฤดูหนาว รวมถึงความทนทานต่อศัตรูข้าว เช่น เพลี้ย หนอน และโรคระบาดตามฤดูกาล ที่แตกต่างกันออกไปตามแต่ละสายพันธุ์ โดยที่ความรู้เกี่ยวกับพันธุ์ข้าวของชาวนาอาจเกิดจากการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ในการปลูกข้าวพันธุ์ต่าง ๆ ด้วยตัวเอง เกิดจากการพูดคุยแลกเปลี่ยนหรือสังเกตจากชาวนารายอื่น ๆ ในพื้นที่ รวมถึงได้รับคำแนะนำจากหน่วยงานราชการ ดังที่ชาวนารายหนึ่งเล่าว่า

“...ที่เค้าเปลี่ยนเพราะบางทีคนทำนาหลายบ้านเค้าก็รู้จักกันทั้งหมด เวลาไปไหนไปงานบวช งานศพ เค้าจะนั่งคุยกัน จะพันธุ์อะไร ปลูกอันไหนดี ก็เปลี่ยนตามกันไป อีกร้อยพันธุ์ข้าวก็ออกใหม่เรื่อย ขึ้นอยู่กับฤดูกาล กรมวิชาการเค้าจะบอกช่วงไหนเหมาะกับข้าวพันธุ์ไหน ชาวนาเค้าก็จะเลือกตามนั้น...”

โดยที่ชาวนารายหนึ่ง ได้อธิบายถึงเหตุผลในการเลือกพันธุ์ข้าวที่ปลูกในแต่ละรอบการทำนาที่ขึ้นอยู่กับสภาพอากาศในแต่ละฤดูกาล รวมถึงแปลงนาข้างเคียงก็ยังเป็นปัจจัยสำคัญในการเลือกพันธุ์ข้าวอีกด้วย โดยกล่าวว่า

“...รอบที่หว่านช่วงต้นเดือนธันวาคมไปเกี่ยวช่วงเดือนมีนา รอบนี้จะทำข้าวสูงพวก 31 57 หอมปทุม พวกนี้เป็นข้าว 4 เดือนเต็ม ข้าวจะสูง แข็งแรง ต้านทานโรคได้ดี ก็จะได้น้ำหนักดีหน่อย แล้วพอช่วงเดือนพฤษภาคมก็หว่านใหม่อีกที รอบนี้อาจจะโดนฝน ก็ทำพวก 41 ต้นมันจะเตี้ย แล้วระยะจะร่นมาเป็นประมาณ 105 - 110 วัน พอตอนเกี่ยว ก็จะไม่ถึงช่วงที่ฝนตก ไม้ขึ้นข้าวขึ้นอีก แล้วเขาจะเลือกปลูกพันธุ์เดียวกันในพื้นที่เดียวกัน เพราะนามันจะแบ่งเป็นล็อก ๆ ต้องผ่านกัน เข้าไปอย่างพอเจ้าแรกหว่าน เจ้าสองเขาก็จะหว่านวันเดียวกัน จะได้เกี่ยวพร้อมกัน เพราะตอนรถวิ่งเกี่ยวก็ต้องเกี่ยวผ่านกันไป มันก็เลยต้องเป็นพันธุ์เดียวกัน พุดง่าย ๆ ว่าต้องตามใจเจ้าของที่อยู่ติดถนนนั้นแหละ...”

ซึ่งสอดคล้องกับที่ชาวนารายหนึ่งได้กล่าวถึงเหตุผลในการเลือกพันธุ์ข้าว ว่า

“...ตอนที่ปลูก 41 แล้วก็ เอ็มจี (mgc1) เป็นพันธุ์ที่เค้าผสมมาใหม่ได้ผลผลิตดี ทำตอนนี้ (เดือนมกราคม) ถือว่าดี เพราะเค้าทำกันปีที่แล้วหน้านี้ได้ไร่ละตันกว่าทุกเจ้า อย่างข้าง ๆ นี้ของเค้า 20 ไร่ เท่าของเรา เค้าทำได้ 25 เกียน (เกวียน) เราได้ 17 เกียน มันต่างกันมัยละ คิดแล้วมันก็

เกิดกิเลส แต่เราต้องทำให้ตรงหน้า ไม่ใช่เค้าทำหน้านี้แต่เราไปทำหน้าที่ฝน เราก็คึกษาดูเค้าว่าปีที่แล้ว เค้าทำพันธุ์นี้หน้านี้ เค้าหว่านช่วงพฤศจิกายน ธันวา ปีนี้เราก็ตามเขา คือข้าวต้องให้มันตรงฤดู ตรงหน้ามัน...”

นอกจากนี้ ชาวนารายหนึ่ง ได้อธิบายถึงความเหมาะสมกับสภาพอากาศที่แตกต่างกันออกไปของข้าวแต่ละสายพันธุ์ โดยกล่าวว่า

“...41 มันได้ดีนะ แต่ต้องทำนาปรัง คือหว่านช่วงพฤศจิกายน ไปเกี่ยวเอาประมาณเมษา ข้าวมันไม่เหมือนกัน มันชอบแล้วแต่ฤดู บางอย่างมันก็ชอบหน้าแล้ง บางอย่างก็ชอบหน้าฝน ข้าวใหญ่ อย่างพวก 57 มันเป็นพันธุ์สูง ไปทำหน้าฝนไม่ได้ เดี่ยวลมมาพัดล้มแขน้าอีก...”

อายุการเก็บเกี่ยวก็เป็นอีกหนึ่งปัจจัยสำคัญที่ชาวนาใช้ในการตัดสินใจเลือกพันธุ์ข้าวที่ปลูก เนื่องจากในบางพื้นที่เป็นที่ลุ่มที่มักจะถูกน้ำท่วมในช่วงปลายปี ชาวนาที่วางแผน การเพาะปลูก เพื่อเก็บเกี่ยวในช่วงดังกล่าว จึงต้องปลูกข้าวที่มีอายุสั้นเพื่อให้เกี่ยวได้ทันก่อนที่น้ำจะท่วม และในกรณีของชาวนาที่เพิ่มรอบการทำนาเป็นปีละ 3 ครั้ง หรือ 2 ปี 5 ครั้ง ก็จะเลือกปลูกข้าวที่มีอายุสั้นเช่นกัน ดังที่ชาวนารายหนึ่งอธิบายถึงเหตุผลในการเลือกพันธุ์ข้าวที่ปลูกในแต่ละรอบการทำนา โดยกล่าวว่า

“...อย่างของผมมี 2 แปลง รอบก่อนที่เพิ่งเกี่ยวไปนี่ (เดือนมกราคม) ก็ปลูกคนละ พันธุ์กัน เพราะแปลงนี้มันเป็นที่ลุ่มเสี่ยงน้ำท่วม ก็ต้องเลือกปลูกพิษณุโลก 2 เพราะเป็นข้าวข้าว 90 วัน แต่อีกแปลงนี่เป็นที่ดอน ก็ปลูก 41 เพราะให้น้ำหนักดี แต่เที่ยวใหม่ที่ว่า จะลง 57 ทั้งสองแปลง เพราะอากาศช่วงนี้มันจะเย็น ๆ หน่อย ไม่เหมาะกับ 41...”

นอกจากนี้เหตุผลในการปรับเปลี่ยนพันธุ์ข้าวที่ปลูกยังมาจากความเชื่อที่ว่า หากปลูกข้าวพันธุ์เดิมในพื้นที่เดิมซ้ำ ๆ จะทำให้ได้ผลผลิตไม่ดี ต้องเปลี่ยนพันธุ์ข้าวทุก 2 - 3 รอบการทำนา จะทำให้ข้าวพันธุ์ใหม่ที่ปรับเปลี่ยนมาปลูกมีลักษณะที่เรียกว่า ข้าวตื่นที่ ซึ่งจะทำให้ข้าวเจริญเติบโตได้ดีและให้ผลผลิตในปริมาณมาก ดังที่ชาวนารายหนึ่งอธิบายถึงความเชื่อดังกล่าว ว่า

“...ที่ว่าข้าวตื่นที่ ก็อาจจะมีส่วน แต่สันนิษฐานว่า ข้าวแต่ละพันธุ์เค้าชอบอาหาร ชอบแร่ธาตุในดินไม่เหมือนกัน พอเราปลูกข้าวพันธุ์นี้ เค้าก็จะดูดซับแร่ธาตุอย่างนี้ในดินไป พอปลูกหลาย ๆ รอบเข้า แร่ธาตุอันนี้มันก็หมดไป ทำให้ได้ผลผลิตไม่ดี แต่พอปลูกพันธุ์อื่นที่ชอบแร่ธาตุอีก อย่างที่มันยังมีอยู่เยอะในที่ตรงนั้น ข้าวก็งาม แต่ก็อาจจะแก้ปัญหาดังนี้ด้วยการเติมสารอาหาร ลงไป

ปรับปรุงบำรุงดิน ปุ๋ยพืชสด ปอเทือง ปุ๋ยคอก ดินมันก็จะดีขึ้น เราก็ปลูกข้าวพันธุ์เดิมต่อไปได้เรื่อย ๆ...”

สอดคล้องกับที่ชาวนาอีกรายหนึ่งกล่าวถึงความเชื่อในเรื่องข้าวคืนที่ โดยกล่าวว่า

“...ไม่จริงหรอก มันเป็นเพียงความเชื่อ แถวนี่ก็เหมือนกัน คนที่ว่าเขาไม่วิเคราะห์จริง ๆ สมมุติว่าแปลงนี้ปลูกพันธุ์ กข 57 ไปปีหน้าเค้าจะไม่ปลูกแล้วแปลงนี้ ถ้าเก็บเมล็ด ก็เอามาปลูกอีกแปลงแทน เค้าจะคิดอย่างนั้น แต่ผมไม่คิดอย่างนั้น ผมเก็บแล้วก็ปลูกในนี้ได้ผลผลิตก็ไม่แตกต่างที่เค้าคิดเพราะเค้าบอกว่าจากความเชื่อ ข้าวมันเปลี่ยน พื้นที่เดิวนี่เราเปลี่ยนหลายพันธุ์ เขาว่ามันจะคืนที่ เค้าคิดแบบนั้น มันไม่ใช่ มันอยู่ที่การดูแล สมมุติข้าวพันธุ์นี้มันอาจจะชอบแร่ธาตุแบบนี้ แล้วพอปลูกปีต่อไปแร่ธาตุแบบนี้ก็จะถูกของเค้าใช้ไปแล้ว...”

อย่างไรก็ตาม การปรับเปลี่ยนพันธุ์ข้าวอาจไม่ใช่ทางแก้ปัญหาระยะยาวที่ลดลงของชาวนาทุกราย โดยชาวนาบางรายแก้ปัญหาดังกล่าวด้วยการปรับเปลี่ยนแหล่งที่มาของเมล็ดพันธุ์ โดยที่ยังคงปลูกข้าวพันธุ์เดิม ดังที่ชาวนารายหนึ่งได้กล่าวว่า

“...ที่ไม่ดีเพราะว่าเหมือนเราเพาะสัตว์นี้แหละ พอปีสองปีไป มันเหมือนน้ำเชื่อมมันอาจจะไม่แรง พอเปลี่ยนพันธุ์ใหม่มันก็ดีขึ้น แต่อย่างเราไม่อยากจะเปลี่ยนพันธุ์ เพราะที่เราปลูกพิษณุโลก 2 ได้ดีที่สุดแล้ว ก็เลยลองเปลี่ยนจากที่เคยซื้อจากสุพรรณมาสั่งจากทางพิษณุโลก ปรากฏว่าแจ่วเลย...”

นอกจากข้าวไม่ไวแสงที่ชาวนาส่วนใหญ่ในพื้นที่เลือกปลูกแล้ว ยังมีชาวนาอีกจำนวนหนึ่งที่เลือกปลูกข้าวไวแสงซึ่งเป็นพันธุ์พื้นเมืองตามธรรมชาติ (ข้าวพันธุ์พื้นเมืองส่วนใหญ่ในประเทศไทยจะเป็นข้าวไวแสง) โดยจะเปลี่ยนจากการเจริญเติบโตทางลำต้นมาเป็นการออกดอก เมื่อได้ระยะเวลาในการได้รับแสงต่อวันน้อยกว่า 12 ชั่วโมง (กลางวันสั้นกว่ากลางคืน) โดยจะอยู่ในช่วงเดือนตุลาคมถึงเดือนมกราคม หรืออาจกล่าวได้ว่า ข้าวไวแสงจะออกดอกในช่วงเดือนดังกล่าวเท่านั้นไม่ว่าจะปลูกในเดือนใดก็ตาม ลักษณะของข้าวประเภทนี้จะมียาคต้นสูง การแตกกออ่อน ให้ผลผลิตต่ำ แต่จะเป็นข้าวที่มีคุณภาพดี นิยมนำมาบริโภค

ข้าวไวแสงที่พบว่ามีปลูกในพื้นที่ ได้แก่ ข้าวหอมมะลิ (ขาวดอกมะลิ 105) ซึ่งเป็นข้าวคุณภาพดี มีกลิ่นหอมคล้ายใบเตย มีความนุ่ม อร่อย และได้รับความนิยมของตลาด ทั้งภายในและต่างประเทศ อย่างไรก็ตาม ข้าวหอมมะลิที่ขึ้นชื่อในเรื่องความหอม อร่อย จะเป็นข้าวที่ปลูกทางภาค

ตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดยโสธร ซึ่งนอกจากข้าวหอมมะลียังมีข้าวไวแสง อีกพันธุ์หนึ่งที่มีการปลูกในพื้นที่และยังเป็นข้าวพันธุ์พื้นเมืองในท้องถิ่น โดยมีชื่อปกป้องถึงต้นกำเนิดของสายพันธุ์ว่า ข้าวหอมนครชัยศรี

ข้าวหอมนครชัยศรี นับได้ว่าเป็นพันธุ์ข้าวพื้นเมืองในท้องถิ่นเพียงพันธุ์เดียวที่ยังคงมีการปลูกในพื้นที่ หากจะนับจำนวนชาวนาที่ปลูกในปัจจุบันก็คงไม่เกิน 10 ราย แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า ชาวนาในพื้นที่มีความคิดเห็นที่แตกต่างกันออกไปเกี่ยวกับความเป็นข้าวพันธุ์พื้นเมืองในท้องถิ่นของข้าวหอมนครชัยศรี โดยชาวนารายหนึ่งที่ปลูกข้าวหอมนครชัยศรีและแปรรูปเป็นข้าวสารขายต่อผู้บริโภคโดยตรง ได้กล่าวถึงคุณภาพและที่มาที่ไปของข้าวหอมนครชัยศรี โดยกล่าวว่า

“...เราก็มั่นใจในคุณภาพแหละ เคยไปแข่งได้อันดับมา 1 ชนะข้าวหอมมะลิ แต่มันเคยหายไปจากที่นี่ประมาณ 50 - 60 ปี แล้วไปเจอที่ฉะเชิงเทรา ที่เค้าเอาไปเปลี่ยนชื่อเป็นข้าวขาวขวัญชัย แต่ปัจจุบันข้าวขาวขวัญชัยที่เค้าว่าเป็นพันธุ์เดียวกับเรา กลายเป็นข้าวแข็ง เราก็เลยงง อย่างมีคนเค้าอยู่พุทธมณฑลเค้าเอามาปลูกแต่บอกว่ากินไม่อร่อย แข็ง แต่ลูกเค้าเรานี้มีแต่คนชอบ ล่าสุดไปออกงานมา คนกินเค้าก็ชอบกัน อย่างข้าวที่เราเก็บเกี่ยวจากปี 59 มาขายในปีนี้ไม่พอขาย ลูกเค้าต้องจอง ...”

คล้ายกับที่ชาวนารายหนึ่งซึ่งได้เคยศึกษาและทดลองปลูกข้าวหอมนครชัยศรี เล่าถึงเรื่องราวเกี่ยวกับข้าวสารพันธุ์ดังกล่าว ว่า

“...เมื่อปี 49 ผมไปที่ปทุม ที่พิพิธภัณฑสถานเฉลิมพระเกียรติพระเจ้าอยู่หัว มีบุษ ไปออก และเห็นชื่อข้าวหอมนครชัยศรี ก็เลยสนใจไปถามเค้า ที่สนใจเพราะเห็นเป็นชื่อบ้านเราก่อนหน้านั้นก็ไม่รู้จักหรอก ถามไปถามมา โอ้โฮ เป็นข้าวของนครปฐม เค้าว่ามันไปขยายพันธุ์ และเป็นการค้าอยู่ที่ฉะเชิงเทรา คือ มีคนชื่อนายขวัญชัย เป็นเกษตรกรอยู่ที่ฉะเชิงเทราแล้วเขาเอาไปปลูกที่นู่น ประมาณ 40 ปี มาแล้ว เค้าเอาไปสืชายใช้ชื่อข้าวหอมศรีโสธร ที่นี้ผมก็เลยขอข้าวเปลือกเค้ามาขยายพันธุ์ ได้มาไม่ถึงกิโลหรอก ก็ทำไว้กินไม่ได้ขาย ใครไปใครมาก็ให้เค้าบ้าง มันก็นุ่ม หอมอ่อน ๆ แต่ผลผลิตต่ำ เต็มที่เลยก็ได้สัก 600 โลต่อไร่ ก็ทำมาเรื่อย แต่มาเลิกเอาเมื่อสองสามปีมานี้ เพราะมันต้องเก็บพันธุ์เอาไว้ปีนึ่งถึงจะได้ทำ แล้วของผมมันข้าวหลายอย่าง ก็เลยหมดไป...”

การหายไปจากพื้นที่เป็นเวลาหลายสิบปี จึงทำให้เกิดความไม่มั่นใจเกี่ยวกับสายพันธุ์ของข้าวหอมนครชัยศรี ดังที่ชาวนาอีกรายหนึ่งในพื้นที่อำเภอนครชัยศรีที่เคยปลูกข้าวหอมนครชัยศรี ได้กล่าวว่า

“...ล่าสุดปลูกเมื่อปี 56 แต่มีความรู้สึกว่ามันก็เหมือนข้าวธรรมดาทั่วไป มันนิ่มนะ อร่อย แต่ไม่ค่อยหอม ลู่ออมมะลิไม่ได้ เราถึงกังวลว่ามันอาจจะไม่ใช่พันธุ์แท้ เพราะถ้ามันพันธุ์แท้ จริง ๆ แล้วมันกลับคืนมาสู่พื้นที่ มันก็ต้องหอมลิ แล้วมันหายไปนานมาก ก็น่าจะต้องมีการสืบเสาะว่า ใครเป็นคนเอาไป แล้วไปอยู่ที่ไหน หรือจริง ๆ มันหายจากสารระบบไปแล้ว ที่ปัจจุบันนี้ไม่ได้ปลูกแล้ว ก็เพราะว่ามีปัญหาเรื่องการเก็บรักษา ของเราเก็บรักษาไม่ดี หนูมันกิน แต่ก็ยังมีเมล็ดพันธุ์เก็บเอาไว้อยู่ เราก็อนุรักษ์ไว้...”

สอดคล้องกับที่ชวานารายหนึ่งกล่าวถึงความไม่มั่นใจเกี่ยวกับสายพันธุ์ของ ข้าวหอมนครชัยศรี โดยกล่าวว่า

“...เคยคิดจะปลูกแต่ผมมีคำถามซึ่งไม่สามารถหาคำตอบได้ ว่ามันใช่พันธุ์แท้จริงไหม ต้นต่ออยู่ที่ไหน ถ้ามจากคนเก่า ๆ เคื่อบอก มันไม่มีนะพันธุ์ชื่อนี้ เมื่อก่อนมันมีข้าวเหลืองอ่อน แต่พันธุ์ หอมนครชัยศรีไม่เคยได้ยิน มีเพื่อนผมเอาเมล็ดพันธุ์จากรุ่นพี่อีกทีมาปลูก และเกี่ยวไปเมื่อประมาณ พฤศจิกายน ธันวาค แต่มันไม่หอม ลองปลูกฤดูกาลเดียวกันมันก็ไม่หอม มันมีหลายปัจจัย ตัวเราเองก็ไม่ มั่นใจ แล้วเราจะไปบอกผู้บริโภคยังไงว่าข้าวมันเป็นข้าวหอมนครชัยศรีจริง ๆ...”

ความไม่แน่ใจที่เกี่ยวกับข้าวหอมนครชัยศรียังถูกบอกเล่าโดยชวานารายหนึ่งดังที่ กล่าวว่

“...อยากทำนะ คิดว่าตลาดน่าจะดี เพราะเราอยู่ที่นครชัยศรีอยู่แล้ว การตลาดมีผล มาก เพราะข้าวหอมนครชัยศรีมันมีสตอรี่ มีเรื่องเล่า ในทางการตลาดสามารถสร้างมูลค่าได้ แต่ไ้เรา ไม่มั่นใจเรื่องพันธุ์ ว่าจะเป็พันธุ์แท้ ๆ จริงรึเปล่า ตอนไปซื้อเมล็ดพันธุ์เค้าก็บอกว่าแท้ แต่เราเองก็ยังไม่ มั่นใจอยู่ดี เพราะมันขาดช่วงไปนาน...”

เมื่อพิจารณาถึงเรื่องของการจัดหาเมล็ดพันธุ์ หรือต้นกล้าที่นำมาใช้ในการเพาะปลูก พบว่า จะขึ้นอยู่กับวิธีการทำนา โดยชาวนาที่ทำนาหว่าน และนาหยอด จะใช้เมล็ดพันธุ์ (ข้าวเปลือก) ในการปลูกข้าว ซึ่งโดยส่วนใหญ่จะซื้อจากร้านขายเมล็ดพันธุ์ที่เชื่อถือได้ในพื้นที่ มีน้อยรายที่เก็บ ผลผลิตไว้สำหรับใช้เป็นเมล็ดพันธุ์ในการทำนารอบต่อไป โดยชวานารายหนึ่งซึ่งมีประสบการณ์ทำนา มากกว่า 50 ปี และเป็นที่ยอมรับในชุมชนว่ามีความรู้เกี่ยวกับเรื่องข้าวเป็นอย่างดีจนได้รับการเลือก

ให้เป็นที่ปรึกษาศูนย์จัดการศัตรูพืชของชุมชน ได้อธิบายเกี่ยวกับระดับชั้นของเมล็ดพันธุ์ข้าวที่นำมาใช้ ในการเพาะปลูก ว่า

“...ถ้าพูดถึงเมล็ดพันธุ์เราต้องจัดชั้นของพันธุ์ก่อน พันธุ์คัด คือ จะได้มากจากการผสมเมล็ดพันธุ์ข้าว ข้าวที่เค้ามาผสมพันธุ์ขึ้นมาแต่ละครั้ง เค้าจะทดลองปลูกอยู่ 7 - 8 ครั้ง จนสายพันธุ์มันนิ่ง แล้วเค้าก็จะมาตั้งชื่อพันธุ์ ต่อมาคือพันธุ์หลัก จะเป็นพันธุ์ที่สมบูรณ์มาก ออกจากกรรมกร ข้าว จะทำได้มากฤดู แต่เราก็ไม่ค่อยมีสิทธิ์ที่จะได้ ต้องไปขอจากกรรมกรข้าว พันธุ์หลักเขาจะขยายออกไปเพื่อให้เป็นพันธุ์ขยาย มันจะได้จำนวนมากขึ้นเพื่อให้ส่งออกไปทั่ว ๆ ชั้นพันธุ์ขยายถ้าคนที่ทำดี ๆ จะสามารถทำได้ถึง 6 ครั้ง สุดท้ายนี้คือพันธุ์จำหน่าย ส่วนใหญ่เราที่ซื้อ มา จะเป็นพันธุ์จำหน่าย โดยพันธุ์จำหน่ายจะอยู่ได้เต็มที่ก็ไม่เกิน 3 ครั้ง แต่ถ้าเราทำแล้วพยายามคิดไว้ ก็ทำได้เรื่อย จนกว่าจะมีพันธุ์ที่ปนที่กลายเป็นเข้ามา มาก ๆ...”

ในการซื้อเมล็ดพันธุ์จากร้านจำหน่ายจะมีทั้งแบบเป็นข้าวเปลือกซึ่งชวานาต้องนำไปผ่านการแช่และหุ้มด้วยกระสอบประมาณ 2 คืน ก่อนนำไปหว่าน และแบบที่ผ่านการแช่แล้ว สามารถนำไปหว่านได้ทันที ดังที่ชวานารายหนึ่งอธิบายว่า

“...เมล็ดพันธุ์สั่งเอา เดียวนี้มันง่าย นารีโมท สั่งมาเลย เป็นกระสอบมาเลย แพ้คมาพร้อม เป็นข้าวเปลือก เค้าเรียกเป็นลูกเป็นท่อน ท่อนหนึ่งก็ 25 โล หว่านได้ไร่หนึ่ง ราคาขึ้นอยู่กับแต่ละฤดูปกติก็จะอยู่ที่ท่อนละ 380 - 400 แล้วเค้าก็มีแบบที่ยังไม่แช่กับที่แช่เสร็จเรียบร้อยแล้วเลย ไร่แบบยังไม่แช่เราก็ต้องมาแช่เอง แช่น้ำนี้แหละ แช่แล้วเราต้องเอาขึ้น สมมุติแช่เพียงวันนี้เที่ยงพรุ่งนี้เราก็ต้องเอาขึ้น แล้วเราก็ต้องเอาหุ้มไว้อีก 1 คืน จนกว่าเมล็ดมันจะแห้งรากออกใส่กระสอบไว้ และต้องหาอะไรคลุมดูให้ข้าวปริตา ถึงจะเอาไปหว่านได้ แต่ถ้าเราไม่ทำ เค้าก็มีที่แช่ให้เสร็จ ก็เพิ่มไปอีก 10 บาท...”

ส่วนรายของชวานาที่ทำนาคำ และนาโยน ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนน้อย (มักจะเป็นนาอินทรีย์) ต้องใช้ต้นกล้าในการเพาะปลูก ส่วนใหญ่จะนำเมล็ดพันธุ์ที่เก็บไว้ในแต่ละรอบการทำนา มาเพาะเป็นต้นกล้า ซึ่งมีทั้งรายที่เพาะเองและนำเมล็ดพันธุ์ไปจ้างเพาะ ขึ้นอยู่กับความสะดวกของชวานาแต่ละราย

สรุปได้ว่า พันธุ์ข้าวที่ชวานาส่วนใหญ่ในพื้นที่ชานเมืองที่ศึกษาเลือกปลูกจะเป็นข้าวประเภทไม่ไวแสง แบ่งเป็นข้าวที่มีอายุการเก็บเกี่ยว 90 วัน ได้แก่ กข 51 กข 61 พิษณุโลก 2 และข้าวที่มีอายุการเก็บเกี่ยว 120 วัน ได้แก่ กข 31 กข 41 กข 47 กข 49 กข 57 และสุพรรณบุรี 1 ซึ่งทั้งหมดล้วนเป็นข้าวแข็ง ไม่นิยมนำมาบริโภคแต่ก็นำไปเป็นวัตถุดิบในอุตสาหกรรมอาหาร แต่มีชวานาบาง

รายการที่จะปลูกข้าวหอมปทุม และข้าวไรซ์เบอร์รี่ซึ่งเป็นข้าวไม่ไวแสง มีคุณภาพดี สามารถนำมาบริโภคได้ นอกจากนี้ยังมีชาวบางส่วนเลือกที่จะปลูกข้าวประเภทที่มีความไวต่อแสง ซึ่งจะออกรวงให้เก็บเกี่ยวได้เฉพาะในช่วงเดือนพฤศจิกายน - ธันวาคม เท่านั้น โดยชาวบางส่วนใหญ่ที่ปลูกข้าวไวแสง จะเลือกปลูกข้าวหอมมะลิซึ่งเป็นข้าวคุณภาพดี แต่มักจะต้องเป็นข้าวหอมมะลิที่ปลูกทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือจึงจะเป็นที่นิยมของตลาด ส่วนข้าวไวแสงอีกหนึ่งสายพันธุ์ที่มีการปลูกคือ ข้าวหอมนครชัยศรี ซึ่งเป็นข้าวพันธุ์พื้นเมืองในท้องถิ่น แต่มีความไม่ชัดเจนเกี่ยวกับต้นกำเนิดของสายพันธุ์เนื่องจากหายไปจากพื้นที่เป็นเวลานาน

ส่วนเหตุผลในการเลือกพันธุ์ข้าวที่ปลูกจะขึ้นอยู่กับปัจจัยที่หลากหลาย ได้แก่ ความเหมาะสมต่อลักษณะของพื้นที่และสภาพอากาศ ความทนทานต่อศัตรูข้าว อายุการเก็บเกี่ยว และราคาขาย รวมถึงพันธุ์ข้าวที่แปลงนาข้างเคียงเลือกปลูก โดยส่วนใหญ่จะซื้อเมล็ดพันธุ์จากร้านค้าในพื้นที่ที่สามารถเชื่อถือเกี่ยวกับคุณภาพของเมล็ดพันธุ์ได้ มีเพียงบางรายที่จะนำข้าวเปลือกที่ผลิตได้จากรอบการทำนาก่อนหน้ามาใช้เป็นเมล็ดพันธุ์สำหรับการทำนารอบถัดไป

1.3 แหล่งน้ำ เนื่องจากพื้นที่ศึกษาอยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำท่าจีนตอนล่าง และได้รับน้ำจากแม่น้ำสายหลัก ๆ จำนวน 3 สาย โดยมีแม่น้ำที่ไหลผ่านพื้นที่ คือ แม่น้ำท่าจีน (แม่น้ำนครชัยศรี) ซึ่งเชื่อมต่อกับแม่น้ำเจ้าพระยาโดยคลองโยงและคลองมหาสวัสดิ์ รวมถึงเชื่อมต่อกับแม่น้ำแม่กลองผ่านทางคลองบางแก้ว มีคลองย่อย คลองซอย ทั้งที่เป็นคลองธรรมชาติและคลองขุด โดยมีประตูละบายน้ำทำหน้าที่ในการปรับปริมาณน้ำที่ต้องการให้ไหลผ่าน รวมถึงสามารถใช้ในการกักเก็บน้ำ คอยส่งน้ำหล่อเลี้ยงแปลงนาของชาวนาพื้นที่ ส่งผลให้ชาวนาส่วนใหญ่มีน้ำเพียงพอต่อการทำนาได้ตลอดทั้งปี นอกจากนี้ ยังมีพื้นที่บางส่วนที่ชาวนาต้องอาศัยน้ำในการ ทำนาจากคลองชลประทาน ซึ่งส่งน้ำมาจากเขื่อนวชิราลงกรณ จังหวัดกาญจนบุรี โดยจะมีการส่งน้ำตามช่วงระยะเวลาที่กำหนด ดังที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวว่า

“...คลองชลประทานแบบที่เค้าโบกปูนนะถ้าปิดนี้คือปิดแห้งเลย รอบปีเนี่ยเค้าจะปิดอยู่ 2 ระยะเวลา ถ้าปิดโดยปกติ จะปิดกลางปีคือเดือนมิถุนา เดือนนี้ และก็มาปิดปลายปี 2 เดือน คือช่วงธันวา มกรา...”

สำหรับชาวนาที่ทำนาอินทรีย์ ต้องหลีกเลี่ยงการใช้น้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติที่ไหลมาจากที่อื่น เนื่องจากน้ำที่นำมาใช้ในการทำการเกษตรตามแนวทางของเกษตรอินทรีย์จะต้อง ไม่มีสารพิษปนเปื้อน จึงทำให้ต้องมีระบบการจัดการน้ำก่อนนำน้ำเข้ามาใช้ในแปลงนา ดังที่ชาวนาอินทรีย์รายหนึ่งอธิบายเกี่ยวกับการจัดการน้ำก่อนนำมาใช้ในการทำนา โดยกล่าวว่า

“...สารปนเปื้อนจากแหล่งชุมชน จากโรงงานที่ปล่อยน้ำเสียออกมา มันมีผลกับน้ำในคลองธรรมชาติ เราก็ต้องมีวิธีการป้องกันสารพวกนั้น ใช้วิธีการตามธรรมชาติ โดยใช้ผักตบนี้แหละ ช่วยกรองน้ำก่อน เอามาพักไว้ แล้วค่อยเอาไปใช้ อันนี้เราก็ไปเรียนรู้มา คนที่ทำเกษตรอินทรีย์ นักวิชาการเค้าก็บอกมาอย่างงั้น เราไม่ได้คิดเอง เค้าเป็นคิดให้วางกรอบให้ เราก็ทำตามกรอบเขา เพื่อที่จะให้ผ่านกระบวนการ...”

นอกจากนี้ การทำนาอยู่ในพื้นที่ชานเมืองซึ่งแปลงนาปะปนอยู่กับโรงงานอุตสาหกรรมและแหล่งชุมชน ชาวนาในพื้นที่จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องใช้น้ำจากแหล่งน้ำที่ต้องรองรับน้ำทิ้งจากกิจกรรมต่าง ๆ ดังที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวถึงผลกระทบของการที่ต้องนำน้ำเน่าเสียจากในคลองมาใช้ในการทำนา โดยกล่าวว่า

“...ก็ไม่รู้จะทำยังไงเหมือนกัน เรามันก็ทำอยู่ตรงนี้นะ จะว่าไปมันก็มีผลกับข้าวนะ แต่ว่าก็พอทำได้ เพราะข้าวมันทน ดินน้อยที่ของเรามันเป็นดินดำ ถ้าเป็นดินปนทราย คงจะแยเลยแต่ก็ คงไม่ต้องไปขอแก้เป็เก็ป (GAP) อะไรเค้าหรอก น้ำแบบนี้ยังไงก็ไม่ผ่าน...”

อย่างไรก็ตาม ข้อสังเกตที่พบคือ ชาวนาส่วนใหญ่ในพื้นที่ไม่ได้พึ่งพาน้ำฝนเป็นหลักในการทำนาดังเช่นอดีตอีกต่อไป เนื่องจากไม่สามารถฝากความหวังที่มีต่อผลผลิตในแต่ละรอบการทำนาไว้กับสภาพดินฟ้าอากาศที่ไม่แน่นอนอย่างในปัจจุบันได้

สรุปได้ว่า แหล่งน้ำที่ชาวนาส่วนใหญ่ในพื้นที่ชานเมืองที่ศึกษาใช้ในการทำนาจะเป็นน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติ เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ได้รับน้ำจากแม่น้ำถึง 3 สาย ได้แก่ แม่น้ำท่าจีน แม่น้ำเจ้าพระยา และแม่น้ำแม่กลอง โดยมีคลองหลักอย่างคลองโยง คลองมหาสวัสดิ์ และคลองบางแก้ว รวมถึงคลองย่อย คลองซอย ทั้งที่เป็นคลองธรรมชาติและคลองขุด ทำหน้าที่ส่งน้ำจากแม่น้ำหล่อเลี้ยงแปลงนาของชาวนาในพื้นที่ ทำให้ชาวนาส่วนใหญ่สามารถทำนาได้ตลอดทั้งปี นอกจากนี้ยังมีชาวนาบางส่วนต้องพึ่งพาน้ำจากคลองชลประทานโดยมีการกำหนดช่วงเวลาในการส่งน้ำ ซึ่งจะมีผลโดยตรงต่อการวางแผนการเพาะปลูกของชาวนาในพื้นที่ดังกล่าว ส่วนชาวนาที่ทำนาอินทรีย์จะต้องมีกระบวนการจัดการน้ำเพื่อป้องกันสารปนเปื้อนจากภายนอกเข้ามาสู่แปลงนา

1.4 แรงงาน แรงงานที่ใช้ในการทำนานั้นว่าเป็นปัจจัยการผลิตสำคัญที่ส่งผลโดยตรงต่อต้นทุนการทำนาของชาวนาในพื้นที่ศึกษา เนื่องจากการทำการเกษตรอย่างการทำนานั้นนับได้ว่าเป็นงานกลางแจ้งที่ต้องอาศัยความแข็งแรงของร่างกาย รวมถึงความอดทนต่อความร้อนจากแสงแดดทำให้ชาวนาในพื้นที่จำนวนไม่น้อยซึ่งเป็นผู้สูงอายุที่ความสามารถในการทำงานกลางแจ้งลดลงไป

ตามวัย ไม่สามารถใช้แรงงานของตัวเองได้ในหลาย ๆ ขั้นตอน รวมถึงการไม่มีผู้สืบทอดอาชีพการทำนา เนื่องจากพื้นที่ศึกษาเป็นพื้นที่ที่อยู่ไม่ไกลจากย่านอุตสาหกรรมและภาคส่วนธุรกิจอื่น ๆ ประกอบกับทัศนคติเชิงลบด้านเศรษฐกิจที่มีต่ออาชีพชาวนา ทำให้ลูกหลานส่วนใหญ่ซึ่งมีความสามารถในการที่จะเป็นแรงงานในการทำนาของครัวเรือนได้ ต่างมุ่งเข้าสู่ภาคส่วนที่ดูจะทำให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยไม่จำเป็นต้องย้ายถิ่นฐานออกนอกภูมิลำเนา และด้วยการสนับสนุนของชาวนาผู้เป็นพ่อแม่เอง ยิ่งทำให้ง่ายต่อการเลือกตัดสินใจที่จะออกจากภาคเกษตรกรรมอย่างการทำนา ส่งผลให้การจ้างงานในการทำนาเป็นทางเลือกที่ปฏิเสธไม่ได้สำหรับชาวนาที่อยู่ในสถานการณ์ดังกล่าว ดังที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวว่า

“...ส่วนใหญ่ที่ทำงานเป็นคนที่มีอายุเยอะแล้ว แล้วก็ใช้จ้างเอา ไม่ทำเอง เป็นชาวนา มือถือกัน ลูกหลานปัจจุบันก็ทำโรงงานหมด เพราะทำนาก็เหนื่อย เป็นทัศนคติของคนสมัยรุ่นพ่อแม่เรา ที่ไม่อยากให้ลูกหลานต้องลำบาก อยากให้ลูกหลานไปเรียนสูง ๆ ไปรับราชการ เพราะว่าทำนาก็รู้ว่าลำบาก...”

สอดคล้องกับที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวถึงความสะดวกในการจ้างแรงงาน ซึ่งทำให้ชาวนาสบายขึ้นในแง่ของการใช้แรงงาน โดยกล่าวว่า

“...เดี๋ยวนี้มันง่าย จะเอาก็ไร่ละ 100 ไร่ นั่งอยู่ที่บ้านก็ทำได้...”

การจ้างแรงงานในแต่ละขั้นตอนจะมีทั้งที่เป็นแรงงานคนและเครื่องจักรกลทางการเกษตรโดยมีอัตราค่าจ้างในราคาต่อไร่ ซึ่งไม่รวมค่าน้ำมันในกรณีที่เป็นเครื่องจักรกลทางการเกษตร อย่างไรก็ตามขั้นตอนแรกของการเตรียมดินเพื่อทำนารอบใหม่ รถไถเดินตามถูกเข้ามาแทนที่ด้วย รถดีดีนหรือ รถปั้นดิน ซึ่งเป็นรถที่เกิดจากการดัดแปลงเพื่อนำมาใช้ในการปรับหน้าดิน ดังที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวว่า

“...แถวนี้เค้าเรียกรถดีดีน ชื่อมาแบบสำเร็จเลยไม่มี อู่เค้าประกอบกันเอง ต้องซื้อเศษเหล็ก ซื้อเครื่อง 6 สูบ เอาช่วงล่างแม่โคโครมาทำคาน ทำคัสซี ใส่ใบแทรกเข้าไป แล้วเค้า ก็จะแข่งกันว่าใครเจ๋งกว่า กินน้ำมันน้อยกว่ากัน ดีได้ลึก ดีได้ละกว่ากัน รอบโรตารีข้างหลัง รอบใครจะจัดกว่ากัน ใบถี่ใบห่าง เค้าก็จะแข่งกันวัดกันตรงนี้ แต่ดีเร็วดีช้ามันก็อยู่ที่คนขับ ถ้าดีเร็วแต่ดีช้ามันไม่โดนฟางมันไม่จม หย้ามันไม่จม ดีดีน เหยียบไม่มีติดตาตุ่ม เจ้านั้นเค้าก็จะไม่จ้างดีแล้ว...”

ชาวนาในพื้นที่โดยส่วนใหญ่จะจ้างรถชนิดนี้แทนการไถนา ซึ่งสามารถทำได้
อย่างรวดเร็วกว่าการใช้รถไถเดินตาม ดังที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวว่า

“...ส่วนใหญ่เดี๋ยวนี้แถวนี้ก็ไม่มีคนไถแล้ว ใช้รถบ้นหมด มันใช้แทนกันได้หมดไม่ต้อง
เวียนซังเวียนซ่าย แต่อย่างลุงนี่ ถ้าเรามีเวลาก็จะไถเอง หรือถ้าอยากจะบ้นให้ลึก ตามความพอใจเรา
ก็ไม่ต้องไถแล้ว จ้างเค้ามาบ้น ก็ไร่ก็คิดราคากันไปตามนั้น...”

สอดคล้องกับที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวถึงการจ้างงานในการเตรียมดินของชาวนา
ในพื้นที่โดยกล่าวว่า

“...สมัยนี้ไม่ค่อยมีการไถแล้วน้อยเจ้ามาก จ้างรถดีกันหมด เพราะความสะดวกสบาย
มันผิดกัน...”

โดยในการจ้างรถดีดิน ผู้รับจ้างจะคิดราคาค่าจ้างตามขนาดพื้นที่ที่ทำงาน คือคิดเป็น
ราคาต่อไร่ ในราคาไร่ละ 130 - 150 บาท โดยชาวนาผู้จ้างจะเป็นผู้รับผิดชอบค่าน้ำมันที่รถใช้ในการ
ทำงานไร่ละ 3 ลิตร โดยประมาณ

หลังจากรถดีดินปรับหน้าดินในขั้นแรกโดยการทำให้ตอซังและเศษฟางจากการเกี่ยว
ข้าวในรอบที่ผ่านมารวมถึงวัชพืชต่าง ๆ คลุกผสมลงไปไถดินแล้ว ขั้นตอนต่อมาจะเป็นการคราดนา
หรือทำเทือก โดยเริ่มจากการใช้รถไถเดินตามคราดซาดินที่ถูกรากหรือบ้นให้เหลวจากรถดีดิน ซึ่งจะ
ทำให้ดินละเอียดพร้อมที่จะให้รากข้าวได้เจริญเติบโตแทรกลงไปดูดซึมแร่ธาตุต่าง ๆ ได้หลังจากนั้น
จะเป็นการทำเทือก (ลูบ) ซึ่งเป็นการทำให้หน้าดินให้เรียบ และจะลากร่องหรือซักร่อง ซึ่งเป็นระบบ
ควบคุมน้ำในแปลงนา ดังรายละเอียดที่ชาวนารายหนึ่งอธิบายว่า

“...สมมุติบ้นไว้วันนี้ ปล่อยหมักไว้ก่อนประมาณ 3 วัน แล้วค่อยมาคราด ก็คราด
ประมาณ 3 เที้ยว ทำให้ดินมันแตกให้เป็นซี้เลน แต่ยังละะ ๆ หน้ายังไม่เรียบ ใช้เหล็กยาว ๆ เป็นซี้ ๆ
ประมาณ 2 เมตรทำในวันเดียวเลย ไถวน ๆ โดยตัดกัน พอคราดเที้ยวหลังเสร็จ แล้วก็ลูบโดยใช้ไม้
กระดานยาว ๆ ประมาณ 6 เมตร ปรับให้ดินมันเสมอกัน บางที่มันจะเป็นหลุมเป็นแอ่งต้องลูบลงไป
ปล่อยดินลงไปให้เสมอกัน ทีนี้พอเราลูบพื้นนาเสมอแล้ว ก่อนหว่านต้องซักร่อง ห่างกันประมาณ 2
เมตร เค้าใช้ตัวที่เรียกว่าตัวซักร่อง ซักเป็นแถว ๆ มันจะต่อ ๆ กัน วนไปมา ทำตามแนวยาว พอสุดหัว

จะซักรีดแล้วก็ปล่อยลงทางน้ำออก น้ำจะไหลวิ่งหากันได้หมด ก่อนหว่านข้าวต้องเอาน้ำออกให้แห้งให้หมด ...”

ในขั้นตอนนี้ชาวนาจะสามารถจ้างแรงงานคนที่มาพร้อมรถไถเดินตาม ซึ่งจะรับผิดชอบในการปรับหน้าดินให้พร้อมหว่านข้าว โดยผู้รับจ้างอาจมาเพียงคนเดียวหรือหลายคน ขึ้นอยู่กับขนาดของแปลงนา รวมถึงปริมาณงานของผู้รับจ้างในช่วงเวลานั้น ๆ โดยจะคิดราคาค่าจ้างในราคาประมาณ 250 - 300 บาทต่อไร่ ซึ่งชาวนาผู้ว่าจ้างจะเป็นผู้รับผิดชอบค่าน้ำมันของรถไถเช่นเดียวกับกรณีจ้างรถดีดดิน โดยจะใช้น้ำมันประมาณ 3 ลิตรต่อไร่ และพบว่ามีการรับจ้างในราคา 500 บาทต่อไร่ โดยรวมค่าน้ำมันไปในราคาค่าจ้างด้วยแล้ว

หลังจากนั้นจะเป็นขั้นตอนการปลูกข้าว ซึ่งส่วนใหญ่จะใช้การหว่านข้าว (มีเพียงน้อยรายที่ทำนาดำซึ่งจะเป็นการจ้างรถดำนา) ฉีดยา ใส่ปุ๋ย ซึ่งชาวนาจะเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายปัจจัยการผลิตในแต่ละขั้นตอน เช่น เมล็ดพันธุ์ ยาฆ่าหญ้า ยาฆ่าแมลง และฮอร์โมนต่าง ๆ โดยผู้รับจ้างจะมาครั้งละหลาย ๆ คน หรือเรียกได้ว่า มาเป็นทีม และจะคิดค่าใช้จ่ายในราคา 60 บาทต่อไร่ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นแรงงานคนในพื้นที่และคุ้นเคยกับชาวนาผู้ว่าจ้างเป็นอย่างดี บางครั้งชาวนา ผู้ว่าจ้างก็อาจทำงานไปด้วยกันกับผู้รับจ้าง ซึ่งจะช่วยประหยัดค่าใช้จ่ายไปได้ส่วนหนึ่ง ส่วนจำนวนรอบของการจ้าง ฉีดยา ใส่ปุ๋ย จะขึ้นอยู่กับความต้องการของชาวนาแต่ละราย โดยชาวนารายหนึ่งได้เล่าถึงความสัมพันธ์ของการจ้างแรงงานในการทำนา โดยกล่าวว่า

“...คนจ้างเรารู้จักกันหมดมันไม่โกงกันหรอก เราก็เลี้ยงเค้าดี ๆ นะ ก็บอกเค้าลูบให้เสมอให้ดีหน่อยนา เราก็เลี้ยงข้าวเขาอยู่แล้ว เย็นมาก็เลี้ยงเหล้า มันเป็นธรรมเนียมของคนจ้าง มันจะหนีไปไหน เราก็รับจ้างเหมือนกันมันก็รู้จักกันอยู่...”

อย่างไรก็ตาม จากการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณในขั้นตอนการเกี่ยวข้าว พบว่า ชาวนาทุกรายในพื้นที่ศึกษาจะใช้รถเกี่ยวข้าว (รถเกี่ยววนวด) ในการเกี่ยวข้าว รวมถึงจะมีการใช้รถขนข้าวไปขายที่โรงสีอีกทอดหนึ่ง ซึ่งจะมีค่าใช้จ่ายในการจ้างรถเกี่ยวข้าว 300 บาทต่อไร่ และค่าน้ำมันอีก 3 ลิตรต่อไร่ ส่วนค่าจ้างรถบรรทุกจะคิดในราคาเกวียนละ 100 - 150 บาท ขึ้นอยู่กับระยะทางจากแปลงนาไปที่โรงสี โดยจะมีชาวนาเพียงไม่กี่รายที่มีรถเกี่ยวข้าวเป็นของตัวเอง เนื่องจากมีราคาสูงกว่าหนึ่งล้านบาท ซึ่งอาจแพงเกินกว่าที่ชาวนาทัวไปจะมีไว้เป็นของตัวเองได้ อีกทั้งความไม่คุ้มค่าที่เกิดขึ้นหากจะลงทุนซื้อรถเกี่ยวข้าวมาเพื่อใช้งานเพียงปีละ 2 - 3 ครั้ง โดยเจ้าของรถเกี่ยวข้าวที่รับจ้างเกี่ยวข้าวในพื้นที่ก็มักจะมีรถบรรทุกหรือเป็นผู้ติดต่อรถบรรทุกเพื่อรับจ้างในการขนข้าวไปขายอีกด้วย ส่วนรายละเอียดของการเกี่ยวข้าวจะกล่าวถึงในส่วนของการเกี่ยวข้าวและการเก็บรักษาต่อไป

ทั้งนี้ ขาวนารายหนึ่งได้กล่าวถึงภาพรวมของการจ้างงานที่เกิดขึ้นในแต่ละขั้นตอนการทำงานขอขานนาในพื้นที่ โดยกล่าวว่า

“...ตั้งแต่ตีดินทำเทือกก็จ้างทำกัน ทำเองไม่ไหว ต้องจ้างเพราะส่วนใหญ่อายุเยอะกันแล้ว ถึงเวลาก็ใส่ปุ๋ย ฉีดยา ตามระยะเวลาที่กำหนด ใส่ปุ๋ยบางทีก็ทำเอง แต่ฉีดยานี้จ้างหมดส่วนใหญ่จะจ้างจากทีมที่เป็นขาประจำเพราะคุ้นเคยดีอยู่แล้ว และตอนขายก็โทรหารถเกี่ยว โทรบอกเจ้าแกลบ ล้อ เจ้าเป็นคนละเจ้ากันระหว่างจ้างขนกับจ้างเกี่ยว แต่บางทีก็มาด้วยกันเลย...”

สรุปได้ว่า ขาวนาในพื้นที่ชนเมืองที่ศึกษามีทางเลือกสำหรับการใช้แรงงานในแต่ละขั้นตอนการทำงาน ทั้งแรงงานคนและเครื่องจักรกลทางการเกษตร โดยคิดราคาค่าจ้างในราคาต่อไร่ ยกเว้นในการจ้างรถบรรทุกขนข้าวไปขายที่โรงสีจะคิดราคาตามน้ำหนักข้าว ซึ่งขาวนา ผู้ว่าจ้างจะเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายของปัจจัยการผลิตที่ใช้ในขั้นตอนนี้ ๆ และหากเป็นกรณีที่จ้างเครื่องจักรกลทางการเกษตร จะเป็นผู้รับผิดชอบค่าน้ำมันที่ใช้ในการทำงานอีกด้วย โดยมีขาวนาจำนวนมากที่เลือกการจ้างแรงงานในหลายขั้นตอนของการทำนา ซึ่งทำให้การทำนามีความสะดวกรวดเร็วขึ้นกว่าเดิม รวมถึงบางรายอาจต้องจ้างแรงงานในทุกขั้นตอนการทำงานแทนการใช้แรงงานของครัวเรือน เนื่องจากความสามารถในการใช้แรงงานที่ลดลงตามวัยและไม่มีผู้สืบทอดการทำนา

1.5 จำนวนครั้งและรอบการทำนา ตามที่ได้กล่าวมาข้างต้นเกี่ยวกับแหล่งน้ำในแง่ที่เป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดจำนวนครั้งและรอบการทำนาในแต่ละปี โดยส่วนใหญ่ของพื้นที่ศึกษาจะมีน้ำเพียงพอสำหรับการทำนาตลอดทั้งปี ส่งผลให้ขาวนาในพื้นที่สามารถทำนาได้ปีละ 2 ครั้ง หรือในบางรายอาจทำได้ถึงปีละ 3 ครั้ง หรือ 2 ปี 5 ครั้ง ส่วนหนึ่งของสาเหตุที่ขาวนาต้องเพิ่มรอบการทำนาอาจมาจากความต้องการในการเพิ่มรอบการผลิตเพื่อให้ได้ปริมาณผลผลิตที่คุ้มค่าต่อค่าเช่าที่ดินในแต่ละปี รวมถึงเพื่อให้เกิดส่วนเกินที่จะนำไปใช้จ่ายในครัวเรือน และปลดปล่อยหนี้สิน ดังที่ขาวนารายหนึ่งกล่าวว่า

“...ขาวนาที่เป็นหนี้ เจ้าอยากได้เงินมาใช้หนี้ ก็เลยทำนาให้ไวขึ้นมากขึ้น และการเช่าที่ก็อีก ตอนราคาข้าวขึ้น ค่าเช่าที่ขึ้นตาม แต่พอราคาข้าวลด ค่าเช่าที่ไม่ยอมลดตามเจ้าก็ต้องทำบ่อยเท่าที่จะทำได้ เพื่อให้มันคุ้มกับค่าเช่า...”

ส่วนช่วงเวลาหรือรอบการทำนา จะขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำที่พื้นที่ได้รับในแต่ละช่วงเวลาซึ่งเป็นผลมาจากลักษณะของพื้นที่ ดังที่นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรรายหนึ่งอธิบายถึงความแตกต่างของรอบการทำนาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ โดยกล่าวว่า

“...ส่วนใหญ่จะทำนากันสองครั้งต่อปี แต่ที่ตำบลนี้ทำไม่พร้อมกัน อย่างหมู่ 7 หมู่ 8 เค้าเป็นที่ดอน ใช้น้ำชลประทาน ก็จะต้องทำช่วงสิงหา เพราะน้ำจะมาเต็ม แล้วไปเกี่ยวธัญญา แต่ทาง โชนที่ใช้น้ำคลองธรรมชาตินี้กลับกัน สิงหาต้องเกี่ยวหมดแล้ว คือเค้าจะทำช่วงพฤษภาคม มาเกี่ยวสิงหา เพราะช่วงสิงหา - กันยายนน้ำจะท่วม แต่ตรงหมู่ 7 หมู่ 8 น้ำจะไม่ท่วมเพราะเป็นที่ดอน อีกช่วงหนึ่ง ตรงนี้เค้าก็จะปลูกตอนน้ำลดประมาณเดือนธันวาคม ไปเกี่ยวช่วงเมษา ส่วนทางหมู่ 7 หมู่ 8 ที่ใช้น้ำคลอง ชลเค้าจะไปปลูกตอนมีนา เกี่ยวประมาณกรกฎา...”

สอดคล้องกับที่ชาวนารายหนึ่งอธิบายเกี่ยวกับรอบการทำนาของชาวนาที่มีพื้นที่ ทำนาอยู่ในบริเวณที่ลุ่มและใช้น้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติ โดยกล่าวว่า

“...ที่นี้ส่วนใหญ่ทำนาปีละ 2 ครั้ง มีบางเจ้าทำได้ 3 ครั้งบ้างแต่น้อยมาก ที่ทำปีละ 2 ครั้งนี้ รอบนี้จะหว่านช่วงธันวาคม เพราะน้ำจากแม่น้ำจะดันขึ้นมา ไปเกี่ยวเดือนมีนา แล้วก็ไปหว่าน อีกทีเดือนพฤษภาคม เกี่ยวเดือนสิงหา แล้วก็เว้นยาวไปธันวาคมเลย เพราะช่วงนั้นน้ำเยอะ ฝนตก น้ำท่วม เต็มเลย เลยต้องปล่อยให้แห้ง ใช้น้ำไม่ไหว ที่สามสิร้อยไร่ปีนี้น้ำเต็มทุ่งไปหมด...”

การกำหนดรอบการทำนาที่ขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติในแต่ละช่วง ของปียังถูกบอกเล่าโดยชาวนารายหนึ่ง โดยกล่าวว่า

“...แถวนี้ก็ทำพร้อม ๆ กัน รอบนี้อย่างรวดเร็วก็หว่านช่วงกลาง ๆ พฤศจิกายนไปถึงต้นมกร แล้วไปเกี่ยวช่วงมีนา - เมษา อีกรอบก็ช่วงหลังเมษา ช่วงฝนลง ก็ประมาณพฤษภาคม - มิถุนา เกี่ยวช่วง กรกฎาคม - ตุลาคม ตุลาคมนี้ต้องเกี่ยวให้หมด ไม่งั้นช่วงพฤศจิกายน - ธันวาคม นี้ น้ำท่วมแน่นอน ก็มีดินหัวคันนานั้น แหะ...”

ซึ่งสอดคล้องกับที่ชาวนารายหนึ่งอธิบายถึงรอบการทำนาของชาวนาในพื้นที่ โดยกล่าวว่า

“...อย่างผมนี้หว่านไปเมื่อธันวาคม แล้วเดียวไปเกี่ยวเอาช่วงมีนา แล้วผมก็จะไปหว่าน อีกทีช่วงเมษา รอฝนตกสงกรานต์นั้นแหละ ไม่งั้นมันร้อน ข้าวไม่ค่อยขึ้น เว้นให้ดินพักด้วย รอบนี้จะ เกี่ยวประมาณ กรกฎาคม - สิงหาคม ช่วงลดยกระตังนี้ น้ำเยอะ เค้ากลัวน้ำจะท่วมกัน เลยพักไปทำอีกทีหลัง ลอยกระตังนั่นล่ะ...”

แตกต่างจากพื้นที่ที่มีน้ำในการทำนาตลอดปีและไม่มีปัญหาน้ำท่วม ทำให้ชาวนาแต่ละรายสามารถกำหนดรอบการทำนาได้ตามความสะดวกแต่ก็อาจไม่ทิ้งช่วงกันมากนัก ดังที่ชาวนารายหนึ่งในพื้นที่กล่าวว่า

“...ส่วนใหญ่จะทำกันปีละ 2 ครั้ง ไม่ได้ปลูกพร้อมกัน อยู่ที่ใครสะดวกช่วงไหนก็ทำ แต่ก็ทิ้งระยะห่างไม่กันเกิน 2 - 3 เดือนหรอก ถ้าทำแบบไม่รอกันแบบนี้ พอมีเชื้อโรคระบาดแล้วมันจะเอาไม่อยู่ ก็เริ่มหว่านก่อนมีฤดูแล้ง เกี่ยวประมาณกันยา พอตุลาก็จะทำอีกรอบ...”

นอกจากปริมาณน้ำ การเลือกช่วงเวลาในการทำนาอาจขึ้นอยู่กับแปลงนาข้างเคียง ดังที่ชาวนารายหนึ่งอธิบายถึงเหตุผลในการที่ต้องทำนามากกว่าปีละ 2 ครั้ง ว่า

“...ปลูกข้าวกันปีละ 2 ครั้ง ตก 30 กว่าปีแล้วที่ทำแบบนี้ แต่แปลงนุ่นของผมปีที่แล้วมาชนปีที่ทำ 4 ครั้งเลย มันเกินเหตุแล้ว ไร่ที่ต้องทำก็เพราะว่าคนที่อยู่ติดกันตรงนั้นมันทำไม่หยุดเลย พอเสร็จแล้วก็ทำต่อเลย เพราะตั้งค้มนมีใช้น้อย มันก็เลยหยุดไม่ได้ แล้วน้ำก็มีใช้ตลอด มันทำผมก็ต้องทำ เพราะถ้ามันมีน้ำผมก็มีน้ำ ถ้ามันปล่อยน้ำแห่งของเราที่แห่งตามถ้าอีกคนทำเราก็ต้องทำ มันอยู่ในกระทะใบเดียวกัน...”

สอดคล้องกับที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวถึงการกำหนดรอบการทำนา โดยมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับแปลงนาข้างเคียง โดยกล่าวว่า

“...เที๋ยวนี้น้ำหว่านเร็วหน่อย หว่านไปเมื่อประมาณช่วงพฤศจิกายน ธรรมดาจะหว่านต้นเดือนธันวาคม พอดีแปลงข้าง ๆ เค้าจะหว่านเราก็เลยต้องหว่านด้วย ตอนเกี่ยวจะได้เกี่ยวพร้อม ๆ กันไป...”

ส่วนชาวนาที่มีการปลูกข้าวไวแสงซึ่งมักเป็นการทำนาแบบอินทรีย์ จะมีฤดูกาลทำนาที่ถูกกำหนดตามลักษณะการออกดอกของข้าวไวแสง โดยจะออกรวงให้เก็บเกี่ยวเฉพาะในช่วงปลายปี ทำให้มีรอบการทำนาที่แน่นอนในช่วงดังกล่าว ส่วนอีกรอบจะเริ่มตอนต้นปีเพื่อเก็บเกี่ยวในช่วงเดือนพฤษภาคม และจะมีเวลาพักเพื่อความอุดมสมบูรณ์ของดินประมาณ 2 เดือน สำหรับการกลับมาปลูกข้าวไวแสงในรอบต่อไป ดังที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวว่า

“...จะทำช่วงเดือนมกรา - กุมภาพันธ์ แล้วก็นับไปอีก 4 เดือน ก็ไปเกี่ยวเอาช่วงประมาณ พฤษภาคม แล้วก็หมักฟางไว้ซัก 2 เดือน ไปลงแปลงอีกที่เดือนสิงหา รอบนี้จะเกี่ยวประมาณเดือนธันวาคม...”

นอกจากนี้ยังได้มีความพยายามในการกำหนดรอบการทำนาจากภาครัฐ โดยจะมีช่วงเดือนที่รัฐบาลออกมาตรการในการห้ามทำนาแต่จะให้เงินทดแทน ซึ่งอาจเป็นจำนวนเงิน ที่ไม่คุ้มค่าสำหรับชาวนาในการที่จะปฏิบัติตาม อย่างไรก็ตาม ในพื้นที่อื่นอาจเป็นไปตามข้อกำหนดในการห้ามทำนาดังกล่าว เนื่องจากช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่ขาดแคลนน้ำในการทำนา แต่อาจเป็นไปได้ยากในพื้นที่ศึกษาเนื่องจากมีน้ำเพียงพอต่อการทำนาตลอดปี ดังที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวว่า

“...ขึ้นอยู่กับนโยบายของรัฐบาลด้วย บางทีมีช่วงที่เค้าไม่ให้ทำนา เนื่องจากเป็นห่วงเรื่องภัยแล้ง ก็ตั้งแต่ประมาณพฤศจิกายนถึงเมษายนนั่นแหละ โดยให้เงินทดแทนไร่ละพันสอง คนละไม่เกิน 10 ไร่ แต่พื้นที่นี้ได้เปรียบ มันเป็นที่ลุ่ม มีน้ำตลอด ที่ช่วยก็ช่วยไป ที่ทำก็ทำไป แต่ถ้าได้รับความเสียหายขึ้นมา ก็จะไม่ได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาล ชาวนาบ้านเราเนี่ยไปห้ามเค้าไม่ได้หรอก เพราะมันเป็นอาชีพเค้า...”

ทั้งนี้ทางหน่วยงานราชการอย่างกระทรวงเกษตรและสหกรณ์โดยสำนักงานเกษตรอำเภอ จะมีกำหนดให้ชาวนาขึ้นทะเบียนเกษตรกรผู้ทำนา เพื่อการได้รับความช่วยเหลือจากภาครัฐ ในกรณีที่นาข้าวได้รับความเสียหาย จากภัยพิบัติแล้งหนัก น้ำท่วม หรือโรคแมลงศัตรูพืชระบาดในพื้นที่และผ่านการประกาศให้เป็นพื้นที่ภัยพิบัติและรับรองความเสียหาย โดยแบ่งรอบการขึ้นทะเบียนเกษตรกร ผู้ปลูกข้าวออกเป็นนาปี และนาปรัง โดยนาปีจะเป็นรอบการปลูกข้าวในช่วงเดือน พฤษภาคม - ตุลาคม ส่วนนาปรังจะเป็นการปลูกข้าวในช่วงเดือนพฤศจิกายน - เมษายน อย่างไรก็ตาม รอบการทำนาที่ทางราชการกำหนดดังกล่าวอาจไม่ส่งผลต่อการกำหนดรอบการทำนาของชาวนาในพื้นที่สักเท่าใดนัก ดังที่เจ้าหน้าที่สำนักงานเกษตรอำเภอรายหนึ่งกล่าวว่า

“...ก็ไม่ค่อยมีผลไปกำหนดอะไรเค้าหรอก ถ้ามีน้ำชาวนาเค้าก็ทำกันไป...”

สรุปได้ว่า ชาวนาส่วนใหญ่ในพื้นที่ชนเมืองที่ศึกษาจะทำนาปีละ 2 ครั้งโดยที่ปริมาณน้ำในพื้นที่ได้รับในแต่ละช่วงเวลาซึ่งเป็นผลมาจากลักษณะของพื้นที่ จะเป็นปัจจัยในการกำหนดรอบการทำนาของชาวนาในแต่ละพื้นที่ เนื่องจากในแต่ละพื้นที่จะได้รับปริมาณน้ำที่ไม่เท่ากันในแต่ละช่วงของปี ส่งผลให้บางช่วงอาจมีน้ำไม่เพียงพอต่อการทำนา รวมถึงบางพื้นที่จะประสบปัญหาน้ำท่วมเป็น

ประจำในช่วงฤดูฝนอีกด้วย การวางแผนในการเพาะปลูกไปจนถึงช่วงเวลาที่เก็บเกี่ยวจึงจำเป็นต้องหลีกเลี่ยงช่วงเวลาดังกล่าว นอกจากนี้ ในกรณีของชาวนาที่มีน้ำเพียงพอต่อการทำงานตลอดทั้งปี จะสามารถกำหนดรอบการทำงานได้ตามความสะดวกของตนเอง แต่ก็จะไม่ทิ้งช่วงกันกับชาวนารายอื่นที่ทำนาอยู่ใกล้เคียงมากนัก เนื่องจากจะส่งผลกระทบต่อควบคุมโรคระบาด รวมถึงความสะดวกที่เกิดขึ้นต่อการทำงานของรถเกี่ยวนวดเมื่อถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยว ส่วนนโยบายของภาครัฐอาจไม่มีผลต่อการกำหนดรอบการทำงานของชาวนาในพื้นที่สักเท่าไรนัก เนื่องจากชาวนาพื้นที่มีน้ำเพียงพอต่อการทำงานตลอดปี

1.6 การปลูกข้าว เมื่อภารกิจในการเตรียมดินเสร็จสิ้นลง ดินในแปลงนาจะมีความเหมาะสมเพียงพอที่จะให้เมล็ดพันธุ์สามารถหยั่งรากลงไปดูดซับสารอาหารเพื่อสร้างการเจริญเติบโต เป็นต้นข้าวที่สมบูรณ์รอให้ชาวนาได้เก็บเกี่ยวในรอบทำนาครั้งใหม่ ชาวนาส่วนใหญ่ในพื้นที่ศึกษาจะปลูกข้าวด้วยการหว่าน หรือที่เรียกว่า นาหว่านน้ำตม เนื่องจากความสะดวก และความรวดเร็วที่เกิดขึ้นในการปลูกข้าวด้วยวิธีการดังกล่าว ดังที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวว่า

“...ส่วนใหญ่จะหว่าน มันง่ายสุดแล้ว เวลาจะปลูกพอได้ข้าวมาต้องเอามาแช่ 24 ชั่วโมง แล้วมาหุ้มกระสอบอีกสองคืน ก็เอาไปหว่านได้...”

สอดคล้องกับที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวถึงวิธีการปลูกข้าวของชาวนาในพื้นที่ ว่า

“...ส่วนใหญ่เป็นนาหว่านหมดละ ไม่มีนาโยน ไม่มีนาดำ ที่ศูนย์เรามีเครื่องดำนะ เกษตร ๗ เค้าให้มา แต่ไม่มีใครทำ เพราะมันช้า แล้วการเพาะกล้าต้องไปจ้างเค้าเพาะที่กำแพงแสน แล้วมันค่อนข้างใช้เวลาเยอะ...”

โดยที่ต้นทุนเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ชาวนาส่วนใหญ่เลือกทำนาด้วยวิธีหว่านข้าว เนื่องจากมีค่าใช้จ่ายต่ำกว่าการทำนาด้วยวิธีการปักดำ ดังที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวว่า

“...แถวนี้เค้าก็ทำนาหว่านกันหมดละ นาดำเล็กไปหมดแล้ว มันลงทุนสูง...”

อย่างไรก็ตาม ยังมีชาวนาบางรายในพื้นที่เลือกปลูกข้าวด้วยวิธีการแบบอื่น ได้แก่ การปักดำ การโยน และการหยอด โดยชาวนารายหนึ่งได้อธิบายถึงสาเหตุที่ชาวนาบางรายหันกลับมาทำนาด้วยวิธีการปักดำ โดยกล่าวว่า

“... 2 - 3 ปีหลังนี่เริ่มมีกลับมาดำกันบ้างแล้วนะ เพื่อที่เค้าจะหนีข้าวดีด แต่มันก็
ค่าใช้จ่ายสูงไร่ละ 1,300 - 1,400 เค้าจะใช้เครื่องดำเป็นรถนั่งขับ...”

โดยที่ชวานาอีกรายหนึ่งได้อธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับรายละเอียดของการทำนาดำ
โดยกล่าวว่า

“...แถว ๆ นี้ก็มีที่เค้าทำนาดำบ้างนะ โดยเค้าจะจ้างรถมา แล้วก็ต้องมีคนซ่อม
ถ้าเป็นรถนั่งขับจะได้ข้าว 8 แถว และดำได้สวยกว่า แต่รถเดินตาม จะได้ข้าว 6 แถว ถ้าข้าวแห้ง จะมี
คนใช้มือดำเดินซ่อมให้เรา เปรียบเทียบกันแล้ว ใช้รถดำจะจับเสมอกัน แต่เวลาดำมือจะขึ้นอยู่ที่การ
หยิบต้นกล้า ซึ่งจะไม่เสมอกัน แล้วเวลาข้าวโตขึ้นมา ดำมือบางที่ไม่ตรงเป็นแถว แต่ถ้าดำรถ จะเป็น
แถวดีกว่า...”

ส่วนชวานาบางรายก็เลือกที่จะทำนาหยอด ซึ่งคล้ายกับการหว่านแต่ข้าวจะเรียง
เป็นแถวตามแนวการหยอด และใช้เมล็ดพันธุ์ในการปลูกน้อยกว่าการหว่านถึงเท่าตัว ดังที่ชวานา
รายหนึ่งอธิบายว่า

“...กรมวิชาการเกษตรเค้าให้เครื่องหยอดมา มันเหมือนรถดำ แต่อันนั้นใช้กล้า อันนี้
ใช้เมล็ด แล้วจากที่เราเคยหว่าน ใช้ข้าวปลูกไร่ละ 1 ลูก (กระสอบ) แต่เครื่องหยอดนี้ เหลือครึ่งลูก
หยอดสวยทีเดียว ขึ้นเป็นแถวเลย...”

สอดคล้องกับที่ชวานาอีกรายหนึ่งกล่าวถึงข้อดีเกี่ยวกับการลดต้นทุนจากการ ทำนา
หยอด โดยกล่าวว่า

“...ถ้าหยอดนี้มันลดต้นทุนเรา ลดเมล็ดพันธุ์ลงได้ แต่เครื่องหยอดมันไม่สะดวก
เหมือนเครื่องพ่นสะพายหลัง เพราะเครื่องหยอดต้องเอาไปใส่รถ ต้นทุนไม่เท่ากัน เครื่องหยอดนี้จะ
ต้นทุนถูกกว่า ลดเมล็ดพันธุ์ลงได้ แล้วเราสามารถทำแล้วขายเมล็ดพันธุ์ได้ เพราะมันกำจัดพันธุ์ปนได้
ง่าย มันจะเป็นร่องสวย...”

นอกจากนี้ยังมีชวานาบางรายปลูกข้าวด้วยการโยน ซึ่งคล้ายกับการปักดำแต่ใช้
วิธีการโยนต้นกล้าแทนการปักดำ ดังรายละเอียดที่ชวานารายหนึ่งเล่าถึงการโยนต้นกล้าลงสู่แปลงนา
โดยกล่าวว่า

“...ทำเองคนเดียวหมดเลย ก็ใช้เวลาหน่อย เช่น ประมาณ 8 ไร่ ก็ใช้ประมาณ 2 วัน ถ้าเกิดเป็นนาหว่าน ท่อนึงหรือกระสอบึงก็ 25 โล หว่าน 1 ไร่ ก็ถือว่าประหยัดแล้ว แต่มาหลัง ๆ กรมการข้าวเขาให้ลดลงอีกจาก 25 โล เหลือ 20 โล เหลือ 15 โล ต่อไร่ แต่ว่าเกษตรกรทั่วไปไม่มั่นใจ บางทีใส่ 30 โล 40 50 โลต่อไร่ก็มี ซึ่งมันเกินไปมันเกินความจำเป็น บางทีมันหนาแน่นเกินไปมันก็ทำให้ข้าวมันแน่นเกิดโรคระบาดต้องใส่ปุ๋ยเยอะ แต่ว่าของผมทำนาโยนใช้แค่ 10 กิโลกรัมต่อไร่ ลดไปครึ่งนึงต่อไร่ นวัตกรรมนี้มันลดต้นทุนได้ก็ตรงนี้แหละ ที่ทำได้ก็เพราะเขามีการเปิดอบรม เขาก็มาสาธิตกันที่นี้ เราเห็นว่ามันดีก็เลยทำตามเรื่อย ๆ โดยเฉพาะเป็นกล้าแล้วก็ทำเอง เมื่อก่อนไม่มีที่เพาะกล้า ต้องไปจ้างเขาเพาะก่อน เราเลยคิดว่ามันไม่คุ้มเรื่องการเดินทาง และก็ค่าจ้าง เพราะมันแพงก็เลยมาทำเอง ที่เพาะกล้ามันจะเป็นสภาพหลุมเล็ก ๆ ตอนโยนมันก็ไม่มีเทคนิคอะไร แล้วแต่ความชำนาญของคนโยนยังงี้ก็ได้ ให้โยนไปแล้วให้มันตั้งลงมา ให้มันเป็นแนวโค้งเหมือนลูกเบต พอเวลาโยนปุ๊บ มันจะถ่วงลงมาเอง แล้วต้นมันจะตั้งแล้วมันจะตั้งตัวเอง ถ้าล้มไม่ต้องไปสนใจ วันสองวันก็จะตั้งขึ้นมาเอง...”

ในทางตรงข้าม ชาวনারายหนึ่งได้อธิบายถึงความยุ่งยากและความไม่เหมาะสมในการทำนาโยนที่แปลงนาของตนเองโดยกล่าวว่า

“...ผมเคยทำนะ ก็จะยุ่งยากหน่อย เพราะนา 1 ไร่ต้องใช้ธาตุโยนถึง 120 ใบ ใบละ 8 บาท แล้วต้องใช้มือโยน การโยนก็มีผิดพลาดหลายเที่ยว โดย 1 วัน โยนเสร็จต้องเหลือกล้าไว้ 30 ถาดต่อไร่ เอาไว้เติมเพื่อเอาไว้โยนซ่อม พอมันตั้งตัวได้ดี ก็ดูที่ว่าจุดไหนที่มันห่าง ก็โยนครั้งที่ 3 แต่พอลอง ๆ มาคิดดูแล้วเราจะทำยังไงไหว เราทำไม่ได้ ของเรานั้นนาเยอะ ก็เลยยุติไป...”

จากวิธีที่หลากหลายของการปลูกข้าว ทำให้ชาวนามีการเปรียบเทียบวิธีการต่าง ๆ เพื่อหาความเหมาะสมและความคุ้มค่าให้กับตนเอง ดังที่ชาวনারายหนึ่งได้เปรียบเทียบระหว่างการทำนาดำและนาหว่าน จึงได้มีการปรับเปลี่ยนสลับไปมาระหว่างการปลูกข้าวทั้งสองแบบ โดยกล่าวว่า

“...พีทำนาหว่านกับนาดำสลับกัน โดยผลัดกันทีละรอบ เนื่องจากหน้าฝนต้องทำนาดำ จะได้ไม่ต้องเสียเวลากู้น้ำเวลาฝนตก เพราะนาดำถึงฝนจะตกก็ไม่เสียหาย แต่ถ้าหน้าฝนทำนาหว่านจะต้องกู้น้ำออก ไม่งั้นก็จะเสียหาย ถ้าเทียบนาดำกับนาหว่านนี้ผลผลิตก็พอ ๆ กันนะ ต้นทุนก็ไม่ต่างกันเท่าไร เพราะนาหว่านต้องเสียค่าฉีดยา ค่าเลี้ยงน้ำ แต่นาดำเป็นต้นกล้ามาแล้วไม่ต้องดูแลมาก โดยสามารถขึ้นน้ำได้เลย ไม่ต้องกลัวว่าข้าวจะจมน้ำ แต่ต้นทุนนาดำจะมากกว่านิดหน่อย แล้วการ

ทำนาดำนี้ การใส่ปุ๋ยจะน้อยกว่า เพราะข้าวต้นห่างกัน มีแสงแดดส่องถึง เลยไม่ต้องใส่ปุ๋ยเยอะ แล้วนาหว้านข้าวจะติดโรคมากกว่านาดำ...”

ทั้งนี้นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรรายหนึ่ง ได้กล่าวถึงภาพรวมและข้อดีข้อเสียของการปลูกข้าวแต่ละวิธี โดยกล่าวว่า

“...ในพื้นที่เราส่วนใหญ่เป็นนาหว้าน แต่นาดำที่ดำด้วยรถยังพอเห็นบ้างเล็กน้อย ที่โยนก็มี แต่ก็น้อยเหมือนกัน นาโยนก็จะคล้ายกับนาดำแต่ใช้โยนเอา ไม่ค่อยเป็นระเบียบเรียบร้อยเท่าไร ซึ่งข้อดีของนาโยนคือ ต้นกล้าจะไม่ชะงัก ไม่ล้ม เพราะไม่ถูกเครื่องจักรไปหนีบเหมือนใช้รถดำนา แต่คิดว่าถ้าจะให้ได้ผลดีที่สุดคือใช้คนดำ ต้นกล้าโต แข็งแรง ส่วนหว้านนี่คือสะดวก แต่ต้องเอาน้ำออกให้หมดเลย เหลือแต่ดินละ ะ แล้วก็มีการหยอด คือ การหยอดด้วยเครื่องหยอด คล้ายนาหว้าน แต่ไม่ได้ใช้คนหว้าน ใช้รถหยอด เห็นมีเริ่มทำบ้างแล้ว เนื่องจากสามารถลดเมล็ดพันธุ์ได้เยอะแล้วผลผลิตที่ได้ไม่แตกต่างกับการหว้าน...”

นอกจากวิธีการข้างต้นยังมีวิธีการปลูกข้าวแบบที่ไม่ต้องใช้เมล็ดพันธุ์ หรือต้นกล้าในการทำนา เนื่องจากใช้ตอซังที่ปล่อยไว้จากการเกี่ยวครั้งก่อนหน้า โดยเรียกว่า การทำนาแบบล้มตอซัง ซึ่งมีชาวนาจำนวนไม่น้อยที่ทำนาด้วยวิธีการดังกล่าว เนื่องจากมีข้อดีในการประหยัดต้นทุนดังที่ชาวนารายหนึ่งอธิบายว่า

“...พอจะทำเราก็จ้างรถย่ำตอมาย่ำ แต่ต้องดูจังหวะ ดูช่วงที่ฝนตกน้ำดี ถ้าทำดี ๆ น้ำดี ๆ นี้ได้ไร่ละ 90 ถัง แล้วมันก็ลงทุนน้อย ตัดต้นทุนที่เยอะ ทำเทือก หว่านไปเลย...”

สอดคล้องกับที่ชาวนาอีกรายหนึ่งกล่าวถึงข้อดีเกี่ยวกับการประหยัดต้นทุนในการทำนาแบบล้มตอซัง โดยกล่าวว่า

“...การทำนาล้มตอซัง ต้นทุนไม่สูง แล้วแทบไม่ต้องใช้เมล็ดพันธุ์ ถ้าจะเอาหน่อ (ตอซัง) ต้องดูภูมิอากาศหรือพื้นที่ด้วยว่าเหมาะสมรึป่าว แล้วถ้าจะเอาหน่อ ต้องเกี่ยวให้สูงเพราะมันจะงอกออกมาจากหน่อ แล้วต้องต้องใช้เวลา 120 วันเท่านั้น...”

โดยชาวนารายหนึ่งได้อธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับรายละเอียดของการทำนาแบบล้มตอซัง โดยกล่าวว่า

“...ถ้าเราเอาต่อเรานะ เราเกี่ยวเสร็จ ฟางก็ไม่ต้องเผา ย่ำไปหมดเลย ย่ำให้ต่อ มันหักไม่ให้มันโด่ เพื่อให้หน่อที่โคนมันแตกขึ้นมา มันจะได้แตกเสมอกัน เค้าก็จะจ้างรถย่ำต่อ มันเป็นรถอีกแบบหนึ่ง จะเป็นล้อยางฟวง 10 เส้น ไม่ต้องใส่คราด ไม่ต้องใส่ลูกดำ แล้วก็ทิ้งไว้พอต่อมันงอกดีก็ถึงจะใส่น้ำ ที่เหลือก็ทำตามปกติ...”

นอกจากนี้ การทำนาแบบลุ่มตอซึ่งยังสามารถทำได้ 3 ครั้ง จากการลงทุนเมล็ดพันธุ์เพียงครั้งเดียว ดังที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวว่า

“...ของบ้านเพื่อนผม พอเกี่ยวต้นแม่ทุบตอเอาลูก แล้วทุบลูกเอาหลานได้อีก มันก็พอได้ผลนะ มันขึ้นอยู่ที่การดูแล บางคนทำรุ่นลูกได้มากกว่ารุ่นแม่ที่หว่านก็มี แต่ที่ได้น้อยกว่าก็เยอะ แต่รุ่นหลานนี้น้อยกว่าแน่ ๆ ละ...”

ทั้งนี้ ชาวนาที่ทำนาอินทรีย์มักจะปลูกข้าวด้วยวิธีการปักดำ และการโยน เนื่องจากการทำนาดำด้วยวิธีการดังกล่าวสามารถใช้น้ำในการควบคุมหญ้าในแปลงนาแทนการใช้สารเคมีได้

สรุปได้ว่า ชาวนาส่วนใหญ่ในพื้นที่ชานเมืองที่ศึกษาจะปลูกข้าวด้วยการหว่าน หรือที่เรียกว่า นาหว่านน้ำตม เนื่องจากมีความรวดเร็วและสะดวกในการจ้างงาน แต่ยังมีชาวนาบางรายที่เลือกปลูกข้าวด้วยวิธีการอื่น ได้แก่ การปักดำ การโยน และการหยอด ซึ่งมีข้อดีในแง่ที่ทำให้ต้นข้าวเรียงเป็นแถว และมีระยะห่างที่เหมาะสม ส่งผลให้ต้นข้าวสามารถเจริญเติบโตได้อย่างเต็มที่ และยังช่วยในการป้องกันแมลงศัตรูพืชและโรคข้าว เนื่องจากระยะห่างระหว่างต้นข้าวที่พอเหมาะจะทำให้แสงแดดส่องลงไปโคนต้นได้อย่างทั่วถึง อีกทั้งใช้ต้นทุนเกี่ยวกับเมล็ดพันธุ์น้อยกว่าการหว่านถึงเท่าตัว แต่อาจมีค่าใช้จ่ายอื่นที่เพิ่มขึ้น เช่น ค่าจ้างเครื่องจักร ค่าน้ำมัน อุปกรณ์ในการเพาะกล้า ซึ่งชาวนาจะพิจารณาถึงความคุ้มค่าในการเลือกวิธีการปลูกข้าวที่เหมาะสมกับตนเอง โดยการปลูกข้าวด้วยวิธีการหยอดจะใช้เมล็ดพันธุ์ในการปลูกเหมือนกับการหว่านแต่ต้องใช้เครื่องหยอดข้าวในการหยอด ส่วนการปลูกข้าวด้วยวิธีการปักดำและการโยน จะมีความคล้ายคลึงกันในแง่ของการใช้ต้นกล้าในการปลูก โดยการปักดำในปัจจุบันจะไม่ได้เป็นการใช้แรงงานคนอย่างในอดีต แต่จะใช้เครื่องปักดำซึ่งเป็นรถนั่งขับในการปักดำต้นกล้า ส่วนการโยนจะใช้แรงงานคน ในการโยนต้นกล้าลงสู่แปลงนา นอกจากนี้ยังมีวิธีการทำนาที่ชาวนาส่วนหนึ่งที่ทำนาหว่านเลือกใช้ ในบางรอบการทำนา คือ การทำนาแบบลุ่มตอซึ่งไม่ต้องใช้เมล็ดพันธุ์ หรือต้นกล้า เนื่องจากใช้การลุ่มตอซึ่งที่ปล่อยไว้จากการเกี่ยวครั้งก่อนหน้าให้ราบติดไปกับพื้นดินซึ่งต้นข้าวจะสามารถเจริญเติบโตขึ้นมาได้ใหม่ โดยจะส่งผลดีต่อการลดต้นทุนได้เป็นอย่างมาก เนื่องจากชาวนาจะเสียค่าใช้จ่ายในการซื้อเมล็ดพันธุ์เพียงครั้งเดียว แต่สามารถทำนาได้ 2 - 3 ครั้ง

1.7 การป้องกันและกำจัดศัตรูข้าว และการใส่ปุ๋ยบำรุงดิน ด้วยความคาดหวังที่มีต่อการได้รับผลผลิตในปริมาณที่น่าพึงพอใจในแต่ละรอบการทำนา ชาวนาจึงจำเป็นต้องมีการป้องกันและกำจัดสิ่งที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อต้นข้าวในแปลงนา ซึ่งได้แก่ วัชพืช แมลงศัตรูข้าว และโรคข้าว นอกจากนี้ยังต้องมีการเพิ่มแร่ธาตุในดินเพื่อช่วยในการเจริญเติบโตของต้นข้าว โดยชาวนาส่วนใหญ่ในพื้นที่จะใช้สารเคมีในรูปแบบของยาฆ่าหญ้า ยาฆ่าแมลง สารกันเชื้อรา ฮอริโมน และปุ๋ยเคมี ในการดำเนินกิจกรรมดังกล่าว โดยจะมีรอบการฉีดยา รวมถึงการใส่ปุ๋ย ตามอายุการเจริญเติบโตของต้นข้าว ดังที่ชาวนารายหนึ่งเล่าถึงการฉีดยาเพื่อกำจัดหญ้าในแปลงนา ว่า

“...พอหว่านวันนี้เสร็จ ถ้าฝนไม่ตก พรุ่งนี้ก็จะฉีดยากุมเลน ingsไม่ได้ ทุกสายต้องฉีด ต้องทำหมด ถ้าไม่ทำแล้วข้าวกับหญ้าขึ้นมาพร้อมกัน หญ้าแน่นมันจะเบียดข้าวตายหมด และพอมาระหว่างประมาณ 10 วัน ก็ฉีดยาเก็บอีกที ไม่ใช่ว่าคุมครั้งเดียวจบนะ มันยังมีขึ้นอีก พวกนี้จะเป็นหญ้าที่ตื้อมากเลย ถ้าขึ้นมาแล้วก็ต้องฉีดยาฆ่าอีกครั้ง เพื่อให้ต้นหญ้าตายข้าวไม่ตาย...”

ยาฆ่าหญ้าที่ชาวนาใช้จะมีหลากหลายขึ้นอยู่กับชนิดของหญ้าที่ต้องการกำจัด ซึ่งก็จะส่งผลกระทบต่อต้นทุนการทำนาเนื่องจากในแปลงนามีหญ้าอยู่หลายชนิด ดังที่ชาวนารายหนึ่งได้เล่าถึงความหลากหลายของหญ้าและการใช้ยาฆ่าหญ้า โดยกล่าวว่า

“...ฉีดทีหลายตัว ไม่ใช่ตัวเดียวนะ เพราะหญ้ามันมีหลายอย่าง หญ้าดอกขาว หญ้าลิเก หญ้าข้าวนก หญ้าหนวดปลาชุก พวกยาหลัง ๆ เนี่ย มันก็แยกชนิด ยาอย่างนึงฉีดหญ้าอย่างนึง บางทีไหน ๆ เราก็ฉีดแล้ว ก็ฉีดตัวนี้กันไปด้วย ก็ผสมกันไปเลย...”

ซึ่งสอดคล้องกับที่ชาวนารายหนึ่งอธิบายถึงผลกระทบจากความก้าวหน้า ของการผลิตยาฆ่าหญ้าที่มีต่อชาวนา โดยกล่าวว่า

“...ยานี้มันก็เก่ง สามารถทำได้เก่งมาก จนที่ว่าผลิตยาขึ้นมาตัวนึง ฉีดได้หญ้าอย่างเดียว อย่างอื่นไม่ตายด้วย ถ้าจะฉีดอย่างอื่นต้องซื้อตัวอย่างอื่นมาบวกอีก แต่สมัยก่อนเดิม ๆ เลย ยาตัวเดียวขวดเดียวสามารถฉีดได้ 5 - 6 หญ้าตายหมด แต่ปัจจุบันมันไม่มีขายแล้ว คือมันอยู่ที่หัวการค้าของบริษัท...”

นอกจากหญ้าซึ่งเป็นวัชพืชที่รบกวนการเจริญเติบโตของต้นข้าวแล้ววัชพืช อย่างข้าวตืด ก็นับเป็นอีกปัญหาสำคัญที่คอยรบกวนการเจริญเติบโตของต้นข้าวในแปลงนา โดยชาวนารายหนึ่ง ได้อธิบายถึงปัญหาที่เกิดขึ้น และประสบการณ์ในการกำจัดข้าวตืด โดยกล่าวว่า

“...ข้าวตืดนี้ เป็นข้าวป่า มันทน ดินแห้ง ๆ มันยังขึ้นเลย มันจะร่วงก่อน แล้วมันสูงกว่าข้าวจริง พอข้าวตืดเยอะ มันก็จะไปกลบข้าวจริง ข้าวจริงมันก็จะไม่ออก หายไปเลยเดือนไปแล้วถึงจะรู้แหละว่าอันไหนเป็นข้าวตืด บางคนถ้ามีเยอะเค้าก็จ้างถอน ที่รับจ้างตัดก็มีแต่ตัดมันก็ขึ้นมาอีก ยิ่งงาก็ไม่ตาย อย่างข้าวจริงนี้ต้องเต็มเมล็ดแล้วแห้งถึงจะขึ้น แต่ข้าวตืดนี้เป็นน้ำนม เป็นเม็ดเขียว ๆ เอาไปวางบนหัวคันนามันก็งอกได้ ผมงงกับมัน ต้องล่อให้มันขึ้น พอเกี่ยวข้าวเสร็จ เปิดน้ำเข้าแช่ข้าวตืดที่มันร่วงไว้ ซักสิบวันก็เห็น พอมันขึ้นมาก็เอายาฉีดเลยถ้ามีเยอะ ๆ ต้องล่อหลาย ๆ รอบ ผมเคยเสียเวลาสองสามเดือน ล่อมันกว่าจะหมด...”

ซึ่งสอดคล้องกับที่ชาวนาอีกรายหนึ่งอธิบายเกี่ยวกับวัชพืชอย่างข้าวตืด ว่า

“...เค้าเรียกข้าววัชพืช มันเป็นข้าวเหมือนข้าวนี้แหละ สมมุติแ่งนี้ปลูกข้าวได้สักพันต้น เวลาเกี่ยวปีได้แค่ห้าร้อยต้นเอง มันเป็นพันธุ์ของมันเลย แล้วมันติดตรงไหนไม่รู้ คิดว่าน่าจะมาจากหลายวิธี เช่น รถเกี่ยวก็ติดเกี่ยวบ้านนี้ก็ไปเกี่ยว บ้านนั้นต่อเลย แล้วมันขยายด้วยนะ สมมุติปีนี้ข้าวตืดมีอยู่ห้าร้อยต้นในแปลงนี้ พออีกปีนึงจะมีถึงเจ็ดแปดร้อยต้น เพราะรวงนึงมันมีตั้งร้อยเมล็ด ถ้ามันร่วงไป มันขึ้นมาตั้งไม่รู้เท่าไรก็เท่าตัว มันเก่ง ขึ้นมาได้ พอขึ้นมาแล้วมันแข่งข้าวดี แล้วบางทีก็พาข้าวดีมันล้มหมดเลย ...”

ชาวนาบางรายเลือกแก้ปัญหาด้วยการเผาฟางหลังเกี่ยวข้าว เพื่อหวังที่จะให้ ข้าวตืดถูกเผาตายไปด้วย แต่ชาวนาหลาย ๆ รายก็ไม่เห็นด้วยกับวิธีการดังกล่าว ดังที่ชาวนารายหนึ่ง กล่าวว่า

“...เผาฟางมันก็ไม่ช่วยอะไรหรอก มันอยู่ที่คนทำด้วย รีบทำกันตะพึดตะพือ ไม่ล่อไม่อะไร มันก็ขึ้นอยู่อย่างนั้นล่ะ...”

ที่มาของข้าวตืดและวิธีแก้ปัญหาของชาวนาในพื้นที่ ยังได้รับการบอกเล่าผ่านนักวิชาการส่งเสริมการเกษตรรายหนึ่ง โดยกล่าวว่า

“...ข้าวตืดเหมือนมันเป็นข้าวป่า ข้าวที่เคี้ยวผสมพันธุ์จากกรรมวิชาการโดยจากพื้นเพ แล้วมันเป็นข้าวป่าเอามาปรับปรุงพันธุ์ แล้วข้าวเวลาเป็นเมล็ดได้มันจะผสมตัวเอง แต่มันก็มีโอกาสที่จะผสมข้ามได้เหมือนกัน พอมันผสมข้ามมันก็อาจจะแสดงลักษณะเดิมของมันออกมา บางคนเค้าก็เก็บออก ตัดออก ตัดยอดข้าวเลย เพราะข้าวตืดมันจะโตเร็วกว่าข้าวปกติ และเดี๋ยวนี้จะมีการใช้ยามาลูบยอดข้าว ลูบดอกข้าวเพื่อไม่ให้ข้าวตืดมันผสมติด วิธีมันมีหลายแบบแล้วแต่จะเลือกใช้วิธีไหน...”

ไม่เพียงแต่วัชพืชอย่างหญ้าหรือข้าวตืดที่ชาวนาต้องป้องกันและกำจัด ในแปลงนา ยังมีแมลงต่าง ๆ ที่อาจสร้างความเสียหายให้แก่ต้นข้าว แต่เชื่อว่าแมลงทั้งหมดจะเป็นศัตรูกับชาวนา เนื่องจากแมลงนั้บร่อยชนิดที่อยู่ในแปลงนาจะมีทั้งแมลงที่เป็นศัตรูกับต้นข้าว และแมลงที่คอยกำจัดแมลงที่เป็นศัตรูข้าว ซึ่งเป็นกระบวนการควบคุมปริมาณของแมลงศัตรูข้าวตามธรรมชาติ ดังที่ชาวนารายหนึ่งซึ่งเป็นทีปรึกษาศูนย์จัดการศัตรูพืชของชุมชนได้อธิบายเกี่ยวกับแมลง และแนวทางในการกำจัดแมลงของชาวนาส่วนใหญ่ในพื้นที่ โดยกล่าวว่า

“...ตัวที่ทำลายเราพุดง่าย ๆ คือ ศัตรูพืช ศัตรูพืชมันมีอยู่ประมาณ 20 ตัวที่ทำลาย แต่ที่ทำลายร้ายแรงจริง ๆ มันมีอยู่ 5 - 6 ตัว ก็พวกเพลี้ยไฟ หนอนห่อใบ หนอนกอ แมลงสิง แมลงหว่า แมลงบัว เพลี้ยกระโดดหลังขาว แล้วก็เพลี้ยกระโดดสีน้ำตาล ไอ้ตัวนี้ถ้าเกิดระบาดแล้วข้าวเสียหายมาก แต่จริง ๆ ตามธรรมชาติแล้วมันก็คุมกันเองได้โดยพวกตัวห้ำตัวเบียน ไม่จำเป็นต้องฉีดยาเคมี ตัวห้ำคือตัวที่จับพวกหนอน จับกินเป็นตัว ๆ อย่างพวกแมงมุม แมงปอ ตัวงดิน จิ้งจิกน้ำ ส่วนตัวเบียนคือเข้าไปเบียนเบียนไปแทงสปอร์วางไข่ในตัวหนอน แล้วดูดกินอาหาร ทำให้ตัวหนอนตาย พวกนี้มันเป็นตัวดีคอยกำจัดแมลงไม่ดีในนาข้าว แต่ส่วนใหญ่ถ้าไปแหวกดู เจอตัวโน้นตัวนี้บินเยอะ ๆ เค้าไม่รู้ว่าเป็นแมลงเป็นตัวดีหรือไม่ดี เค้าก็จะวิ่งไปซื้อยามาฉีดทันทีเลย แล้วเวลาฉีดยามันจะตายหมดเลยทั้งตัวดีตัวร้าย ทีนี้พอตัวห้ำตัวเบียนตายหมด เวลาเกิดนี้มันเกิดช้ากว่าพวกแมลงศัตรูพืชพวกนี้ วัฏจักรของมันมันเกิดเร็วกว่า มันจะขึ้นมาทำลายยุคต่อไปได้เร็วอีก แล้วไอ้ตัวห้ำตัวเบียนมันเกิดข้ามันก็จะมาทำลายศัตรูพืชไม่ได้ เราก็ต้องซื้อยามาฉีดอีก หมายถึงถ้าเราฉีดครั้งนึงมันก็ต้องฉีดเรื่อยไป...”

ซึ่งสอดคล้องกับที่ชาวนารายหนึ่งอธิบายเกี่ยวกับการควบคุมจำนวนของแมลงศัตรูข้าวโดยธรรมชาติ และการฉีดพ่นยาฆ่าแมลงที่จะไม่ส่งผลตามความต้องการของชาวนา โดยกล่าวว่า

“...พวกแมลงที่เป็นศัตรูข้าวนี้มันมีไม่เท่าไรหรอก ก็มีพวกเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาล หนอนห่อใบ หนอนกอ เพลี้ยจักจั่นสีเขียว อย่างเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาลนี้ร้ายกาจมาก ไอ้ตัวนี้ถ้าเรา

ศึกษาให้ตีมันอยู่ใต้โคนที่อับ ๆ เลย มันอยู่ที่ทึบ ๆ อยู่ที่โคนต้น ไม่ได้อยู่ตรงปลายใบมันอยู่ที่กอเลย
ที่มันระบดเพราะบางทีเกษตรกรเราใช้สารเคมีผิดวิธี คือใช้สารเคมีเยอะเกิน แล้วที่นี้มันไม่ตาย พอมัน
ไม่ตายปุ๊บนี้ แมลงตัวดีตายหมด เนื่องจากเวลาเกษตรกรฉีดยา เคঁาฉีดข้างบนไม่ลงข้างล่างไม่ถึง
ข้างล่าง ไอ้ตัวที่เป็นแมลงดีของเรามันอยู่ข้างบน แมลงดีจะมีพวกตัวห้ำพวกนี้กินหนอน แล้วก็ตัวเบียน
พวกนี้เหมือนพวกต่อแตน มันไปต่อยในตัวหนอนที่เป็นตัวอ่อน แล้วไปวางไข่แล้วก็เจริญเติบโตในตัว
หนอน แล้วมันก็จะมา ตัวที่ดูค้ำน้ำเลี้ยงจากเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาลก็มีนะ มันมีตัวที่กำจัดเพลี้ยกระโดดสี
น้ำตาลโดยตรง มวลเขียวดูดีเป็นพระเอกเลยนะ มันจะอพยพไปพร้อม ๆ กับเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาล
เพราะว่าในระบบธรรมชาติถ้ามันไม่มีของกินก็อยู่ไม่ได้ มันจะเจาะเข้าไปดูอาหารในไข่ของเพลี้ย
กระโดดสีน้ำตาล แต่ถ้าสมมุติว่าเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาลมันเยอะเกิน มันก็ยังมีตัวที่กินเพลี้ยกระโดดสี
น้ำตาล อีกมากมาย เป็นพวกแมงมุม แมงปอ แล้วอีกอย่างคือพวกแมลงไม่ตีมันชอบออกมากกลางคืน
ชอบเล่นไฟ แต่เคঁาฉีดยากันตอนกลางวัน...”

แต่การปล่อยให้แมลงต่าง ๆ ควบคุมกันเองดังกล่าวก็น่าไม่ได้หมายถึงการเพิกเฉย
ไม่ใส่ใจ หากแต่จะต้องมีการสำรวจเพื่อดูปริมาณของแมลง ดังที่ชวานารายหนึ่งซึ่งเป็นสมาชิก
ศูนย์จัดการศัตรูพืชของชุมชนเล่าถึงวิธีการสำรวจแมลงในแปลงนา ว่า

“...เราต้องสำรวจก่อน โดยใช้สวิงโฉบแมลงแล้วก็มานับมาบันทึก ถ้าสมมุติเจอตัว
ที่มากินข้าวเราสัก 100 ตัว ถ้าเจอพวกตัวแมลงดีสักประมาณ 10 - 20 ตัว พุดง่าย ๆ คือ ตัวห้ำ
ตัวเบียน 1 ตัว เจอหนอน 5 ตัว นี่ยังไม่ต้องฉีดเพราะมันคุ้มกันอยู่...”

นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการใช้สารเคมีในแต่ละรอบ การทำนา
อย่างการใส่ปุ๋ยบำรุงต้นข้าว และการป้องกันและกำจัดโรคข้าว โดยชวานาโดยส่วนใหญ่จะมี
กำหนดการของกิจกรรมต่าง ๆ ตามระยะเวลาการเจริญเติบโตของข้าวในแปลงนา ดังที่ชวานารายหนึ่ง
อธิบายถึงภาพรวมของการป้องกันและกำจัดศัตรูข้าว รวมถึงการใส่ปุ๋ยในแต่ละรอบการทำนา
โดยกล่าวว่า

“...ถ้าเปิดเสร็จทั้งหมดก็ฉีดทั้งหมด 5 เทียว รอบที่ 1 คือ ฉีดยาคุม รอบที่ 2 คือ
ยาเก็บ รอบที่ 3 ยาฆ่าแมลง แล้วแต่ว่าแมลงอะไรจะลง รอบที่ 4 ฉีดยารับท้องเพื่อไม่ให้แมลงมันมา
เจาะ รอบสุดท้าย รอบที่ 5 รอบนี้สำคัญ คือ ฉีดคอรวง พวกยารา ส่วนปุ๋ยนี้จะใส่สองรอบ รอบแรก
ตอนช่วง 20 วัน รอบสองก็ช่วงเดือนครึ่ง เคঁาก็ทำก็ฉีดกันอย่างน้อยนั่นหมดละ...”

นอกจากสารเคมีแล้ว ยังมีชาวนาบางรายที่นำสารชีวภัณฑ์ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ป้องกันกำจัดศัตรูพืชที่ผลิตหรือพัฒนาจากสิ่งมีชีวิต ไม่ว่าจะเป็นพืช สัตว์ หรือจุลินทรีย์ เข้ามาใช้ในแปลงนาของตนเอง และได้พยายามแนะนำสู่ชาวนารายอื่น ๆ แต่ก็ดูจะไม่ได้รับการตอบรับจากชาวนาในพื้นที่สักเท่าใดนัก ดังที่ชาวนารายหนึ่งได้เล่าให้ฟังว่า

“...มันเป็นเชื้อราแต่ไม่มีอันตรายต่อคน ช้ำแมลงอย่างเดียว ช้ำหญ้าไม่ได้ ผลสมน้ำฉืดให้โดนตัวแมลง หรือตัวหนอน พอมันโดนตัวพวกนี้มันก็จะหยุดกินอาหาร แล้วพอหยุดกินอาหารคืนนี้งพอรุ่งขึ้นมันก็หมดแรง มันก็ตาย ประมาณอาทิตย์นึงมันสามารถจะแทงสปอร์ออกมานอกตัวหนอน และสามารถแพร่กระจายไปที่ตัวหนอนตัวอื่นไปเรื่อย ๆ คือว่า ตัวนี้มันมีข้อเสียอยู่ว่าถ้าเจอแสงแดดมาก ๆ เชื้อมันจะตาย จะต้องอยู่ในที่ร่มที่มีความชื้น แต่คนทางบ้านเราเขาไม่ค่อยนิยมใช้เพราะการทำมันยุ่งยาก ใช้ข้าวกล้องมาหุงข้าว 2 ส่วน น้ำส่วนหนึ่ง หุงเสร็จใส่ถุงให้เย็น หยอดหัวเชื้อเก็บไว้ 4 - 5 วันก็เกิด แล้วก็เอาไปละลายน้ำฉืด เขาไม่ค่อยยอมทำใช้กัน เขาคือง่าย ๆ ซื้อยาเคมีใช้จบ...”

สอดคล้องกับที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวถึงความยุ่งยากในการใช้สารชีวภัณฑ์ ซึ่งเป็นสาเหตุทำให้ชาวนาไม่นิยมนำมาใช้ โดยกล่าวว่า

“...สารชีวภัณฑ์ที่เค้าเอามาให้ใช้มันก็ใช้ยากเหลือเกิน บางทีไปจ้างฉืด เค้าก็ไม่เอามันเหนียว แล้วอีกอย่างที่ไม่ค่อยมีคนอยากใช้เพราะมันไม่ค่อยเห็นผล ฉืดแล้วไม่ตายในทันที เห็นผลช้ำก็เลยไม่ค่อยอยากใช้กัน...”

ในมุมมองของคนทั่วไปอาจมีคำถามถึงความไม่ปลอดภัยในการใช้สารเคมี แต่หากถามถึงความจำเป็นในการใช้สารเคมีในการป้องกันและกำจัดศัตรูพืช คำตอบที่ได้รับอาจเป็นดังที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวว่า

“...เรื่องใช้สารเคมีนี้เค้าก็ชอบมาโทษชาวนากัน น่าจะไปโทษกรรมการข้าวบ้างก็เค้าผสมพันธุ์ข้าวมาให้กินปุ๋ยเคมี ไม่ใช้ปุ๋ยเคมีมันก็ไม่ได้ผลผลิตหรอก แล้วยากุมฆ่าหญ้านี้ต้องใช้ไม่ใช้ไม่ได้กินเลย ขึ้นกันแน่นหมดเลย”

การใช้สารเคมีในกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในแปลงนา ทั้งการป้องกันและกำจัดศัตรูข้าว รวมถึงการใส่ปุ๋ยช่วยเสริมสร้างการเจริญเติบโตแก่ต้นข้าว เป็นข้อแตกต่างที่เห็นได้อย่างชัดเจนระหว่างการทำนาแบบทั่วไปกับการทำนาอินทรีย์ เนื่องจากกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสารเคมี ดังที่ชาวนา

ทั่วไปเลือกใช้ เป็นสิ่งต้องห้ามอย่างเคร่งครัดสำหรับการทำงานอินทรีย์ อีกทั้งยังรวมไปถึงการป้องกันสารปนเปื้อนจากภายนอกที่จะเข้ามาสู่แปลงนาทั้งจากทางน้ำและทางอากาศ ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อขั้นตอนอื่น ๆ ของการทำงานตั้งแต่การเตรียมดิน การเลือกเมล็ดพันธุ์ ไปจนถึงการเก็บเกี่ยว และกิจกรรมการปรับปรุงบำรุงดินหลังเก็บเกี่ยว โดยที่ยังส่งผลต่อไปถึงกิจกรรมนอกแปลงนาอย่างการขายข้าวอีกด้วย โดยที่ชาวนาที่ทำงานอินทรีย์รายหนึ่งได้อธิบายถึงการควบคุมหญ้า และการกำจัดข้าวตอกโดยไม่ต้องพึ่งพาสารเคมี ว่า

“...ธรรมดาถ้านาหว่านจะหว่านด้วยเมล็ด แล้วต้องใช้ยาคุมหญ้าที่เป็นพวกสารเคมี แต่ผมทำนาโยนไม่ต้องใช้ ผมโยนเสร็จวันนี้บู่บู่ พรุ่งนี้ผมขึ้นน้ำเลย น้ำมันจะเป็นตัวควบคุมหญ้าได้ดี เมล็ดหญ้าจะงอกได้ก็ต่อเมื่อได้ครอบครองประกอบของมัน 3 อย่าง คือ ความชื้น อากาศ แสงแดด สมมุติ น้ำท่วมมันไม่มีอากาศแล้ว ก็ตัดไป 1 วงจรแล้ว ไม่ขึ้นแน่นอน ส่วนเรื่องข้าวตอก คือต้องพักที่ไถกลบ ล่อให้มันขึ้น ปล่อยให้มันขึ้นเลย เพราะพวกนี้พอเวลามันโดนความชื้นบู่บู่ มันงอกเลย พุดง่าย ๆ ก็คือ ต้องพักที่อยู่ไปปรับทำ ถ้าเผาฟางบู่บู่แล้วทำเลยเดี๋ยวก็งอกอีก...”

ส่วนการป้องกันและกำจัดแมลงรวมถึงโรคข้าว ระบบอินทรีย์ซึ่งเป็นการทำการเกษตรที่พึ่งพิงอยู่กับธรรมชาติ จะเน้นการป้องกันมากกว่าการกำจัด ดังที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวถึงการป้องกันและกำจัดแมลงในแบบของการทำอินทรีย์ ว่า

“...การทำอินทรีย์นี้จะเน้นป้องกัน คือเราต้องมั่นใจในความสมดุลของธรรมชาติ ปล่อยให้เค้าดูแลกันเอง โดยที่ไม่จำเป็นต้องไปฉีดยาอะไรหรอก แต่ถ้าเราอยากจะช่วยอีกหน่อยก็ใช้ละเดาอย่างเดียว แค่นั้นเอง...”

ทั้งนี้ พบว่า ชาวนาที่ทำงานอินทรีย์ในพื้นที่ศึกษาทุกรายเคยทำนาแบบใช้สารเคมีมาก่อน แต่เมื่อได้รับทราบและตระหนักถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากการใช้สารเคมีทั้งต่อตนเองและผู้บริโภค รวมไปถึงสิ่งแวดล้อม ประกอบกับการได้รับความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการทำนาตามแนวทางเกษตรอินทรีย์จากแหล่งต่าง ๆ อีกทั้งอยู่ในเงื่อนไขที่เหมาะสม จึงได้ปรับเปลี่ยนจากการทำนาโดยใช้สารเคมีมาสู่การพึ่งพิงธรรมชาติ ดังที่ชาวนาที่ทำงานอินทรีย์รายหนึ่ง เล่าถึงการปรับเปลี่ยนมาทำนาอินทรีย์ให้ฟังว่า

“...ก็เคยใช้อยู่แล้วละ พวกสารเคมี เพราะตอนนั้นเราไม่มีความรู้ไง แต่ที่นี้พอเราเข้าร่วมอะไรกับเค้า ก็พอจะมีความรู้ขึ้นมาว่ามันไม่ดียังไง แล้วมีวิธียังไงถ้าจะไม่ใช่สารเคมีแล้วมันก็รู้สึกดีนะที่ได้ปลูกข้าวที่มันปลอดภัยให้คนอื่นเค้าได้กิน...”

ในระยะแรกของการปรับเปลี่ยนมาสู่การทำนาอินทรีย์ อาจมีความเสี่ยงทางด้านเศรษฐกิจ เนื่องจากปริมาณผลผลิตที่ลดลง แต่ในระยะยาวจะมีความคุ้มค่ามากขึ้น จากต้นทุนที่ลดลงเป็นอย่างมาก ดังที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวว่า

“...ช่วงแรกถ้าเลิกใช้สารเคมีและปรับมาใช้วิธีนี้ ผลผลิตจะลดลงแน่นอน แต่มันจะค่อย ๆ เพิ่ม แต่ก็ไม่ต่ำกว่า 5 ปี ต้นทุนจะลดลง อย่างของเรา ปีแรก 11 ไร่ จ้างถอนหญ้าไป 20,000 ปีต่อมาเหลือ 10,000 กว่า ๆ อีกรอบหนึ่งเหลือ 8,000 เพราะเราถอนตั้งแต่มันยังไม่ออกเม็ด ก็ค่อย ๆ เรียนรู้ไป...”

ซึ่งสอดคล้องกับที่นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรรายหนึ่งกล่าวว่า

“...ถ้าทำเกษตรอินทรีย์มันเป็นการลดต้นทุนได้เยอะมาก เพราะไม่ได้ใช้สารเคมี แต่ผลผลิตมันอาจจะไม่สวยและลดลงเกินครึ่ง แต่มันจะค่อย ๆ เพิ่มขึ้น ซึ่งเกษตรกรค่อนข้างกังวลว่าระหว่างนั้นเค้าจะทำยังไง จะมีคนมาดูแลรีเปลา จะพอกินมัย...”

การเริ่มต้นจากความพยายามในการหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีในการป้องกันและกำจัดศัตรูพืช ได้ส่งผลต่อไปถึงกิจกรรมต่าง ๆ ของการทำนาในแทบทุกขั้นตอน ซึ่งส่งผลให้ชาวนาที่ทำนาแบบทั่วไป คุณค่าจะไม่มั่นใจในผลผลิตที่จะได้รับจากการทำนาตามแนวทางของเกษตรอินทรีย์ ดังที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวว่า

“...เกษตร (สำนักงานเกษตรอำเภอ) เค้าสนับสนุนให้เราทำแนวเกษตรอินทรีย์อย่างลดต้นทุน เพิ่มผลผลิต ลดการใช้ปุ๋ยเคมี ใช้มูลสัตว์ หมักพาง ไม่เผาพาง แต่มันก็ทำไม่ได้อะ ข้าวนี้ถ้ามันไม่งามนี่มันไม่ไปเลยนะ อย่างที่เราเคยใส่ปุ๋ยเนี่ย แล้วไปใส่มูลสัตว์นี่มันไม่ไปเลยนะ แล้วที่นี้เราจะไปทำอะไรให้มันกระเตื้องขึ้นมา มันก็ลำบากแล้ว มันช้าแล้ว และมันก็ไม่สะดวกเหมือนใส่ปุ๋ยเป็นเม็ด ๆ แล้วผลผลิตมันก็น่าจะได้เยอะกว่าด้วย...”

สอดคล้องกับที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวถึงเงื่อนไขที่เป็นไปได้ยาก และการส่งผลกระทบต่อกิจกรรมอื่น ๆ ของการทำนาอินทรีย์ โดยกล่าวว่า

“...ถ้าไม่ใช่พื้นที่เราทำยาก ต้องมีแนวกันชน 3 เมตร ต้องคอยถอนหญ้า เพราะยาอะไรก็ฉีดไม่ได้เลย เทือกก็ต้องย่ำหมักไว้ ถ้าทำอินทรีย์ก็ต้องไปซื้อเครื่องสีข้าว ต้องไปซินขาย ต้องไปจ้างแรงงานทำ หลายอย่างเหมือนกัน ถ้านาเยอะ ๆ ก็โอเค เราไม่ใช่ ของเรามันน้อย ค่าครองชีพไม่น่าจะพอ คนที่ทำอินทรีย์คงต้องเป็นคนมีดั่งค์บ้างถึงจะทำได้ ถ้าเขาเช่าทำแบบนี้ แคร่จ่ายค่าเช่าหมดปี แรกกี่เจ้งหมดแล้ว เคยไปอบรมมาก็สนใจคิดอยากทำ แต่เราทำไม่ได้...”

นอกจากนี้ ปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อการปรับเปลี่ยนแนวทางการทำนาของชาวนายังได้ถูกบอกเล่าตามความเข้าใจของชาวนาที่ทำนาอินทรีย์รายหนึ่ง ซึ่งกล่าวว่า

“...มันมีหลายปัจจัยนะการทำเกษตรอินทรีย์ เคยฟังมาจากคนอื่นว่ามันทำไม่ได้หรอกเพราะเขาเป็นนาเช่า เขาบอกว่าอย่างผมนี่ก็ทำได้สิส่วนตัวเอง เพราะว่านาอินทรีย์ผลผลิต มันต่ำ อย่างน้อยค่าเช่าก็ต้องเอาให้เขา แล้วก็อีกอย่างหนึ่งการทำเกษตรอินทรีย์เขามาดูระบบกฎเกณฑ์ระเบียบ แล้วมันยาก เขาต้องไปขุดบ่อน้ำเอง ที่ไม่ใช่ที่ของเขา ต้องไปลงทุนปักคั้นล้อมเป็นแนวกันชนอีก มันยาก แต่อีกส่วนหนึ่งผมว่าก็การเสพด้วย เขาเสพเคมีมาจนเคยชิน เป็นเรื่องที่ทำมานาน เพราะภาครัฐยังมีกระบวนการที่เขาเรียกว่ายังอยากให้ใช้สารเคมีเพื่อเพิ่มผลผลิตได้ ก็คิดระบบ GAP ขึ้นมา ทุกคนใช้สารเคมีได้ แต่ใช้ให้ถูกต้อง ถูกระบบ ถูกขั้นตอน เกษตรกรเขาก็เลือกแบบนั้น เขาก็ใช้สารเคมี แล้วก็ให้ได้ผลผลิตด้วย เขาก็เอาดี...”

ซึ่งสอดคล้องกับที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวถึง ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการปรับเปลี่ยนมาสู่การทำนาตามแนวทางของเกษตรอินทรีย์ ว่า

“...ชาวนากลัวการเปลี่ยนแปลง กลัวทำใจไม่ได้ เพราะถ้าเปลี่ยนมาทำอินทรีย์ ช่วงแรกจะขาดทุน แทบไม่เหลืออะไร ซึ่งหากจะเปลี่ยนมาทำอินทรีย์ต้องมีการปรับปรุงดิน เพราะมีการเผามาเป็นระยะเวลายาวนาน แต่เรื่องราคา ข้าวอินทรีย์จะดีกว่าข้าวเคมีเกือบเท่าตัว แล้วก็อาจเหนื่อยในช่วงแรก ช่วงต่อไปจะเริ่มอยู่ตัว...”

นอกจากนี้ชาวนารายหนึ่ง ยังได้กล่าวถึงเงื่อนไขเกี่ยวกับการทำนาตามแนวทางเกษตรอินทรีย์ที่มีปัจจัยสำคัญอยู่ที่สภาพแวดล้อม โดยกล่าวว่า

“...นาอินทรีย์นี้จะทำจริงก็ทำได้ แต่ต้องไม่ทำอย่างอื่นเลย มันใช้เวลาอย่างแฉะนี้ น้ำเสียจากหมู่บ้านลงมาในคลองตั้งเท่าไร อย่างเพิ่งอินทรีย์เลย เอาแค่ GAP ก่อนก็พอแล้ว...”

อย่างไรก็ตาม ชาวนารายหนึ่งได้เสนอแนวทางในการลดความเสี่ยงจากการปรับเปลี่ยนเพื่อลดการใช้สารเคมีในการทำนา โดยกล่าวว่า

“...ถ้าจะเปลี่ยนชาวนาที่ทำเคมีให้หันมาทำอินทรีย์ ยังไม่ต้องให้เค้าลดฮวบลงมาเป็นอินทรีย์เลยก็ได้ เพราะว่าในเมื่อตลาดยังเป็นโรงสีอยู่และยังปลูกข้าว กข. อยู่ จะต้องทำแบบ GAP ต้องลดต้นทุนให้ได้ ต้องลดอะไรที่พอจะทำได้ ถึงจะอยู่ได้ แต่ถ้าบอกมาทำนาอินทรีย์ และเอาข้าวไปขายกับข้าวเคมี ผลผลิตก็สู้เค้าไม่ได้ ไม่มีใครเอารอก ทำยังไงถึงจะลดต้นทุน เป็นประมาณว่าข้าวปลอดภัยก็พอไม่ต้องข้าวอินทรีย์ เพราะว่าตลาดมันไม่มีให้...”

ทั้งนี้ มาตรฐานทางการเกษตรที่ชาวนาบางรายกล่าวถึงข้างต้น ได้แก่ มาตรฐานการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดีและเหมาะสม (Good Agriculture Practices : GAP) และมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ เป็นมาตรฐานที่แสดงถึงความปลอดภัยของผลผลิตทางการเกษตรที่มุ่งตรวจสอบสารปนเปื้อนที่ตกค้างจากการเพาะปลูก ซึ่งที่มาของสารปนเปื้อนดังกล่าวมักเกิดขึ้นจากกระบวนการในการป้องกันและกำจัดศัตรูพืช และการใส่ปุ๋ยเพื่อช่วยสร้างการเจริญเติบโต โดยที่ การปฏิบัติทางการเกษตรที่ดีและเหมาะสม เป็นมาตรฐานที่กำหนดโดยองค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (Food and Agriculture Organization of the United Nations : FAO) ซึ่งหน่วยงานในประเทศไทยที่รับผิดชอบในการตรวจรับรอง คือ สำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ (มกอช.) ภายใต้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โดยอนุญาตให้ใช้สารเคมีในกระบวนการผลิตได้ แต่ต้องอยู่ในเกณฑ์ที่ปลอดภัยต่อเกษตรกรและผู้บริโภค ซึ่งได้มีการสนับสนุนจากหน่วยงานด้านการเกษตรของภาครัฐโดยสำนักงานเกษตรอำเภอให้ชาวนายื่นขอผ่านการรับรอง จึงมีชาวนาในพื้นที่ศึกษาจำนวนไม่น้อยที่ผ่านการรับรองดังกล่าว

ส่วนมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ เป็นมาตรฐานทางการเกษตรที่ไม่อนุญาตให้มีการใช้สารเคมีในการเพาะปลูก รวมถึงกำหนดให้มีกระบวนการจัดการกับสารปนเปื้อนที่อาจเข้ามาปะปนกับผลผลิตในแปลงนา โดยจะเป็นการตรวจสอบและรับรองกระบวนการผลิตทุกขั้นตอนจากแปลงนาจนถึงผู้บริโภค ตั้งแต่ระบบการผลิต การแปรรูป การบรรจุ การแสดงฉลาก ไปจนถึงการจำหน่าย โดยมีทั้งมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ที่ให้การรับรองโดยหน่วยงานภาครัฐ ซึ่งสำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ (มกอช.) เป็นผู้รับผิดชอบ มักเรียกตามฉลากที่แสดงว่า ออร์แกนิกไทยแลนด์

(Organic Thailand) ส่วนมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ที่ภาคเอกชนเป็นผู้ให้การรับรอง คือ มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ที่จัดทำขึ้นโดยสำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.) ตามแนวทางมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ขั้นพื้นฐานของสหพันธ์เกษตรอินทรีย์นานาชาติ (International Federation of Organic Agriculture Movements หรือ IFOAM)

นอกจากนี้ยังมีการรับรองความปลอดภัยของผลิตผลทางการเกษตรในอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งนับได้ว่าเป็นทางออกของของชาวนาในพื้นที่ศึกษาที่ทำนาตามแนวทางของเกษตรอินทรีย์ แต่อาจไม่สามารถปฏิบัติตามระเบียบข้อกำหนดที่ค่อนข้างเข้มงวดและซับซ้อนของมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ได้ โดยการรับรองดังกล่าวจะเป็นการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ซึ่งรับรองโดยเกษตรกรที่เป็นสมาชิกของกลุ่ม รวมถึงอาจเป็นการดำเนินการของผู้ซื้อผลผลิตจากเกษตรกร แต่ไม่ได้เป็นการตรวจรับรองโดยหน่วยงานใด ๆ ซึ่งการรับรองนี้จะให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในระบบการตรวจรับรองมากกว่าระบบอื่น เนื่องจากพัฒนาขึ้นบนพื้นฐานของความไว้วางใจ สังคมเครือข่าย และการแลกเปลี่ยนความรู้ โดยการรับรองแบบดังกล่าวเรียกว่า การรับรองแบบมีส่วนร่วม (Participatory Guarantee Systems : PGS) โดยชาวนารายหนึ่งได้อธิบายถึงแนวทางการรับรองดังกล่าว ว่า

“...ระบบ PGS คือ ระบบที่ให้เกษตรกรรับรองกันเอง แต่ว่าอิงของภาครัฐ คุณไม่จำเป็นต้องได้ Organic Thailand ไม่จำเป็นต้องได้ IFOAM ก็ได้ ปัจจุบันเริ่มจะมีคนสนใจเยอะ เพราะว่าเกษตรกรที่อยากจะทำอินทรีย์มีนะ แต่มันติดตรงที่สิ่งแวดล้อมของเค้าด้วย แต่ระบบ PGS ช่วยได้ แต่ว่าคนที่ทำระบบนี้ต้องมีความซื่อสัตย์ซึ่งกันและกัน เพราะต้องรับรองกันเองและต้องหากลุ่มตลาดของตัวเองให้ได้ก่อน...”

นอกจากนี้ ชาวนารายหนึ่งที่ผ่านมาการใบรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์จากทั้งสำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ (มกอช.) และสำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.) รวมถึงมีการเข้าร่วมดำเนินการตามแนวทางของการรับรองอย่างมีส่วนร่วม ได้เล่าถึงการดำเนินการเพื่อผ่านมาตรฐานดังกล่าว โดยกล่าวว่า

“...IFOAM จะมีค่าใช้จ่าย แต่ทางสวนสามพรานเค้ามีงบประมาณในการจ่ายค่าธรรมเนียมให้เรา ก็จะมีการเข้ามาตรวจปีละ 1 ครั้ง โดยจะเน้นในเรื่องการจดบันทึกที่ละเอียดมาก เค้าก็จะติดต่อผ่านสามพรานซึ่งเป็นพี่เลี้ยงเรา ก็จะพามาอีกที ส่วน ออร์แกนิก ไทยแลนด์ เรายื่นเอง และไม่เสียค่าธรรมเนียม โดยยื่นผ่านศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวราชบุรี พอถึงเวลาถึงฤดูกาลต่อ เค้าก็จะเอาระเบียบการมาให้เรา จะมีการเข้ามาตรวจโดยเค้าจะมาดูแปลงเราว่าเป็นยังไง พอถึงเวลาที่ส่วนกลางกรมการข้าวจะลงมาตรวจ จะมีเจ้าหน้าที่ของศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวซึ่งเป็นพี่เลี้ยงของเราเป็นคน

พาไปตรวจ ตามเกณฑ์จะมาตรวจปีละ 2 ครั้ง อีกอันหนึ่งก็การรับรองอย่างมีส่วนร่วม คนที่อยู่ในโครงการ สามพรานจะต้องทำทุกคนอยู่แล้ว จะมีทุกกลุ่มอยู่แล้ว จะมีคณะกรรมการที่ตรวจประเมินแปลงของแต่ละกลุ่ม โดยจะมีการจัดใหม่ซึ่งจะเริ่มปีนี้แหละ เค้าจะเอาคนแต่ละกลุ่มที่เป็นคนตรวจแปลง เอามารวมกันและเอามาฝึกอบรมให้มันเป็นมาตรฐาน และจะมีการตรวจข้ามกลุ่มกัน ซึ่งจะเข้มข้นกว่าเดิม ทุกวันนี้ยังเป็นการตรวจกันเองภายในกลุ่ม ถ้ากลุ่มให้ผ่านแล้วถึงจะมีสิทธิ์ยื่นเรื่องขอ IFOAM เหมือนให้กลุ่มช่วยกรองให้ก่อน เหมือนทำให้เข้มข้นโดยการให้ผู้บริโภคมีความเชื่อมั่นมากยิ่งขึ้น เลยต้องมีการตรวจข้ามกลุ่ม แล้วถ้ามีลูกค้าคนสนใจอยากเข้าไปตรวจแปลงดูแปลง สามารถเข้าไปได้ ให้บอกหรือติดต่อเข้าไปได้ตรวจได้เค้าจะพาไป...”

นอกจากมีจุดมุ่งหมายไปที่การสร้างความปลอดภัยในการผลิตทั้งระบบแล้ว การดำเนินการภายใต้การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ข้างต้น ยังเป็นระบบการผลิตที่ให้ความสำคัญกับความยั่งยืนของดินและระบบนิเวศ อีกทั้งยังมีส่วนช่วยในด้านการตลาดของชาวนาอีกด้วย ซึ่งจะได้กล่าวถึงรายละเอียดในส่วนต่อไป

สรุปได้ว่า ชาวนาส่วนใหญ่ในพื้นที่ซานเมืองที่ศึกษามีวิธีการในการป้องกัน และกำจัดศัตรูข้าว โดยใช้สารเคมีในรูปแบบของยาฆ่าหญ้า ยาฆ่าแมลง สารกันเชื้อรา และฮอร์โมน ในการป้องกันและกำจัด วัชพืช แมลงศัตรูข้าว และโรคข้าว รวมถึงใส่ปุ๋ยเคมีบำรุงดินเพิ่มปริมาณแร่ธาตุต่าง ๆ ที่ต้นข้าวต้องการในการสร้างการเจริญเติบโต เพื่อความรู้สึกลปลอดภัยและความมั่นใจต่อการที่จะได้รับผลผลิตในปริมาณที่พึงพอใจ ซึ่งสารต่าง ๆ ดังกล่าวสามารถหาซื้อได้จากร้านค้าในชุมชนที่มักจะเป็นร้านที่ขายทั้งยาและปุ๋ยควบคู่กันไป โดยจะมียาฆ่าหญ้าหลายชนิดที่ต้องใช้ให้ตรงกับชนิดของหญ้าที่ต้องการกำจัด ซึ่งส่งผลกระทบต่อต้นทุนการทำนา เนื่องจากชาวนาต้องใช้ยาฆ่าหญ้าหลายชนิดในการฉีดพ่นตามความหลากหลายของหญ้าที่ขึ้นปะปนในแปลงนา ส่วนยาฆ่าแมลงจะไม่ได้แยกชนิดเหมือนยาฆ่าหญ้า โดยการฉีดพ่นยาฆ่าแมลง เพียงชนิดเดียวจะสามารถกำจัดแมลงในแปลงนาได้ทุกชนิด รวมถึงแมลงที่เป็นมิตรกับชาวนาซึ่งทำหน้าที่คอยควบคุมปริมาณแมลงศัตรูข้าวตามธรรมชาติอีกด้วย ทั้งนี้ ยังมีกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องการใช้สารเคมีในแต่ละรอบการทำนาอย่าง การใส่ปุ๋ย และการป้องกันและกำจัดโรคข้าว ซึ่งชาวนาโดยส่วนใหญ่จะกำหนดช่วงเวลาในการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวตามระยะเวลาการเจริญเติบโตของข้าวในแปลงนา นอกจากสารเคมี ยังมีชาวนาบางรายที่นำสารชีวภัณฑ์ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ที่ผลิตหรือพัฒนามาจากสิ่งมีชีวิตไม่ว่าจะเป็นพืช สัตว์ หรือจุลินทรีย์มาใช้ในการป้องกัน และกำจัดศัตรูข้าวอีกด้วย

แต่สำหรับชาวนาบางรายที่ทำนาตามแนวทางเกษตรอินทรีย์ กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสารเคมีดังกล่าวข้างต้นเป็นสิ่งต้องห้ามอย่างเคร่งครัด เนื่องจากหลักการของระบบอินทรีย์เป็นการทำการเกษตรที่พึ่งพิงอยู่กับธรรมชาติ อาศัยความสมดุลของระบบนิเวศในแปลงนาในการป้องกันและ

กำจัดศัตรูข้าว โดยมุ่งเน้นไปที่การป้องกันมากกว่ากำจัด ใช้เศษวัสดุจากการผลิต อย่างฟางข้าว หรือมูลสัตว์ในการเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของดิน หากแต่ในระยะแรกของการปรับเปลี่ยนมาสู่การทำนาอินทรีย์ อาจมีความเสี่ยงทางด้านเศรษฐกิจ เนื่องจากปริมาณผลผลิตที่ลดลง แต่จะมีความคุ้มค่ามากขึ้นในระยะยาวจากต้นทุนที่ลดลงอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ เพื่อการแสดงถึงความปลอดภัยของผลผลิตข้าวของตนเอง ชาวนาบางรายในพื้นที่ศึกษาจึงได้ยื่นขอการรับรองมาตรฐานผลิตผลทางการเกษตรที่มุ่งตรวจสอบไปที่สารปนเปื้อนที่ตกค้างจากการเพาะปลูกซึ่งอนุญาตให้สารเคมีในการทำนาได้อย่างมาตรฐานการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดีและเหมาะสม ส่วนชาวนาที่ทำนาอินทรีย์จะขอการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ที่ไม่อนุญาตให้มีการใช้สารเคมีในการเพาะปลูก รวมถึงกำหนดให้มีกระบวนการจัดการกับสารปนเปื้อนที่อาจเข้ามาปะปนกับผลผลิตในแปลงนา โดยมีทั้งมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ที่ให้การรับรองโดยหน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ ออร์แกนิก ไทยแลนด์ และมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ที่ภาคเอกชนเป็นผู้ให้การรับรองตามแนวทางมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ขั้นพื้นฐานของสหพันธ์เกษตรอินทรีย์นานาชาติ รวมถึงการรับรองแบบมีส่วนร่วมที่พัฒนาขึ้นบนพื้นฐานของความไว้วางใจ และเครือข่ายการแลกเปลี่ยนความรู้ ซึ่งเป็นการรับรองโดยเกษตรกรที่เป็นสมาชิกของกลุ่มโดยองค์กรผู้ผลิตเอง นับได้ว่าเป็นทางเลือกของชาวนาในพื้นที่ศึกษาที่มีความตั้งใจในการทำนาตามแนวทางของเกษตรอินทรีย์แต่อาจไม่สามารถปฏิบัติตามระเบียบข้อกำหนดที่ค่อนข้างเข้มงวดและซับซ้อนของมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ได้

1.8 การเกี่ยวข้าว และการเก็บรักษา จากการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ พบว่า ชาวนาทุกรายในพื้นที่ศึกษาจะจ้างรถเกี่ยวนวดข้าวในการเกี่ยวข้าว อาจมีการเกี่ยวด้วยมือบ้างในบริเวณใกล้คันนาที่รถไม่สามารถวิ่งไปเกี่ยวได้ โดยเมื่อข้าวในแปลงนาพร้อมเก็บเกี่ยว ชาวนาจะติดต่อไปยังเจ้าของรถเกี่ยวข้าวและรถบรรทุก ซึ่งส่วนใหญ่จะคุ้นเคยกันดีเพื่อนัดวันเวลาเกี่ยวข้าว เมื่อถึงวันนัดหมายรถเกี่ยวข้าวจะลงไปเกี่ยวนวดข้าวจากรวงข้าวในแปลงนาให้กลายเป็นข้าวเปลือกบรรจุใส่กระสอบ โดยจะมีรถบรรทุกจอดรออยู่ข้างแปลงนาพร้อมที่จะนำข้าวเปลือกในกระสอบไปขายที่โรงสีต่อไป

เมื่อเครื่องจักรกลทางการเกษตรสามารถอำนวยความสะดวกให้กับชาวนาได้ดังกล่าว จึงไม่น่าแปลกใจที่ในปัจจุบันจะไม่พบประเพณีการลงแขกเกี่ยวข้าวปรากฏในพื้นที่ศึกษา โดยสิ่งที่เข้ามาแทนที่คือภาพของชาวนาเจ้าของแปลงคอยดูแลความเรียบร้อยอยู่ข้างแปลงนาในขณะที่รถเกี่ยวข้าวกำลังทำงานของตัวเองอย่างขะมักเขม้น ดังที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวถึงการเกี่ยวข้าวของชาวนาส่วนใหญ่ในพื้นที่อย่างสั้น ๆ ว่า

“...ปัจจุบันใช้รถเกี่ยวหมดแล้ว เกี่ยวแล้วเอาขึ้นรถบรรทุกวิ่งไปโรงสีเลย...”

ซึ่งสอดคล้องกับที่ชวานารายหนึ่งกล่าวถึงการเกี่ยวข้าวของชวานาในพื้นที่ ว่า

“...ตอนเกี่ยวก็จ้างรถมาเกี่ยว แล้วก็จ้างรถขน ก็พวกกันนั่นแหละ เป็นขาประจำกัน อยู่ แล้วที่นี้ส่วนใหญ่ก็ใช้เจ้านี้กันหมดล่ะ...”

ในบางครั้งการกำหนดวันเกี่ยวข้าวอาจขึ้นอยู่กับแปลงนาข้างเคียง ดังที่ชวานารายหนึ่งกล่าวว่า

“...ต้องเกี่ยวพร้อมกันเพราะว่าทางลงมันเป็นทางเดียวกัน โดยเค้าจะเกี่ยวจากข้างนอกเข้าไปข้างใน ก็รอกันได้บ้าง แต่ไม่เกิน 10 วัน ถ้าไว้นานจะกลายเป็นข้าวปน แห้งจัด น้ำหนักไม่ดี...”

ส่วนใหญ่รถเกี่ยวข้าวจะมาทำงานที่รับจ้างครั้งละ 1 คัน แต่ในบางครั้งอาจมาพร้อมกันหลายคัน ขึ้นอยู่กับปริมาณงานของเจ้าของรถที่รับจ้าง ดังที่ชวานารายหนึ่งกล่าวว่า

“...เดี๋ยวนี้รถเกี่ยวมันมีเยอะ เวลาเค้ารีบ ๆ งานเยอะ เจ้านึงบางทีมา 3 - 4 คัน...”

ส่วนการเกี่ยวข้าวในแปลงนาอินทรีย์ จะต้องทำความสะอาดรถเกี่ยวข้าวก่อนที่จะลงเกี่ยวข้าว เพื่อป้องกันข้าวจากแปลงนาอื่นที่มีการใช้สารเคมีในขั้นตอนต่าง ๆ ของการผลิตมาปะปน ดังที่ชวานาที่ทำนาอินทรีย์รายหนึ่งกล่าวว่า

“...ของเราก็ใช้รถ แต่เป็นรถที่ต้องจ้าง ถ้าทำตามหลักเลยมันต้องล้างรถเกี่ยวทุกครั้งที่จะมาเกี่ยวนาอินทรีย์ ก็ต้องใช้รถที่ล้างแล้ว ถ้าเป็นรถเกี่ยวของเรายิ่งดี มันจะได้ตัดปัญหาในเรื่องของสิ่งทีปลอมปนปนเปื้อนมา...”

ข้อสังเกตหนึ่งเกี่ยวกับการเกี่ยวข้าวของชวานาในพื้นที่ศึกษา จากคำกล่าวติดตลกของชวานารายหนึ่งเกี่ยวกับทักษะในการเกี่ยวข้าวของตนเอง โดยเล่าพร้อมเสียงหัวเราะว่า

“...อย่างผมเนี่ย เกี่ยวข้าวเป็นที่ไหน ตอนเด็ก ๆ ที่ช่วยพ่อแม่ทำ เค้าก็ไม่ได้ให้เราเกี่ยว ให้ชนอย่างเดียว พอมาทำเองก็ใช้แต่รถเกี่ยว ทีนี้ก็เกี่ยวข้าวไม่เป็นนะสิ เพิ่งมาเกี่ยวเป็น

ตอนมารวมกลุ่มกับเค้าเนี่ยแหละ เพราะต้องเกี่ยวข้าวเราเอง ต้องเกี่ยวมือเป็นบางแปลงที่จะเอามาเก็บ เป็นเมล็ดพันธุ์ เพราะว่าความเสียหายมันจะน้อยกว่าใช้รถเกี่ยว...”

จากความสามารถของรถเกี่ยวขนาดข้าวตั้งที่กล่าวข้างต้น ประกอบกับข้าวที่ปลูก เป็นข้าวแข็งไม่เหมาะแก่การบริโภค ทำให้ชาวนาส่วนใหญ่ไม่ต้องมีการเก็บรักษาข้าว ซึ่งรวมไปถึง ข้าวสารที่ใช้บริโภคในครัวเรือน โดยมักจะซื้อตามร้านค้าทั่วไป แต่อาจมีชาวนาบางส่วนซึ่งมีอยู่เป็น จำนวนน้อยที่มีการเก็บรักษาข้าวไว้ด้วยจุดประสงค์ต่าง ๆ ได้แก่ เพื่อใช้เป็นเมล็ดพันธุ์สำหรับการทำนา ในรอบถัดไป เพื่อการบริโภคในครัวเรือน อีกทั้งเพื่อแปรรูปเป็นข้าวสารขายให้แก่ผู้บริโภคโดยตรง ซึ่ง ในสองกรณีหลังจะต้องนำไปผ่านขั้นตอนการตากข้าวและการสีข้าวอีกด้วย โดยจะต้องมีบริเวณเพื่อ การเก็บรักษาข้าว แต่ก็ไม่ได้ใช้ยุ่งในการเก็บรักษา (พบว่ามิวสิคหกิจชุมชนที่ผลิตข้าวอินทรีย์เพียงเดียว ที่มีโกดังเก็บข้าวของชุมชน) เพียงแต่ใช้ไม้พาเลทรองกระสอบให้สูงขึ้นจากพื้นเล็กน้อยเพื่อป้องกัน ความชื้นจากพื้นสู่เมล็ดข้าว โดยชาวนายรายหนึ่งอธิบายถึงสาเหตุของ การที่ชาวนาซึ่งมีอาชีพในการ ปลูกข้าวแต่กลับต้องซื้อข้าวสารเพื่อการบริโภคในครัวเรือน โดยกล่าวว่า

“...สาเหตุที่ไม่ได้เก็บข้าวไว้กิน เพราะว่าการเก็บไว้จะเสียหายเยอะกว่า นกหนู มันกวน ถ้าเกิดว่าเราซื้อกินมันจะสะดวกใจ เขาก็เลยไม่ต้องทำยุ่ง มันยากตอนเก็บ มันเสียหายตอนนี้ เยอะ เพราะว่าตลอดฤดูมันต้องเก็บหลายตัน ยิ่งเมื่อก่อนนี้มี ตอนหลังไม่มี ที่เอาสีกินเองก็เคยเอาเก็บ ในแท็งก์ ตอนหลังมันไม่มีเวลา ไม่ทัน ก็เลยเอาใส่กระสอบมั้งในส่วนที่เอาไว้กิน แล้วเอามาเรียง ๆ กันไว้ มันก็เสียหายเยอะจากหนูกัด แล้วมายังช่วงไม่มีเวลามาก ๆ อย่างทุกวันนี้ ก็เลยต้องซื้อข้าวโรงสี กิน...”

สรุปได้ว่า ชาวนาทุกรายในพื้นที่ชานเมืองที่ศึกษาจะใช้รถเกี่ยวขนาดข้าวในการ เกี่ยวข้าว เนื่องจากพัฒนาการของรถเกี่ยวขนาดข้าวที่สามารถเกี่ยวและนวดข้าวจากต้นข้าวในแปลงนา ให้กลายเป็นข้าวเปลือกบรรจุกระสอบพร้อมที่จะนำไปขายให้แก่โรงสีได้ในขั้นตอนเดียว ซึ่งช่วยแบ่ง เบาภาระงานของชาวนาได้เป็นอย่างมาก ประกอบกับข้าวที่ชาวนาส่วนใหญ่เลือกปลูกจะเป็นข้าว สายพันธุ์ กข ซึ่งเป็นข้าวแข็ง ไม่เหมาะแก่การนำมาบริโภค ส่งผลให้การเก็บรักษาข้าวเป็นเรื่องที่ ไม่จำเป็นอีกต่อไป โดยชาวนาส่วนใหญ่จะนำข้าวในกระสอบที่เกี่ยวข้องได้ใส่รถบรรทุกแล้วขนไปขายที่ โรงสีทันทีหลังเสร็จสิ้นการเกี่ยวข้าวในแปลงนา ยกเว้นชาวนายบางรายที่ปลูกข้าวสายพันธุ์ที่ สามารถ นำมาบริโภคได้จะแบ่งข้าวเก็บไว้ส่วนหนึ่งเพื่อการบริโภคในครัวเรือน รวมถึงบางรายที่แบ่งข้าวที่เกี่ยวข้อง ได้บางส่วนเก็บไว้เพื่อใช้เป็นเมล็ดพันธุ์สำหรับการทำนาในรอบถัดไป นอกจากนี้ ชาวนาที่ทำนาอินทรีย์ ส่วนใหญ่มักจะเก็บข้าวที่ผลิตได้ทั้งหมดไว้เพื่อนำไปแปรรูปเป็นข้าวสารขายให้แก่ผู้บริโภคโดยตรง

รวมถึงเพื่อการบริโภคในครัวเรือนอีกด้วย ซึ่งในการเก็บรักษามักจะใช้แทนรอง (ไม้พาเลท) รองกระสอบและกองรวมไว้ในจุดที่อากาศถ่ายเทได้สะดวกเพื่อป้องกันความชื้นโดยไม่ต้องใช้ยู้งฉางในการเก็บรักษา

2. การปรับปรุงดิน

ชาวนาไม่เพียงแต่ใช้เวลาไปกับการเพาะปลูกและเก็บเกี่ยว โดยในแต่ละรอบของการทำนา ยังมีงานที่ต้องจัดการก่อนการเริ่มต้นการผลิตในรอบใหม่ นั้นหมายถึง การกำจัดตอซังและฟางข้าว ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวนอกจากจะเป็นการกำจัดเศษวัสดุที่หลงเหลืออยู่บนแปลงนาหลังการเก็บเกี่ยว ยังสามารถที่จะปรับปรุงดินให้กลับมามีความสมบูรณ์ด้วยแร่ธาตุ สำหรับการเจริญเติบโตของต้นข้าวในการทำนารอบใหม่ หรืออาจเป็นกิจกรรมที่ส่งผลในทางตรงข้ามก็เป็นได้ ขึ้นอยู่กับวิธีการที่ชาวนาเลือกใช้

หลังเสร็จสิ้นการเก็บเกี่ยวสิ่งที่เหลืออยู่ในแปลงนาคือตอซังและฟาง ชาวนาส่วนใหญ่ในพื้นที่ศึกษาจะเลือกกำจัดเศษวัสดุดังกล่าวด้วยวิธีการเผา เนื่องจากสามารถทำได้อย่างสะดวกและรวดเร็ว ส่งผลให้ทำนาในรอบต่อไปได้อย่างต่อเนื่อง ดังที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวถึงการกำจัดตอซังและฟางข้าวของชาวนาในพื้นที่ โดยกล่าวว่า

“...ก็เผากันนั่นแหละ เกี่ยวเสร็จปุ๊บตากแดดเสร็จจล๊ก 4 - 5 แดด เขาก็เริ่มเผาแล้ว เพราะเขาต้องรีบทำ กว่าฟางจะเน่าเป็นเดือนเลย กว่าจะทำนาได้ ถ้าเป็นคนที่เค้าอยากจะทำเร็ว ๆ ก็ต้องเผาแล้วขี้บับ ก็เอาอีกรอบต่อเลย...”

คล้ายกับที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวถึงเหตุผลในการเผาฟางข้าวของชาวนา ซึ่งแม้จะมีข้อห้ามระบุไว้เป็นกฎหมายก็ไม่สามารถบังคับใช้ได้อย่างจริงจัง โดยกล่าวว่า

“...แถวนี้เผากันเต็มหมด จริง ๆ เค้าก็มีกฎหมายห้ามเผา แต่ก็คงไม่มีใครมาจับหรอก ถ้าไม่เผา ใส่น้ำเพื่อหมักเอาไว้ ต้องรอรระยะเวลา 1 เดือน กว่าฟางจะย่อยสลาย เค้าก็คงรอกันไม่ไหว...”

นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวถึงการเผาตอซังและฟางข้าวของชาวนาในพื้นที่ โดยกล่าวว่า

“...ส่วนใหญ่ก็ยังเผาอยู่ ทั้ง ๆ ที่มีกฎหมายห้าม แต่แทบไม่มีผลอะไร เพราะไม่มีใครมาจับก็ทำกันไปโดยไม่ค่อยสนใจว่าดินจะถูกทำลาย เพราะเค้ามีความคิดว่าสามารถนำไปใส่ทดแทนได้...”

นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรรายหนึ่งยังได้อธิบายเกี่ยวกับเหตุผลในการเผาฟางของชาวนารวมถึงสาเหตุที่กฎหมายไม่ได้ถูกบังคับใช้อย่างจริงจัง โดยกล่าวว่า

“...ชาวนาที่ทำนาไม่หยุดส่วนใหญ่เค้าจะเผาฟาง เพราะมันเร็วกว่าวิธีอื่น แล้วถ้าไม่เผาฟางแต่หมักไว้ แล้วถ้ามันยังไม่ย่อยสลายดี พอเค้าไปปลูกมันจะเกิดแก๊สมีเทนในดิน ต้นข้าวมันจะไม่โต แล้วเค้าก็คิดว่าเป็นการเผาข้าวตอกด้วย ซึ่งการเผาฟางมันผิดกฎหมาย แต่มันอาจจะไม่ได้เป็นกฎหมายที่มันชัดเจนมาก แล้วคนที่มีหน้าที่ดำเนินการเค้าก็คงไม่ยอมมีปัญหาเกี่ยวกับเกษตรกรหรอก แต่ถึงยังไงมันก็เป็นกรรบกวนทัศนวิสัยของคนในการใช้รถใช้ถนน แล้วอีกอย่างมันเป็นการทำลายระบบนิเวศของดิน เผาหน้าดินทำให้สิ่งมีชีวิตที่อยู่หน้าดินมันตายไป แต่เราก็ไม่ได้มีมาตรการอะไรที่ชัดเจน ทำได้แค่การแนะนำกับขอร้องแค่นั้น...”

เหตุผลที่ชาวนาสวนใหญ่เลือกที่จะกำจัดตอซังและฟางข้าวด้วยวิธีการเผา ยังถูกบอกเล่าผ่านชาวนารายหนึ่ง โดยได้อธิบายว่า

“...ชาวนาที่เป็นหนี้ก็ต้องหาเงินไปใช้หนี้ ไหนจะค่าเช่าที่อีก เค้าเลยไม่รู้จะแก้ปัญหายังไงเลยต้องแก้โดยการเร่งทำให้ได้หลาย ๆ รอบ เขาถึงต้องเผาฟาง ส่วนที่เขารู้ว่ามันช่วยแก้ปัญหาข้าวตอกได้มันแค่ส่วนหนึ่งเท่านั้นแหละ มันไม่ได้แก้ได้หมดหรอก ถ้าว่าข้าวตอกตรงที่มันโดนไฟมันก็ไหม้ไป แต่ถ้ามันจมดินมันไม่โดนไฟไหม้ มันก็ยังมีอยู่อย่างเดิม...”

นอกจากการเผาแล้ว ชาวนาที่อยู่ในพื้นที่ที่เป็นที่ดอนยังสามารถกำจัดฟางได้โดย การขายในราคาไร่ละ 100 บาท ซึ่งผู้ซื้อจะให้รถอัดฟางลงไปอัดฟางในนา แต่หากเป็นแปลงนาที่เป็นพื้นที่ลุ่มซึ่งดินจะค่อนข้างนิ่มและชื้นทำให้รถอัดฟางไม่สามารถลงไปวิ่งได้ ดังที่ชาวนารายหนึ่ง กล่าวว่า

“...ผมไม่ค่อยได้เผา เพราะว่าของเราเป็นพื้นที่ดอนก็จะมีคนมารับซื้อฟาง เขาอัดฟางขายได้ไร่ละ 100 แล้วแถวนี้เกือบทุกบ้านจะปลูกผัก เขาก็จะอัดฟางไว้ใช้กัน ตอซังก็ปล่อยให้ย่อยสลายเดือนกว่า ๆ ก็สามารถย่อยสลายเป็นปุ๋ยได้ ส่วนที่เค้าต้องเผาเพราะว่าเวลาปั่นจะติดรถแล้วอันนั้นคือพวกที่ทำต่อเนื่อง แต่แถวนี้ต้องเว้นช่วงเพราะรอน้ำจากชลประทานด้วย...”

สอดคล้องกับที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวถึงการกำจัดฟางโดยการอัดฟางขายของชาวนาในพื้นที่ แต่ได้แสดงความไม่เห็นด้วยกับวิธีการดังกล่าวเนื่องจากเห็นว่าไม่คุ้มค่า เมื่อเทียบรายได้ที่ได้รับจากการ

ขายฟางกับรายจ่ายที่จะต้องใช้เป็นค่าปุ๋ยในการบำรุงดิน ซึ่งหากใช้วิธีการหมักตอซังและฟางไว้ นอกจากจะเป็นการกำจัดสิ่งที่เหลือค้างจากการทำนาในรอบก่อนแล้ว ยังเป็นการเว้นช่วงให้ดินได้พักฟื้น รวมถึงได้ปรับปรุงดินให้มีความอุดมสมบูรณ์สำหรับการปลูกข้าวในรอบต่อไปอีกด้วย โดยได้อธิบายว่า

“...ชั้นหมักฟางสดดีที่สุด เกี่ยวเสร็จก็ปั่นเป็นดินแช่ไว้เลย แต่ส่วนใหญ่เกี่ยวแล้วขายฟางกัน ขายไปหมด พอถึงหน้าทำ ถ้ารกเขาเผาอีก เขาเผาซ้ำอีก พอถึงฤดูทำแล้วเริ่มมาเตรียมดินจะทำและบำรุงยังงผลผลิตก็อยู่อย่างนั้นแหละ เขาว่าดีที่ขายฟางได้อีกไร่ละ 100 เขาเห็นตรงนั้นใจแต่เขาไม่ได้เห็นว่าช่วงฤดูทำเราต้องเสียค่าปุ๋ยตรงนี้ไร่ละก็ร้อย เพราะถ้าหมักฟางเราสามารถลด ค่าปุ๋ยไปได้ไร่ละครึ่งลูก ลดได้ไร่ละ 300 ก็เท่ากับว่าได้ 100 เสีย 300...”

สอดคล้องกับที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวถึงข้อดีจากการหมักฟางที่จะเกิดขึ้นต่อการทำนารอบถัดไป โดยกล่าวว่า

“...จริง ๆ ถ้าทำปีละ 2 เทียว ก็ไม่จำเป็นต้องเผาหรอก เราหมักไว้เลย มันจะเป็นปุ๋ย ข้าวงามดี พอเกี่ยวเสร็จจ้างรถมาตี หมักทิ้งไว้สักเดือนนึง ค่อยทำใหม่ จะเห็นผลเลยว่าข้าวงาม...”

การกำจัดตอซังและฟางข้าว นอกจากจะขึ้นอยู่กับความเร่งรีบในการทำนาเพื่อต้องการปริมาณผลผลิตจากรอบการทำนาที่มากขึ้น ยังขึ้นอยู่กับปัจจัยอื่นอย่างการทำนาเช่าในที่ดินซึ่งไม่ได้เป็นของตนเอง อาจทำให้ชาวนาไม่คำนึงถึงความจำเป็นในการพักนาเพื่อความสะดวกของดินในระยะยาว ดังที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวว่า

“...ถ้ามีน้ำเขาก็จะทำทันที พอทำบ่อยก็ต้องใส่ปุ๋ยมากขึ้น ดินมันถูกใช้ไป แร่ธาตุมันถูกใช้ไป มันโดนดูดธาตุอาหารไปแล้ว ทำยังไง ก็ต้องเติมเคมีลงไปเพื่อที่จะกระตุ้นให้มันได้ผลผลิตขึ้น มันก็ต้องใส่เพิ่มขึ้น ๆ เรื่อย ๆ ไป แล้วดินมันก็เสียลง ๆ มันไม่ได้มีการพักเลยก็จบมันจะไม่ยั่งยืนส่วนนี้มันเป็นเพราะว่าที่ไม่ใช่ที่ของเค้าด้วย ก็ไม่ต้องคิดว่ามันจะยั่งยืนรีไป...”

สอดคล้องกับที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวถึงผลที่เกิดขึ้นตามมาจากการทำนาอย่างต่อเนื่องโดยไม่ให้ความสำคัญกับการปรับปรุงดินให้มีความอุดมสมบูรณ์ก่อนที่จะเริ่มการทำนาในรอบใหม่ โดยกล่าวว่า

“...เมื่อก่อนนั้นทำครั้งเดียว ธาตุอาหารในดินมันก็อาจจะพอ แต่ตอนหลังทำ 2 ครั้ง สารอาหารจากในดินมันเริ่มขาด เลยต้องเอาปุ๋ยเคมีมาเติม ที่นี้ก็งามแล้ว เคมีมันง่าย แต่ที่ตามมาก็คือ ข้าวมันอ่อนแอ โรค แมลง เริ่มตามมา ก็ต้องเริ่มไปหาซื้อยาเคมีอีกแล้ว ระยะหลังมานี้ ทำนากันปีละ 3 ครั้งเลย เพราะน้ำไม่ขาด ทำเหมือนดินเป็นแค่วัสตุในการปลูกข้าว...”

อย่างไรก็ตาม ยังมีชาวนาส่วนหนึ่ง que เห็นถึงความสำคัญของการเว้นระยะการทำนาเพื่อให้ดินได้พัก รวมถึงมีการปรับปรุงดินในระหว่างรอบการทำนาโดยนำพืชบางชนิดมาปลูก แล้วไถกลบเพื่อให้กลายเป็นปุ๋ยแทรกลงไปดิน ดังที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวว่า

“...ที่เว้นเพราะช่วงน้ำไม่มีด้วย แล้วก็เว้นเพื่อพักดินด้วย บางครั้งการเว้นก็ไปปลูกปุ๋ยพืชสดแทนได้ ปลูกพอเที่ยง ปลูกเสร็จถ้ายังไม่ถึงฤดูทำก็ไถกลบ แต่จะมีเป็นบางรายเท่านั้นแหละ ที่สนใจเรื่องพวกนี้ ส่วนใหญ่แล้วจะเบื่อความยุ่งยาก...”

สอดคล้องกับที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวถึงวิธีการหมักตอซังและฟางข้าว รวมถึงการปลูกพืชแล้วไถกลบเพื่อเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของดิน ว่า

“...ฟางเราไม่มีการอัดฟาง ตอซังไม่มีการเผา เพราะที่ผ่าน ๆ มา คือใช้หมักฟางซึ่งมันก็ได้มาจากการเกี่ยวของรอบที่แล้ว เป็นเศษวัสดุที่มันอยู่ในนาเราไม่ต้องย้ายไปไหนเลย ก็แค่หมักให้มันลงไปเน่าเปื่อยเท่านั้นเอง พวกตอซังก็หมักไปด้วยเลย เสริมด้วยปุ๋ยพืชสด ปลูกพอเที่ยงลงไปไถเป็นปุ๋ยพืชสดลงไป แล้วก็พักดินให้นาน...”

นอกจากนี้ ยังมีชาวนาบางรายสนใจที่จะส่งตัวอย่างดินในแปลงนาไปตรวจ เพื่อทราบถึงคุณภาพของดินและวิธีการปรับปรุงที่เหมาะสมของนาแต่ละแปลง ดังที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวว่า

“...เราต้องเอาดินอันนี้ส่งไปตรวจที่ปทุม โดยเราก็จะเตรียมดินเอาไว้ไปให้เขาที่มหาวิทยาลัยเกษตรฯ ช่วงเดือนธันวาคมที่เค้ามีงานเกษตรแฟร์ เราต้องไปเองเหมือนไปเที่ยงงานด้วยนั่นแหละ กรมพัฒนาที่ดินปทุมฯ จะมาออกบูท แล้วผมก็เตรียมดินเขียนชื่อเขียนรายละเอียดไว้ว่าดินนาเนี่ย อยู่หมู่บ้านผม บ้านเลขที่เท่าไร แล้วผลวิเคราะห์ดินเค้าก็จะส่งมาให้ที่บ้านเรา เค้าจะบอกเลยว่า ดินเนี่ยมีแร่ธาตุสูง ดินเนี่ยมีอินทรีย์วัตถุสูง หรือถ้าจะปรับปรุงต้องทำยังไง...”

สำหรับชาวนาที่ทำนาอินทรีย์ การปรับปรุงบำรุงดินเพื่อความยั่งยืนในการทำการเกษตร ถือเป็นเรื่องที่ต้องให้ความสำคัญเนื่องจากการทำการเกษตรที่พึ่งพิงอยู่กับธรรมชาติ ไม่สามารถนำเคมีภัณฑ์ต่าง ๆ มาใช้ได้ จึงต้องรักษาความสมบูรณ์ของดินอย่างสม่ำเสมอ ดังที่ชาวนาที่ทำนาอินทรีย์ รายหนึ่งกล่าวถึงความสำคัญของดินที่มีต่อการทำนา โดยกล่าวว่า

“...เราให้ความสำคัญกับระบบนิเวศน์ เพราะดินเป็นปัจจัยหลักของการทำการเกษตร การเกษตรทุกอย่างอยู่ที่ดิน เรามองว่าดินสำคัญที่สุด ต้องทำให้ดินมันพร้อม ธาตุต้องให้ครบ สมัยรุ่นปู่ย่าตายายเค้าไม่เผาฟาง เค้าปล่อยทิ้งตามธรรมชาติ ธรรมชาติเค้าก็เติมให้ แผลงมันก็มีแร่ธาตุมันก็อยู่ครบ ถ้าเราดูแล สิ่งที่มีอยู่ให้ดี ให้ดินมันมีคุณภาพ ให้มันสมบูรณ์ เวลาปลูกข้าวมันก็เหมือนเด็กที่เกิดมาในบ้านเศรษฐี มีพร้อมทุกอย่าง...”

ซึ่งเป็นไปในทำนองเดียวกับที่ชาวนาที่ทำนาอินทรีย์อีกรายหนึ่งกล่าวว่า

“...ของกินนี่มันเกิดมาจากดินนะ ความอุดมสมบูรณ์มันเกิดมาจากดิน โครงสร้างอันดับแรกเลยก็คือดิน แล้วดินมันสร้างไม่ได้ แต่มันสามารถปรับปรุงได้ แต่มันต้องใช้ระยะเวลา ก็เหมือนกับดินที่เสื่อมโทรมก็สามารถปรับปรุงได้ ดินเปรี้ยวก็ยังสามารถทำให้เป็นดินที่สามารถปลูกพืชได้ มันสามารถปรับปรุงได้ แต่มันต้องใช้ระยะเวลา...”

สรุปได้ว่า ชาวนาส่วนใหญ่ในพื้นที่ชานเมืองที่ศึกษาจะเลือกกำจัดตอซังและฟางข้าวที่หลงเหลือจากการเก็บเกี่ยวด้วยวิธีการเผา เพราะสามารถทำได้สะดวกและรวดเร็ว ส่งผลให้ทำนาในรอบต่อไปได้อย่างต่อเนื่อง โดยอาจไม่ได้คำนึงถึงผลกระทบต่อโครงสร้างของดินในการสูญเสียสภาพความอุดมสมบูรณ์ที่เหมาะสมแก่การเพาะปลูก เนื่องจากเห็นว่าต้นข้าวในแปลงนาสามารถเจริญงอกงามตอบสนองต่อเคมีภัณฑ์อย่างปุ๋ยเคมีที่ใช้ในแต่ละรอบการทำนาได้เป็นอย่างดี อีกทั้งการทำนาเช่าที่ไม่มีความแน่นอนในระยะยาวก็อาจส่งผลให้การคำนึงถึงความยั่งยืนของดินถูกละเลยไปจากชาวนาอีกด้วย ทั้งนี้ชาวนาบางรายยังเห็นว่าการเผาเศษวัสดุดังกล่าว จะสามารถกำจัดข้าวตืดที่ร่วงอยู่ในแปลงนาได้ รวมถึงเพื่อความสะดวกในการทำงานของรถไถดิน ในการทำนารอบถัดไป แม้จะมีข้อห้ามที่ระบุไว้เป็นกฎหมายก็ไม่สามารถบังคับใช้ได้จริงจัง นอกจากนี้ ชาวนาบางรายยังสามารถกำจัดฟางได้ด้วยวิธีการขาย โดยผู้ซื้อจะนำรถอัดฟางลงไปอัดฟางในนาให้เป็นก้อนเพื่อนำไปขายต่อหรือนำไปใช้ประโยชน์ทางการเกษตร แต่ในกรณีดังกล่าวชาวนาที่ทำนาในบริเวณพื้นที่ลุ่มจะไม่สามารถทำได้ เนื่องจากความนิ่มและชื้นของดินทำให้รถอัดฟางไม่สามารถลงไปทำงานในแปลงนาได้

นอกจากนี้ ยังมีชาวนาบางส่วนที่ปล่อยน้ำเข้าแปลงนาหลังการเก็บเกี่ยวเพื่อหมักต่อซังและฟางข้าวให้ย่อยสลายกลายเป็นปุ๋ยตามธรรมชาติ โดยจะใช้เวลาประมาณ 1 เดือน ในการย่อยสลาย ซึ่งวิธีการดังกล่าวนอกจากจะเป็นการกำจัดเศษวัสดุที่หลงเหลือจากการทำนาในรอบก่อนหน้า ยังเป็นการปรับปรุงดินให้กลับมามีความสมบูรณ์สำหรับการเจริญเติบโตของต้นข้าวในการทำนาในรอบใหม่ รวมถึงอาจมีการปลูกพืชแล้วไถกลบเพื่อเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของดินระหว่างรอบการทำนาอีกด้วย โดยเฉพาะสำหรับชาวนาที่ทำนาอินทรีย์ การปรับปรุงบำรุงดิน เพื่อความยั่งยืนในการทำนา ถือเป็นเรื่องที่ต้องให้ความสำคัญเนื่องจากการทำการเกษตร ที่พึ่งพิงอยู่กับธรรมชาติไม่สามารถนำเคมีภัณฑ์มาใช้ในแปลงนาได้ จึงต้องรักษาดิน รวมไปถึงระบบนิเวศในแปลงนาให้มีความอุดมสมบูรณ์อย่างสม่ำเสมอ

3. การเรียนรู้

การทำการเกษตรทุกชนิดจำเป็นที่จะต้องอาศัยความรู้และทักษะที่มีต่อพืชที่เพาะปลูกเป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำนาซึ่งมีขั้นตอนและปัจจัยเกี่ยวข้องที่หลากหลาย รวมถึงมีการพัฒนาเทคโนโลยีทางการเกษตรอย่างต่อเนื่อง ทำให้ชาวนาจำเป็นที่จะต้องมีการเรียนรู้ อยู่อย่างสม่ำเสมอทั้งจากการสังเกตและปฏิบัติด้วยตัวเอง การแลกเปลี่ยนกับชาวนาด้วยกัน รวมถึง การได้รับความรู้จากองค์กรหรือหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

3.1 การสนับสนุนด้านความรู้จากภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การสนับสนุนความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการทำนารวมไปถึงการทำการเกษตรอื่น ๆ ในพื้นที่เป็นความรับผิดชอบตามภารกิจโดยตรงของสำนักงานเกษตรอำเภอ ซึ่งอยู่ภายใต้สังกัดกระทรวงเกษตร และสหกรณ์ โดยทางสำนักงานเกษตรอำเภอจะมีการแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ตำแหน่งนักวิชาการส่งเสริมการเกษตรให้เป็นผู้รับผิดชอบพื้นที่แต่ละตำบล และมีการจัดตั้งศูนย์ต่าง ๆ ขึ้นในพื้นที่ เพื่อเป็นสถานที่ในการจัดอบรม รวมถึงจะมีคณะกรรมการของแต่ละศูนย์เป็นผู้ประสานงานในการติดต่อให้ชาวนาในพื้นที่มาเข้าร่วมการอบรม ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นความรู้เกี่ยวกับการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต การลดต้นทุน และแนวทางการลดการใช้สารเคมี โดยศูนย์ที่จัดตั้งขึ้น เช่น ศูนย์จัดการดินปุ๋ยชุมชน ศูนย์จัดการศัตรูพืชชุมชน ศูนย์ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน รวมถึงศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร (ศพก.) ที่จัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2559

ศพก. เป็นศูนย์เรียนรู้ในระดับอำเภอที่เป็นกลไกสำคัญในการส่งเสริมความรู้ด้านวิชาการและข้อมูลข่าวสารการเกษตรให้แก่ชาวนาในพื้นที่ โดยสามารถลงมือปฏิบัติจริงร่วมกันในแปลงเรียนรู้ มีเกษตรกรต้นแบบเป็นผู้บริหารจัดการการดำเนินงานของศูนย์ร่วมกับชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งนอกจากสำนักงานเกษตรอำเภอแล้วยังมีหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ตามภารกิจของแต่ละหน่วยงาน เช่น สถานีพัฒนาที่ดินนครปฐม ศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตรนครปฐม สำนักงานสหกรณ์จังหวัดนครปฐม สำนักงาน

ประมงจังหวัดนครปฐม ดังนั้นวิชาการส่งเสริมการเกษตรรายหนึ่งอธิบายเกี่ยวกับแนวทางการดำเนินงานของ ศพก. โดยกล่าวว่า

“...ศพก. จะมีองค์ประกอบคือ มีเกษตรกรต้นแบบ มีแปลงเรียนรู้ มีหลักสูตร และเราก็ยังมีศูนย์ที่เป็นเครือข่ายในระดับตำบลซึ่งก็จะเป็นศูนย์ที่ประสานงานกัน เช่น ถ้ามีงบประมาณมาลงที่ศูนย์หลัก และศูนย์หลักเองมีมากพอแล้วก็จะเอามาลงที่ศูนย์เครือข่าย โดยในการจัดตั้งศูนย์นี้เราต้องดูเกษตรกรที่สามารถพูดคุยแนะนำเพื่อนได้ว่าเราทำแล้วเกิดผลอะไร หรือคนที่มาดูงานสามารถเอาไปทำต่อได้ ซึ่งจะเป็นอะไรก็ได้ ส่วนใหญ่จะเน้นส่งเสริมการลดต้นทุนการผลิต ทั้งในเรื่องปัจจัยการผลิต ลดการใช้สารเคมี ผลิตพืชที่มีความปลอดภัยมากขึ้น ผลิตเพื่อเน้นคุณภาพมากขึ้น เพื่อเข้าตลาดบน โดยตัวศูนย์ ศพก. ทุกส่วนราชการสามารถไปใช้สถานที่ได้ หรืออาจจะมีการจัดประชุมเกษตรกรระดับจังหวัดซึ่งจะเป็นแบบการประชุมสัญจร เป็นเหมือนสถานที่สาธารณะของกระทรวงเกษตร เพราะฉะนั้นส่วนราชการที่อยู่ในกระทรวงเกษตรสามารถมาใช้สถานที่นี้ได้หมด...”

ซึ่งสอดคล้องกับที่ชาวนารายหนึ่งซึ่งได้รับคัดเลือกให้เป็นเกษตรกรต้นแบบ ศพก. กล่าวถึงการดำเนินงานของหน่วยงานภาครัฐโดยผ่านทาง ศพก. โดยกล่าวว่า

“...ช่วงหลังนี้ตั้งแต่มี ศพก. นี้หน่วยงานเข้ามาเต็ม ส่วนใหญ่ก็มาอบรมเรื่องพวกลดต้นทุนการผลิต การใช้สารชีวภัณฑ์ ไตรโคเดอมากำจัดเชื้อรา บลูวาเรียกำจัดแมลง เค้ามีการจัดตั้งคณะกรรมการ ถึงเวลาประชุมก็ตามกันมา...”

นอกจากการเพิ่มประสิทธิภาพและการลดต้นทุนในการผลิตแล้ว การลดการใช้สารเคมีในการทำยังเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่ภาครัฐให้การส่งเสริมแก่ชาวนาในพื้นที่ โดยเห็นได้จากการสนับสนุนให้ชาวนาผ่านการรับรองมาตรฐานการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดีและเหมาะสมตามที่นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรรายหนึ่งกล่าวว่า

“...เกษตรกรอำเภอมีหน้าที่ในการตรวจสอบเบื้องต้น หากเกษตรกรมีความต้องการขอตรวจ GAP ก็จะมาคุยกับเรา ซึ่งจะมีการไปดูที่บ้านว่ามันใช้ได้ไหม มีการเก็บปุ๋ย เก็บยา เก็บสารเคมี เรียบร้อยหรือไม่ มีการจดบันทึกไว้เปล่า คนรับรองคือกรมวิชาการ จะมีการมาอบรมเจ้าหน้าที่เบื้องต้นอย่างเวลาเกษตรกรตำบลเข้ามาดูในบ้านเกษตรกร เราควรจะแนะนำอะไรบ้าง เพื่อเวลาที่เจ้าหน้าที่จริงเข้ามาตรวจ จะได้ผ่านได้เลย ไม่ต้องวิ่งหลายรอบ เกษตรตำบลจะใกล้ชิดกับเกษตรกร อยู่แล้ว ก็จะมี

การแนะนำให้เค้าให้ไปที่กรมวิชาการและต้องเตรียมเอกสารอะไรไปบ้าง โดยคนตรวจรับรอง GAP ของนครปฐมจะมีอยู่ที่กำแพงแสน และส่วนใหญ่จะมีอยู่ทุกจังหวัด...”

ส่วนนักวิชาการส่งเสริมการเกษตรอีกรายหนึ่งได้กล่าวถึงแนวทางและผลตอบรับที่เกิดขึ้น ในการจัดการอบรมเพื่อเสริมสร้างความรู้แก่ชาวนาในพื้นที่ โดยกล่าวว่า

“...เวลาจัดอบรมเราจะแยกผู้เข้าร่วมตามอายุ รอบนี้สูงอายุน้อย รอบหน้าอีกรุ่นหนึ่ง เพราะการรับรู้เค้าจะไม่เท่ากัน เราก็จะมาสอนและก็มีให้ฝึกปฏิบัติ ส่วนใหญ่ก็จะเกี่ยวกับการลดต้นทุน การเพิ่มผลผลิต ล่าสุดนี้สอนเกี่ยวกับการบำรุงดิน หมักฟาง เอาหน่วยงานพัฒนาที่ดินที่กำแพงแสนมา สอนคู่กันเลย สอนทำน้ำหมักเพื่อที่จะหมักฟาง พอเอาวัสดุมาให้ทำ สอนเสร็จให้อ่านน้ำหมักกลับบ้าน เอามั้ย เอาไปนะ เอาไปใช้ แต่ให้ทำเองไม่ทำ มีแค่บางรายที่ทำ เพราะเราลองกลับไปเช็คถามว่ามี ต่อยอดทำเองก็ราย ก็มีแค่เจ้าของบ้านที่ให้เราไปทำและก็มีอีกคนที่กลับไปทำ แค่นี้ก็ถือว่าโอเคแล้ว...”

จะเห็นได้ว่า แม้จะมีการสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง แต่ก็ไม่ได้หมายถึงว่าชาวนาในพื้นที่สนใจที่จะเข้าร่วมอบรมอย่างสม่ำเสมอ หรือผู้ที่เข้ารับการอบรมแล้วจะปรับเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมตามที่ได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่เสมอไป ดังที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวว่า

“...ก็มีที่เขาเข้ามาให้ความรู้ ในกลุ่มก็มีสนใจมาฟัง มารับรู้ แต่ส่วนใหญ่ก็จะทำตามที่เคยทำ ทำอย่างไรก็จะทำอย่างนั้น...”

สอดคล้องกับที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวถึงทัศนคติที่ปรับเปลี่ยนได้ยากของชาวนาในพื้นที่ โดยกล่าวว่า

“...อย่างของเราเป็นศูนย์เครือข่าย ศพก. เค้าจะมีการสนับสนุน จะมีวิทยากรมาสอน มาให้เราทำ เราก็เรียกสมาชิกมาประชุม ซึ่งก็มาบ้างไม่มาบ้าง แต่ชาวนาส่วนใหญ่เค้าจะเป็นคนมีประสบการณ์ พอจะมาสอนอะไรใหม่ ๆ เค้าจะไม่ค่อยสนใจ เช่น การตรวจดินมันก็ยุ่งยาก มันหลายขั้นตอน เค้าก็เลยไม่เอาดีกว่า คิดว่าทำแบบเดิมดีกว่า เพราะดินแถวนี้มันไม่ได้เสียมากมายอะไร เต็มที่ดินบ้านเราจะมีดินเปรี้ยวบ้าง แต่เราก็ไปซื้อปูนมาใส่ก็ไม่มีปัญหา...”

ซึ่งเป็นไปในทำนองเดียวกับที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวถึงความสนใจในการเข้าร่วมการอบรมต่าง ๆ จากหน่วยงานภาครัฐ และการปรับเปลี่ยนทัศนคติที่เป็นไปได้ยากของชาวนาในพื้นที่ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ โดยกล่าวว่า

“...มีมาเรื่อย ๆ โดยคนที่เข้าประชุมคือคนเดิม ๆ ส่วนใหญ่จะติดต่อผ่านมาทางเกษตรอำเภอ ก็มาให้ความรู้เรื่องแมลง พันธุ์ข้าว สารป้องกันกำจัดศัตรูพืช มาจัดกันที่ อบต. นี้แหละ แต่ชาวบ้านไม่ค่อยสนใจ เพราะคิดว่าเสียเวลาทำมาหากิน และคิดว่าทำมาทั้งชีวิตแล้ว ทำไมต้องไปอบรมอีก เพราะส่วนใหญ่ชาวนานี้มีแต่คนแก่ การที่จะเปลี่ยนความคิดคนแก่ทำได้ยากมาก ไปทำกับคนรุ่นใหม่ น่าจะง่ายกว่า...”

นอกจากนี้ชาวนารายหนึ่งยังได้กล่าวถึงเงื่อนไขด้านเวลาที่ทำให้ชาวนาในพื้นที่ไม่สะดวกในการเข้าร่วมการประชุมหรือการอบรมที่ทางภาครัฐจัดขึ้น โดยกล่าวว่า

“...ที่นี่ของเกษตรกรเค้าก็มาอบรม โดยมาอบรมที่ อบต. ก็จะมีการประกาศว่าจะมีโครงการเข้ามา และให้มาอบรม แต่ส่วนมากเค้าไม่ค่อยอยากจะไปกันแล้วเพราะงานมันรัดตัว บางทีเค้าก็ทำสวนทำอะไรกันบ้าง เดี่ยวนี้เรียกคนมาประชุม มาอบรม เรียกยากจะตาย โดยมากก็จะเรียกชาวบ้านไป แต่เค้าไม่ค่อยไปกัน จะมีก็แต่พวกเดิม ๆ คนหนึ่งนี่สวมหมวกเป็นแข่งเลย...”

การที่ชาวนาอาจจะไม่ค่อยที่จะให้ความสนใจต่อการเรียนรู้ผ่านการอบรมที่หน่วยงานภาครัฐจัดขึ้นในพื้นที่ เนื่องมาจากจำนวนครั้งและระยะเวลาในการเข้าร่วมโครงการที่บ่อยครั้งและใช้เวลานานเกินไป ดังที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวว่า

“...อย่างโครงการเกษตรแปลงใหญ่ต้องไปอบรมถึง 7 ครั้งต่อฤดูกาล และต้องมีการตรวจสอบสภาพดิน แล้วจะมีการช่วยเหลือตอนขาย เค้าว่าจะขายได้มากกว่าการทำนาทั่วไป เกวียนละ 200 แต่พอโรงสีไม่เอาด้วย ก็ทำอะไรไม่ได้ ทุกวันนี้พอมีการเรียกประชุมเกษตรแปลงใหญ่ ก็ไม่ค่อยมีคนสนใจเพราะเค้าก็ต้องทำมาหากิน จะให้เข้าร่วมการประชุมทุกครั้งเป็นไปได้ยาก...”

สอดคล้องกับที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวถึงความไม่สนใจของชาวนาในพื้นที่ต่อโครงการอบรมต่าง ๆ ของทางภาครัฐ เนื่องจากความซ้ำซ้อนและไม่ต่อเนื่องในการดำเนินงานตามโครงการ โดยกล่าวว่า

“...อบรมไปแล้วเจ้าหน้าที่ก็ปล่อยทิ้ง ปีนี้เองงบประมาณเข้ามา เอาโครงการเข้ามา ส่งเสริม แต่ทำแล้วปล่อยทิ้ง ไม่เคยมาดูแลต่อ ทำให้ชาวบ้านเบื่อหน่าย เพราะทำแล้วไม่ต่อเนื่อง ไม่สัมฤทธิ์ผล อย่าง GAP เนี่ย อบรมจนได้ใบแบบเดียวมา พักนิ่งส่งเสริมให้ทำแบบกลุ่มเพิ่มอีก ราย เดียวใช้ไม่ได้แล้ว แต่มันก็เหมือนเป็นการช่วย ๆ กัน เพราะเราก็คู่กันเคยกับเจ้าหน้าที่ก็ช่วยเค้าทำ ๆ ไป ทั้งที่บางทีก็เบื่อเหมือนกัน...”

นอกจากหน่วยงานภาครัฐดังที่กล่าวมา ยังมีองค์กรภาคเอกชนที่ดำเนินการเกี่ยวกับการให้ความรู้ในการทำเกษตรอินทรีย์ให้แก่ชาวบ้านในพื้นที่ ดังที่ชาวนารายหนึ่งเล่าถึงการเริ่มต้นเรียนรู้ การทำเกษตรอินทรีย์จากการจัดอบรมของโรงแรมสามพรานริเวอร์ไซด์ที่ปัจจุบันเป็นตลาดรองรับ สินค้าเกษตรอินทรีย์ขนาดใหญ่ในพื้นที่ภายใต้ชื่อโครงการสามพรานโมเดล โดยกล่าวว่า

“...เราเริ่มเข้ามาร่วมกับสามพราน (โรงแรมสามพรานริเวอร์ไซด์) โดยจากที่เค้ามาที่ เทศบาลไร่จึงและเรียกเกษตรกรมาประชุม โดยแจ้งว่าที่สามพรานจะมีโครงการและจัดอบรมเกี่ยวกับการทำเกษตรอินทรีย์ และเรียนรู้ว่าเกษตรอินทรีย์มีมาตรฐานอย่างไร การที่จะทำได้มาตรฐานต้อง ทำอย่างไร การทำให้ได้มาตรฐานไม่ใช่ว่าไม่ใช่ปุ๋ย หรือพวกสารเคมีแค่นั้น มันมีมาตรฐานอย่างอื่นอีก มากมาย ก็เข้าไปเรียนรู้มา 3 คืน 4 วัน พอเสร็จแล้วเค้าถามว่าใครจะเข้าร่วมโครงการต่อไป เราเลย เข้าร่วม มาถูกเวลาพอดี เพราะผมกำลังจะหาทางออกในการไม่ใช่สารเคมี แล้วทางโครงการจะรับซื้อ ด้วย แต่เค้าซื้อเฉพาะข้าวชาวนะ...”

สรุปได้ว่า หน่วยงานภาครัฐที่เป็นหน่วยงานหลักในการสนับสนุนความรู้ให้แก่ชาวนา ในพื้นที่ชานเมืองที่ศึกษา คือ สำนักงานเกษตรอำเภอซึ่งอยู่ภายใต้สังกัดกระทรวงเกษตร และสหกรณ์ โดยทางสำนักงานฯ จะมีการแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ตำแหน่งนักวิชาการส่งเสริมการเกษตรให้เป็น ผู้รับผิดชอบพื้นที่ในแต่ละตำบล นอกจากนี้ยังมีการจัดตั้งศูนย์ขึ้นในพื้นที่เพื่อเป็นสถานที่ในการ ดำเนินการเพื่อการสนับสนุนความรู้โดยการจัดอบรมตามโครงการที่มีวัตถุประสงค์แตกต่างกันออกไป ซึ่งมีทั้งโครงการจากทางสำนักงานเอง และโครงการจากหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง โดยมักจะเป็นการให้ ความรู้และการฝึกปฏิบัติที่เกี่ยวกับการเพิ่มประสิทธิภาพและการลดต้นทุนในการผลิต อีกทั้ง มีการ จัดตั้งคณะกรรมการของแต่ละศูนย์ เพื่อให้การประสานงานเพื่อการดำเนินงานของศูนย์เป็นไปอย่าง ต่อเนื่อง นอกจากนี้ ยังมีโครงการสามพรานโมเดล ที่ก่อตั้งโดยภาคเอกชนอย่างโรงแรมสามพราน ริเวอร์ไซด์ สนับสนุนความรู้เกี่ยวกับการทำเกษตรอินทรีย์ให้แก่ชาวนาในพื้นที่อีกด้วย

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง แต่ก็อาจไม่ได้รับความสนใจจากชาวนาในการที่จะเข้าร่วมอบรมเท่าที่ควร เนื่องจากความไม่สะดวกเกี่ยวกับจำนวนครั้ง

และระยะเวลาของการอบรมที่บ่อยครั้งและใช้เวลานานเกินไป รวมถึงความซ้ำซ้อน และไม่ต่อเนื่อง ในการดำเนินงานบางโครงการ อีกทั้งการปรับเปลี่ยนทัศนคติ และพฤติกรรมของชาวนา ไม่เกิดขึ้น ตามคาดหวังของวัตถุประสงค์การอบรมในแต่ละโครงการ เนื่องจากชาวนาส่วนใหญ่ที่เป็นผู้สูงอายุ มีประสบการณ์ทำนามายาวนาน ทำให้การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดขึ้นไม่มากนัก

3.2 การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของชาวนาในพื้นที่ ศูนย์ต่าง ๆ ที่จัดตั้งขึ้นในพื้นที่ โดยการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐที่กล่าวมาข้างต้น นอกจากจะเป็นสถานที่ในการจัดอบรม ที่จัดขึ้นโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ยังเป็นสถานที่ที่เปิดโอกาสให้ชาวนาในพื้นที่ได้มีโอกาสแลกเปลี่ยน เรียนรู้ซึ่งกันและกัน ดังที่ชาวনারายหนึ่งกล่าวว่า

“...ศูนย์เรา(ศพก.) เป็นศูนย์เรียนรู้เกี่ยวกับเทคนิคการทำนา กระบวนการ ขั้นตอน กรรมวิธีทุกอย่าง พอมีงานก็จะเข้ามาอบรมกัน บางทีก็มีชาวนาที่เป็นปราชญ์ภายในชุมชนที่เขามี วิธีการกำจัดข้าวดีหรือการทำนา เขาก็จะมาแนะนำกัน ไม่ใช่เฉพาะนักวิชาการจะต้องมาบอก อย่างเดียว...”

นอกจากศูนย์ที่ทางราชการจัดตั้งขึ้นยังพบว่า บางชุมชนมีการจัดตั้งแหล่งเรียนรู้ ขึ้นเอง เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของเกษตรกรในชุมชน โดยมีหน่วยงานภาครัฐเข้ามาให้การ สนับสนุนในภายหลัง ดังที่ชาวনারายหนึ่งซึ่งเป็นประธานศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงระดับอำเภอ กล่าวว่

“...แหล่งเรียนรู้ที่เราตั้งกันขึ้นมาเอง เริ่มจากการที่ผมสนใจในเรื่องของเศรษฐกิจ พอเพียงจึงนำมาปรับใช้กับการทำนาด้วย ทำให้ชาวนามีการพูดคุยแลกเปลี่ยนกันอยู่เรื่อย ๆ มีการ นัดประชุมชาวบ้านอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะเกษตรกรที่ทำนา ต่อมาอำเภอกับเกษตรเค้าเล็งเห็นถึง ความสำคัญจึงมาร่วมจัดอบรมด้วย...”

และนอกจากการพูดคุยแลกเปลี่ยนอย่างเป็นทางการตามศูนย์ต่าง ๆ ดังที่กล่าว ข้างต้น ชาวนาในพื้นที่มักจะมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการ ด้วยการพูดคุยตามโอกาสที่ พบเจอกันในชีวิตประจำวันตามร้านค้า หรืองานพิธีต่าง ๆ ในชุมชน เช่น งานบวช งานศพ เนื่องจก การทำนาไม่ได้เป็นเพียงอาชีพแต่กลายเป็นวิถีชีวิต โดยเฉพาะกับชาวนาส่วนหนึ่งที่ยังคงทำนาด้วย แรงงานตัวเองเป็นส่วนใหญ่ดังที่ชาวনারายหนึ่งกล่าวว่า

“...ก็มีคุยกันตามร้านค้า ร้านปุ๋ยยา ที่ประชุมเป็นการเป็นงานไม่ค่อยมีหรอกก็แบบ จอตรงคุยกัน ใส่ปุ๋ยอะไร เพลี้ยตัวนี้ต้องยาตัวนี้ หนอนตัวนี้ต้องใช้ยาอะไร ถึงจะอยู่ ...”

สอดคล้องกับที่ชวานารายหนึ่งกล่าวถึงการพูดคุยแลกเปลี่ยนเกี่ยวกับการทำนา ในชีวิตประจำวัน โดยกล่าวว่า

“...เดินสวนกันไปกันมา ก็คุยกัน เทียนี่ปลูกข้าวอะไร ใส่ปุ๋ยยังไง ข้าวงามดีมี๊ แลกเปลี่ยนกันอยู่ตลอด...”

ในทำนองเดียวกัน ชวานาอีกรายหนึ่งได้กล่าวถึงการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่เกิดขึ้น ในชีวิตประจำวันของชวานาในพื้นที่ โดยกล่าวว่า

“...ตามงานพวงงานบุญวันพระ งานบวช งานศพอะไรก็แล้วแต่ พอเค้ามาเจอกัน เค้าก็คุยกันเรื่องทำนานี่ละ ของแกทำไง ของฉันทำไง...”

แตกต่างจากบรรยากาศการพูดคุยแลกเปลี่ยนที่เกิดขึ้นในชุมชนของชวานารายหนึ่ง ดังที่กล่าวว่า

“...ไม่ได้เลย ที่นี้เค้าหวงกัน ไม่บอกกัน บางทีไปบอกเค้าก็ไม่เชื่อ เพราะเคยทำ แบบนี้มา ทำแบบอื่นอาจจะไม่ได้ดี เค้าก็เลยไม่เชื่อ เค้าจะทำตามประสบการณ์ของเค้าเอง...”

ซึ่งเป็นไปในทางเดียวกับสิ่งที่เกิดขึ้นในชุมชนของชวานารายอีกหนึ่ง ดังที่กล่าวว่า

“...ส่วนใหญ่จะไม่รวมกันเป็นกลุ่มใหญ่ แต่จะเป็นกลุ่มเล็กกลุ่มน้อย สัก 3 - 4 คน แล้วก็ไม่ได้ไปบอกกลุ่มอื่น ว่าทำอย่างไรให้ได้ผลผลิตสูง หาตัวนี้มาใส่ตัวนี้มาเสริม แอบทำกัน ยังแข่ง ผลผลิตกันอยู่ว่าคนไหนจะไ้มาก พอทำแข่งผลผลิตก็จะได้คำนึงถึงต้นทุนที่ลงไปเลยว่าต่อไร่ใช้ ต้นทุนเท่าไร เผลอทำแล้วไม่เหลือ...”

สรุปได้ว่า ชวานาในพื้นที่ชานเมืองที่ศึกษามีโอกาสในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทั้งในรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้แบบเป็นทางการจะเกิดขึ้นที่ ศูนย์ต่าง ๆ ที่มีการจัดตั้งขึ้นในชุมชน ซึ่งมีทั้งศูนย์ที่หน่วยงานภาครัฐเป็นผู้จัดตั้งขึ้น และศูนย์ที่ชุมชน

จัดตั้งขึ้นเอง ที่ศูนย์ดังกล่าวนอกจากจะมีการเชิญวิทยากรจากภายนอกมาให้ความรู้แล้ว ชาวนาบางรายที่มีความรู้ความสามารถเป็นอย่างดีในกิจกรรมต่าง ๆ ของการทำนา ก็อาจมาเป็นผู้ให้ความรู้เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนกับชาวนาด้วยกันเองอีกด้วย ส่วนการแลกเปลี่ยนอย่างไม่เป็นทางการจะเกิดขึ้น โดยการพูดคุยตามโอกาสที่พบเจอกันในชีวิตประจำวัน หรือตามงานพิธีต่าง ๆ ในชุมชน เนื่องจากการทำนาไม่ได้เป็นเพียงอาชีพที่สร้างรายได้ให้แก่ครัวเรือนแต่ยังเป็นวิถีชีวิตที่ชาวനาคุ่นเคยมาเนิ่นนาน เมื่อมีโอกาสได้พูดคุยได้ถามซึ่งกัน เรื่องราวเกี่ยวกับการทำนาที่เกิดขึ้นทั้งในและนอก แปลงนาจึงมักถูกรวมอยู่ในบทสนทนาด้วยเสมอ

3.3 ความต้องการในการได้รับการสนับสนุนด้านความรู้ของชาวนาในพื้นที่

เนื่องจากชาวนาส่วนใหญ่ในพื้นที่ศึกษาล้วนมีประสบการณ์ในการทำนามานานนับสิบปี การสนับสนุนด้านความรู้เกี่ยวกับการผลิตจึงอาจเป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือความต้องการในเบื้องต้น อีกทั้งแนวทางการสนับสนุนความรู้จากหน่วยงานต่าง ๆ ก็มักเป็นการอบรมที่เกี่ยวข้องกับการผลิตที่ได้กล่าวไปก่อนหน้า แต่ปัญหาที่ชาวนาส่วนใหญ่คิดว่าตนเองไม่สามารถแก้ไขได้ ซึ่งเป็นจุดด้อยของเกษตรกรทั่วไปคือเรื่องเกี่ยวกับการตลาด ดังที่ชาวนายรายหนึ่งกล่าวว่า

“...ความรู้ในเรื่องการผลิตไม่มีปัญหา เพราะเกษตรกรมีความรู้และประสบการณ์มากแล้ว และทางเกษตรอำเภอเค้าเข้ามาให้ความรู้บ่อยมาก แต่จะมีปัญหาเรื่องการตลาด เพราะราคาของผลิตผลทางการเกษตรอย่างข้าวเหนียว มันถูกเค้าตั้งราคามาแล้ว จะทำยังไงให้แก้ปัญหาตรงนี้ได้...”

สอดคล้องกับที่ชาวนาอีกรายหนึ่งกล่าวถึง จุดด้อยเกี่ยวกับความรู้ในเรื่องการตลาดของชาวนาในพื้นที่ โดยกล่าวว่า

“...ส่วนใหญ่จะสนับสนุนเรื่องการผลิตต่าง ๆ แต่ปัญหาที่สำคัญของเกษตรกรอยู่ที่การตลาด เพราะเกษตรกรไม่ถนัดเรื่องการตลาด มันจะจบลงตรงเรื่องการตลาด มันยังไม่ครบวงจรและผู้บริโภคก็เหมือนจะยังไม่ค่อยเข้าใจ เวลาผลิตลาคันสินค้าเกษตรถูกค้ำก็คาดหวังว่าสินค้าจะต้องถูกและดี...”

ซึ่งเป็นไปในทำนองเดียว กับที่ชาวนายรายหนึ่งกล่าวถึงแนวทางที่ภาครัฐควรมุ่งเน้นในการสนับสนุนความรู้ให้แก่ชาวนาในพื้นที่ โดยกล่าวว่า

“...น่าจะส่งเสริมให้ชาวบ้านรู้จักวิธีการสร้างมูลค่าในต้นทุนที่มีอยู่ และควรให้ความรู้ให้เครื่องมือ หาดตลาดให้ชาวนาจะดีกว่า...”

นอกจากนี้ ขาวนารายหนึ่งยังกล่าวถึงความต้องการเบื้องต้นของชาวนาในพื้นที่ซึ่งไม่ได้เกี่ยวกับเรื่องความรู้ โดยตรง แต่สามารถสนับสนุนความรู้เพื่อให้เกิดการพัฒนาไปสู่สิ่งที่ชาวนาต้องการได้ โดยกล่าวว่า

“...ชาวนาตอนนี้ขอให้ข้าวแพงอย่างเดียวแหละ ไร่เรื่องกระบวนการนี้เค้ารู้
อย่างเกษตรฯ นี่เค้าเก่งทางทฤษฎี แต่ผมว่าที่เค้ามาให้ความรู้บางทีมันไม่ค่อยตรงประเด็นอะ...”

สรุปได้ว่า ความต้องการเบื้องต้นของชาวนาส่วนใหญ่ในพื้นที่ชนเมืองที่ศึกษา
จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการขายข้าวให้ได้ในราคาที่สูงกว่าที่ได้รับในปัจจุบัน โดยอาจไม่ได้คำนึงถึงการ
พัฒนาองค์ความรู้ในเรื่องที่เกี่ยวข้องสักเท่าใดนัก ซึ่งอาจมาจากทัศนคติต่อการเรียนรู้ เงื่อนไขด้าน
เวลา และประสบการณ์ในการได้รับการสนับสนุนด้านความรู้จากภาครัฐที่มักจะมุ่งเน้นไปในด้านการ
ผลิตดังที่ได้กล่าวก่อนหน้า ดังนั้น หากพิจารณาถึงการสนับสนุนด้านความรู้ที่จะเป็นไปอย่างสอดคล้อง
กับความต้องการของชาวนา จึงควรที่จะเป็นการสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้ที่จะทำให้ชาวนาสามารถ
ที่จะนำไปพัฒนาเพื่อการเพิ่มมูลค่าของสินค้าข้าวที่ผลิตได้

4. การขายข้าว

ดังที่ได้กล่าวไปข้างต้นเกี่ยวกับความแตกต่างของกิจกรรมทั้งในและนอกแปลงนาระหว่าง
ชาวนาที่ทำนาแบบทั่วไปกับชาวนาที่ทำนาอินทรีย์ โดยความแตกต่างที่เห็นได้ชัดที่เกิดขึ้น
ในแปลงนาจะพบได้ตั้งแต่พันธุ์ข้าวที่ปลูก แหล่งน้ำที่ใช้ในการทำนา ไปจนถึงการใช้สารเคมีในการ
กำจัดศัตรูข้าว ซึ่งส่งผลต่อกิจกรรมนอกแปลงนาอย่างการขายข้าวอีกด้วย โดยชาวนาที่ทำนาแบบ
ทั่วไปส่วนใหญ่จะขายข้าวเพื่อป้อนเข้าสู่อุตสาหกรรมอาหารโดยการขนข้าวไปขายให้แก่โรงสี หรืออาจ
ขายผ่านพ่อค้าคนกลางในพื้นที่ ส่วนชาวนาที่ทำนาอินทรีย์จะขายเพื่อการบริโภคโดยขายให้แก่ตลาด
ที่รับซื้อข้าวอินทรีย์โดยเฉพาะ รวมถึงการขายให้แก่ผู้บริโภคโดยตรงอีกด้วย

4.1 กระบวนการในการขายข้าว และเหตุผลในการเลือกผู้ซื้อข้าว เมื่อเมล็ดข้าว
จากรวงข้าวในแปลงนากลายเป็นข้าวเปลือกบรรจุกระสอบโดยผ่านการทำงานของรถเกี่ยวนา
นั้นหมายถึงภารกิจในการผลิตและการเก็บเกี่ยวในรอบการทำนานั้นได้สิ้นสุดลง กิจกรรมต่อไปของ
ชาวนาคือการขายข้าว โดยในกรณีของชาวนาที่ทำนาแบบทั่วไปส่วนใหญ่จะจ้างรถบรรทุกเพื่อขนข้าว
ไปขายที่โรงสี ซึ่งชาวนาจะมีการตรวจสอบเพื่อเปรียบเทียบความคุ้มค่าจากราคา และกระบวนการ
ในการรับซื้อของโรงสีแต่ละแห่ง หรือบางรายอาจมีโรงสีที่ขายให้เป็นประจำจนเคยชิน ดังคำบอกเล่า
ของขาวนารายหนึ่งซึ่งกล่าวว่า

“...พอเกี่ยวปุ๊บเราก็ต้องจ้างรถบรรทุกขนไป ส่วนใหญ่ก็เจ้าของเดียวกับรถเกี่ยวหรือไม่กี่พวก ๆ กัน แต่จะไปโรงสีไหนเราก็ต้องสืบราคาก่อน บางทีก็สีโดยถามเพื่อนมั่ง โทรถามโรงสีมั่ง เพราะโรงสีแต่ละที่เค้าตั้งราคาไม่ค่อยเท่ากัน แต่จะถูกแพงกว่ากันก็ร้อยสองร้อยอยู่แค่นั้นแต่อย่างเราเข้าไป 10 ตัน ก็พินิจแล้ว ย่านนี้มีโรงสีประมาณ 10 โรง แต่ปัจจุบันไปขายที่บางเลน ระยะทางจากนี้ไปสัก 20 กิโลเมตร เขาให้ราคาดี คือข้าวเราเขาซื้อทุกเกรดตั้งแต่ดี ดีมาก ปานกลาง จะอยู่ที่ราคาเดียวกันหมด ที่นี้แค่วัดความชื้นอย่างเดียวไม่ตัดกำ (ตรวจสอบสิ่งเจือปน) เพราะถ้าเกิดว่าเกี่ยวไม่เกลี้ยงนี่ กำเรามันขาดเยอะ เขาก็ตัดราคาเราอีก เราก็เลยเลือกไปทางนี้ ไปเข้าโรงสีที่ไม่ตัดกำ ไร้ที่ใกล้กว่าก็มี ค่าบรรทุกต่อตันร้อยเดียว ถ้าไปที่นี้ 150 แต่คิดดูแล้วเราก็กังเหลือน้อยกว่า ก็เลยยอมเสียค่ารถอีกหน่อย แต่บางคนเขาคิดว่าค่ารถบรรทุกไปทางนี้ถูกกว่าเค้าก็เลยเลือกทางนี้ บางครั้งก็เข้ากันจนชิน เขาก็เลยยึดถือกันอยู่แบบนี้ พอไปถึงนี่ต่อรองราคาไม่ได้เลย อยู่ที่โรงสีเขาตั้งไว้แล้ว...”

สอดคล้องกับที่ชาวนารายหนึ่งที่อธิบายถึงกระบวนการตรวจสอบสิ่งเจือปนและความชื้นในการขายข้าว โดยกล่าวว่า

“...ตอนเอาข้าวไปขายจะมีการวัดความชื้น มีตัดกำ สิ่งเจือปน โดยการตัดกำเค้าจะเอาข้าวมากองแล้วก็คัด ๆ ออกหมดเหลือข้าวดีประมาณ 70 - 80 % เค้าก็เรียกตัดกำเหมือนเค้าจะเป่าเอาอันอื่นออกหมดเลยเหลือแต่ดี ๆ ซึ่งน้ำหนักดูว่ามันเหลือเท่าไร เหมือนเค้าตัดกำไปชั่งนึ่งและก็คัด ๆ ออก เหลือก็มาชั่งกิโลเป็นกำ เค้าได้ 90 กรัม ก็ถือว่าโอเค แต่ถ้าต่ำกว่านั้นอาจจะต้องโดนตัด ส่วนการวัดความชื้น คือ ราคาที่เค้าตั้งไว้หน้าโรงสีจะเป็นราคาของข้าวที่มีความชื้น 15 % พอจะขายเค้าก็มาวัดความชื้นข้าวเราก่อน ถ้าเกินก็โดนตัดจุดละ 100 บาท อย่างบางที่ข้าวเราแห้งเลยนะแต่พอไปถึงเค้าได้ 17 % หักเราไปแล้ว 200 บาท สมมุติตั้งราคาข้าว 7,700 เหลือแค่ 7,500 รอบก่อนนี่เจอความชื้น 27 % โดนไป 12 จุด เลยโดนตัดไปเกี่ยวนละ 1,200 บาท...”

ความชื้นดูจะเป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลโดยตรงต่อราคาขายข้าวที่ชาวนาได้รับจากโรงสี โดยชาวนาส่วนใหญ่ไม่ค่อยมั่นใจต่อความเที่ยงตรงของระบบการวัดความชื้น แต่อยู่ในสถานะที่จำเป็นต้องยอมรับ เนื่องจากไม่สามารถหาแนวทางในการแก้ปัญหาดังกล่าวได้ ดังคำบอกเล่าของชาวนารายหนึ่งซึ่งกล่าวว่า

“...การวัดความชื้นนี่ถึงเราไม่เชื่อใจก็ต้องเชื่อเค้า ทำไม่ได้ เพราะมีเค้าเจ้าเดียว และเราก็ไม่มีที่ไหนมาเปรียบเทียบกับเลยในการวัดความชื้น ราชการก็ไม่มีมาเลย น่าจะมีเครื่องของราชการเครื่องนึงและของโรงสีเครื่องนึง แต่ไม่มีเลย มีแต่ของโรงสีเจ้าเดียว เป็นยังไงก็ต้องเป็น

แบบนั้น โรงสีถึงได้รวยถึงทุกวันนี้ รัฐบาลเค้าก็ไม่เคยพูดถึง ไม่เคยแก้ปัญหาได้เลย ยิ่งงี้ก็ต้องโดนหัก ไม่มีทางที่จะไม่โดนหัก...”

สอดคล้องกับที่ชาวนารายหนึ่งเล่าถึงประสบการณ์ในการทดสอบความเที่ยงตรง ในการวัดความชื้นของโรงสีโดยเปรียบเทียบกับการวัดของตนเอง โดยกล่าวว่า

“...ผมเคยนะ พอดีเรามีเครื่องวัดความชื้นเอง ก่อนไปโรงสีก็วัดความชื้นไปได้ ประมาณ 23 แต่พอถึงโรงสีความชื้นมากกว่าที่เราวัด ผมก็งง ไม่รู้ทำไมเหมือนกัน แต่ก็ทำอะไรไม่ได้...”

คล้ายกับที่ชาวนารายหนึ่งเล่าให้ฟังถึงการทดสอบเพื่อเปรียบเทียบความชื้นที่วัดได้ จากการวัดของตนเองกับการวัดโดยโรงสี ซึ่งผลที่ได้ไม่แตกต่างกับชาวนารายข้างต้น โดยกล่าวว่า

“...ความชื้นเนี่ยทุกโรงไม่เท่ากันหรอก ผมเคยแอบสอบ คือว่าเมื่อก่อนเจ้าหน้าที่ให้ เครื่องวัดความชื้นมาตัวนึง ตอนขายข้าวผมก็ใส่หน้ารถไปเลย มันเป็นเครื่องเล็กแบบที่โรงสีวัดสมัยก่อน พอไปถึงเขาก็จะวัดข้าวเรา เอามาเป็นกอง ๆ แล้วก็เขียนชื่อไว้ ผมก็แอบตักข้าวกองนั้น มาวัดที่บ้าน ปรากฏว่าไม่ตรงกัน แล้วมีโรงสีอยู่โรงนึง ตอนนั้นเลิกไปแล้ว เขาซื้อราคาสูงมากเลย พอเอาข้าวเข้าไปนี้ เขาให้พิเศษก่อนเลย 300 ไม่ต้องดูความชื้นอะไร เป็นค่าเข้า ผมก็เข้าที่นั่นสิ แล้วทีนี้ผมสงสัยว่าข้าวผม ไม่มีเม็ดเขียวเลย แต่เข้าไปที่ไร่ก็ความชื้น 25 - 26 เพราะปกติแล้ว ถ้าเราทำดูจนชินก็จะกะความชื้นไม่เกิน 2 - 3 จุดหรอก ผมก็เอาเครื่องวัดไปแล้วก็ลักตักของเขาเอามาวัด ความชื้นหายไป 5 จุด นี่เราเสีย ไป 500 แล้ว แต่เราได้มาแค่ 300 ทีนี้ก็เลยบอกเค้าแก้วว่า ข้าวผมมาทุกแปลง ความชื้นมันไม่ใกล้เคียง กับที่ผมกะเลย แล้วทีนี้ผมเอาเครื่องวัดจากศูนย์มาวัดของผมมัน 21 เอง แล้วของเค้าแก้ววัดทำไม 26 เขาก็เลยอ้างว่าของเขาเป็นเครื่องหลวง เครื่องมาตรฐาน ผมก็เลยบอกว่าของผมก็เครื่องหลวง หลวงเค้าให้มาไว้ที่จากศูนย์ข้าว พุดไปพุดมาเขาก็เลยลดให้ผมอีก 3 จุด ตั้งแต่นั้นมาผมก็เลยไม่เข้าเลย ทุกวันนี้เขาเลิกกิจการไปแล้ว แถวบ้านเขาเรียกว่าเจ๊ง...”

นอกจากนี้ ชาวนารายหนึ่งยังได้กล่าวเพิ่มเติมเกี่ยวกับความไม่น่าเชื่อถือในการ วัดความชื้นของโรงสี และยังเสนอแนวทางการแก้ปัญหาโดยการนำข้าวไปตากเพื่อให้ได้ความชื้นตามที่ โรงสีกำหนดก่อนนำไปขาย แต่จำเป็นต้องใช้งบประมาณในการดำเนินการค่อนข้างสูง โดยกล่าวว่า

“...ความชื้นนี้เชื่อไม่ค่อยได้นะ โรงสีเค้าก็ต้องอยากซื้อข้าวราคาถูกแหละ ราคาข้าว ที่เค้าตั้งไว้ก็คือ 15 ถ้าเกินก็โดนตัดจุดละ 100 ส่วนมากไปขายก็ 20 ขึ้น 25 - 26 ละ โรงสีเค้าซื้อไป

เค้าก็เอาไปตาก ทำความชื้นได้ แต่เราทำไม่ไหวหรอก มันไม่มีที่ตาก เพราะถ้าจะทำลานตากข้าว จะให้
 คิมันต้องใช้เนื้อที่อย่างน้อยซัก 10 ไร่ แล้วถ้าฝนมานี่เสร็จเลย เก็บไม่ทัน อย่างโรงสีเค้ามีรถคันรถตัก
 แล้วพื้นที่ก็ต้องเป็นพื้นปูน ต้องพลิกกลับไปกลับมา ถ้าคิดเรื่องน้ำหนักนี่ตอนตากน้ำหนักมันก็ต้องยุบลง
 ไปแหละ แต่หักลบกลบนี้มันก็น่าจะคุ้มกว่าวัดความชื้นนะ...”

บรรยายกาศการพูดคุยกับเจ้าของโรงสีเกี่ยวกับแนวทางการแก้ปัญหาความชื้นด้วยการ
 นำข้าวไปตากก่อนขาย ยังได้รับการบอกเล่าผ่านขานารายหนึ่งพร้อมกับเสียงหัวเราะ โดยกล่าวว่า

“...กับโรงสีก็ชอบพอกันอยู่ คุณกันจนถูกใจถูกคอ บางทีโทรไปก็บอกกับเจ้าของโรงสี
 เค้าแก่ ลี้อบดอย่างนี้ ลี้อรยคนเดียว พวกอื้อะจนหมด ลี้อยอมขาดทุนกำไรมั้งหะะ ยังไงลี้อก็ขายได้
 หมด ร้าไป แกลบไป ทุกอย่างที่เป็นข้าว เจ้าของโรงสีขายได้ ทำแบบนี้เดี่ยวถ้าพวกอื้อะไม่มีแรงทำมา
 ส่งให้ลี้อ ลี้อไม่มีข้าว ลี้อจะเอาอะไรลี้อ เจ้าของโรงสีเค้าก็พูดหยอก เค้าบอกไอนี้ ปัดเดี่ยวชกปากเลย
 แล้วเค้าบอกงั้นทำไมไม่ไปจ้างตากก่อนละ ก็เลยลองคิดดู จ้างเค้าตากก็เกวียนละ 200 บาท ค่าบรรทุก
 จากนี้ไปลงลานตากอยู่ที่ 130 บาท และค่าขนจากลานไปโรงสีอีกเกวียนละ 100 บาท รวม ๆ ต้นทุน
 ที่เราเสียเพิ่มมา 430 บาทแล้ว ไหนจะน้ำหนักข้าวที่มันยุบ มันหายไปอีก บวกลบคูณหารแล้ว
 จะขาดทุนเอา ...”

ขานารายหนึ่งได้เล่าถึงความพยายามในการแก้ปัญหาดังกล่าว โดยการสร้าง
 ลานตากข้าวของชุมชนขึ้น แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ และได้หยุดดำเนินการไปแล้วในปัจจุบัน
 ดังที่กล่าวว่า

“...เราไม่มีที่ตากข้าว เลยเลยเปรียบโรงสี ตากข้าวนี้ไม่ต้องมีหลังคา เพราะต้องใช้
 แสงแดด ต้องเป็นสถานที่โล่ง เป็นพื้นปูนและต้องฉาบมันด้วย ตากวันเดียวได้ แต่ค่าใช้จ่ายสูงมาก
 เราเคยมีลานตากชุมชน แต่ไม่ค่อยกว้าง ทุกวันนี้ไม่ได้ทำละ ตอนนั้น อบจ.ให้งบมา เราขอทำ 1 ไร่
 แต่ได้มา 2 งาน งบประมาณ 500,000 แต่พื้นที่มันลุ่ม เลยต้องเอาดินลูกรังมาถม ค่าใช้จ่ายเพิ่มมากขึ้น
 แล้วมันตากได้แค่ 10 เกวียนเท่านั้น ไม่เพียงพอต่อข้าวของสมาชิก อุปกรณ์การตักก็ไม่มี ต้องใช้รถตัก
 แต่เรายังไม่ีรถ ลานตากขนาดที่เหมาะสมต้องประมาณอย่างน้อย 5 - 10 ไร่ ถึงจะเพียงพอ...”

ไม่เพียงแต่ความสงสัยที่เกิดขึ้นต่อการวัดความชื้นของโรงสีเท่านั้น มาตรฐานของการ
 ชั่งน้ำหนักข้าวก็ยังเป็นสิ่งที่ขานาไม่มั่นใจอีกด้วย ดังที่ขานารายหนึ่งกล่าวว่า

“...ตอนช่วงนี้คือจะเป็นกิโหลใหญ่ ๆ รถสิบล้อขึ้นไปบนแผ่นเหล็ก แล้วก็เอาข้าวไปเท แล้วก็มาชั่งน้ำหนักรถ ก็กลับไปเป็นน้ำหนักข้าว แต่เรื่องกิโหลนี้ผมไม่ค่อยมั่นใจ ให้โกงสักเกียนสองเกียน เราก็ไม่รู้หรอก แต่เราก็ทำอะไรไม่ได้ ถึงมีพาณิชย์มาตรวจ ค่าก็ไม่ได้มาตรวจทุกวัน ขาวนาเค้าได้ถึง นับอ้อมใจ อ้อมรถเกียนนี่พอเต็มมันก็สองเกียนกว่า ๆ นิดนึง เค้าจะนับเลย ถ้าเกี่ยวได้สิบล้อนี้ต้องมี 20 เกียนแน่ บวกลบไม่เกินเกียน ถ้าหยาบๆนะนี่มีโกงแน่...”

ความไม่น่าเชื่อถือที่เกิดขึ้นกับโรงสี อาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชาวนาส่วนหนึ่งไม่นำข้าวไปขายที่โรงสี แต่จะขายให้แก่พ่อค้าคนกลางที่มารับซื้อข้าวจากแปลงนาที่มักเรียกกันว่า *ขายเหมา* โดยพ่อค้าจะมาตีราคาข้าวในแปลงนาก่อนเกี่ยว หากตกลงราคาได้เป็นที่พอใจของทั้งสองฝ่าย พ่อค้าคนกลางก็จะกำหนดวันเวลาในการเกี่ยวข้าว โดยชาวนาจะเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการเกี่ยวข้าว ส่วนพ่อค้าก็จะนำรถมารอเพื่อขนไปขายโรงสี หรือนำไปผ่านการตากเพื่อทำความชื้นให้ได้ตามที่โรงสี กำหนดก่อนนำไปขายต่อไป

จะเห็นได้ว่าในการขายเหมาจะไม่มีการวัดความชื้น รวมถึงชาวนาไม่ต้องรับผิดชอบในการขนข้าวไปขายเอง เพียงจ้างรถเกี่ยวขนาดเกี่ยวข้าวใส่รถบรรทุกของพ่อค้าก็เป็นอันเสร็จสิ้นกระบวนการ ซึ่งสะดวกสบายกว่าการขายข้าวให้แก่โรงสี โดยที่ความสะดวกสบายและความคุ้นเคยที่เกิดขึ้นกับพ่อค้าอาจเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชาวนาบางส่วนเลือกที่จะขายข้าวในแบบขายเหมา ดังที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวว่า

“...ขายเหมา เราไม่ต้องไปลุ้นความชื้น ราคาที่เค้ามาเหมา ก็จะไม่ต้องกับโรงสีมาก แล้วก็เราไม่ต้องเสียค่ารถอีก...”

คล้ายกับที่ชาวนารายหนึ่งอธิบายถึงเหตุผลที่ตนเองมักเลือกขายข้าวให้แก่พ่อค้าคนกลาง เนื่องจากไม่เชื่อถือระบบวัดความชื้นของโรงสี โดยกล่าวว่า

“...เครื่องมือเครื่องมือที่ทำมาน่ะเชื่อได้ แต่กลโกงของโรงสีของพ่อค้าเค้าเก่งเหมือนกัน ทำยังไงก็ได้ ไร้ตัวที่กรอก ๆ ตั้งความชื้นเอาไว้เลยเท่าไร ไร้ที่บด ๆ ใส่ข้าวเม็ดเขียวไป เม็ดเดียวแล้วบด ความชื้นก็ขึ้นแล้ว อย่างข้าวเปลือกเอาไปวัด ค่าก็ถือมาก ๆ ในมือ เทื่อ (เหงื่อ) ในมือเราออกติดเมล็ดแล้วพักเดียวความชื้นก็เปลี่ยนแล้ว ลองกำดูลิความชื้นมันเปลี่ยนมัย ลุงถึงชอบขายเหมาไป...”

นอกจากนี้ ชาวনারায়ণยังได้กล่าวถึงราคาขายที่ได้รับจากพ่อค้าคนกลาง ซึ่งในบางครั้งอาจสูงกว่านำไปขายที่โรงสีอีกด้วย โดยกล่าวว่า

“...ไปขายเองบางที่ได้ถูกกว่าขายเหมาอีก โรงสีเค้าจะเกรงใจเพราะพ่อค้าคนกลางทำเงินให้เค้า ขนข้าวให้เค้า อย่างชาวนาไม่แน่ใจ ปีนี้ขายข้าวให้เค้า พอรอบหน้าเดียวไปขายที่ไหนไม่รู้...”

ทั้งนี้ ชาวนาแต่ละรายอาจมีเหตุผลส่วนตัวในการเลือกผู้รับซื้อข้าวที่หลากหลายแตกต่างกันไป ดังที่ชาวনারায়ণอธิบายถึงเหตุผลที่ไม่ชอบขายข้าวให้แก่พ่อค้าคนกลาง โดยกล่าวว่า

“...ข้าวเราปลูกมาดูแลมา ไม่ค่อยพอใจที่เขาจะมาสั่งให้เราเกี่ยววันนั้นวันนี้เลยไปขายโรงสีสบายใจกว่า...”

สอดคล้องกับชาวনারায়ণหนึ่งที่มักนำข้าวไปขายที่โรงสีมากกว่าขายให้พ่อค้าคนกลาง โดยกล่าวว่า

“...ก็ไปวัดความชื้นเอา ขายได้เท่าไรก็เท่ากัน ผมไม่เคยขายเหมา ส่วนมากไปโรงสีสบายใจกว่าเห็น ๆ เท่าไรก็เท่ากัน ส่วนใหญ่ให้ราคาสุสีกัน เราคิดว่าเอาไปขายให้โรงสีก็ถึงเจ้าตัวเลย คนที่มาเหมาเขาก็เป็นนายหน้ามาอีกทีนึง เขาก็ต้องเอาไปขายโรงสีเหมือนกัน เขาก็คิดค่าส่วนต่างในจุดตรงนั้น ถ้ามว่าเขามาเหมาก็ต้องได้กำไร ถ้าขาดทุนจะมาเหมาทำไม เหมือนกับเราไปเจอเค้าเลย กับฝากเค้าไปขาย เราน่าจะไปเจอพ่อค้าเลยน่าจะง่ายกว่า...”

นอกจากนี้ยังพบว่ามีการขายข้าวในอีกรูปแบบหนึ่งที่เรียกว่า *ขายเจ๊ก* ซึ่งเป็นการขายข้าวให้กับผู้ซื้อที่ชาวนาได้ขอยืมเงินมาลงทุนในการผลิต เมื่อถึงเวลาขายก็ต้องขายให้แก่ *เจ๊ก* หรือ *เถ้าแก่* รายดังกล่าว ดังที่ชาวনারায়ণหนึ่งกล่าวว่า

“...เจ๊กส่งข้าว บางคนก็เป็นโรงสี บางคนก็เป็นพ่อค้าคนกลาง เวลาทำอะไร ปู๋ย ยาน้ำมันไม่มี ก็จะไปเอาเงินเอาของกับเจ๊ก พอตตอนเกี่ยวข้าว ชาวนาจึงจ้างรถเกี่ยว เจ๊กก็มาเอาข้าวไปพอไปขายเสร็จ ได้เงินมา หักลบหนี้ไป เหลือเท่าไรก็คืนมาให้ มีอย่างจี้เยอะ บางทีตอนขาย บางคนเค้าเชื่อใจก็ไม่ต้องไปกับเจ๊กก็ได้...”

สอดคล้องกับที่ขานารายหนึ่งอธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับระบบการขายข้าวดังกล่าว โดยกล่าวว่า

“...ถ้าแก่ให้กู้เงินมาซื้อปุ๋ยซื้อยา ถึงเวลาเราก็จ้างรถมาเกี่ยว ถ้าแก่ก็เอารถมาขนไปขายที่โรงสี หักลบกลบหนี้ เหลือเท่าไรเราก็เอามาให้ อย่างรอบก่อนนี้ 7 ไร่ เหลือพันกว่าบาท...”

ส่วนการขายข้าวของชาวนาที่ทำนาอินทรีย์จะแตกต่างจากข้างต้นอย่างชัดเจน โดยหากไม่นำข้าวเปลือกไปขายให้แก่แหล่งรับซื้อสินค้าเกษตรอินทรีย์ในพื้นที่อย่างโครงการสามพรานโมเดล ก็จะต้องนำไปผ่านกระบวนการตากข้าว การสีข้าว และบรรจุใส่บรรจุภัณฑ์ เพื่อขายให้แก่ผู้บริโภค ส่วนสาเหตุที่ไม่สามารถขายข้าวให้แก่โรงสีได้เหมือนกับชาวนาทั่วไป เนื่องจากชาวนาที่ทำนาอินทรีย์ส่วนใหญ่จะปลูกข้าวคุณภาพดี ที่สามารถนำไปบริโภคในครัวเรือนได้ อีกทั้งการทำนาตามแนวทางของเกษตรอินทรีย์จะให้ผลผลิตต่อไร่ต่ำ ซึ่งตามเหตุผลทางการตลาดแล้วน่าจะมีราคาสูงกว่าข้าวประเภท กข แต่ในความเป็นจริงกลับพบว่า โรงสีจะซื้อข้าวทุกชนิดในราคาเดียวกันโดยไม่คำนึงถึงคุณภาพหรือวิธีการปลูก ดังที่ขานารายหนึ่งกล่าวว่า

“...โรงสีเค้าไม่ได้คิดเป็นข้าวอะไร คิดเป็นน้ำหนักกิโล เช่น ข้าวหอมมะลิ เวลาเอาไปขาย ก็ขายเท่าราคาข้าวทั่วไป เค้าเอาข้าวมารวมกองกันหมดเลยทุกพันธุ์ มารวมกองกันหมดก็ไม่มีเหตุผลที่เค้าจะต้องดูว่าเป็นข้าวพันธุ์อะไร...”

สอดคล้องกับที่ขานารายหนึ่งกล่าวถึงสิ่งที่จะเกิดขึ้นในการนำข้าวที่ผลิตด้วยระบบอินทรีย์ไปขายให้แก่โรงสี โดยกล่าวว่า

“...ถ้าไปขายโรงสีทั่วไปมันก็ไปกองรวมกันมันก็ราคาเดียวกัน แต่ไม่ว่าจะปลูกอินทรีย์หรือพยายามปลอดภัย พอไปขายโรงสีก็ได้ราคาเดียวกัน เพราะว่าโรงสีเค้าไม่คิดหรอกว่าอันไหนเป็นอินทรีย์ แต่ว่าจริง ๆ มันก็จะมีโรงสีเฉพาะที่เป็นอินทรีย์ก็มีแต่ว่ามันน้อย ชาวนาก็ต้องสรรหาเลือกเอาว่าจะขายโรงสีก็ต้องเป็นเกษตรอินทรีย์นะ แต่โรงสีเขาก็จะมีกระบวนการ เขาก็ต้องดูใบรับรองว่าเป็นอินทรีย์แท้ๆ ดีมัย เขามีกระบวนการของเขา...”

โดยที่ในพื้นที่ศึกษาจะมีโครงการสามพรานโมเดลที่ก่อตั้งโดยโรงแรมสามพราน ริเวอร์ไซด์ เป็นตลาดรองรับผลผลิตทางการเกษตรที่ผลิตด้วยระบบอินทรีย์ ซึ่งทางโรงแรมจะรับซื้อข้าวเปลือกจากชาวนาที่เป็นสมาชิกโครงการเพื่อนำไปสีและใช้สำหรับการบริโภคของผู้ที่เข้าพัก

ในโรงแรม โดยจะมีการกำหนดปริมาณและราคาในการรับซื้อตั้งแต่ก่อนฤดูกาลทำนาจะเริ่มต้น ดังที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวว่า

“...กลุ่มเราขายข้าวให้กับโครงการสามพรานโมเดล ค่าซื้อตั้งแต่ที่เรายังไม่ปลูก โดยถามว่าเรามีที่เท่าไร ทำอะไร ปลูกอะไร ต้องมีการรายงานค่าก่อน ค่าจะได้ไปบริหารจัดการได้ก่อน ปลูกตามขั้นตอนโดยดูกันทั้งเดือน เตรียมดินปลูก ระหว่างที่มันว่างห้ามเอายาเข้าไปฉีดด้วย อย่างนี้คือมั่นใจได้ว่าการปลูกข้าวของเรามีที่ให้ขายแน่นอน และราคาก็รู้ก่อน เพราะค่าจะบอกราคาตั้งแต่แรกเลยว่ารับซื้อเท่าไร มีการยื่นข้อตกลงที่ชัดเจน เช่น ข้าวทั่วไป 18,000 ข้าวหอมมะลิ 20,000 เราต้องเอาไปตากให้ได้ 15 % ไปถึงค่าก็ให้เลย โดยค่าจะมาดูทุกเดือน เดือนมาตรวจในนาเลย นี้อีกหน่อยก็ว่าจะขอ IFOAM แต่ตอนนี้ยังไม่มั่นใจเรื่องแนวกันชน จริง ๆ ทุกวันนี้เราขายที่สามพรานได้ก็ไม่มี ความจำเป็นต้องขอหรอก แต่คิดว่าถ้ามีไว้ก็ดี เราก็ไม่รู้ว่า วันข้างหน้าจะเกิดอะไรขึ้น ทางโครงการค่า จะรับซื้อไปตลอดมัย ก็ต้องเตรียมตัวให้พร้อม แล้วมันก็ตีกับเราเองทั้งนั้นแหละ ถ้าเรามีใบรับรองแล้ว เราอาจจะไปขายที่อื่นด้วยได้...”

อย่างไรก็ตาม โครงการดังกล่าวไม่สามารถรองรับปริมาณข้าวอินทรีย์ที่ชาวนาในพื้นที่ผลิตได้ทั้งหมด ทำให้ชาวนาอินทรีย์ส่วนใหญ่ต้องนำข้าวไปผ่านกระบวนการสีและบรรจุ เพื่อขายแก่ผู้บริโภคโดยตรง ซึ่งต้องมีการวางแผนในการจัดการผลผลิตเพื่อป้องกันความเสียหายที่จะเกิดขึ้น ดังที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวว่า

“...ตลาดของเรามันไม่ได้ใหญ่มาก เรายังไม่สามารถหาที่ที่จะระบายที่ใหญ่ ๆ ออกไปได้ เพราะเกษตรกรทุกคนจะมีข้าวที่เหลือในมืออยู่หลายตัน โดยข้าวที่เหลือก็จะค่อย ๆ ททยอยขายไปเรื่อย ๆ ถ้ามันชนอีกรอบหนึ่ง เราก็ต้องสีข้าวชุดเก่าให้หมดก่อน หรือถ้าใครอยากกิน หรือมีคนสั่งข้าวใหม่ก็ค่อยสี เพราะข้าวยิ่งเก็บนานความเสียหายมันก็ยิ่งเยอะ แล้วข้าวที่ผสมสีจะชดน้อยมากน้อยที่สุด ถ้าจะกินข้าวขาวสวย ๆ คงไม่ใช่...”

นอกจากนี้ชาวนาผู้ผลิตข้าวอินทรีย์รายหนึ่งยังได้เล่าถึงการขายข้าวให้แก่ผู้บริโภคโดยตรง ซึ่งมีการทำสัญญาซื้อขายล่วงหน้า และจัดส่งข้าวให้ผู้บริโภคทางไปรษณีย์ตามระยะเวลาที่ตกลง โดยกล่าวว่า

“...เป็นโครงการผูกปิ่นโตข้าว เปิดมาตอนปี 57 จากคนกลุ่มหนึ่งมารวมตัวกันทำกิจกรรม เนื่องจากเห็นว่าชาวนาเป็นอาชีพที่เสียเปรียบอยู่ตลอด โดยคิดว่าน่าจะมีการสร้างระบบที่ผู้บริโภคมาเจอมาเรียนรู้ร่วมกับผู้ผลิต ก็เปิดรับสมัครกันทาง Facebook ตอนนั้นมีคนเข้าร่วมกัน

ประมาณ 200 ราย แต่ไม่ได้มาพร้อมกันนะ เราก็มีหน้าที่ส่งข้าวให้เค้าทุกเดือนทางไปรษณีย์ มีการทำสัญญากัน โดยจ่ายเงินล่วงหน้าให้เรา คำนวณพร้อมค่าขนส่ง อยู่ที่ตกลงกัน แล้วตอนหลังพอล่วงไปสัก 6 เดือน ลูกค้าก็เริ่มลดลง ไม่ได้ต่อสัญญา เหมือนเป็นกระแสนั้นแหละ ส่วนใหญ่เค้าจะเป็นลูกค้ากลุ่มบน พอจะมีเงินบ้าง แต่อาจเกิดความน่าเบื่อหน่าย แต่ทุกวันนี้ก็ยังเหลืออยู่นะ แต่ก็ประมาณสัก 20 ราย เดือนนึงก็ประมาณ 100 โล ส่วนใหญ่ที่เหลืออยู่เพราะกินข้าวกับเรามานาน เป็นรายแรก ๆ อีกส่วนจะเป็นการบอกต่อ เป็นสายสุขภาพ หมอ ครูสอนโยคะ ครอบครัวที่มีผู้ป่วย ส่วนใหญ่จะซื้อข้าวกล้อง และถ้าครอบครัวไหนมีผู้สูงอายุจะชอบทานข้าวขาวมากกว่า...”

สรุปได้ว่า เมื่อเสร็จสิ้นจากการเก็บเกี่ยว ชาวนาส่วนใหญ่ในพื้นที่ชนเมืองที่ศึกษาจะจ้างรถบรรทุกเพื่อขนข้าวไปขายที่โรงสี ส่วนเหตุผลในการเลือกโรงสีที่จะขึ้นอยู่กับราคาประกาศรับซื้อหน้าโรงสี โดยแต่ละโรงสีจะรับซื้อข้าวในราคาที่ไม่ห่างกันมากนัก นอกจากนี้ระยะทางระหว่างแปลงนาไปยังโรงสียังเป็นปัจจัยที่ชาวนาต้องคำนึงถึง เนื่องจากราคาค่าจ้างรถบรรทุก จะแปรผันตามระยะทางที่ขนส่ง อีกทั้งยังขึ้นอยู่กับความคุ้นเคยระหว่างชาวนากับโรงสีที่อาจติดต่อ ซื้อขายกันเป็นประจำจนกลายเป็นความเคยชินในการขายข้าวให้กับโรงสีดังกล่าว โดยในการซื้อของโรงสีจะมีกระบวนการชั่งน้ำหนักและวัดความชื้น และอาจมีการตรวจสอบสิ่งเจือปนในบางโรงสีอีกด้วย ซึ่งกระบวนการดังกล่าวไม่ค่อยได้รับความเชื่อถือในความเที่ยงตรงจากชาวนาและยังไม่มีแนวทางที่จะสามารถแก้ปัญหาดังกล่าวได้ ทำให้ชาวนาบางส่วนเลือกที่จะขายให้แก่พ่อค้าคนกลาง หรือเรียกว่าขายเหมา เมื่อข้าวในแปลงนาใกล้ถึงเวลาเก็บเกี่ยว พ่อค้าคนกลางจะมาตีราคาข้าวในแปลงนา ซึ่งมักจะเป็นราคาที่ใกล้เคียงกับราคาที่เราคาดว่าจะได้รับจากโรงสี หากตกลงราคาได้เป็นที่พอใจของทั้งสองฝ่าย ฝ่ายพ่อค้าก็จะกำหนดวันเวลาในการเกี่ยวข้าว โดยชาวนาจะเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการเกี่ยวข้าว ส่วนพ่อค้าก็จะนำรถมารอเพื่อขนไปขายโรงสี หรือนำไปผ่านการตากเพื่อทำความสะอาดขึ้นให้ได้ตามที่โรงสีกำหนดก่อนนำไปขายต่อไป โดยในการขายเหมาจะไม่มีการวัดความชื้น รวมถึงชาวนาไม่ต้องรับผิดชอบในการขนข้าวไปขายเอง ซึ่งดูจะสะดวกสบายกว่าการ ขายข้าวให้แก่โรงสี รวมถึงความคุ้นเคยที่เกิดขึ้นกับพ่อค้าอาจเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชาวนาบางส่วนเลือกที่จะขายข้าวในแบบขายเหมา นอกจากนี้ยังมีชาวนาบางรายที่ต้องขายข้าวให้แก่เจ้าของเงินกู้ที่ตนเองกู้มาลงทุนในการผลิต ซึ่งเรียกกันว่า ขายแจ็ก โดยชาวนาจะเป็นผู้รับผิดชอบในการเกี่ยวข้าว หลังจากนั้นแจ็กหรือเจ้าแกก็จะนำรถบรรทุกมาขนข้าวไปขายที่โรงสี เมื่อหักเงินส่วนที่ชาวนากู้ไปแล้วส่วนที่เหลือจึงเป็นเงินชาวนาได้รับในการทำนารอบนั้น ๆ

ส่วนชาวนาที่ทำนาอินทรีย์มักจะขายข้าวให้แก่ผู้บริโภคโดยตรง ซึ่งจะต้องนำข้าวไปผ่านการตาก และสีเป็นข้าวสารก่อนจะนำไปขายได้ โดยในขั้นตอนดังกล่าวชาวนาบางรายสามารถที่จะทำได้ด้วยตนเอง ด้วยการแบ่งตากข้าวในพื้นที่บริเวณบ้าน และใช้เครื่องสีข้าวขนาดเล็กในการ

สี่ข้าวแล้วจึงบรรจุใส่บรรจุภัณฑ์ หรือบางรายที่ไม่สามารถทำได้ด้วยตนเองก็จะไปจ้างลานตากข้าว และโรงสี ซึ่งการขายข้าวมักจะนำไปขายให้แก่ผู้บริโภคด้วยตัวเองตามตลาดนัดทั่วไปและตลาดนัดที่จัดขึ้นในสถานที่ต่าง ๆ เช่น โรงพยาบาล มหาวิทยาลัย รวมถึงที่บ้านของชาวนาก็มักเป็นสถานที่ในการติดต่อซื้อขายข้าวอยู่เป็นประจำ นอกจากนี้ยังมีการขายโดยทำสัญญาซื้อขายล่วงหน้าและจัดส่งข้าวให้ผู้บริโภคทางไปรษณีย์อีกด้วย ทั้งนี้ ในพื้นที่จะมีโครงการสามพรานโมเดลที่ก่อตั้งโดยโรงแรมสามพรานริเวอร์ไซด์ เป็นตลาดรองรับผลผลิตทางการเกษตรที่ผลิตด้วยระบบอินทรีย์ ซึ่งชาวนาบางรายที่เป็นสมาชิกก็จะสามารถขายข้าวเปลือกให้กับโครงการได้ โดยจะมีการกำหนดปริมาณและราคาในการรับซื้อตั้งแต่ก่อนฤดูกาลทำนาจะเริ่มต้น

4.2 การต่อรองราคาในการขายข้าว ภาพที่พบเห็นจนชินตาในการซื้อขายสินค้าเกษตรคือการต่อรองราคาระหว่างผู้ซื้อกับผู้ขาย หากแต่ภาพดังกล่าวอาจไม่ได้เกิดขึ้นในการขายข้าวระหว่างชาวนากับโรงสี เนื่องจากโรงสีจะกำหนดราคารับซื้อไว้ก่อน เมื่อมีการซื้อขายเกิดขึ้น ก็จะต้องนำข้าวไปผ่านกระบวนการซึ่งน้ำหนัก วัตถุประสงค์ และอาจมีการตรวจสอบสิ่งปลอมปนในบางแห่งซึ่งหมายถึงราคาที่ชาวนาได้รับจากการขายจะลดลงเรื่อย ๆ ในแต่ละขั้นตอน ขึ้นอยู่กับตัวเลขจากการตรวจสอบที่โรงสีแสดงให้เห็น สุดท้ายจึงกลายเป็นราคาขายที่ชาวนาได้รับในแต่ละครั้งที่น่าข้าวไปขาย ซึ่งส่วนใหญ่ไม่สามารถต่อรองใด ๆ กับทางโรงสีได้ ดังที่ชาวนารายหนึ่งอธิบายถึงกระบวนการดังกล่าวที่แสดงให้เห็นถึงอำนาจในการซื้อขายที่ตกอยู่ทางด้านของโรงสีเพียงฝ่ายเดียว โดยกล่าวว่า

“...พอไปโรงสีก็จะมีการวัดความชื้นจุดละ 100 บาท โดยการวัดความชื้นของโรงสี ถ้าเค้าบอกเท่านี้จุดเราก็ทำอะไรไม่ได้ ไหนจะตัดกำอีกบางที่เราจะไปรี้อไปคั้น ไปอะไรเขา มันไม่ได้ เค้าบอก 6,000 เราก็ต้องเอา จะบอกไม่เอา ไม่ขาย เราเอากลับก็ไม่ได้ เราจะเอาไปไหน เรื่องความชื้นนี้ไม่ได้คิดว่าเราจะเชื่อหรือไม่เชื่อ แต่ไหน ๆ ไปแล้ว ยังไงก็ขาย บางทีข้าวเราเอาไปโรงสีเราก็พอจะรู้ กะความชื้นพอจะถูก แต่พอไปแล้วปรากฏว่าไม่เป็นอย่างที่เราคิด กรณี แบบนี้ก็มี เราก็ทำได้แค่พูดกัน แต่ไม่รู้จะทำยังไงเหมือนกัน นานบ้านเราบางทีไม่ได้เยอะ 6 - 7 ไร่ ได้ข้าว 5 - 6 เกวียน เราสู้ไปมันก็ไม่คุ้ม ถ้าทำนา 70 - 80 ไร่ ก็น้อยกว่ากัน เพราะว่าส่วนต่างตรงนั้นมันเยอะ...”

สอดคล้องกับที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวถึงการขายข้าวของชาวนาที่ไม่สามารถต่อรองราคากับทางโรงสีได้ โดยกล่าวว่า

“...ถ้ามีลานตาก เราก็ยังตากยังเก็บได้ แต่นี่ยังเอามาหมกไว้ก็เสียมากกว่าเหมือนหมก ผีเข้าป่าช้า ยังไงก็ต้องเผา ก็เสียเปรียบเค้านั่นแหละ ข้าวเราเองแต่ไม่มีสิทธิ์ต่อรองอะไรเลย...”

เช่นเดียวกับที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวถึงอำนาจในการเป็นผู้กำหนดราคาที่มาจากการรวมตัวเป็น เครือข่ายขนาดใหญ่ของธุรกิจโรงสี โดยกล่าวว่า

“...มาแล้วก็ต้องขาย ราคาเท่าไรก็ต้องยอมรับ เพราะเครือข่ายโรงสีจะถึงกันหมด โดยธุรกิจโรงสีเป็นธุรกิจที่สามารถรวมตัวกันได้ ทำให้ชาวนารายย่อย ๆ อย่างเราไม่สามารถต่อรองอะไรได้...”

แม้จะมีโครงการนาแปลงใหญ่ของทางรัฐบาล ที่กำหนดให้โรงสีรับซื้อข้าวที่ผ่านการ รับรอง GAP ในราคาที่สูงกว่าข้าวทั่วไปตันละ 200 บาท แต่ในทางปฏิบัติกลับไม่เป็น ตามที่ได้ กำหนดไว้ ดังที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวว่า

“...คือตอนเอาไปขายเราคิดว่าจะได้เพิ่มเกียนละ 200 แต่เค้าให้เรากลับไปเอาหนังสือ รับรองจากเกษตรจังหวัดมาให้เขา แต่ข้าวต้องฝากไว้ก่อน โดยเราต้องเอาไปขายกับจังหวัด อีกที และ ข้าวต้องกองไว้ก่อน เป็นเดือนก็ยังไม่ได้ตั้งค์ นาเนีย ไม่เกิน 10 ไร่ ก็นรอก ได้ข้าวมาไม่ถึง 10 เกียน ริงไปมา 3 เทียว ค่าน้ำมันรถก็ไม่พอแล้ว...”

อย่างไรก็ตาม ยังมีชาวนาบางรายเล่าถึงประสบการณ์ที่สามารถต่อรองเรื่องความขึ้น กับโรงสีได้สำเร็จ ซึ่งอาจมาจากความคุ้นเคยในการซื้อขายกันมาในระยะเวลาหนึ่ง ดังที่ได้กล่าวว่า

“...ของผมนี่เรื่องความขึ้นพอต่อรองได้ บางโรงสีนะ แต่บางโรงสีเค้าก็ไม่ให้จุดเดียว ก็ไม่ได้เลย อย่างโรงสีที่ผมไปขายประจำ ก็ซื้อขายกันมาหลายปีละ ล่าสุดนี้วัดความขึ้นได้ 27 แต่ผม ต่อเค้าเหลือ 25 เค้าก็ให้นะ ก็พอคุยกันได้...”

ส่วนการขายเหมาซึ่งเป็นการขายให้แก่พ่อค้าคนกลาง จะมีการต่อรองเกิดขึ้นบ้าง ระหว่างชาวนากับพ่อค้า แต่ชาวนาก็จะใช้เกณฑ์ราคาที่เขาคิดว่าตนเองจะได้รับจากการขายให้แก่โรงสี โดยประมาณความขึ้นของข้าวที่จะเกี่ยว แล้วคำนวณบวกค่าขนส่งที่จะเกิดขึ้นในการนำไปขายยัง โรงสี เปรียบเทียบกับราคาที่พ่อค้าคนกลางมารับซื้อที่แปลงนาในการพิจารณาตัดสินใจ ซึ่งจะเห็นได้ว่าเป็น การต่อรองที่ยังคงอิงอยู่กับราคารับซื้อของโรงสี

แต่สำหรับชาวนาอินทรีย์ที่ส่วนใหญ่จะขายข้าวให้แก่ผู้บริโภคโดยตรง จะเป็นผู้ กำหนดราคาข้าวด้วยตนเอง โดยตรวจสอบราคาอ้างอิงจากราคาตลาด ซึ่งกลุ่มผู้บริโภคส่วนใหญ่ จะเป็นกลุ่มที่สนใจเรื่องการดูแลสุขภาพ และเข้าใจถึงความเอาใจใส่ของเกษตรกรที่ผลิตสินค้า

ตามแนวทางของเกษตรอินทรีย์ โดยหากผ่านการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ก็จะเป็นการสร้าง ความมั่นใจให้แก่ผู้บริโภคอีกด้วย ดังที่ชวานารายหนึ่งกล่าวว่า

“...ที่น่าแปลกคือกลุ่มคนที่บริโภคข้าวอินทรีย์อยู่แล้ว พอเค้ามารู้เห็นเราขายเค้าจะเข้ามาซื้อเลย และถามแค่ว่ามีใบรับรองรีเปลา่แค่นั้น แต่คนกลุ่มนี้ก็ยังมีจำนวนน้อย อาจเป็นเพราะราคาข้าวเราสูงกว่าราคาข้าวในตลาดทั่วไปด้วยแหละ...”

จากคำกล่าวของชวานารายข้างต้น อาจแสดงให้เห็นว่า การได้รับการรับรองมาตรฐานการผลิตทางการเกษตรต่าง ๆ นอกจากจะเป็นการรับรองเกี่ยวกับความปลอดภัยของข้าวที่ชวานาผลิตแล้ว ในอีกทางหนึ่งยังนับได้ว่าเป็นการส่งเสริมการตลาดอีกด้วย อย่างไรก็ตาม ยังมีความกังวลใจเกี่ยวกับตลาดข้าวอินทรีย์จากชวานาที่ทำนาทั่วไป หากจะปรับเปลี่ยนวิธีการทำนาเพื่อหันมาสู่ตลาดข้าวอินทรีย์ ดังที่ชวานารายหนึ่งกล่าวว่า

“...คนที่กินข้าวพวกนี้มีน้อย เต็มที่สิบคนมีสามคน แล้วคนพวกนี้ก็กินน้อย พวกชนชั้นกลางนี่สิกินเยอะ ต้องเลี้ยงลูกอะไรอีก เราจะทำยังไง เราไม่ได้ทำเกษตรอินทรีย์ เราทำเกษตรเคมี แต่ทำให้กินปลอดภัย โครงการรัฐบาล พวกเกษตร ๆ ต้องมาส่งเสริมแบบนี้ แต่พูดถึงเกษตรอินทรีย์ ถ้ามีตลาดรองรับจริง ๆ เราก็ทำได้ ถ้ารัฐบาลออกมาสนับสนุนจริงจัง รองรับผลผลิตในราคาที่ดี เราก็ทำได้ ขวดยาอะไรไม่มีให้เห็นเลย แต่นี่มาส่งเสริม แต่ไม่ได้หาตลาดให้ ส่งเสริมเสร็จเราก็ต้องไปดิ้นรนเอา เหมือนล่องแต่ตอนต้น ตอนกลางตอนปลายไม่รู้ อย่างถ้าเราทำเกษตรอินทรีย์ แล้วไปขายราคาตลาดทั่วไปมันก็ไม่คุ้ม แล้วของที่มีมันเป็นอินทรีย์ อย่างผมปลูกฝรั่งขายด้วย บางทีเราไม่ฉีดยา มันก็ไม่สวย คนเค้าก็ไม่ซื้อกัน เราก็อธิบายว่ามันไม่ได้ฉีดยา เค้าก็ไม่เอา เค้าจะเอาที่สวย ๆ...”

สอดคล้องกับที่ชวานารายหนึ่งกล่าวถึงแนวทางที่ภาครัฐดำเนินการเพื่อการส่งเสริมให้ชวานาปรับเปลี่ยนมาสู่การทำนาด้วยระบบอินทรีย์ โดยกล่าวว่า

“...นอกจากภาครัฐต้องสนับสนุนเรื่องการประกันราคาข้าวอินทรีย์ เข้ามาช่วยเรื่องการตลาด ถ้าภาครัฐเข้ามาช่วยเรื่องการตลาด ว่าผลผลิตออกที่ออกมาแล้วจะไปทางไหนโดยภาครัฐเป็นตัวกลาง ตัวเชื่อมในการหาตลาดให้ชวานา รับรอง ชวานาเค้าทำกันอยู่แล้ว...”

สรุปได้ว่า ชวานาส่วนใหญ่ในพื้นที่ชนเมืองที่ศึกษาจะขายข้าวให้แก่โรงสีโดยไม่สามารถต่อรองราคาข้าวในการซื้อขายได้ เนื่องจากการรวมตัวเป็นเครือข่ายของธุรกิจโรงสีทำให้สามารถควบคุมอำนาจในการเป็นผู้กำหนดราคาข้าวได้ โดยในกระบวนการซื้อขายชวานาจะต้องนำ

ข้าวไปผ่านกระบวนการชั่งน้ำหนัก วัดความชื้น รวมถึงอาจมีการตรวจสอบสิ่งปลอมปนในบางแห่ง ซึ่งกระบวนการดังกล่าวล้วนไม่เป็นที่เชื่อถือจากชาวนาเกี่ยวกับความเที่ยงตรงของการตรวจวัดส่วนการ ขายเหมา อาจมีการต่อรองเกิดขึ้นบ้างระหว่างชาวนากับพ่อค้า แต่ก็เป็นการต่อรองที่ยังคงอิงอยู่กับ ราคาซื้อขายของโรงสีที่ชาวนาคาดว่าตนเองจะได้รับ โดยจะนำราคาดังกล่าวมาเปรียบเทียบกับราคา ที่พ่อค้าคนกลางมารับซื้อที่แปลงนาในการพิจารณาตัดสินใจ แต่สำหรับชาวนาอินทรีย์ที่ส่วนใหญ่ที่ขาย ข้าวให้แก่ผู้บริโภคโดยตรงจะเป็นผู้กำหนดราคาข้าวด้วยตนเอง โดยตรวจสอบราคาอ้างอิงจากราคา ตลาด และถึงแม้ข้าวอินทรีย์จะมีราคาสูงกว่าข้าวที่ขายในตลาดทั่วไป แต่มักไม่มีการต่อรองราคาจาก ผู้บริโภค เนื่องจากผู้บริโภคในกลุ่มนี้มักทราบดีถึงความเอาใจใส่ถึงความปลอดภัยในขั้นตอนการผลิต ซึ่งหากมีการแสดงการผ่านการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ไว้ที่บรรจุภัณฑ์ก็จะเป็นการสร้าง ความมั่นใจในการตัดสินใจซื้อแก่ผู้บริโภคอีกด้วย

5. ต้นทุน ผลตอบแทน และการได้รับความช่วยเหลือ

เหตุผลทางเศรษฐกิจเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ชาวนาใช้สำหรับตัดสินใจในขั้นตอนต่าง ๆ ของการ ทำนารวมไปถึงการขายข้าว และสิ่งที่เกิดขึ้นในปัจจุบันที่ชาวนาซึ่งมีอาชีพในการปลูกข้าว แต่กลับต้องซื้อข้าวสารเพื่อการบริโภคในครัวเรือน สะท้อนให้เห็นถึงจุดมุ่งหมายของการทำนา ซึ่งน่าจะอยู่ที่รายรับที่ได้จากการขายข้าวเมื่อสิ้นสุดฤดูกาลทำนา ดังนั้นข้อมูลเกี่ยวกับต้นทุน และผลตอบแทนที่เกิดขึ้นในแต่ละรอบการทำนา จึงเป็นสิ่งควรให้ความสำคัญ

5.1 แหล่งเงินทุนและต้นทุนในการทำนา จากการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ พบว่า ชาวนาในพื้นที่มีแหล่งเงินทุนหลักที่ใช้ในการทำนาจากทุนส่วนตัวและจากการกู้ยืมในสัดส่วนที่ ใกล้เคียงกัน อาจเนื่องมาจากขนาดของพื้นที่ที่ใช้ในการทำนาซึ่งไม่ใหญ่มากนัก ทำให้ชาวนาสามารถ รับผิดชอบต้นทุนค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในการทำนาได้ โดยในรายที่กู้ยืมส่วนใหญ่จะเป็นการกู้ยืม จากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.)

อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตที่น่าสนใจจากชาวনারายหนึ่งในพื้นที่ เกี่ยวกับการบริหารจัดการเงินกู้ของชาวนา ซึ่งเป็นสาเหตุทำให้เกิดภาวะหนี้สินที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในแต่ละรอบการทำนา โดยได้กล่าวว่า

“...สมมุติว่าคนไม่มีเงินไปกู้ ธ.ก.ส. มาก่อนนึ่ง 50,000 เพื่อเอาเงินก้อนนี้มาทำนา 20 ไร่ มันก็ไม่น่ามีปัญหา แต่จริง ๆ แล้ว เขาไม่ทำอย่างนั้น ยังไม่ทันจะลงนาเลยเงินเหลือแค่หมื่น สองหมื่นซะแล้ว เขาเอาไปใช้อย่างอื่น แล้วพอจะทำนา อีก 3 เดือนกว่า ก็ต้องไปหาที่อื่นมาทำอีก พอเกี่ยวข้าวได้ ขายข้าวได้ ก็ต้องเอาเงินมาใช้หนี้ ธ.ก.ส. เลยเข้าวงจร แล้วก็บอกว่าทำนาใช้หนี้ไม่หมด ถ้าเกิดเขาเอาเงินมาเริ่มลงทุนกับนาแปลงนี้ตั้งแต่แรก ไม่เอาไปใช้อย่างอื่นมันก็จะเหลือ ถ้าเกิดมีการ วางแผน มีการจัดการระบบการเงินและการปลูกให้ดีก็จะอยู่ได้...”

ต้นทุนในการทำนาของชาวนาแต่ละรายจะขึ้นอยู่กับปัจจัยการผลิตที่ใช้ในแต่ละรอบการทำนา โดยในที่นี้เป็นเพียงการประมาณการซึ่งไม่ได้นับรวมถึงค่าเสื่อมราคาของอุปกรณ์ทางการเกษตรที่ชาวนามีในครอบครอง รายละเอียดดังนี้

ค่าเช่า ชาวนาที่ไม่ได้มีที่ดินเป็นของตนเอง จะต้องเสียค่าใช้จ่ายเป็นค่าเช่าให้แก่เจ้าของที่ดิน ซึ่งส่วนใหญ่จะคิดเป็นรายปีในราคาไร่ละ 1,000 บาทต่อปี แต่ยังคงพบว่าในบางรายอาจมีการคิดค่าเช่าตามรอบการทำนาอีกด้วย โดยคิดราคาไร่ละ 1,000 บาท ต่อรอบการทำนา

เมล็ดพันธุ์ ชาวนาส่วนใหญ่จะซื้อเมล็ดพันธุ์จากร้านค้าที่เชื่อถือได้ในพื้นที่แต่มีบางรายที่ซื้อจากแหล่งเพาะพันธุ์นอกพื้นที่ เช่น สุพรรณบุรี พิษณุโลก โดยสั่งซื้อผ่านพ่อค้าคนกลาง ราคาประมาณ 380 - 400 บาท โดยจะขายเป็นกระสอบ (มักเรียกเป็นลูกหรือท่อน) บรรจุ 25 กิโลกรัม มีให้เลือกทั้งแบบที่ยังไม่แช่ และแบบที่แช่มาแล้วสามารถนำมาหว่านได้ทันที ซึ่งจะมีราคาแพงกว่าแบบที่ยังไม่ได้แช่ 10 บาทต่อกระสอบ

เคมีภัณฑ์ เคมีภัณฑ์ที่ใช้ในการกำจัดศัตรูพืชและโรคข้าว ได้แก่ ยาฆ่าหญ้า ยาฆ่าแมลง และฮอร์โมน รวมถึงชนิดที่ใช้ในการเสริมสร้างการเจริญเติบโตของต้นข้าว อย่างปุ๋ยเคมีจะซื้อได้จากร้านค้าซึ่งส่วนใหญ่จะมีร้านขายยาและปุ๋ยตั้งอยู่ในพื้นที่ และมักจะมีการ เชื้อ คือ ชาวนาสามารถนำสินค้าจากร้านไปใช้ก่อน เมื่อขายข้าวได้จึงนำเงินมาชำระค่าสินค้า โดยอาจมีการคิดดอกเบี้ยในบางร้าน ส่วนราคาของยาฆ่าหญ้า และยาฆ่าแมลง จะมีราคาประมาณขวดละ 350 - 370 บาท ฉีดพ่นได้ประมาณ 7 ไร่ ส่วนปุ๋ยจะขายเป็นกระสอบ ราคาประมาณกระสอบละ 520 - 600 บาท ใช้ได้ในพื้นที่ 2 - 3 ไร่ โดยประมาณ

การจ้างแรงงานคนหรือเครื่องจักร สำหรับค่าใช้จ่ายในการจ้างแรงงานคน หรือเครื่องจักรกลทางการเกษตรมีรายละเอียดดังนี้

แรงงาน/เครื่องจักร	ราคาค่าจ้าง	หมายเหตุ
ค่าจ้างรถไถดินหรือรถปั้นดิน	130 - 150 บาทต่อไร่	ค่าน้ำมัน 3 ลิตรต่อไร่
ค่าจ้างคราดนาหรือทำเทือก	250 - 300 บาทต่อไร่	ค่าน้ำมัน 3 ลิตรต่อไร่

ค่าจ้างหว่านข้าว	60 บาทต่อไร่	-
ค่าจ้างฉีดยา	60 บาทต่อไร่	4 - 5 ครั้งต่อรอบการทำนา
ค่าจ้างใส่ปุ๋ย	60 บาทต่อไร่	2 ครั้งต่อรอบการทำนา
ค่าจ้างรถเกี่ยวขนาดข้าว	300 บาทต่อไร่	ค่าน้ำมัน 3 ลิตรต่อไร่
ค่าจ้างรถบรรทุกขนข้าว	100-150 บาทต่อเกวียน	ขึ้นอยู่กับระยะทาง

การจ้างแรงงานแต่ละขั้นตอน จะขึ้นอยู่กับความสามารถในการใช้แรงงานในครัวเรือนหรือความสะดวกของชาวนาแต่ละราย ซึ่งอาจมีการปรับเปลี่ยนในแต่ละรอบการทำนา ทั้งนี้ชาวนาที่ทำนาอินทรีย์จะไม่มีค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวกับเคมีภัณฑ์ ทั้งที่เป็นค่าผลิตภัณฑ์และค่าจ้างในส่วนที่เกี่ยวข้อง

นอกจากค่าใช้จ่ายข้างต้น ยังมีต้นทุนที่ชาวนาต้องใช้งบค่าน้ำมันในการทำงานของเครื่องสูบน้ำเพื่อควบคุมระดับน้ำในแปลงนา ซึ่งหากเป็นที่ลุ่มจะเสียค่าน้ำมันส่วนใหญ่ไปกับสูบน้ำออกจากนา เมื่อต้องการให้น้ำเข้านาก็เพียงแค่เปิดทางให้น้ำไหลเข้ามา แต่ถ้าเป็นที่ดอนจะเสียค่าน้ำมันส่วนใหญ่ไปกับการสูบน้ำเข้านา แต่ในกรณีที่ต้องการนำน้ำออกจากแปลงนา ก็สามารถเปิดทางให้น้ำออกได้ตามธรรมชาติ ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวจะขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำ ตามธรรมชาติในแต่ละรอบการทำนา โดยในช่วงฤดูแล้งชาวนาที่ทำนาในที่ดอนจะมีค่าใช้จ่ายในการ สูบน้ำมากกว่าชาวนาที่ทำนาในที่ลุ่ม แต่ในฤดูฝนชาวนาที่ทำนาในที่ลุ่มจะมีค่าใช้จ่ายมากกว่าชาวนา ในที่ดอนเนื่องจากจำเป็นต้องวิดน้ำออกจากนาเพื่อป้องกันความเสียหายที่จะเกิดจากน้ำท่วม ภาพรวมของต้นทุนการทำนาของชาวนาในพื้นที่ได้ถูกบอกเล่าโดยชาวนารายหนึ่ง ซึ่งกล่าวว่า

“...ส่วนใหญ่ประมาณ 4,000 - 5,000 บาทนะ ต้นทุนส่วนใหญ่จะอยู่ที่รถดีดีน ทำเทือก ค่าน้ำมันวิดน้ำเข้าออก รถเกี่ยว ไหนจะจ้างเค้าคนอื่นอีก สารเคมีฉีดครั้งนึงบวกค่าจ้างอีก ประมาณไร่ละ 200 บาท ทั้งค่าฉีดและค่ายา ก็ฉีดกันประมาณ 4 รอบ หว่านข้าวเสร็จ ต้องฉีดเพื่อคุมเลน อีกซัก 10 วัน ฉีดเก็บหญ้าที่ขึ้น พอใส่ปุ๋ยปลายข้าวอ่อนก็ต้องฉีดยาหนอน ยังมีค่าข้าวปลูก ค่าหว่านข้าวอีกนะ...”

สอดคล้องกับที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวถึงต้นทุนในการทำนาเฉลี่ย โดยกล่าวว่า

“...แถวนี้เฉลี่ยก็ไร่ละประมาณ 4,000 บาทกว่านะ แต่อย่างเราไม่ถึงเพราะเทือกเราทำเอง...”

ซึ่งคล้ายกับที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวถึงต้นทุนในการทำนาเฉลี่ย และเพิ่มเติมในส่วน
ของปัจจัยที่อาจทำให้ต้นทุนสูงขึ้นกว่าปกติ โดยกล่าวว่า

“...ต้นทุนนี้ 4,000 อะ กว่าแม่ ยิ่งถ้าเป็นนาเช่านี้ก็เพิ่มไปอีก แล้วถ้ามีหนอนนี้ก็ต้อง
เพิ่มต้นทุนค่ายาไปอีก...”

แต่สำหรับชาวนาบางรายที่พยายามจะลดต้นทุนโดยการใช้แรงงานตัวเองก็สามารถ
ที่จะประหยัดค่าใช้จ่ายไปได้บางส่วน ดังที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวว่า

“...ของผมไร่ละ 3,000 ผมทำเองเป็นส่วนใหญ่ เพราะนามันไม่เยอะ เมล็ดพันธุ์
ซื้ออยู่แล้ว มีจ้างรถไถดิน มีค่าน้ำมันวิดน้ำ เราอยู่ที่ลุ่มไม่เหมือนที่ดอนเค้า ที่ดอนวิดน้ำเข้า จัดการเอง
ได้ มีค่าปุ๋ย ค่าจ้างรถเกี่ยว ค่าจ้างรถขนไปขายอีก ตอนคราดนี้ผมคราดเอง คนเดียวก็ไหวแหละ...”

นอกจากนี้ จะต้องมีการจัดบันทึกจำนวนเงินที่จ่ายออกไปในแต่ละขั้นตอน เพื่อให้
ทราบถึงรายจ่ายของการทำนาแต่ละรอบอย่างถูกต้อง เนื่องจากการทำนาในแต่ละรอบใช้เวลา
ประมาณ 4 เดือน และประกอบไปด้วยขั้นตอนต่าง ๆ ซึ่งทำให้มีกิจกรรมที่หลากหลายตามมา ส่งผลให้
มีค่าใช้จ่ายเกิดขึ้นหลายครั้งตามไปด้วย หากไม่มีการบันทึกจำนวนเงินที่จ่ายไปในแต่ละครั้ง อาจทำ
ให้เกิดความคลาดเคลื่อนในการคำนวณต้นทุนได้ ดังจะเห็นได้จากสิ่งที่เกิดขึ้นในการเก็บข้อมูล
เชิงปริมาณด้วยแบบสอบถาม เมื่อต้องตอบคำถามในข้อความเกี่ยวกับต้นทุนการผลิต ชาวนา
หลายรายจะต้องใช้เวลาคิดอยู่สักชั่วครู่ ซึ่งแตกต่างจากข้อความอื่น ๆ ที่สามารถตอบได้ทันที
โดยบางรายตอบกลับมาพร้อมรอยยิ้มว่า “ไม่รู้สิ ไม่เคยคิดเหมือนกัน” หรือบางรายจะหันไปถามเพื่อน
ชาวนาที่อยู่ใกล้เคียง แล้วจึงตอบโดยใช้การประมาณการตามคำแนะนำของเพื่อนคนดังกล่าวซึ่ง
เหตุการณ์นี้สอดคล้องกับที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวว่า

“... เขาก็เคยมีการนำมาวิเคราะห์นะเรื่องการทำบัญชีครัวเรือน บางคนก็ตอบไม่ได้
ว่าต้นทุนต่อไร่ใช้ไปเท่าไร ใช้จ่ายอะไรบ้าง ได้แต่ประมาณ ๆ เอา...”

ชาวนารายหนึ่งได้เล่าถึงการจัดบันทึกต้นทุนและผลตอบแทนที่ได้ในแต่ละรอบ
การทำนาของตนเอง และยังได้อธิบายถึงประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการจัดบันทึกซึ่งมากกว่าการได้รับรู้
ผลประกอบการในการทำนา แต่ยังทำให้ทราบถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อปริมาณข้าวที่ผลิตได้อีกด้วย
โดยกล่าวว่า

“...ผมจดไว้ตั้งแต่ปี 44 จดเอาไว้ทุกอย่างกับการลงทุนแต่ละแปลง จดไว้ทุกแปลง ผมจะรู้ว่าแปลงไหนต้นทุนเท่าไร กำไรเท่าไร และมันมีข้อดีหลายอย่างที่เรารวบรวมไว้ มาฤดูนี้ที่เราทำนาผลผลิตไม่ดี เราก็มารวดูที่บันทึก ว่าปีนี้เดือนนี้ทำไม่ทำแล้วได้ผลผลิตสูง เราก็กลับไปเอาข้าวสายพันธุ์นั้นขึ้นมาทำ เพราะข้าวแต่ละสายพันธุ์มันชอบอากาศไม่เหมือนกัน บางสายพันธุ์ก็ร้อน บางสายพันธุ์ก็หนาว ดีที่ผมจดบันทึกเพราะอยากรู้และจะได้เก็บเอาไว้ดู ส่วนใหญ่เขาจะไม่ค่อยทำกัน วันนี้จ้างก็จ้างไป ไม่ได้บันทึก ทำตามที่เคยทำ โดยจะไม่ว่าใช้ต้นทุนไปเท่าไร...”

สรุปได้ว่า ชาวนาในพื้นที่ชนเมืองที่ศึกษามีแหล่งเงินทุนหลักที่นำมาใช้ในการทำนา โดยใช้ทุนส่วนตัว และใช้เงินทุนจากการกู้ยืมในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน ในรายที่กู้ยืมมักจะเป็นการกู้ยืมจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ส่วนต้นทุนในการทำนาของชาวนาแต่ละรายจะขึ้นอยู่กับปัจจัยการผลิตที่ใช้ในแต่ละรอบการทำนา จากการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ พบว่า ชาวนาส่วนใหญ่มีค่าใช้จ่ายประมาณ 4,001 - 5,000 บาทต่อไร่ ซึ่งประกอบด้วย ค่าเมล็ดพันธุ์ ค่าเคมีภัณฑ์ (ยาฆ่าหญ้า ยาฆ่าแมลง ฮอร์โมน และปุ๋ย) ค่าจ้างแรงงานหรือเครื่องจักรในขั้นตอนต่าง ๆ ซึ่งจะขึ้นอยู่กับความสามารถในการใช้แรงงานในครัวเรือนหรือความสะดวกของชาวนาแต่ละราย รวมถึงค่าน้ำมันในการสูบน้ำที่มีลักษณะความลุ่ม - ดอน ของพื้นที่ เป็นปัจจัยเกี่ยวข้องที่สำคัญ นอกจากนี้ชาวนาที่ไม่ได้ทำนาในที่ดินของตนเองยังต้องมีค่าใช้จ่ายในส่วนของคุณค่าเช่าที่ดินอีกด้วย ทั้งนี้ ชาวนาที่ทำนาอินทรีย์จะไม่มีค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับเคมีภัณฑ์ ทั้งในส่วนที่เป็นค่าผลิตภัณฑ์ และค่าจ้างในส่วนที่เกี่ยวข้อง อย่างไรก็ตาม ชาวนาส่วนใหญ่ยังไม่ค่อยให้ความสำคัญกับการจัดทำบัญชีรายรับรายจ่ายเพื่อทราบถึงค่าใช้จ่ายที่ถูกต้องในแต่ละรอบการทำนา

5.2 ปริมาณผลผลิตต่อไร่ ปริมาณผลผลิตต่อไร่จะขึ้นอยู่กับปัจจัยที่หลากหลาย ตั้งแต่พันธุ์ข้าวที่ปลูก โดยชาวนาส่วนใหญ่ในพื้นที่จะปลูกข้าวไม่ไวแสงหรือที่เรียกว่าข้าว กข ซึ่งจะสามารถตอบสนองต่อปุ๋ยเคมีได้เป็นอย่างดี จากการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณพบว่า ชาวนาในพื้นที่ส่วนใหญ่สามารถผลิตข้าวได้ประมาณ 701 - 800 กิโลกรัมต่อไร่ สำหรับชาวนาที่ปลูกข้าวไม่ไวแสง แต่ทำนาแบบไม่ใช้สารเคมีหรือทำนาตามแนวทางเกษตรอินทรีย์ ซึ่งมักจะปลูกข้าวหอมปทุม และไรซ์เบอร์รี่ จะได้รับผลผลิตต่อไร่ประมาณ 400 กิโลกรัมต่อไร่ ส่วนชาวนาที่ทำนาอินทรีย์ และปลูกข้าวประเภทไวแสงซึ่งเป็นข้าวพันธุ์พื้นเมืองตามธรรมชาติอย่าง ข้าวหอมมะลิ และข้าวหอมนครชัยศรี จะได้รับผลผลิตเพียง 100 กิโลกรัมต่อไร่

นอกจากพันธุ์ข้าวที่ปลูกแล้วปริมาณผลผลิตข้าวที่ไต่ยังขึ้นอยู่กับสภาพดินฟ้าอากาศ โดยหากเกิดฝนตกในช่วงที่กำลังจะเกี่ยวข้าวก็จะทำให้ได้รับความเสียหาย อีกทั้งศัตรูข้าวอย่างวัชพืช

และแมลงรวมถึงโรคระบาดต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ล้วนเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อปริมาณข้าวที่ได้รับ ในแต่ละรอบการทำนา ดังที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวถึงความเสียหายที่เกิดขึ้นจากข้าวติด โดยกล่าวว่า

“...ผมทำนามาจนหัวหงอกมีชาตุนอยู่ 2 - 3 ปีนี้แหละ มันไม่ได้ข้าวด้วย มันเป็นข้าวติดเยอะ ต้องเอาทั้งหมด เราจะใส่ปุ๋ยก็ไม่ได้ ต้องหุบทิ้งอีก เราแก้ปัญหาข้าวติดไม่ได้ มันอยู่กับพื้นนา เผลอก็ไม่หาย ไม่รู้มันมาจากไหน...”

สอดคล้องกับที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวถึงความเสียหายที่เกิดขึ้นจากเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาล โดยกล่าวว่า

“...มีอยู่ 2 ปีก่อน เพลี้ยกระโดดสีน้ำตาลมันระบาด ช่วงหน้าหนาวมันอพยพมา มันมาตามลม ออกมาเล่นไฟกันเป็นฝูงเลยตอนนั้น สร้างความเสียหายหนักมาก พอมันเจาะต้นข้าว เข้าไปดูดน้ำเลี้ยง มันจะปล่อยเชื้อไวรัสลงไปด้วย ต้นข้าวจะแห้งเหมือนฟาง ไม่ได้ผลผลิตเลย...”

สรุปได้ว่า ปริมาณผลผลิตต่อไร่จะขึ้นอยู่กับพันธุ์ข้าวที่ปลูกและวิธีการทำนา โดยชาวนาส่วนใหญ่ในพื้นที่ชานเมืองที่ศึกษาจะปลูกข้าวไม่ไวแสงหรือที่เรียกว่าข้าว กข และมีการใช้สารเคมีในกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งกำจัดศัตรูข้าว ป้องกันโรคข้าว โดยเฉพาะการใส่ปุ๋ยเพื่อเสริมสร้างการเจริญเติบโตของต้นข้าว ซึ่งจากการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณพบว่า ส่วนใหญ่จะได้รับผลผลิตต่อไร่ประมาณ 701- 800 กิโลกรัม และมีชาวนาส่วนหนึ่งที่ปลูกข้าวไม่ไวแสงเช่นเดียวกับกรณีข้างต้น แต่ทำนาตามแนวทางของเกษตรอินทรีย์ซึ่งมักจะปลูกข้าวหอมปทุมและไรซ์เบอร์รี่ โดยจะได้รับผลผลิตต่อไร่ประมาณ 400 กิโลกรัม นอกจากนี้ยังมีชาวนาบางรายที่ทำนาอินทรีย์และปลูกข้าวไวแสงซึ่งเป็นข้าวพันธุ์พื้นเมืองตามธรรมชาติอย่างข้าวหอมมะลิ และข้าวหอมนครชัยศรี โดยจะได้รับผลผลิตไม่เกิน 100 กิโลกรัมต่อไร่ ทั้งนี้ ปริมาณผลผลิตต่อไร่ยังขึ้นอยู่กับสภาพดินฟ้าอากาศรวมถึงศัตรูข้าวและโรคระบาดต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นในแต่ละรอบการทำนาอีกด้วย

5.3 ราคาข้าวที่ได้รับในการขายข้าวครั้งที่ผ่านมา ชาวนาส่วนใหญ่ในพื้นที่จะนำข้าวที่ผลิตได้ซึ่งเป็นข้าวไม่ไวแสงในสายพันธุ์ กข ไปขายที่โรงสีในพื้นที่ ซึ่งโรงสีแต่ละแห่งจะกำหนดราคาซื้อในอัตราที่ใกล้เคียงกัน โดยอาจมีความแตกต่างของราคาข้าวที่มีอายุการเก็บเกี่ยว 90 วัน และ 120 วัน เพียงเล็กน้อย ซึ่งโรงสีส่วนใหญ่จะรับซื้อข้าวทั้ง 2 ชนิด ในราคาเดียวกัน อาจมีเฉพาะบางโรงสีที่รับซื้อข้าว 120 วันในราคาที่สูงกว่าเล็กน้อย ส่วนราคาที่ชาวนาได้รับจากการขายข้าวในแต่ละครั้งจะขึ้นอยู่กับความชื้นของข้าวเปลือกที่นำไปขาย โดยราคาที่โรงสีประกาศในการรับซื้อจะเป็นราคาต่อน้ำหนัก 1,000 กิโลกรัม (ตัน, เกวียน) ที่ตั้งไว้สำหรับข้าวเปลือกที่มีความชื้น 15 %

หากข้าวที่นำไปขายมีความชื้นเกิน 15 % ก็จะถูกตัดไปจากราคาที่โรงสีประกาศจุดละ 100 บาท แต่ข้าวเปลือกที่ชาวนานำไปขายจะเป็นข้าวที่เกี่ยวข้องจากแปลงนา ทำให้แทบจะเป็นไปไม่ได้ที่ข้าวที่เพิ่งเกี่ยวออกจากแปลงนาโดยไม่ผ่านกระบวนการตากดังกล่าวจะมีความชื้นที่ 15 % นั่นหมายถึงชาวนาจะรู้ตัวล่วงหน้าว่าจะไม่ได้รับค่าข้าวตามราคาโรงสีตั้งไว้ ซึ่งโดยปกติข้าวที่นำไปขายจะมีความชื้นอยู่ที่ 20 - 25 % โดยประมาณ นอกจากนี้อาจมีบางโรงสีที่มีการตรวจสอบสิ่งเจือปน หากตรวจสอบแล้วพบว่าเกินกว่าที่โรงสีกำหนดก็จะตัดจากราคารับซื้ออีกเกวียนละ 200 บาท ทำให้ชาวนาจำนวนหนึ่งเลือกขายข้าวให้แก่พ่อค้าคนกลางหรือที่เรียกว่า ขายเหมา ในราคาที่ไม่ใกล้เคียงกับที่คาดว่าจะได้รับจากโรงสี แต่ไม่ต้องผ่านการวัดความชื้นหรือการตรวจสอบสิ่งเจือปน ดังที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวว่า

“...ที่เหมาเนี่ย ถ้าเราพอใจราคาก็ขาย เพราะไม่ต้องเสียค่าขนส่ง ไม่ต้องวัดความชื้น ราคาแค่นี้เราพอใจ เรารู้ว่าข้าวเราไปที่โรงสีเราจะได้เท่าไร เอาไปโรงสีเราจะโดนตัดเท่าไร สมมุติตั้ง 7,800 ไปวัดความชื้นได้ 25 ก็โดนตัดไป 10 จุด ก็จุดละ 100 เหลือเกวียนละ 6,800 ก็เทียบกันดู...”

นอกจากนี้ ในบางรอบการทำงานที่มีฝนตกลงมาในช่วงที่ข้าวพร้อมเกี่ยวก็จะทำให้ข้าวมีความชื้นมากขึ้นไปอีก และจากการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ พบว่า รอบการผลิตที่ผ่านมาชาวนาส่วนใหญ่ขายข้าวได้ในราคาเกวียนละ 6,001 - 6,500 บาท อีกทั้งส่วนใหญ่จะขายได้ในราคาที่ลดลงจากรอบการผลิตก่อนหน้าอีกด้วย

พันธุ์ข้าวก็เป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับราคาที่ได้รับจากการขายข้าว โดยจะมีชาวนาที่ทำนาแบบทั่วไปจำนวนหนึ่งที่ปลูกข้าวไม่ไวแสงแต่เป็นข้าวพันธุ์หอมปทุม ซึ่งสามารถขายได้ในราคาประมาณเกวียนละ 9,000 บาท อีกทั้งไม่ต้องวัดความชื้นในการขาย แต่จะต้องนำไปขายที่โรงสีนอกพื้นที่ในบริเวณอำเภอกำแพงแสนจึงจะได้ราคาดังกล่าว เนื่องจากโรงสีในพื้นที่จะรับซื้อในราคาเดียวกับข้าว กข ทวีปซึ่งมีราคาต่ำกว่า

ทั้งนี้ ราคาข้าวที่ขายได้ในปัจจุบันเป็นราคาที่ต่ำเกินกว่าที่ชาวนาต้องการได้รับสังเกตได้จากข้อเสนอของชาวนาหลายรายจากการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ ที่ต้องการให้มีการปรับปรุงมาตรการในการตรวจสอบมาตรฐานการชั่งน้ำหนัก การวัดความชื้น และการตรวจสอบสิ่งเจือปนของโรงสี รวมถึงมาตรการเกี่ยวกับการประกันราคาข้าวที่จะส่งผลโดยตรงต่อราคาขายข้าวที่ชาวนาได้รับ

สำหรับชาวนาที่ทำนาอินทรีย์ซึ่งส่วนใหญ่จะทำนาปีละ 2 รอบ โดยมีทั้งรายที่ปลูกข้าวไม่ไวแสงอย่างข้าวหอมปทุมและไรซ์เบอร์รี่ทั้ง 2 รอบ และมีบางรายที่ปลูกข้าวไม่ไวแสงเฉพาะรอบนาปรังและสลับมาปลูกข้าวไวแสงอย่างข้าวหอมมะลิและข้าวหอมนครชัยศรีในช่วงนาปี ซึ่งส่วนใหญ่

จะขายข้าวที่ผลิตได้ให้แก่ผู้บริโภคโดยตรง โดยมักจะบรรจุด้วยบรรจุภัณฑ์แบบสุญญากาศ ราคา กิโลกรัมละ 80 - 100 ซึ่งเป็นราคาขายที่สอดคล้องกับต้นทุนในการผลิตของตนเอง ดังที่ชาวนา รายหนึ่ง กล่าวว่า

“...เรามองราคาตลาดที่ยี่ปัวเขาขายเป็นหลักก่อน แล้วก็สอบถามคนที่ขายอินทรีย์ ที่เขาขายอยู่แล้ว เป็นราคาที่เราอยู่ได้และไม่แพงจนเกินไปจนแบบคนกินเขาซื้อไม่ไหว อยากให้คนที่ ไม่มีดังค์เขาได้กินของดี ๆ จุดมุ่งหมายที่เราอยากผลิตอาหารปลอดภัยคือให้เขาได้กินของดี ๆ ทั้งคนรวย คนกลาง ๆ คนจน ได้กินของดี ๆ กันนะ...”

สรุปได้ว่า ชาวนาส่วนใหญ่ในพื้นที่ชานเมืองที่ศึกษาจะปลูกข้าวไม่ไวแสง หรือที่ เรียกว่า ข้าว กข และขายได้ในราคาเกี่ยวละ 6,001 - 6,500 บาท ซึ่งเป็นราคาที่ต่ำกว่าความต้องการ ที่จะขายของชาวนา โดยราคาข้าวที่ขายได้จะขึ้นอยู่กับความชื้นของข้าวเปลือกที่นำไปขาย ซึ่งบางครั้ง อาจเกี่ยวข้องกับสภาพดินฟ้าอากาศในช่วงที่เกี่ยวข้องข้าว ซึ่งหากมีฝนตกในช่วงดังกล่าวก็จะทำให้ข้าวมี ความชื้นสูงส่งผลให้ราคาที่ได้รับต่ำลงไปอีก เนื่องจากราคาที่โรงสีประกาศรับซื้อจะเป็นราคาที่ตั้งไว้ สำหรับข้าวเปลือกที่มีความชื้น 15 % แต่การนำข้าวที่เกี่ยวข้องสดจากแปลงไปขายดังที่ชาวนาส่วนใหญ่ ปฏิบัติ จะทำให้ข้าวมีความชื้น 20 - 25 % โดยประมาณ ซึ่งจะถูกลดราคาจากราคาที่โรงสีประกาศรับ ซื้อจุดละ 100 บาท นอกจากนี้ หากเป็นข้าวหอมปทุม จะมีราคาประมาณเกี่ยวละ 9,000 บาท และ ไม่ต้องผ่านการวัดความชื้น แต่จะต้องนำไปขายที่โรงสีในอำเภอกำแพงแสน ซึ่งจะทำให้มีค่าขนส่ง เพิ่มขึ้น ส่วนชาวนาที่ทำนาอินทรีย์และเลือกปลูกข้าวไม่ไวแสงอย่างข้าวหอมปทุม และไรซ์เบอร์รี่ รวมถึงข้าวไวแสงอย่างข้าวหอมมะลิ และข้าวหอมนครชัยศรี จะนำข้าวเปลือกไปแปรรูปเป็นข้าวสาร โดยผ่านขั้นตอนการตากและการสี เพื่อนำมาบรรจุด้วยบรรจุภัณฑ์สุญญากาศขายให้แก่ผู้บริโภค โดยตรงในราคา กิโลกรัมละ 80 - 100 บาท โดยประมาณ

5.4 การสนับสนุนจากองค์กร/หน่วยงานต่าง ๆ และความช่วยเหลือเมื่อเกิดความเสียหาย นอกจากได้รับการสนับสนุนด้านความรู้จากองค์กรและหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ชาวนา ในพื้นที่ยังได้รับการสนับสนุนเกี่ยวกับปัจจัยการผลิต เช่น เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย รวมถึงเงินทุนเพื่อใช้ในการ ดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ โดยที่การสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐจะมุ่งเน้นให้เกิดการรวมกลุ่มที่สมาชิก ในกลุ่มมีจุดมุ่งหมายร่วมกัน เพื่อที่จะสามารถขอรับการสนับสนุนต่าง ๆ จากหน่วยงานอื่น ๆ ได้ ในระยะยาวต่อไป ดังที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวว่า

“...ที่เข้ามาช่วยเหลือหลัก ๆ ก็จะเป็นเกษตรอำเภอ เค้านับสนุนให้เราเป็นกลุ่มผู้ปลูกข้าว เพื่อให้ทางภาครัฐอื่น ๆ มาอุดหนุนงบประมาณต่อ เค้าว่าถ้ารวมเป็นกลุ่มจะของบง่ายกว่า ก็ตั้งมาได้ประมาณปีนึงละ แต่ก็ยังลุ่ม ๆ ดอน ๆ อยู่...”

สอดคล้องกับที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวถึงการได้รับการสนับสนุนเมล็ดพันธุ์จากโครงการนาแปลงใหญ่ซึ่งเป็นโครงการที่รัฐบาลกำหนดขึ้น โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ชาวนาในพื้นที่มีการรวมกลุ่มเพื่อการได้รับความช่วยเหลืออย่างต่อเนื่อง และยังได้เล่าถึงการบริหารจัดการภายในกลุ่มเพื่อให้เกิดเงินทุนหมุนเวียนสำหรับการช่วยเหลือด้านเงินทุนในการทำงานอีกด้วย โดยกล่าวว่า

“...ที่ศูนย์เราเป็นศูนย์จัดการศัตรูพืชชุมชน แล้วเมื่อประมาณปี 2559 ก็เข้าร่วมโครงการนาแปลงใหญ่ เคื่อก็มีการช่วยข้าวบ้าง บั่ยบ้าง อย่างเมล็ดพันธุ์จะให้มา เป็นช่วง ๆ ช่วงนี้ประมาณสัก 80 - 100 ลูก ทีนี้เราก็คูยกันว่าจะทำยังไง ก็สรุปได้ว่า สมมุติตอนนี้เมล็ดพันธุ์ลูกละ 400 เราได้มาฟรี เราอาจจะเอามาขายให้สมาชิกลูกละ 300 บาท แต่ยังไม่ได้เก็บเงิน ไปเก็บเอาตอนเก็บเกี่ยวนู่นละ แล้วก็เอาเงินเข้ากลุ่ม ก็ทำกันประมาณนี้จนตอนนี้มีเงินกลุ่มสัก 200,000 ได้ แล้วเราก็จะมีการให้สมาชิกไปใช้จ่าย ส่วนใหญ่จะให้กู้ในฤดูกาลทำนา เราต้องลืคตามฤดูกาลเลย เพราะเขาจะได้ไม่ลำบาก...”

นอกจากนี้ ชาวนารายหนึ่งยังได้กล่าวถึงการได้รับการสนับสนุนเกี่ยวกับปัจจัยการผลิตอย่างเมล็ดพันธุ์ข้าว รวมถึงการแลกเปลี่ยนแบ่งปันซึ่งกันและกันภายในกลุ่ม โดยกล่าวว่า

“...ฤดูที่ผ่านมาได้รับการสนับสนุนจากเกษตรจังหวัด เกษตรอำเภอ ศูนย์ข้าวเอาต้นทุนมาดูกันมาลดกัน ไร่ละถังครึ่ง (15 กิโลกรัม) คือเค้าจะช่วยพันธุ์ข้าวมา ถ้าเราทำ 10 ไร่ ก็ได้ 150 โล ได้มาพันธุ์เดียว คือ กข 57 ถ้าไม่ได้ทำ 57 ก็ขาย ไม่ขายก็เปลี่ยนให้เพื่อนไป แล้วให้เพื่อนซื้อพันธุ์ที่เราทำมาให้แทน...”

ส่วนนักวิชาการส่งเสริมการเกษตรรายหนึ่ง ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบโดยตรงในการดำเนินงานเพื่อให้การสนับสนุนชาวนาในพื้นที่ ได้กล่าวถึงแนวทางการดำเนินงานของภาครัฐ ว่า

“...ในจังหวัดจะมีสำนักงานเกษตรจังหวัดขึ้นกับกรมส่งเสริมการเกษตร และมีสำนักงานสหกรณ์จังหวัดขึ้นกับกรมสหกรณ์ ซึ่งอยู่ในสังกัดกระทรวงเกษตรฯ ทั้งคู่ ก็จะทำงานคล้ายกัน แต่ส่วนใหญ่ของสหกรณ์เค้าจะเน้นจะเป็นการรวมกลุ่มคน โดยทำรูปแบบคล้ายบริษัทจะมี

ทะเบียนของเค้าอีกส่วนหนึ่ง สนับสนุนเงินทุน เน้นในเรื่องของเงินทุน มีการเอาเงินมาลงหุ้นกันแล้วก็ให้สมาชิกมาถือหุ้น แต่วิสาหกิจชุมชนจะขึ้นอยู่กับเกษตรจังหวัด แล้วของวิสาหกิจชุมชนจะไม่เน้นเรื่องเงิน แต่จะเป็นการทำอะไรก็ได้ที่คนในชุมชนทำร่วมกัน ร่วมกันผลิตสินค้า การให้บริการโดยจะมีคณะกรรมการ ก็ขึ้นอยู่กับเกษตรจังหวัด มีหัวหน้าส่วนราชการและมีสมาชิกวิสาหกิจชุมชนร่วมเป็นคณะกรรมการ โดยแต่ละปีจะมีแผนพัฒนาวิสาหกิจชุมชน แล้วให้อำเภอคัดกรองว่ากลุ่มไหนที่มีการดำเนินการที่ดีมีแนวโน้มว่าจะโต ก็เขียนโครงการเสนอไปที่จังหวัด โดยใช้เงินของทางยุทธศาสตร์จังหวัด จะมีการกันเงินไว้เป็นรายปี ที่นี้ก็มีวิสาหกิจผู้ปลูกข้าวตั้งกลุ่มเพื่อเป็นกลุ่มเกษตรกร พอเวลาที่เทศบาลจะสนับสนุนงบประมาณเค้าก็จะสนับสนุนผ่านกลุ่มที่ชัดเจนถึงจะได้ และตามระบบแล้วเกษตรอำเภอก็จะมีการจัดตั้งศูนย์ขึ้นมาเป็นจุด ๆ และจะมีการสนับสนุนตามจุดที่ตั้งไว้ ถ้ามีโครงการลงไปก็จะลงไปตามจุดหรือกลุ่มแบบนี้ ยิ่งถ้าเป็นกลุ่มที่ชัดเจนและมีการบริหารอย่างต่อเนื่องก็จะได้รับการสนับสนุน...”

ไม่ได้มีแต่เพียงภาครัฐที่เข้ามาให้การสนับสนุนชาวนาในพื้นที่ การได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากองค์กรภาคเอกชนอย่างบริษัทเครื่องตีไม้บำรุงกำลังรายใหญ่แห่งหนึ่งยังถูกบอกเล่าโดยชาวนารายหนึ่ง ซึ่งกล่าวว่า

“...ทางบริษัทเค้ามาสนับสนุนงบประมาณ แต่ไม่ได้ซื้อข้าวเรา เค้ามาทำ CSR กับเรา ซึ่งบริษัทใหญ่ ๆ เค้าก็มีงบตรงนี้อยู่แล้วนั่นแหละ แทนที่จะเอาเงินไปทำอย่างอื่นก็เลือกมาทำกับเราก็ตั้งแต่ปี 57 - 58 เราจะขอให้เค้าสนับสนุนเรื่องโครงสร้างพื้นฐาน ซื้อเครื่องสี สร้างโรงเก็บข้าวสร้างอาคารศูนย์เรียนรู้ อาคารทำกิจกรรม เค้าก็ติดต่อผ่าน ๆ กันมาจากกลุ่มเครือข่ายเราที่เคยได้รับงบจากทางบริษัท ตอนแรกเราก็กลัวว่าเค้าจะมาบักป้ายขายของที่กลุ่มเรา ก็คุยกันก่อนเลยว่าโลโก้ต้องไม่ติดอยู่ที่ข้าวเรา ต้องไม่มีป้ายใหญ่ ๆ มาบัก ถ้าเป็นไว้นิลเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็พอได้เราก็เข้าใจอยู่เลยตกลงกันได้ เพราะเราก็ไม่ได้เสียหายอะไร ก็คิดว่าถ้าจะรองบประมาณจากรัฐบาลคงยากแล้วตอนปี 59 เราก็ขอสนับสนุนเรื่ององค์ความรู้ การอบรม การตลาด การจัดกิจกรรมเชื่อมโยงผู้บริโภค โดยเขียนขอรับการสนับสนุนเป็นแผน 3 ปี...”

นอกจากนี้ ชาวนารายหนึ่งยังได้กล่าวถึงการได้รับการสนับสนุนจากองค์กรต่าง ๆ ทั้งจากภาครัฐและภาคเอกชน โดยมีสำนักงานเกษตรจังหวัดและสำนักงานเกษตรอำเภอ รวมถึงโครงการสามพรานโมเดลเป็นผู้ประสานงานให้แก่ชาวนาในพื้นที่ โดยกล่าวว่า

“...ถ้าเป็นโครงการของรัฐต่าง ๆ ก็จะมีมาเรื่อย ๆ นะ เค้ายึดติดต่อเข้ามาทางเกษตรจังหวัด เกษตรอำเภอ ส่วนทางสามพรานโมเดลเราจะเขียนโครงการขึ้นมา เช่น ต้องการทุน ต้องการเงินสนับสนุน จะมีการเขียนขึ้นมาเพื่อพัฒนา แล้วแต่ว่าเค้ายอมหรือไม่ ส่วนใหญ่ที่รู้มาจะเป็นของ สสส. สกว. ที่จะได้รับการสนับสนุน...”

อย่างไรก็ตาม ยังมีเสียงสะท้อนเกี่ยวกับการสนับสนุนของทางภาครัฐที่ไม่ตรงกับความต้องการของชาวนาในพื้นที่ ดังที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวว่า

“...ราชการไม่ค่อยมาช่วยอะไรหรอก แทนที่จะมาประกันราคาข้าวอินทรีย์มีแต่นโยบาย ส่งเสริมให้ทำ แต่ไม่มีที่รองรับการขาย ที่จริงภาครัฐควรจะต้องสนับสนุนเรื่องการประกันราคา ควรเข้ามาช่วยเรื่องการตลาด ถ้าภาครัฐเข้ามาเป็นตัวกลางตัวเชื่อมในการหาตลาดให้ชาวนามันก็น่าจะดีกว่านี้...”

ในทำนองเดียวกัน ชาวนารายหนึ่งได้กล่าวถึงแนวทางการสนับสนุนโครงการจากภาครัฐที่ยังไม่สามารถแก้ปัญหาที่ต้นเหตุได้ โดยกล่าวว่า

“...เหมือนมันไม่มีเนื้อเท่าไร มันไม่ได้ทำให้ถาวร เหมือนที่เค้าพูดว่าเอาปลามาแจก แต่ไม่เอาสวิงให้เค้า ถ้าเอาสวิงมาให้เค้า เดียวเค้าก็จะไปหาปลาเอง ถ้าเอาปลามาแจกก็ต้องแจกปลาให้เค้าอยู่ตลอด วนเวียนเป็นแบบนี้ ทุกๆคนพูดแต่เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง พูดกันทุกวัน แต่มันก็ไม่ได้เห็นจะมีอะไรที่สามารถลงลึกหรือเป็นรูปเป็นร่างได้เลย ในส่วนตัวผมคิดว่ามันได้ผลน้อยมาก ผมก็ไม่รู้ว่าคนที่คิดงานเค้าเอาข้อมูลอะไรมาวางแผน ได้มาถามเกษตรกรหรือลงมาพื้นที่ หรือเปล่า ภาครัฐจะสนับสนุนอะไรน่าจะต้องให้ตรงกว่านี้หน่อย ต้องคิดนโยบายที่สอดคล้องกับพื้นที่ ไม่ใช่คิดมาแล้วเอามาใช้เหมือนกันทุกที่ทุกภูมิภาค...”

นอกจากนี้ ชาวนารายหนึ่งยังกล่าวถึงแนวทางการสนับสนุนของภาครัฐแก่ชาวนาที่อาจใช้เหตุผลทางการเมืองในการกำหนดนโยบาย โดยกล่าวว่า

“...ปัจจุบันผมคิดว่าเกษตรกรได้เปรียบนะ เพราะมันเป็นการเมือง รัฐบาลก็ต้องเข้ามาช่วยในส่วนที่แบบว่าชดเชย เพราะว่าเกษตรกรมีรายได้น้อยอยู่แล้ว แต่มันก็มี 2 แง่นะ คือคนที่ตั้งใจช่วยจริง ๆ กับการช่วยเพราะว่าเป็นฐานเสียง อย่างตอนจำนำข้าวนี้หลังคาฟอจูนเนอร์โผล่มาจาก

ในนาเลย ชาวนาเค้าก็ชอบกัน แต่บางทีเค้าอาจไม่รู้ว่ารัฐบาลต้องแบกรับหนี้สินเท่าไรเพื่อแลกกับคะแนนเสียง...”

นอกจากการสนับสนุนงบประมาณโครงการต่าง ๆ แล้ว สำนักงานเกษตรอำเภอยังมี การดำเนินการให้ชาวนาขึ้นทะเบียนการทำนาโดยแบ่งเป็นรอบนาปีและนาปรัง เพื่อเป็นฐานข้อมูล สำหรับการช่วยเหลือเมื่อแปลงนาได้รับความเสียหายในกรณีที่เกิดภัยพิบัติขึ้น ซึ่งนับว่าเป็นความ ช่วยเหลือจากภาครัฐที่มาช่วยแบ่งเบาความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นในบางส่วน ดังที่นักวิชาการส่งเสริม การเกษตรรายหนึ่งกล่าวว่า

“...เกษตรอำเภอ จะชดเชยความเสียหายที่เกิดขึ้นให้ชาวนาตามอัตราที่ราชการ กำหนด แต่ต้องมีการขึ้นทะเบียนปลูกข้าวในแต่ละรอบ พันธุ์ไหน ยังไง กันไว้ตอนที่เกิดเหตุน้ำท่วม เพื่อสามารถชดเชยให้เกษตรกรได้ โดยเราจะแบ่งเป็นรอบนาปี ช่วงเดือนพฤษภาคมถึงตุลา นาปรัง เดือนพฤศจิกายนถึงเมษา แต่ถ้าในกรณีที่น้ำยังไม่ท่วมเสียหายมาก จะมี อดบ. เข้ามาช่วย โดยการสูบน้ำ ออกจากคลองใหญ่ให้เป็นการช่วยเหลือเบื้องต้น...”

สอดคล้องกับที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวถึงความช่วยเหลือที่ได้รับจากการขึ้นทะเบียน กับทางสำนักงานเกษตรอำเภอ โดยกล่าวว่า

“...เค้าก็จะมีการสำรวจ และถ้าเกิดภัยพิบัติจะได้รับการช่วยเหลือจากเกษตรอำเภอ ถ้าเราขึ้นทะเบียน แต่ถ้าไม่ได้ขึ้นทะเบียนก็จะไม่สามารถเรียกร้องอะไรได้เลย ตอนช่วงน้ำท่วมใหญ่ เมื่อปี 54 จะเห็นชัดเลย ส่วนช่วงที่เค้าเปิดให้ขึ้นทะเบียนจะติดต่อผ่านทางผู้ใหญ่บ้านมา แล้วก็มีการ ประชาสัมพันธ์ทางเสียงตามสายให้ชาวบ้านเค้ารู้กันทั่ว ๆ...”

นอกจากนี้ ชาวนารายหนึ่งยังได้เล่าถึงการได้รับการช่วยเหลือจากสำนักงานเกษตร อำเภอในกรณีน้ำท่วมใหญ่ โดยกล่าวว่า

“...เกษตรอำเภอมาช่วยเหลือตอนน้ำท่วมครั้งที่แล้วได้มา 20,000 แต่ตอนนั้นลงทุน ไป 40,000 นาเรานั้นติดคลอง 2 คลองเลยไง ก็ต้องปล่อยท่วม ไปวิดไม่ไหวหรอกแล้วตอนนั้นก็ต้องรอ ให้เค้าประกาศให้เป็นเขตภัยพิบัติก่อนนะ ถึงจะมีสิทธิ์ได้รับความช่วยเหลือทั้ง ๆ ที่มันก็ท่วมตั้งพักใหญ่ ๆ แล้ว เค้าก็ให้ถ่ายรูปไว้ก่อน แล้วค่อยมาได้รับการช่วยเหลือตอนหลัง ได้มาไร่ละ 1,000 กว่าบาท

เค้าว่าเราไม่ได้เสียหาย 100 เปอร์เซ็นต์ แต่จริง ๆ มันก็เสียหายทั้งหมดอยู่แล้วแหละ อย่างว่า เค้าให้เท่าไร เรายังต้องเอาเท่านั้นล่ะ...”

สรุปได้ว่า หน่วยงานภาครัฐมีการดำเนินงานเพื่อให้การสนับสนุนชาวนาในพื้นที่ ชานเมืองที่ศึกษาโดยการช่วยเหลือเกี่ยวกับปัจจัยการผลิต เช่น เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย รวมถึงเงินทุนเพื่อใช้ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ โดยมีแนวทางในการให้การสนับสนุนที่มุ่งเน้นให้เกิดการรวมกลุ่มที่สมาชิกในกลุ่มมีจุดมุ่งหมายร่วมกัน เพื่อที่จะสามารถขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องได้ในระยะยาว ซึ่งสำนักงานเกษตรอำเภอจะเป็นหน่วยงานหลักในการประสานงานกับ ชาวนาในพื้นที่ แต่เสียงสะท้อนที่มีต่อการสนับสนุนของทางภาครัฐยังมองว่า การสนับสนุนที่มีเข้ามา ในพื้นที่ยังไม่สอดคล้องกับความต้องการของชาวนา โดยในส่วนของชาวนาที่ทำนาอินทรีย์จะมีโครงการ สหกรณ์โมเดลที่เป็นโครงการจากภาคเอกชนคอยสนับสนุนในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ นอกจากนี้ ยังมีความช่วยเหลือแก่ชาวนาในกรณีที่แปลงนาได้รับความเสียหายจากภัยพิบัติ โดยสำนักงานเกษตรอำเภอจะดำเนินการในการขึ้นทะเบียนการทำนาของชาวนาในพื้นที่ โดยแบ่งเป็น รอบนาปีและนาปรัง เพื่อเป็นฐานข้อมูลสำหรับการช่วยเหลือดังกล่าว

ส่วนที่ 2 เงื่อนไขการดำรงอยู่ของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง

การศึกษาเงื่อนไขการดำรงอยู่ของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง จะทำให้ผู้วิจัยสามารถ ทำความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งที่มีอิทธิพล หรือสภาพแวดล้อมที่ส่งผลให้ชาวนายังคงประกอบอาชีพทำนา อยู่ในปัจจุบัน เพื่อนำไปสู่การพัฒนา รูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืน ของชาวนาในพื้นที่ชานเมืองในส่วนต่อไป ซึ่งผลจากการศึกษาในส่วนที่ 1 เกี่ยวกับสภาพการณ์ด้านการ ผลิตและการตลาดของชาวนาในพื้นที่ศึกษา จะเห็นได้ว่าสิ่งที่เกิดขึ้นกับชาวนาส่วนใหญ่ในพื้นที่ดูแล้วย จะไม่สอดคล้องกับแนวทางที่จะทำให้การดำรงชีพเป็นไปอย่างยั่งยืน ตั้งแต่การมีพื้นที่ทำนาอยู่บริเวณ ชานเมืองที่ต้องรองรับการขยายตัวของเมือง โดยที่ส่วนใหญ่ต้องทำนาในที่ดินที่ไม่ได้ เป็นของตนเอง อีกทั้งต้องเผชิญกับความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นได้ตลอดฤดูกาลทำนา จากความแปรปรวนของสภาพ ดินฟ้าอากาศและการแพร่ระบาดของศัตรูข้าว รวมถึงต้องแบกรับต้นทุนที่สูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ภายใต้ นโยบายจากภาครัฐที่ดูจะไม่สอดคล้องกับความต้องการของชาวนาอย่างที่ควรจะเป็น และเมื่อผ่านพ้น ช่วงเวลาของการเพาะปลูกในแปลงนามาถึงช่วงเวลาของการเก็บเกี่ยว ปลายทางการผลิตในแต่ละรอบ การทำนาของชาวนาส่วนใหญ่จะสิ้นสุดลงที่การนำผลผลิตเข้าสู่ระบบตลาดขนาดใหญ่ ด้วยการขาย ข้าวทั้งหมดที่ผลิตได้ให้แก่โรงสีในราคาที่ตนเองไม่สามารถมีส่วนร่วมกำหนดได้

แต่เมื่อได้สอบถามถึงสาเหตุที่ยังคงทำนาอยู่ในปัจจุบัน คำตอบที่ได้รับจากชาวนา ในพื้นที่ศึกษามักเป็นไปในทางเดียวกัน โดยเป็นเหตุผลที่เกี่ยวกับข้อจำกัดทางด้านทักษะ

และประสบการณ์ เนื่องจากชาวนาส่วนใหญ่เกิดในครอบครัวชาวนา และสืบทอดอาชีพการทำนา ต่อจากครอบครัว ทำให้มีประสบการณ์ในการทำนามาตั้งแต่ในวัยเด็กและต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ความรู้และทักษะที่เกี่ยวข้องกับการทำนาจึงเป็นสิ่งผูกโยงอยู่กับชีวิตประจำวันมาเป็นเวลานานซึ่งอาจส่งผลดีในแง่ ความชำนาญที่มีต่อการประกอบอาชีพ แต่ในทางตรงข้ามก็ทำให้ชาวนาจำนวนมากขาดทักษะและประสบการณ์ที่จะสามารถนำไปเป็นพื้นฐานในการประกอบอาชีพอื่นได้ ดังคำกล่าวสั้น ๆ ของชาวนารายหนึ่งซึ่งกล่าวถึงสาเหตุที่ยังคงทำนาอยู่ในปัจจุบัน โดยกล่าวว่า

“...ก็ทำนากันอยู่อย่างเงี้ยะ จะให้ไปทำอย่างอื่นได้ไง...”

สอดคล้องกับที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวถึงความเคยชินในชีวิตประจำวันที่ใช้ไปกับการทำนา และการมีพร้อมซึ่งอุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบอาชีพทำนา รวมถึงการมีตลาดรองรับที่แน่นอน อันเป็นสาเหตุที่ทำให้ยังประกอบอาชีพการทำนาอยู่ในปัจจุบัน โดยกล่าวว่า

“...ก็จะให้ไปทำอะไรละ เคยทำมาอย่างงี้ ก็ทำเรื่อยไปอย่างงี้แหละ เราก็อยู่กับมัน ทำแล้วอยู่กับมัน ก็สบายใจดี อุปกรณ์อะไรเราก็มี ไม่ต้องไปสร้าง ได้น้อยได้มาก มันก็ได้ ถ้าเราทำเองมั่ง จ้างน้อยหน่อย เราก็จะได้เพิ่มมา ข้าวมันมีที่ขายอยู่แล้ว ยังไงคนก็ต้องกินข้าว...”

นอกจากนี้ชาวนารายหนึ่งยังได้กล่าวถึงความเคยชินและประสบการณ์ในการประกอบอาชีพ โดยยกตัวอย่างอาชีพอื่นมาเปรียบเทียบ และยังได้กล่าวถึงผลตอบแทนทางเศรษฐกิจจากการทำนาที่ยังคงเป็นอาชีพหลักซึ่งทำให้มีรายได้เพียงพอต่อการเลี้ยงชีพ โดยกล่าวว่า

“...ถ้าไม่ทำนาก็ไม่รู้จะไปทำอาชีพอะไร เพราะการทำนามันเป็นอาชีพหลักอยู่แล้ว ยกตัวอย่าง ถ้าจะให้ตำรวจมาเป็นครูก็ไม่ได้ ให้ครูไปเป็นตำรวจก็ไม่ได้ เหมือนกัน ถ้าทำนาก็เหมือนกัน มันไม่มีประสบการณ์ มันคนละอย่าง คนละแนวทางกัน ประสบการณ์มันคนละอย่างกัน ทำนาเอาจริง ๆ ไม่ขาดทุน แต่อาจจะเหลือน้อย นอกจากปล่อยให้เปลี้ยมันกินจนไม่ได้ข้าวมันแหละ ขาดทุนแน่นอน เต็มที่ก็ได้กำไรน้อยลง หรือไม่อย่างมาก็แค่เสมอตัว...”

เหตุผลที่ทำให้ยังคงทำนาอยู่ในปัจจุบันยังถูกบอกเล่าโดยชาวนารายหนึ่ง ซึ่งเป็นเหตุผลเกี่ยวกับรายได้เช่นเดียวกับที่ชาวนารายก่อนหน้าได้กล่าวไว้ ว่า

“...ทำมาแล้วไม่เหลือเราก็ต้องทำ ไม่ทำน่าจะให้ไปทำอะไร มันเป็นอาชีพเรา เครื่องมือเราครบ ทำมาแล้วไม่ขาดทุนหรอก ได้เที่ยวนี้ก็เอาไปใช้เที่ยวหน้า ก็พอดีไม่ต้องไปยืมเค้า...”

สอดคล้องกับที่ชาวนารายหนึ่งได้กล่าวถึง เหตุผลในการทำนาของชาวนาในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับเหตุผลด้านการเงิน รวมถึงข้อจำกัดด้านความรู้และทักษะของชาวนา โดยกล่าวว่า

“...มันเป็นความหวังในเรื่องของเงินที่จะได้มาเป็นก้อนอยู่ เพราะเค้าคิดว่าทำเยอะก็ได้เยอะ แล้วอีกอย่างถ้าไม่ทำเขาก็ไม่มีงานอื่นทำ แล้วก็ไม่รู้จะไปทำอะไรเหมือนกัน ก็เคยทำนามา มีความรู้ทางด้านทำนา ก็ต้องทำนา มันเหมือนเป็นอาชีพของเขาที่ทำมานานมาแล้ว ยังไงมันก็ยังได้ได้น้อยได้มากก็ยังได้ มันก็ยังสามารถสร้างเงินให้เขาได้ส่วนหนึ่ง...”

ในทำนองเดียวกัน ชาวนารายหนึ่งได้กล่าวถึงเหตุผลด้านการเงินที่ทำให้ยังคงทำนาอยู่ในปัจจุบัน และยังได้กล่าวถึงโอกาสในการเลิกทำนาที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต โดยกล่าวว่า

“...ทำมาแล้วไม่เหลือก็ไม่ค่อยมีใครอยากทำ เหมือนเล่นการพนันนั่นแหละ ตำรวจที่ไหนไม่ต้องไปจับหรอก เดียวก็เลิกกันไปเอง เพราะจะเอาเงินที่ไหนไปเล่น...”

นอกจากนี้ ข้อจำกัดทางการศึกษายังเป็นเหตุผลที่ชาวนายังคงทำนาอยู่ในปัจจุบัน ดังที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวว่า

“...ก็ต้องทนทำไป ถึงมันจะถูกก็ต้องทำ ชาวนาเค้าไม่มีความรู้ไม่ได้เรียนสูงก็รู้อะไร...”

สอดคล้องกับที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวว่า

“...เหตุผลที่ยังคงทำอาชีพทำนาเพราะชาวนาไม่รู้จะทำอะไร เพราะหากทำอย่างอื่น ก็ไม่มีความรู้ แล้วการทำนาก็ค่อนข้างแน่นอน ได้มากหรือน้อย ยังไงก็ยังพอได้...”

ชาวนารายหนึ่งอธิบายถึงสาเหตุจากความสูงวัยที่ทำให้ไม่สามารถปรับเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่นได้ อีกทั้งในปัจจุบันสามารถจ้างแรงงานหรือเครื่องจักรกลทางการเกษตรให้ทำงานแทนได้ในทุกขั้นตอนของการทำนา โดยกล่าวว่า

“...มันไม่มีอาชีพอะไรทำ อย่างพวกเราจะไปจ้างงานอะไรกับเค้าไหว มันจะทำอะไรไหว ไม่มีอาชีพอะไรทำก็ทำอยู่ไถกันเรื่อยไป อาศัยว่าหาทุ้งเงินง่ายหน่อย เรามีอาชีพทำนาก็คุ้ม ๘.๓.๘. ง่ายหน่อย มีอยู่อย่างเดียวพอเลิกทำนาก็เก็บขวดขาย ถ้าทำไม่ไหวมันก็ต้องเลิก หรือไม่ถ้าทำไม่ไหว จ้างเค้าก็พอได้บ้างแต่เหลือไม่เยอะ จ้างเค้าทั้งหมด เป็นชาวนามือถือ เดียวนี้ง่ายจะตาย เร็วด้วย...”

นอกจากนี้ ความรู้สึกภูมิใจ ยังเป็นอีกหนึ่งเหตุผลที่ทำให้ให้ชาวนารายหนึ่งยังคงทำนา อยู่ในปัจจุบัน ดังที่ได้กล่าวถึงความภูมิใจที่เกิดขึ้นจากการได้ปฏิบัติตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช โดยกล่าวว่า

“...อย่างที่อยู่ในหลวง ร.9 ท่านบอกว่า คนเราก็ต้องกินข้าว คนไทยเลิกปลูกข้าวไม่ได้หรอก จะถูกจะแพงก็ต้องปลูก เราก็จำมา...”

ความภูมิใจที่เกิดขึ้นจากการประกอบอาชีพทำนา ยังถูกบอกเล่าเพิ่มเติมผ่านชาวนารายหนึ่งเกี่ยวกับรายได้ที่ได้จากการทำนาซึ่งสามารถเป็นทุนการศึกษาให้แก่บุตรได้เล่าเรียนจนจบการศึกษาในระดับปริญญา โดยกล่าวว่า

“...คิดว่ายังไงก็ต้องทำนาต่อไปเรื่อย เพราะอายุก็จะ 60 แล้ว แล้วมันก็เป็นอาชีพที่ทำให้เราอยู่มาได้ ที่ทำนาก็ส่งลูกเรียนจนจบปริญญาได้หมดทุกคน...”

นอกจากนี้ ชาวนารายหนึ่งยังได้กล่าวถึงความภูมิใจที่เกิดขึ้นจากการทำนาในแง่ที่เป็นผู้ผลิตอาหารที่ปลอดภัยให้ผู้บริโภค โดยกล่าวว่า

“...ที่ทำนาอยู่ทุกวันนี้มันก็มีหลายประเด็น คือ หนึ่งอยากรักษาอาชีพดั้งเดิมของบรรพบุรุษ ไม่อยากจะเป็นอื่นให้มันเป็นอย่างอื่น อีกอย่างคือเราอยากจะทำอาหารที่ปลอดภัยให้คนกิน มันก็น่าจะเป็นการช่วยประเทศชาติอีกอย่างหนึ่ง คือเราเหมือนกับไม่มีโอกาสที่จะทำคุณให้ประเทศชาติ แต่เราเป็นชาวนาก็สามารถที่จะทำได้ด้วยการผลิตอาหารปลอดภัย มันก็คือเกียรติ

และศักดิ์ศรีของเกษตรกร ทุกวันนี้ภูมิใจเพราะว่าเราได้ผลิตอาหารปลอดภัยให้คนกิน คิด ๆ ดู มันก็น้อยคนนะที่จะทำได้...”

และจากการที่ข้าวเป็นสินค้าการเกษตรที่ต้องผ่านการแปรรูป กลับส่งผลดีต่อการทำงานที่อยู่ในพื้นที่ชานเมืองซึ่งต้องรองรับการย้ายถิ่นฐานของผู้คนจากต่างพื้นที่ และทำให้เกิดปัญหาหลักขโมยขึ้นตามมา แต่ไม่เป็นที่กังวลใจของชาวนาในการที่จะถูกขโมยข้าวซึ่งแตกต่างจากพืชชนิดอื่น ดังที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวว่า

“...เดี๋ยวนี้ขโมยมันเยอะ เลี้ยงปลาก็เลี้ยงว่าจะหาย ปลุกกล้วยหอมทองก็เลี้ยง ข้าวนี้ไม่มีใครมาขโมยแน่นอน แล้วจะถูกจะแพงยังไงก็ขายได้ทุกเม็ด...”

นอกจากนี้ยังมีคำยืนยันเกี่ยวกับเหตุผลที่ชาวนายังคงทำนาอยู่ในปัจจุบันจากนักวิชาการส่งเสริมการเกษตรรายหนึ่ง ซึ่งกล่าวว่า

“...กับชาวนานะ พอมาสัมผัสกับเค้าจริง ๆ เค้าจะพูดเหมือนกันเลยว่าจะให้เค้าไปทำอะไร เค้าทำไม่เป็น บรรพบุรุษก็ทำมาแต่นา...”

ทั้งนี้ การประกอบอาชีพของชาวนาไม่ได้เป็นกระบวนการที่หยุดนิ่ง หากแต่มีการปรับตัวในด้านต่าง ๆ เพื่อให้สอดคล้องและยังคงทำนาอยู่ได้ท่ามกลางสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยมีเงื่อนไขต่าง ๆ จากภายนอกที่เป็นแรงผลักดันให้ชาวนาจำเป็นที่จะต้องปรับตัว อีกทั้งขึ้นอยู่กับเงื่อนไขภายในของชาวนาแต่ละรายซึ่งจะส่งผลถึงความสามารถในการปรับตัวของชาวนารายนั้น ๆ รวมถึงอาจมีแนวทางที่ต้องการปรับเปลี่ยนทั้งในด้านการผลิตและการตลาด เพื่อที่จะสามารถประกอบอาชีพทำนาได้อย่างยั่งยืน แต่ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขบางประการที่ไม่สามารถข้ามผ่านไปได้ ผู้วิจัยจึงจำเป็นต้องทราบถึงเงื่อนไขดังกล่าว เพื่อความเป็นไปได้ในการนำรูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชานเมืองไปปรับใช้ในพื้นที่

ลักษณะการถือครองที่ดิน นับได้ว่าเป็นเงื่อนไขภายในที่มีผลต่อแรงจูงใจในการปรับตัวของชาวนา เนื่องจากการทำนาเขาจะส่งผลโดยตรงต่อความมั่นคงในที่ดินซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญสำหรับการประกอบอาชีพทำนา ดังที่ชาวนารายหนึ่งได้กล่าวว่า

“...ไม่รู้จะปรับอะไรยังไง วันดีคืนดีเจ้าของเค้าจะมาเอาคืนเมื่อไหร่ยังไม่รู้เลย มันไม่แน่นอนก็ต้องทำกันไปอย่างนี้ ที่พอจะทำได้ก็ลดต้นทุนนั่นแหละ อันไหนไม่จำเป็นก็ลด ๆ ไป...”

ส่วนชาวนาอีกรายหนึ่งได้กล่าวถึงเงื่อนไขในการปรับตัวที่เกี่ยวกับลักษณะของพื้นที่ โดยกล่าวว่า

“...พื้นที่ทางนี้เป็นพื้นที่ลุ่ม ไปทำอย่างอื่นยาก ปรับเปลี่ยนพื้นที่ยาก ถ้าทำอย่างอื่นจะทำได้ยาก เค้าจะไปปลูกข้าวหอมปทุมเก็บไว้กินกับเค้าบ้างยังลำบากเลย...”

นอกจากนี้ สภาพทางการเงินยังเป็นเงื่อนไขภายในที่มีอิทธิพลต่อการปรับตัวของชาวนา เนื่องจากชาวนาส่วนใหญ่ไม่ได้มีทุนทรัพย์มากพอที่จะนำไปลงทุนเพื่อการปรับเปลี่ยนอาชีพ ดังที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวว่า

“...มีเงินสนับสนุนให้ปรับเปลี่ยน แต่มันแค่ 3,000 - 4,000 บาทมันไม่พอหรอก อย่างจะแบ่งที่ไปเช่าโรงสวน ก็พาไปเป็นหมื่นแล้ว ให้ชาวนาออกเงินเองเค้าก็ไม่มีหรอก...”

สอดคล้องกับที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวถึงสภาพทางการเงิน ในแง่ที่เป็นจุดมุ่งหมายของการปรับตัวของชาวนา โดยกล่าวว่า

“...ความจริงแล้วชาวนาเองเขาต้องคิดว่าเราทำนาเพื่ออะไร ก็เพื่อเงิน แล้วต้องทำทางไหนล่ะที่จะเหลือเงินได้เยอะมาก เขาก็ต้องคิด ต้องใส่ใจ...”

นอกจากนี้นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรรายหนึ่งยังได้กล่าวถึงความกังวลใจเกี่ยวกับความเป็นไปได้ด้านการเงินหากมีการปรับเปลี่ยนแนวทางการทำนา โดยกล่าวว่า

“...ส่วนใหญ่เค้าไม่อยากจะปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการทำการเกษตรมากกว่า มีนโยบาย ในการปรับเปลี่ยน โดยช่วงแรกในการปรับเปลี่ยนเค้าก็จะมีเงินอุดหนุนให้ แต่เกษตรกรเองก็ต้องลงทุนตัวเองด้วย เค้าก็เลยมีความกังวลว่าเปลี่ยนแล้วจะไปรอดรีเปล่า ถ้าไม่ทำนา เปลี่ยนไปทำอย่างอื่นจะรอดไหม เงินที่ลงทุนไปจะสูญรีเปล่า...”

แรงงาน ยังเป็นอีกหนึ่งเงื่อนไขภายในที่มีอิทธิพลต่อการปรับตัวของชวานา เนื่องจาก การไม่มีผู้สืบทอดการทำนาส่งผลให้ชวานาที่สูงอายุจำเป็นต้องปรับตัวมาสู่การจ้างงานในขั้นตอนต่าง ๆ ของการทำนา ดังที่ชวานารายหนึ่งกล่าวว่า

“...เดี๋ยวนี้คนทำนาสบายขึ้นเพราะใช้โทรศัพท์ พอคนอายุมากขึ้นก็จะหาที่รับจ้างเอาตั้งแต่ตีดิน ไถ ตีดิน ทำเทือก จ้างหมด รถตัวเองไม่ต้องมีเลย มีที่อย่างเดียวเลยกับโทรศัพท์ โทรสั่งเค้าเอา...”

สอดคล้องกับที่ชวานารายหนึ่ง เสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของชวานา ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่จะทำให้ได้รับผลตอบแทนจากการทำนาที่คุ้มค่าพอที่จะสามารถทำนาต่อไปได้ ดังที่กล่าวว่า

“...ชวานาต้องไม่จ้าง ต้องทำด้วยตัวเอง ถ้าไม่ไหวจริง ๆ ก็จ้างให้น้อยที่สุด ต้องลดต้นทุนให้ได้ถึงจะอยู่ได้...”

ไม่เพียงแต่เงื่อนไขที่กล่าวมาข้างต้น การรวมกลุ่มยังเป็นเงื่อนไขภายในที่สำคัญสำหรับการปรับตัวของชวานา ดังที่ชวานารายหนึ่งกล่าวว่า

“...เราไม่สามารถไปพึ่งรัฐบาลได้ตลอด เราต้องสร้างความเข้มแข็ง สร้างตัวตนมีการรวมกลุ่มมีภาคี เมื่อไหร่ที่เกิดปัญหาเราสามารถรวมตัวกันได้ ถือเป็น การแสดงพลังของเครือข่ายชวานา ถึงจะเป็นพลังเล็ก ๆ แต่ก็สามารถพึ่งพากันได้...”

สอดคล้องกับที่ชวานารายหนึ่งเล่าถึงประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มของชวานาในการส่งผลให้การปรับเปลี่ยนมาทำเกษตรอินทรีย์ประสบผลสำเร็จ จนผ่านการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ โดยกล่าวว่า

“...ทางรัฐเข้ามาทำโครงการ ทำหลาย ๆ รอบ พอทำ ๆ ไป งานมันก็จบ อีกโครงการก็ทำอีก ก็จบอีก เราก็เห็นอยู่ เลยคิดว่ากลุ่มแบบนี้มันเกิดจากรัฐจัดตั้งมาให้ มันเลยไม่ยั่งยืน ไม่เหนียวแน่น เลยคิดว่ามันต้องมาจากเราเอง เลยมาจับมือกัน 7 - 8 คน ทำกลุ่มเกษตรอินทรีย์ มีการประชุมกลุ่มทุกเดือนเพื่อปรึกษาหารือกันไปเยี่ยมแปลงเพื่อน ไปแนะนำเค้า จนกลุ่มเราเหนียวแน่นแล้วก็ผ่านการรับรองมาตรฐาน...”

ทั้งนี้ การปรับเปลี่ยนทัศนคติและการเรียนรู้ นับว่าเป็นเงื่อนไขภายในที่เป็นพื้นฐานสำคัญที่จะส่งผลให้การปรับตัวเพื่อนำไปสู่ความยั่งยืนของชวานาเกิดขึ้นได้ ดังที่ชวานารายหนึ่งกล่าวถึงการปรับลดต้นทุนที่ส่งผลต่อการประกอบอาชีพทำนาได้อย่างยั่งยืน จะต้องเกิดจากการปรับเปลี่ยนทัศนคติในการทำนาของชวานา ดังที่กล่าวว่า

“...ต้องลดต้นทุนอันดับแรก และต้องทำให้ได้ ลดได้มากก็จะเหลือมาก ไม่ต้องรอนโยบายอะไรเลย ถ้าไม่ลดต้นทุนก็จะอยู่ไม่ได้ เริ่มจากเมล็ดพันธุ์เลยก็ได้ เมล็ดพันธุ์นี้ใช้ให้น้อยที่สุด ทุกวันนี้ต่อไร่ต้องใช้เท่าไร ควบคุมเมล็ดพันธุ์ให้น้อยที่สุด ของผมนี้ลดโดยการหว่านให้บางลง เพราะข้าวจะแตกกอได้ อย่าง 1 เมล็ดนี้จะแตกได้ถึง 36 ต้น 1 ต้นได้ 85 เมล็ดต่อ 1 รวง ต้องมีวิธีหว่าน แต่ที่ทำ ๆ กันนี้ หว่านหนาแน่นเพราะเพื่อนกพิราบ เพื่อหนู เพื่อไม่ขึ้น เราต้องใส่ใจกับสิ่งที่ทำอยู่ และต้องเข้าใจก่อน ไม่ใช่ทำตามที่เคยทำมา แต่ต้องศึกษา ต้องเรียนรู้ แล้วยังมีเรื่องยา เรื่องปุ๋ย อันไหนลดได้ก็ต้องลด ไม่ใช่ใส่กันไว้ก่อน กลัวข้าวจะไม่งาม...”

นอกจากเงื่อนไขภายในดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น ยังมีเงื่อนไขภายนอกที่มีอิทธิพลต่อการปรับตัวเป็นอย่างมาก แต่ชวานาไม่สามารถที่จะมีส่วนร่วมในการแก้ไขหรือปรับปรุงได้ ซึ่งได้แก่สภาพแวดล้อม และนโยบายของภาครัฐ โดยที่สภาพแวดล้อมเป็นสิ่งที่มิใช่ว่าชวานาต้องการจะปรับตัวสู่การทำนาอินทรีย์ ดังที่ชวานารายหนึ่งกล่าวว่า

“...ถ้าจะให้เปลี่ยนมาทำอินทรีย์ก็ทำยาก เพราะบริเวณรอบ ๆ ทำเคมี ยังไงเราก็ทำไม่ได้ถึงเราไม่ใช้ยาฆ่าหญ้าฆ่าแมลงก็เหอะ...”

สอดคล้องกับที่ชวานารายหนึ่งกล่าวถึง สภาพแวดล้อมที่เป็นเงื่อนไขที่สำคัญในการปรับตัว โดยกล่าวว่า

“...มีการมาอบรมอยู่ตลอด เกษตรอินทรีย์นะ แต่พื้นที่ของเราทำไม่ได้ ของเราเจอน้ำมีสารเคมีปนก็จบแล้ว...”

เงื่อนไขภายนอกที่มีอิทธิพลต่อการปรับตัวของชวานาและส่งผลกระทบต่อในหลาย ๆ ด้าน คือ นโยบายและมาตรการที่เกี่ยวข้องจากภาครัฐ ดังที่ชวานารายหนึ่งกล่าวถึงนโยบายที่ภาครัฐส่งเสริมเกี่ยวกับการผลิต แต่ไม่มีแนวทางด้านการตลาดที่มารองรับ เช่น การส่งเสริมให้เกษตรกรทำการเกษตร

ตามแนวทางของเกษตรอินทรีย์ แต่กลับไม่มีมาตรการด้านการตลาดมารองรับจึงทำให้การปรับเปลี่ยนดังกล่าวไม่สามารถเกิดขึ้นได้ โดยกล่าวว่า

“...นโยบายรัฐบาลมีผลกับการทำนา นโยบายดีหมด แต่พอนำมาปฏิบัติจริง ไม่สามารถทำได้ เช่น ส่งเสริมเกษตรกรให้ทำพืชผักระบบอินทรีย์ แต่ถ้าภาครัฐไม่ช่วยรับซื้อพืชผลพวกนี้ แล้วเกษตรกรจะเอาไปขายให้ใคร...”

สอดคล้องกับที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวถึงเงื่อนไขในการปรับตัวที่เกี่ยวกับนโยบายของภาครัฐ โดยกล่าวว่า

“...ถ้ารัฐมีการส่งเสริมให้ทำข้าวคุณภาพดี มีตลาดรับซื้อที่แน่นอน ชาวนาอยากทำ สนใจ ถ้าส่งเสริมจริงชาวนาทำได้ ราคาต้องดี และมีตลาดที่แน่นอน ทุกคนสนใจ...”

นอกจากนี้ชาวนารายหนึ่งยังได้กล่าวเพิ่มเติมเกี่ยวกับความเป็นไปได้ในการปรับตัวของชาวนาที่ขึ้นอยู่กับนโยบายของภาครัฐ โดยกล่าวว่า

“...อย่างรัฐบาลจะให้เปลี่ยนจากนาไปทำสวน ไปปลูกถั่วปลูกอะไร ง่ายๆ ๆ อย่างเราทำนา 20 ไร่ ให้เราไปปลูกถั่ว ถามว่าถั่ว 20 ไร่ นี้จะเอาไปขายใคร อย่างถั่วนี้มีเป็นร้อย ๆ ไร่ ให้หยุดทำนา มาปลูกผัก ใครจะรับซื้อหมด...”

นอกจากนี้ การปรับตัวโดยการเพิ่มรอบการผลิตที่ส่งผลในแง่ลบต่อความยั่งยืนของดินในแปลงนา ยังเป็นผลสืบเนื่องจากนโยบายการส่งเสริมการเพิ่มผลผลิตของภาครัฐ ดังที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวว่า

“...วิธีการที่เขาปรับตัวก็คือการทำนาให้เร็วขึ้น ถีขึ้น ให้มีผลผลิตมากขึ้น เขาก็ต้องใช้สารฮอร์โมนเร่งผลผลิต ใช้ปุ๋ยเคมีให้มันได้มากที่สุด เพราะว่าปัจจุบันภาครัฐส่งเสริมให้ได้ผลผลิตต่อไร่ ค่าส่งเสริมผิด ส่งเสริมให้ได้ไร่ละตัน ให้ได้ผลผลิตเยอะได้ยิ่งดี...”

นโยบายจากภาครัฐที่มาพร้อมงบประมาณ ก็อาจเป็นเงื่อนไขที่ทำให้ชาวนาปรับเปลี่ยนมาปฏิบัติตามนโยบายนั้น ๆ ได้ ดังที่นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรรายหนึ่งกล่าวถึง โครงการที่ส่งเสริมให้ชาวนาปรับเปลี่ยนมาปลูกพืชทางเลือกชนิดอื่นแทนข้าว โดยกล่าวว่า

“...เกษตรกรแปลงใหญ่มีโครงการในการปรับเปลี่ยนจากการทำนามาเป็นพืชทางเลือก ช่วงนาปรัง โดยให้ลดพื้นที่การปลูกนาข้าวปรังลงมาปลูกพืชอื่น แล้วก็จะมีการสนับสนุนงบประมาณบางส่วน...”

สิ่งที่เป็นความหวังตลอดฤดูกาลทำนาของชาวนาคือ ราคาที่จะได้รับจากขายข้าวในรอบการผลิตนั้น ๆ ยังเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ขึ้นอยู่กับราคาคูมของรัฐบาลและมีผลต่อการปรับตัวในขั้นตอนต่าง ๆ ของการผลิต ดังที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวว่า

“...อยากให้ราคาข้าวสูงขึ้น เพราะราคาข้าวเราควบคุมไม่ได้ ปุ๋ยยากี่ขึ้นราคาเรื่อย ๆ ถ้ารัฐบาลประกันราคาข้าวสักเกวียนละ 9,000 ชาวนาก็พอจะอยู่ได้ล่ะ...”

สรุปได้ว่า สาเหตุหลักที่ชาวนาในพื้นที่ชนเมืองที่ศึกษายังคงทำนาอยู่ในปัจจุบัน เกิดจากปัจจัยที่หลากหลาย ได้แก่ ข้อจำกัดทางการศึกษา ทักษะ และประสบการณ์ เนื่องจากชาวนาส่วนใหญ่เกิดในครอบครัวชาวนาและสืบทอดอาชีพการทำนาต่อจากครอบครัว โดยออกมาช่วยทำนาตั้งแต่จบการศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษาและใช้ชีวิตประจำวันผูกพันอยู่กับการทำนาอย่างต่อเนื่องมาเป็นเวลานาน ทำให้ชาวนาจำนวนมากขาดความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ที่สามารถนำไปเป็นพื้นฐานในการประกอบอาชีพอื่นได้ และการมีปัจจัยการผลิตอย่างอุปกรณ์ทางการเกษตรที่ใช้ในการประกอบอาชีพทำนาอยู่พร้อม เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชาวนายังคงทำนาอยู่ในปัจจุบัน เนื่องจากไม่ต้องลงทุนในส่วนดังกล่าวสำหรับการทำงานในแต่ละรอบ ซึ่งหากปรับเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่น อาจต้องมีการลงทุนครั้งใหม่ไปกับอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่จำเป็น อีกทั้งการมีตลาดรองรับผลผลิตที่แน่นอนและผลตอบแทนทางเศรษฐกิจที่เพียงพอต่อเลี้ยงชีพก็เป็นสาเหตุหลักประการหนึ่งที่ทำให้ชาวนายังคงทำนาอย่างต่อเนื่องในปัจจุบัน เนื่องจากในแต่ละรอบการทำงานแม้ว่าจะขายข้าวได้ในราคาที่ต่ำกว่าความต้องการ แต่ชาวนาก็สามารถมั่นใจได้ว่าโรงสีจะรับซื้อข้าวที่ผลิตได้ทุกเมล็ด นอกจากนี้ความรู้สึกภูมิใจในการเป็นชาวนาที่ได้สืบทอดสิ่งที่บรรพบุรุษมอบให้ ก็ยังเป็นสาเหตุเล็ก ๆ ที่ทำให้ลูกหลานชาวนายังคงทำนาอยู่ในพื้นที่ที่กำลังจะกลายเป็นเมืองอย่างในปัจจุบัน

หากพิจารณาถึงเงื่อนไขในการปรับตัวที่ทำให้ชาวนาในพื้นที่ชนเมืองที่ศึกษายังคงประกอบอาชีพทำนาอยู่ได้ท่ามกลางสภาพการณ์อย่างในปัจจุบันที่ดูจะไม่สอดคล้องกับแนวทางของความยั่งยืนในการประกอบอาชีพ อาจแบ่งได้เป็นเงื่อนไขภายในและเงื่อนไขภายนอกโดยเงื่อนไขภายในที่ส่งผลถึงความสามารถในการปรับตัวของชาวนาแต่ละรายได้แก่ ลักษณะของพื้นที่และการถือครองที่ดิน สภาพทางการเงิน ความสามารถในการใช้แรงงานของครัวเรือนการรวมกลุ่ม รวมถึงทัศนคติและการเรียนรู้

ในการทำนา ส่วนเงื่อนไขภายนอกที่มีอิทธิพลต่อการปรับตัวของชาวนา ได้แก่ สภาพแวดล้อม และนโยบายของภาครัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมาตรการ หรือแนวทางการดำเนินงานต่าง ๆ ที่จะส่งผล โดยตรงต่อราคาข้าวที่ชาวนาจะได้รับจากการขายข้าวในแต่ละรอบการทำนา

บทที่ 5

การปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน

การศึกษาการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน เป็นวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ของการศึกษาในครั้งนี้ โดยผู้วิจัยได้ศึกษาโครงการที่ดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน ได้แก่ 1. โครงการผักประสานใจ : ผู้ผลิต เพื่อผู้บริโภคและสิ่งแวดล้อม จังหวัดสุพรรณบุรี 2. โครงการแม่ทาออร์แกนิก จังหวัดเชียงใหม่ 3. โครงการตะกร้าปันผัก กรุงเทพมหานคร 4. โครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกิน จังหวัดยโสธร รวบรวมข้อมูลโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) เก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลักที่สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับรายละเอียดการดำเนินงานของโครงการตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้อย่างครอบคลุมและชัดเจน เพื่อผู้วิจัยสามารถนำไปเป็นข้อมูลในการสังเคราะห์แนวทางและวิธีการปฏิบัติที่เป็นเลิศตามแนวทางเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน รวมทั้งสิ้น 12 คน ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาารูปแบบเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมืองในขั้นตอนต่อไป ผลการศึกษาแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 การดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน

ส่วนที่ 2 การสังเคราะห์วิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน

ส่วนที่ 1 การดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน

การศึกษาการดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน เป็นการศึกษาเกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งในแง่ของการผลิต และการจัดการผลผลิตทางการเกษตร การเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับผู้บริโภค รวมถึงแนวทางในการจัดการโครงการ รายงานผลการศึกษาในแต่ละโครงการ โดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ บริบทของโครงการ และการดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน รายละเอียดดังนี้

1. โครงการฝึกประสานใจ: ผู้ผลิตเพื่อผู้บริโภคและสิ่งแวดล้อม จังหวัดสุพรรณบุรี

1.1 บริบทของโครงการฝึกประสานใจ ฯ

โครงการฝึกประสานใจ ฯ เป็นโครงการที่ดำเนินการตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ซึ่งเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรที่ทำการเกษตรตามแนวทางของเกษตรอินทรีย์ในพื้นที่จังหวัดกาญจนบุรี กับผู้บริโภคที่อาศัยอยู่ในกรุงเทพมหานครโดยในปัจจุบันมีสมาชิกเกษตรกรจำนวน 4 ราย และสมาชิกผู้บริโภคจำนวน 60 ราย

สมาชิกเกษตรกรทั้งหมดของโครงการเป็นคนไทยเชื้อสายกะเหรี่ยงโปว์ ที่มักเรียกตัวเองว่า “โผล่ว” เดิมเคยตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตพื้นที่ของจังหวัดสุพรรณบุรี แต่เมื่อมีการสร้างอ่างเก็บน้ำห้วยแม่ระวัง ในโครงการห้วยองค์อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ครอบคลุมพื้นที่ดังกล่าวในปี พ.ศ. 2538 จึงได้รับการจัดสรรพื้นที่ป่า บริเวณบ้านป่าคู้ล่าง หมู่ 3 ตำบลสมเด็จเจริญ อำเภอนองปรีอ จังหวัดกาญจนบุรี ให้เป็นที่อยู่อาศัยและเป็นที่ดินทำกินมาถึงปัจจุบัน

บ้านป่าคู้ล่างมีพื้นที่ประมาณ 3,800 ไร่ ซึ่งส่วนใหญ่จะมีสภาพเป็นป่า ทั้งป่าดิบชื้น ป่าเบญจพรรณ และป่าดิบแล้ง โดยแบ่งพื้นที่เป็นป่าใช้สอยและอนุรักษ์ประมาณ 3,000 ไร่ และพื้นที่ทำกินประมาณ 800 ไร่ มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ บ้านทุ่งมะกอก ต.องค์พระ อ.ด่านช้าง จ.สุพรรณบุรี

ทิศใต้ ติดต่อกับ บ้านพุทลุง ต.เขาโจด อ.ศรีสวัสดิ์ จ.กาญจนบุรี

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ บ้านเขาแหลม ต.สมเด็จเจริญ อ.หนองปรีอ จ.กาญจนบุรี

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ บ้านทุ่งสว่าง อุทยานแห่งชาติรัตนโกสินทร์

1.2 การดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนของโครงการฝึกประสานใจ ฯ

1.2.1 การก่อตั้งโครงการ โครงการฝึกประสานใจ ฯ เริ่มดำเนินการในปี พ.ศ. 2546 โดยมีจุดเริ่มต้นมาจากผู้ประสานงานโครงการ คุณระวีวรรณ ศรีทอง ได้รับการติดต่อจาก Cuso International ซึ่งเป็นหน่วยอาสาสมัครจากประเทศแคนาดา ให้เข้ามาทำหน้าที่ต่อจากเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบโครงการชาวแคนาดาในการดำเนินงานโครงการ Thai Community Support/ Shared Agriculture Project ที่เป็นโครงการศึกษาเกี่ยวกับแนวทางการนำแนวคิดเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนมาปรับใช้ในสังคมไทย เนื่องจากเจ้าหน้าที่คนดังกล่าวไม่สามารถปฏิบัติงานต่อได้ด้วยเหตุผลบางประการ โครงการดังกล่าวใช้เวลาในการดำเนินการในช่วงปี พ.ศ. 2544 – 2545 เมื่อสิ้นสุดโครงการคุณระวีวรรณจึงได้นำแนวคิดเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนมาดำเนินการที่ฟาร์มของตนเอง

ย้อนกลับไปในปี พ.ศ. 2538 คุณระวีวรรณและสามี (คุณพยงค์ ศรีทอง) ซึ่งในขณะนั้นเป็นเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนแห่งหนึ่ง มีความคิดที่จะกลับมาพัฒนาชุมชนในภูมิลำเนาของตนเอง

จึงได้ขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากต่างประเทศในการก่อตั้ง “โครงการพัฒนาระบบนิเวศเกษตร และอนุรักษ์พันธุ์พืช” ดำเนินงานในพื้นที่ชุมชนบ้านห้วยหินดำ ตำบลวังยาว อำเภอ ด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความยั่งยืนแก่ชุมชน โดยนำแนวคิดเกี่ยวกับ เกษตรกรรมยั่งยืนมาเป็นพื้นฐานในการปรับเปลี่ยนแนวทางการทำเกษตรกรรมของชาวบ้านในพื้นที่ เมื่อโครงการดังกล่าวดำเนินงานมาจนถึงปี พ.ศ. 2543 จึงได้มีการรวมกลุ่มของเกษตรกร ในพื้นที่ ชุมชนบ้านห้วยหินดำ กับเกษตรกรในชุมชนบ้านบึงชะโค ตำบลเขาโจด อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัด กาญจนบุรี ซึ่งเป็นพื้นที่ใกล้เคียง จัดตั้งเป็น “ชมรมผู้ผลิตเกษตรอินทรีย์จังหวัดสุพรรณบุรี” เพื่อปลูก ผักส่งขายแก่บริษัทเอกชน โดยมีคุณระวีวรรณ และคุณพยงค์ เป็นผู้ให้คำแนะนำและร่วมดำเนินการ ทั้งในด้านการผลิตและด้านการตลาด

หลังจากนั้น ในปี พ.ศ. 2546 ได้มีเกษตรกรในพื้นที่ใกล้เคียงจากชุมชน บ้านป่าคู้ล่าง ตำบลสมเด็จเจริญ อำเภอหนองปรือ จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งเป็นชุมชนกะเหรี่ยงและเป็น เครือญาติกับชุมชนบ้านห้วยหินดำ มาเข้าร่วมกับชมรมเนื่องจากได้เห็นตัวอย่างและประโยชน์ที่จะเกิด ขึ้นกับชุมชนจากการทำการเกษตรตามแนวทางเกษตรอินทรีย์ และในปีนั้นเองที่คุณระวีวรรณ เริ่มดำเนินโครงการเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนที่ฟาร์มของตนเองภายใต้ชื่อ “โครงการผัก ประสานใจ : ผู้ผลิต เพื่อผู้บริโภคและสิ่งแวดล้อม” โดยในขณะนั้นเริ่มมีกลุ่มและองค์กรต่าง ๆ หันมา สนใจเกี่ยวกับการส่งเสริมตลาดสีเขียว ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืน จึงเป็น ช่องทางที่โครงการจะนำเสนอความคิดผ่านกลุ่มผู้สนใจดังกล่าว โดยในปีแรกของการดำเนินงาน โครงการมีผู้สนใจเข้าร่วมเป็นสมาชิกกับโครงการจำนวน 10 ราย ซึ่งล้วนแต่อยู่ในกรุงเทพมหานคร ทั้งสิ้น ทำให้สามารถจัดส่งผักให้สมาชิกของโครงการโดยการฝากไปกับรถขนส่งของชมรมเกษตร อินทรีย์จังหวัดสุพรรณบุรี โดยผู้ให้ข้อมูลหลักได้เล่าถึงแนวคิดในการก่อตั้งโครงการ ว่า

“...จริง ๆ เนี่ยที่มองว่า CSA มันเป็นเรื่องของระบบเศรษฐกิจ ไม่ใช่เรื่องธุรกิจ เพราะ ธุรกิจเค้าจะเอากำไรเป็นที่ตั้ง มองต้นทุนที่เป็นตัวเงิน เป็นปัจจัยการผลิต แต่ในระบบ CSA เราจะมองเรื่องสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก และมองผลกำไรที่เป็นเรื่องของการฟื้นฟู การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มากกว่าที่จะเป็นตัวเงิน...”

เมื่อเข้าสู่ปีที่ 2 ของการดำเนินโครงการผักประสานใจ ๆ ในปี พ.ศ. 2547 ฟาร์มสวน ดวงตะวัน ซึ่งเป็นโครงการที่ดำเนินการตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนแห่งแรก ๆ ของ ประเทศไทยได้ปิดตัวลง และได้โอนสมาชิกจำนวน 10 ราย มาให้กับโครงการผักประสานใจฯ ทำให้มีสมาชิกเพิ่มขึ้นเป็น 20 ราย ทั้งนี้ ฟาร์มสวนดวงตะวันเป็นโครงการที่เกิดจากการสนับสนุนของ หน่วยอาสาสมัครจากประเทศญี่ปุ่น (Japanese Volunteer Center/JVC) เริ่มดำเนินงานในพื้นที่เขต

หนองจอก กรุงเทพมหานคร ตั้งแต่ พ.ศ. 2541 มีคุณดิศทัต โรจนาลักษณ์ ผู้แปลหนังสือ Sharing the Harvest : A Citizen's Guide to Community Supported Agriculture เขียนโดย Elizabeth Henderson และ Robyn Van En ซึ่งเป็นผู้ริเริ่มแนวคิดเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนรายแรก ๆ ในต่างประเทศ โดยแปลเป็นภาษาไทยในชื่อ ซีเอสเอ เกษตรแบ่งปัน : คู่มือพลเมืองสานสายใยผู้ผลิต ผู้บริโภค เป็นผู้จัดการโครงการ ซึ่งในช่วงแรกของการริเริ่มโครงการผักประสาธใจ ๆ คุณระวีวรรณ ได้ขอคำแนะนำจากคุณดิศทัตเกี่ยวกับแนวทางในการดำเนินงานรวมถึงการจัดการต่าง ๆ ที่จำเป็น นอกจากนี้ ในขณะนั้นเริ่มจะมีสมาชิกเกษตรกรบางรายของชมรมผู้ผลิตเกษตรอินทรีย์จังหวัด สุพรรณบุรี ขายผักให้กับบริษัทที่รับซื้อด้วยตนเองโดยไม่ผ่านชมรม เนื่องจากระยะทางที่ห่างจาก จุฑารวมผลผลิตของชมรม ซึ่งมีผลกับค่าใช้จ่ายในการขนส่งของเกษตรกร ประกอบกับข้อเสนอของทาง บริษัทในการที่จะเข้ามารับซื้อผักถึงแปลงของเกษตรกรโดยเฉพาะอย่างยิ่งในรายที่มีกำลังการผลิต ในปริมาณมาก จึงทำให้เกษตรกรหลายรายแยกตัวออกจากชมรม

จากสองเหตุการณ์ดังกล่าว ทั้งจากการที่มีจำนวนสมาชิกผู้บริโภคของโครงการ เพิ่มขึ้นแต่โครงการมีข้อจำกัดในด้านพื้นที่และกำลังการผลิต ที่ส่งผลโดยตรงต่อปริมาณและความหลากหลายของผลผลิต ทำให้การผลิตโดยฟาร์มของตนเองเพียงแห่งเดียวอย่างที่ผ่านมา อาจไม่สอดคล้องกับจำนวนของสมาชิกผู้บริโภค อีกทั้งความไม่มั่นคงที่เริ่มจะเกิดขึ้นในชมรม อาจส่งผลให้ กลุ่มเกษตรกรจากบ้านป่าคู้ล่างซึ่งเป็นกลุ่มเกษตรกรขนาดเล็กและเป็นชาวกะเหรี่ยง ไม่สามารถปรับตัวด้านการตลาดได้ โดยอาจมีสาเหตุมาจากข้อจำกัดเกี่ยวกับพื้นที่ในการทำเกษตรของ เกษตรกรแต่ละรายที่มีไม่มากนัก รวมถึงการขาดทักษะในการบริหารจัดการผลผลิต และทักษะในการ ติดต่อบริษัท อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาแล้วพบว่าข้อจำกัดดังกล่าวไม่ได้เป็นอุปสรรคในการ ดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ในปี พ.ศ. 2548 คุณระวีวรรณจึง ปรับเปลี่ยนให้เกษตรกรในพื้นที่บ้านป่าคู้ล่างเข้ามาเป็นผู้ผลิตของโครงการผักประสาธใจฯ แทนตนเอง โดยในขณะนั้นมีเกษตรกรเข้าร่วมโครงการจำนวน 5 ราย ส่งผักและผลไม้ตามฤดูกาลให้แก่ผู้บริโภค ในกรุงเทพมหานคร จำนวน 20 ราย และได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ดังที่ผู้ให้ข้อมูล หลักได้เล่าถึงที่มาที่ไปในการปรับเปลี่ยนให้เกษตรกรจากบ้านป่าคู้ล่างมาเป็นผู้ผลิตของโครงการแทน ตนเอง ว่า

“...ตอนแรกเลยที่ทำ CSA คนเดียว อยู่ 2 ปี แล้วตอนหลังพอเริ่มเซ็่ระบบได้ เริ่ม เข้าใจระบบ แล้วตอนนั้นชมรมเริ่มไม่มั่นคงด้วย เพราะบริษัทที่รับซื้อเค้ามาตัดตอนไป แล้วชาวบ้านกลุ่มเนี่ยะ ซึ่งเป็นกลุ่มเล็ก ๆ 5 ครอบครัว เค้าเพิ่งเริ่มเข้ามาทำได้ปีเดียว พอกลุ่มใหญ่ มันทำทำไม่ได้ เพราะเกษตรกรส่วนใหญ่โดนทางนั่นเค้าดึงไปหมดทางนี้เค้าก็แว้ง ก็เลยลองเอา CSA ให้เค้าทำ ปรากฏว่ามันเวิร์ค...”

สรุปได้ว่า โครงการผักประสาใจ ฯ จังหวัดสุพรรณบุรี ก่อตั้งขึ้นโดยคุณระวีวรรณ ศรีทอง ซึ่งเป็นผู้ประสานงานโครงการในปัจจุบัน เพื่อดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน โดยอาศัยประสบการณ์จากการเป็นผู้รับผิดชอบโครงการศึกษาเกี่ยวกับการนำแนวคิดเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชนมาใช้ในสังคมไทย ที่ดำเนินการโดยหน่วยอาสาสมัครจากประเทศแคนาดา ประกอบกับความรู้ที่เกี่ยวข้องกับผลผลิตทางการเกษตรที่เพาะปลูกตามแนวทางของเกษตรกรอินทรีย์ ทั้งในด้านการผลิตและด้านการตลาดที่เคยร่วมดำเนินการในรูปแบบของชมรมมาก่อนหน้า

1.2.2 การดำเนินงานของโครงการผักประสาใจ ฯ การดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชนของโครงการผักประสาใจ ฯ แบ่งออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ ด้านการผลิตและการจัดการผลผลิต ด้านการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค และด้านการจัดการโครงการ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ด้านการผลิตและการจัดการผลผลิต

1.1 การผลิต สมาชิกเกษตรกรของโครงการ ทำการเกษตรตามแนวทางของเกษตรกรอินทรีย์ที่พึ่งพิงอยู่กับธรรมชาติ ให้ความสำคัญกับความปลอดภัยของมนุษย์ทั้งในฐานะของการเป็นผู้ผลิตและผู้บริโภค ภายใต้กิจกรรมต่าง ๆ ที่คำนึงถึงความยั่งยืนของทรัพยากรดินและสิ่งแวดล้อม โดยอาศัยความรู้และประสบการณ์จากชมรมผู้ผลิตเกษตรกรอินทรีย์จังหวัดสุพรรณบุรี ที่สมาชิกของโครงการเคยร่วมดำเนินการมาก่อนหน้า ผักที่ปลูกส่วนใหญ่มักจะเป็นผักพื้นบ้านที่เพาะปลูกได้ตามฤดูกาล เช่น ผักหวาน ชะอม หัวปลี ตำลึง แคน โสน นอกจากนี้ยังมีผักจีน เช่น คะน้า กวางตุ้ง ผักกาดขาว กะหล่ำดอก และผักสลัดต่าง ๆ รวมทั้งสิ้นประมาณ 30 ชนิด ซึ่งเกษตรกรจะเก็บเมล็ดพันธุ์จากผลผลิตในแปลงของตนเองไว้สำหรับการเพาะปลูกครั้งต่อ ๆ ไป แต่อาจมีบางชนิดที่ต้องซื้อเมล็ดพันธุ์จากกลุ่มเครือข่ายเกษตรกรอินทรีย์ด้วยกัน และเนื่องจากการเป็นพื้นที่ทำการเกษตรที่อยู่บริเวณหุบเขาใกล้อ่างเก็บน้ำ ทำให้เกษตรกรบางรายสามารถต่อท่อประปาจากลำห้วยที่แยกมาจากอ่างเก็บน้ำเพื่อนำน้ำมาใช้ในการเพาะปลูก แต่ในบางรายที่สภาพพื้นที่ไม่เอื้อต่อการจัดการระบบน้ำด้วยวิธีดังกล่าว จะขุดบ่อกักเก็บน้ำไว้ เพื่อให้มีน้ำสำหรับการเพาะปลูกอย่างเพียงพอตลอดปี โดยเกษตรกรแต่ละรายมีพื้นที่ทำการเกษตรประมาณ 2 - 3 ไร่ และได้รับความช่วยเหลือด้านแรงงานจากสมาชิกในครอบครัว

เนื่องจากการทำการเกษตรเป็นกิจกรรมที่ขึ้นอยู่กับสภาพดินฟ้าอากาศเป็นสำคัญ ทำให้ทางโครงการต้องมีการวางแผนการผลิต โดยการตกลงร่วมกันของเกษตรกรเพื่อให้ได้ปริมาณและความหลากหลายของผลผลิตที่เหมาะสมในแต่ละรอบการจัดส่ง ดังที่ผู้ให้ข้อมูลหลักกล่าวว่า

“...จะมีการตกลงกันไว้ก่อนหน้า คนไหนผลิตได้เท่าไร ใครอยากปลูกอะไร ถนัดยังไง ก็ว่ามา ก็คุยกัน ไม่ได้มีการกำหนดว่า ต้องคนนั้นปลูกอันนี้ คนนี้ปลูกอันนั้น แต่ก็ต้องมีการวางแผน มีการปรับตัวกันหน่อย เพราะการทำงานเกษตรเนี่ย พื้นที่เดียวกัน แต่ปริมาณผลผลิตที่ได้จะแตกต่างกันไป ตามฤดูกาล อย่างช่วงหน้าฝน ผักก็จะเสียหายเยอะ เกษตรกรเค้าก็ต้องทำงานหนักเพื่อที่จะได้มีผลผลิตมาส่งให้ผู้บริโภค ช่วงหน้าหนาวผักได้เยอะก็ลดการผลิตลงมาหน่อย คือลดความเหนียวลงมาหน่อย พอช่วงหน้าร้อน ก็ทำงานมาหน่อย ตอนหลังก็เลยมาคุยกันใหม่ว่าเอาเท่าที่ตัวเองสามารถผลิตได้สม่ำเสมอตลอดทั้งปี เกษตรกรเค้าก็จะได้ไม่ต้องเหนื่อยมากเกินไป แล้วเราก็แนะนำให้เค้าลดความเสี่ยง โดยการปลูกผักกินยอดอย่าง ชะอม มะรุม ค่ะน้ำไชยา ผักหวาน เพราะถ้าผักใบเสียหายเราก็สามารถเอาผักพวกนี้ไปเสริมได้...”

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าเกษตรกรทุกรายจะทำการเกษตรตามแนวทางของเกษตรอินทรีย์ แต่ทางโครงการไม่มีการขอรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ เนื่องจากค่าใช้จ่ายในการดำเนินการที่ค่อนข้างสูง โดยอาศัยความซื่อสัตย์และความไว้วางใจต่อกันในการควบคุมการผลิตระหว่างเกษตรกรในโครงการแทนการรับรองจากองค์กรภายนอก ดังที่ผู้ให้ข้อมูลหลักกล่าวว่า

“...มาทำด้วยกันหลาย ๆ คน แบบนี้ เราก็ต้องมีความซื่อสัตย์ต่อกัน แล้วก็ ต้องซื่อสัตย์ต่อผู้บริโภคด้วย มันถึงจะไปได้แหละ...”

สรุปได้ว่า เกษตรกรในโครงการผักประสานใจ ฯ ทำการเกษตรตามแนวทางของเกษตรอินทรีย์ โดยไม่มีการขอรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ แต่อาศัยความซื่อสัตย์และความไว้วางใจ ต่อกันในการควบคุมการผลิตให้เป็นไปตามข้อตกลงที่ร่วมกันกำหนด และยังมีการวางแผนการผลิตเพื่อลดความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้น ซึ่งจะส่งผลต่อปริมาณ และความหลากหลายของผลผลิตในแต่ละรอบการจัดส่งที่ได้ตกลงไว้กับสมาชิกผู้บริโภค

1.2 การจัดการผลผลิต การกำหนดวันในการตัดผักของเกษตรกร จะขึ้นอยู่กับวันที่ต้องจัดส่งผักให้แก่สมาชิกผู้บริโภค ซึ่งทางโครงการกำหนดส่งสัปดาห์ละ 2 ครั้ง ได้แก่ วันจันทร์ และวันพฤหัสบดี ดังนั้นเกษตรกรจะตัดผักในวันอาทิตย์ และวันพุธ โดยนำหนักผักที่เก็บในแต่ละครั้งจะเป็นไปตามข้อตกลงที่เกษตรกรแต่ละรายได้ตกลงไว้ก่อนหน้า ซึ่งก่อนตัดผักในแต่ละครั้งจะมีการติดต่อไปยัง ผู้ประสานงาน เพื่อทราบถึงความเปลี่ยนแปลงหรือความต้องการ ที่อาจเกิดขึ้นกับผู้บริโภคบางราย ดังที่ผู้ให้ข้อมูลหลักกล่าวว่า

“...เค้าจะมีการตกลงกันว่าใครรับผิดชอบน้ำหนักเท่าไรในการตัดผักแต่ละครั้ง ขึ้นอยู่กับพื้นที่ แรงงาน และการจัดการ แปลว่าทุกครั้งที่ก่อนตัดเค้าก็จะรู้กันว่ารอบนี้เค้าจะต้องเก็บผักให้ได้เท่าไร อย่างที่เขานี้ส่ง 30 ราย ก็ประมาณสัก 90 กิโล คนนี้ รับไป 40 คนนี้ 20 คนนั้น 30 แล้วเค้าจะโทรมาหาพี่ทุกวันอาทิตย์ กับวันพุธก่อนตัดผัก ประมาณ 10 โมงนี้เค้าก็จะโทรมาละ มีอะไรเปลี่ยนแปลงมั้ย มีสมาชิกคนไหนหยุดมัย หรือมีคนไหนอยากได้อะไรเป็นพิเศษมัย...”

หลังจากเกษตรกรแต่ละรายตัดผักได้ตามน้ำหนักที่รับผิดชอบ ในช่วงบ่ายก็จะนำผักที่ตัดได้มารวมกันที่โรงจัดผัก เพื่อคัดแยกผักตามชนิด แล้วจึงนำผักแต่ละชนิดมาแบ่งออกตามจำนวนของผู้บริโภคที่ต้องจัดส่งในแต่ละครั้ง โดยจะรักษาความสดใหม่ผักด้วยการห่อใบตอง และบรรจุใส่ถุงพลาสติกเพื่อความสะดวกในการขนส่ง ซึ่งผู้บริโภคบางรายอาจขอให้ทางโครงการบรรจุผักที่จัดส่งใส่กล่องโฟมเพื่อการรักษาคุณภาพของผักอีกด้วย และในการจัดผักทุกครั้งจะจัดแบ่งให้ผู้บริโภค แต่ละรายได้รับผักประมาณ 6 - 10 ชนิด รวมถึงมีการบันทึกข้อมูล เพื่อหลีกเลี่ยงความซ้ำซ้อน ของชนิดผักที่ผู้บริโภคจะได้รับในครั้งถัดไป นอกจากนี้ ยังมีการตกลงร่วมกันในการกำหนดให้เกษตรกร แต่ละรายต้องมาร่วมในการจัดผักทุกครั้ง เพื่อโอกาสในการพูดคุยแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน รวมถึง เป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างเกษตรกรในโครงการ ดังที่ผู้ให้ข้อมูลหลักกล่าวว่า

“...เวลาเราไปแพ็คผักเราก็คุยกัน คุยนุ่นคุยนี ผักของใคร เป็นยังไง ใครมีปัญหาอะไรก็มาเล่า จะได้หาทางช่วยเหลือกันอะเนอะ...”

เมื่อขั้นตอนการจัดเตรียมเพื่อการขนส่งเสร็จสิ้น ในช่วงค่ำของวันดังกล่าว รถที่ทางโครงการว่าจ้างจะมารับผักเพื่อนำไปส่งตามบ้านของสมาชิกผู้บริโภคหรือจุดที่ตกลงกันไว้ในเช้าวันถัดไป

สรุปได้ว่า โครงการผักประสานใจฯ มีการจัดการผลผลิตโดยสมาชิกเกษตรกรจะตัดผักและจัดส่งผักให้แก่สมาชิกผู้บริโภคสัปดาห์ละ 2 ครั้ง ก่อนวันที่กำหนดจัดส่ง 1 วัน ซึ่งจะมีการมีตกลงร่วมกันไว้ก่อนหน้าเกี่ยวกับน้ำหนักผักที่เกษตรกรแต่ละรายจะต้องรับผิดชอบ ในการจัดส่งผักแต่ละครั้ง นอกจากนี้ยังมีข้อกำหนดให้เกษตรกรทุกรายต้องมาเข้าร่วม ในการจัดเตรียมสำหรับการจัดส่งผักแก่ผู้บริโภค เพื่อโอกาสในการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน รวมถึงเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างเกษตรกรในโครงการ โดยทางโครงการจะว่าจ้างรถขนส่งประจำในการจัดส่งผักแก่สมาชิกผู้บริโภค

2. ด้านการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค สมาชิก

เกษตรกรกับสมาชิกผู้บริโภคของโครงการผักประสานใจฯ จะเชื่อมโยงซึ่งกันด้วยข้อตกลงในการร่วมแบ่งปันความรับผิดชอบในการผลิตและผลผลิตที่ได้จากการเพาะปลูกผักชนิดต่าง ๆ โดยผู้บริโภคจะมีส่วนร่วมรับผิดชอบในการผลิตกับเกษตรกร ด้วยการจ่ายเงินล่วงหน้าเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการผลิตของเกษตรกร ส่วนเกษตรกรจะร่วมรับผิดชอบต่อผู้บริโภคด้วยการปลูกผักที่ปลอดภัย เพื่อแบ่งปันให้แก่ผู้บริโภคตามปริมาณที่ตกลงกันไว้ ซึ่งมีการกำหนดค่าใช้จ่ายตามน้ำหนักผักและจำนวนครั้งในการจัดส่ง ภายในระยะเวลา 50 สัปดาห์ ดังนี้

สัปดาห์ละ 1 ครั้ง

น้ำหนัก 3 กิโลกรัม เป็นเงิน 15,000 บาท (ครั้งละ 300 บาท)

น้ำหนัก 5 กิโลกรัม เป็นเงิน 21,000 บาท (ครั้งละ 420 บาท)

สัปดาห์ละครั้ง 2 ครั้ง

น้ำหนักรวม 4 กิโลกรัม (จัดส่งครั้งละ 2 กิโลกรัม)

เป็นเงิน 24,000 บาท (ครั้งละ 480 บาท)

น้ำหนักรวม 6 กิโลกรัม (จัดส่งครั้งละ 3 กิโลกรัม)

เป็นเงิน 30,000 บาท (ครั้งละ 600 บาท)

ทางโครงการจะมีการชี้แจงให้ผู้บริโภคทราบถึงรายละเอียดของการกำหนดค่าใช้จ่าย ซึ่งเป็นจำนวนเงินที่คำนวณจากต้นทุนที่เกิดขึ้นในการผลิตโดยไม่ได้อิงกับ ราคาตลาด แจกแจงได้ดังนี้ 1. ค่าผัก 60 บาท ต่อกิโลกรัม โดยผักทุกชนิดจะถูกกำหนดราคาเท่ากัน และไม่มีการปรับเปลี่ยนตามฤดูกาล 2. ค่าจัดการ 40 บาท ต่อการจัดส่งในแต่ละครั้ง ซึ่งจะเป็ค่าดำเนินการต่าง ๆ ของโครงการ ทั้งที่เป็นค่าใช้จ่ายในการติดต่อประสานงาน เช่น ค่าโทรศัพท์ ค่าประชุม และค่าใช้จ่ายสำหรับอุปกรณ์ต่าง ๆ เช่น กล้องโฟม ถุงพลาสติก 3. ค่าขนส่ง 80 บาท ต่อการจัดส่งในแต่ละครั้ง โดยจะเป็นค่าจ้างรถที่โครงการว่าจ้างในการขนส่ง

ทั้งนี้ หากผู้บริโภคสนใจเข้าร่วมเป็นสมาชิกกับโครงการ นอกจากจะมีการพูดคุยถึงรายละเอียดเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายข้างต้น ยังมีการตกลงทำความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะการทำการเกษตรของเกษตรกรในโครงการที่มุ่งเน้นการปลูกผักตามฤดูกาลโดยไม่ใช้สารเคมี ซึ่งจะส่งผลให้บางช่วงของปีอาจไม่มีผักบางชนิดจัดส่งให้แก่ผู้บริโภค หรือบางช่วงอาจจัดส่งผักบางชนิดให้ในปริมาณมากขึ้นกว่าเดิม ดังนั้น สมาชิกจะไม่สามารถเลือกชนิดผักที่ต้องการในแต่ละสัปดาห์ได้ โดยทางโครงการจะมีโบสถ์ครเพื่อเข้าร่วมเป็นสมาชิกของโครงการซึ่งมีข้อมูลเกี่ยวกับช่วงเวลาที่เหมาะสม

ในการปลูกผักแต่ละชนิดชี้แจงให้ผู้บริโภคทราบ ซึ่งหากมีผักบางชนิดที่ผู้บริโภคไม่ต้องการได้รับ ก็จะสามารถระบุในเอกสารดังกล่าวได้ โดยผู้ให้ข้อมูลหลักได้กล่าวถึงแนวทางการสร้างความเข้าใจแก่ผู้บริโภคที่สนใจเข้าร่วมโครงการ ว่า

“...เราก็จะคุยกันก่อนว่าสมาชิกไม่สามารถเลือกผักได้นะ แต่เราจะแสดงให้เห็นว่าผักอะไรปลูกได้ดีในช่วงไหน ทำให้เค้ารู้ว่าเค้าจะได้หรือไม่ได้ผักอะไรในช่วงไหน โดยที่สมาชิกก็สามารถบอกเราได้ว่า ชอบหรือไม่ชอบผักอะไรเพื่อที่ว่า บางทีเรามีมะเขือพวงอยู่ 10 ถุง หรือมีผักบุ้ง 10 กำ เราก็จะรู้ว่าเราควรจะให้ใคร หรือเค้าอาจจะบอกว่า ผักชนิดนี้ไม่เอาเลยก็ได้ เราก็จะไม่จัดผักชนิดนั้น ๆ ให้เค้า...”

อย่างไรก็ตาม ข้อตกลงข้างต้นไม่ได้ดำเนินไปอย่างเคร่งครัด แต่สามารถยืดหยุ่นได้ในบางกรณี เช่น ในบางสัปดาห์อาจมีผู้บริโภคบางรายที่ไม่สะดวกในการรับผัก ก็สามารถแจ้งขอรับผักกับทางผู้ประสานงาน โดยอาจให้นำไปเพิ่มในสัปดาห์ถัดไปได้ หรือในบางสัปดาห์อาจมีผู้บริโภคบางรายที่ต้องการผักบางชนิดเพิ่มขึ้นเป็นพิเศษ ก็สามารถที่จะแจ้งความต้องการกับโครงการได้เช่นกัน และในช่วงของฤดูกาลที่มีผลไม้อ่างชนิดให้ผลผลิต เกษตรกรก็จะจัดส่งผลไม้เหล่านั้น ๆ เพิ่มเติมให้แก่ผู้บริโภคอีกด้วย และหากเป็นช่วงที่เกษตรกรไม่สามารถผลิตได้ปริมาณตามข้อตกลง เนื่องจากสภาพดินฟ้าอากาศ ทางโครงการก็จะจัดส่งให้ผู้บริโภคในปริมาณเท่าที่จะสามารถทำได้ โดยจะมีการแจ้งให้ผู้บริโภคทราบ และจะชดเชยให้ในการจัดส่งครั้งต่อไป

เมื่อความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภคได้เริ่มต้นขึ้นจากข้อตกลงร่วมกันดังกล่าวแล้ว ทางโครงการจะจัดส่งผักให้แก่ผู้บริโภคเป็นรายสัปดาห์ตามน้ำหนักที่ตกลงไว้ พร้อมกับจดหมายข่าวที่เป็นข้อความบอกเล่าถึงบรรยากาศการปลูกผักในช่วงเวลานั้น ๆ หรือเป็นการแนะนำวิธีการประกอบอาหารแนบไปกับผักที่จัดส่งให้แก่ผู้บริโภค ซึ่งผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้เล่าถึงการดำเนินงานดังกล่าว ว่า

“...ที่จะทำจดหมายข่าวเป็นเมนูให้เค้าด้วย โดยจะบอกว่าผักชนิดนี้ทำอะไรกิน เพราะบางทีเค้าก็จะโทรมาถามพี่ว่า ผักนี้ทำอะไรกินได้มั่ง ตอนนั้นก็ได้สมาชิกในกลุ่มคนึงมาช่วยทำโน่นทำนี่ ช่วยถ่ายรูป ช่วยส่งข้อมูลให้ผู้บริโภค...”

อีกทั้งยังมีการสื่อสารผ่านทางไลน์บนโทรศัพท์มือถือโดยจัดทำเป็น กรู๊ปไลน์ของโครงการ เพื่อการติดต่อสื่อสารระหว่างโครงการกับสมาชิกผู้บริโภค รวมถึงยังเป็นช่องทางในแลกเปลี่ยนของสมาชิกผู้บริโภคอีกด้วย

นอกจากนี้ ที่ผ่านมาทางโครงการยังมีการจัดกิจกรรมให้สมาชิกผู้บริโภคเดินทางมาเยี่ยมชมที่ฟาร์มของเกษตรกรเพื่อเรียนรู้วิธีการทำการเกษตร อีกทั้งถือเป็นการได้ทำความรู้จักกับสมาชิกเกษตรกรที่ปลูกผักส่งให้ในทุกสัปดาห์ โดยกิจกรรมดังกล่าวจัดขึ้นปีละ 1 ครั้ง แต่ได้หยุดไปในช่วง 2 - 3 ปีที่ผ่านมา เนื่องจากความห่างไกลของระยะทางและความไม่สะดวกสบายของที่พัก อาจทำให้ไม่ได้รับความสนใจในการเข้าร่วมกิจกรรมจากผู้บริโภคมากนัก อย่างไรก็ตามจากกิจกรรมดังกล่าวทำให้มีสมาชิกผู้บริโภควางส่วนที่เคยเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าว ซึ่งอาจถือเป็นตัวแทนในการรับรองความปลอดภัยในการผลิตให้แก่สมาชิกผู้บริโภครายอื่น ๆ ทำให้ทางโครงการไม่มีความจำเป็นในการขอรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์จากหน่วยงานภายนอก และถึงแม้ว่าจำนวนของสมาชิกผู้บริโภคที่เพิ่มขึ้นจะหมายถึงรายได้ที่เพิ่มขึ้นของสมาชิกเกษตรกรด้วยเช่นกัน แต่ทางโครงการจะมีการจำกัดจำนวนสมาชิกผู้บริโภค เพื่อความเหมาะสมกับความสามารถในการผลิตของเกษตรกร เนื่องจากความแตกต่างของปริมาณผลผลิตที่แปรผันตามสภาพดินฟ้าอากาศในแต่ละฤดูกาล

สรุปได้ว่า โครงการผักประसानใจ ฯ เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค ด้วยข้อตกลงในการร่วมแบ่งปันความรับผิดชอบและผลผลิตที่ได้จากการทำการเกษตรโดยเป็นข้อตกลงที่สามารถยืดหยุ่นได้ตามสถานการณ์การผลิตหรือความต้องการของผู้บริโภค อีกทั้งมีการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน รวมถึงการสร้างการรับรู้เกี่ยวกับการผลิตและผลผลิตทางการเกษตรแก่สมาชิกผู้บริโภค ทำให้เกิดความเชื่อใจระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการรักษาความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น

3. ด้านการจัดการโครงการ การจัดการของโครงการผักประसानใจ ฯ แบ่งได้เป็น 2 ส่วน ได้แก่ การจัดการด้านการดำเนินงาน และการจัดการด้านการเงิน โดยมีรายละเอียดดังนี้

3.1 การจัดการด้านการดำเนินงาน การจัดการที่เกี่ยวกับการดำเนินงานของโครงการในระยะแรกจะมีคุณระวีวรรณ ศรีทอง ซึ่งเป็นผู้ก่อตั้งโครงการเป็นผู้กำหนดแนวทาง และข้อปลีกย่อยในการดำเนินงานต่าง ๆ ของโครงการโดยอาศัยประสบการณ์จากการร่วมโครงการกับหน่วยอาสาสมัคร รวมถึงประสบการณ์จากการดำเนินงานด้วยตนเองดังที่ได้กล่าวถึงในส่วนของความเป็นมาของโครงการ ซึ่งผู้ให้ข้อมูลหลักได้กล่าวถึงแนวทางในการจัดการโครงการตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ว่า

“...CSA เนียมมันจะมี core ของมัน อยู่ที่เรื่องความเสี่ยงและการกระจายความเสี่ยง เพราะปัญหาที่ทำให้เกษตรกรอยู่ไม่ได้ ก็มาจากการที่เค้าต้องแบกรับความเสี่ยงต่าง ๆ ไว้ด้วยตัวเอง แต่ส่วนของรายละเอียด อะไร เท้าไหน ยังไง เราก็ต้องมาคิดเอง ทำไปพัฒนาไปแล้วก็ด้วยการที่เราทำมาก่อนสักปีสองปี เราก็พอจะรู้ว่ามันมีเรื่องไหน ต้องจัดการ แล้วต้องจัดการยังไงบ้าง...”

การดำเนินงานของโครงการที่อยู่บนพื้นฐานของแนวคิดเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ส่งผลให้การกำหนดข้อตกลงหรือรายละเอียดต่าง ๆ ในการดำเนินงานจะเป็นไปโดยการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้อง ดังที่ผู้ให้ข้อมูลหลักกล่าวถึงการจัดการด้านการผลิตโดยอาศัยการตกลงร่วมกันของสมาชิกเกษตรกรภายในกลุ่ม ซึ่งได้กล่าวว่า

“...เราก็จะมีคุยกันในกลุ่ม ปรับกันอยู่ตลอด ยึดหยุ่นกันได้ มีอะไรก็คุยกัน เมื่อก่อนจะประชุมกันทุกเดือน แต่เดี๋ยวนี้เหลือแค่ 4 คน แล้วก็เดินไปมาหาสู่กันอยู่แล้ว ก็เลยไม่ต้องประชุมแล้วละ อย่างเมื่อก่อนเคยมีบางคนที่ไม่เชื่อสัตย์ แอบเอาผักที่ไม่ดีเข้ามา พอเอาไปส่งก็มีปัญหา เราก็แก้ปัญหามาโดยการมานั่งคุยกัน สุดท้ายก็ตกลงกันให้คนนั้นต้องออกจากกลุ่มไป...”

หากเป็นการดำเนินงานในส่วนที่เกี่ยวข้องกับผู้บริโภค ก็จะมีการพูดคุยปรึกษากับสมาชิกผู้บริโภคผ่านการประชุมประจำปีของโครงการ เพื่อร่วมกันหาข้อตกลงที่เหมาะสมต่อทั้งเกษตรกรและผู้บริโภค โดยที่ผู้ให้ข้อมูลหลักได้กล่าวเพิ่มเติมเกี่ยวกับภาพรวมของการจัดการโครงการในปัจจุบัน ว่า

“...ทุกวันนี้เค้าก็จัดการกันเองนะ พี่ก็แค่ติดต่อสื่อสารเชื่อมกับผู้บริโภค เพราะว่าการติดต่อสื่อสารผ่านเกษตรกรเนี่ยะ มันจะลำบากเพราะตรงนั้นไม่มีสัญญาณโทรศัพท์จะมีบ้างก็ต้องเดินขึ้นไปตรงที่สูง ๆ หน่อย...”

สรุปได้ว่า การจัดการด้านการดำเนินงานของโครงการผักประสาใจ ๒ จะอยู่บนหลักการของแนวคิดเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ซึ่งมีข้อสำคัญอยู่ที่การแบ่งปันความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นระหว่างการผลิต โดยการตกลงร่วมกันของทั้งสมาชิกเกษตรกรและผู้บริโภค และอาศัยการเรียนรู้จากประสบการณ์ในการปฏิบัติมาเป็นแนวทางในปรับปรุงการดำเนินงาน

3.2 การจัดการด้านการเงิน เนื่องจากข้อจำกัดเกี่ยวกับการทำธุรกรรมทางการเงินของเกษตรกร ทั้งด้านระยะทาง ที่อยู่ห่างไกลจากธนาคาร รวมถึงความไม่สันทัดในการใช้ภาษาไทยทั้งการอ่านและการเขียน ส่งผลให้การจัดการด้านการเงินของโครงการทั้งหมดจะดำเนินการโดยคุณระวีวรรณ ตั้งแต่การรับเงินค่าใช้จ่ายในการเป็นสมาชิกโดยการโอนเงินผ่านธนาคาร ซึ่งกำหนดให้สามารถจ่ายได้เป็นรายปีหรือรายเทอม (6 เดือน) ขึ้นอยู่กับความสะดวกของผู้บริโภค รวมถึงการแบ่งรายรับให้สมาชิกเกษตรกรเป็นรายเดือนตามน้ำหนักที่บันทึกไว้ในแต่ละครั้งที่จัดส่ง อีกทั้งดูแลเรื่องค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ของโครงการ เช่น ค่าจ้างรถขนส่ง ค่าโทรศัพท์ นอกจากนี้ยังมีการแบ่ง

รายรับของเกษตรกรแต่ละรายนำไปฝากธนาคาร เพื่อให้เกษตรกรได้มีเงินสะสมอีกด้วย ดังที่ผู้ให้ข้อมูลหลักกล่าวว่า

“...จริง ๆ เงินมันมีอยู่แล้วในธนาคาร แต่เค้าขอเป็นเดือน เพราะเค้าว่าเดี๋ยวมีเงินมากก็ไปใช้นั่นนั่น เลยขอเป็นก้อนดีกว่า แล้วถ้าเอาแบบครั้งต่อครั้งหรือทุกอาทิตย์เนี่ยะ การจัดการมันจะยุ่ง แล้วนี่พี่ก็ต้องคอยแบ่งเงินจำนวนหนึ่งฝากเงินให้เค้า ไม่งั้นก็ไม่มีเงินเก็บกัน ซึ่งการมาทำ CSA ที่เค้าได้รับค่าใช้จ่ายล่วงหน้าอย่างงี้ มันทำให้เค้ามีรายได้ที่มั่นคงกว่าการทำเกษตรป้อนตลาด เวลาเค้าคิดอยากจะพัฒนาอะไรในการผลิต มันก็ทำให้เค้ามีเงินทุนเอาไปทำได้...”

การที่เกษตรกรของโครงการให้คุณระวีวรรณเป็นผู้ดำเนินการเกี่ยวกับการเงินทั้งหมดแสดงถึงความไว้วางใจที่มีต่อกันเป็นอย่างมาก โดยที่คุณระวีวรรณเองก็มีความตั้งใจในการช่วยเหลือเกษตรกรโดยไม่มีผลประโยชน์ใด ๆ ร่วมกับทางโครงการ ดังที่ได้อธิบายถึงความตั้งใจดังกล่าว ว่า

“...พี่ทำงานโดยที่ไม่มีค่าตอบแทน ไม่มีงบประมาณ จริง ๆ ส่วนตัวพี่ก็มีฟาร์ม แต่ไม่ได้เข้าร่วมกับกลุ่ม เพราะพี่ไม่ยอมมีส่วนได้ส่วนเสียกับเค้า มันก็อาจเป็นส่วนหนึ่งที่เค้าไว้วางใจให้เราจัดการดูแลเรื่องเงินให้ทั้งหมด...”

สรุปได้ว่า การจัดการด้านการเงินของโครงการผักประसानใจ ฯ อาศัยความไว้วางใจที่เกษตรกรมีต่อผู้ประสานงานโครงการ ให้เป็นผู้บริหารจัดการด้านการเงินทั้งหมดของโครงการ ทั้งในส่วนของการรายรับและรายจ่ายต่าง ๆ ของโครงการ รวมถึงมีการจัดแบ่งเป็นเงินฝากเข้าบัญชีธนาคารให้สมาชิกเกษตรกรแต่ละรายอีกด้วย

ดังจะเห็นได้ว่า การดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนของโครงการผักประसानใจฯ จะเป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค ด้วยข้อตกลงในการร่วมแบ่งปันความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นระหว่างการผลิตและผลผลิตที่ได้จากการทำการเกษตรตามแนวทางของเกษตรอินทรีย์ บนพื้นฐานของความซื่อสัตย์และความไว้วางใจต่อกัน ซึ่งจะเกิดขึ้นได้จากการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน รวมถึงการสร้างการรับรู้เกี่ยวกับการผลิตและผลผลิตทางการเกษตรแก่สมาชิกผู้บริโภค นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการตกลงร่วมกันของทั้งสมาชิกเกษตรกรและผู้บริโภคในการดำเนินงานต่าง ๆ ของโครงการ

2. โครงการแม่ทาออร์แกนิก จังหวัดเชียงใหม่

2.1 บริบทของโครงการแม่ทาออร์แกนิก

โครงการแม่ทาออร์แกนิก ดำเนินการตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนซึ่งเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรในพื้นที่บ้านปานอด หมู่ 5 ตำบลแม่ทา อำเภอแม่ออน กับผู้บริโภคในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ โดยในปัจจุบันมีสมาชิกเกษตรกรจำนวน 1 ราย และสมาชิกผู้บริโภคจำนวน 15 ราย

ตำบลแม่ทา มีเนื้อที่ประมาณ 72,680 ไร่ โดยพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบเชิงเขา ล้อมรอบด้วยภูเขาที่มีระดับความสูงประมาณ 500 เมตรจากระดับน้ำทะเล แบ่งเป็นที่ดินใช้ประโยชน์ของชุมชนประมาณ ร้อยละ 20 และเป็นพื้นที่ป่า ร้อยละ 80 มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ ตำบลทาเหนือ อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่

ทิศใต้ ติดต่อกับ ตำบลทาปาดุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ ตำบลวอแก้ว อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ ตำบลห้วยยาบ อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน

ชุมชนแม่ทา เป็นชุมชนเกษตรกรที่เกษตรกรส่วนใหญ่เคยทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวเพื่อป้อนผลผลิตเข้าสู่ระบบตลาดขนาดใหญ่ โดยพึ่งพาสารเคมีและเครื่องจักรกลทางการเกษตรในการผลิตที่ดำเนินไปพร้อมระบบสินเชื่อเพื่อการลงทุนในการทำการเกษตรจากแหล่งเงินทุนต่าง ๆ หากแต่บทสรุปของช่วงเวลาดังกล่าว คือ หนี้สินและความทรุดโทรมของสุขภาพที่เกิดขึ้นกับเกษตรกร รวมถึงความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน อย่างไรก็ตาม ชุมชนได้ตระหนักถึงผลกระทบดังกล่าว จึงได้มีการรวมตัวจัดตั้งเป็นกลุ่มต่าง ๆ เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มฝึกปลอดภัย กลุ่มแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร โดยมีเครือข่ายคณะกรรมการกลางเป็นองค์กรประสานเชื่อมโยงการดำเนินงานของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน นอกจากนี้ยังประสานความร่วมมือกับองค์กรภายนอกชุมชนอย่าง เครือข่ายเกษตรกรรมภาคเหนือ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทย และอีกหลายหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนด้วยการปรับเปลี่ยนแนวทางทำการเกษตรของชุมชนมาสู่การทำการเกษตรที่ไม่พึ่งพาระบบตลาดผูกขาดของพ่อค้าคนกลาง รวมถึงให้ความสำคัญต่อความปลอดภัยของผลผลิตทางการเกษตร และความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม โดยได้มีการจัดตั้งสหกรณ์การเกษตรยั่งยืนแม่ทาจำกัด ขึ้นใน พ.ศ. 2544 ซึ่งได้ส่งผลให้ชุมชนแม่ทาเป็นพื้นที่ผลิตผลผลิตทางการเกษตรตามแนวทางของเกษตรอินทรีย์ขนาดใหญ่แห่งหนึ่งของจังหวัดเชียงใหม่ในปัจจุบัน

2.2 การดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนของโครงการแม่ทาออร์แกนิก

2.2.1 การก่อตั้งโครงการ โครงการแม่ทาออร์แกนิก เริ่มดำเนินการในปี พ.ศ. 2553 โดยมีจุดเริ่มต้นในการก่อตั้งมาจากการที่คุณอดิศักดิ์ กำเพ็ญ ซึ่งเป็นสมาชิกสหกรณ์การเกษตรยั่งยืนแม่ทาอยู่ก่อนหน้า ได้เข้าร่วมโครงการแลกเปลี่ยนทางการศึกษาระหว่างประเทศ ทำให้มีโอกาสได้เข้าร่วมฝึกงานในฟาร์มที่ดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนที่ประเทศสหรัฐอเมริกาเมื่อสิ้นสุดโครงการจึงตั้งใจที่จะนำแนวคิดดังกล่าวมาปรับใช้ในชุมชน ประกอบกับได้รับรู้ถึงความไม่แน่นอนที่เกิดขึ้นกับเกษตรกรในชุมชน จากการนำผลผลิตทางการเกษตรไปจำหน่ายตามตลาดนัดเกษตรอินทรีย์ในตัวเมืองเชียงใหม่ จึงได้นำประสบการณ์ในการฝึกงานมาพูดคุยแลกเปลี่ยนกับเพื่อนในกลุ่มและรวบรวมสมาชิกที่สนใจได้จำนวน 5 ราย จึงได้จัดตั้งโครงการเพื่อดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนขึ้น โดยใช้ชื่อว่า *กลุ่มกัลยาณมิตร* ซึ่งคุณอดิศักดิ์และสมาชิก ได้เดินทางไปศึกษาเรียนรู้ที่โครงการผักประสานใจ ฯ จังหวัดสุพรรณบุรี ประมาณ 1 เดือน จึงได้นำแนวทางการดำเนินงานของโครงการผักประสานใจ ฯ มาปรับใช้ในการดำเนินงานของโครงการ

นอกจากประสบการณ์ในการทำเกษตรอินทรีย์จากการเป็นสมาชิกสหกรณ์การเกษตรยั่งยืนแม่ทาแล้ว สมาชิกเกษตรกรทุกรายของกลุ่มยังได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์จากสำนักมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.) และองค์กรมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ภาคเหนือ (มอน.) อีกด้วย โดยสมาชิกผู้บริโภคในช่วงแรกของการดำเนินงาน ได้แก่ คณะครู อาจารย์ โรงเรียนทาป่าสัก ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน และแพทย์ พยาบาล บุคลากร โรงพยาบาลแม่ทา อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน เนื่องจากทางโครงการมีแนวคิดที่อยากให้ชุมชนใกล้เคียงได้บริโภคผลผลิตทางการเกษตรที่ปลอดภัย และกลุ่มผู้บริโภคดีังกล่าวเป็นกลุ่มที่สนใจเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพ แต่อาจไม่มีเวลามากพอที่จะปลูกผักด้วยตนเอง ระหว่างดำเนินงานในช่วงดังกล่าวทางกลุ่มได้ประสบปัญหาด้านการผลิตเนื่องจากขาดการวางแผนการผลิตที่ดีเพียงพอ จนทำให้ทางกลุ่มตัดสินใจหยุดพักโครงการ ดังที่ผู้ให้ข้อมูลหลักเล่าว่า

“...ปัญหาหลัก ๆ ช่วงนั้น คือ ผักที่เราทำมันเป็นผักพื้นบ้าน แต่พอเราทำด้วยระบบอินทรีย์ ปรากฏว่ามันยังทำไม่ได้อย่างที่ต้องการ ก็เลยมานั่งคิดกันว่า งั้นเราก็หยุดไปก่อนม๊ยะ แล้วค่อยกลับมาทำใหม่ เราหยุดเพื่อมาตั้งหลักว่าจะทำยังไง จะเดินยังไงต่อ...”

หลังจากที่พักโครงการได้ไม่นาน คุณอดิศักดิ์ได้พบกับคุณ Jeff Rutherford จากการเข้าร่วมพูดคุยแลกเปลี่ยนในการทำเกษตรอินทรีย์ของสหกรณ์การเกษตรยั่งยืนแม่ทา และได้รับการ

สนับสนุนให้กลุ่มกัลยาณมิตรกลับมาดำเนินงานอีกครั้ง โดยทางคุณ Jeff จะเป็นผู้รับผิดชอบในการติดต่อสมาชิกผู้บริโศค เนื่องจากเคยดำเนินงานคล้าย ๆ กับทางกลุ่มกัลยาณมิตร ในพื้นที่อำเภอเมืองเชียงใหม่มาก่อนหน้า แต่ได้หยุดพักโครงการเนื่องจากได้รับผลกระทบจากการใช้สารเคมีในการทำการเกษตรจากบริเวณใกล้เคียง โดยคุณ Jeff ได้ติดต่อไปยังกลุ่มผู้บริโศคเดิมของตนเอง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ปกครองของนักเรียนโรงเรียนนานาชาติ (CMIS) ซึ่งประมาณ 20 คน หลังจากนั้นทางโครงการจึงได้นัดพบปะพูดคุย และกำหนดข้อตกลงร่วมกันระหว่างสมาชิกเกษตรกรและผู้บริโศค ทำให้กลุ่มกัลยาณมิตรได้กลับมาดำเนินงานอีกครั้ง ในปี พ.ศ. 2554

ในระหว่างการดำเนินงาน จะมีการเพิ่ม - ลด ของจำนวนสมาชิกผู้บริโศค เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นชาวต่างชาติ โดยที่จำนวนสมาชิกสูงสุดของโครงการเคยมีถึง 60 คน และเคยมีจำนวนลดลงต่ำสุดที่จำนวน 10 คน ด้วยความไม่แน่นอนดังกล่าวทำให้ในปี พ.ศ. 2558 สมาชิกเกษตรกรในกลุ่มตกลงกันว่า จะปรับแนวทางการดำเนินงานไปเป็นกลุ่มวิสาหกิจซึ่งดำเนินงานเกี่ยวกับผลผลิตทางการเกษตรที่ผลิตตามแนวทางของเกษตรอินทรีย์ซึ่งมีหลายกิจกรรมแยกย่อยออกมา ภายใต้ชื่อแม่ทาออร์แกนิก (Maetha Organic) เช่น ร้านกาแฟ การแปรรูปผลผลิต การจำหน่ายผักสดตามตลาดอินทรีย์ โดยในส่วนของการทำงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนจะมีเพียงคุณอดิศักดิ์ เป็นผู้รับผิดชอบในการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องทั้งหมด ดังที่ผู้ให้ข้อมูลหลักกล่าวว่า

“...สมาชิกผู้บริโศคที่ผ่านมา ถ้านับทั้งหมดเลยก็น่าจะมี 500 คนละ แต่คือเค้าก็มีเข้า ๆ ออก ๆ สูงสุดก็ประมาณครั้งละ 60 คน แล้วก็ลดลง ๆ เรื่อย ๆ เหลืออยู่ 10 กว่าคน จนเมื่อ 2 - 3 ปีที่แล้วก็เลยมาคุยกันในกลุ่ม 5 คน ว่าทำต่อแบบนี้มันก็ไม่ไหว บางคนก็ไม่ได้ถนัดด้านนี้แล้ว บางคนมีลูก มีครอบครัว และมันก็มีค่าใช้จ่ายมากขึ้น มันไม่พอ ก็เลยตกลงกันว่าน่าจะเปลี่ยนรูปแบบเป็นวิสาหกิจ เพราะเรา 4 - 5 คน เป็นคนรุ่นใหม่หมดเลย น่าจะมีไอเดียทำอะไรได้หลายอย่าง ใครที่ถนัดด้านไหนก็ไปทำด้านนั้น แล้วเราก็เลยเปลี่ยนชื่อเป็น แม่ทาออร์แกนิก โดยมีผมรับผิดชอบในส่วน ของ CSA...”

สรุปได้ว่า โครงการแม่ทาออร์แกนิก ก่อตั้งขึ้นโดยคุณอดิศักดิ์ กำเพ็ญ ซึ่งเป็นสมาชิกเกษตรกรเพียงรายเดียวของโครงการในปัจจุบัน โดยนำประสบการณ์ในการทำการเกษตร และความรู้ด้านการตลาดทางการเกษตรจากการเป็นสมาชิกสหกรณ์การเกษตรยั่งยืนแม่ทา รวมถึงประสบการณ์ในการดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนจากการฝึกงานในฟาร์มที่ต่างประเทศ ร่วมกับการนำแนวทางการดำเนินงานของโครงการฝึกประสานใจ ฯ จังหวัดสุพรรณบุรี มาปรับใช้ในการกำหนดแนวทางการดำเนินงานของโครงการ

2.2.2 การดำเนินงานของโครงการแม่ทาออร์แกนิก การดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนของโครงการแม่ทาออร์แกนิก แบ่งออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ ด้านการผลิตและการจัดการผลผลิต ด้านการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค และด้านการจัดการโครงการ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ด้านการผลิตและการจัดการผลผลิต

1.1 การผลิต ผลผลิตทางการเกษตรส่วนใหญ่ของโครงการจะเป็นผักชนิดต่าง ๆ ซึ่งมักจะเป็นผักพื้นบ้านที่เพาะปลูกได้ตามฤดูกาล เช่น ผักขี้หูด ผักแว่น ผักป่าไฮ ผักขี้เหล็ก รวมถึงผักสวนครัว และผักสลัดต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีผลไม้บางชนิด เช่น มะละกอ กัลยน้ำว่า ลูกหม่อน มะม่วง โดยที่ผลผลิตทางการเกษตรดังกล่าวเพาะปลูกด้วยวิธีการตามแนวทางของเกษตรอินทรีย์จากสมาชิกเกษตรกรเพียงรายเดียวของโครงการในปัจจุบัน คือ คุณอดิศักดิ์ กำเพ็ญ ซึ่งทำการเกษตรตามแนวทางของเกษตรอินทรีย์มาตั้งแต่ก่อนการก่อตั้งโครงการ จากการเป็นสมาชิกสหกรณ์การเกษตรยั่งยืนแม่ทามีพื้นที่ในการทำการเกษตร 2.5 ไร่ โดยมีการขุดบ่อกักเก็บน้ำเพื่อให้มีน้ำไว้ใช้ในการเพาะปลูกได้ตลอดทั้งปี และใช้เมล็ดพันธุ์ส่วนใหญ่จากผลผลิตในรอบก่อนหน้า รวมถึงอาศัยคนในครอบครัวช่วยเหลือด้านแรงงานในการทำการเกษตร

อย่างไรก็ตาม ก่อนหน้าที่จะมาทำการเกษตรตามแนวทางของเกษตรอินทรีย์ ครอบครัวของคุณอดิศักดิ์เคยทำการเกษตรโดยพึ่งพาสารเคมีมาก่อน ทำให้ได้รับรู้ถึงผลกระทบในทางลบที่เกิดขึ้นทั้งต่อตัวเกษตรกรและความอุดมสมบูรณ์ของดินที่ใช้ในการเพาะปลูกเป็นอย่างดี จึงได้สนับสนุนให้ครอบครัวปรับเปลี่ยนมาทำตามแนวทางของเกษตรอินทรีย์ และได้ผ่านการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์จากจากสำนักมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.) และองค์กรมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ภาคเหนือ (มอน.) นอกจากนี้ยังได้เป็นส่วนหนึ่งในการขับเคลื่อนการทำเกษตรอินทรีย์ในชุมชนอีกด้วย โดยผู้ให้ข้อมูลหลักได้กล่าวถึงแนวคิดในการดำเนินงานดังกล่าว ว่า

“...ผมว่าการปรับเปลี่ยนทำเกษตรอินทรีย์เนี่ยวันเดี๋ยวกก็เปลี่ยนได้ถ้าวิธีคิดมันเปลี่ยน เราก็ลองสักแปลงนึ่งก่อน ที่เหลือก็ทำเคมีไปตามปกติ เพื่อจะได้ไม่กระทบกระเทือนรายได้ ทำสักปีนึ่ง เรียนรู้กับมัน พอทำ ๆ ไปเราก็จะเริ่มเข้าใจ เริ่มมีทักษะแล้วค่อยเขยิบให้มันเพิ่มขึ้น...”

สรุปได้ว่า สมาชิกเกษตรกรของโครงการแม่ทาออร์แกนิกในปัจจุบัน มีจำนวน 1 ราย ทำการเกษตรตามแนวทางของเกษตรอินทรีย์ และผ่านการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งสำนักมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.) และองค์กรมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ภาคเหนือ (มอน.)

1.2 การจัดการผลผลิต โครงการแม่ทาออร์แกนิกกำหนดส่งผักให้แก่สมาชิกผู้บริโภคละ 1 ครั้ง ทุกวันพุธโดยจะทำการตัดผักในช่วงสายของวันอังคาร แต่หากปริมาณผักที่ตัดได้จากฟาร์มของตนเองไม่เพียงพอต่อการจัดส่งให้แก่ผู้บริโภค ก็จะขอซื้อผักจากฟาร์มใกล้เคียงมาเพิ่มให้ได้ตามปริมาณที่ตกลงไว้กับผู้บริโภค ดังที่ผู้ให้ข้อมูลหลักกล่าวว่า

“...อย่างตอนนี้ผมมีปัญหาก็คือว่าฐานผลิตเราไม่พอ แล้วมันก็จะเป็นอย่างนี้ตลอด เพราะมีแค่ผมคนเดียว แต่ก็จะมีแปลงใกล้ ๆ ที่เค้าเอาไปผักขายที่ตลาดอินทรีย์ในเมือง เค้าขายไม่หมดอยู่แล้ว เราก็ไปรับของเค้ามา...”

หลังจากได้ผัก (อาจรวมถึงผลไม้ในบางครั้ง) ตามปริมาณที่ต้องการในช่วงเย็นก็จะนำมาบรรจุใส่กล่องพลาสติกซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ขนาด และใช้การประมาณราคาผลผลิตแต่ละชนิดที่บรรจุในกล่องตามค่าใช้จ่ายที่ได้ตกลงไว้กับผู้บริโภคโดยไม่มีการชั่งน้ำหนัก และเนื่องจากในปัจจุบันมีเพียงคุณอดิศักดิ์ที่เป็นสมาชิกเกษตรกรเพียงรายเดียวของโครงการ ประกอบกับจำนวนสมาชิกผู้บริโภคที่ไม่มากนัก จึงไม่มีการบันทึกข้อมูลในการจัดการผลผลิตที่จัดส่งให้แก่ผู้บริโภคในแต่ละครั้ง ดังที่ผู้ให้ข้อมูลหลักกล่าวว่า

“...เมื่อก่อนก็ใช้กล่องโฟมแหละ แต่ทุกวันนี้เปลี่ยนมาใช้กล่องพลาสติก เพราะกล่องโฟมพอใช้ ๆ ไปแล้วมันดูเก่า แต่ก็คิดอยู่เหมือนกันว่า อยากจะให้เป็น กล่องสานที่ชาวบ้านเค้าสานกันนะ ทำให้มีฝาปิด จะได้ใส่ผักไปได้เลย แล้วกล่องแต่ละขนาดที่ใช้อยู่ตอนนี้ถ้าดูรวม ๆ มันจะคล้าย ๆ กัน จะต่างกันนิดหน่อยก็ตรงที่ผลผลิตด้านในมากกว่า ซึ่งจริง ๆ เราก็ไม่ได้ชั่งน้ำหนักหรอก ใช้กะเอา เมื่อก่อนก็เคยชั่ง แต่หลัง ๆ พอทำบ่อยเลยกะได้ แล้วก็ใช้จำเอาว่าใครชอบอะไร ไม่ชอบอะไร อาทิตย์ที่แล้วส่งอะไรไปให้ใครบ้าง...”

หลังจากจัดเตรียมผลผลิตสำหรับการจัดส่งแก่ผู้บริโภคเสร็จสิ้นในช่วงค่ำของวันอังคาร ก็จะนำกล่องผักไปส่งตามบ้านของผู้บริโภคซึ่งอยู่บริเวณตัวเมืองเชียงใหม่ในตอนเช้าของวันพุธ ซึ่งใช้เวลาในการเดินทางประมาณ 1 ชั่วโมง โดยสมาชิกจะนำกล่องเปล่าซึ่งเป็นกล่องที่ได้รับจากครั้งก่อนมาวางไว้หน้าบ้าน ซึ่งคุณอดิศักดิ์จะเก็บกล่องดังกล่าวและนำกล่องที่บรรจุผักวางไว้แทนที่ แต่หากวันไหนที่สมาชิกไม่สะดวกในการรับผลผลิต ก็สามารถที่จะติดต่อเพื่อขอเลื่อนออกไปได้

สรุปได้ว่า สมาชิกเกษตรกรของโครงการแม่ทาออร์แกนิก จะเก็บเกี่ยวและจัดส่งผลผลิตให้แก่สมาชิกผู้บริโภครายละ 1 ครั้ง โดยมีการนำผลผลิตจากแปลง

ข้างเคียงที่ผลิตตามแนวทางของเกษตรกรอินทรีย์เข้ามาร่วมในการจัดส่งด้วย เนื่องจากสมาชิกเกษตรกรของโครงการที่มีเพียง 1 รายในปัจจุบัน ไม่สามารถผลิตผลผลิตได้เพียงพอต่อจำนวนสมาชิกผู้บริโภค

2. ด้านการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค

เนื่องจากผู้บริโภคส่วนใหญ่ของโครงการแม่ทออร์แกนิกเป็นชาวต่างชาติ ทำให้ข้อตกลงระหว่างเกษตรกรและผู้บริโภคในระยะยาวอาจไม่เหมาะสมกับโครงการ จึงมีเพียงการกำหนดราคาตามปริมาณผักที่ผู้บริโภคต้องการในแต่ละสัปดาห์ โดยแบ่งเป็นค่าผักและค่าจัดการครั้งต่อครั้ง ทั้งนี้ในการจัดส่งผักให้แก่ผู้บริโภคครั้งแรก ทางโครงการจะขอเก็บค่ากล่องพลาสติกที่บรรจุผักเป็นเงิน 150 บาท เพื่อใช้ในการหมุนเวียนรับผักในครั้งต่อ ๆ ไป ดังที่ผู้ให้ข้อมูลหลักกล่าวว่า

“...ผักเราจะมี 3 ขนาด กล่องเล็ก 200 กลาง 250 ใหญ่ 300 ก็จะแบ่งเป็นค่าผักกับค่าบริหารจัดการ ผมก็ทำบัญชีง่าย ๆ ว่าซื้อผักมาเท่าไรขายได้เท่าไร จ่ายค่าน้ำมันไปเท่าไร ที่เหลือก็เป็นการบริหารจัดการทั้งหมด อาศัยตรรกะง่าย ๆ ไม่ได้คิดอะไรมาก แล้วแต่ว่าใครจะเลือกขนาดไหน และก็ไม่ได้ มีการทำสัญญาอะไรกันหรอก จะใช้ความเชื่อใจ เกรงใจกันมากกว่า...”

หากมีผู้บริโภคสนใจที่จะเข้าร่วมเป็นสมาชิกกับทางโครงการ จะมีการชี้แจงทำความเข้าใจเกี่ยวกับชนิดผักที่จะได้รับในแต่ละช่วง ซึ่งเป็นไปตามแนวทางการผลิตของโครงการที่มุ่งเน้นการปลูกผักตามฤดูกาลโดยไม่ใช้สารเคมี และจะให้ผู้บริโภคได้ทดลองรับผัก 1 - 2 ครั้งเพื่อทราบถึงความเหมาะสมของชนิดและปริมาณผักที่ต้องการ แล้วจึงค่อยตกลง เป็นสมาชิกกับทางโครงการโดยการพูดคุย ไม่มีการทำสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษร ดังที่ผู้ให้ข้อมูลหลักกล่าวว่า

“...เรามีให้เค้าลองดูก่อนนะ สักครั้งสองครั้ง ว่าโอเคมั้ย ถ้าได้ผักประมาณนี้บางคนเค้าก็จะบอกว่าชอบผักอะไร หรือไม่เอาผักอะไรบ้าง เราก็จะอาศัยจำเอา เพราะว่าสมาชิกเราไม่ได้เยอะมาก ...”

จากการที่โครงการแม่ทออร์แกนิกมีสมาชิกเกษตรกรเพียง 1 ราย ส่งผลให้ต้องดำเนินการในการผลิตและการจัดการผลผลิตด้วยตัวเองทั้งหมด ในแง่หนึ่งอาจทำให้มีผลผลิตไม่เพียงพอต่อการจัดส่งให้แก่ผู้บริโภคดังที่ได้กล่าวไปข้างต้น แต่ในอีกทางหนึ่งกลับส่งผลดีต่อความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค เนื่องจากเกษตรกรเป็นผู้ติดต่อโดยตรงกับผู้บริโภค ทั้งจากทางโทรศัพท์ อีเมล รวมถึงการจัดส่ง ทำให้ผู้บริโภคได้มีโอกาสในการทำความรู้จักพบปะพูดคุยกับเกษตรกรอย่างสม่ำเสมอ ดังที่ผู้ให้ข้อมูลหลักเล่าถึงความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น ว่า

“...เท่าที่เห็นตอนไปส่งผักเค้าก็ดูสนุกกับการที่จะได้ลุ้นว่าข้างในกล่องมีอะไร มันทำให้มีการปฏิสัมพันธ์กัน เจอกัน คุยกันตลอด เราเกื้อกูลกัน เหมือนแบบเป็นเพื่อนกันซะมากกว่า แล้วการที่เกษตรกร 1 คน ดูแลผู้บริโภครวม 10 คน อารมณ์แบบนี้ผมว่ามันน่ารักดีนะ เรายังดูแลกัน คนปลูกก็ดูแลคนกิน ผลิตอาหารที่ปลอดภัย คนกินก็ช่วยดูแลคนปลูก ช่วยสนับสนุนเรื่องค่าใช้จ่ายอะไรอย่างนี้...”

นอกจากนี้ ยังได้กล่าวถึงความสำคัญของการสื่อสารระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภคที่เป็นปัจจัยสำคัญในการทำให้การดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนประสบความสำเร็จ โดยได้กล่าวว่า

“...การสื่อสารนี้เป็นอะไรที่สำคัญมาก ๆ เลยนะ เพราะมันต้องสร้างความเข้าใจระหว่างกัน แล้วที่นี้พอเข้าใจกันมันก็จะทำให้มีการปรับตัวเข้าหากัน ปรับกันคนละครึ่งทาง โดยที่เกษตรกรอาจจะต้องมีการปรับการผลิตให้สอดคล้องกับผู้บริโภคบ้าง แล้วผู้บริโภครู้ก็ต้องครึ่ง ๆ กับเรา อาจจะไม่ได้อย่างที่ต้องการทั้งหมด ส่วนเรื่องความเชื่อใจที่จะเกิดขึ้นได้ ก็มาจากการสื่อสาร การพูดคุยกันนี้แหละ อย่างทุกวันนี้ผู้บริโภคเค้าได้รับรู้ข้อมูล ได้เห็นเราทำ เค้าก็เชื่อใจ ทำให้ไม่ได้มีการถามถึงเรื่องมาตรฐานเกษตรอินทรีย์จากทางโครงการ...”

สรุปได้ว่า โครงการแม่ทาออร์แกนิก เชื่อมโยงความสัมพันธ์โดยตรงระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค ด้วยการที่สมาชิกเกษตรกรเพียงรายเดียวของโครงการในปัจจุบันต้องดำเนินการในการผลิต และการจัดการผลผลิต รวมถึงการจัดส่งแก่ผู้บริโภคด้วยตนเอง ซึ่งส่งผลต่อการที่สมาชิกผู้บริโภคได้มีโอกาสในการทำความรู้จัก พบปะพูดคุยกับเกษตรกรอย่างสม่ำเสมอทำให้เกิดเป็นความเชื่อใจซึ่งกันและกัน

3. ด้านการจัดการโครงการ การจัดการของโครงการแม่ทาออร์แกนิก แบ่งได้เป็น 2 ส่วน ได้แก่ การจัดการด้านการดำเนินงาน และการจัดการด้านการเงิน โดยมีรายละเอียดดังนี้

3.1 การจัดการด้านการดำเนินงาน ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น โครงการแม่ทาออร์แกนิกในปัจจุบันจะบริหารจัดการและดำเนินการโดยคุณอดิศักดิ์ กำเพ็ญ ซึ่งเป็นสมาชิกเกษตรกรเพียงรายเดียวของโครงการ โดยอาศัยประสบการณ์ในการจัดการโครงการที่ดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนมาก่อนหน้าในชื่อ *กลุ่มกัลยาณมิตร* มาเป็นแนวทางการดำเนินงานโดยมองว่าการดำเนินงานของโครงการแม่ทาออร์แกนิกส์ เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม

วิสาหกิจแม่ทออร์แกนิก ซึ่งมีการดำเนินงานที่หลากหลาย รวมถึงเป็นการช่วยสนับสนุนการขับเคลื่อนการทำเกษตรอินทรีย์ของชุมชนแม่ทออีกทางหนึ่งด้วย ดังที่กล่าวว่า

“...อย่าง CSA มันเป็นโจทย์เป็นการทำให้ชุมชนอยู่ดีกินดี สหกรณ์การเกษตรยั่งยืนแม่ทอ ก็เป็นส่วนหนึ่ง คือมันเป็นสถาบันพัฒนาทรัพยากรและเกษตรกรรมยั่งยืนเป็นร่มใหญ่ แล้วตอนนี้เราก็เป็นกลุ่มแม่ทออร์แกนิกที่เป็นรูปแบบของวิสาหกิจ มีสมาชิกอยู่ 4 คน ตอนหลังนี่ก็มาทำร้านค้าแพคเกจ ซึ่งเราอยากให้เป็นพื้นที่สาธารณะ เป็นที่เรียนรู้ และก็มีอาสาสมัครเข้ามาสอนการทำอาหารนั่นนี่นั่น คือเราเข้าใจว่ายุคสมัยมันเปลี่ยนไปแล้ว โลกมันเปลี่ยนไปเร็วมากเลย เราก็พยายามปรับตัว แล้ว CSA มันก็เป็นอีกหนึ่งรูปแบบของการตลาด เพราะรูปแบบที่เราทำมันหลากหลาย ทั้งส่งห้าง ส่งตลาดนัด ส่งตรง ที่สำคัญคือเราต้องทำฐานของเราให้แข็งแรงก่อน...”

นอกจากนี้ ทางโครงการยังไม่มีการวางแผนการดำเนินงานในระยะยาว โดยรอให้มีความพร้อมมากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน จึงจะพิจารณาถึงแนวทางการดำเนินงานในระยะต่อไป ดังที่กล่าวว่า

“...ก็วางไว้ว่าในปี 2 ปีนี้ คงยังไม่ได้มีมาตรการหรือแผนอะไรที่จะเพิ่มสมาชิกให้มากขึ้น จนกว่าจะมีคนสนใจเริ่มอยากทำจริง ๆ จัง ๆ แล้วค่อยมาคุยกันว่าควรจะเริ่มขยับมัย ควรจะไปทิศทางไหน ผมยังเชื่อมั่นว่ามันน่าจะทำได้ เพราะ CSA มันตอบโจทย์เศรษฐกิจสังคม สิ่งแวดล้อมได้หมด แต่ตอนนี้คงต้องรอก่อน เพราะว่าเราไม่มีผลผลิตมากพอ เราไม่อยากจะแบบลวก ๆ อยากจะผลิตให้ดีที่สุด ตอนนี่ก็ทำเท่าที่ทำอยู่ให้มันดี ให้คนก็รู้จักมากขึ้น แล้วทุกวันนี้ก็ถือว่าโอเคกว่าเมื่อก่อนนะ เพราะเริ่มมีคนเข้าใจ เริ่มมีการสื่อสารเรื่องนี้มากขึ้น...”

สรุปได้ว่า การจัดการด้านการดำเนินงานของโครงการแม่ทออร์แกนิก จะอยู่บนหลักการของแนวคิดเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน โดยอาศัยแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนที่เคยดำเนินงานมาก่อนหน้า มาเป็นแนวทางในการดำเนินงานโครงการแต่ยังไม่ได้ มีการวางแผนการดำเนินงานในระยะยาว เนื่องจากฐานการผลิตที่มีอยู่ยังไม่เพียงพอต่อการขยายตัวของโครงการ

3.2 การจัดการด้านการเงิน เนื่องจากจำนวนสมาชิกของโครงการที่มีไม่มากนัก ประกอบกับความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกเกษตรกรและผู้บริโภคที่เป็นไปอย่างใกล้ชิด การจัดการด้านการเงินของโครงการจึงอาจไม่ได้เป็นไปอย่างเป็นระบบมากนัก แต่อาศัยความไว้วางใจซึ่งกันในการดำเนินงานด้านการเงินเป็นสำคัญ ดังที่ผู้ให้ข้อมูลหลักกล่าวว่า

“...ตอนนี้ระบบเงินก็ไม่ได้ซีเรียส บางคนก็จ่ายล่วงหน้า 1 เดือน บางคนรับผักไปแล้ว 3 เดือน ค่อยจ่ายก็ยังมี เพราะว่าเรามีเงินส่วนหนึ่งที่ยังพอจะหมุนได้ แต่ถ้าทำเป็นระบบได้จะดีมาก ตอนนี้นั้นยังไม่ถึงขั้นต้องทำแบบนั้น เพราะสมาชิกที่มีอยู่ไม่ได้มากมายอะไร แล้วผมก็เป็นคนไปส่งผักเอง บางคนเค้าก็จะใส่เงินไว้ในกล่องตอนที่ เราเอากล่องผักไปเปลี่ยน บางคนโอนมาก็มี...”

สรุปได้ว่า การจัดการด้านการเงินของโครงการแม่ทาออร์แกนิก อาศัยความใกล้ชิด และความไว้วางใจซึ่งกันระหว่างสมาชิกเกษตรกรกับผู้บริโภคเป็นสำคัญจึงมีความยืดหยุ่นได้ตามความสะดวกของสมาชิกโครงการ

ดังจะเห็นได้ว่า โครงการแม่ทาออร์แกนิกเป็นโครงการที่ดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ที่ให้ความสำคัญต่อความปลอดภัยของผลผลิตทางการเกษตร และความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม ซึ่งเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภคอย่างใกล้ชิด เนื่องจากสมาชิกเกษตรกรเพียงรายเดียวของโครงการ เป็นผู้ดำเนินการในการผลิตไปจนถึงการจัดส่งผลผลิตให้แก่ผู้บริโภคด้วยตัวเองทั้งหมด จึงทำให้มีโอกาสในการพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนกับผู้บริโภคอยู่อย่างสม่ำเสมอ ทำให้เกิดเป็นความเชื่อใจต่อกัน และส่งผลให้การดำเนินงานเป็นไปในลักษณะของการดูแลและการแบ่งปันซึ่งกันและกัน รวมถึงทำให้เกิดความยืดหยุ่นในการจัดการด้านการเงินอีกด้วย

3. โครงการตะกร้าปันผัก กรุงเทพมหานคร

3.1 บริบทของโครงการตะกร้าปันผัก

โครงการตะกร้าปันผัก เป็นโครงการที่ดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรผู้ผลิตผลผลิตทางการเกษตรตามแนวทางของเกษตรอินทรีย์จากหลายพื้นที่ของประเทศ กับผู้บริโภคในกรุงเทพมหานคร และปริมณฑล ดำเนินการโดยคุณพอทิพย์ เพชรโพธิ์ (ป้าหน้อย) ซึ่งประกอบธุรกิจหลักเกี่ยวกับอาหารที่ปลอดภัยต่อผู้บริโภค รวมถึงใส่ใจต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม ภายใต้ชื่อบริษัท เฮลท์มี เฮลท์ดี เดลิเวอรี่ จำกัด ซึ่งประกอบด้วย Health Me Delivery ที่ดำเนินการเกี่ยวกับการจำหน่ายสินค้าอาหารปลอดสารเคมี ทั้งอาหารสด เช่น เนื้อหมู เนื้อไก่ ไข่ไก่ ผัก ผลไม้ต่าง ๆ รวมถึงอาหารปิ่นโตตามฤดูกาลที่บริการจัดส่งถึงบ้าน และ Health Me Shop ร้านอาหารมังสวิรัตินี้มีการให้บริการอาหารปิ่นโตเพื่อสุขภาพ หรือสำหรับผู้ป่วย ที่ต้องการอาหารเฉพาะอีกด้วย

สถานที่ดำเนินงานของโครงการตะกร้าปันผักอยู่บริเวณซอยราษฎร์บูรณะ 30 แขวงราษฎร์บูรณะ เขตราษฎร์บูรณะ กรุงเทพมหานคร โดยเป็นสถานที่เดียวกันกับสถานที่ดำเนินงาน

ของ Health Me Delivery และ Health Me Shop ปัจจุบันโครงการรับผลผลิตทางการเกษตรจากกลุ่มเกษตรกรจำนวน 5 กลุ่ม และมีสมาชิกผู้บริโภคประมาณ 100 ราย

3.2 การดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนของโครงการตะกร้าปันผัก

3.2.1 การก่อตั้งโครงการ โครงการตะกร้าปันผัก เริ่มดำเนินการในปี พ.ศ.2556 โดยมีจุดเริ่มต้นมาจากการที่บริษัท เฮลท์มี เฮลท์ดี เดลิเวอรี่ จำกัด ได้เข้าร่วมโครงการเกี่ยวกับการขับเคลื่อนการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน สนับสนุนงบประมาณโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) จากการประสานงานของสำนักพิมพ์สวนเงินมีมาซึ่งเคยร่วมงานกันมาก่อนหน้า ดังที่ผู้ให้ข้อมูลหลักเล่าว่า

“...เริ่มแรกเลยนะ ข้าไม่ได้รับทำเอง ของสวนเงินเค้าทดลองทำเล็ก ๆ ตอนนั้นเค้าก็ไม่ได้ใช้คำว่า CSA นะ เค้าก็หาสมาชิกเอง ทำประชาสัมพันธ์เอง คุยกับผู้บริโภคไปทำ farm visit ทำอะไรของเค้าเอง ประเด็นคือทำยังไงเกษตรกรจะส่งของไปถึงผู้บริโภค เค้าก็เลยหันมามอง อ้าว ข้ามีรถห้องเย็น 2 คัน งั้นหนูฝากส่งผักได้มัย เราก็บอก ได้สิ ก็แค่ส่งให้เค้าเฉย ๆ แล้วตอนหลังเค้าก็ขยายโครงการโดยได้รับงบจาก สสส. ก็มี 6 ที่ ที่เข้าร่วม หนึ่งในนั้นก็มีเฮลท์มีด้วย แล้วมันคงเป็นความจับพลัดจับผลู เพราะมีป่าคนเดียวที่ไม่ได้เป็นเกษตรกร เรียกว่าเป็นคนกลาง แต่อีก 5 กลุ่ม เค้าเป็นเกษตรกรเองเลย แต่ตอนนี้ก็ 5 กลุ่ม ที่ว่าเนี่ย เค้าไม่ได้ทำแล้วละ ตอนนั้นที่เราตกลงเข้าร่วมโครงการก็เพราะว่า หนึ่ง เรามีรถ อันที่สองคือ ลูกค้าเราที่เป็นสมาชิกอยู่กับเฮลท์มี เค้าเคยซั้มนม ซั้มน้ำเต้าหู้ ซั้ข้าว เค้าก็จะได้รับผักไปด้วยเลย เพราะก่อนหน้านี้เราไม่มีผักส่งให้เค้า...”

สรุปได้ว่า โครงการตะกร้าปันผัก ก่อตั้งขึ้นเพื่อดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ควบคู่ไปกับการดำเนินงานของบริษัท เฮลท์มี เฮลท์ดี เดลิเวอรี่ จำกัด ซึ่งประกอบธุรกิจเกี่ยวกับการจัดส่งสินค้าประเภทอาหารปลอดภัย ด้วยการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) จากการประสานงานของสำนักพิมพ์สวนเงินมีมาซึ่งเคยร่วมงานกันมาก่อนหน้า

3.2.2 การดำเนินงานของโครงการตะกร้าปันผัก การดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนของโครงการตะกร้าปันผัก แบ่งออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ ด้านการผลิตและการจัดการผลผลิต ด้านการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค และด้านการจัดการโครงการ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ด้านการผลิตและการจัดการผลผลิต

1.1 การผลิต โครงการตะกร้าปันผัก เป็นโครงการที่ดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ซึ่งไม่ได้ดำเนินการผลิตด้วยตัวเอง แต่จัดหาผลผลิตทางการเกษตรที่ผลิตด้วยวิธีการตามแนวทางของเกษตรกรอินทรีย์จากแหล่งผลิตต่าง ๆ มาจัดส่งให้แก่ผู้บริโภค โดยในปัจจุบันรับผลผลิตจากกลุ่มเกษตรกรและองค์กรที่ดำเนินงานเกี่ยวกับการจัดการผลผลิตทางการเกษตร จำนวน 5 ราย ได้แก่ 1. กลุ่มเกษตรกรหนองเสือ จังหวัดอ่างทอง 2. กลุ่มเกษตรกรสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา 3. บริษัทกรีนแพลนท์ อินเตอร์ จำกัด จังหวัดฉะเชิงเทรา 4. มูลนิธิเอ็มโอเอไทย จังหวัดลพบุรี 5. King Fresh Farm เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร ซึ่งการรับผลผลิตทางการเกษตรจากกลุ่มและองค์กรข้างต้น ส่งผลให้ทางโครงการมีผลผลิตทางการเกษตรที่หลากหลายสำหรับจัดส่งให้แก่สมาชิกผู้บริโภค โดยมีทั้งผักสวนครัวผักสลัด และผักพื้นบ้านตามฤดูกาล นอกจากนี้ในบางช่วงยังมีผลไม้ตามฤดูกาลอีกด้วย

สรุปได้ว่า โครงการตะกร้าปันผักไม่มีการดำเนินการในการผลิตผลผลิตทางการเกษตร แต่จัดหาจากกลุ่มเกษตรกรและองค์กรที่ดำเนินงานเกี่ยวกับการจัดการผลผลิตทางการเกษตรที่ผลิตตามแนวทางของเกษตรกรอินทรีย์ โดยอาจไม่จำเป็นต้องมีการรับรองมาตรฐานทางการเกษตร แต่ทางโครงการหรือผู้บริโภคต้องสามารถตรวจสอบวิธีการผลิตของผลผลิตนั้น ๆ ได้

1.2 การจัดการผลผลิต เนื่องจากโครงการตะกร้าปันผักดำเนินการควบคู่ไปกับ Health Me Delivery ซึ่งมีการจัดส่งสินค้าให้แก่สมาชิกตามเส้นทางต่าง ๆ สัปดาห์ละ 6 วัน ตั้งแต่วันจันทร์ถึงวันเสาร์ โดยมีรถขนส่งเป็นรถห้องเย็น จำนวน 2 คัน ทำให้การจัดการผลผลิตเพื่อจัดส่งให้สมาชิกผู้บริโภคของโครงการเป็นไปตามเงื่อนไขดังกล่าว โดยในแต่ละวันจะมีการจัดผักใส่ตะกร้าในช่วงบ่าย เพื่อจัดส่งให้แก่สมาชิกในเช้าวันถัดไป ดังที่ผู้ให้ข้อมูลหลักอธิบายว่า

“...เราใช้เป็นตะกร้ากระจุกที่มีหู แล้วก็มัลล่องกระดาษ แล้วก็ป็นถุงกระดาษ แล้วแต่ความสะดวกของสมาชิก คือ ถ้าเป็นตะกร้าต้องมีค้ำมัดจำ บางคนบอกไม่มีมัดจำได้ไหมก็ได้ ก็ใส่กล่องกระดาษให้ แต่บางทีเค้าก็รู้สึกว่าการกล่องกระดาษมันท้อหอบ เค้าก็เอาถุงกระดาษใส่น้ำตาลใบใหญ่ใส่ก็ได้ แล้วก็ใช้ใบตองเป็นระบบในการรักษาความสด แล้วพอดีเรามี รถห้องเย็นอยู่แล้วเลยไม่ค่อยมีปัญหาตรงนี้...”

การจัดผักใส่ตะกร้าจะดำเนินการในห้องเย็นและมีการแบ่งหน้าที่ในแต่ละขั้นตอน ส่วนน้ำหนักผักอาจมีการยืดหยุ่นบ้างตามลักษณะของผักแต่ละชนิด นอกจากนี้ยังมีการบันทึกข้อมูลผักที่ได้รับในแต่ละสัปดาห์ของผู้บริโภคแต่ละราย ดังที่ผู้ให้ข้อมูลหลักกล่าวว่า

“...ฝักส่วนใหญ่ก็ต้องตัดตกแต่งก่อนลงตะกร้า แต่บางทีก็ไม่ต้องทำอะไรเลย แค่ก่าอย่างเดียว แล้วเราจะแบ่งกันนะว่าใครทำอะไร เพื่อที่ได้ลดความผิดพลาดในแต่ละขั้นตอน โดยที่เราก็มั่นใจไว้ว่าอาทิตย์นี้คนไหนได้รับอะไรไปบ้าง น้ำหนักมากน้อยเท่าไร เพราะเราก็มีการยืดหยุ่นบ้างนะ...”

สรุปได้ว่า โครงการตะกร้าปันผัก มีการจัดการผลผลิตทางการเกษตรที่ได้รับจากแหล่งผลิตต่าง ๆ และจัดส่งให้แก่ผู้บริโภคสัปดาห์ละ 6 วัน ผাগไปกับรถห้องเย็นของ Health Me Delivery โดยจะมีการจัดผักใส่ภาชนะบรรจุซึ่งมีทั้งตะกร้าสาน กล่องกระดาษ ถูกระดาษ และมีการชั่งน้ำหนัก รวมถึงบันทึกข้อมูลผักที่ผู้บริโภคแต่ละรายได้รับในแต่ละสัปดาห์ เพื่อเป็นข้อมูลในการจัดการเกี่ยวกับน้ำหนักและชนิดผักที่ผู้บริโภคแต่ละรายจะได้รับในครั้งต่อไป เนื่องจากน้ำหนักผักที่ผู้บริโภคได้รับในแต่ละครั้งจะมีความยืดหยุ่นไปตามลักษณะของผักที่ได้รับ

2. ด้านการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค โครงการตะกร้าปันผักทำหน้าที่คล้ายเป็นคนกลางที่เชื่อมโยงระหว่างเกษตรกรกับสมาชิกผู้บริโภค ด้วยข้อตกลงในการจ่ายเงินล่วงหน้าเพื่อที่จะได้รับการจัดส่งผลผลิตทางการเกษตรที่ผลิตตามแนวทางเกษตรอินทรีย์จากแหล่งผลิตต่าง ๆ ที่โครงการเป็นผู้จัดหา จำนวน 1 ครั้งต่อสัปดาห์ โดยผู้ให้ข้อมูลหลักได้เล่าถึงการชักชวนสมาชิก Health Me Delivery ให้เข้าร่วมโครงการในระยะแรกของการดำเนินงาน โดยกล่าวว่า

“...พอเริ่มทำ CSA เราก็คุยกับสมาชิก Health Me Delivery ตอนนั้นก็ประมาณ 200 คนได้นะ เราต้องติดต่อเค้าทุกวันอาทิตย์อยู่แล้ว สมมุติวันจันทร์ถึงวันเสาร์เมืองมีสมาชิกอยู่ 30 คน เราก็จะถามเค้าทุกวันจันทร์ว่าเค้าจะเอาอะไรบ้าง เค้าก็จะบอกว่าเอานม เอาไข่ เราก็คุยต่อว่าถ้ามีโครงการนี้ เอามั้ย แต่ก็จะมีแต่ผักนะ เป็นผักออแกนิกส์ ต้องรับอย่างน้อย 12 สัปดาห์ แล้วต้องเก็บเงินก่อนนะ ตอนนั้นก็ต้องไลโทรทุกคน มันยังไม่มีไลน์ ไม่มีเฟซบุ๊ก ถ้าใครสนใจ เราก็จะเอาเอกสารไปให้เค้า แล้วก็เล่ารายละเอียดให้เค้าฟัง ช่วงนั้นจำได้ว่าจาก 200 คน มีคนสนใจมาเข้าร่วมโครงการอยู่ 12 คน...”

ผู้บริโภคที่สนใจเข้าร่วมเป็นสมาชิกกับทางโครงการ สามารถเลือกรับผักได้ตามปริมาณที่เหมาะสม แบ่งเป็น 2 ขนาด ได้แก่ ตะกร้าผักชุดเล็ก (น้ำหนักประมาณ 3 กิโลกรัม) และตะกร้าผักชุดใหญ่ (น้ำหนักประมาณ 5 กิโลกรัม) โดยมีค่าใช้จ่ายแตกต่างกันไปตามระยะเวลาในการเป็นสมาชิก รายละเอียด ดังนี้

	12 ครั้ง	24 ครั้ง	36 ครั้ง
ตะกร้าผักชุดเล็ก	4,800 บาท	8,400 บาท	12,600 บาท
ตะกร้าผักชุดใหญ่	7,800 บาท	14,400 บาท	21,600 บาท

นอกจากค่าผักข้างต้น จะมีค่าใช้จ่ายเพิ่มเติมเป็นค่ามัดจำตะกร้า 500 บาท และค่าจัดส่งซึ่งจะขึ้นอยู่กับเขตพื้นที่และระยะทางในการขนส่ง โดยมีที่ตั้งโครงการเป็นจุดเริ่มต้น มีอัตราระหว่าง 40 - 90 บาท เช่น บางขุนเทียน 40 บาท คลองเตย 50 บาท ลาดพร้าว 70 บาท หนองจอก 90 บาท ดังที่ผู้ให้ข้อมูลหลักได้อธิบายถึงรายละเอียดในการดำเนินงานดังกล่าว ว่า

“...เราต้องคิดต้นทุน ซึ่งอันนี้แหละที่เกษตรกรเค้าไม่ได้คิด เราคิดแม้กระทั่ง ใบตองที่ห่อ เราคำนวณหมดเลย ต้นทุนของผักเท่านี้ ค่าห้องแอร์เท่านี้ ค่าแรงรายวันเท่านี้ จะคิดราคา ต่อกล่องเท่านี้ ออกมาเฉลี่ย 12 สัปดาห์ ตกไซส์เล็ก 3 โลครึ่ง ไซส์ใหญ่ 5 โล ซึ่งเป็นราคาที่คำนวณแล้ว ว่าไม่ขาดทุน แต่ต้องมีประมาณ 80 ตะกร้า ถ้าต่ำกว่า 80 นี้เราขาดทุน แล้วค่าส่งเราก็คิดตามเขต เราเอาตรงนี้เป็นศูนย์กลาง หรือถ้าใครอยู่เขตเรา ก็ค่าขนส่ง 40 บาทต่อครั้งเลย อยู่ไกลที่สุดก็ลาดกระบัง กับทางคลองรังสิต 90 บาท...”

ก่อนเข้าร่วมเป็นสมาชิกกับทางโครงการ ผู้บริโภคจะได้รับการชี้แจง รายละเอียดเกี่ยวกับแนวทางการผลิตของเกษตรกรที่จัดส่งผลผลิตให้กับโครงการ ซึ่งเป็นการผลิตตามแนวทางของเกษตรอินทรีย์ ส่งผลให้ผลผลิตที่ผู้บริโภคจะได้รับในแต่ละสัปดาห์เป็นผลผลิตที่สามารถเพาะปลูกได้ตามฤดูกาล โดยผู้บริโภคสามารถระบุชนิดผักที่ไม่ต้องการได้ นอกจากนี้ในบางสัปดาห์ที่ผู้บริโภคไม่สะดวกยังสามารถแจ้งรับตะกร้าผักได้ล่วงหน้า 1 สัปดาห์ ดังที่ผู้ให้ข้อมูลหลัก อธิบายว่า

“...เราไม่มีให้เลือกชนิดผักนะ เราจะบอกเลยว่ามีผักพื้นบ้าน ผักตามฤดูกาล ช่วงนี้จะมีผักอะไร เราก็จะบอกไป ก็มีที่เค้าบอกว่าให้ช่วยลิสต์รายการผักให้หน่อย เราลิสต์ไม่ได้หรอก เพราะว่าไม่รู้ว่าจะมีอะไรมา แต่ป้าก็จะมาให้เขียนเลยนะว่าเค้าไม่เอาผักอะไรบ้าง เขียนมาเลย ว่าแพ้อะไรบ้าง เราจะไม่พูดว่าจะไม่กินอะไร เราจะถามว่า แพ้อะไร เพราะว่าบางคนไม่กินสายบัว ป้าเคยคุยจนเค้ายอมกินสายบัวเลยนะ พอลองกิน เค้าบอกอร่อย อันนี้ก็เป็นการทำที่เค้าเปิดมากขึ้น ในเรื่องของการกิน และอีกเรื่องหนึ่งคือ ถ้าเกิดเค้าไม่อยู่ไม่ต้องรับ เว้นไป ก่อนได้ มันต้องยึดหยุ่น แต่ก็ต้องแจ้งล่วงหน้าซักอาทิตย์นึงนะ แต่ถ้าสมมุติว่าไม่อยู่แล้วเรา จัดผัก ไปแล้ว แจ้งไม่ทัน เรามีให้บริจาค

เข้าตู้ให้หายหิวที่ตั้งอยู่หน้าร้านเรา หรือไม่เราก็บริจาคให้กับมูลนิธิที่อยู่แถวนั้น ที่น่ารักก็คือบางที่ ผู้บริโภคเค้าก็มีฝากของ เช่น รองเท้า เสื้อผ้า ฝากมากับรถส่งผัก ให้เราเอาไปบริจาคให้ที่...”

การดำเนินการในการสร้างการรับรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับการผลิต และผลผลิตทางการเกษตร นับเป็นสิ่งสำคัญในการเชื่อมโยงให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค ดังที่ผู้ให้ข้อมูลหลักกล่าวว่า

“...พอเริ่มมีผู้บริโภคสนใจเข้าร่วมเป็นสมาชิก ก็เลยทำโปรแกรมให้เห็นว่า มันต้องทำอะไร ที่ว่าได้งบประมาณจาก สสส. ก็เอามาใช้จ่ายกับพวกนี้แหละ อันนี้ป่าก็ต้องทำเรื่อง กิจกรรม เช่น จะกินผักพื้นบ้านทำอะไร ก็เชิญเกษตรกรเข้ามาที่นี่ แล้วก็เชิญผู้บริโภคมา แล้วก็เอา อาหาร เอาผักที่ส่งในตระกร้า เช่น สายบัว หน่อข้าวอ่อน ใบชะมวง อะไรพวกนี้เอามาทำอาหาร เพื่อที่จะบอกกับผู้บริโภคว่า ถ้าคุณได้ใบชะมวงไป จะเอาไปทำอะไรกิน แล้วมันก็เป็นการทำให้เค้าได้ รู้จักกับเกษตรกรที่ปลูกผักให้เค้ากิน ได้รู้ด้วยว่าเค้าปลูกกันยังไง...”

ไม่เพียงแต่ในระยะเริ่มต้นที่ทางโครงการดำเนินการในการสื่อสารเพื่อสร้าง การรับรู้ดังกล่าว ในปัจจุบันยังมีการให้ข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับผลิตและผลผลิตที่จัดส่งแก่ ผู้บริโภคอย่างสม่ำเสมอผ่านทางไลน์ เพื่อให้ความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกร และผู้บริโภคดำเนินไป อย่างต่อเนื่อง อีกทั้งยังมีการจัดกิจกรรมให้ผู้บริโภคเดินทางไปเยี่ยมชม และเรียนรู้วิธีการในการผลิต ผลผลิตทางการเกษตรที่ตนเองได้รับจากโครงการ ดังที่ผู้ให้ข้อมูลหลักกล่าวว่า

“...เรามีกิจกรรมเรียกว่า *farm visit* ที่ให้ผู้บริโภคเดินทางไปเยี่ยม ไปดูว่า เกษตรกรเค้าทำอะไรยังไง กิจกรรมพวกนี้ เราทำทุกปีเลยนะ บางครั้งก็จะใช้วิธีสื่อสาร ส่งข่าวที่มัน ส่งผลกระทบในด้านลบต่อเกษตรกร อย่างช่วงนั้นเชียงรายเจอถนนขาด อะไรแบบนี้ เรายังจะส่งข่าว ให้เค้ารู้ตลอดว่า เนี่ย ที่เราไม่มีผัก หรือผักเราไม่สวย เพราะว่าตอนนี้เกษตรกรเค้าลำบาก เค้าก็จะรู้ว่า ใครเป็นใคร ส่งอะไรมา...”

สรุปได้ว่า โครงการตะกร้าปันผักทำหน้าที่เป็นคนกลางในการเชื่อมโยง ระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค โดยการสร้างการรับรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับการผลิตและผลผลิต ทางการผลิตอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้ความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรและผู้บริโภคดำเนินไปอย่าง ต่อเนื่อง ส่งผลให้เกิดความเชื่อใจระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการดำเนินงานตาม แนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน

3. ด้านการจัดการโครงการ การจัดการของโครงการตะกร้าปันผักแบ่งได้เป็น 2 ส่วน ได้แก่ การจัดการด้านการดำเนินงาน และการจัดการด้านการเงิน โดยมีรายละเอียดดังนี้

3.1 การจัดการด้านการดำเนินงาน โครงการตะกร้าปันผักดำเนินการโดยมีคุณพอทิพย์เป็นผู้รับผิดชอบหลักในการกำหนดแนวทางและข้อปลีกย่อยต่าง ๆ และเนื่องจากการที่ทางโครงการไม่ได้มีการดำเนินการในการผลิตผลผลิตทางการเกษตร แต่ทำหน้าที่เป็นคนกลางในการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค โดยอาศัยการจัดการผลผลิตจากแหล่งผลิตต่าง ๆ ทำให้ต้องมีการจัดการทั้งในด้านที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรและผู้บริโภคซึ่งผู้ให้ข้อมูลหลักเล่าถึงการจัดการโครงการในภาพรวม ว่า

“...คือเอาจริง ๆ ที่เห็นว่าต้องจัดการนู่นนี่นั่นหลายอย่าง มันก็ต่อยอดจากสิ่งที่เรามี กิจกรรมก็ค่อย ๆ เริ่ม ฐานเดิมเรามีอยู่แล้ว เรามีระบบโปรแกรมอยู่แล้ว เรามีเด็กจัดของได้ เรามีอะไรที่โอเค มันอาจจะมีปัญหาบ้าง เราก็ค่อยมาปรับจูนกันไป...”

ผู้ให้ข้อมูลหลักยังได้ยกตัวอย่างการจัดการในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกร ด้วยการนำระบบการบันทึกข้อมูลด้วยคอมพิวเตอร์มาใช้ โดยกล่าวว่า

“...ก่อนหน้าที่จะทำเอง เราก็ส่งของให้ทางสวนเงินมีมาอยู่ ที่เป็นโครงการคล้าย ๆ CSA แต่เค้าไม่ได้ใช้คำนี้ ตอนนั้นก็เลยทำให้เราได้รู้ปัญหาที่เกิดขึ้น พอเราเริ่มมาทำเองบ้างก็ต้องมีการจัดการหลายอย่าง เช่น เรื่องคอมพิวเตอร์ คือตอนนั้นเค้าให้เกษตรกรจัดการอะไรเองเลย ซึ่งเค้าก็ไม่ได้มีการ record ไม่ได้จดบันทึกอะไรเลย พอผู้บริโภค เค้าบอก อาทิตย์นี้ไม่เอาผักทองนะ แต่สรุปก็ได้ผักทอง เพราะว่าเกษตรกรเค้าไม่ได้มีการจดบันทึก คือเค้าไม่ถนัดที่ต้องจดบันทึกเหมือนอย่างที่เราทำ กำลังตัดกล้วยอยู่บางทีก็มีผู้บริโภคโทรมา ก็แบบว่าตอบกลับไปว่า ค่ะ ๆ ได้ค่ะ ตกลงเอาบวบด้วยนะ โอเค ๆ ปรากฏว่าลืม ไม่ส่งบวบให้เค้า ทางผู้บริโภคก็คิดว่าจ่ายตั้งค้ไปแล้วอยากได้บวบก็ไม่ได้ มันก็อาจทำให้ผู้บริโภคไม่ค่อยพอใจ พอปิดโครงการตรงนั้น ผู้บริโภคเค้าก็ไม่ต่อ...”

จากที่ได้กล่าวมาก่อนหน้า เกี่ยวกับการดำเนินงานของโครงการตะกร้าปันผักที่ดำเนินงานควบคู่ไปกับ Health Me Delivery ทำให้ต้องมีการจัดการเกี่ยวกับข้อมูลของสมาชิกผู้บริโภค โดยตั้งเป็นรหัสเพื่อทราบถึงรายละเอียดของสมาชิกแต่ละรายอย่างชัดเจน ดังที่ผู้ให้ข้อมูลหลักอธิบายว่า

“...เราจะตั้งเป็นรหัสเลย ยกตัวอย่างเช่น CP เพชรรัตน์ 70 ตัว C คือลูกค้า ตะกร้าปันผัก ตัว P นี้คือ personal หมายถึง คนที่ซื้อ หมู ไก่ นม ของเราซึ่งไม่เกี่ยวกับตะกร้าปันผัก ตัวเลขหลังชื่อจะเป็นค่าส่ง อย่างคุณเพชรรัตน์นี่ก็จะแปลว่า ค่าเป็นสมาชิก 2 แบบ คือ เป็นสมาชิก ตะกร้าปันผัก ขณะเดียวกันก็ซื้อหมู ไก่ นม ต่างหากด้วย โดยมีค่าส่ง 70 บาทต่อครั้ง ส่วนคนที่ เป็นสมาชิกตะกร้าปันผักอย่างเดียว ก็จะเป็นโค้ดรหัสที่เป็นตัว C แล้วก็จะไปซื้อ ตามด้วยราคาค่าส่ง...”

นอกจากนี้ผู้ให้ข้อมูลหลักยังได้กล่าวเพิ่มเติมเกี่ยวกับภาพรวมของการจัดการโครงการ ในแง่ของการดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน โดยกล่าวว่า

“...จริง ๆ ถ้าถามบ้า บ้าเองก็ไม่แน่ใจว่าเราจะใช้ CSA รีเปล่า แต่ก็คิดว่า มันอยู่ที่โมเดลของแต่ละที่นะ มันยืดหยุ่นได้ ถ้าจะมองในแง่ของการสนับสนุนเกษตรกร เราก็มีนะ อย่างที่เราทำก็คือคล้าย ๆ กับการประกันราคายกตัวอย่างเช่น มะนาว ถ้าเราตกลงราคาซื้อจากเกษตรกร 5 บาท ช่วงที่มะนาวราคาตกมาอยู่ที่ 3 บาท เราก็ยังซื้อเค้าที่ 5 บาท...”

สรุปได้ว่า โครงการตะกร้าปันผักมีแนวทางในการจัดการโครงการที่ช่วยแบ่งปันความเสี่ยงด้านการผลิตและการตลาดที่อาจเกิดขึ้นกับเกษตรกร รวมถึงมีการนำระบบการบันทึกข้อมูลด้วยคอมพิวเตอร์มาใช้ในการจัดการข้อมูลของโครงการ ทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรและผู้บริโภค

3.2 การจัดการด้านการเงิน การจัดการด้านการเงินของโครงการดำเนินการโดยให้ผู้บริโภคที่เข้าร่วมโครงการ โอนเงินผ่านทางธนาคาร เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายตามราคาที่กำหนดไว้ข้างต้น ซึ่งทางโครงการจะทำหน้าที่คล้ายกองทุนที่รวบรวมและบริหารจัดการการเงินจากผู้บริโภคแต่ละราย เพื่อจ่ายเป็นค่าตอบแทนให้แก่กลุ่มเกษตรกร หรือผู้ประกอบการที่จัดส่งผลผลิตทางการเกษตรให้โครงการตามระยะเวลาที่กำหนดดังที่ผู้ให้ข้อมูลหลัก กล่าวว่า

“...สมาชิกเค้าจ่ายเงินโดยโอนเข้ามา แล้วเราก็จัดการเงิน โดยที่ป่าไม่ได้เอาเงินให้เกษตรกรไปเลยนะ เราจะเอามาเก็บรวม ๆ ไว้ก่อน แล้วค่อยจ่ายให้เกษตรกรอีกที เพราะเรารับผักจากหลายที่ แล้วแต่ละที่เค้าก็มีระยะเวลาในการเก็บเงินที่ไม่เหมือนกัน บางกลุ่มเดือนนึงเก็บที เราก็รวม ๆ บิลไว้จนครบเดือนแล้วค่อยจ่ายเค้า แต่ว่าบางที่พอเอาผักมาส่งเค้าก็เก็บเลย นอกจากนี้ก็ยังมีส่วนที่เรานำไปสนับสนุนเกษตรกรต่างหากด้วยนะ อย่างเวลาที่เกษตรกรเค้าอยากขยายการปลูกให้มากขึ้น ซึ่งมันต้องใช้เงินลงทุนเพิ่ม เค้าก็จะขอให้เราช่วยเรื่องค่าใช้จ่ายที่ต้องเอาไปจัดการตรงนี้ เราก็โอเค ก็ให้ไปเก็บไว้ที่เค้า จนกว่าจะเลิกโครงการ เราก็ค่อยขอคืน ...”

นอกจากนี้ ยังมีการจัดการด้านการเงินที่เกี่ยวข้องกับค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ในการดำเนินโครงการ ดังที่ผู้ให้ข้อมูลหลักเล่าว่า

“...ด้วยจุดประสงค์หลักของโครงการคือการช่วยเกษตรกร และเพื่อให้ผู้บริโภคได้กินผักออแกนิกส์ที่ดีมีคุณภาพ ดังนั้นส่วนต่างที่เกิดขึ้นจากโครงการก็จะไม่มากนักหรือส่วนใหญ่อีกจะเอาไปเป็นค่าจ้างคนคัดแยกคุณภาพ คนบรรจุตะกร้า และคนขับรถส่งผักซะมากกว่า...”

สรุปได้ว่า โครงการตะกร้าปันผักจัดการด้านการเงินโดยการรวบรวมเงินค่าสมาชิกที่ได้รับโอนเป็นค่าใช้จ่ายล่วงหน้าจากผู้บริโภค เพื่อนำไปบริหารจัดการค่าใช้จ่าย ทั้งในส่วนที่เป็นค่าตอบแทนผลผลิตแก่เกษตรกร และค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน รวมถึงยังให้การสนับสนุนด้านเงินทุนแก่เกษตรกรอีกด้วย

ดังจะเห็นได้ว่า โครงการตะกร้าปันผักดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุน โดยชุมชน ซึ่งทำหน้าที่เป็นคนกลางเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค ด้วยการรวบรวมค่าสมาชิกที่เป็นการจ่ายเงินล่วงหน้าจากผู้บริโภค เพื่อดำเนินงานในการจัดหาผลผลิตที่ได้จากการทำการเกษตรตามแนวทางของเกษตรอินทรีย์จากหลายพื้นที่ของประเทศ และจัดส่งให้แก่สมาชิกโดยอาศัยความไว้วางใจซึ่งกันและกันของทั้งเกษตรกร คนกลาง และผู้บริโภคเป็นสำคัญ โดยที่ความไว้วางใจดังกล่าวเกิดขึ้นได้จากสื่อสารข้อมูล และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการผลิตและผลผลิตทางการเกษตรที่จัดส่งอย่างต่อเนื่อง รวมถึงความสามารถที่จะตรวจสอบย้อนกลับถึงที่มาของผลผลิตที่นำมาจัดส่งให้แก่ผู้บริโภคในทุกสัปดาห์ได้

4. โครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกิน จังหวัดยโสธร

4.1 บริบทของโครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกิน

โครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกิน เป็นโครงการที่ดำเนินการตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ด้วยการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรชาวนาที่ปลูกข้าวอินทรีย์ในพื้นที่จังหวัดยโสธร กับสมาชิกผู้บริโภคซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในกรุงเทพมหานคร โดยมีการจัดตั้งสหกรณ์ผู้ผลิตเกษตรอินทรีย์ จำกัด ซึ่งมีสถานที่ดำเนินงานอยู่ที่ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร เพื่อรับผิดชอบในการประสานงานด้านการผลิตกับชาวนาในพื้นที่ จำนวน 2 กลุ่ม ซึ่งเป็นกลุ่มที่ดำเนินงานร่วมกับสหกรณ์กรีนเนทในการส่งออกข้าวอินทรีย์ไปยังตลาดต่างประเทศ ได้แก่ 1. กลุ่มเกษตรกรทำนาบากเรือ มีที่ทำการและโรงสีตั้งอยู่ที่ตำบลบากเรือ อำเภอมหาชนะชัย มีสมาชิกเป็นเกษตรกรชาวนาในพื้นที่ตำบลบากเรือประมาณ 900 ราย โดยแบ่งเป็นชาวนาที่ทำนาอินทรีย์ประมาณ 200 ราย และชาวนาที่ทำนาทั่วไปประมาณ 750 ราย 2. สหกรณ์เกษตรอินทรีย์เลิงนกทา

และไทยเจริญ จำกัด มีที่ทำการและโรงสีตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลสามัคคี อำเภอลำทะเมนชัย เป็นเกษตรกรชาวนาที่ทำนาอินทรีย์ประมาณ 2,000 ไร่ จากพื้นที่ 4 อำเภอ ประกอบด้วย 1. อำเภอลำทะเมนชัย จำนวน 9 ตำบล 2. อำเภอไทยเจริญ จำนวน 3 ตำบล 3. อำเภอกุดชุม จำนวน 1 ตำบล และ 4. อำเภอนิคมคำสร้อย จังหวัดมุกดาหาร จำนวน 1 ตำบล

โดยในปัจจุบัน พื้นที่จังหวัดยโสธรเป็นแหล่งเกษตรอินทรีย์ขนาดใหญ่แห่งหนึ่งของประเทศ เนื่องจากการให้ความสำคัญของหน่วยงานภาครัฐ ดังจะเห็นได้จากการจัดทำยุทธศาสตร์เกษตรอินทรีย์วิถียโสธร 2559 - 2562 และการขับเคลื่อนโครงการพัฒนาเกษตรอินทรีย์วิถียโสธร หรือยโสธรโมเดล ที่มีวัตถุประสงค์ในการผลักดันให้จังหวัดยโสธรเป็นต้นแบบการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ของประเทศตลอดห่วงโซ่ ตั้งแต่การผลิต การแปรรูป จนถึงการตลาดซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนายกระดับการผลิตสินค้าเกษตรอินทรีย์ของไทยให้เป็นที่ยอมรับในระดับนานาชาติและตลาดโลก

4.2 การดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนของโครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกิน

4.2.1 การก่อตั้งโครงการ โครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกิน เริ่มดำเนินการในปี พ.ศ. 2557 โดยมีจุดเริ่มต้นจากการที่กลุ่มจิตอาสากลุ่มหนึ่งซึ่งภายหลังดำเนินการในชื่อ กลุ่มคนกินข้าวช่วยคนปลูกข้าว ได้ตระหนักถึงปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับชาวนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับการไม่ได้รับผลตอบแทนตามที่กำหนดจากการเข้าร่วมโครงการรับจำนำข้าว ประกอบกับความตั้งใจในการที่จะหาทางช่วยเหลือชาวนาในรูปแบบที่จะสามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ในระยะยาว จึงได้ประสานงานไปที่คุณธวัชชัย โตสิตระกูล ซึ่งในขณะนั้นได้ร่วมกับสหกรณ์กรีนเนท จำกัด ในนามมูลนิธิสายใยแผ่นดินดำเนินงานในการส่งออกข้าวอินทรีย์ที่ผลิตในพื้นที่จังหวัดยโสธรไปยังตลาดต่างประเทศด้วยระบบ Fair Trade Guarantee System ขององค์กรแฟร์เทรดโลก (World Fair Trade Organization - WFTO) ซึ่งมีการดำเนินงานในการส่งเสริมความรู้เกี่ยวกับการผลิตและระบบการจัดการต่าง ๆ ให้แก่ชาวนาในพื้นที่ควบคู่กันไปด้วย โดยที่ผู้ให้ข้อมูลหลักได้เล่าถึงสาเหตุที่กลุ่มจิตอาสาประสานงานมายังตนเอง ว่า

“...ทางกลุ่มเค้ามองว่าถ้าสนับสนุนให้ชาวนาปรับเปลี่ยนจากที่เคยทำนาเคมี มาทำนาอินทรีย์ขึ้นมาได้ในจำนวนมาก ก็จะส่งผลดีอย่างยั่งยืนต่อเรื่องสุขภาพของทั้งคนกิน คนปลูก เรื่องรายได้ เรื่องวิถีชีวิตของเค้า รวมไปถึงเรื่องสิ่งแวดล้อม แล้วที่นี้ก็เห็นว่าทางเราทำงานกับชาวนาในพื้นที่มานาน แล้วยังมีเรื่องของกองทุนแฟร์เทรด ซึ่งมันไม่ใช่แค่การซื้อข้าวจากชาวนา แต่ว่ามีระบบในการที่จะช่วยทำให้ชุมชนเข้มแข็งด้วย...”

เมื่อผ่านการพูดคุยแลกเปลี่ยนเพื่อหาแนวทางในการดำเนินงาน จึงได้ข้อสรุปในการที่จะแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับชาวนาทั้งในด้านการผลิตและการตลาด ด้วยการจัดตั้งโครงการที่นำแนวคิดเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนมาเป็นแนวทางในการดำเนินงาน

สรุปได้ว่า โครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกิน ก่อตั้งขึ้นโดยความร่วมมือของกลุ่มจิตอาสา กับผู้ประกอบการที่มีประสบการณ์ในดำเนินงานเกี่ยวกับการส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ และการพัฒนาชุมชนร่วมชาวนาในพื้นที่ ซึ่งตระหนักถึงปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับชาวนาจากการผลิต เพื่อตอบสนองต่อระบบตลาดขนาดใหญ่ โดยนำแนวคิดเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนมาเป็นแนวทางในการดำเนินงาน

4.2.2 การดำเนินงานของโครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกิน การดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนของโครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกิน แบ่งออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ ด้านการผลิตและการจัดการผลผลิต ด้านการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค และด้านการจัดการโครงการ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ด้านการผลิตและการจัดการผลผลิต

1.1 การผลิต สภาพการผลิตของชาวนาที่เป็นผู้ผลิตให้กับทางโครงการจะเป็นไปในลักษณะเดียวกับภาพรวมของการทำนาในจังหวัดยโสธร ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นชาวนาที่ทำนาในที่ดินของตนเองปลูกข้าวด้วยวิธีการหว่าน โดยใช้น้ำฝนเป็นแหล่งน้ำในการทำนาเป็นหลักจึงสามารถทำนาได้เพียงปีละ 1 ครั้ง รวมถึงมีการเก็บผลผลิตไว้สำหรับใช้เป็นเมล็ดพันธุ์ในการทำนารอบต่อไป โดยผู้ให้ข้อมูลหลักได้เล่าถึงลักษณะการทำนาในพื้นที่ที่ยังคงต้องพึ่งพาอยู่กับดินฟ้าอากาศเป็นสำคัญ โดยกล่าวว่า

“...ส่วนใหญ่จะหว่าน นาดาก็มีบ้างแต่น้อย แล้วนาหว่านที่นี้ก็จะหว่านรอฝนเค้าเรียก หว่านแห้ง ก็คือไถดินไปแต่ไม่มีน้ำ แล้วก็หว่านข้าวเปลือกลงไป มันก็จะไปตะอู๋บนดิน แล้วรอฝนตกลงมามันก็ขึ้น ช่วงสงกรานต์หรือหลังสงกรานต์เนี่ย เค้าต้องเริ่มหว่านแล้ว เพราะว่ามันไม่เหมือนภาคกลางที่เค้ามีน้ำเยอะ เค้าสามารถสูบน้ำสูบออกได้ แต่ที่นี้ไม่มี ถ้าสมมุติว่าฝนมาเลย มันก็อย่างนั้นแหละมันเอาไปไหนไม่ได้ แต่ถ้าหว่านไม่ทัน ฝนตกมาก่อน ก็ต้องปักดำ เพราะน้ำเยอะมันหว่านไม่ได้ จริง ๆ ก็หว่านทิ้งไว้นานได้นะ ถ้าฝนไม่ตกนี้ข้าวมันก็ไม่ได้เสีย ไม่เป็นไร แต่ว่าถ้าตกมาปุ๊บแล้วขาดทิ้งช่วงนี้ก็มีปัญหาละ คือถ้าเค้ายังเป็นเม็ดอยู่ที่ดิน ก็ไม่เป็นไร...”

ข้าวหอมมะลิ ข้าวหอมมะลิแดง และข้าวไรซ์เบอร์รี่ ที่ทางโครงการนำมาจัดส่งให้แก่สมาชิกผู้บริโภค จะแบ่งตามลักษณะการผลิตออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ ข้าวอินทรีย์ซึ่งเป็นข้าวจากนาที่ปลูกในระบบอินทรีย์ที่ผ่านการรับรองมาตรฐาน มกท. โดยไม่ใช้สารเคมีในทุกขั้นตอน และ

ข้าวปลอดสารพิษ ที่เป็นข้าวจากนาที่อนุญาตให้ใช้ปุ๋ยเคมีบางประเภทได้อย่างเหมาะสม แต่ไม่อนุญาตให้ใช้สารเคมีที่เป็นพิษและจะต้องปรับเข้าสู่ระบบอินทรีย์เต็มรูปแบบภายใน 3 ปี โดยลักษณะของการผลิตดังกล่าวเป็นไปตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ดังที่ผู้ให้ข้อมูลหลักกล่าวว่า

“...ข้าวที่ส่งให้โครงการมีทั้งข้าวออร์แกนิกที่ผ่านการรับรอง และมีข้าวที่อยู่ในช่วงปรับเปลี่ยนด้วย โดยมาตรฐานของออร์แกนิกมันต้องมีระยะปรับเปลี่ยน คือมันไม่ได้หมายความว่า พอเริ่มทำปุ๋ยมันก็จะเป็นออร์แกนิกเลย มันก็จะมีพีเรียดของมันว่า ถ้ามาตรฐานอันนี้นะ พีเรียดมันต้องทำไป 1 ปี พอปีที่ 2 ถึงจะได้ ถ้าเป็นมาตรฐานนี้ต้องมีพีเรียด 2 ปี ปีที่ 3 ถึงจะเรียกว่าออร์แกนิก ซึ่งชวานาที่เค้าเป็นสมาชิกเราแล้วอยู่ในช่วงปรับเปลี่ยน เค้าก็ไม่ได้ส่งข้าวให้เราทั้งหมด เพราะเราไม่ได้มีกลุ่มผู้บริโภคที่ใหญ่พอที่จะรองรับได้ เค้าก็จะเอาไปส่งขายเป็นข้าวสด ข้าวเปียก ในราคาขายที่เป็นข้าวทั่วไป ก็คุยกันตกลงกันว่าในช่วงปรับเปลี่ยนนี้ ขายข้าวให้เรา ได้น้อยได้มาก ยิ่งไงก็ยังได้ราคาดีกว่าที่ขายเป็นข้าวทั่วไปนะ...”

อย่างไรก็ตาม การส่งเสริมให้ชวานาในพื้นที่ปรับเปลี่ยนวิธีการทำนา จากที่เคยทำนาโดยพึ่งพาสารเคมีมาสู่การทำนาอินทรีย์ นับว่าไม่ใช่เรื่องที่สามารถทำได้ในเวลาที่รวดเร็ว แต่ต้องอาศัยเวลาในการสร้างความเข้าใจ รวมถึงการสนับสนุนด้านความรู้และทรัพยากร ดังที่ผู้ให้ข้อมูลหลักกล่าวว่า

“...สมัยนี้เราคงไม่ต้องไปชี้แจงเค้าแล้ว เพราะว่ามีเกษตรกรตัวอย่างที่ทำให้ดูอยู่แล้ว แต่ยุคแรก ๆ นี่เอาง่าย ๆ ว่าพูดเรื่องราคาเลยแหละ คนสนใจที่จะมาทำก็คือเรื่องราคา พอยุคถัดมาก็จะสนใจว่าทำนาอินทรีย์แล้วตอบโจทย์อะไรได้บ้าง อย่างเรื่องสุขภาพนี่ก็มีส่วน เพราะตอนนี้คือแถวโซนอีสานเนี่ย เค้าใช้สารเคมีเยอะ และเป็นโรคนั้นโรคนี้นี้เห็น ๆ กันแล้วว่าเกิดจากการใช้สารเคมี อย่างทุกวันนี้เรายังต้องลงไปหาสมาชิกที่ทำอินทรีย์ เราต้องไปให้ความรู้การเพิ่มผลผลิตลดต้นทุน ต้องมีอะไรบ้าง ต้องให้ความรู้ หาความรู้ใหม่ ๆ ให้สมาชิก แต่ยังไงก็ยังมีแบบคนที่ไม่เชื่อ ให้ซักแม่น้ำทั้งห้า เอาอะไรมาพูดก็ไม่เชื่อ เค้าก็มีเหตุผลว่าเค้ากลัวไม่ได้ผลผลิตเค้ากลัวผลผลิตได้น้อย เค้ายังไม่เชื่อว่าทำอินทรีย์แล้วเพิ่มผลผลิตได้...”

ข้อดีของการปรับเปลี่ยนวิธีการทำนา จากการทำนาในแบบที่เคยต้องพึ่งพาสารเคมีมาสู่การทำนาอินทรีย์ที่ต้องหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีในทุกขั้นตอน ได้รับการยืนยันจากผู้ให้ข้อมูลหลัก ซึ่งกล่าวว่า

“...เค้าบอกว่าเกษตรกรที่ทำนาอินทรีย์มันจะแก่จะโถมมันนี่ ไม่จริงนะ ทำนาก็ปากแดงได้ ไปงานอีเวนท์ได้ อย่างเรานี่ปรับมาทำตั้งแต่ปี 50 ดีในแง่ทั้งรายได้ ทั้งความรู้ ทั้งประหยัดต้นทุน แล้วเรื่องสุขภาพนี่ก็รู้สึกได้เลย จริง ๆ แล้ว เกษตรอินทรีย์มันก็ไม่ได้ลำบากเราก็จ้าง เกี้ยวได้ หย้าเราก็ไม่ค่อยมี ไม่งั้นก็ใช้วิธีการทำเหม็น ทำเป็นมองไม่เห็นบ้าง ถ้าถามว่าช่วงแรก ๆ ที่เปลี่ยนมาทำอินทรีย์ ผลผลิตน้อยลงม๊ยะ สมัยก่อนนะใช่ มันลดจริง ๆ มันลดฮวบเลย เพราะว่าเราไม่มีความรู้เรื่องน้ำหมัก เราไม่รู้ว่าจะใช้ฮอร์โมนนู่น ฮอร์โมนนี่ สมัยนี้มันไม่ใช่แล้ว มันมีวิธี เค้าก็มาสอน มาอบรมให้อยู่ แล้วอย่างนาเคมีเค้าได้กันไร่ละ 40 - 50 ถัง เราก็ได้ประมาณนั้น พอ ๆ กันนั่นแหละ แต่ถ้าเทียบกันแล้วน้ำหนักข้าวอินทรีย์มันจะดีกว่า เวลาเราจ้างเค้าไปแบกกระสอบเค้าจะ พุดเลย แล้วเวลาขายข้าวมันก็โอเค อย่างพี่สาวเราเค้าก็ทำเคมี แต่เวลาขายข้าว ถึงข้าวเค้ามันจะสวย แต่ขายไม่ได้ราคาเท่าเรา ทุกวันนี้เราก้เลยยึดเอาที่ทำน้อย ๆ แต่ได้ดี ก็โอเคละ...”

การดำเนินงานในการการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ของกลุ่มเกษตรกร ทั้ง 2 กลุ่ม ที่ทางโครงการประสานงาน จะเป็นไปตามแนวทางที่หน่วยงานที่เป็นผู้ให้การรับรอง มาตรฐานนั้น ๆ กำหนดขึ้น ดังที่ผู้ให้ข้อมูลหลัก กล่าวว่า

“...แต่ละมาตรฐานระยะเวลาการปรับเปลี่ยนมันไม่เท่ากัน และข้อกำหนด รายละเอียดต่าง ๆ ของมาตรฐานก็ต่างกันด้วย อย่างเช่น เหล้าขาว ทาง มกท. อาจจะอนุญาตให้ใช้ แต่ว่า อียู (มาตรฐานระบบเกษตรอินทรีย์สหภาพยุโรป) เค้าไม่ให้ แล้วก็อย่างเช่น บางคนทำมาหลายปี แล้วขอบเขตแนวกันชนทำไว้มันทรุดลง แล้วไม่ได้ปรับแก้ ไม่ได้เสริม มันก็มีความเสี่ยงที่น้ำจากแปลงข้าง ๆ จะไหลเข้ามา แสดงว่าแปลงนั้นก็มีความเสี่ยง อาจจะทำให้ไม่ผ่านมาตรฐานที่เค้าเคยผ่าน แล้วอย่างมาตรฐานเค้ากำหนดว่าห้ามมีคู่ขนาน คือห้ามปลูกพืชที่ขอรับรองชนิดเดียวกัน เพราะมันมีความเสี่ยงที่ว่าเกษตรกรอาจจะแอบเอาผลผลิตของอีกแปลงมาขายเพราะว่ามันเป็นพืชชนิดเดียวกัน ซึ่งเราก็จะมีการอธิบายให้เค้าเข้าใจ คือเรื่องพวกนี้มันจะไม่ยากเลย ถ้าเกษตรกรเข้าใจ ต้องเข้าใจแล้วก็ตระหนักในเรื่องนี้...”

นอกจากนี้ ยังได้กล่าวถึงรายละเอียดการดำเนินงานในการรับรอง และการตรวจมาตรฐานของหน่วยงานผู้รับผิดชอบ โดยเล่าถึงการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรทำนา บากเรือ ว่า

“...ถ้าเริ่มแรกเลยของที่นี่คือ กรีนเนทเป็นคนมาพาทำ ขอรับรองอะไรยังไง กรีนเนทพาทำทุกอย่าง แต่ตอนนี้เราก็มีระบบควบคุมภายในของเราเอง ทางเจ้าหน้าที่ของ IFOAM

เค้าจะมาตรวจทุกปี จะมาช่วง สิงหาคม กันยายน เค้าจะดูระบบควบคุมภายในของเราก่อน คือก่อนที่เค้าจะมา เราต้องส่งรีพอร์ตให้เค้าก่อนซึ่งโครงการก็ต้องรายงานตามความเป็นจริงที่ส่งตรวจเลย โทกไม่ได้ ถ้ามันเสี่ยงก็ต้องบอกว่าเสี่ยง เพราะว่าเวลาส่งข้าวเราต้องส่งทั้งล็อต ถ้าเจอนี้ แค่อีตเดี่ยวทั้งโครงการนี้เราก็ส่งไม่ได้เลย ความเสียหายมันเยอะมาก...”

สรุปได้ว่า เกษตรกรชาวนาที่เป็นผู้ผลิตข้าวให้โครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกิน จะมีทั้งชาวนาที่ทำนาในระบบอินทรีย์ และชาวนาที่ทำนาแบบปลอดสารซึ่งอยู่ในช่วงปรับเปลี่ยนไปสู่การทำนาในระบบอินทรีย์ ที่เป็นไปตามข้อกำหนดจากองค์กรผู้รับผิดชอบในการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ โดยที่ลักษณะการทำนาในพื้นที่ยังคงต้องพึ่งพาอยู่กับดินฟ้าอากาศเป็นสำคัญ

1.2 การเก็บเกี่ยวและการจัดส่งผลผลิต เนื่องจากพันธุ์ข้าวส่วนใหญ่ที่ชาวนาผลิตให้ทางโครงการเป็นข้าวหอมมะลิ ซึ่งเป็นข้าวไวแสงที่มีฤดูการเก็บเกี่ยวอยู่ในช่วงเดือนพฤศจิกายน - ธันวาคม เมื่อข้าวในแปลงนาพร้อมต่อการเก็บเกี่ยว ชาวนาส่วนใหญ่จะจ้างรถเกี่ยวมาเกี่ยววนวดข้าว นำไปผ่านขั้นตอนการตาก เพื่อลดความชื้นแล้วจึงนำไปส่งที่โรงสีที่ตนเองเป็นสมาชิก โดยที่รายละเอียดในขั้นตอนดังกล่าว ได้ถูกบอกเล่าโดยผู้ให้ข้อมูลหลัก ว่า

“...พอถึงช่วงที่จะเกี่ยวข้าวนี้ ทางเจ้าหน้าที่ส่งเสริมของกลุ่มเค้าจะเข้ามาตรวจ มาประมาณการผลผลิตของเราว่าปีนี้มีข้าวส่งเข้าโรงสีเท่าไร แล้วเค้าก็จะให้กระสอบเรามาตามที่ประมาณไว้ เพราะถ้าเราหากกระสอบมาเองบางทีมันอาจจะมึลึงปนเปื้อนอะไรติดมาด้วยทีนี้พอตอนเกี่ยวก็จ้างรถเกี่ยว ไร่ละห้าหกร้อย น้ำมันของเค้าหมดเลย เกี่ยวแล้วก็ต้องตากให้แห้งก่อน ตากตรงถนนเลย แต่ต้องเอาผ้าเขียวรองก่อน ตอนตากข้าวนี้มันก็ยุ่งนะ ต้องจองพื้นที่กันนะ ใครช้า ใครเร็ว อย่างของพี่ 20 ไร่ ก็ไม่ได้เกี่ยวพร้อมกัน มันเป็นทุ่ง ทุ่งละ 5 ไร่ เป็นหอมมะลิเหมือนกัน ปลูกพร้อมกัน แต่เราเลือกที่จะไม่เกี่ยวพร้อมกัน เพราะถ้าเกี่ยวพร้อมกัน ที่ตากมันจะไม่พอ ถ้าอากาศดีก็ประมาณ 2 วัน วันที่ 3 ก็เก็บ ขนไปส่งโรงสีได้...”

เมื่อนำข้าวไปที่โรงสีจะมีกระบวนการในการชั่งน้ำหนัก วัดความชื้น และตรวจสอบสิ่งปลอมปน เพื่อคำนวณเป็นราคาขายข้าวที่ชาวนาได้รับ เหมือนกับระบบโรงสีทั่วไป แต่อาจมีการยืดหยุ่นเกี่ยวกับความชื้นได้เล็กน้อย ดังที่ผู้ให้ข้อมูลหลักกล่าวว่า

“...ส่วนมากถ้าความชื้นเกินมาไม่เยอะเราก็ฝึ้งทิ้งกระสอบ อย่างเราเอาที่ 14 แล้วสมมุติข้าวเค้าความชื้นอยู่ที่ 15 ก็โอเค แต่ต้องเอามาตากทิ้งกระสอบก่อน แต่ถ้ามา 18

ไม่ได้ละ เพราะมันเป็นข้อตกลงกันตั้งแต่แรก มันมีตารางหักความขึ้นอยู่ เราใช้หลักเดียวกันกับโรงสีทั่วไป และมีการวัดสิ่งเจือปน วัดหมดทุกอย่าง...”

การดำเนินงานในการจัดส่งข้าวแก่สมาชิกผู้บริโภค จะมีสหกรณ์ผู้ผลิตเกษตรอินทรีย์ จำกัด เป็นผู้รับผิดชอบประสานงานร่วมกับกลุ่มเกษตรกรชาวนาที่ร่วมโครงการทั้ง 2 กลุ่ม โดยจะมีการจัดส่งข้าวทุก 2 เดือน ตามข้อตกลงที่ได้ตกลงไว้กับสมาชิกผู้บริโภค ซึ่งมีทั้งสมาชิกแบบที่จัดส่งให้แบบ 2 เดือน/ครั้ง และ 4 เดือน/ครั้ง ดังที่ผู้ให้ข้อมูลหลักได้อธิบายถึงการดำเนินงานดังกล่าว ว่า

“...สมมติปีนี้ปีปิดโครงการมีสมาชิก 500 ราย ก็จะมาคุยกันว่าใครจะส่งข้าวให้โครงการเท่าไร จะมีการประสานงานกันไว้ก่อนระหว่างบากรีโอกับเล็งนกทา คือเราจะส่ง 2 เดือนครั้ง พอจะถึงรอบเราก็จะถามไปทางโรงสี ถ้าของบากรีโอไม่พอ ก็ไปเอาที่เล็งนกทา ถ้าของเล็งนกทาไม่พอเค้าก็จะมาเอาของบากรีโอ คือจริง ๆ ข้าวเค้ามีอยู่แล้วละ เพียงแต่ว่าแต่ละรอบเค้าจะพร้อมแพ็คให้เรามั้ย แต่ละรอบเราต้องแจ้งยอดเค้าก่อน พี่แค่เป็นคนจัดการ ประสานงานกับโรงสี สั่งข้าวตามยอด แล้วก็มาเช็คจำนวน เช็คของ เราก็จะมีรถขนส่งที่เราจ้างเค้าให้ไปส่งที่ขนส่งที่กรุงเทพ แล้ว DPX (DPX Logistics) ก็จะเป็นคนกระจายสินค้าให้ เค้าจะส่งไปตามที่อยู่ทีสมาชิกแจ้งไว้ ที่เราต้องส่ง 2 เดือนครั้ง ก็เพื่อที่จะให้สมาชิกเค้าได้ข้าวที่สีใหม่ ๆ จะได้ไม่มีมอด ถ้าเราส่งครั้งเดียวเลยเค้าก็กินไม่ทัน แล้วมันก็ไม่หอมเหมือนข้าวที่เพิ่งสีใหม่ ๆ ด้วย...”

สรุปได้ว่า สมาชิกเกษตรกรชาวนาที่เป็นผู้ผลิตให้กับทางโครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกินจะมีฤดูกาลเก็บเกี่ยวอยู่ในช่วงเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนธันวาคม ซึ่งเป็นไปตามลักษณะของพันธุ์ข้าวที่ปลูก โดยชาวนาแต่ละรายจะนำข้าวไปส่งให้แก่โรงสีของกลุ่มที่ตนเองเป็นสมาชิก และจะมีสหกรณ์ผู้ผลิตเกษตรอินทรีย์ จำกัด เป็นผู้รับผิดชอบในการประสานงานในการจัดส่งข้าวให้แก่สมาชิกผู้บริโภคร่วมกับกลุ่มเกษตรกรที่ร่วมโครงการทุก ๆ 2 เดือน

2. ด้านการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค หลักการสำคัญในการดำเนินงานของโครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกินคือคำว่า “เพื่อน” โดยมีแนวทางในการดำเนินงานเพื่อปรับเปลี่ยนจาก “ใครก็ไม่รู้ปลูก ให้ใครก็ไม่รู้กิน” มาเป็น “เพื่อนปลูก ให้ เพื่อนกิน” ด้วยการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรชาวนากับผู้บริโภค ผ่านผู้ประสานงานอย่างสหกรณ์ผู้ผลิตเกษตรอินทรีย์ จำกัด และกลุ่มจิตอาสาคนกินข้าวช่วยคนปลูกข้าว

โครงการจะเปิดรับสมาชิกผู้บริโภคนปีละ 2 ครั้ง ด้วยการให้ผู้บริโภคซื้อข้าวล่วงหน้าจากชาวนาเป็นรายปี โดยจะแบ่งเป็นสมาชิกที่ในรอบเดือน มกราคม - ธันวาคม และสมาชิกในรอบเดือน กรกฎาคม - มิถุนายนปีถัดไป โดยมีรายละเอียดดังนี้

	ช่วงเวลาในการเป็นสมาชิก	จำนวน (ราย)
1. เพื่อนกินรุ่นที่ 1	ม.ค. 58 - ธ.ค. 58	167
2. เพื่อนกินรุ่นที่ 2	ก.ค. 58 - มิ.ย. 59	89
3. เพื่อนกินรุ่นที่ 3	ม.ค. 59 - ธ.ค. 59	203
4. เพื่อนกินรุ่นที่ 4	ก.ค. 59 - มิ.ย. 60	82
5. เพื่อนกินรุ่นที่ 5	ม.ค. 60 - ธ.ค. 60	192
6. เพื่อนกินรุ่นที่ 6	ก.ค. 60 - มิ.ย. 61	55
7. เพื่อนกินรุ่นที่ 7	ม.ค. 61 - ธ.ค. 61	83
8. เพื่อนกินรุ่นที่ 8	ก.ค. 61 - มิ.ย. 62	กำลังดำเนินการ

ทางโครงการจะมีรายละเอียดประเภทการผลิต พันธุ์ข้าว จำนวนที่ต้องการได้รับต่อปี รวมถึงค่าจัดส่ง ชี้แจงแก่ผู้บริโภคก่อนการสมัครเป็นสมาชิก ดังนี้

	ข้าวปลอดสารพิษ ราคา 50 บาท/กก.			ข้าวอินทรีย์ ราคา 75 บาท/กก.			ข้าวหอมมะลิแดงอินทรีย์ ราคา 85 บาท/กก.			ข้าวไรซ์เบอร์รี่อินทรีย์ ราคา 110 บาท/กก.		
	☐ ข้าวหอมมะลิ	☐ ข้าวกล้องหอมมะลิ		☐ ข้าวหอมมะลิ	☐ ข้าวกล้องหอมมะลิ		* ข้าวหอมมะลิแดง	จัดเป็นประเภทข้าวกล้อง		* ข้าวไรซ์เบอร์รี่	จัดเป็นประเภทข้าวกล้อง	
ปริมาณที่ต้องการ (กก./ต่อปี)	30	60	120	30	60	120	30	60	120	30	60	120
ราคารวม (บาท)	1,500	3,000	6,000	2,250	4,500	9,000	2,550	5,100	10,200	3,300	6,600	13,200
ค่าจัดส่ง (บาท)	450	900	1,800	450	900	1,800	450	900	1,800	450	900	1,800
รวมทั้งสิ้น (บาท)	1,950	3,900	7,800	2,700	5,400	10,800	3,000	6,000	12,000	3,750	7,500	15,000

ที่มา : www.facebook.com/farmerandfriend

เมื่อผู้บริโภคร่วมเป็นสมาชิกทางโครงการจะจัดส่งข้าวให้ครั้งละ 10 กิโลกรัม ซึ่งจัดส่งให้สมาชิกแบบ 30 กิโลกรัมต่อปี ทุก 4 เดือน และจัดส่งให้แก่สมาชิกแบบ

60 กิโลกรัมต่อปี และ 120 กิโลกรัมต่อปี ทุก 2 เดือน นอกจากนี้ ยังมีการชี้แจงถึงรายละเอียดการจัดแบ่งค่าใช้จ่ายของราคาข้าวแต่ละกิโลกรัมให้แก่ผู้บริโภครับทราบอีกด้วย

ผู้ให้ข้อมูลหลักได้อธิบายถึงการดำเนินงานในการเชื่อมโยงระหว่างผู้บริโภคกับเกษตรกรชาวนาของโครงการ โดยมี กลุ่มคนกินข้าวช่วยคนปลูกข้าว เป็นผู้ประสานงานกับผู้บริโภค ดังที่กล่าวไว้ว่า

“...คือเราจะรับสมาชิกเป็นรายปี แรก ๆ จะรับครั้งนึงตอนสิ้นปี ช่วงพฤศจิกายน ธันวาคม แล้วมกราก็จะเริ่มส่งข้าวให้ทั้งปี แล้วพอรอบหลังก็จะรับสมัครตอนมิถุนายน แล้วกรกฎาก็จะเริ่มส่งข้าว มีคาบเกี่ยวกัน 2 ช่วง บางรุ่นก็มีน้อย ประมาณ 60 คน บางรุ่นก็มีร้อยกว่า ตอนนี้รุ่นที่ 8 แล้ว เวลารับสมัครฝั่งที่เล็ก (กลุ่มคนกินข้าวช่วยคนปลูกข้าว) เค้าก็จะไปจัดการแล้วเค้าทำ IT เกี่ยวกับใบสมัครที่ให้สมาชิกกดสมัครแบบออนไลน์ ถ้ามีใครสมัครเข้ามามันก็จะเป็นระบบอัตโนมัติ เป็นข้อมูลเข้ามาในฐานทะเบียนเรียบร้อยเลย ฝั่งสหกรณ์เราก็จะเป็นคนเช็คออเดอร์ เช็คยอดสมาชิก แต่เราไม่ได้เป็นคนไปคุย เราคอยรับว่าปีนี้มีสมาชิกเท่าไร แล้วก็มาประสานกับทางโรงสีว่าต้องส่งข้าวเท่าไรยังไง...”

นอกจากความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากการแบ่งปันความรับผิดชอบในการผลิตและผลผลิตที่ได้จากการผลิตแล้ว ทางโครงการยังมีเฟสบู๊ค เพื่อนปลูกเพื่อนกิน shop เป็นช่องทางในการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกับสมาชิกผู้บริโภคอย่างสม่ำเสมอ อีกทั้งยังเป็นช่องทางในการจำหน่ายข้าวแบบออนไลน์สำหรับผู้บริโภคทั่วไปที่สนใจสั่งซื้อข้าวจากทางโครงการโดยไม่ต้องเป็นสมาชิก นอกจากนี้ทางโครงการยังมีการจัดกิจกรรมให้สมาชิกได้เดินทางมาเรียนรู้การทำนากับชาวนาที่ผลิตข้าวให้โครงการอีกด้วย

สรุปได้ว่า โครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกินจะมีผู้ประสานงานรับผิดชอบในการเป็นคนกลาง เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรชาวนากับผู้บริโภค โดยอาศัยความเข้าใจและความจริงใจที่มีต่อกัน เป็นพื้นฐานในการร่วมแบ่งปันความรับผิดชอบในการผลิตและผลผลิตที่ได้จากการทำการเกษตร รวมถึงมีการดำเนินงานในการสร้างการรับรู้เกี่ยวกับการผลิตแก่สมาชิกอย่างสม่ำเสมอ

3. ด้านการจัดการโครงการ การจัดการของโครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกินแบ่งได้เป็น 2 ส่วน ได้แก่ การจัดการด้านการดำเนินงาน และการจัดการด้านการเงิน โดยมีรายละเอียดดังนี้

3.1 การจัดการด้านการดำเนินงาน การจัดการในการดำเนินงานของโครงการจะมีสหกรณ์ผู้ผลิตเกษตรอินทรีย์ จำกัด และกลุ่มคนกินข้าวช่วยคนปลูกข้าว ร่วมกัน

กำหนดแนวทางและข้อปลีกย่อยต่าง ๆ ในการดำเนินงาน โดยอยู่ภายใต้แนวคิดที่มุ่งสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนชาวนาในพื้นที่ เพื่อการประกอบอาชีพทำนาได้อย่างยั่งยืน ดังที่ผู้ให้ข้อมูลหลักกล่าวว่า

“...ที่มหาวิทยาลัยจิตอาสาของกลุ่มคนกินข้าวช่วยคนปลูกข้าวเค้าบอกกับเราตั้งแต่ตอนเริ่มต้นเลยว่า เค้าจะไม่ได้ทำกับเราไปตลอดนะ เค้าจะมีระยะเวลาเสร็จของเค้าก็คือว่าพอเริ่มเข้ามาเค้าก็เห็นเลยว่าจุดอ่อนของเราคือเรื่องของการ connect กับผู้บริโภค เค้าก็เลยมาสร้างระบบทางอินเทอร์เน็ตที่เราจะรับสมาชิก มีฐานข้อมูลสมาชิกสร้าง platform ตรงนั้นขึ้นมาให้พี่ก็ต้องจัดให้มีเจ้าหน้าที่ของพี่คนนึงมาเรียนรู้เรื่องนี้ จนถึงวันหนึ่งที่มีไม่ต้องทำงาน เจ้าหน้าที่ของสหกรณ์ แล้วก็สามารถที่จะ maintain ผู้บริโภคจำนวนนี้ไปได้อย่างต่อเนื่อง...”

โดยที่โครงการจะสามารถเป็นตลาดที่รองรับผลผลิตข้าวของชาวนาที่อยู่ในช่วงปรับเปลี่ยนไปสู่การผ่านการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ได้ ซึ่งเท่ากับว่าเป็นการส่งเสริมให้ชาวนาในพื้นที่หันมาทำเกษตรอินทรีย์ ด้วยการแบ่งปันความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นจากการผลิต ดังที่ผู้ให้ข้อมูลหลักกล่าวว่า

“...ก็ต้องมาแก้โจทย์ว่าทำยังไงไม่ให้น้ำมันไปกระทบกับกลุ่มเก่าที่เค้าทำนาอินทรีย์ส่งขายกับทางกรีนเนทอยู่แล้ว วิธีการก็คือว่า เราหาชาวนากลุ่มใหม่ที่จะมาปลูกข้าวออร์แกนิกกับเรา ซึ่งเค้ายังไม่สามารถขายเป็นข้าวออร์แกนิกได้อยู่แล้ว เพราะเค้ายังต้องอยู่ในระยะ in convention ส่งออกก็ไม่ได้ เราก็เอาข้าวเหล่านี้มาส่งให้กับผู้บริโภคในโครงการ แล้วก็สื่อสารว่าเนี่ย เป็นการสนับสนุนให้เกษตรกรปรับเปลี่ยนสู่การเป็นออร์แกนิก ชาวนาเค้าอยู่กับกลุ่มของค่านั้นแหละ ไม่ต้องมาเป็นสมาชิกโครงการ เพียงแต่นี้เหมือนกับว่าเป็นหน่วยรวมของทางโรงสี แทนที่จะต้องไปจัดการอยู่กับ 2 โรงสี นี่จัดการอยู่ที่เดียว ผู้บริโภคเค้าจะรับรู้ว่าจะซื้อข้าวจากสหกรณ์นี้ ข้าวมาจากที่ไหน ซึ่งตั้งแต่ปีแรกเราได้สมาชิกมา 100 กว่าคน คือ 500 รายเก่าเนี่ย กรีนเนทรับซื้อทั้งหมดเลย เราไม่ได้ไปยุ่งตรงนั้น และขณะเดียวกัน ถ้าเกิดสมาชิกที่เข้ามากับเราพร้อมกับเรา บางรายก็ได้มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ที่สูงขึ้นไปแล้ว ผ่านระยะปรับเปลี่ยนไปแล้ว สหกรณ์กรีนเนท เค้าสามารถซื้อข้าวของชาวนากลุ่มนี้ได้ด้วย แทนที่เราจะไปแย่งกัน มันกลับเสริมกัน...”

นอกจากนี้ ยังได้กล่าวถึงการดำเนินงานในปัจจุบันของสหกรณ์ผู้ผลิตเกษตรอินทรีย์จำกัด ที่ยังคงต้องมีการส่งเสริมความรู้เกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์ให้กับเกษตรกรในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง โดยกล่าวว่า

“...ก็ยังคงขับเคลื่อนเรื่องการให้ความรู้เรื่องเกษตรอินทรีย์ เพราะว่า การตรวจรับรองก็ยังคงมีอยู่ทุกปี เหมือนกับ IFOM ต้อง maintain ระบบ แล้วก็ต้องถูกหน่วยงานเข้ามาตรวจทุกปี สมาชิกเราก็ต้องถูกเราตรวจทุกปี แล้วก็มี certification body จากข้างนอกที่สากลเค้ายอมรับมาตรวจเราอีกทุกปี...”

สรุปได้ว่า การจัดการด้านการดำเนินงานของโครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกิน จะเป็นไปโดยมุ่งให้ชาวนาในพื้นที่สามารถประกอบอาชีพทำนาได้อย่างยั่งยืน ด้วยการให้สมาชิกผู้บริโภคเข้ามามีส่วนร่วมแบ่งปันความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นจากการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตผ่านการสื่อสารเพื่อสร้างความตระหนักต่อผู้บริโภคถึงความสำคัญในเรื่องดังกล่าว

3.2 การจัดการด้านการเงิน การจัดการด้านการเงินของโครงการจะดำเนินการโดยสหกรณ์ผู้ผลิตเกษตรอินทรีย์ จำกัด ซึ่งจะได้รับการโอนเงินค่าใช้จ่ายล่วงหน้าจากผู้บริโภค นำมาจัดสรรเป็นค่าใช้จ่ายในส่วนต่าง ๆ ซึ่งได้มีการตกลงร่วมกันในการกำหนดโครงสร้างราคาข้าวของโครงการ ระหว่างผู้เกี่ยวข้องทุกส่วน ได้แก่ ชาวนา โรงสี และตัวแทนผู้บริโภค รวมถึงสหกรณ์ผู้ผลิตเกษตรอินทรีย์ จำกัด โดยที่โครงสร้างราคาข้าวในแต่ละกิโลกรัมจะประกอบด้วยค่าใช้จ่ายในส่วนต่าง ๆ ได้แก่ 1. ราคาข้าวสารและค่าขนส่งที่โรงสีได้รับ 2. ค่าบรรจุถุงสุญญากาศ/กล่องลูกฟูก 3. กองทุน fair trade 4. ค่าส่งเสริมของหน่วยส่งเสริม 5. ค่าดำเนินงานของสหกรณ์ผู้ผลิตเกษตรอินทรีย์ จำกัด 6. ค่าประสานงานผู้บริโภค

อย่างไรก็ตาม โครงสร้างราคาข้าวสามารถยืดหยุ่นหรือปรับเปลี่ยนได้ตามความเหมาะสม แต่ต้องเป็นไปโดยการตกลงร่วมกันของผู้เกี่ยวข้องทุกส่วนของโครงการ นอกจากนี้ทางโครงการจะมีการชี้แจงรายละเอียดโครงสร้างราคาข้าวดังกล่าวให้สมาชิกผู้บริโภคได้รับทราบอีกด้วย โดยผู้ให้ข้อมูลหลักได้กล่าวถึงการจัดการด้านการเงินของโครงการ ว่า

“...ทีมจิตอาสาเค้าจะช่วยบริหารจัดการเรื่องการสั่งข้าว ส่วนเรื่องเงินเค้าจะไม่จัดการเลย เค้าจะให้สหกรณ์ที่เป็นคนจัดการ เพราะเงินจากผู้บริโภคจะโอนเข้ามาที่สหกรณ์ พอเงินโอนเข้ามาก็จะเหมือนกับว่ามีกองทุนอยู่ตรงนี้ พอเค้าจะเริ่มฤดูทำนาเราก็จะช่วยเกษตรกรผ่านไปทางโรงสี สมมุติว่าเค้ามีกรณีจัดซื้อปุ๋ยอินทรีย์ให้กับเกษตรกรแบบเงินเชื่อ แทนที่เกษตรกรจะต้องเอาเงินไปซื้อ ก็คือว่าโรงสีเราจัดการโดยเอาปุ๋ยอินทรีย์ให้ใช้ก่อนแล้วค่อยไปหักลบกลบหนี้กันตอนที่เราขายข้าวได้...”

นอกจากนี้ ยังได้อธิบายถึงรายละเอียดเกี่ยวกับกองทุนแฟร์เทรดของโครงการ โดยกล่าวว่า

“...ก็มาจากเรื่องการค้าที่เป็นธรรม อันนี้เป็นกองทุนของโครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกินเลย เราตั้งไว้เพื่อสำหรับช่วยเหลือสมาชิกเกษตรกร เวลาเค้าเดือดร้อน ภัยแล้ง น้ำท่วม แล้วให้โรงสีทำเรื่องเข้ามาขอ เช่น ปีนี้มีน้ำท่วมสมาชิกเดือดร้อนก็คน ทางโรงสี ก็จะยื่นเรื่องมาที่โครงการว่าของบตรงนี้ช่วยสมาชิกหน่อยนะ เป็นเงินให้เปล่าเลย อาจจะช่วยเหลือเป็นเงินหรืออะไรก็ได้แล้วแต่ แต่ให้เกิดประโยชน์ กับสมาชิกมากที่สุด ก็คือตัดกิโละ 2 บาท เข้าเป็นกองทุนนี้ ทั้งจากบากรีและเลิงนทาด้วยรวมกัน ซึ่งก็จะมีการประชุมว่าจะของบนะ ปีนี้ตัดจากส่วนไหนบ้าง แต่ละกลุ่มจะเสนอของบใหม่ มีใครอยากจะทำอะไร นอกเหนือจากภัยแล้ง น้ำท่วม ถ้าสมาชิกต้องการอะไรหรือการรวมกลุ่มสมาชิก ซึ่งบางครั้งหน่วยงานราชการอาจจะมาช่วยเหลือไม่ได้ ก็จะใช้งบตรงนี้ เช่น อยากได้เครื่องสูบ เครื่องหยอดข้าว ก็จะประชุมกันแล้วแต่ความจำเป็น โดยที่จะมีคณะกรรมการจากโรงสีทั้ง 2 โรงสี มีสหกรณ์ แล้วก็มีตัวแทนของสมาชิกโครงการด้วย...”

สรุปได้ว่า การจัดการด้านการเงินของโครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกิน จะดำเนินการโดยสหกรณ์ผู้ผลิตเกษตรกรอินทรีย์ จำกัด ซึ่งมีการตกลงร่วมกันในการกำหนดโครงสร้างราคาข้าวจากค่าใช้จ่ายต่าง ๆ โดยจะมีการหักรายรับบางส่วนเข้ากองทุนสำหรับช่วยเหลือจากการประสบปัญหาภัยธรรมชาติ และสนับสนุนเกี่ยวกับปัจจัยการผลิตแก่สมาชิกเกษตรกรชาวนาของกลุ่มเกษตรกรที่ร่วมดำเนินงานกับโครงการ

ดังจะเห็นได้ว่า การดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนของโครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกิน เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรชาวนากับผู้บริโภคด้วยการทำหน้าที่เป็นคนกลางในการจัดการเพื่อให้เกิดการตกลงร่วมกันระหว่างเกษตรกรและผู้บริโภคโดยอาศัยความเข้าใจและความจริงใจที่มีต่อกันเป็นพื้นฐานในการร่วมแบ่งปันให้เกิดความยั่งยืนกับชาวนาในพื้นที่ไปพร้อมกับความปลอดภัยและคุณภาพของผลผลิตที่ผู้บริโภคจะได้รับเป็นการตอบแทน

ส่วนที่ 2 การสังเคราะห์วิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน

จากการศึกษาการปฏิบัติที่เป็นเลิศของโครงการที่ดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุน โดยชุมชนจำนวน 4 โครงการ ได้แก่ 1. โครงการผักประสานใจ : ผู้ผลิตเพื่อผู้บริโภคและสิ่งแวดล้อม จังหวัดสุพรรณบุรี 2. โครงการแม่ทาออร์แกนิก จังหวัดเชียงใหม่ 3. โครงการตะกร้าปันผัก กรุงเทพมหานคร 4. โครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกิน จังหวัดยโสธร สามารถสรุปวิธีการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนได้ดังนี้

1. ด้านการผลิตและการจัดการผลผลิต

1.1 การผลิต สามารถสรุปวิธีการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน ในด้านการผลิต ดังตารางที่ 44

ตารางที่ 44 สรุปวิธีการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน ด้านการผลิต

ชื่อโครงการ	วิธีการปฏิบัติที่เป็นเลิศ
ผักประสานใจ ฯ	<ul style="list-style-type: none"> - มีการทำการเกษตรตามแนวทางของเกษตรอินทรีย์ที่ให้ความสำคัญกับความยั่งยืนของทรัพยากรดินและสิ่งแวดล้อม - มีการเพาะปลูกที่เป็นไปตามฤดูกาล โดยมีผลผลิต ได้แก่ ผักพื้นบ้าน และผักสลัดต่าง ๆ รวมถึงผลไม้บางชนิด - มีการรวมกลุ่มเกษตรกร ทำให้มีความหลากหลายของผลผลิต - มีการควบคุมการผลิตโดยอาศัยความซื่อสัตย์และความรับผิดชอบร่วมกันของเกษตรกร - มีการส่งเสริมความรู้ในการทำเกษตรอินทรีย์แก่เกษตรกร - มีการวางแผนการผลิต เพื่อให้สอดคล้องกับปริมาณที่ต้องจัดส่งโดยการตกลงร่วมกันเกี่ยวกับปริมาณผลผลิตที่เกษตรกรแต่ละราย รับผิดชอบในการจัดส่งแต่ละครั้ง - มีการเก็บเมล็ดพันธุ์จากผลผลิตในแปลงของเกษตรกรแต่ละรายไว้สำหรับการเพาะปลูกครั้งต่อไป - มีการใช้แรงงานในครัวเรือนของเกษตรกรในการทำการเกษตรโดยไม่ต้องมีการจ้างงาน
แม่ท้าวอร์แกนิก	<ul style="list-style-type: none"> - มีการทำการเกษตรตามแนวทางของเกษตรอินทรีย์ที่ให้ความสำคัญกับความยั่งยืนของทรัพยากรดินและสิ่งแวดล้อม - มีการเพาะปลูกที่เป็นไปตามฤดูกาล โดยมีผลผลิต ได้แก่ ผักพื้นบ้าน และผักสลัดต่าง ๆ รวมถึงผลไม้บางชนิด - มีการเข้าร่วมขับเคลื่อนการส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์ในชุมชน - มีการขอรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ - มีการเก็บเมล็ดพันธุ์จากผลผลิตในแปลงของเกษตรกรไว้สำหรับการเพาะปลูกครั้งต่อไป

ตารางที่ 44 สรุปวิธีการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน ด้านการผลิต (ต่อ)

ชื่อโครงการ	วิธีการปฏิบัติที่เป็นเลิศ
	<ul style="list-style-type: none"> - มีการใช้แรงงานในครัวเรือนของเกษตรกรในการทำการเกษตรโดยไม่ต้องมีการจ้างงาน
ตะกร้าปันผัก	<ul style="list-style-type: none"> - มีการจัดหาผลผลิตจากกลุ่มเกษตรกรที่ทำการเกษตรตามแนวทางของเกษตรอินทรีย์ ซึ่งให้ความสำคัญกับความยั่งยืนของทรัพยากรดินและสิ่งแวดล้อม ทั้งจากกลุ่มที่ผ่านการรับรองและกลุ่มที่ไม่มีการขอรับรองมาตรฐาน แต่สามารถตรวจสอบวิธีการผลิตของผลผลิตนั้น ๆ ได้ - มีความหลากหลายของผลผลิต ซึ่งมีทั้งผักสวนครัว ผักพื้นบ้าน และผักสลัดต่าง ๆ รวมถึงผลไม้บางชนิด
เพื่อนปลูกเพื่อนกิน	<ul style="list-style-type: none"> - มีการดำเนินงานร่วมกับกลุ่มเกษตรกรชาวนาที่ทำการเกษตรตามแนวทางของเกษตรอินทรีย์ ซึ่งให้ความสำคัญกับความยั่งยืนทรัพยากรดินและสิ่งแวดล้อม โดยมีทั้งเกษตรกรที่ผ่านการรับรองมาตรฐาน และเกษตรกรที่อยู่ในระยะปรับเปลี่ยนไปสู่การทำเกษตรอินทรีย์ - มีการเพาะปลูกที่พึ่งพิงอยู่กับธรรมชาติโดยเพาะปลูกตามฤดูกาล ปีละ 1 ครั้ง ซึ่งมีผลผลิต ได้แก่ ข้าวหอมมะลิ ข้าวหอมมะลิแดง และข้าวไรซ์เบอร์รี่ - มีแหล่งการผลิตที่สามารถจัดส่งผลผลิต ให้โครงการได้ในปริมาณมาก - มีการส่งเสริมความรู้และการสนับสนุนทรัพยากร รวมถึงมีการควบคุมการผลิตให้เป็นไปตามมาตรฐานของเกษตรอินทรีย์อย่างเป็นระบบ

1.2 การจัดการผลผลิต สามารถสรุปวิธีการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชนในด้านการจัดการผลผลิต ดังตารางที่ 45

ตารางที่ 45 สรุปวิธีการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน ด้านการจัดการผลผลิต

ชื่อโครงการ	วิธีการปฏิบัติที่เป็นเลิศ
ผักประสานใจ ฯ	<ul style="list-style-type: none"> - มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนของเกษตรกรอย่างสม่ำเสมอในขั้นตอนการจัดเตรียมผลผลิตเพื่อจัดส่ง - มีการวางแผนการเก็บเกี่ยวที่สอดคล้องกับการจัดส่งผลผลิต - มีการใช้เอกสารบันทึกข้อมูลการจัดส่งผลผลิตเพื่อเป็นข้อมูลในการจัดการเกี่ยวกับน้ำหนักและชนิดของผลผลิตในการจัดส่งครั้งต่อ ๆ ไป - มีการจัดส่งผลผลิตสัปดาห์ละ 2 ครั้งโดยการจ้างรถขนส่ง - มีการรักษาคุณภาพของผลผลิตระหว่างการจัดส่ง
แม่ทาออร์แกนิก	<ul style="list-style-type: none"> - มีการวางแผนการเก็บเกี่ยวที่สอดคล้องกับการจัดส่งผลผลิต - มีการเลือกผลผลิตในการจัดส่งให้แก่ผู้บริโภคแต่ละรายโดยอาศัยการจัดจำของเกษตรกร - มีการจัดหาผลผลิตจากเกษตรกรในชุมชนเพื่อจัดส่งให้แก่สมาชิกในกรณีที่มีผลผลิตไม่เพียงพอ - มีการจัดส่งผลผลิตสัปดาห์ละ 1 ครั้ง โดยเกษตรกรเป็นผู้จัดส่งด้วยตนเอง - มีการรักษาคุณภาพของผลผลิตระหว่างการจัดส่ง
ตะกร้าปันผัก	<ul style="list-style-type: none"> - มีการใช้คอมพิวเตอร์ในการบันทึกข้อมูลการจัดส่งผลผลิต เพื่อเป็นข้อมูลในการจัดการเกี่ยวกับน้ำหนักและชนิดของผลผลิตในการจัดส่งครั้งต่อ ๆ ไป - มีการจัดส่งผลผลิตสัปดาห์ละ 6 ครั้ง โดยฝากไปกับรถขนส่งของธุรกิจหลัก - มีการรักษาคุณภาพของผลผลิตระหว่างการจัดส่ง
เพื่อนปลูกเพื่อนกิน	<ul style="list-style-type: none"> - มีการจัดการและแปรรูปผลผลิตตามมาตรฐานของเกษตรกรอินทรีย์ - มีการใช้คอมพิวเตอร์บันทึกข้อมูลการจัดส่งผลผลิต - มีการจัดส่งผลผลิต 2 เดือนต่อครั้ง เนื่องจากคำนึงถึงคุณภาพ และความสดใหม่ของผลผลิตโดยจ้างบริษัทที่ดำเนินงานด้านการจัดส่งพัสดุเป็นผู้รับผิดชอบในการจัดส่ง - มีการรักษาคุณภาพของผลผลิตระหว่างการจัดส่ง

2. ด้านการเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับผู้บริโภค

2.1 ข้อตกลงในการแบ่งปันระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค สามารถสรุปวิธีการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชนในด้านการแบ่งปันระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค ดังตารางที่ 46

ตารางที่ 46 สรุปวิธีการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน ด้านข้อตกลงในการแบ่งปันระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค

ชื่อโครงการ	วิธีการปฏิบัติที่เป็นเลิศ
ผักประสานใจ ฯ	<ul style="list-style-type: none"> - มีการพูดคุยสร้างความเข้าใจแก่ผู้บริโภคเกี่ยวกับความสำคัญของการดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน รวมถึงแนวทางการผลิตและผลผลิตที่โครงการจัดส่งให้แก่ผู้บริโภค - มีการตกลงเกี่ยวกับการแบ่งปันความรับผิดชอบและความเสี่ยงที่เกิดขึ้นทั้งในด้านการผลิตและการตลาด รวมถึงผลตอบแทนที่ได้จากการทำการเกษตร โดยกำหนดระยะเวลาเป็นรายปีและรายเทอม (6 เดือน) รวมถึงมีเอกสารใบสมัคร ซึ่งระบุรายละเอียดข้อตกลงอย่างชัดเจน - มีเอกสารแสดงรายละเอียดของผลผลิตที่โครงการสามารถผลิตได้ในแต่ละช่วงของปี โดยผู้บริโภคไม่สามารถเลือกชนิดของผลผลิตที่ต้องการแต่สามารถเลือกปริมาณและระบุถึงผลผลิตบางชนิดที่ไม่ต้องการได้ - มีการชี้แจงรายละเอียดเกี่ยวกับการกำหนดอัตราค่าสมาชิกของผู้บริโภค - มีความยืดหยุ่นในการดำเนินการตามข้อตกลง
แม่ทاورแกนิค	<ul style="list-style-type: none"> - มีการพูดคุยสร้างความเข้าใจแก่ผู้บริโภคเกี่ยวกับความสำคัญของการดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน รวมถึงแนวทางการผลิตและผลผลิตที่โครงการจัดส่งให้แก่ผู้บริโภค - มีการตกลงเกี่ยวกับการแบ่งปันความรับผิดชอบและความเสี่ยงที่เกิดขึ้นทั้งในด้านการผลิตและการตลาด รวมถึงผลตอบแทนที่ได้จากการทำการเกษตร โดยไม่ได้กำหนดระยะเวลาในการเป็นสมาชิกที่แน่นอน ขึ้นอยู่กับความสะดวกของผู้บริโภค - มีความยืดหยุ่นในการดำเนินการตามข้อตกลง - มีการเปิดโอกาสให้ผู้บริโภคทดลองรับผลผลิตก่อนตัดสินใจเข้าร่วมเป็นสมาชิก

ตารางที่ 46 สรุปวิธีการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน ด้านข้อตกลงในการ
แบ่งปันระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค (ต่อ)

ชื่อโครงการ	วิธีการปฏิบัติที่เป็นเลิศ
ตะกร้าปันผัก	<ul style="list-style-type: none"> - มีการพูดคุยสร้างความเข้าใจแก่ผู้บริโภคเกี่ยวกับความสำคัญของการดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน รวมถึงแนวทางการดำเนินงานของโครงการที่ทำหน้าที่เป็นคนกลางในการเชื่อมโยงระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค - มีการตกลงเกี่ยวกับการเข้าร่วมเป็นสมาชิกตามจำนวนครั้งในการรับผลผลิต โดยแบ่งเป็น 12 ครั้ง 24 ครั้ง และ 36 ครั้ง รวมถึงมีเอกสารใบสมัคร ซึ่งระบุรายละเอียด ข้อตกลงอย่างชัดเจนโดยผู้บริโภคไม่สามารถเลือกชนิดของผลผลิตที่ต้องการ แต่สามารถเลือกปริมาณและระบุถึงผลผลิตบางชนิดที่ไม่ต้องการได้ - มีความยืดหยุ่นในการดำเนินการตามข้อตกลง - มีการชี้แจงอัตราค่าจัดส่ง โดยแบ่งตามเขตพื้นที่และระยะทางอย่างชัดเจน
เพื่อนปลูกเพื่อนกิน	<ul style="list-style-type: none"> - มีการสร้างความเข้าใจแก่ผู้บริโภคเกี่ยวกับความสำคัญของการดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน รวมถึงแนวทางการผลิต และผลผลิตที่โครงการจัดส่งให้แก่ผู้บริโภค - มีการตกลงเกี่ยวกับการแบ่งปันความรับผิดชอบและความเสี่ยงที่เกิดขึ้นทั้งในด้านการผลิตและการตลาด รวมถึงผลตอบแทนที่ได้จากการทำการเกษตร โดยกำหนดระยะเวลาในการเป็นรายปี - มีการรับสมาชิกผู้บริโภคปีละ 2 ครั้ง ผ่านช่องทางในการสมัครสมาชิกแบบออนไลน์ โดยมีการแสดงรายละเอียดเกี่ยวกับข้อตกลงในการเป็นสมาชิกอย่างชัดเจน ซึ่งผู้บริโภคสามารถเลือกชนิดของผลผลิตและปริมาณที่ต้องการได้ - มีเอกสารชี้แจงเกี่ยวกับรายละเอียดการจัดแบ่งค่าสมาชิกที่โครงการได้รับโดยแสดงจากราคาผลผลิตในแต่ละกิโลกรัม

2.2 การสื่อสารระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค สามารถสรุปวิธีการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชนในด้านการสื่อสารระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค ดังตารางที่ 47

ตารางที่ 47 สรุปวิธีการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน ด้านการสื่อสารระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค

ชื่อโครงการ	วิธีการปฏิบัติที่เป็นเลิศ
ผักประสานใจ ฯ	<ul style="list-style-type: none"> - มีการสร้างการรับรู้เกี่ยวกับการผลิตและผลผลิตที่จัดส่งอย่างสม่ำเสมอ เพื่อความไว้วางใจต่อความปลอดภัยของผลผลิต แทนการขอรับรองมาตรฐานจากองค์กรภายนอก - มีการสร้างช่องทางการสื่อสารเพื่อสร้างการรับรู้ และการแลกเปลี่ยนระหว่างสมาชิกผ่านทางไลน์ - มีการจัดกิจกรรมเยี่ยมแปลงผลิตเพื่อการพบปะ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ - มีการจัดการประชุมประจำปีเพื่อทบทวนและตกลงร่วมกันเกี่ยวกับแนวทางในการดำเนินงานที่เหมาะสม - มีผู้รับผิดชอบในการประสานงานโครงการที่ได้รับความไว้วางใจจากสมาชิก
แม่ทาออร์แกนิก	<ul style="list-style-type: none"> - มีการติดต่อกันโดยตรงอย่างสม่ำเสมอ ระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภคผ่านทางโทรศัพท์ และจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ รวมถึงการได้พบปะจากการจัดส่งผลผลิต ทำให้เกิดความไว้วางใจซึ่งกันและกัน
ตะกร้าปันผัก	<ul style="list-style-type: none"> - มีการสร้างการรับรู้เกี่ยวกับการผลิตของกลุ่มเกษตรกรและผลผลิตที่จัดส่งอย่างสม่ำเสมอ เพื่อความไว้วางใจต่อความปลอดภัยของผลผลิต รวมถึงยังเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค - มีการสร้างช่องทางการสื่อสารเพื่อสร้างการรับรู้ และการแลกเปลี่ยนระหว่างสมาชิกผ่านทางไลน์ - มีการเปิดโอกาสให้สมาชิกผู้บริโภคเข้าร่วมดำเนินการในการจัดการผลผลิต - มีการจัดกิจกรรมเยี่ยมแปลงผลิตเพื่อการพบปะ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน - มีผู้ประสานงานโครงการที่ได้รับความไว้วางใจจากทั้งกลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตและสมาชิกผู้บริโภค

ตารางที่ 47 สรุปวิธีการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน ด้านการสื่อสาร
ระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค (ต่อ)

ชื่อโครงการ	วิธีการปฏิบัติที่เป็นเลิศ
เพื่อนปลูกเพื่อนกิน	<ul style="list-style-type: none"> - มีการสร้างการรับรู้เกี่ยวกับการผลิตของกลุ่มเกษตรกรและผลผลิตที่จัดส่งอย่างสม่ำเสมอ เพื่อความไว้วางใจต่อความปลอดภัยของผลผลิต รวมถึงยังเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค - มีการสร้างช่องทางการสื่อสารเพื่อสร้างการรับรู้และการแลกเปลี่ยนระหว่างสมาชิกผ่านเฟซบุ๊ก รวมถึงยังเป็นช่องทางในการจำหน่ายข้าวแบบออนไลน์ - มีการจัดกิจกรรมเยี่ยมแปลงผลิตเพื่อการพบปะ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน - มีกลุ่มจิตอาสาเป็นตัวแทนในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับผู้บริโภค

3. ด้านการจัดการโครงการ

3.1 การจัดการด้านการดำเนินงาน สามารถสรุปวิธีการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชนในด้านการจัดการด้านการดำเนินงาน ดังตารางที่ 48

ตารางที่ 48 สรุปวิธีการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน ด้านการจัดการด้านการดำเนินงาน

ชื่อโครงการ	วิธีการปฏิบัติที่เป็นเลิศ
ฝึกประสานใจ ฯ	<ul style="list-style-type: none"> - มีการจัดการโครงการ ภายใต้หลักการของการกระจายความเสี่ยง ซึ่งเป็นข้อสรุปที่ได้จากการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน ในช่วงเริ่มต้นโครงการ - มีการให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมจากทั้งสมาชิกเกษตรกรและผู้บริโภคในการดำเนินงานต่าง ๆ ของโครงการ - มีการปรับปรุงการดำเนินงานโดยอาศัยการเรียนรู้จากการปฏิบัติ
แม่ท้าวอร์แกนิก	<ul style="list-style-type: none"> - มีการนำประสบการณ์ในการฝึกงานในฟาร์มที่ดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชนในต่างประเทศมาปรับใช้ในการดำเนินงาน

ตารางที่ 48 สรุปวิธีการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน ด้านการจัดการ
ด้านการดำเนินงาน (ต่อ)

ชื่อโครงการ	วิธีการปฏิบัติที่เป็นเลิศ
	<ul style="list-style-type: none"> - มีการจัดการร่วมกับกลุ่มวิสาหกิจแม่ทาทำให้มีโอกาสในการต่อยอดกิจกรรมที่หลากหลาย
ตะกร้าปันผัก	<ul style="list-style-type: none"> - มีการนำระบบคอมพิวเตอร์มาใช้ในการบันทึกข้อมูลการดำเนินงานต่าง ๆ ทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรและผู้บริโภค - มีการจัดการควบคู่ไปกับ Health Me Delivery ซึ่งเป็นธุรกิจหลักทำให้สามารถอาศัยทรัพยากรในการดำเนินงานร่วมกันได้ รวมถึงเป็นโอกาสในการส่งเสริมการเป็นสมาชิกซึ่งกันและกัน
เพื่อนปลูกเพื่อนกิน	<ul style="list-style-type: none"> - มีการจัดตั้งองค์กรเพื่อรับผิดชอบในการดำเนินงานของโครงการ - มีการนำระบบเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการดำเนินงานโครงการ - มีการให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมจากทั้งเกษตรกรและผู้บริโภคในการดำเนินงานต่าง ๆ ของโครงการ - มีการให้ความสำคัญกับการส่งเสริมให้เกิดความยั่งยืนของชุมชนและเกษตรกรชาวนา โดยการสนับสนุนให้เกิดการปรับเปลี่ยนสู่การทำเกษตรอินทรีย์

3.2 การจัดการด้านการเงิน สามารถสรุปวิธีการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชนในด้านการจัดการด้านการเงิน ดังตารางที่ 49

ตารางที่ 49 สรุปวิธีการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน ด้านการจัดการด้านการเงิน

ชื่อโครงการ	แนวทางวิธีการปฏิบัติที่เป็นเลิศ
ผักประสานใจฯ	<ul style="list-style-type: none"> - มีการกำหนดให้ผู้บริโภคโอนค่าสมาชิกล่วงหน้าผ่านทางธนาคาร - มีการจัดแบ่งเงินฝากให้เกษตรกรแต่ละราย - มีผู้รับผิดชอบในการจัดการด้านการเงินที่ได้รับความไว้วางใจจากทั้งเกษตรกรและผู้บริโภค
แม่ทาออร์แกนิก	<ul style="list-style-type: none"> - มีการเปิดโอกาสให้ผู้บริโภคชำระค่าสมาชิกได้ตามความสะดวกทั้งในด้านระยะเวลาและช่องทาง - มีความยืดหยุ่นในการดำเนินโครงการเนื่องจากมีสมาชิกเกษตรกรเพียง 1 ราย ซึ่งเป็นผู้ดำเนินการเองในทุกขั้นตอน
ตะกร้าปันผัก	<ul style="list-style-type: none"> - มีการกำหนดให้ผู้บริโภคโอนค่าสมาชิกล่วงหน้าผ่านทางธนาคาร - มีการประกันราคาผลผลิตที่รับจากกลุ่มเกษตรกร - มีการสนับสนุนด้านการเงินเพื่อนำไปเป็นค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวข้องกับการผลิตของกลุ่มเกษตรกร
เพื่อนปลูกเพื่อนกิน	<ul style="list-style-type: none"> - มีการกำหนดให้ผู้บริโภคโอนค่าสมาชิกล่วงหน้าผ่านทางธนาคาร - มีการจัดตั้งกองทุนสำหรับช่วยเหลือจากการประสบปัญหาภัยธรรมชาติและสนับสนุนเกี่ยวกับปัจจัยการผลิตแก่สมาชิกของกลุ่มเกษตรกรที่ร่วมดำเนินงานกับโครงการ

บทที่ 6

รูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง

การพัฒนา รูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง เป็นวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ของการศึกษาในครั้งนี้ โดยเป็นการพัฒนา รูปแบบที่ร่างขึ้นจากการกำหนดความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างของตัวแปรหรือองค์ประกอบ จากการศึกษาสภาพการณ์ด้านการผลิตและการตลาด รวมถึงเงื่อนไขการดำรงอยู่ของชาวนาในพื้นที่ชนเมืองในบทที่ 4 และการศึกษาเกี่ยวกับการดำเนินงานและเงื่อนไขความสำเร็จในการดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนในบทที่ 5 โดยร่างรูปแบบที่พัฒนาขึ้นเป็นเพียงรูปแบบตามสมมุติฐาน ซึ่งจำเป็นต้องมีการรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้แนวทางการปรับใช้รูปแบบของชาวนาในพื้นที่ศึกษา เพื่อให้ได้แนวทางการปรับใช้รูปแบบที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงในพื้นที่ ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ข้อสุดท้ายของการศึกษาในครั้งนี้

ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งการนำเสนอผลการศึกษาออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 รูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง

ส่วนที่ 2 แนวทางการปรับใช้รูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง

ส่วนที่ 1 รูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง

ผู้วิจัยได้ดำเนินการพัฒนา รูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง โดยสามารถแบ่งผลการศึกษาออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ 1. รูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง 2. ผลการตรวจสอบร่างรูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง รายละเอียดดังนี้

1. รูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง

จากการศึกษาแนวทางและเงื่อนไขความสำเร็จในการดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน พบว่า การดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเป็นการดำเนินงานที่ครอบคลุมระบบการผลิตและการตลาดของเกษตรกร ที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์กับ

ผู้บริโภคด้วยการร่วมแบ่งปันความรับผิดชอบและผลผลิตที่ได้จากการทำการเกษตรเพื่อสร้างความปลอดภัยและความมั่นคงทางอาหาร รวมถึงความยั่งยืนของระบบเกษตรกรรม และระบบนิเวศในท้องถิ่น ซึ่งผู้วิจัยได้นำผลการศึกษาวិธีการปฏิบัติที่เป็นเลิศของการดำเนินงานดังกล่าว มากำหนดเป็นองค์ประกอบในการร่างรูปแบบ โดยวิเคราะห์และสังเคราะห์ร่วมกับสภาพการณ์การผลิต การตลาด และเงื่อนไขการดำรงอยู่ของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง รวมถึงแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง อีกทั้งยังได้นำข้อเสนอแนะที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้มีประสบการณ์เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน มาร่วมพิจารณาในการพัฒนารูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

องค์ประกอบที่ 1 การจัดตั้งโครงการ หมายถึง การจัดตั้งโครงการเพื่อดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ที่เกิดขึ้นจากการตระหนักถึงความสำคัญ และประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นต่อทั้งเกษตรกรและผู้บริโภคในการร่วมแบ่งปันความรับผิดชอบและผลผลิตที่ได้จากการทำการเกษตร รวมถึงความยั่งยืนของระบบเกษตรกรรมและระบบนิเวศในท้องถิ่น โดยมีการกำหนดแนวทางการดำเนินงานที่ชัดเจนและสอดคล้องกับบริบทของโครงการ

จากการศึกษาการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน พบว่า จุดเริ่มต้นของการจัดตั้งโครงการที่ดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเกิดขึ้นในหลายลักษณะ โดยมีทั้งโครงการที่จัดตั้งขึ้นจากการริเริ่มของกลุ่มเกษตรกรอย่างโครงการ ผักประสานใจ ฯ และโครงการแม่ทาออร์แกนิก และโครงการที่จัดตั้งขึ้นจากการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกอย่างโครงการตะกร้าปันผัก รวมถึงโครงการที่ริเริ่มก่อตั้งจากความร่วมมือของกลุ่มจิตอาสาที่เป็นตัวแทนของผู้บริโภคกับกลุ่มเกษตรกรชาวนาอย่างโครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกิน

นอกจากนี้ ข้อสังเกตที่พบได้ในการริเริ่มจัดตั้งโครงการ คือ การตระหนักถึงความเสี่ยงที่เกิดขึ้นจากความไม่แน่นอนทั้งด้านการผลิตและการตลาด เนื่องจากการทำการเกษตรเป็นกิจกรรมที่ต้องพึ่งพิงอยู่กับสภาพดินฟ้าอากาศ ปริมาณผลผลิตที่ได้จึงอาจมีความไม่แน่นอนแตกต่างกันไปในแต่ละฤดูกาล ซึ่งมีผลกระทบต่อราคาที่ได้รับและปริมาณผลผลิตในการจำหน่ายของเกษตรกรภายใต้ระบบตลาด ทั้งในระบบตลาดขนาดใหญ่และตลาดทางเลือกที่เกษตรกรนำผลผลิตไปขายให้แก่ผู้บริโภคโดยตรง ทำให้มีการนำแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนมาเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นเพื่อความยั่งยืนในการทำการเกษตรของเกษตรกรในพื้นที่ ดังที่คุณคุณธวัชชัย ไตรสีตระกูล ผู้ร่วมจัดตั้งโครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกิน กล่าวว่

“...เริ่มต้นจากการหาข้อมูลและวิเคราะห์ว่าปัญหามันเกิดจากอะไร และถ้าจะช่วยให้ยั่งยืน จะช่วยได้แบบไหนมันถึงจะยั่งยืน ซึ่งก็ได้ข้อสรุปขึ้นมาว่า ชาวนาจะมีปัญหาเรื่องเงินทุนที่ใช้ในการเพาะปลูก แล้วก็เรื่องของตลาดที่ผันผวนไม่แน่นอน เพราะชาวนาเค้าไม่สามารถเข้าถึงตลาดได้ด้วย

ตนเอง ก็เลยต้องขายให้พ่อค้าโรงสีหรือนายหน้า ทีนี้เลยคิดว่าถ้ามันมีการเชื่อมโยงระหว่างคนกินข้าว ที่อยากจะช่วยชาวนา แล้วก็พร้อมที่จะซื้อข้าวกับชาวนา มันก็จะสร้างความมั่นใจในเรื่องของตลาดว่าปลูกแล้วมีคนซื้อ ซึ่งตรงนี้นั้นก็คือแนวคิด CSA ทีนี้หลาย ๆ ประเทศเค้าทำกันอยู่แล้ว และก็เห็นว่าในประเทศไทยนี่ก็พอจะมีที่เค้าทำกันอยู่บ้าง ก็เลยสรุปกันว่าถ้าทางกลุ่มจิตอาสาเค้านำผู้บริโภคมาร่วมอยู่กับเราซึ่งมีกลุ่มชาวนาที่ทำงานด้วยอยู่แล้วเนี่ย มันก็น่าจะเป็นไปได้...”

สอดคล้องกับที่คุณระวีวรรณ ศรีทอง ผู้ก่อตั้งและผู้ประสานงานโครงการผักประสานใจ ๓ กล่าวถึงการริเริ่มจัดตั้งโครงการ ว่า

“...ปัญหาการเกษตรเนี่ย จะขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก เพราะเป็นเรื่องที่ต้องพึ่งพา ดิน น้ำ อากาศ แล้วทีนี้เวลานั้นเกิดความเล็งขึ้นมาก อยางพวก ดินฟ้าอากาศแปรปรวนผิดปกติ หรือเกิดภัยพิบัติ เกษตรกรล้มละลายกันหมดเลย กว่าที่จะผ่านความเสี่ยงในช่วงการผลิตมา พอพืชนั้นก็ ต้องมาเจอกับราคาผลผลิตที่ไม่สามารถกำหนดอะไรได้ เราก็คิดว่าทำยังไงที่จะทำให้เกษตรกรเค้าลด การแบกรับความเสี่ยงพวกนี้ไปได้...”

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งที่ได้พบได้ในการริเริ่มจัดตั้งโครงการ คือ แกนนำของกลุ่มเกษตรกรที่เป็นผู้ริเริ่มในการดำเนินโครงการ จะมีความเข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนอยู่บ้างก่อนหน้า แต่จะมีการเรียนรู้ทำความเข้าใจเพิ่มเติมเกี่ยวกับแนวทางและรายละเอียดต่าง ๆ ในการดำเนินงานด้วยการศึกษาข้อมูลและขอคำแนะนำ รวมถึงเดินทางไปศึกษาดูงานจากโครงการที่ดำเนินงานอยู่ก่อนหน้า เพื่อความเข้าใจที่ชัดเจน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการนำมาปรับใช้ในการดำเนินงานของตนเอง ดังที่คุณระวีวรรณ ศรีทอง กล่าวถึงการริเริ่มจัดตั้งโครงการผักประสานใจ ๓ ว่า

“...เราก็มีประสบการณ์ที่เคยทำงานกับโครงการของ Cuso (Cuso International : หน่วยอาสาสมัครจากประเทศแคนาดา) ตอนนั้นเค้าศึกษาเกี่ยวกับแนวทางการนำ CSA มาปรับใช้ในสังคมไทย ประกอบกับที่สมัยก่อนเราเคยอ่านหนังสือ Small is Beautiful ก็ทำให้เรามองถึง เศรษฐศาสตร์ที่มีชีวิต ไม่เอาไรต์เอาเปรียบกัน ทีนี้พอตอนช่วงเริ่มโครงการพี่ก็หาข้อมูล ก็อ่านจาก Sharing Harvest นี้แหละ แล้วก็คุยกับพี่เต้ย (คุณดิลลิต โรจนาลักษณ์) ตอนนั้นเค้าเป็นผู้จัดการฟาร์มสวนดวงตะวัน เค้าก็เล่าประสบการณ์ให้เราฟังว่ามันมีอะไร ต้องทำยังไงบ้าง เราก็จะจับหลักจับ concept ให้ได้ว่ามันคืออะไร ก็สรุปได้ว่า CSA เนี่ยมันจะมี core ของมัน อยู่ที่เรื่องความเสี่ยง และการกระจายความเสี่ยง เพราะปัญหาที่ทำให้เกษตรกรอยู่ไม่ได้ ก็มาจากการที่เค้าต้องแบกรับ

ความเสี่ยงต่าง ๆ ไว้ด้วยตัวเอง แต่ส่วนของรายละเอียด อะไร เท่าไหร่ ยังไง เราก็ต้องมาคิดเอง
ทำไปพัฒนาไป...”

โดยที่คุณระวีวรรณ ศรีทอง และสมาชิกเกษตรกรของโครงการผักประสานใจ ๆ ได้เป็นผู้ให้คำแนะนำในการดำเนินงานกับโครงการแม่ทาออร์แกนิกส์ในเวลาต่อมา ดังที่คุณคุณอดิศักดิ์
กำเพ็ญ สมาชิกเกษตรกรและผู้ริเริ่มจัดตั้งโครงการแม่ทาออร์แกนิกส์เล่าถึงการเดินทางไปเรียนรู้
ศึกษาดูงานดังกล่าว ว่า

“...ก่อนหน้านี้มีโอกาสได้เข้าร่วมโปรแกรมแลกเปลี่ยนการศึกษาที่อเมริกาไปอยู่ที่ฟาร์ม
ผมโชคดีได้อยู่ที่ฟาร์มที่ดี เค้าทำ CSA ด้วย พอกลับมาที่พอดี้ก็รู้จักกับพี่เจน (คุณระวีวรรณ ศรีทอง)
ตอนนั้นประชุมเกี่ยวกับเรื่องการจัดการทรัพยากรป่า ก็คุยกัน เลยได้รู้ว่าเค้าทำแบบนี้ที่สุพรรณ ฯ
ก็เลยมาคุยกันกับเพื่อนในกลุ่มว่าน่าจะทำแบบนี้ที่บ้านเราบ้าง เพื่อน ๆ เราก็สนใจกัน ก็เลยไปเรียนรู้
ไปฝั่งตัวอยู่กับพี่เค้าที่สุพรรณ ฯ อยู่เกือบเดือนเลยนะ ก็ได้ไอเดียได้อะไรมาปรับใช้กับโครงการเรา...”

การเรียนรู้ทำความเข้าใจเกี่ยวกับแนวทางการดำเนินงานของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดย
ชุมชนในช่วงริเริ่มจัดตั้งโครงการดังกล่าว สอดคล้องกับข้อเสนอแนะในการริเริ่มจัดตั้งโครงการจาก
คุณดิศทัต โรจนารักษ์ ที่มีประสบการณ์ในการร่วมกับหน่วยอาสาสมัครจากประเทศญี่ปุ่น (Japanese
Volunteer Center : JVC) ริเริ่มจัดตั้งและดำเนินงานฟาร์มสวนดวงตะวัน ซึ่งเป็นโครงการที่
ดำเนินการตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนแห่งแรก ๆ ของประเทศไทยที่ได้กล่าวมาว่า

“...ก่อนอื่นก็ควรที่จะต้องเข้าใจหลักการของเค้าก่อนนะ เพราะว่า CSA เนี่ย รูปแบบ
มันอาจจะไม่ได้จำกัด แต่อย่างน้อยมันก็ต้องยึดอยู่กับหลักการสำคัญบางอย่าง เหมือนสมอติงไว้ให้
เข้าใจตรงกัน มันอาจจะทำให้เห็นชัดว่าเราต้องการอะไรจากการทำตรงนี้ ในมุมมองของผมคิดว่า CSA
มันจะไปไม่ได้ไม่ได้ มันอยู่ที่ตรงนี้ ...”

อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนอาจส่งผลให้
เกษตรกรต้องมีการดำเนินงานหรือกิจกรรมต่าง ๆ เพิ่มขึ้นนอกเหนือไปจากการทำการเกษตรที่คุ้นเคย
ซึ่งอาจต้องอาศัยการเรียนรู้จากการปฏิบัติในการจัดการการดำเนินงานของโครงการให้มีความ
เหมาะสม ดังที่คุณพอทิพย์ เพชรปรี ผู้จัดตั้งและผู้ประสานงานโครงการตะกร้าปันผัก กล่าวมาว่า

“...ตอนที่เริ่มทำเนี่ย CSA มันเป็นเรื่องที่ใหม่มากเลย ปวดหัวมาก ต้องดูแลผู้บริโภคแตกต่างจากที่เราเคยทำอยู่ซึ่งมันก็ส่งผลกับเกษตรกรด้วย เพราะสมาชิกเค้าให้ค่าใช้จ่ายล่วงหน้ามาก่อน เราก็ต้องมีความรับผิดชอบต่อสิ่งที่ตกลงกันไว้ พอทำจริงมันต้องจัดการนู่นนี่นั่นหลายอย่าง แต่มันก็ไม่ได้ทำพร้อมกันทั้งหมดหรอก ก็ทำไปปรับไปเรื่อย ๆ ...”

ดังนั้น การริเริ่มจัดตั้งโครงการที่ดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน เกษตรกรควรที่จะต้องคำนึงถึงเป้าหมายที่ชัดเจนในการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนดังที่ Henderson and Van En (2007) กล่าวว่า เป้าหมายของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน เป็นไปเพื่อส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายเกษตรกรที่มุ่งพัฒนาพื้นที่เกษตรกรรม ที่เข้าร่วมโครงการให้มีศักยภาพของระบบนิเวศที่ดีที่สุด นอกจากนี้ควรต้องพิจารณาถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดแนวทางในการดำเนินงานได้อย่างเหมาะสม โดยได้กล่าวถึงประเด็นที่ควรพิจารณาในการกำหนดแนวทางการดำเนินงานตั้งแต่ช่วงเริ่มต้นโครงการ ดังนี้

1. ประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นต่อตัวเกษตรกร
2. ความสามารถในการดึงดูดสมาชิกในแง่ของทำเลที่ตั้ง
3. ความเหมาะสมของวิธีการผลิต
4. จำนวนสมาชิกผู้บริโภคที่สามารถรองรับได้
5. การดำเนินการด้านการตลาดด้วยช่องทางอื่น
6. การเข้ามามีส่วนร่วมของสมาชิก

นอกจากนี้ จากข้อมูลเกี่ยวกับการริเริ่มจัดตั้งโครงการเพื่อดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน มีความสอดคล้องกับการศึกษาของ วรัญญา ทูลธรรม และคณะ (2552) ที่พบว่า การศึกษาดูงานเพื่อเปรียบเทียบกับกรดำเนินงานของกลุ่มที่ประสบความสำเร็จจะเป็นส่วนหนึ่งพัฒนากระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่การปรับเปลี่ยนสู่การพึ่งตนเองของชาวนา และยังคงสอดคล้องกับการศึกษาของเสถียร ยุระชัย และคณะ (2556) ที่พบว่า การระดมทรัพยากร และองค์ความรู้จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การก่อตั้งเครือข่ายของกลุ่มผลิตข้าวปลอดภัยที่ศึกษาประสบผลสำเร็จ

สรุปได้ว่า การจัดตั้งโครงการเพื่อดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ควรเกิดขึ้นจากการตระหนักถึงความสำคัญและประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นต่อทั้งเกษตรกรและผู้บริโภคในการร่วมแบ่งปันความรับผิดชอบต่อผลผลิตที่ได้จากการทำการเกษตร รวมถึงความยั่งยืนของระบบนิเวศ และควรมีการเรียนรู้เพื่อทำความเข้าใจอย่างชัดเจนเกี่ยวกับแนวทางการดำเนินงานของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ซึ่งอาจทำได้โดยการศึกษาข้อมูล ปรึกษาขอคำแนะนำ รวมถึงศึกษาดูงานจากโครงการที่ดำเนินงานอยู่ก่อนหน้า เพื่อนำมาพิจารณาร่วมกับปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดแนวทาง ในการดำเนินงานได้อย่างเหมาะสม

องค์ประกอบที่ 2 การสร้างความปลอดภัยและความหลากหลายของผลผลิตข้าว หมายถึง การผลิตผลผลิตข้าวที่ให้ความสำคัญกับความปลอดภัยของทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภคภายใต้กิจกรรมต่าง ๆ ที่คำนึงถึงความยั่งยืนของทรัพยากรดินและสิ่งแวดล้อม รวมถึงมีความหลากหลายทั้งด้านสายพันธุ์และลักษณะการขจัดสี เพื่อเป็นทางเลือกในการได้รับผลผลิตข้าวของสมาชิกผู้บริโภค

จากการศึกษาการปฏิบัติที่เป็นเลิศตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน พบว่าทุกโครงการจะนำระบบเกษตรอินทรีย์มาเป็นแนวทางในการสร้างความปลอดภัยของผลผลิต เนื่องจากเป็นแนวทางการทำการเกษตรที่ให้ความสำคัญกับการพึ่งพิงอยู่กับความสมดุลของระบบนิเวศ และความหลากหลายทางชีวภาพ อีกทั้งปฏิเสธการใช้สารเคมีในทุกขั้นตอนการเพาะปลูก และจากการศึกษาสภาพการณ์ด้านการผลิตของชาวนาในพื้นที่ พบว่า การทำนาตามแนวทางของเกษตรอินทรีย์จะส่งผลต่อการทำนาในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การจัดหาปัจจัยการผลิตอย่างเมล็ดพันธุ์หรือต้นกล้าและน้ำที่ใช้ในการทำนา รวมถึงกิจกรรมต่าง ๆ ตลอดรอบการทำนา ตั้งแต่การเตรียมดิน การกำจัดศัตรูข้าวทั้งวัชพืชและแมลงต่าง ๆ การเสริมสร้างการเจริญเติบโตของต้นข้าว ไปจนถึงการเก็บเกี่ยว ดังที่ชาวนาที่ทำนาอินทรีย์รายหนึ่ง กล่าวไว้ว่า

“...ระบบอินทรีย์คือป้องกันตั้งแต่แรก กระบวนการคือพอเวลาเราไม่ฉีดสารเคมี ระบบนิเวศก็สมดุลแล้ว การทำเกษตรที่เป็นไปตามธรรมชาตินี้บางทีถ้าเราเข้าใจ เราใจแข็งพอ เรามั่นใจในห่วงโซ่ธรรมชาติ เราก็ไม่จำเป็นต้องฉีด ก็ปล่อยให้ธรรมชาติดูแลกันเอง อย่างเรื่องแมลงนี่ตามธรรมชาติแล้วในนาเนี่ย แมลงดีมันจะมากกว่าแมลงไม่ดี แมลงไม่ดีมีไม่กี่ตัวเอง แต่พวกนี้ตัวห้าตัวเบียนมันควบคุมกันได้ ถ้าเราอยากจะช่วยอีกสักหน่อยก็ใช้สะดวกอย่างเดียวแค่นั้นเอง แล้วที่ว่าป้องกันตั้งแต่แรกคือเริ่มตั้งแต่การคราดนา ต้องคราดหลาย ๆ รอบ มันจะลดหญ้าได้เยอะมาก คือขั้นตอนแรกนี้แหละที่จะป้องกันได้มากที่สุด ที่นี้หัวใจสำคัญอีกอย่างนึงของการทำเกษตรอินทรีย์ คือ น้ำ เราก็จะต้องป้องกันการปนเปื้อนจากแหล่งน้ำภายนอกที่จะเอามาใช้ในการทำนา ต้องมีการบำบัดด้วยธรรมชาติ อย่างเช่น พวกหญ้าแฝก พวกผักโป่ง (ผักตบชวา) นี่ก็ช่วยได้ ข้าวปลูก ถ้าซื้อก็ต้องเลือกจากคนที่ทำอินทรีย์ที่ไว้ใจได้ มันเหมือนกับว่า เราก็ทำทุกวิถีทางเพื่อให้มันดีที่สุดนะ...”

อย่างไรก็ตาม ความหมายของการทำนาอินทรีย์ในที่นี่เป็นไปได้มากกว่าการปฏิบัติตามข้อกำหนดในการขอรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ตามระบบตรวจรับรองโดยหน่วยรับรองอย่างIFOAM หรือ Organic Thailand แต่อาจรับรองโดย การรับรองอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Guarantee Systems : PGS) ซึ่งเป็นการรับรองคุณภาพของผลผลิตทางการเกษตร ที่ผลิตตามแนวทางของเกษตรอินทรีย์โดยกระบวนการมีส่วนร่วมซึ่งอาศัยความซื่อสัตย์และความไว้วางใจของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการรับประกันความปลอดภัยของผลผลิต ซึ่งเป็นไปอย่างเหมาะสมกับ

สภาพแวดล้อมทางกายภาพ และวัฒนธรรมทางการเกษตรในแต่ละชุมชน ดังที่ชาวนารายหนึ่งอธิบายถึงข้อจำกัดเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายและขนาดของพื้นที่ในการขอรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ตามระบบตรวจรับรองโดยหน่วยรับรอง แต่สามารถรับรองความปลอดภัยของผลผลิตด้วยการรับรองอย่างมีส่วนร่วม ดังที่กล่าวว่า

“...อย่างของเราไม่ได้ตรวจ IFOAM ไม่ได้ตรวจ มกท. อะ มันแพง สามสี่หมื่นแหละ เราจะเอาตั้งค์ที่ไหนไปจ่าย เก็บตั้งค์ไว้กินดีกว่า แต่เรามีระบบมาตรฐาน PGS การรับรองแบบมีส่วนร่วมก็คือจากสมาชิกของเราที่ผ่านการอบรมผู้ตรวจแปลงที่เป็นเครือข่ายเกษตรอินทรีย์ด้วยกันก็ตรวจไขว้กัน แล้วก็เชิญตัวแทนผู้บริโภคมาตรวจร่วมด้วย การทำเกษตรอินทรีย์นะ ปฏิบัติจริงมันก็ไม่ยากหรอก ถ้าเราตั้งใจ อย่างน้ำเนี่ย เราไม่สามารถที่จะให้ชาวบ้านเค้ามาซูดสระเพื่อใช้น้ำของตัวเองอย่างที่มีมาตรฐานเค้าบอกได้หรอก แต่รับรองแบบ PGS นี่ไม่จำเป็นต้องมีสระ แต่จะใช้ระบบการกรองน้ำ คือเราก็จะปลูกพืชเพื่อกรองน้ำก่อนที่เราจะเอาน้ำเข้ามา เป็นฝัก ตบก็ได้ กกก็ได้ ถ้าจะต้องซูดสระเนี่ย ชาวบ้านมีที่ 5 ไร่ ซูดสระไปไร่หนึ่งก็คงไม่พอกินแล้ว...”

ซึ่งสอดคล้องกับที่นักวิชาการเกษตรของสำนักงานเกษตรอำเภอรายหนึ่ง กล่าวถึงข้อจำกัดในการขอรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ตามระบบตรวจรับรองโดยหน่วยรับรองเกี่ยวกับ การป้องกันสารปนเปื้อนจากภายนอก โดยกล่าวว่า

“...ในพื้นที่เราเนี่ย เกษตรกรบางรายจะมีข้อจำกัดในเรื่องของสารปนเปื้อนจากแปลงข้างเคียง มันก็เลยเป็นปัญหาว่า ให้ทำนาอินทรีย์นะ มันยาก เนื่องจากว่าน้ำต้องใช้ร่วมกัน พื้นที่ใกล้กันต้องป้องกันความเสี่ยงของสารเคมีจากแปลงเพื่อนบ้าน ก็เลยมี PGS เข้ามาเป็นระบบการรับรองแทน...”

นอกจากนี้ การผลิตผลผลิตที่ปลอดภัยด้วยระบบอินทรีย์ภายใต้การดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค การรับรองดังกล่าวอาจไม่ใช่สิ่งจำเป็นเสมอไป แต่สามารถอาศัยความเข้าใจและความไว้วางใจจากการได้รู้จักหรือได้รับรู้ถึงความตั้งใจในการผลิตผลผลิตทางการเกษตรที่เป็นไปตามแนวทางของเกษตรอินทรีย์ของเกษตรกร ทำให้เกิดเป็นความเชื่อใจในความปลอดภัยของผลผลิตที่ได้รับ ดังที่ได้จากการศึกษาการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ซึ่งคุณระวีวรรณ ศรีทอง ผู้ประสานงานโครงการผักประसानใจ ๆ ได้กล่าวถึงการอาศัยความไว้วางใจและความเชื่อใจต่อกัน แทนการรับรองมาตรฐานจากหน่วยงานภายนอก โดยกล่าวว่า

“...ของเราไม่ได้ขอรับรองมาตรฐานอะไรนะ แล้วผู้บริโภคนะก็ไม่ได้ถามถึงด้วย ก็น่าจะเป็นเพราะเค้ารู้จักหน้าตาคนปลูก แล้วส่วนหนึ่งก็เคยมาที่แปลง ได้มาเห็น มารับรู้ถึงความตั้งใจของเกษตรกร มันก็เลยเป็นเรื่องของความเชื่อใจกันมากกว่า...”

สอดคล้องกับที่คณพอทพิพย์ ผู้ประสานงานโครงการตะกร้าปันผัก ที่ดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนซึ่งไม่ได้ดำเนินการผลิตด้วยตัวเอง แต่จัดหาผลผลิตทางการเกษตรที่ผลิตด้วยวิธีการตามแนวทางของเกษตรอินทรีย์จากแหล่งผลิตต่าง ๆ มาจัดส่งให้แก่ผู้บริโภค กล่าวว่า

“...เงื่อนไขสำคัญคือต้องเป็นออร์แกนิก จะ certify หรือไม่ certify ก็ได้ อย่างบางที่ที่มี IFOAM มาเลย บางที่เค้าก็เป็นกลุ่มเกษตรกรเล็ก ๆ ไปเสียค่ารับรองก็อาจจะไม่คุ้ม เค้าก็จะใช้การรับรองในระบบ PGS ซึ่งเค้ามีวิธีการ มีระบบของเค้า แล้วก็มีบางที่ที่เราไปตรวจเยี่ยมด้วย และที่ไม่มีอะไรเลยก็มี อย่างมีคุณยายคนนึง เค้าเป็นสมาชิกเราปลูกพริก ตกเต็มบ้านเลย เค้าก็เอามาขายเรา อันนี้เราก็โอเคใจ เป็นระบบเหมือนรับรองร่วมกัน...”

นอกจากนี้ คุณดิศทัต โรจนาลักษณ์ ซึ่งมีประสบการณ์ในการดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ได้กล่าวถึง การขอรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ภายใต้การดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน โดยกล่าวว่า

“...เรื่องมาตรฐานนี้อาจจะไม่จำเป็นนะ ถ้าเราคิดง่าย ๆ ว่าระหว่างผู้ผลิตไปถึงผู้บริโภค มันคือระยะทาง ยิ่งระยะห่าง มันก็ยิ่งจำเป็นต้องมีมาตรฐานขึ้นมา เพราะว่ามันคุยกันโดยตรงไม่ได้ มันก็เลยต้องสร้างกติกาให้มีคนมาช่วยทำมาตรฐาน ซึ่งแต่เดิมที่ผ่านมามันไม่ได้มีมาตรฐาน คือจะว่าไปแล้วมาตรฐานเกษตรอินทรีย์กับ CSA มันน่าจะเกิดขึ้นมาควบคู่กันนะ ที่ว่าควบคู่กันก็คือว่า ในขณะที่เกษตรอินทรีย์กลุ่มหนึ่งผลิตจากจุดหนึ่งแล้วไปขายอีกจุดหนึ่งเนี่ย มันไกล ก็เลยต้องมีคนที่บอกว่า ถ้าจะให้เกิดความเชื่อมั่นเนี่ย คุณต้องไปพัฒนามาตรฐาน ก็คือ IFOAM อะไรพวกนี้ มันเกิดจากความตระหนักว่าคนผลิตอยู่ที่นี้ คนบริโภคอยู่อีกที่นี้ เลยจำเป็นต้องสร้างหลักประกันอะไรบางอย่างที่จะประกันในด้านคุณภาพของการผลิตตามระบบอินทรีย์ มันก็เลยเกิดมาตรฐานขึ้นมา ในขณะเดียวกัน มันก็มีอีกกลุ่มหนึ่งเกิดขึ้นมาควบคู่กันแล้วบอกว่ามันน่าจะดีถ้าผู้ผลิตกับผู้บริโภคอยู่ในชุมชนใกล้ ๆ กัน ซึ่งก็เป็นที่มาของการที่ community จะเข้ามา support เกษตรกร ก็คือ agriculture เพราะฉะนั้นหลักเกณฑ์ก็คือมาตกลงกันว่าวิธีการผลิต กระบวนการผลิตมันควรจะเป็นยังไงที่ดีที่สุดที่จะสนับสนุนซึ่งกันและกัน แคนนี่ก็จบละ...”

อย่างไรก็ตาม ในมุมมองของ คุณวิชัย มีสวัสดิ์ ผู้จัดการตลาดสุขใจ ซึ่งเป็นตลาดสินค้าเกษตรปลอดสารพิษ และเป็นส่วนหนึ่งของโครงการสามพรานโมเดลที่ดำเนินการขับเคลื่อนการทำเกษตรอินทรีย์ในจังหวัดนครปฐมและพื้นที่ใกล้เคียง มีความเห็นเกี่ยวกับการรับรองมาตรฐานว่าอาจไม่ใช่สิ่งจำเป็น แต่หากสามารถขอรับรองได้ก็จะเป็นผลดีต่อตัวเกษตรกรเอง เนื่องจากจะเป็นการเพิ่มโอกาสในการจำหน่ายผลผลิตในช่องทางอื่น ๆ ได้ ดังที่กล่าวว่า

“...ตอนนี้เกษตรกรในโครงการสามารถที่จะขายผลผลิตได้ภายใต้แบรนด์ของสามพรานโมเดล โดยที่ไม่ต้องผ่าน IFOAM ผ่านแค่ PGS ก็ได้ แต่ที่นี้อาจจะมีบางรายเค้าก็จะแบบว่า ฉันอยู่ตัวแล้ว ฉันมีที่ขายแล้ว ฉันอยู่ได้แล้ว ก็จะไม่พัฒนาต่อ เพราะฉะนั้นเป้าประสงค์ของสามพรานโมเดลก็คือเกษตรกรทุกรายจะต้องก้าวไปสู่การขอรับรองเพื่อเป็นการการันตีความปลอดภัยของผลผลิต อย่างขายที่ตลาดเราอย่างนี้เค้าสามารถขายได้ แต่ ณ ปัจจุบัน การขายให้ธุรกิจโรงแรม ห้างร้าน SME เขาก็ต้องการใบการันตี ใบ certify เพื่อเป็นการเปิดทาง เพราะฉะนั้น ถ้าเกษตรกรมีใบเหล่านี้ ก็เหมือนเป็นใบเบิกทาง เขาก็สามารถขายสินค้าได้ง่ายกว่ารายอื่น ทั้ง ๆ ที่สินค้าเหมือนกัน ข้าวก็เหมือนกันระหว่างข้าวเคมีและข้าวอินทรีย์ที่มีใบ certify หรือ PGS กับ IFOAM เขาก็ต้องเลือก IFOAM เพราะ IFOAM เป็นมาตรฐานที่ทุกคนรู้จักและยอมรับ...”

จากข้อมูลเกี่ยวกับการนำระบบเกษตรอินทรีย์มาเป็นแนวทางในการสร้างความปลอดภัยของผลผลิต ในการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนดังข้างต้น มีความสอดคล้องกับผลการศึกษาของ Zehler (2011) ซึ่งพบว่า การได้รับอาหารปลอดสารพิษที่สามารถหาได้ในท้องถิ่น เป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้สมาชิกเข้าร่วมระบบเกษตรกรรมที่สนับสนุน โดยชุมชนและยังมีผลต่อการเลือกที่จะเป็นสมาชิกต่อไปอีกด้วย และยังสอดคล้องกับการศึกษาของ Birhala (2014) และ Oberstein (2016) ที่พบว่า การสร้างความปลอดภัยของผลผลิตในการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ไม่จำเป็นต้องผ่านการรับรองจากหน่วยตรวจรับรอง

ถึงแม้ว่าการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนจะเป็นการเชื่อมโยงเพื่อการแบ่งปันระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค โดยที่เกษตรกรจะเป็นผู้รับผิดชอบในการผลิตผลผลิตทางการเกษตรที่ปลอดภัยแก่ผู้บริโภคดังที่กล่าวถึงข้างต้น หากแต่ความหลากหลายของผลผลิตที่จัดส่งให้แก่ผู้บริโภคก็นับว่าเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างการดึงดูดใจให้ผู้บริโภคเข้าร่วมเป็นสมาชิก รวมถึงรักษาความต่อเนื่องของการเป็นสมาชิกในระยะยาวต่อไป ซึ่งพบได้จากการศึกษาการปฏิบัติที่เป็นเลิศของการดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ที่มุ่งเน้นให้ผู้บริโภคได้รับผลผลิตทางการเกษตรที่หลากหลายในแต่ละรอบการจัดส่ง รวมถึงมีการบันทึกข้อมูล

เกี่ยวกับชนิดผักที่ผู้บริโภคแต่ละรายได้รับจากการจัดส่งในแต่ละครั้ง เพื่อหลีกเลี่ยงความซ้ำซ้อนของผลผลิตที่ผู้บริโภคจะได้รับในครั้งถัดไป

นอกจากนี้ ยังพบว่า โครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกันที่มีความแตกต่างจากโครงการอื่นในด้านผลผลิต เนื่องจากมีผลผลิตทางการเกษตรในการจัดส่งให้แก่ผู้บริโภคเพียงชนิดเดียว คือ ข้าว แต่สามารถที่จะสร้างความหลากหลายของผลผลิตได้เช่นเดียวกับโครงการอื่น โดยการสร้างความหลากหลายของผลผลิตข้าวทั้งในด้านลักษณะการผลิต พันธุ์ข้าว และลักษณะการขัดสีซึ่งมีราคาที่แตกต่างกันไปตามต้นทุนการผลิต เพื่อเป็นทางเลือกให้แก่ผู้บริโภคสามารถเลือกได้ตามความต้องการ ดังที่คุณรัชชัย โทสิตรระกุล ผู้ร่วมก่อตั้งโครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกันได้กล่าวถึงแนวทางในการสร้างความหลากหลายของผลผลิตข้าวของโครงการ ว่า

“...ผลผลิตข้าวของเราส่วนใหญ่จะเป็นข้าวหอมมะลิ เพราะพื้นที่ยโสธรเค้าเป็นที่ยอมรับในเรื่องคุณภาพของข้าวหอมมะลียู่อแล้ว และก็มีหอมมะลิแดงบ้าง แล้วช่วงหลังมานี้เราก็มี่ไรซ์เบอร์รี่ด้วย เนื่องจากเป็นความต้องการของสมาชิก มีหลายรายเค้าก็บอกว่าอยากทาน เราก็จะแบ่งพื้นที่สำหรับปลูกข้าวไรซ์เบอร์รี่ไว้จำนวนหนึ่ง...”

โดยคุณสาคร แววบุตร ผู้จัดการกลุ่มเกษตรกรทำนาบากเรือ ซึ่งร่วมดำเนินงานกับโครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกัน ได้กล่าวถึงรายละเอียดของผลผลิตข้าวที่ผู้บริโภคสามารถเลือกรับ จากการเป็นสมาชิกโครงการ ว่า

“...ในส่วนของข้าวหอมมะลิเราก็จะมีให้เลือกว่าต้องการข้าวปลอดสารพิษ หรือข้าวอินทรีย์ เพราะคนที่เค้าเพิ่งมาทำนาอินทรีย์ก็จะอยู่ในช่วงปรับเปลี่ยนยังขายเป็นข้าวอินทรีย์ไม่ได้ก็เลยต้องเป็นข้าวปลอดสาร ซึ่งราคาจะต่ำกว่าข้าวอินทรีย์ แต่ก็สูงกว่าราคาข้าวทั่วไปนะ แล้วตรงนี้ก็จะเป็นการช่วยในการปรับเปลี่ยนของเค้าให้มีความมั่นคงเรื่องรายได้ แล้วก็ยังมีให้เลือกได้ว่าต้องการข้าวขาวหรือข้าวกล้อง เพราะบางคนเค้าก็ชอบข้าวขาว มันนุ่ม กินอร่อย แต่บางคนก็เค้าเน้นเรื่องสุขภาพก็จะชอบข้าวกล้อง ก็คือข้าวที่สีแค่ครั้งเดียว เค้าแค่กะเทาะเปลือกแค่ครั้งเดียว ไม่ขัดขาวแต่ข้าวหอมมะลิแดงจะมีแต่ข้าวกล้อง จริง ๆ จะขัดก็ได้ แต่ถ้าเพื่อสุขภาพเค้าจะไม่ขัด ถึงขัดมันก็จะเป็นสีขุ่น ๆ ไม่สวย เค้าไม่ค่อยนิยมกินกัน แล้วอีกพันธุ์นี่ก็คือไรซ์เบอร์รี่ ก็ดูจากความต้องการของผู้บริโภคนั้นแหละ...”

คุณเหรียญ ไกลักกลาง เจ้าหน้าที่มูลนิธิข้าวขวัญ ซึ่งดำเนินโครงการ ชวนคนกรุงปลูกข้าวกินที่แปลงนาของตนเองในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี โดยมีการดำเนินงานในลักษณะเดียวกับแนวทางของ

เกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ได้ให้คำแนะนำด้วยการกล่าวถึงข้อดีของการปลูกข้าว ด้วยสายพันธุ์ข้าวที่หลากหลาย ซึ่งจะสามารถสร้างความยืดหยุ่นเพื่อตอบสนองต่อความต้องการที่หลากหลายของผู้บริโภคได้ โดยกล่าวว่า

“..คือบางทีสมมุติว่าเรามีข้าว 6 - 7 สายพันธุ์ เราก็จะคุยกับสมาชิกว่า ในปริมาณข้าวที่เค้าได้รับ เค้าสามารถแลกได้นะ บางคนก็อยากได้มะลิแดง ขอเป็นมะลิแดงสัก 10 กิโลได้ไหม ขอเป็นไรซ์เบอร์รี่ 10 กิโลได้ไหมอะไรอย่างนี้ เราก็จัดการให้ เพราะเราไม่ได้แบบรู้สึกว่ามันคือธุรกิจ มันต้องราคานั้น ราคานี้ แต่เรารู้สึกว่าเป็นครอบครัว เหมือนกับเราบางทีเราไม่ได้ต้องการกินแค่ข้าวขาว เราก็เบื่อ เราก็อยากกินนั่นกินนี่ มะลิแดงมัน เป็นไรซ์เบอร์รี่มัน อะไรอย่างนี้...”

สอดคล้องกับที่ รศ.ดร.อภิชาติ ใจอารีย์ ผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับการขับเคลื่อนการทำเกษตรอินทรีย์ กล่าวถึงข้อดีของการสร้างความหลากหลายของผลผลิตข้าวสำหรับการดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน รวมถึงได้ให้ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมเกี่ยวกับการปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมือง ว่า

“...ความหลากหลายของผลผลิตข้าว มันก็น่าจะดีกับผู้บริโภคนะ เป็นทางเลือกให้ผู้บริโภค เพราะอย่างบางคนเค้าก็ไม่กินข้าวกล้อง เค้าว่ามันไม่อร่อย คนที่กินเค้าจะเป็นกลุ่มแบบเพื่อสุขภาพ ซึ่งกลุ่มนี้บางคนเค้าก็กินแต่ข้าวกล้องไม่กินข้าวขาวเลย แต่อย่างผมนี่เป็นแบบกินผสม ข้าวกล้องบ้าง ข้าวขาวบ้าง สลับ ๆ กัน แล้วในเรื่องของพันธุ์ข้าวนี้ก็น่าจะทำให้มีความหลากหลายของสายพันธุ์ด้วยนะ โดยเฉพาะข้าวพื้นเมือง เพราะพันธุ์ข้าวพื้นเมืองมันจะเหมาะสมกับพื้นที่นั้น ๆ มันจะเป็นข้าวที่มีคุณภาพดีที่สุดในพื้นที่นั้น ๆ แต่ก็ต้องปลูกให้ตรงช่วงเวลาของเค้านะ ผมมองว่าการปลูกพืชทุกชนิดในโลกนี้ ถ้าปลูกพันธุ์พื้นเมืองที่เหมาะสมกับพื้นที่นั้น ในช่วงอุณหภูมินั้น ๆ มันจะไม่ค่อยมีแมลงศัตรูพืช ธรรมชาติเค้าออกแบบมาแล้ว แล้วพอไม่ค่อยแมลงศัตรูพืช เกษตรกร ก็จะลดภาระในเรื่องของการจัดการตรงนี้ลงไป แล้วข้าวพันธุ์พื้นเมืองแต่ละที่ก็จะมีที่มาที่ไป มีเรื่องราว ซึ่งสร้างความน่าสนใจต่อผู้บริโภคได้...”

จากการศึกษาเกี่ยวกับสภาพการณ์ด้านการผลิตของชาวนาในพื้นที่ศึกษา พบว่า ข้าวพันธุ์พื้นเมืองในท้องถิ่นที่ยังคงมีการปลูกในปัจจุบัน คือ ข้าวหอมนครชัยศรี ซึ่งเป็นชื่อที่รู้จักของชาวนาทัวไปในพื้นที่ แต่อาจมีชาวนาเพียงไม่กี่รายที่ปลูกข้าวพันธุ์ดังกล่าว โดยชาวนารายหนึ่งที่ปลูกข้าวหอมนครชัยศรี และแปรรูปขายแก่ผู้บริโภคโดยตรง ได้กล่าวถึงข้อดีของการปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองอย่างข้าวหอมนครชัยศรี ว่า

“...ข้าวหอมนครชัยศรีเป็นข้าวคุณภาพดี มีความหอม นุ่ม แบบข้าวหอมมะลิ แล้วในทางการตลาดนี้ ข้าวหอมนครชัยศรีถือว่าสามารถสร้างมูลค่าได้ดี แทบไม่พอขาย บางทีลูกค้าต้องจองเลยนะ ทุกวันนี้ผู้บริโภคเค้าไม่ได้จะกินอย่างเดียว เค้าสนใจเรื่องข้อมูล สนใจใน story ของสิ่งที่เค้าบริโภค เช่น ข้าวพื้นเมืองที่มีชื่อแปลก ๆ คนเค้าสนใจที่จะลองกิน แล้วในอนาคตอาจจะเป็นเหมือนที่ญี่ปุ่นที่สินค้าเค้าผลิตที่เมืองไหนก็จะมีขายอยู่แต่ที่ตรงนั้น...”

นอกจากนี้ คุณดิศทัต โรจนลักษณ์ ซึ่งมีประสบการณ์ในการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ยังได้กล่าวถึงการสร้างความหลากหลายของผลผลิตข้าว โดยกล่าวว่า

“...คือเราคิดว่าการปลูกข้าวที่หลากหลาย มีความหลากหลายทางชีวภาพ ตามหลักการมันก็ดีนะ ดีกับระบบนิเวศอยู่แล้ว แต่อีกส่วนหนึ่งก็คือว่า จริง ๆ แล้วคนเราก็ควรที่จะกินอย่างหลากหลาย อันนี้หมายถึงผลผลิตทางการเกษตรทุกชนิดเลยนะ เพราะฉะนั้นเรื่อง ความหลากหลายนี้ก็น่าจะถือว่าเป็นเรื่องที่สำคัญ แล้วคล้าย ๆ ว่ามันก็เป็นเสน่ห์ ทั้งของการทำการเกษตร แล้วก็ในแง่ของการบริโภคด้วย...”

จากข้อมูลเกี่ยวกับการสร้างความหลากหลายของผลผลิตข้าวเพื่อเป็นทางเลือกสำหรับสมาชิกผู้บริโภคในการดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนดังข้างต้น มีความสอดคล้องกับการศึกษาของอนรรักษ์ ปานสีดา (2553) ซึ่งพบว่า แรงจูงใจที่ทำให้สมาชิกเข้าร่วมโครงการที่ดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน เกี่ยวข้องกับความสามารถในการตอบสนองและความสามารถในการสร้างความพึงพอใจให้แก่สมาชิก และยังสอดคล้องกับการศึกษาของนิธิวรรณ ฤทธิรงค์ (2556) ซึ่งพบว่า การสร้างความหลากหลายของผลผลิตเป็นปัจจัยเสี่ยงประการหนึ่งที่มีผลต่อความอยู่รอดของการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับการศึกษาของ Iwaki (2013) ที่พบว่า ความหลากหลายของผลผลิตที่ผู้บริโภคได้รับมีความสัมพันธ์ต่อระดับการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการเป็นสมาชิกโครงการ

นอกจากนี้ ในส่วนของการเลือกพันธุ์ข้าวที่ปลูกจะสอดคล้องกับการศึกษาของ วรัญญา ทูลธรรม และคณะ (2552) ดาวเรือง พิษผล และคณะ (2553) และมัน สามสี และคณะ (2557) ที่เสนอว่า ชาวนาควรมีการเลือกพันธุ์ข้าวให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ และอนรรักษ์และพื้นฟูพันธุ์พื้นบ้านซึ่งจะเป็นปัจจัยสำคัญสู่การสร้างอัตลักษณ์และพึ่งตนเองของชาวนาในแต่ละพื้นที่ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ รัญจวน ประวัตติเมือง และคณะ(2559) ที่เสนอว่าการค้นหาความเป็น

ตัวตนและภูมิปัญญาที่สะท้อนอัตลักษณ์โดดเด่น จะเป็นแนวทางในการการยกระดับวิถีชีวิตของชาวนาตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์

สรุปได้ว่า การแบ่งปันระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภคในการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ซึ่งเกษตรกรจะเป็นผู้รับผิดชอบต่อตามความคาดหวังของผู้บริโภคในการที่จะได้รับผลผลิตทางการเกษตรที่มีคุณภาพและปลอดภัยต่อการบริโภค ซึ่งจะนำไปสู่การให้ความสำคัญกับการรักษาความยั่งยืนของผืนดินและความสมดุลของระบบนิเวศ ดังนั้น ผลผลิตข้าวที่ชาวนาจัดส่งให้แก่ผู้บริโภค จึงควรเป็นข้าวที่ผลิตจากการทำนาตามแนวทางของอินทรีย์ ซึ่งคำนึงถึงความยั่งยืนของทรัพยากรดินและสิ่งแวดล้อม รวมถึงความปลอดภัยในการผลิตและการบริโภคผลผลิตข้าวที่ได้ โดยอาจไม่จำเป็นต้องผ่านการรับรองตามระบบตรวจรับรองโดยหน่วยรับรอง แต่สามารถดำเนินการรับรองโดย การรับรองอย่างมีส่วนร่วม และยังเป็นไปได้ที่จะอาศัยความไว้วางใจจากความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างผู้บริโภคร่วมกับชาวนา ในการสร้างความมั่นใจต่อความปลอดภัยของผลผลิตข้าวที่ผู้บริโภคได้รับโดยไม่ต้องผ่านกระบวนการตรวจรับรองใด ๆ นอกจากนี้ ชาวนาควรที่จะปลูกข้าวด้วยสายพันธุ์ที่หลากหลายในแต่ละรอบการทำนา โดยอาจพิจารณาเลือกพันธุ์ข้าวที่ปลูกจากความเหมาะสมของสภาพพื้นที่ สภาพอากาศ และความต้องการของผู้บริโภค โดยสามารถสร้างอัตลักษณ์ของการทำนาในพื้นที่ควบคู่ไปกับคุณภาพ และความปลอดภัยของผลผลิตข้าวที่ผู้บริโภคได้รับ ด้วยการปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองอย่างข้าวหอมมะลิชัยศรี รวมถึงควรสร้างทางเลือกแก่ผู้บริโภคเกี่ยวกับลักษณะการขัดสีของผลผลิตข้าวโดยแบ่งเป็นข้าวขาวและข้าวกล้อง เพื่อความสามารถในการตอบสนองต่อความต้องการที่หลากหลายของผู้บริโภค

องค์ประกอบที่ 3 การจัดการผลผลิต หมายถึง การจัดการผลผลิตข้าวเพื่อการแบ่งปันแก่สมาชิกผู้บริโภค ซึ่งจะเป็นการดำเนินการหลังการผลิตที่เริ่มตั้งแต่การเก็บเกี่ยว การแปรรูปการบรรจุไปจนถึงการจัดส่งผลผลิตข้าวแก่สมาชิกผู้บริโภค และในกรณีที่มีการตกลงเกี่ยวกับการแบ่งปันผลผลิตเป็นรอบตามระยะเวลาที่กำหนด จะรวมไปถึงการดำเนินการในการเก็บรักษาผลผลิตข้าวที่รอการแปรรูปเพื่อการแบ่งปันแก่ผู้บริโภคในครั้งต่อ ๆ ไปอีกด้วย

เนื่องจากการทำนาเป็นการทำการเกษตรที่มีลักษณะของผลผลิตในปริมาณที่มากเกินไปกว่าจะใช้แรงงานของครัวเรือนในการเก็บเกี่ยว รวมถึงเป็นผลผลิตทางการเกษตรที่ต้องผ่านกระบวนการแปรรูปก่อนนำไปบริโภค อีกทั้งยังสามารถเก็บรักษาไว้ได้ในระยะเวลานาน ซึ่งลักษณะเฉพาะดังกล่าวส่งผลให้การจัดการผลผลิตเพื่อการแบ่งปันแก่สมาชิกผู้บริโภคในการดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนของชาวนา มีความแตกต่างจากการดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนของเกษตรกรที่มีผลผลิตทางการเกษตร ชนิดอื่น ๆ ดังที่พบได้จากความแตกต่างในการจัดการผลผลิตของโครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกินเมื่อเปรียบเทียบกับโครงการอื่นในการศึกษาการปฏิบัติที่เป็นเลิศตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน

เมื่อพิจารณาการดำเนินงานในการจัดการผลผลิตของโครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกิน ร่วมกับผล การศึกษาสภาพการณ์ด้านการผลิตของชาวนาในพื้นที่ พบว่า การจัดการผลผลิตในการดำเนินงาน ตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนของชาวนา จะเริ่มตั้งแต่ขั้นตอนการเก็บเกี่ยว โดยในปัจจุบันชาวนาทุกรายในพื้นที่ศึกษาจะอาศัยรถเกี่ยวนวด ซึ่งสามารถเกี่ยวเอารวงข้าวจากต้น ข้าวในแปลงนา และนวดข้าวจากรวงให้ออกมาเป็นเมล็ดข้าวเปลือกบรรจุใส่กระสอบได้ ในขั้นตอน เดียว แทนการเก็บเกี่ยวผลผลิตด้วยการลงแขกเกี่ยวข้าวและการนวดข้าวอย่างในอดีต นอกจากนี้ เพื่อให้เป็นไปตามแนวทางการสร้างความปลอดภัยของผลผลิตข้าวด้วยการเพาะปลูกตามแนวทางของ เกษตรอินทรีย์ในองค์ประกอบที่ 2 ส่งผลให้การเก็บเกี่ยวผลผลิตจำเป็นที่จะต้องมีการป้องกันการ ปนเปื้อนของสารเคมีจากเมล็ดข้าวที่ติดมากับรถเกี่ยวนวดจากการเกี่ยวนวดที่แปลงนาก่อนหน้า ดังที่ คุณสาคร แววบุดร ผู้จัดการกลุ่มเกษตรกรทำนาบากเรือ ซึ่งร่วมดำเนินงานกับโครงการเพื่อนปลูก เพื่อนกิน กล่าวว่า

“...รถเกี่ยวนี้ ต้องล้างก่อนนะ ที่ว่าล้างก็คือข้าวที่เกี่ยวข้องได้สัก 5 กระสอบแรกนี่ก็จะตัดไปเป็น ข้าวทั่วไป ถือว่าเป็นการป้องกันการปนเปื้อนของข้าวเคมีจากแปลงอื่นที่เค้าไปเกี่ยวมา ก่อนจะมาเกี่ยว ที่แปลงเรา นอกจากขั้นตอนการผลิตแล้ว ในส่วนนี้เราก็ต้องควบคุมด้วย...”

หลังจากนั้นต้องนำข้าวเปลือกที่ได้การเก็บเกี่ยวเข้าสู่กระบวนการแปรรูป ซึ่งประกอบด้วย การตากข้าวและการสีข้าว และเพื่อให้สอดคล้องกับการสร้างความหลากหลายของผลผลิตข้าว ในองค์ประกอบที่ 2 จึงควรที่จะกำหนดลักษณะของผลผลิตข้าวที่ผ่านการแปรรูปให้มีทั้งแบบที่เป็น ข้าวกล้องและข้าวขาว อีกทั้งต้องมีการบรรจุในบรรจุภัณฑ์ด้วยวิธีการบรรจุที่เหมาะสมเพื่อการรักษา คุณภาพของข้าว ซึ่งมักใช้ถุงพลาสติกและบรรจุด้วยเครื่องบรรจุสุญญากาศ โดยที่ชาวนา อาจดำเนินการในขั้นตอนดังกล่าวด้วยตนเอง ดังที่ชาวนารายหนึ่งเล่าว่า

“...พอเกี่ยวเสร็จก็ต้องเอาข้าวมาตาก ก็ตากตรงถนนเข้าบ้านนี้แหละ แต่เราต้องวางแผน ตอนเกี่ยววันนี้นะ คือแต่ละแปลงต้องเกี่ยวไม่พร้อมกัน ไม่งั้นที่ตากเราไม่พอ ตอนตากก็เอาผ้าใบรอง เพื่อกันพวกเศษหินอะไรพวกนี้ แล้วมันก็สะดวกตอนเก็บด้วย ก็ตากสัก 2 - 3 วัน แล้วแต่แดดนะ เสร็จแล้วก็เอามาสี เรามีเครื่องสีเล็ก ๆ ก็พอได้อยู่ ตอนแพ็คเราก็ใช้เครื่องแพ็คมันจะรีดอากาศออก ก็จะออกมาเป็นก้อนสี่เหลี่ยมแบบที่ขาย ๆ กันนั่นแหละ...”

โดยที่อาจมีการจ้างงานในบางขั้นตอนขึ้นอยู่กับพร้อมของปัจจัยในการดำเนินงาน ดังที่ชาวนา รายหนึ่งซึ่งรวมกลุ่มกับชาวนารายอื่นในพื้นที่เพื่อการผลิตข้าวอินทรีย์ และมีการจัดตั้งโรงสี

เพื่อสีข้าวของสมาชิกในกลุ่ม แต่ไม่สามารถดำเนินงานในขั้นตอนการตากข้าวได้ ด้วยตนเอง ทำให้ต้องจ้างลานตากข้าวให้เป็นผู้ดำเนินการในขั้นตอนดังกล่าว ได้กล่าวว่า

“...ที่กลุ่มเรามีโรงสีเป็นของตัวเอง แต่ไม่รับสีทั่วไป แต่ตอนตากเราต้องไปจ้างลานตาก เราไม่สามารถตากเองได้ เพราะลานเราสะอาดไม่พอ โดยเฉพาะสิ่งเจือปนจากหินนี้ลูกคาร์บไม่ได้เลย ตรงนั้นเค้ามีลานตากรับตากข้าวโดยเฉพาะเลย เวลาข้าวเราลงเค้าจะต้องเคลียร์ลานให้เรียบร้อย และให้ห่างจากข้าวที่อื่น เพราะเค้าไม่ได้รับตากเฉพาะข้าวอินทรีย์ เราก็ต้องคุยกับเค้าให้มีการป้องกันการปะปนตรงนี้ด้วย...”

นอกจากนี้ คุณสันหทัย สีชมรังษี ซึ่งเกษียณตัวเองจากงานประจำ และหันมาทำนา และแปรรูปผลผลิตข้าวจำหน่ายภายใต้ชื่อ นากรยีนยง ที่จ้างงานในการจัดการผลผลิตในทุกขั้นตอน เนื่องจากพิจารณาถึงความคุ้มค่าในการลงทุนเกี่ยวกับวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการดำเนินการ รวมถึงความสะดวกที่ได้รับจากการจ้างงาน ดังที่กล่าวว่า

“...ผมมองว่าผลผลิตของเรามันไม่ได้มากพอที่จะคุ้มค่ากับการลงทุนซื้อเครื่องไม้เครื่องมือต่าง ๆ แล้วก็เรื่องเวลา เรื่องแรงงานอีก ก็เลยพยายามที่จะหาที่ที่เค้าจัดการได้หมดเลยทั้งตาก ทั้งสี แล้วก็จัดการพวกสิ่งปลอมปนออก แล้วเค้าก็มีเครื่องแพ็คอะไรเสร็จ เค้าก็จะคิดเป็นกิโล ก็แล้วแต่จะตกลงกันว่าให้เค้าเอาแกลบไว้ หรือเราจะเอาแกลบ ราคา ก็จะต่างกันนิดหน่อย...”

ในกรณีที่ต้องใช้เครื่องสีข้าวร่วมกับข้าวทั่วไปที่มีการใช้สารเคมีในการผลิต จะต้องมีการล้างเครื่องสีข้าวเช่นเดียวกับการล้างรถเกี่ยวในขั้นตอนการเก็บเกี่ยว ดังที่ คุณสาคร แววบุตร กล่าวถึงการดำเนินการดังกล่าวของโครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกิน โดยกล่าวว่า

“...โรงสีของกลุ่มเรานี้ก็สีข้าวทั่วไปด้วย แต่เราก็ต้องมีกระบวนการในการสี อย่างสมมุติวันนี้เราสีข้าวทั่วไป พรุ่งนี้เราจะสีข้าวอินทรีย์เราก็ต้องทำความสะอาดเครื่อง ต้องมีใบรายงานการทำความสะอาด โดย 5 กระสอบแรกของข้าวที่สีออกมา ต้องตัดเป็นข้าวทั่วไป ถือว่าเป็นการล้างเครื่อง...”

ส่วนการพิจารณาเกี่ยวกับแนวทางการดำเนินการในการจัดส่งผลผลิตข้าวให้แก่ผู้บริโภค อาจขึ้นอยู่กับเงื่อนไขด้านระยะทางเป็นสำคัญ อีกทั้งควรที่จะพิจารณาถึงความคุ้มค่าของทรัพยากรที่ใช้ในการดำเนินงาน ดังที่ คุณวิชัย มีสวัสดิ์ ผู้จัดการตลาดสุขใจได้ให้ข้อเสนอแนะในการจัดส่งผลผลิตแก่ผู้บริโภค โดยกล่าวว่า

“...หลังการผลิตเสร็จแล้ว เวลาจะส่งผลผลิตให้ผู้บริโภค ก็น่าจะมาดูว่าจะมีการขนส่งยังไง ที่จะลดการสูญเสียให้น้อยที่สุด ทั้งเรื่องคุณภาพของผลผลิต และความเสี่ยงต่าง ๆ...”

หากระยะทางไม่ไกลจนเกินไปนัก ชาวนาสามารถที่จะดำเนินการในการจัดส่งผลผลิตให้แก่สมาชิกผู้บริโภคด้วยตนเอง ดังที่พบจากศึกษาการปฏิบัติที่เป็นเลิศของการดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนในการดำเนินงานของโครงการแม่ทาออร์แกนิก ซึ่งคุณอดิศักดิ์ กำเพ็ญ ได้เล่าถึงการดำเนินงานในการนำผลผลิตจากอำเภอแม่ออน ไปส่งให้แก่สมาชิกผู้บริโภคในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ว่า

“...ผมก็ขับรถไปเองทุกวันพุธ ออกตี 5 ก็จะมีถึง 6 โมงกว่า ๆ ไปส่งตามบ้านเลย เคื่อก็จะเอากล่องเปล่าจากที่ได้ไปเมื่อครั้งก่อนมาวางไว้ที่หน้าบ้าน เราก็วางกล่องใหม่ไว้ แล้วก็ยกกล่องเปล่ามา ...”

นอกจากนี้ อาจดำเนินการในการจัดส่งผลผลิตโดยการจ้างรถขนส่ง ดังที่พบจากการดำเนินงานของโครงการผักประสานใจ ฯ ที่จ้างรถขนส่งของคนในชุมชนในการนำผลผลิตจากพื้นที่อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรีไปส่งตามบ้านของสมาชิกผู้บริโภคหรือจุดที่ตกลงกันไว้ ดังที่คุณระวีวรรณ ศรีทอง กล่าวว่

“...รถที่ส่งผักนี้จะเป็นรถของน้องคนหนึ่งที่เราร้างเค้าประจำ ก็ใช้บริการกันมาหลายปีแล้ว อาทิตย์นึงก็จะวิ่ง 2 วัน วันจันทร์กับวันพฤหัสบดี โดยวิ่งคนละทางกัน แต่ไปส่งที่จุดสุดท้ายจุดเดียวกันที่โรงเรียนแถวพระราม 2 เค้าจะออกประมาณทุ่มนึง ถึงกรุงเทพฯสัก 5 ทุ่ม วิ่งไล่ส่งตามจุด จะเสร็จก็ประมาณ 6 โมงนั่นแหละ...”

หากระยะทางที่ต้องจัดส่งมีระยะทางที่ค่อนข้างไกล ชาวนาสามารถที่จะติดต่อให้ผู้ประกอบการธุรกิจขนส่งให้เป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการในการขนส่ง ดังที่พบจากศึกษาการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ในการดำเนินงานของโครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกิน ซึ่งติดต่อให้บริษัทขนส่งเอกชนเป็นผู้รับผิดชอบในการกระจายผลผลิตข้าวที่จัดส่งจากแหล่งผลิตในจังหวัดยโสธร ให้แก่สมาชิกผู้บริโภคซึ่งส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในกรุงเทพมหานคร

ทั้งนี้ คุณดิศทัต ไรจนาลักษณ์ ยังได้ให้ข้อเสนอแนะสำหรับการดำเนินงานในการจัดส่งผลผลิตของการดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน โดยกล่าวว่า

“...ถ้าจะให้ดี ก็ควรที่จะเป็นการส่งแบบรวม ๆ คือเหมือนหาที่ที่เป็นจุดกระจายผลผลิตโดยที่ไม่ต้องไปส่งจุดย่อย ๆ ส่งที่นิ่งให้ได้สัก 2 - 4 คน ก็น่าจะดี หรือน่าจะดีกว่านั้น ถ้าเป็นไปได้นะ ก็คือให้ผู้บริโภคมารับด้วยตัวเองที่แปลงผลิต จะได้มาเห็นมาสัมผัสกับสถานที่ที่ผลิตผลที่เค้าได้รับก็อยู่ที่ตอนตกลงกัน...”

อย่างไรก็ตาม หากมีการตกลงในการจัดส่งผลผลิตให้แก่สมาชิกเป็นรอบตามระยะเวลาที่กำหนด นั้นหมายถึงชาวนาจะต้องมีการเก็บรักษาข้าวที่เก็บเกี่ยวได้ในแต่ละรอบการผลิต เพื่อรอการแปรรูปและจัดส่งให้กับสมาชิกตามรอบระยะเวลาดังกล่าว ซึ่งจากการศึกษาสภาพการณ์การทำนาของชาวนาในพื้นที่พบว่า หากมีการรวมกลุ่มในการผลิตจะมีการสร้างเป็นโกดังสำหรับเก็บรักษาข้าว แต่ในกรณีของชาวนารายย่อยที่ดำเนินการแปรรูปผลผลิตข้าวจำหน่ายด้วยตนเอง มักจะเก็บรักษาข้าวโดยใช้แท่นวาง (pallet) รองกระสอบและกองรวมไว้ในจุดที่อากาศถ่ายเทได้สะดวกเพื่อป้องกันความชื้นโดยไม่ต้องใช้ยู้งฉางในการเก็บรักษา

จากข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการผลผลิตข้าวในการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนที่ต้องให้ความสำคัญกับคุณภาพและความปลอดภัยของผลผลิตข้าวตั้งข้างต้นพบว่า มีความสอดคล้องกับผลการศึกษาของวสุนันท์ ศิริเลิศสกุล (2556) ซึ่งพบว่าศักยภาพการจัดการด้านการรักษามาตรฐานของผลผลิต เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จของเกษตรกรชาวนามากที่สุด

สรุปได้ว่า การจัดการผลผลิตข้าวเพื่อการแบ่งปันแก่สมาชิกผู้บริโภคในการดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน จะเป็นการดำเนินการในขั้นตอนหลังการผลิตตามแนวทางการควบคุมความปลอดภัยของผลผลิตภายใต้ระบบอินทรีย์ ที่เริ่มตั้งแต่การเก็บเกี่ยว การแปรรูป การบรรจุในบรรจุภัณฑ์ การจัดส่ง และอาจรวมไปถึงการเก็บรักษาผลผลิตข้าวที่รอการแปรรูปอีกด้วย โดยที่การดำเนินงานในขั้นตอนต่าง ๆ ดังกล่าว ชาวนาสามารถที่จะเลือกดำเนินการด้วยตนเองหรืออาศัยการจ้างงาน ขึ้นอยู่กับความพร้อมของปัจจัยและเงื่อนไขที่แตกต่างกันไป

องค์ประกอบที่ 4 การกำหนดข้อตกลงในการร่วมแบ่งปันอย่างสมเหตุผล หมายถึง การกำหนดข้อตกลงในการร่วมแบ่งปันระหว่างเกษตรกรกับสมาชิกผู้บริโภค ทั้งด้านความรับผิดชอบและความเสี่ยงที่เกิดขึ้นจากการผลิต รวมถึงผลตอบแทนที่ได้ในแต่ละรอบการทำนาอย่างสมเหตุผล

จากการศึกษาการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน พบว่าสิ่งสำคัญของข้อตกลงในการร่วมแบ่งปันระหว่างเกษตรกรกับสมาชิกผู้บริโภค คือการร่วมแบ่งปันความรับผิดชอบและความเสี่ยงที่เกิดขึ้นจากการผลิต โดยการที่ผู้บริโภคจ่ายเงินล่วงหน้าให้แก่เกษตรกรเพื่อให้เกษตรกรนำไปเป็นเงินทุนสำหรับค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นในการผลิต โดยที่เกษตรกรจะตอบแทนผู้บริโภค

ด้วยความตั้งใจในการผลิตผลผลิตทางการเกษตรที่ปลอดภัยแก่ผู้บริโภค ดังที่ดังที่คุณธวัชชัย โทสิตระกุล ผู้ร่วมจัดตั้งโครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกิน กล่าวว่

“...การสนับสนุนซึ่งกันและกันระหว่างชาวนากับผู้บริโภคของโครงการเราก็คือ การที่ผู้บริโภคมั้ commitment กับชาวนาว่าจะกินข้าวของเค้าและพร้อมที่จะจ่ายเงินล่วงหน้า เพื่อที่จะให้เค้ามีเงินทุนไปใช้ทำนาโดยที่ไม่ต้องกู้เงิน โดยสิ่งที่เค้าจะขอแลกเปลี่ยนจากชาวนา ก็คือว่า เค้าอยากได้ข้าวที่มันปลอดภัยกับสุขภาพ ถ้าจะพูดแบบชัด ๆ หน่อย ก็คือข้าวอินทรีย์ หรือไม่มัน อย่างน้อยที่สุด ก็เป็นข้าวที่มันปลอดภัยจากสารพิษ คือไม่ใช้สารเคมีต่าง ๆ ในการเพาะปลูก...”

สอดคล้องกับที่คุณพอทิพย์ เพชรโปรี ผู้ก่อตั้งและผู้ประสานงานโครงการตะกร้าปันผัก กล่าวถึงข้อตกลงระหว่างเกษตรกรและผู้บริโภคของโครงการ ว่า

“...เราก็กำหนดเป็นข้อตกลงขึ้นมาว่า ขอให้ผู้บริโภคช่วยสนับสนุนเกษตรกรโดยการจ่ายเงินล่วงหน้า เกษตรกรเค้าจะได้เอาไปใช้จ่ายเป็นทุนในการทำเกษตรของเค้า ซึ่งการที่ผู้บริโภคเค้ายินดีที่จะจ่ายเงินล่วงหน้า ก็เพราะว่าเค้าพอใจกับการได้รับผลผลิตที่ปลอดภัย เพราะฉะนั้นเราก็จะคอยบอกกับเกษตรกรว่าต้องมีความรับผิดชอบตรงนี้ให้มาก ๆ เละนะ...”

ซึ่งเป็นไปในทางเดียวกับที่คุณดิสทัต โรจนาลักษณ์ ซึ่งมีประสบการณ์ในการดำเนินงานโครงการตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ได้กล่าวถึงข้อตกลงร่วมกันระหว่างเกษตรกรและผู้บริโภคตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ว่า

“...หลัก ๆ ของ CSA เนี่ย มันก็คือการที่ให้ผู้บริโภคสนับสนุนเกษตรกรโดยการสนับสนุนเงินทุนในการผลิต ด้วยการจ่ายเงินให้เค้าไปล่วงหน้าก่อนที่จะทำการเกษตร ทีนี้เกษตรกรก็ต้องสนับสนุนผู้บริโภคในเรื่องสุขภาพโดยการผลิตผลผลิตที่ปลอดภัยด้วยความเอาใจใส่ดูแลอย่างเต็มความสามารถ ส่วนรายละเอียดปลีกย่อยยังงี้ก็ค่อยว่ากันไป...”

ในรายละเอียดของข้อตกลงดังกล่าว จะมีการกำหนดอัตราค่าใช้จ่ายล่วงหน้าจากผู้บริโภคร่วมแบ่งปันความรับผิดชอบในการผลิตเกษตรกรโดยอาจเรียกว่า ค่าสมาชิก ซึ่งจะขึ้นอยู่กับปริมาณและความถี่ในการได้รับผลผลิตของผู้บริโภค ทั้งนี้ การกำหนดค่าใช้จ่ายดังกล่าวควรเริ่มจากการประเมินศักยภาพในการผลิตของโครงการร่วมกับการประมาณการเกี่ยวกับปริมาณการบริโภคของผู้บริโภคเพื่อกำหนดทางเลือกที่เหมาะสมแก่ผู้บริโภค รวมถึงจะทำให้สามารถกำหนดจำนวนคร่าว ๆ

ของสมาชิกผู้บริโภครที่โครงการสามารถรองรับได้ ดังที่คุณระวีวรรณ ศรีทอง ผู้ก่อตั้งและผู้ประสานงานของโครงการผักประสานใจ ฯ กล่าวว่

“...ตอนนี้มีผู้บริโภค 60 ถ้าเอาจริง ๆ เราก็รับได้ถึง 70 แต่ที่เราต้องจำกัดเพราะว่าในรอบปีเนี่ย มันจะมีช่วงดี ช่วงไม่ดี ถ้าเรารับสมาชิกมากเกินไป ผลผลิตที่ได้มันก็จะไม่พอเฉลี่ยแบ่งให้กับสมาชิก...”

สอดคล้องกับที่คุณสาคร แววบุตร ผู้จัดการกลุ่มเกษตรกรทำนาบากเรือ ซึ่งร่วมดำเนินงานกับโครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกิน กล่าวถึงการประเมินศักยภาพการผลิตของโครงการที่ต้องคำนึงถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องในขั้นตอนการแปรรูปผลผลิตข้าวร่วมกับโดยกล่าวว่า

“...ปริมาณข้าวเราไม่มีปัญหาหรอก ส่วนมากจะเป็นปัญหาที่โรงสี ขำรุดบ่อย เพราะโรงสียังเป็นระบบน้ำมันอยู่ ส่วนมากคือจะสีไม่ทัน เพราะโรงสีไม่ได้สีเฉพาะข้าวของโครงการอย่างเดียว แล้วช่วงที่ต้องส่งข้าวให้สมาชิกบางที่เราอาจจะไม่ว่างมั่ง สีไม่ทันมั่ง แผล็ไม่ทันมั่ง ก็ต้องวางแผนดี ๆ ต้องประเมินความสามารถของเรา ต้องเผื่อปัญหาที่มันอาจจะเกิดขึ้นด้วย เพราะเราก็จะรู้อยู่แล้วว่าเราต้องส่งข้าวช่วงไหน เท่าไหร่ จะได้ส่งข้าวให้สมาชิกได้ตามที่ตกลงกับเค้าไว้...”

ทั้งนี้ การกำหนดค่าสมาชิกซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายล่วงหน้าสำหรับผู้บริโภคจ่ายให้แก่เกษตรกรจะถูกกำหนดจากต้นทุนในการผลิต ซึ่งอาจรวมถึงค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ในการดำเนินงานของโครงการ โดยที่ทางโครงการจะมีการชี้แจงถึงที่มาของค่าใช้จ่ายดังกล่าวให้ผู้บริโภคได้รับทราบ ดังที่ คุณระวีวรรณ ศรีทอง ผู้ก่อตั้งและผู้ประสานงานของโครงการผักประสานใจ ฯ กล่าวว่

“...เราก็ให้เกษตรกรในโครงการทุกคนมาคุยกัน เอาต้นทุนมาคุยกันทั้งหมด แรงแงาน น้ำมัน แล้วค่อยหาค่าเฉลี่ย ว่าผลผลิตแต่ละกิโลเค้ามีต้นทุนประมาณเท่าไร แล้วให้เค้าคุยกันว่าการที่จะให้เค้าอยู่ได้เนี่ย มันต้องแค่ไหน ยังไง สมมุติว่าเค้าพอใจที่กิโลละ 60 บาท เราก็จะเอามาคิดเป็นเซ็ท 3 โล 5 โล โดยที่จะบวกค่าขนส่งกับค่าจัดการซึ่งเป็นส่วนของ ค่าถุง ค่าโทรศัพท์ ค่าจัดประชุม ใ้หนุนไ้เนี่ย ซึ่งอันนี้จะเป็นค่าใช้จ่ายต่อครั้งที่ส่ง แล้วก็จะได้ค่าใช้จ่ายแต่ละเซ็ท อย่างเซ็ท 3 โล ค่าผัก 180 บาท ค่าขนส่ง 80 บาท ค่าจัดการ 40 บาท รวมกันก็ 300 แล้วของเรารับสมาชิกเป็นรายปี ก็คุณ 48 เข้าไป เพราะเราส่งเป็นรายอาทิตย์ ก็จะได้เป็นค่าใช้จ่ายในการสมัครเป็นสมาชิกออกมา ตรงนี้เราก็ชี้แจงกับสมาชิกนะว่าเงินที่เค้าจ่ายมามันถูกใช้ไปยังไงบ้าง...”

สอดคล้องกับที่คุณธวัชชัย โตสิตระกูล ผู้ร่วมจัดตั้งโครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกินกล่าวถึงการกำหนดค่าใช้จ่ายในการเข้าร่วมเป็นสมาชิกกับทางโครงการ ว่า

“...โดยธรรมชาติของราคา ราคาข้าวสารที่ผู้บริโภคซื้อไม่ค่อยเปลี่ยนแปลง แต่ราคาข้าวเปลือกมันจะขึ้นลง ทีนี้เราจะใช้วิธีที่เรากำหนดราคาข้าวสารเอาไว้ แล้วก็ถอยลงไปว่าราคาข้าวเปลือกมันอยู่ที่เท่าไร เราก็จะประกันราคาข้าวเปลือกให้เลย แล้วจะบอกกับผู้บริโภคเลยว่าสิ่งที่เค้าจ่ายใครจะได้อะไรเท่าไร ชาวนาจะได้เท่าไร โครงการใช้เป็นค่าจัดการเท่าไร สมมติ 50 บาทเนี่ยจะเป็นส่วนที่โรงสีได้ 34 บาท ซึ่งเค้าก็จะไปจ่ายให้ชาวนาต่ออีกทีเป็นค่า packaging 6 บาท เป็นกองทุน fair trade 2 บาท เป็นค่างานส่งเสริมเกษตรกรอินทรีย์ 2 บาท สหกรณ์ผู้ผลิตเกษตรกรอินทรีย์ที่บริหารจัดการอยู่ก็จะได้ค่าบริหารจัดการ 2 บาท แล้วก็จิตอาสาเค้าจะได้ 4 บาท ซึ่งเป็นค่าบริหารจัดการ maintain ระบบ platform เราก็เปิดเผยให้ผู้บริโภคเห็น ก็จะได้เข้าใจกัน...”

นอกจากนี้ คุณติสทัต โรจนาลักษณ์ ซึ่งมีประสบการณ์ในการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ได้ให้ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมเกี่ยวกับการกำหนดค่าใช้จ่ายของสมาชิกผู้บริโภค โดยยกตัวอย่างการคำนวณค่าใช้จ่ายในครั้งที่ดำเนินโครงการ ว่า

“...คิดเล่น ๆ นะ เราเคยลองถามเกษตรกรมียว่า เค้าคิดว่าตัวเองน่าจะมียรายได้ ชักเท่าไร หมายถึงค่าแรงอะไรอย่างนี้ เราคิดเป็นรายวันหรือรายเดือนก็ได้ บางทีก็จะมีรู้สึกว่าอันนั้นมันเป็นปัญหา มาก เพราะเรามักจะเกลื่อน ๆ ไป ในแง่หนึ่งก็กลัวสูง ในแง่หนึ่งก็กลัวต่ำ แล้วก็กลายเป็นว่าบอกไม่ถูก เพราะไม่เคยคำนวณชัด ๆ อย่างตอนที่ทำสวนดวงตะวันเราก็เอาเงินเดือนมาเลยนะ เราตั้งฐานว่าเนี่ย ถ้าจะ support คนทำงานได้ ควรเป็นเท่าไร เราก็อาจจะคิดไม่ได้ซับซ้อนนะ แต่ว่าเราเอาตัวนี้เป็นตัวตั้งค่าใช้จ่าย มีค่าใช้จ่ายอื่น ๆ เรายกบวกเข้ามา ต้นทุนการผลิต แต่เรามาคูสิว่ากำลังของเราศักยภาพของเราถ้าทำเต็มทีมันจะได้เท่าไร เราเอาตรงนี้มาหารเลย แล้วเราตั้งราคาชุดผัก...”

อย่างไรก็ตาม การคำนวณต้นทุนเพื่อกำหนดค่าใช้จ่ายดังกล่าวควรเป็นไปอย่างสมเหตุผล เนื่องจากจะส่งผลกระทบต่อความตั้งใจของผู้บริโภคในระยะยาว ดังที่คุณวิชัย มีสวัสดิ์ ผู้จัดการตลาดสุขใจ ได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการกำหนดค่าใช้จ่ายดังกล่าว ว่า

“...ถ้าจะสร้างระบบสมาชิก เรื่องค่าใช้จ่ายนี้ต้องคำนวณให้คินะ ก็ต้องพอให้เกษตรกรอยู่ได้ ซึ่งมันอาจจะสูงกว่าราคาในท้องตลาดหน่อย ผมว่าผู้บริโภคเค้าก็เข้าใจนะ เพราะมันก็ต้องรวมค่าจัดการอะไรเข้าไปด้วย แล้วยิ่งถ้ามีการชี้แจงที่มาที่ไปได้ก็น่าจะดี ผู้บริโภคเค้าก็จะได้ว่า อ้อ มันมา

จากตรงนั้นตรงนี้เท่าไร ยิ่งไง คำจะได้มีข้อมูลในการตัดสินใจ อย่างที่ตลาดลู่ใจ เราจะให้คนขาย ตั้งราคาเองเลย อยากขายเท่าไร แล้วแต่เลย เกิดเค้าขายของราคาถูกเกินกว่าท้องตลาด หรือถูกกว่า เจ้าอื่น ๆ คำพึงพอใจที่จะขายราคานี้ ผู้บริโภคพึงพอใจที่จะซื้อ แต่พอคำนวณต้นทุนแล้ว ปรากฏว่า ต้นทุนไม่เหมาะสมกับราคา คำก็อยู่ไม่ได้ หรือถ้าตั้งราคาสูงปรี๊ดลูกค้าก็ซื้อแต่ครั้งเดียว ไม่กลับมาซื้อ อีก คำก็ขายไม่ได้ แต่ถ้าเกิดคำตั้งราคาที่มีการคำนวณต้นทุนมาเป็นอย่างดีแล้ว พึงพอใจที่จะขาย แล้วมีกำไรนิดหน่อย ลูกค้ามีกำลังที่จะซื้อ พึงพอใจที่จะซื้อ ก็ซื้อขายกันได้ในระยะยาว...”

ทั้งนี้ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ใกล้เคียงกับต้นทุนที่เกิดขึ้นมากที่สุด ข้อมูลที่นำมาประกอบการ คำนวณต้นทุนการผลิตควรมาจากการบันทึกค่าใช้จ่ายอย่างต่อเนื่องของเกษตรกร ดังข้อเสนอแนะ จาก รศ.ดร.อภิชาติ ใจอารีย์ ผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับการขับเคลื่อนการทำเกษตรอินทรีย์ที่กล่าวว่า

“...สิ่งสำคัญสำหรับการคำนวณต้นทุนของเกษตรกร ก็คือการจดบันทึกข้อมูล เพราะถ้าจะให้ เห็นต้นทุนทั้งหมด มันก็ต้องเอาแบบละเอียดเลย ถึงจะรู้ แต่เท่าที่ได้สัมผัสมา คำไม่ค่อยได้ทำ กันหรอก พอให้มานึกตอนหลังก็พอนึกออกกันแหละ แต่มันคงต้องมีตกหล่นแน่ ๆ แต่ก็เข้าใจได้นะว่า คงเป็นอะไรที่คำไม่ค่อยถนัด...”

นอกจากนี้ ในข้อตกลงข้างต้นจะระบุถึงรายละเอียดที่ผู้บริโภคจะได้รับเป็นการตอบแทน ได้แก่ ระยะเวลาในการเป็นสมาชิก ชนิดและปริมาณของผลผลิต รอบการจัดส่ง แต่เมื่อพิจารณา เกี่ยวกับรายละเอียดของข้อตกลงดังกล่าวเป็นรายโครงการ พบว่า มีความแตกต่างอย่างชัดเจน ในรายละเอียดของข้อตกลงระหว่างโครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกินกับโครงการอื่น ซึ่งเป็นผลมาจาก ลักษณะเฉพาะของผลผลิตข้าว เช่นเดียวกับที่พบในการจัดการผลผลิตดังที่กล่าวถึงในองค์ประกอบ ที่ 3 โดยความแตกต่างของรายละเอียดในข้อตกลงดังกล่าวจะพบได้ตั้งแต่การกำหนดโครงสร้างราคา ข้าวซึ่งรวมค่าจัดการต่าง ๆ ทั้งหมดไว้แล้วในข้าวแต่ละกิโลกรัม การเปิดโอกาสให้ผู้บริโภค ได้เลือก ชนิดและวิธีการผลิตของผลผลิต และการกำหนดระยะเวลาการจัดส่งเป็นราย 2 เดือนและ 4 เดือน

ข้อสังเกตเกี่ยวกับรายละเอียดในข้อตกลงข้างต้น คือ ไม่พบว่ามี การแบ่งปันด้านแรงงานที่ใช้ ในการทำการเกษตรจากผู้บริโภคดังที่เกิดขึ้นในการดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุน โดยชุมชนในต่างประเทศ ซึ่งคุณดิศทัต วิจารณ์ลักษณะ ได้ให้ข้อคิดในเรื่องดังกล่าว ว่า

“...เรื่องการให้ผู้บริโภคเข้ามามีส่วนร่วมในการผลิตโดยการใช้แรงงานในแปลงผลิตอย่างของ เมืองนอกเค้า ถ้าทำได้มันก็ดีนะสิ แต่ดูแล้วบ้านเราคงเป็นไปได้ยาก เพราะว่าอะไรหลาย ๆ อย่าง มันไม่เอื้อ คือของเค้านี้อาจจะโหยหาธรรมชาติมาก การได้กลับไปสู่ธรรมชาติ ได้ไปเห็น ได้เจออะไร

แบบนี้มันอาจจะมีคุณค่ากับเค้ามาก แต่บ้านเรายังไม่ขนาดนั้นไง แล้วถ้าเรา ยังรู้สึกไม่ถึงขั้นนั้น เราก็ไม่จำเป็นต้องเดินตามก็ได้ เพราะว่า CSA มันก็ไม่ได้จำกัดรูปแบบ มันมีความหลากหลาย ขึ้นอยู่กับความเหมาะสม ขึ้นอยู่กับการตกลงร่วมกัน...”

จากข้อมูลเกี่ยวกับการกำหนดข้อตกลงในการร่วมแบ่งปันระหว่างเกษตรกรกับสมาชิก ผู้บริโภคอย่างสมเหตุสมผล ในการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ดังข้างต้น พบว่า มีความสอดคล้องกับผลการศึกษาของ Zehler (2011) ซึ่งพบว่า การได้รับผลผลิตที่มีคุณภาพจากการประกอบเกษตรกรรมในท้องถิ่นด้วยราคาที่สมเหตุสมผลเป็นอีกหนึ่งเหตุผลสำคัญที่ทำให้สมาชิกเข้าร่วมระบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน รวมถึงการเลือกที่จะเป็นสมาชิกต่อไป และยังสามารถศึกษาของ Oberstein (2016) และ Paul (2016) ซึ่งพบว่า เกษตรกรที่ดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนจะนำต้นทุนในการผลิตกับค่าแรงที่เหมาะสม มาคำนวณเพื่อกำหนดราคาของผลผลิตและนำไปกำหนดเป็นค่าสมาชิกของผู้บริโภคต่อไป อีกทั้งการมีตลาดรองรับที่แน่นอนตั้งแต่ก่อนการเพาะปลูกจะเป็นผลดี ในแง่ของการช่วยลดความกังวลใจในระหว่างฤดูกาลผลิตของเกษตรกร ซึ่งจะทำให้เกษตรกรสามารถใช้ความพยายามอย่างเต็มที่ในการดูแลการเพาะปลูกเพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพเป็นการตอบแทนต่อผู้บริโภค

สรุปได้ว่า การกำหนดข้อตกลงในการร่วมแบ่งปันอย่างสมเหตุสมผล จะเป็นการกำหนดข้อตกลงในการเข้าร่วมเป็นสมาชิกโครงการของผู้บริโภค โดยการให้ผู้บริโภคจ่ายเงินล่วงหน้าแก่เกษตรกรเพื่อนำไปเป็นเงินทุนสำหรับการผลิต ซึ่งเกษตรกรจะตอบแทนผู้บริโภคด้วยความตั้งใจในการผลิตผลผลิตข้าวที่ปลอดภัย ในข้อตกลงดังกล่าวจะประกอบด้วย ค่าใช้จ่ายที่ผู้บริโภคต้องจ่ายล่วงหน้า ซึ่งอาจเรียกว่า ค่าสมาชิก และรายละเอียดที่ผู้บริโภคจะได้รับเป็นการตอบแทน ได้แก่ ระยะเวลาในการเป็นสมาชิก ชนิดและปริมาณของผลผลิตที่จะได้รับ รอบการจัดส่งผลผลิต โดยที่ต้องคำนึงถึงความเหมาะสมของค่าสมาชิกกับปริมาณผลผลิตที่ผู้บริโภคได้รับ ซึ่งจะต้องมีการประเมินศักยภาพในการผลิตและปัจจัยที่เกี่ยวข้องในขั้นตอนการแปรรูปผลผลิตข้าว ร่วมกับการประมาณการในการบริโภคของผู้บริโภค เพื่อกำหนดทางเลือกที่เหมาะสมแก่ผู้บริโภค รวมถึงจะทำให้สามารถกำหนดจำนวนของสมาชิกผู้บริโภคที่โครงการสามารถรองรับได้ และควรกำหนดโครงสร้างราคาข้าวซึ่งคำนวณรวมต้นทุนในการผลิตและค่าจัดการต่าง ๆ ทั้งหมดไว้ในราคาข้าวแต่ละกิโลกรัมเพื่อนำไปกำหนดค่าสมาชิก อีกทั้งควรแจกแจงถึงที่มาของค่าใช้จ่ายดังกล่าวให้ผู้บริโภคได้รับทราบอีกด้วย

องค์ประกอบที่ 5 การสื่อสารเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับผู้บริโภค หมายถึง การสื่อสารเชื่อมโยงระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภคเพื่อความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดและเป็นไปอย่างต่อเนื่องซึ่งอาจเป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นโดยตรงระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภคหรืออาจเป็นไปได้ในการที่มีคนกลางเข้ามาเป็นผู้รับผิดชอบในการดำเนินงาน

ความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค ในการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน จะเริ่มต้นขึ้นจากการสมัครเข้าร่วมเป็นสมาชิกของผู้บริโภค โดยจะมีการสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจแก่ผู้บริโภคเกี่ยวกับความสำคัญของการดำเนินงาน ตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน รวมถึงการชี้แจงข้อตกลงในการแบ่งปันผลผลิตทางการเกษตรของโครงการ สำหรับเป็นข้อมูลในการพิจารณาเข้าร่วมโครงการ ซึ่งการชี้แจงข้อมูลดังกล่าวสามารถทำได้โดยการนัดพบปะพูดคุยกับผู้บริโภคโดยตรง หรือการพูดคุยชี้แจงผ่านทางโทรศัพท์ รวมถึงการประชาสัมพันธ์ผ่านเว็บไซต์และเฟซบุ๊ก ดังที่พบได้จากการศึกษาการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ซึ่งคุณระวีวรรณ ศรีทอง ผู้ประสานงานโครงการผักประสานใจ ฯ ได้กล่าวถึงการดำเนินงานดังกล่าว ว่า

“...พอเดือนนั้นเราทำกิจกรรมกับโรงเรียน แล้วก็นัดประชุมกับผู้ปกครองที่สนใจเราก็ให้ข้อมูลเค้าว่าทำไมถึงต้องสนับสนุนเกษตรกร เหมือนบริษัทที่มีคนมาร่วมลงทุน โดยที่เจ้าของมีที่ดินกับแรงงานของตัวเอง ก็ต้องคุยกันว่าแล้วผู้ร่วมลงทุนจะได้อะไรกลับไป แล้วก็ต้องเอาเรื่องความยั่งยืนเอาสิ่งแวดล้อมมาคุยด้วย เพราะทุกวันนี้เราละเอียดที่จะพูดถึงความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมที่เกิดจากการทำการเกษตร ซึ่งการทำเกษตรอินทรีย์มันก็เป็นการฟื้นฟูตรงนี้อยู่แล้ว แต่มันก็มีต้นทุนในการฟื้นฟู เพราะเกษตรกรที่จะปรับมาทำเกษตรอินทรีย์เค้าก็ต้องปรับปรุงดิน ซึ่งต้องใช้เวลาพอสมควร มันไม่ใช่แค่การไม่ใช้สารเคมี ก็ต้องมาคุยกันให้เข้าใจ...”

เช่นเดียวกับการชี้แจงต่อผู้บริโภคถึงความสำคัญและประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นในการเข้าร่วมดำเนินงานกับทางโครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกิน ดังที่คุณรัชชัย โสสิตระกุล กล่าวว่

“...เราก็อาศัยสื่อสาธารณะด้วย แล้วก็ทำเว็บไซต์ ทำเฟซบุ๊กขึ้นมา โดยที่เราชี้แจงกับผู้บริโภคว่า มีโครงการนี้นะ จะช่วยชาวนา เพื่อให้ชาวนามีทุน ช่วยชาวนาให้ได้มีกำลังที่จะผลิตข้าวที่ปลอดภัยกับสุขภาพและสิ่งแวดล้อม ขณะเดียวกันก็มีหลักประกันเรื่องการตลาด เพราะฉะนั้นถ้าหากว่าคุณอยากช่วยชาวนาโดยที่จะได้รับข้าวที่ปลอดภัยต่อสุขภาพเป็นการตอบแทน คุณสามารถที่จะทำได้โดยการสมัครสมาชิกพร้อมจ่ายเงินล่วงหน้า ถ้าเกิดคนมีคำถามว่าทำไม ฉันต้องจ่ายเงินก่อน ฉันยังไม่เห็นของเลย ซึ่งปกติเนี่ย ฉันก็สามารถไปซื้อที่ห้างได้ สามารถดูได้ว่าข้าวนี้มันสวยพอจะซื้อหรือเปล่า ทำไมฉันต้องมาซื้อข้าวคุณแล้วจ่ายเงินก่อน เราก็จะอธิบายได้ว่า ที่เราขอเงินก่อนก็เพื่อที่จะเอาไปให้ชาวนาเค้ามีทุนเค้าไม่ต้องไปกู้ ธ.ก.ส. ไม่ต้องไปกู้เงิน เสียดอกเบี้ย ซึ่งตรงนี้ก็ทำให้ผู้บริโภคยอมรับได้ในกรณีที่ไม่ใช่ข้าวอินทรีย์ เพราะเราสื่อสารกับเค้าอย่างตรงไปตรงมาตั้งแต่แรก อย่างในเฟซบุ๊ก จะมีแผนภูมิให้เห็นเลยว่าเงินที่คุณจ่าย สำหรับข้าว 1 กิโล มันถูกจัดสรรไปที่ไหนบ้าง เป็นค่าข้าวที่ลงไปให้ชาวนา

เท่าไร่ เป็นค่าโลจิสติกส์เท่าไร่ เป็นค่างานส่งเสริมเกษตรอินทรีย์เท่าไร่เป็นค่าแพร์เทรตที่จะให้ชาวบ้านไปพัฒนาชุมชนเค้าเท่าไร่ คือแจกแจงได้หมดเลย...”

เช่นเดียวกับกับการดำเนินงานของโครงการแม่ทออแกนิกส์ ในการชี้แจงเงื่อนไขการได้รับผลผลิตของโครงการ ดังที่คุณอดิศศักดิ์ กำเพ็ญ ผู้ก่อตั้งและเป็นเกษตรกรเพียงรายเดียวของโครงการในปัจจุบัน กล่าวว่

“...ก็บอกกันก่อนเลยก่อนนะ ว่าผลผลิตเราเป็นผลผลิตอินทรีย์นะ มันก็อาจจะไม่สวยบ้าง แล้วเราก็เน้นผลิตตามฤดูกาล ก็ต้องบอกเค้าว่าช่วงไหนเราปลูกอะไรบ้าง เพราะฉะนั้นเค้าก็จะไม่สามารถเลือกชนิดผักตามความต้องการได้นะ...”

โดยที่คุณดิศทัต โรจนาลักษณ์ ผู้มีประสบการณ์ในการดำเนินโครงการตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ได้ให้คำแนะนำในการสื่อสารเพื่อการเชื่อมโยงกับผู้บริโภค โดยกล่าวว่า

“...การสื่อสารนี้เป็นเรื่องสำคัญนะ เราอาจจะต้องสื่อสารให้ผู้บริโภคบ้านเรารับรู้เหมือนกับที่ต่างประเทศ เค้ารู้สึกว่าการผลิตมันถูกครอบงำโดยธุรกิจเกษตรอุตสาหกรรม ทั้งควบคุมเรื่องราคา เรื่องของการผลิตที่มีการใช้สารเคมีอะไรต่าง ๆ มันเป็นอันตราย พุดง่าย ๆ ว่าถ้าเค้าไม่ช่วยสนับสนุนเกษตรกรรายย่อยไว้ก็คือ ต่อไปเค้าก็จะถูกพวกกระบบใหญ่มันผูกขาดไปหมด แล้ว CSA มันโยงไปถึงเรื่องการรักษาสິงแวดล้อมอื่น ๆ ทั้งหมดเลย ก็ต้องสร้างความเข้าใจร่วมกันก่อน เหมือนกับว่าผู้บริโภคกับผู้ผลิตมาร่วมหัวจมท้ายด้วยกัน มันก็จะทำอะไรได้อีกเยอะเลยละ...”

การรับสมัครสมาชิกผู้บริโภคเข้าร่วมโครงการ พบว่า โครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกินมีลักษณะการรับสมัครที่แตกต่างจากโครงการอื่นเนื่องจากความแตกต่างของผลผลิต ดังที่กล่าวถึงในองค์ประกอบที่ 3 และ 4 โดยที่จะเปิดรับสมัครสมาชิกปีละ 2 ครั้ง ซึ่งจะกำหนดช่วงเวลาในการรับสมัครที่สอดคล้องกับรอบการทำนาของชาวนาในพื้นที่ที่ร่วมดำเนินงานกับทางโครงการ ในขณะที่โครงการอื่นจะสามารถรับสมัครเพิ่มได้ตลอดทั้งปี ทั้งนี้ หากผู้บริโภคสนใจที่จะเข้าร่วมเป็นสมาชิกกับทางโครงการ จะสามารถทำได้โดยการกรอกข้อมูลตามช่องทางที่โครงการจัดเตรียมไว้ ซึ่งพบว่ามีทั้งในลักษณะของเอกสาร การสมัครผ่านเฟซบุ๊ก โดยที่การเป็นสมาชิกของโครงการจะเริ่มต้นเมื่อผู้บริโภคจ่ายเงินล่วงหน้าให้แก่ทางโครงการโดยการโอนเงินผ่านบัญชีธนาคาร

เมื่อความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภคเริ่มต้นขึ้นจากการสมัครเข้าร่วมโครงการข้างต้นแล้ว ทางโครงการจะจัดส่งผลผลิตให้แก่สมาชิกผู้บริโภคตามข้อตกลง รวมถึงการให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและผลผลิตที่จัดส่งอย่างสม่ำเสมอ ทั้งการแนะนำให้รู้จักเกษตรกรของโครงการ การบอกเล่าสภาพการณ์ในการผลิต รวมถึงอาจเป็นข้อมูลความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการทำการเกษตรของโครงการ เช่น การแนะนำให้รู้จักแมลงที่มีผลต่อการผลิต ซึ่งจะทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรและผู้บริโภคดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง โดยพบว่า สามารถดำเนินการได้ด้วยช่องทางที่หลากหลาย โดยมีทั้งการจัดทำจดหมายข่าว การสื่อสารผ่านทางไลน์หรือเฟซบุ๊ก ดังที่คุณระวีวรรณ ศรีทอง เล่าถึงการจัดทำจดหมายข่าวเพื่อบอกเล่าถึงสภาพการณ์ในการผลิตแก่สมาชิกผู้บริโภคของโครงการผักประสานใจ ๆ ว่า

“...ก็ทำเป็นจดหมายข่าวเล่าให้สมาชิกได้รู้ว่าตอนนี้เกษตรกรเค้าทำอะไร สภาพอากาศเป็นยังไงบ้าง หรือไม่มันก็มีทำเป็นเมนูให้ บอกว่าผักที่ส่งให้รอบนี้เอาไปทำอะไรกินได้บ้าง เมื่อก่อนพี่ทำให้ตลอด แต่ล่าสุดนี่ลองให้เค้าทำกันเอง เค้าก็น่ารักนะ คือเค้าใช้วิธีเขียนใส่กระดาษบรรยายเหตุการณ์ ว่าที่แปลงมีอะไรบ้าง ผนตกมัย อะไรทำนองนี้ แล้วก็ถ่ายรูปกระดาษนั้นเอามาให้พี่คือที่ผ่านมาก็ถ่ายรูปอย่างเดียว พี่ก็บอกให้อธิบายมาด้วยสิ ก็ได้มาแบบนี้แหละ พี่ก็ส่งเข้ากลุ่มไลน์ของสมาชิกโครงการอีกที เค้าก็ชอบใจกันใหญ่...”

เช่นเดียวกับที่โครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกินสื่อสารกับสมาชิกผู้บริโภคเกี่ยวกับสภาพการณ์การทำงานของคนงานที่ร่วมดำเนินงานกับทางโครงการผ่านทางเฟซบุ๊ก ดังที่ คุณเพ็ญประภา ไชยช่วย เจ้าหน้าที่สหกรณ์ผู้ผลิตเกษตรอินทรีย์ จำกัด กล่าวไว้ว่า

“...เราก็จะอัปเดตทางเฟซบุ๊ก ให้สมาชิกเค้าได้รู้ว่าช่วงนี้ไถนา เตรียมดินนะ ช่วงนี้ปลูกข้าวแล้วนะ ช่วงนี้มีการตรวจแปลงนะ สมาชิกเค้าก็จะได้เห็นที่เราทำอะไรบ้าง เพราะเราก็อยู่ใกล้ละเนอะ ก็ต้องคอยบอกกัน...”

เช่นเดียวกับกับการสื่อสารกับผู้บริโภคของโครงการตะกร้าปันผัก ในการให้ข้อมูลเกี่ยวกับผลผลิตที่จัดส่ง ดังที่คุณพอทิพย์ เพชรปรี ผู้ประสานงานโครงการ กล่าวไว้ว่า

“...คือบางช่วงมันมีเซเท้าแล้วข้างในไส้มันดำ คือมันกินได้แต่ว่ามันไม่สวย เราก็จะส่งจดหมายเล็ก ๆ แนบไปนะ ว่าที่มันเป็นอย่างนี้ เพราะอะไร เราก็จะบอกไปว่ามันกินได้นะคะ ไม่ต้องทิ้ง อย่าทิ้งของดี ซึ่งทำให้ผู้บริโภคเค้าแฮปปี้ เพราะว่าเมื่อก่อนเค้าก็เหมือนกับไม่รู้ไง พอเห็นของที่แบบไม่สวยนี้

เค้าถ่ายรูปมาเลยนะ แต่พอเราอธิบายว่าลองเอาไปแช่น้ำก่อนเดี๋ยวมันก็พื้น พอเค้าลองทำก็พื้นจริง เค้าก็จะถ่ายรูปมาบอกเรา อันนี้คือสิ่งที่เราพยายามสื่อสารความเป็นไปของพืชผักที่เกษตรกรมีปัญหา ด้วย เพราะเราก็เหมือนกับเป็นคนกลางที่ต้องทำให้เกิดความเข้าใจระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค...”

นอกจากนี้ ยังมีตัวอย่างการสื่อสารระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภคจากโครงการชวนคนกรุงปลูกข้าวกิน ดังที่คุณเหรียญ ไกล่กลาง เจ้าหน้าที่มูลนิธิข้าวขวัญและเป็นผู้ดำเนินโครงการดังกล่าวกล่าว

“...เรามีเฟซบุ๊ก แล้วเราก็จะถ่ายรูป ส่งไปว่าช่วงนี้น้ำเป็นยังไง แผลงเป็นยังไงก็อัพเดทอยู่เรื่อย ๆ เจอแมลงอะไรก็ถ่ายมาให้ดูว่าตัวนี้แมลงคินะ ตัวนี้เป็นศัตรูกับข้าวเรา นะก็เป็นการให้ข้อมูลที่พอจะเป็นความรู้กับเค้าด้วย...”

โดยที่ รศ.ดร.อภิชาติ ใจอารีย์ ผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับการขับเคลื่อนการทำเกษตรอินทรีย์ ได้กล่าวถึงประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการอาศัยเฟซบุ๊ก ในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค ว่า

“...เฟซบุ๊กนี้ ทุกวันนี้ผมถือว่าเป็นอะไรที่มีคุณประโยชน์กับเกษตรกรรายย่อย ๆ อย่างมหาศาลเลยนะ คือ เมื่อก่อนเกษตรกรรายย่อยจะขายผลผลิตเองก็ไม่รู้จะทำยังไง อย่างดีก็ต้องไปนั่งขายตามพวกตลาดทางเลือก แต่ทุกวันนี้มันเป็นช่องทางที่ง่ายมากในการเชื่อมต่อกับผู้บริโภค เค้ามีข้อมูลอะไรก็อธิบายเข้าไปในนั้นได้ทั้งหมด ใครสนใจก็อินบ็อกซ์มา แต่ก็อาจจะต้องเป็นเกษตรกรแบบรุ่นใหม่ ๆ หน่อยนะ...”

สอดคล้องกับที่คณวิชัย มีสวัสดิ์ ผู้จัดการตลาดสุขใจ ได้ให้คำแนะนำในการสื่อสารกับสมาชิกผู้บริโภค ว่า

“...คือชวานาเนี่ย คงไม่ใช่ว่าจะมีแต่เรื่องที่เค้าปลูกข้าวอย่างเดียวนะ แต่น่าจะมีข้อมูลว่าที่ตรงนี้มีอะไรพิเศษ ความเป็นมาเป็นยังไง ทำไมเค้าถึงยังทำนากันอยู่ตรงนี้ ทั้ง ๆ ที่ที่นาบริเวณนี้มันก็ถูกขายไปเรื่อย ๆ ก็ต้องสร้างเป็นเรื่องราวให้ดูน่าสนใจ...”

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาในส่วนที่เกี่ยวกับผู้รับผิดชอบในการสื่อสารเชื่อมโยงกับผู้บริโภค ดังที่กล่าวมาข้างต้น จะพบว่า มีเพียงโครงการแม่ทาออร์แกนิกที่เกษตรกร เป็นผู้ดำเนินงานด้วย

ตนเอง โดยที่โครงการอื่นจะมีคนกลางเข้ามารับผิดชอบในการดำเนินงาน ซึ่งในการที่มีคนกลางเข้ามา รับผิดชอบดำเนินงานดังกล่าว จะต้องมีความเข้าใจเกี่ยวกับการผลิต และสามารถสื่อสารแทน เกษตรกรได้ รวมถึงต้องได้รับความไว้วางใจจากทั้งเกษตรกรและสมาชิกผู้บริโภค ดังที่ คุณอดิศักดิ์ กำเพ็ญ โครงการแม่ทาออร์แกนิก กล่าวว่า

“...ผมคิดว่า การได้พูดคุยสื่อสารระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภคนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่สุดเลยนะ สำหรับ CSA อาจจะมีคนกลางก็ได้ แต่ว่าคนกลางก็ต้องเข้าใจและสามารถอธิบายเรื่องที่เกี่ยวข้องได้ ทั้งหมด...”

สอดคล้องกับที่ คุณระวีวรรณ ศรีทอง ผู้ประสานงานโครงการผักประสานใจ ฯ กล่าวถึงความ โปร่งใสของผู้ประสานงานที่จะทำให้ได้รับความไว้วางใจจากทั้งเกษตรกรและสมาชิกผู้บริโภค ว่า

“...พี่ทำงานอยู่ตรงนี้ก็ ต้องทำให้โปร่งใสที่สุด โดยการที่พี่จะไม่เอาตัวเองเข้ามามีส่วนได้ ส่วนเสียอะไรเลย พี่ก็ทำอะไรของพี่ไป พี่มันจะได้เงินโดยที่ไม่ข้องเกี่ยวกับทางโครงการจะมีส่วนที่บางที่ พี่ก็ต้องใช้ ก็เรื่องค่าใช้จ่ายจากการไปประชุมอะไรที่มันเกี่ยวกับทางโครงการ ซึ่งเราก็กินส่วนนี้ไว้แล้ว ทำอย่างงี้เค้าถึงได้ไว้วางใจพี่กันนั่นแหละ เรื่องเงินอะไรก็ให้พี่จัดการให้หมด...”

จากข้อมูลเกี่ยวกับการสื่อสารเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับผู้บริโภคดังข้างต้น มีความสอดคล้อง กับผลการศึกษาของนิธิวรรณ ฤทธิรงค์ (2556) ที่พบว่า ความสัมพันธ์และความผูกพันกันระหว่าง เกษตรกรและสมาชิกผู้บริโภค รวมถึงการมีผู้ประสานงานช่วยทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างผู้ผลิต และผู้บริโภค เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความอยู่รอดของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน และสอดคล้องกับการศึกษาของรุ่งนภา กำเพ็ญ (2556) ที่พบว่า วิธีการติดต่อสื่อสารกับระหว่าง ผู้บริโภคกับเกษตรกรของโครงการที่ดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ทำได้โดยการพบปะพูดคุย โทรศัพท์ อีเมล และเฟซบุ๊ก นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับการศึกษาของ lwaki (2013) ที่ได้สรุปว่า การมุ่งเน้นในการสร้างความตระหนักถึงความสำคัญของเกษตรกรรม ในท้องถิ่น ต่อผู้บริโภค เป็นเป้าหมายสำคัญของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน

สรุปได้ว่า การสื่อสารเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับผู้บริโภค จะเป็นการสื่อสารเพื่อการเชื่อมโยง ความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภคที่เป็นไปอย่างต่อเนื่อง โดยเริ่มตั้งแต่การสื่อสารเพื่อสร้าง ความเข้าใจกับผู้บริโภคเกี่ยวกับความสำคัญของการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรม ที่สนับสนุนโดยชุมชน รวมถึงการชี้แจงข้อตกลงในการแบ่งปันผลผลิตทางการเกษตรของโครงการ ซึ่งสามารถทำได้โดยการนัดพบปะพูดคุยกับผู้บริโภคโดยตรง หรืออาจประชาสัมพันธ์ผ่านเว็บไซต์

และเฟซบุ๊ก ซึ่งจะสามารถใช้เป็นช่องทางในการรับสมัครสมาชิกได้อีกด้วย นอกจากนี้ควรมีการสื่อสารข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของโครงการแก่สมาชิกผู้บริโภครายอย่างสม่ำเสมอ อาจเป็นการแนะนำให้รู้จักเกษตรกรของโครงการ การบอกเล่าสภาพการณ์ในการผลิต รวมถึงอาจเป็นข้อมูลความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการทำนาในพื้นที่ โดยอาศัยช่องทางการสื่อสารดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น หรืออาจจัดทำเป็นจดหมายข่าวแนบไปกับผลผลิตที่จัดส่ง ทั้งนี้ ผู้รับผิดชอบดำเนินงานในการสื่อสารเชื่อมโยงกับผู้บริโภคดังที่กล่าวมาข้างต้น อาจเป็นเกษตรกรของโครงการหรือเป็นไปได้ในการที่จะมีคนกลางเข้ามาเป็นผู้รับผิดชอบในการดำเนินงาน ซึ่งคนกลางดังกล่าวต้องมีความเข้าใจเกี่ยวกับการผลิต และสามารถสื่อสารแทนเกษตรกร รวมถึงได้รับความไว้วางใจจากทั้งเกษตรกรและสมาชิกผู้บริโภคเป็นอย่างดี

องค์ประกอบที่ 6 การสร้างโอกาสในการพบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ หมายถึง การจัดให้มีการพบปะระหว่างสมาชิกผู้บริโภคร่วมกับเกษตรกร เพื่อโอกาสในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการทำนา และผลผลิตข้าวที่ได้ และอาจรวมถึงการดำเนินงานต่าง ๆ ของโครงการ ซึ่งจะส่งผลดีต่อความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรและสมาชิกโครงการในระยะยาวต่อไป

การสร้างโอกาสในการพบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่พบจากการศึกษาการปฏิบัติที่เป็นเลิศตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน จะเป็นการจัดกิจกรรมเยี่ยมชมแปลงผลิตหรือที่เรียกว่า farm visit ซึ่งจะช่วยให้ผู้บริโภคได้เรียนรู้เกี่ยวกับการผลิตผลผลิตทางการเกษตรของโครงการ รวมถึงได้รู้จักและรับรู้ถึงความตั้งใจในการผลิตผลผลิตทางการเกษตรที่ปลอดภัยเกษตรกร ดังที่คุณระวีวรรณ ศรีทอง ผู้ประสานงานโครงการผักประสานใจ ๆ กล่าวว่า

“...ก่อนหน้านี้เราก็มีการจัดให้สมาชิกมาเยี่ยมชมที่แปลงผลิต ให้เค้าได้มาเรียนรู้มาเห็นด้วยตัวเองว่าผักที่เราส่งให้เค้าทุกอาทิตย์เนี่ย ปลูกจากที่ดินตรงไหน มีวิธีการปลูกยังไงที่สำคัญคือได้มารู้จักกับเกษตรกร ได้มาเห็นว่าเกษตรกรเค้ามีความตั้งใจในการดูแลผลผลิตยังไงก็มีสมาชิกสนใจมากินบ้างนะ แต่ก็ไม่ใช่เยอะหรอก เพราะเรามันก็อยู่ไกลไป ทีนี้เวลาที่สมาชิกมาเยี่ยมเราเค้าไม่ต้องเสียเงินนะ มากิน มาอน มาอยู่ เอาผักกลับไปก็ได้ ถ้ามาทุกวันก็เอาผักกลับไปได้ทุกวัน แต่ค่าเดินทางนี่ต้องเสียเองนะ บางปีมีคนที่ไม่ได้เป็นสมาชิกเรามาด้วย แล้วพอมาดูมาเห็นแล้วก็ขอสมัคร ที่เป็นแบบนี้ก็มีหลายราย...”

คล้ายกับที่คุณพอทิพย์ เพชรโปรี กล่าวถึงการดำเนินงานของโครงการตะกร้าปันผัก ว่า

“...เรามีกิจกรรม farm visit ให้สมาชิกเค้าได้มาดูที่แปลง พูดคุยกับเกษตรกรก็มีร้องห่มร้องไห้กันเลยนะ เกษตรก็แบบเค้าไม่อยากปลูกแล้ว ผู้บริโภคก็ซบหน้าตากัน แล้วก็บอกให้เกษตรกร

ปลูกให้เค้ากินต่อนะ กิจกรรมพวกนี้เราทำทุกปีเลยนะ ทำให้เรารู้สึกว่า คนปลูกเนี่ยเค้าสาหัสสากรันพอสมควรนะ...”

เช่นเดียวกับที่คุณเชิญประภา ไชยช่วย ผู้ประสานงานด้านการผลิตของโครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกิน กล่าวถึงการดำเนินงานในการจัดกิจกรรมให้สมาชิกได้เรียนรู้เกี่ยวกับการทำนากับชาวนาที่ร่วมโครงการ ว่า

“...เรามีกิจกรรม ปีละ 2 ครั้ง คือ กิจกรรมดำนากับเกี่ยวข้าว คนที่เข้ามาแล้วก็ประมาณซัก 10 ถึง 30 คน ใครจะมาก็ได้ ไม่ต้องเป็นสมาชิกก็ได้ ทางกลุ่มจิตอาสาที่เค้าประสานงาน กับสมาชิกเค้าเป็นคนจัดการ แต่ว่าค่าใช้จ่ายนี่ก็ต้องขอให้ทางผู้เข้าร่วมกิจกรรมเค้าเป็นคนออกเองนะ...”

โดยที่คุณสาคร แววบุดร ผู้จัดการกลุ่มเกษตรกรทำนาบากเรือ ที่ร่วมดำเนินงานกับโครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกิน ได้กล่าวเพิ่มเติมในเรื่องดังกล่าว ว่า

“...เวลาโครงการพาสมาชิกมาดูสิ่งที่เราทำ เค้าได้มาสัมผัสได้เห็นที่เราตั้งใจทำให้เค้ายังไง สิ่งที่เราให้เค้าไปเป็นข้าวหอมมะลิแท้ 100% บางทีเค้าไม่เคยรู้ว่าทำนามันเป็นยังไง พอเค้ามาเห็นมาสัมผัส เค้ารู้เลยว่าความยากของการที่กว่าจะมาเป็นข้าวเม็ดหนึ่งนี้ มันเป็นยังไง บางคนมานี้แบบเวลาก่อนที่จะกลับมီးอะไรจะกล่าวนี่ซึ่งน้ำตาไหลเลย น้องบางคนบอกจากที่เค้าเคยกินข้าวเหลือเพราะเค้าไม่รู้เลยว่ามันยากลำบากขนาดไหน พอมาเห็นแล้วเค้าบอกต่อไปนี่เค้าจะกินข้าวให้หมดจานล่ะ...”

นอกจากนี้ คุณเหรียญ ไกลักกลาง เจ้าหน้าที่มูลนิธิข้าวขวัญยังได้เล่าถึงการดำเนินงานของโครงการชวนคนกรุงปลูกข้าวกิน ซึ่งเป็นการจัดกิจกรรมให้สมาชิกได้เรียนรู้เกี่ยวกับการทำนาในขั้นตอนต่าง ๆ โดยกล่าวว่า

“...กิจกรรมเราจะจัด 4 ครั้ง เดือนแรกก็จะเป็นเรื่องการดำนา เดือนที่สองก็จะเป็นเรื่องระบบนิเวศน์ เรื่องแมลง ข้าวกับหญ้าต่างกันยังไง ระบบอินทรีย์เป็นยังไง ก็จะมีสวิตให้เค้าจับแมลง ให้เค้าศึกษาแมลง เดือนที่สามก็จะเป็นเรื่องของพิธีกรรม เพราะช่วงนั้นในนาเราไม่ต้องจัดการอะไรแล้วธรรมชาติเค้าจัดการให้เราหมดแล้ว ก็จะเป็นเรื่องพิธีรับท้องข้าว เดือนที่สี่ ครั้งสุดท้ายก็คือการเกี่ยวข้าว ตอนเก็บเกี่ยวผลผลิตจริง ๆ ก็คือใช้รถเกี่ยว แต่ว่าตัวกิจกรรมก็คือ ให้เค้าได้มาเรียนรู้การเกี่ยวข้าวด้วยมือโดยใช้เคียวเกี่ยวข้าว เราก็จะแบ่งไว้แปลงนึง ให้เค้าได้มาเกี่ยวกันเอง แต่ถ้าบางที่เราดูว่าช่วงที่สมาชิกเค้าสะดวกมาข้าวมันอาจจะรอไม่ไหว ถ้าเรารอสมาชิกข้าวเราจะ

เสียหาย เราก็จะแจ้งสมาชิกว่าเราต้องเกี่ยวข้าวไปก่อนนะ เพราะฉะนั้นช่วงที่เค้ามา เราก็จะเหลือแปลงเล็กให้เค้า ได้เรียนรู้ ได้มาเกี่ยวข้าวเอง ก็ไม่มีปัญหา ทุกคนเข้าใจ...”

รศ.ดร.อภิชาติ ใจอารีย์ ผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับการขับเคลื่อนการทำเกษตรอินทรีย์ได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการเรียนรู้วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำการเกษตร ซึ่งนอกจากการสร้างการเรียนรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมต่าง ๆ แล้ว ควรอธิบายเชื่อมโยงถึงสาเหตุที่มาและผลที่เกิดขึ้นจากการประกอบพิธีกรรมนั้น ๆ ด้วย โดยกล่าวว่า

“...วัฒนธรรม ความเชื่อของชาวบ้านเกี่ยวกับการทำการเกษตรเนี่ย จริง ๆ แล้วมันสามารถอธิบายด้วยวิทยาศาสตร์ได้ทั้งหมด คือทุกวันนี้เราต้องอธิบายเรื่องราวเกี่ยวกับภูมิปัญญาหรือพิธีกรรมต่าง ๆ ให้คนรุ่นใหม่ฟังด้วยวิทยาศาสตร์ หรือพูดกลับไปว่าเอาวิทยาศาสตร์มารองรับภูมิปัญญาเค้าถึงจะสนใจ แล้วอย่างข้าวเหนียว ผมว่ามีเรื่องราวที่น่าสนใจเยอะเลย อาจารย์เอี่ยม ทองดี ท่านเรียกว่าเป็นวัฒนธรรมข้าวเหนียว พืชบางชนิดอาจจะยังไม่สามารถเอาคำว่าวัฒนธรรมมานำหน้าได้ เพราะถ้าเป็นวัฒนธรรมมันต้องสอดคล้องกับชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย...”

นอกจากการจัดกิจกรรมเยี่ยมชมแปลงผลิตดังที่กล่าวข้างต้นแล้ว การพบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสมาชิกผู้บริโภคกับเกษตรกรยังสามารถเกิดขึ้นได้จากการจัดให้มีการประชุมประจำปีของโครงการเพื่อการทบทวนแนวทางการดำเนินงานของโครงการ รวมถึงการปรับปรุงข้อตกลงเพื่อให้มีความเหมาะสมกับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงดังที่คุณระวีวรรณ ศรีทอง กล่าวถึงการดำเนินงานดังกล่าวของโครงการฝึกประสานใจ ๆ ว่า

“...ค่าสมาชิกของผู้บริโภคนี้ เพิ่งจะมาเปลี่ยนเมื่อสัก 7 ปีที่แล้ว ซึ่งเราขอปรับค่าฝึกขึ้นมาอีก กิโลละ 10 บาท แล้วก็ค่าขนส่งครั้งละ 20 บาท แล้วในการเปลี่ยนแปลงตรงนี้มันไม่ใช่เนี่ยก็จะเปลี่ยนแล้วเราก็เปลี่ยนเองนะ แต่เราต้องมีการประชุมสมาชิก ซึ่งปกติเราจะจัดเพื่อให้ผู้บริโภคกับเกษตรกรได้มาแลกเปลี่ยนกันเป็นประจำปีละครั้งอยู่แล้ว พอคราวนั้นเราก็มีการทำต้นทุนให้ดู แจกแจงรายละเอียดว่าต้นทุนมันมีอะไรบ้าง ...”

จากการศึกษาการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน ยังพบว่า การพบปะแลกเปลี่ยนระหว่างเกษตรกรกับสมาชิกผู้บริโภค อาจไม่เพียงเกิดขึ้นจากกิจกรรมที่ทางโครงการจัดขึ้น แต่เป็นไปได้ที่จะเกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอหากเกษตรกรสามารถจัดส่งผลผลิตแก่สมาชิกด้วยตนเอง ดังที่คุณอดิศักดิ์ กำเพ็ญ เกษตรกรผู้ดำเนินงานโครงการแม่ทาออร์แกนิก กล่าวว่า

“...เท่าที่เห็นตอนไปส่งผักเค้าก็ดูสนุกกับการที่จะได้ลุ้นว่าข้างในกล่อง มีอะไร มันทำให้มีการปฏิสัมพันธ์กัน เจอกัน คุยกันตลอด เราเกือบๆ กลกั้น เหมือนแบบเป็นเพื่อนกันซะมากกว่า แล้วการที่เกษตรกร 1 คน ดูแลผู้บริโภค 10 คน อารมณ์ แบบนี้ผมว่ามันน่ารักดีนะ เรายังดูแลกัน คนปลูกก็ดูแลคนกิน ผลิตอาหารที่ปลอดภัย คนกินก็ช่วยดูแลคนปลูก ช่วยสนับสนุนเรื่องค่าใช้จ่าย มีอะไรก็บอกกัน คุยกันได้ ะไรอย่างนี้...”

นอกจากนี้ คุณวิชัย มีสวัสดิ์ ผู้จัดการตลาดสุขใจ ยังได้ให้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับข้อดีที่เกิดขึ้นจากการมีโอกาสได้พบปะกันโดยตรงระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค ดังที่กล่าวว่า

“...การที่เค้าได้มาเจอกันมันก็เป็นข้อดีที่เกิดขึ้นกับทั้ง 2 ฝ่าย ทั้งเกษตรกร แล้วก็ผู้บริโภค ทั้งเรื่องของความมั่นใจและได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันด้วย ผู้บริโภคก็ได้เรียนรู้ได้พูดคุยถึงวิธีการผลิต บางทีบางคนก็อาจจะถามว่าข้าวอินทรีย์เค้าทำยังไง ดูแลยังไง เกษตรกรเค้าก็สามารถที่จะให้ข้อมูลเพิ่มเติมอะไรได้ และมันก็เป็นเกร็ดความรู้ เป็นเรื่องเล่า ซึ่งถ้าเปรียบเทียบกับการที่เค้าไปซื้อตามห้างตามซูเปอร์มาร์เก็ต มันก็ไม่สามารถมีเรื่องแบบนี้เกิดขึ้น ก็คือมีวางอยู่ที่แผง อยากรซื้ออะไรก็หยิบมาเลย แล้วในอีกทางนึง ตัวเกษตรกรก็อาจจะได้รับคำแนะนำจากผู้บริโภคด้วย อาจจะเป็นว่าผู้บริโภคต้องการอะไร ซึ่งอาจจะเป็นมุมมองที่เค้าไม่เคยรู้เลย เค้าก็จะได้อาไปปรับปรุงการผลิตให้สอดคล้องตามความต้องการของผู้บริโภคมากขึ้น หรือมันอาจไม่ใช่แค่เรื่องเกี่ยวกับผลผลิต อาจจะมีเรื่องอื่นเรื่องนี้ที่เค้าคุยกัน แนะนำกันก็ได้ ซึ่งมันก็ดีกับทั้งเศรษฐกิจ สังคม สุขภาพ สิ่งแวดล้อม ได้หมด...”

จากข้อมูลเกี่ยวกับการสร้างโอกาสในการพบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสมาชิกผู้บริโภคร่วมกับเกษตรกรดังข้างต้น มีความสอดคล้องกับผลการศึกษาของ วีรพจน์ ลำโป (2556) ซึ่งพบว่า การนำองค์ความรู้เกี่ยวกับการทำนาข้าวอินทรีย์ และความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตการทำนาของชาวนาในพื้นที่มาพัฒนาเป็นกิจกรรมการจัดการเรียนรู้ เป็นปัจจัยสำคัญที่สามารถพัฒนากระบวนการทำนาอินทรีย์ไปสู่โปรแกรมการท่องเที่ยวโดยอาศัยแนวคิดการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Base Tourism) และยังสอดคล้องกับการศึกษาของ Wight (2015) ที่พบว่า การเรียนรู้ที่แปลง การเปิดโอกาสให้สมาชิกได้ฝึกปฏิบัติ รวมถึงมีการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน จะทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนแนวทางการดำเนินการเพื่อความเหมาะสมในทุกฤดูกาลเพาะปลูก และยังส่งผลให้เกิดการร่วมกันดำเนินการในการสร้างทางเลือกสำหรับระบบอาหารจากผลผลิตทางการเกษตรในท้องถิ่นภายใต้การดำเนินงานของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับการศึกษาของ Faedler (2017) ที่พบว่า

สมาชิกผู้บริโภครจะได้รับประสบการณ์ที่ช่วยสร้างให้เกิดความรู้และความตระหนักเกี่ยวกับการผลิตอาหารและขั้นตอนต่าง ๆ ในการทำการเกษตรซึ่งจะส่งผลดีต่อการคำนึงถึงความยั่งยืนสิ่งแวดล้อมต่อไป

สรุปได้ว่า การสร้างโอกาสในการพบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ จะเป็นการจัดให้มีการพบปะระหว่างสมาชิกผู้บริโภคกับเกษตรกร เพื่อโอกาสในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการทำนา และผลผลิตข้าวที่ได้ รวมถึงการดำเนินงานต่าง ๆ ของโครงการ ซึ่งทำได้โดยการจัดกิจกรรมเยี่ยมชมแปลงผลิตที่จะทำใหสมาชิกมีโอกาสที่จะได้เรียนรู้เกี่ยวกับการทำนา และรายละเอียดเกี่ยวกับการทำนาอินทรีย์ในแต่ละขั้นตอน รวมถึงพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมข้าว อีกทั้งยังทำใหสมาชิกได้รู้จักและรับรู้ถึงความตั้งใจในการผลิตเพื่อให้ได้ผลผลิตข้าวที่ปลอดภัยแก่ผู้บริโภค โดยที่อาจจัดให้มีการประชุมประจำปีเพื่อการทบทวนแนวทางการดำเนินงานของโครงการ รวมถึงการปรับปรุงข้อตกลงเพื่อใหมีความเหมาะสม นอกจากนี้หากเกษตรกรสามารถจัดส่งผลผลิตแก่สมาชิกด้วยตนเอง จะทำให้การพบปะแลกเปลี่ยนดังกล่าวเป็นไปอย่างสม่ำเสมอ และจะส่งผลดีต่อความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรและสมาชิก ซึ่งอาจส่งผลให้เกิดการตระหนักและร่วมกันดำเนินการในการสร้างระบบอาหารจากผลผลิตทางการเกษตรในท้องถิ่นภายใต้การดำเนินงานของเกษตรกรรม ที่สนับสนุนโดยชุมชนต่อไป

เงื่อนไขความสำเร็จของรูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง มีดังนี้

1. การปรับตัวของชาวนา การดำเนินงานตามรูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง ชาวนาควรที่จะต้องมีการสร้างความปลอดภัยและความหลากหลายของผลผลิตข้าว เพื่อตอบสนองการร่วมรับผิดชอบในการผลิตแก่ผู้บริโภคด้วยการทำนาตามแนวทางของเกษตรอินทรีย์ และเลือกปลูกข้าวมากกว่า 1 สายพันธุ์ ต่อบรรณการทำนา แต่จากการศึกษาสภาพการณ์ด้านการผลิตของชาวนาในพื้นที่ พบว่า ชาวนาส่วนใหญ่จะปลูกข้าวเพียง 1 สายพันธุ์ต่อบรรณการทำนา ซึ่งมักจะเป็นข้าวที่ไม่เหมาะต่อการบริโภคและยังคงใช้สารเคมีในกิจกรรมที่เกิดขึ้นในแปลงนา ทั้งการป้องกันและกำจัดศัตรูข้าว รวมถึงการใส่ปุ๋ยเพื่อช่วยเสริมสร้างการเจริญเติบโตแก่ต้นข้าว แม้ว่าในช่วงหลายปีที่ผ่านมาจะมีการส่งเสริมจากหน่วยงานภาครัฐเกี่ยวกับการทำนาอินทรีย์ แต่ด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจภายใต้โครงสร้างของระบบตลาดขนาดใหญ่อาจทำใหชาวนาส่วนใหญ่ยังคงไม่สามารถปรับเปลี่ยนสู่การทำนาอินทรีย์ตามที่ได้รับส่งเสริมได้ ดังที่นักวิชาการเกษตรรายหนึ่ง อธิบายว่า

“...เราก็อบรมตลอด แต่ไม่มีใครยอมเลิก ส่วนมากที่ใช้หนักก็พวกวัชพืช เพราะถ้ามีหญ้าแล้วผลผลิตเค้าจะน้อย ก็มีทั้งคุมทั้งเก็บ บางทียังไม่มีอะไร แต่เค้าก็ต้องฉีดยากันเอาไว้ก่อนเพื่อความปลอดภัยและความมั่นใจ เนื่องจากชาวนาเค้าจะคิดว่า ทำยังไงให้ได้ผลผลิตในปริมาณมากที่สุด

ในเวลาที่เราเร็วที่สุด เพราะเค้าต้องไปจ่ายค่าเช่าที่รออยู่แล้ว เคยคุยกับเค้าเหมือนกัน เรื่องเลิกใช้สารเคมี เค้าก็ว่า ถ้าไม่ฉีดยา แล้วเกิดเค้าได้ผลผลิตน้อยจะมีใครมารับผิดชอบเค้า ไหนจะค่าเช่าค่ากิน...”

สอดคล้องกับคำกล่าวสั้น ๆ ของชวานารายหนึ่ง ซึ่งสะท้อนถึงเงื่อนไขการปรับเปลี่ยนสู่การทำนาอินทรีย์ของชาวนาในพื้นที่ได้เป็นอย่างดี โดยกล่าวว่า

“...ทำแล้วจะไปขายใครล่ะ...”

ซึ่งคุณวิชัย มีสวัสดิ์ ผู้จัดการตลาดสุขใจ ได้กล่าวถึงแนวทางการแก้ปัญหาด้านการตลาดของสินค้าเกษตรอินทรีย์ ว่า

“...ช่วงแรก ๆ ที่เราขับเคลื่อนในเรื่องของกลุ่มธุรกิจเชิงคุณค่าสามพรานในจังหวัดนครปฐม เราก็เจอปัญหาก็คือ เค้าจะถามก่อนเลยว่าทำแล้วจะไปขายที่ไหน นั่นแหละคือเหตุผลของเกษตรกรคือทำอินทรีย์แล้วจะเอาไปขายที่ไหน มีที่ขายไหม เพราะเค้าเอาไปขายตลาดทั่วไปมันไม่ได้แน่นอน เนื่องจากว่าผลผลิตมันลดลงมันไม่สวย รูปลักษณ์มันไม่สวย มันก็จะขายสู้เขาไม่ได้มันก็เลยเป็นบ่อเกิดเป็นตลาดสุขใจขึ้นมา...”

ดังจะเห็นได้ว่า การปรับเปลี่ยนแนวทางการทำนาสามารถเป็นไปได้ หากมีตลาดรองรับที่แน่นอน ซึ่งจุดมุ่งหมายหนึ่งในการเชื่อมโยงระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภคตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนก็เป็นไปเพื่อเหตุผลดังกล่าว อย่างไรก็ตาม การปรับเปลี่ยนแนวทางการผลิตสู่การทำนาอินทรีย์ที่ต้องปฏิเสธการใช้สารเคมีในทุกขั้นตอน ซึ่งจะส่งผลต่อกิจกรรมต่าง ๆ ตลอดรอบการทำนา ควรที่จะเริ่มต้นจากการตระหนักถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการใช้สารเคมีดังที่ชาวนาที่ทำนาอินทรีย์รายหนึ่ง กล่าวว่า

“...ผมก็เคยทำเคมีอยู่ก่อนนั่นแหละ เนื่องจากไม่มีความรู้เรื่องอินทรีย์ ก็ทำเคมีมาเกือบ 10 ปี แต่พอมารับฟัง เลยทำให้เราตระหนักถึงสารเคมีว่ามันเป็นยังไง เราก็เลยต้องย้อนกลับมาคิด ก็เลยเปลี่ยนมาทำตอนนี้ เปลี่ยนโดยเด็ดขาด มันก็ดีตรงที่ว่าตรงนี้มันสามารถเป็นพื้นที่ผลิตอาหารที่ปลอดภัยอีกทีหนึ่ง ซึ่งผมคิดว่าผมผลิตอาหารปลอดภัยให้คนกิน มันได้บุญ เกิดความรู้สึกว่ามันมีความสุข อย่างบางคนในพื้นที่เค้าที่ไม่เอื้ออำนวยในการทำเกษตรอินทรีย์ เขาอยากจะทำ แต่ว่ามันทำไม่ได้ อย่างเช่น ใกล้โรงงาน อันนี้ผมว่าถ้าใจเรามี เราก็สามารถที่จะทำได้ ไม่จำเป็นจะต้องเชื่อของรัฐโดยตรงก็ได้ ใจเราได้ อยากจะทำเกษตรอินทรีย์ อย่างน้อย ๆ ไม่ใช้สารเคมี ไม่มีสารตกค้าง ไม่เอาเคมี

ให้มันปนเปื้อนติดไปกับผลผลิตของเรา ถึงแม้ไม่ได้ใบรับรอง แต่มันมันได้ใจ มันมีความซื่อสัตย์ ต่อตัวเอง มันก็น่าภูมิใจนะ...”

การปรับเปลี่ยนทัศนคติและการเรียนรู้ของชาวนา ยังเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการปรับเปลี่ยน แนวทางการทำนา ดังที่ชาวนาอีกรายหนึ่งได้กล่าวว่า

“...เราต้องเปลี่ยนวิธีทำ ต้องปรับ จะรอแต่ทางรัฐมาช่วยอย่างเดียวมันไม่ได้มันไม่ใช่แล้ว คงต้องเปลี่ยนได้แล้วเพราะค่าใช้จ่ายมีทุกวัน จะมานั่งรอแบบนี้ไม่ได้ ต้องปรับ ในหลวง ร.9 ท่านบอก มาตั้งนานแล้ว เกษตรวิธีใหม่แบ่งส่วนจัดสรรที่ดินทำยังไงให้ได้ เกษตรกรต้องทำถ้าไม่ทำ อยู่แบบนี้ ไม่ได้หรอก ต้องใส่ใจกับอาชีพของตัวเอง ถึงแม้จะรู้ว่าทำแล้วจะขาดทุน แต่ก็ยังทำเหมือนเดิม พอทำนารอบใหม่ก็ยังคงทำแบบเดิมมันไม่มีการขยับ ไม่เปลี่ยน ก็ไปต่อไม่ได้ มันต้องเริ่มต้นจากการ ใส่ใจกับอาชีพที่ทำ ต้องเปิดใจที่จะเรียนรู้รับของใหม่ ๆ ที่เคยปฏิเสธมาตลอด...”

สอดคล้องกับที่คุณเหรียญ ไกล่กลาง เจ้าหน้าที่มูลนิธิข้าวขวัญ กล่าวถึงความสำคัญของการ ปรับเปลี่ยนทัศนคติและการสร้างความเข้าใจในกระบวนการ รวมถึงเหตุและผลที่จะเกิดขึ้นจากการทำ นาอินทรีย์ ดังที่กล่าวว่า

“...ชาวบ้านเห็นพี่ชายข้าวได้ตันละ 60,000 แควก็อยากทำบ้าง แต่ถามว่าแควจะรับได้มัยกับการแควว่าผลผลิตได้ไร่ละประมาณสัก 40 ถึง 50 ถึง แควรับไม่ได้ แควบอกว่าคนที่อยู่รอบ ๆ จะมองดูว่าแควทำนาไม่เป็น ดังนั้นในการปรับเปลี่ยนมาสู่การทำนาอินทรีย์เนี่ย อันดับแรกก็คือทำใจ แควไม่ใส่ปุ๋ยเคมี ทำได้มัย ไม่ใช่ยาฆ่าแมลง ทำไม่ได้ ทำใจไม่ได้ แควบอกยาก ในความรู้สึกของแควให้ เลิกใช้ปุ๋ยเคมีแควทำใจไม่ได้ แควจะบอกว่ามันจะได้กินรี อะไรก็ไม่ให้ อะไรก็ไม่ใส่ แต่แควไม่เข้ามาดู กระบวนการของเรา ว่าเราต้องมีกระบวนการเตรียมแปลง ต้องหมักแปลง เราต้องทำยังไง ให้ดินมัน สมบูรณ์ก่อน ถ้าปีไหนดินไม่สมบูรณ์พื้ก็ได้น้อย พื้ก็เข้าใจแล้วแหละว่านั่นคือสิ่งที่เกิดจากการกระทำ ของเรา เพราะเราเตรียมดินไม่ดี แต่ปีไหนเราเตรียมดินดีอย่างปีนี้พื้หมักดินไว้ 20 กว่าวันข้าวสมบูรณ์ มาก อันนั้นคือมันขึ้นอยู่กับว่าสิ่งที่เราทำนะ แต่ชาวบ้านแควไม่สนใจ แควรู้แต่ว่าฉันปลูกเสร็จฉันก็ต้อง ซื้อปุ๋ยมาหว่าน ฉันก็ต้องฉีดยา ขอให้ข้าวมันงาม ให้เขียว ให้ดูมันได้รวงเยอะ ๆ ผลผลิตเยอะ ๆ แต่ถามว่าราคาข้าวที่เอาไปขาย แควกำหนดราคาได้มัย กำหนดไม่ได้ โรงสีให้เท่าไรแควก็ต้องเอา แล้วในขณะที่เดียวกันต้นทุนคุณก็สูง เพราะแควไม่ได้พักดิน ไม่ได้บำรุงดินเลย ก็ใช้ปุ๋ยเคมี ใช้ยาฆ่าแมลง อัดเข้าไป มันก็วนเวียนไปเรื่อย ๆ...”

นอกจากนี้ การปรับเปลี่ยนแนวทางการทำน่ายังต้องคำนึงถึงความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้น ดังที่ชวานารายหนึ่งกล่าวว่า

“...เอาจริง ๆ การปรับมาทำนาอินทรีย์มันก็มีความเสี่ยงนะ ทั้งเรื่องปริมาณผลผลิต เรื่องรายได้ ช่วงแรกเราก็ต้องดูว่ามีกำลังแค่ไหน ทำไหวแค่ไหน กระทบกระเทือน ยังไงบ้าง ก็ต้องดูให้มันเหมาะสม...”

นอกจากการปรับตัวในแง่ของวิธีการผลิตแล้ว ในการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรม ที่สนับสนุนโดยชุมชน อาจทำให้ชาวนาต้องมีการดำเนินงานต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนอกแปลงนา ทั้งการจัดการผลผลิตที่เพิ่มขึ้นจากที่เคยสิ้นสุดลงด้วยการขนข้าวเปลือกไปขายที่โรงสี อีกทั้งยังต้องมีการจัดการโครงการในด้านที่เกี่ยวกับการเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับผู้บริโภค ทำให้ชาวนาต้องปรับตัว เพื่อให้มีศักยภาพสอดคล้องกับการดำเนินงาน ดังที่คุณดิสทัต โรจนาลักษณ์ ซึ่งมีประสบการณ์ในการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน กล่าวว่า

“...ข้าวนี้ผลิตครั้งนึงอาจจะได้เป็นสิบตันเลยนะ จะจัดการยังไง ก็ต้องมีกลุ่มผู้บริโภคที่กว้างพอ และมีความเข้าใจว่าทำไมเค้าถึงต้อง support ชาวนา และข้าวเนี่ยจะผลิตได้เป็นรอบ ๆ ปีละหนึ่ง 2 หน แล้วแต่พื้นที่ ซึ่งมันหมายถึงปัจจัยการผลิตที่เค้าต้องลงทุน หมายถึงผลตอบแทนที่เค้าต้องมายังชีพ ก็ต้องมาดูว่าจะทำยังไงที่จะทำให้เค้าอยู่ได้ในรอบการผลิตนั้น ๆ ทั้งเรื่องปริมาณ ราคา การระบายข้าว การจัดการต่าง ๆ ซึ่งปกติเค้าอาจจะไม่ได้ทำอะไรตรงนี้ ก็ต้องเรียนรู้กันไป...”

เช่นเดียวกับข้อเสนอแนะของ รศ.ดร. อภิชาติ ใจอารีย์ ผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับการขับเคลื่อนการทำเกษตรอินทรีย์ ซึ่งกล่าวว่า

“...ในกรณีที่ชาวนาจะเชื่อมโยงกับผู้บริโภคโดยตรง ก็ควรที่จะต้องยกระดับตัวเองให้เป็นอย่างที่เค้าเรียกกันว่า ผู้ประกอบการการเกษตร ต้องมองภาพตั้งแต่ต้นน้ำไปถึงปลายน้ำให้ออก ซึ่งปกติจะเค้าเคยเป็นเพียงผู้ผลิต เป็นต้นน้ำ แต่ตอนนี้ต้องมองเลยไปถึงเรื่องการวางแผน การจัดการ หลังการผลิต ไหนจะรายละเอียดเกี่ยวกับการบันทึกข้อมูลต่าง ๆ ซึ่งเป็นเรื่องที่เกษตรกร ไม่ถนัด ทีนี้ ถ้าคิดว่าช่วงกลางน้ำถึงปลายน้ำทำไม่ได้ ทำยังไงดี ก็ต้องหาคนมาเชื่อม มาช่วยแนะนำ...”

จากข้อมูลเกี่ยวกับการปรับตัวทั้งด้านการผลิต และการพัฒนาศักยภาพด้านการจัดการ ให้สอดคล้องกับการดำเนินงานตามรูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนตั้งข้างต้น สอดคล้องกับการศึกษา

ของพรหมพิริยะ พนาสนธิ์ (2556) ซึ่งพบว่า การเปลี่ยนแปลงวิธีการทำการเกษตร จากเกษตรกรรมเคมีไปสู่การทำเกษตรแบบอินทรีย์ ต้องเกิดจากการเปลี่ยนแปลงในระดับกระบวนการ และยังคงสอดคล้องกับการศึกษาของศจินทร์ ประชาสันต์ และคณะ (2556) ซึ่งพบว่า การปรับเปลี่ยนสมดุลของการพึ่งพาบนฐานการเรียนรู้และการพัฒนาศักยภาพชาวนา เป็นองค์ประกอบสำคัญประการหนึ่งสำหรับการพัฒนารูปแบบความสัมพันธ์ใหม่ทางการตลาดของชาวนา นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับการศึกษาของพรไทย ศิริสาธิตกิจ (2557) ที่พบว่า การปรับตัวจากการทำนาภายใต้ระบบเกษตรกรรมแบบยังชีพมาสู่ระบบเกษตรกรรมแบบทวิลักษณ์ และปรับตัวมาสู่การผลิตภายใต้ระบบการเกษตรเชิงพหุลักษณ์ของชาวนาในพื้นที่ศึกษาจะให้ความสำคัญกับกระบวนการปรับตัวในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1. การพึ่งพาตนเอง
2. กลุ่มวิสาหกิจ
3. กระบวนการเรียนรู้
4. ความยืดหยุ่นในการปรับตัว
5. การตลาด
6. ระบบเกษตรกรรมเชิงพหุลักษณ์
7. เครือข่ายชาวนา
8. การสร้างคุณค่าเพิ่ม
9. การส่งเสริมจากรัฐ
10. การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

สรุปได้ว่า การดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนให้ประสบผลสำเร็จ ชาวนาในพื้นที่จะต้องมีการปรับตัวทั้งในแง่ของการผลิต ซึ่งจะต้องปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตมาสู่การดำเนินการตามแนวทางของเกษตรอินทรีย์ และควรเริ่มต้นด้วยความตระหนักถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการใช้สารเคมีในการทำนา รวมถึงเรียนรู้เพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงกระบวนการและผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้น จึงจะทำให้การปรับเปลี่ยนเป็นไปอย่างยั่งยืน อีกทั้งควรที่จะพัฒนาศักยภาพด้านการจัดการให้สอดคล้องกับการดำเนินงานตามรูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ซึ่งอาจต้องมีการวางแผนและการจัดการต่าง ๆ ทั้งในด้านการผลิต การจัดการผลผลิต รวมถึงการดำเนินงานในการสื่อสารเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับผู้บริโภค

2. การรวมกลุ่ม จากการศึกษาการปฏิบัติที่เป็นเลิศตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน พบว่า เกษตรกรที่ร่วมดำเนินโครงการจะมีลักษณะเป็นกลุ่มเกษตรกรที่รวมตัวเพื่อการผลิตผลผลิตทางการเกษตรตามแนวทางของเกษตรอินทรีย์อยู่ก่อนหน้า ซึ่งการรวมกลุ่มดังกล่าวนับว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยสนับสนุนการเริ่มต้นดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ดังที่คุณดิสทัต โรจนารักษ์ กล่าวว่า

“...เจน (คุณระวีวรรณ ศรีทอง ผู้ประสานงานโครงการผักประสานใจ ฯ) เค้าไม่ได้เกิดขึ้นลอย ๆ เค้ามีกลุ่มที่ปลูกผักอยู่แล้ว ตอนนั้นเค้าก็ขายทางกรีนเนท ขายส่งให้บริษัทอะไรของเค้าอยู่แล้ว ทีนี้พอเค้าประเมินแล้วว่าช่องทางนั้นมันไม่ยั่งยืน เค้าก็เลยคิดว่าน่าจะต้องหันมาหาผู้บริโภคเอง โดยปรับวิธีเป็น CSA ซึ่งเค้าก็เปรียบเทียบแล้วว่าถ้ามีสมาชิกมันก็ดีกว่า แน่นนอนกว่าโดยที่เค้าก็เข้าใจ concept อยู่ก่อนแล้วระดับนี้ เค้าก็มาคุยกับสวนดวงตะวัน เราก็เล่าประสบการณ์ให้เค้าฟัง ส่วนหนึ่งเราก็ถ่ายโอนสมาชิกไปให้เค้าไป แต่จริง ๆ เค้าก็ทำด้วยตัวเองเป็นส่วนใหญ่ เพราะว่าเค้ามี

พื้นฐานมาอยู่แล้ว ทั้งเรื่องเกษตรอินทรีย์ แล้วก็ปริมาณผลผลิตที่มากพอระดับหนึ่ง พอเค้าปรับมาทำ CSA คุยกับผู้บริโภคได้ มันก็ไปได้เลย...”

คล้ายกับการดำเนินงานของโครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกิน ซึ่งมีการรวมกลุ่มของชาวนา เพื่อผลิตข้าวอินทรีย์โดยการขับเคลื่อนของผู้ประกอบการเกี่ยวกับการส่งออกข้าวอย่างกรีนเนท อยู่ก่อนหน้าที่จะได้รับการประสานจากกลุ่มจิตอาสา ที่เข้ามาเป็นคนกลางในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับผู้บริโภค ดังที่คุณสาคร แวนบุตร ผู้จัดการกลุ่มเกษตรกรทำนาบากเรือ กล่าวว่า

“...ตอนแรก ๆ ที่ทำคือกรีนเนทเค้าก็จะมีเจ้าหน้าที่เข้ามาส่งเสริมให้ชาวบ้านรวมกลุ่มกันปลูกข้าวอินทรีย์ โดยกรีนเนทก็จะเป็นคนมารับซื้อทั้งหมดเลย ก็ทำมาเป็นสิบปีแล้วละ แล้วพอดีมีกลุ่มผู้บริโภคเค้าติดต่อมาว่าอยากจะทำโครงการประมาณนี้ ก็เลยได้ตั้งเป็นโครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกินขึ้นมา ซึ่งเราก็ไม่ต้องปรับอะไร เพราะเราก็ทำของเราอยู่แล้ว อาจจะมีการจัดการบ้าง ก็ถึงได้มีการตั้งสหกรณ์ผู้ผลิตขึ้นมาเพื่อทำตรงนี้ให้กับโครงการ...”

การรวมกลุ่มของเกษตรกรจะส่งผลดีต่อการดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนทั้งในแง่ของการผลิตและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ รวมถึงยังเป็นการสร้างความรับผิดชอบร่วมกันในการรักษาคุณภาพของผลผลิตที่คุณพระวีรธรณ ศรีทอง กล่าวว่า

“...เกษตรกรในกลุ่มเค้าก็ตกลงกันว่าใครจะต้องปลูกผักให้ได้เท่าไรในแต่ละรอบการจัดส่งแล้วในการจัดผักทุกครั้งเนี่ย เป็นเงื่อนไขที่เรากำหนดว่าทุกคนต้องไปช่วยกัน มันก็ทำให้เค้ามีโอกาสที่จะพูดคุย แลกเปลี่ยน ใครมีปัญหาอะไรยังไง ใครจะปลูกอะไร เค้าก็จะปรึกษากัน มีอะไรก็คุยกัน คอยแนะนำกันว่าทำยังไงให้ผลผลิตมีคุณภาพ เพราะเค้าต้องรับผิดชอบร่วมกัน สมมติผักมีปัญหา ผู้บริโภคเค้าก็ไม่ได้มานั่งหาหรือกว่าใครเป็นคนปลูก มาจากแปลงของใคร แต่เค้าก็จะมองว่ามาจากกลุ่มเรา ก็ต้องรับผิดชอบร่วมกันทั้งกลุ่ม...”

ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอแนะของรศ.ดร.อภิชาติ ใจอารีย์ ผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับการขับเคลื่อนการทำเกษตรอินทรีย์ ดังที่กล่าวว่า

“...การรวมกลุ่มของเกษตรกรนี้จะทำให้มีการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้หรือปัจจัยการผลิต อย่างการทำเมล็ดพันธุ์มันไม่ได้ทำกันง่าย ๆ บางรายทำไม่ได้ บางรายทำได้บ้าง อีกรายทำไม่ได้ ก็สามารถรวมกลุ่ม เอามาแลกกัน แล้วเค้าก็ไม่จำเป็นต้องแลกเปลี่ยนเรื่องเกษตรอย่างเดียว บางทีก็

เป็นเรื่องของการห่วงหาอาทร การให้กำลังใจกัน ซึ่งมันจะส่งผลต่อความยั่งยืน ในการทำเกษตรอินทรีย์ของเกษตรกรแต่ละราย โดยเฉพาะในช่วงแรก ๆ ของการรวมกลุ่มนี้ก็น่าที่จะต้องมีการพูดคุยกันบ่อย ๆ หน่อย...”

ประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นต่อการปรับเปลี่ยนแนวทางการผลิตจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในกลุ่มเกษตรกรดังกล่าว สอดคล้องกับการศึกษาของรุ่งนภา กำเพ็ญ (2556) ซึ่งพบว่า โครงการที่ดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนที่ศึกษามีการรวมกลุ่มของเกษตรกรในพื้นที่ใกล้เคียง และจัดหน้าที่ของสมาชิกเกษตรกรแต่ละคนตามความเหมาะสมกับความสามารถ และมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับการผลิตและรายละเอียดต่าง ๆ ในการดำเนินงานของโครงการอย่างสม่ำเสมอ และยังสอดคล้องกับการศึกษาของอุไร จันจำปา และคณะ (2558) ที่พบว่าการรวมกลุ่มของชาวนาจะส่งผลดีต่อความสามารถในการกำหนดการประชุมประจำเดือน เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์และข่าวสารด้านนโยบายข่าวจากหน่วยงานต่าง ๆ ได้

นอกจากจะส่งผลดีสำหรับการดำเนินงานดังกล่าวไว้ข้างต้นแล้ว เมื่อพิจารณาถึงการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนของชาวนาในพื้นที่ศึกษาพบว่า จะส่งผลดีต่อการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับการรับรองความปลอดภัยของผลผลิตข้าว เนื่องจากลักษณะของพื้นที่ทำนาของชาวนาบางส่วนอาจไม่สามารถที่จะผ่านการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์จากหน่วยรับรอง ด้วยเหตุผลจากการป้องกันการปนเปื้อนของสารเคมีต่าง ๆ จากภายนอกแปลงนาที่เป็นไปได้ยาก ทำให้มีความเป็นไปได้ในการที่ต้องอาศัยการรับรองอย่างมีส่วนร่วมในการสร้างความมั่นใจต่อความปลอดภัยของผลผลิต ดังรายละเอียดในองค์ประกอบที่ 2 ซึ่งเป็นการดำเนินงานที่ต้องอาศัยการรวมกลุ่มของเกษตรกร ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของมาลี พันธวงศ์ และคณะ (2558) ที่พบว่า กลุ่มชาวนาผู้ผลิตข้าวพื้นบ้านอินทรีย์ที่ศึกษาอาศัยกระบวนการรวมกลุ่มเป็นกลไกในการควบคุมมาตรฐานผลผลิตข้าวอินทรีย์ของสมาชิกชาวนาในกลุ่ม

อย่างไรก็ตาม ยังพบว่า มีชาวนาบางส่วนในพื้นที่ทำนาตามแนวทางของเกษตรอินทรีย์ และแปรรูปผลผลิตข้าวขายให้แก่ผู้บริโภคด้วยตนเองอยู่ก่อนหน้า ซึ่งหากชาวนาในกลุ่มดังกล่าวต้องการที่จะริเริ่มดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน และมีศักยภาพเพียงพอที่จะสามารถดำเนินงานในส่วนอื่น ๆ ได้ด้วยตนเอง ก็อาจเป็นไปได้ที่จะดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนได้โดยไม่ต้องมีการรวมกลุ่ม

สรุปได้ว่า การรวมกลุ่มจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยสนับสนุนการเริ่มต้นการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนของชาวนาในพื้นที่ ทั้งในด้านการผลิต การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ รวมถึงยังเป็นการสร้างความรับผิดชอบร่วมกันในการรักษาคุณภาพของผลผลิต ทั้งในแง่ของการให้คำแนะนำซึ่งกันและกัน หรือการดำเนินงานในการรับรองความปลอดภัยของ

ผลผลิตข้าวด้วยการรับรองอย่างมีส่วนร่วม ซึ่งการรวมกลุ่มควรเป็นไปโดยการรวมตัวของชาวนาที่มีจุดมุ่งหมายในการทำการเกษตรที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน และควรมีการกำหนดข้อตกลงภายในกลุ่มเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติร่วมกันของสมาชิก

3. ความร่วมมือจากผู้บริโภค เนื่องจากการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน เป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์เพื่อการร่วมแบ่งปันระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค ดังนั้น าร่างรูปแบบที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นจะประสบผลสำเร็จได้ จำเป็นที่จะต้องอาศัยความร่วมมือของผู้บริโภคในการเข้าร่วมเป็นสมาชิกกับโครงการ ด้วยการตระหนักถึงความสำคัญ และประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นจากการดำเนินงานดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการร่วมรับผิดชอบในการผลิตกับเกษตรกรชาวนาซึ่งเป็นผู้ผลิตที่ต้นทุนและความเสี่ยงในการผลิตไม่ได้ถูกสะท้อนอยู่ในราคาข้าวที่ได้รับ เนื่องจากชาวนาส่วนใหญ่ขาดอำนาจต่อรองทางการตลาด และขาดการมีส่วนร่วมในการกำหนดราคา ดังที่คุณรัชชัย โตสิตระกุล ผู้ร่วมก่อตั้งโครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกิน กล่าวว่

“...ความสำเร็จของโครงการ ส่วนหนึ่งก็ต้องอยู่ที่ความตระหนักแล้วก็จิตสำนึกของผู้บริโภค อันนี้เป็นปลายทาง ถ้าปลายทางตรงนี้ไม่เปิดงานอื่น ๆ ตรงนี้มันไปไม่ได้เลย ผู้บริโภคต้องตระหนักในแง่ความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม ของตัวเกษตรกร เพราะ CSA มันก็บอกอยู่แล้วว่าชุมชนของผู้บริโภคไปสนับสนุนชุมชนของเกษตรกร ถ้าในฐานะผู้บริโภคคุณไม่ตระหนัก ว่านี่คือสิ่งที่เราควรทำ คือการให้ราคาที่เป็นธรรม การให้เงินล่วงหน้าเพื่อให้เค้ามีทุน มีกำลังไปทำในสิ่งที่จะเป็นประโยชน์ทั้งกับเค้าและกับเรา คือถ้าผู้บริโภคไม่มีความตระหนักตรงนี้ไม่สนับสนุน กระบวนการทั้งหมดมันก็ไปไม่ได้ถึงเราจะขับเคลื่อนการทำงานอินทรีย์ที่ตรงนี้มา 20 กว่าปี ฐานจะเข้มแข็งแค่ไหน ถ้าผู้บริโภคไม่เปิดโครงการมันก็คงจะล้มไปแล้ว...”

สอดคล้องกับที่คุณดิศทัต โรจนาลักษณ์ ซึ่งมีประสบการณ์ในการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน กล่าวถึงความสำคัญของความเข้าใจของผู้บริโภคเกี่ยวกับการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ว่า

“...คือคนที่ จะเข้าร่วมกับระบบ CSA เค้าต้องเข้าใจว่าสิ่งที่จ่ายไปเนี่ย มันเพื่ออะไร แล้วทำให้เกิดอะไร ประเภทแบบกระแสที่มากระตุ้นต่อมเมตตาในบางครั้งบางคราวมันก็จะคืนกลับไปอย่างเก่า ก็เหมือนกับกระแสต่าง ๆ ในสังคมที่มันไม่มีความยั่งยืน...”

นอกจากนี้ ความเข้าใจของผู้บริโภคที่มีต่อรายละเอียดในการดำเนินงานของโครงการ ยังเป็นสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งซึ่งจะส่งผลกระทบต่อความสำเร็จของการดำเนินงาน ดังที่คุณสาคร แวบุตร ผู้จัดการกลุ่มเกษตรกรทำนาบากเรือ ซึ่งร่วมดำเนินงานกับโครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกิน กล่าวว่า

“...ราคาข้าวเราก็แพงกว่าชาวบ้านชาวเมืองเค้าอยู่แล้ว ก็ถือว่าแพงกว่าเค้าเยอะอยู่นะ กิโลละ 80 บาท ธรรมดาทั่วไปบางที่ขาย 35 ก็ยังมีเลย แต่สมาชิกเค้าเข้าใจว่าราคานี้มันมีที่มาที่ไปยังไงแล้วเค้าก็รู้ว่าเรามีกองทุนที่เอาไปช่วยสมาชิกเวลาประสบภัย เพราะเราก็เปิดเผยให้ผู้บริโภคทราบด้วย เค้าก็มองที่ความจริงใจและความตั้งใจในการผลิตข้าวของเรา ไม่งั้นเค้าก็อาจจะแบบ เอ้า มาช่วยซักหน่อย รอบเดียวแล้วก็หายไป แต่ไม่ใช่ว่า...”

อย่างไรก็ตาม ระยะเวลาที่เหมาะสมระหว่างผู้บริโภคกับแหล่งผลิตของเกษตรกรจะเป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิด ซึ่งจะช่วยสนับสนุนการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนทั้งแง่ของการจัดส่งผลผลิต รวมถึงกิจกรรมที่จะทำให้ได้รู้จักซึ่งกันและกัน อย่างการเยี่ยมชมแปลงผลิต ดังที่คุณพอทิพย์ เพชรโปรี ผู้ประสานงานโครงการตะกร้าปันผัก กล่าวว่า

“...โอกาสที่สมาชิกเค้าจะได้เจอเกษตรกรของโครงการเราก็มีนะ แต่โอกาสมันก็น้อยไป เพราะผู้บริโภคส่วนใหญ่ก็อยู่ในกรุงเทพ ฯ เกษตรกรเราอยู่ลพบุรีจ้ะ อ่างทองอย่างจ้ะ เวลาเราจัด farm visit สมาชิกเค้าก็อาจจะไม่ค่อยสะดวกที่จะต้องเดินทางออกไป ถ้าอยู่ใกล้ ๆ กันหน่อยก็น่าจะดี...”

สอดคล้องกับที่คุณดิศทัต โรจนาลักษณ์ กล่าวถึงเงื่อนไขด้านระยะทางระหว่างแปลงผลิตของเกษตรกรกับผู้บริโภค ว่า

“...การรู้จักกันระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภคสำคัญมาก อย่างกรณีของชาวนาที่เราศึกษาอยู่นี้ พื้นที่ตรงนั้นมันอาจจะไม่ได้เอื้อซักเท่าไรในการที่ทำให้ใครเค้ามารับรองมาตรฐานอินทรีย์ แต่ถ้าเราหาสมาชิกจากหมู่บ้านใกล้ ๆ หรือ อะไรใกล้ ๆ มาคุยกันว่าจะสนับสนุนกันยังไง ทีนี้ตัวเราหรือหน้าเราเนี่ย ก็จะเป็นตัวมาตรฐานรับประกันเรื่องคุณภาพของผลผลิต เพราะเค้าก็จะมีความมั่นใจ แล้วเราก็มั่นเหมือนกันว่ามันมีอะไรมาค้ำเรา ว่าเราต้องไม่ทำอะไรที่ไม่ดีนะ ต้องทำในสิ่งที่มันดีสำหรับเค้า...”

อีกทั้งสอดคล้องกับข้อเสนอแนะของคุณพวงค์ ศรีทอง ซึ่งเคยขับเคลื่อนการทำเกษตรอินทรีย์ของชุมชนกะเหรี่ยงบ้านป่าคูล่าง และได้พัฒนาเป็นเกษตรกรของโครงการผักประสานใจ ฯ ในเวลาต่อมา ที่กล่าวว่า

“...โดยตำแหน่งตรงขานเมืองมันก็เอื้ออยู่นะ เพราะผู้บริโภคในเมืองที่เค้าสนใจเรื่องประมาณนี้ก็มีอยู่พอสมควร แต่ก็คงต้องทำการบ้านเยอะหน่อย ทั้งเรื่องตัวผลผลิต แล้วก็การสร้างความเข้าใจแก่ผู้บริโภค มันอาจต้องเป็นคนที่มีความคิดในเชิงอุดมการณ์ และจิตสำนึกทางสังคมที่จะช่วยเหลือชาวนาให้อยู่ได้ ช่วยเหลือชาวนาให้ดูแลสุขภาพแวดล้อม สังคมมันก็จะอยู่ได้ด้วยฐานที่มั่นคง มีคุณภาพ...”

เช่นเดียวกับที่คุณเหรียญ ไกลกลาง เจ้าหน้าที่มูลนิธิข้าวขวัญ ซึ่งดำเนินงานโครงการชวนคนกรุงปลูกข้าวกิน ที่จังหวัดสุพรรณบุรี กล่าวว่า

“...พื้นที่เราค่อนข้างดีหน่อยตรงที่ระยะทางมันใกล้กรุงเทพฯ ฯ ในความรู้สึกของพื้นที่ก็มองว่าเราเป็นเกษตรกร เรามีที่นา เรามีความรู้ เหมือนกับที่เราเอาสิ่งที่เรามี แต่คนเมืองขาดแล้วเค้าอยากจะเรียนรู้ ก็มาจูนกัน แลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน อยากจะขยายงานด้านเกษตรอินทรีย์ให้ผู้บริโภคได้เข้าใจ มากกว่าการที่เค้าได้กินข้าวที่ปลอดภัยนะ...”

ความร่วมมือของผู้บริโภคในการเข้าร่วมเป็นสมาชิกกับโครงการ ด้วยการตระหนักถึงความสำคัญและประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นจากการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ที่ให้ความสำคัญกับความปลอดภัยของมนุษย์ทั้งในฐานะผู้ผลิตและผู้บริโภค รวมถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อมตั้งข้างต้น สอดคล้องกับการศึกษาของ Galayda (2006) ที่พบว่า การตระหนักถึงสิ่งแวดล้อมเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ผู้คนสมัครเข้ามาเป็นสมาชิกเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน และยังสอดคล้องกับการศึกษาของ Birlhala (2014) ที่พบว่า ลักษณะของผู้บริโภคที่จะช่วยสนับสนุนให้การดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนสำเร็จได้ จะเป็นผู้บริโภคที่มีความตระหนักเกี่ยวกับคุณค่าของอาหารเพื่อสุขภาพ และผลกระทบทางลบจากสารเคมีในการทำเกษตรที่มีต่อสิ่งแวดล้อม

สรุปได้ว่า เงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ร่างรูปแบบที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นประสบผลสำเร็จอีกประการหนึ่งคือ ความร่วมมือจากผู้บริโภคในการเข้าร่วมกับการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนด้วยความตระหนักถึงความสำคัญในการร่วมแบ่งปันความรับผิดชอบในการผลิต รวมถึงมีความเข้าใจต่อการแนวทางและรายละเอียดต่าง ๆ ของการดำเนินโครงการ นอกจากนี้

ระยะทางที่เหมาะสมระหว่างผู้บริโภครับแปลงผลิตของเกษตรกรจะช่วยสนับสนุนให้ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกและเกษตรกรของโครงการเป็นไปอย่างใกล้ชิด

4. การสนับสนุนเกื้อกูลซึ่งกันและกัน การดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน จะประสบผลสำเร็จและเป็นได้มากกว่าการซื้อขายโดยตรงระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค หากดำเนินไปภายใต้ความรู้สึกของการสนับสนุนเกื้อกูลซึ่งกันและกันด้วยความจริงใจและปรารถนาดีต่อกัน ดังที่คุณรัชชัย โสสิตระกูล กล่าวถึงแนวคิดหลักในการดำเนินการของโครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกิน ว่า

“...ตามข้อความที่เห็นได้จากแผ่นพับของโครงการที่บอกว่า จากใครก็ไม่รู้ปลูก ให้ใครก็ไม่รู้กิน เราต้องการปรับเปลี่ยนให้เป็นความสัมพันธ์แบบ เพื่อนปลูกให้เพื่อนกิน ซึ่งเป็นที่มาของชื่อโครงการ เพราะเราอยากให้เป็นความรู้สึกแบบเพื่อนดูแลกัน ระหว่างชาวากับผู้บริโภครู้แลซึ่งกันและกัน...”

สอดคล้องกับที่คุณสาคร แววบุตร ผู้จัดการกลุ่มเกษตรกรทำนาบากเรือ ซึ่งร่วมดำเนินงานกับโครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกิน กล่าวถึงความจริงใจและความใส่ใจต่อสมาชิกผู้บริโภครว่า

“...มันต้องจริงใจอะเนอะ เราในฐานะที่เป็นผู้ผลิตต้องจริงใจ ทำข้าวอินทรีย์ก็ต้องเป็นข้าวอินทรีย์จริง ๆ ถ้าเอาข้าวปลอมปนมา สมาชิกเค้าก็กินแล้วมันไม่ใช่ ก็ไม่น่าจะอยู่ได้นาน แล้วอย่างช่วงต้น ๆ ปีที่เรามีข้าวใหม่ เรายังจะเลือกส่งข้าวใหม่ ให้สมาชิกไปเลย ไม่ใช่เอาข้าวเก่าส่งไปให้หมดก่อน แล้วตอนส่งนี้ เรายังทยอยส่ง เพื่อที่สมาชิกเค้าจะได้กินข้าวที่สีใหม่ ๆ แล้วอีกอย่างคือถ้าส่งให้ทีเดียวเลย 30 โล 60 โล ข้าวมันก็จะขึ้นมอดก่อน เดี่ยวเค้าก็จะไม่ได้กินอีก...”

เช่นเดียวกับที่คุณพอทิพย์ เพชรโปรี กล่าวถึงสิ่งสำคัญที่จะทำให้การดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชนสำเร็จได้ ว่า

“...สิ่งสำคัญที่จะทำให้ CSA สำเร็จได้เนี่ย ป้าหน่อยว่า ความผูกพันระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภคนี้แหละสำคัญ หรืออาจจะมีคนกลางในการเชื่อมความสัมพันธ์อย่างป้าหน่อยก็ได้ ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นก็จะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับคนกลาง แล้วก็คนกลางกับผู้บริโภค คือพอเวลาที่คนเรามีความผูกพันกัน มันก็จะมีความสัมพันธ์ มีความเข้าใจมีความเชื่อใจ ทำให้สนับสนุนกัน ดูแลกัน...”

นอกจากนี้ คุณเหรียญ ไกล่กลาง ได้กล่าวถึงการดำเนินงานของโครงการชวนคนกรุงปลูกข้าวกิน ซึ่งมีจุดมุ่งหมายให้เกิดความสัมพันธ์ที่มากกว่าการซื้อขายข้าว ดังที่กล่าวว่า

“...พื้ก็คิดว่าทำยังไงเราจะสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้บริโภคกับผู้ผลิตให้มันมากกว่าการซื้อขายข้าว การสร้างความสัมพันธ์เชื่อมโยง พ่อ แม่ ลูก ปู่ ย่า ตายาย ใครก็ได้ มากันทั้งครอบครัว แม้แต่เพื่อน บางคนครอบครัวไม่ได้มา แต่เพื่อนอยากจะได้เรียนรู้ก็มาด้วยกันได้ พื้มองว่ามันไม่ใช่แค่การได้กินข้าวที่มันหอม มันนุ่ม หรือปลอดภัย เพราะข้าวอินทรีย์นะ คุณไปซื้อที่ห้างที่ไหนก็ได้ ที่มีคนรับรองอยู่แล้ว แต่พื้มองว่ามันควรที่จะรู้จักกันนะ มากันทั้งครอบครัว ค่าใช้จ่ายเราไม่ได้คิดรายหัว แล้วก็จะเห็นอาหารของเรากันอย่างนี้แหละบ้าน ๆ ก็คือถ้าคุณจะไปกินอาหารดี ๆ คุณอยู่กรุงเทพ ๆ คุณจะกินที่ไหนก็ได้ แต่ถ้าคุณมาแบบนี้ ก็ต้องกินอย่างนี้แหละ เพราะปกติเราก็กินกันแบบนี้...”

สอดคล้องกับข้อสรุปของคุณดิศทัต โรจนาลักษณ์ ซึ่งมีประสบการณ์ในการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ซึ่งกล่าวว่า

“...จริง ๆ แล้ว CSA เนี่ย keyword มันมีไม่กี่คำหรอก เป็นเพื่อนกัน ดูแลกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน แบ่งปันซึ่งกันและกัน สนับสนุนซึ่งกันและกัน อะไรประมาณนี้ แต่ตอนทำเนี่ย มันจะมีความหลากหลายมากเลยนะ...”

นอกจากนี้ ความรู้สึกของการสนับสนุนเกื้อกูลซึ่งกันและกันยังส่งผลให้การดำเนินงานตามข้อตกลงระหว่างเกษตรกรและผู้บริโภคไม่ได้เป็นไปอย่างเคร่งครัด แต่สามารถยืดหยุ่นไปตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ดังที่คุณระวีวรรณ ศรีทอง ผู้จัดตั้งและผู้ประสานงานโครงการผักประสานใจ ๆ กล่าวว่า

“...บางทีวันที่เราจะไปส่งผักแล้วพอดีสมาชิกเค้าไม่อยู่ เค้าก็จะโทรมาบอกพื้ ซึ่งเราก็จะเลื่อนไปให้ หรือถ้าเค้าจะให้ทบไปรอบหน้าเลยก็ได้ แต่ก็ต้องโทรมาบอกกันก่อนนะ เราจะได้จัดผักถูกใจก็ถ้อยทีถ้อยอาศัยกันไป...”

สอดคล้องกับที่คุณพอทิพย์ เพชรโปรี กล่าวถึงความยืดหยุ่นของในการดำเนินงานของโครงการตะกร้าปันผัก โดยกล่าวว่า

“...อย่างนำหนักผักในตะกร้าเนี่ย มันอาจจะมีการเพิ่มลด ยืดหยุ่นไปตามชนิดผักที่เค้าได้รับ แต่เราก็กារันตีไว้ที่ 2 โลครึ่งถึง 3 โลนะ อย่างสมมุติได้มะละกอลูกใหญ่ลูกนึง ก็ไปไปเกือบโลแล้ว

เพราะฉะนั้นตระกร้านี้ ป่าหน้อยก็จะโอเวอร์ให้เป็น 3 โหลครึ่ง สมมุติหน้านั้น มันมีฝักน้อยก็อาจจะ 2 โหลครึ่งพอละ มีเพิ่มลดตามสถานการณ์การผลิต...”

นอกจากนี้ คุณเหรียญ ไกล่กลาง เจ้าหน้าที่มูลนิธิข้าวขวัญยังได้เล่าถึงการดำเนินงานของ โครงการชวนคนกรุงปลูกข้าวกิน ซึ่งสามารถนำมาปรับใช้กับการดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรม ที่สนับสนุนโดยชุมชนได้เป็นอย่างดี โดยกล่าวว่า

“...มีปีหนึ่งที่ข้าวเราไม่พอแบ่งให้สมาชิก ตอนนั้นลงไรซ์เบอร์รี่ พอปลูกไปแล้วมันแล้ง ตอนจะเกี่ยวแล้วมันตาย เราก็เลยคิดว่า จะทำยังไงดีล่ะที่นี่ แต่พอดีที่ต้นมีแปลงหนึ่งเป็นข้าวหอมมะลิแดง ตอนนั้นเกี่ยวทัน ก็เลยคุยกับสมาชิกว่าปีนี้ เราไม่ได้ข้าว คือปกติที่ก็จะส่งข้าวให้สมาชิกทราบอยู่เรื่อย ๆ นะ ว่าแปลงนาเป็นยังไง มีปัญหาอุปสรรคอะไรไหม แล้วที่นี่เค้าก็เลยบอกว่าไม่เป็นไรปีนี้ไม่ได้ข้าวก็ไม่ใช่ไร ก็คือคนที่เค้าให้มาครั้งนึงก่อน 2,500 เค้าบอกยอมจ่ายฟรีไป บางคนเค้าให้มาทั้งหมด เค้าจ่ายมาแล้ว 5,000 เค้าก็ยอม เราก็เลยบอก เรายังก็มีข้าวมะลิแดงอีกแปลงหนึ่งยังได้ผลผลิต เราก็ขอเอาส่วนของมะลิแดงซึ่งมันก็เป็นข้าวที่คุณภาพใกล้เคียงกับไรซ์เบอร์รี่มาให้ เพราะยังไงสมาชิกก็ต้องกินข้าว ก็ตกลงกันวางนั้นก็ให้หักความสูญเสียจากภัยธรรมชาติออกไป คือจากปกติที่ตกลงกันไว้ เค้าจะได้ 100 กิโล ก็ลดเหลือแค่ 70 กิโล ก็คืออีก 30 กิโล ก็เป็นการรับผิดชอบร่วมกัน เพราะมันเกิดจากภัยธรรมชาติ...”

ความรู้สึกของการสนับสนุนเกื้อกูลซึ่งกันและกันด้วยความจริงใจและปรารถนาดีต่อกัน ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้การดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุน โดยชุมชน ประสบผลสำเร็จ ดังที่ได้กล่าวข้างต้น สอดคล้องกับการศึกษาของ Birhala (2014) ที่พบว่า การได้รับผลผลิตทางการเกษตรที่ปลอดภัยของผู้บริโภคเป็นปัจจัยสำคัญในการตัดสินใจเข้าร่วมการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน แต่ความไว้วางใจ และความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกันระหว่างเกษตรกรและผู้บริโภคจะเป็นสิ่งสำคัญที่ส่งผลต่อความสัมพันธ์ในฐานะของหุ้นส่วน ที่จะส่งผลให้การดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรม ที่สนับสนุนโดยชุมชนประสบความสำเร็จได้ในระยะยาว และยังสอดคล้องกับการศึกษาของ Gredic (2016) ที่พบว่า เกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนในโครเอเชียดำเนินการโดยอาศัยหลักของความโปร่งใสความไว้วางใจและความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ซึ่งช่วยกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน แนวทางการแบ่งปันที่ส่งเสริมการยอมรับ นับถือ และชื่นชมในการทำงานของผู้อื่น รวมถึงการให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

สรุปได้ว่า การสนับสนุนเกื้อกูลซึ่งกันและกันด้วยความจริงใจและปรารถนาดีต่อกันระหว่างเกษตรกรชาวนาและสมาชิกผู้บริโภค จะส่งผลให้การแบ่งปันตามข้อตกลงในการดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเต็มไปด้วยความใส่ใจของเกษตรกรผู้ผลิตที่มีต่อคุณภาพของผลผลิตซึ่งสมาชิกจะได้รับในแต่ละรอบการจัดส่ง รวมถึงมีความยืดหยุ่นเพื่อให้สอดคล้องต่อสถานการณ์การผลิตในกรณีที่เกษตรกรไม่สามารถผลิตผลผลิตได้ตามข้อตกลงหรืออาจเป็นไปได้เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของสมาชิก นั้นอาจหมายถึง ความสัมพันธ์ที่เป็นไปมากกว่าการซื้อขายข้าวในระบบตลาด ซึ่งจะส่งผลต่อการดำเนินงานด้านอื่น ๆ รวมถึงการร่วมแบ่งปันในระยะยาวต่อไป

จากองค์ประกอบ และเงื่อนไขความสำเร็จของรูปแบบข้างต้น การดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนจะส่งผลให้เกิดความยั่งยืนต่อชาวนาในพื้นที่ชนเมือง ดังนี้

1. การประกอบอาชีพ จากการศึกษาสภาพการณ์ด้านการผลิต และการตลาดของชาวนาในบทที่ 4 พบว่า การประกอบอาชีพทำนาของชาวนาส่วนใหญ่ในพื้นที่ ดำเนินไปพร้อมกับความเสี่ยงที่เกิดขึ้นทั้งในด้านการผลิต และการตลาด เนื่องจากการทำนาในที่ดินที่ไม่ได้เป็นของตนเอง ซึ่งอยู่ในบริเวณพื้นที่ชนเมืองที่ต้องรองรับการขยายตัวของเมือง อีกทั้งอาจได้รับความเสียหายที่เกิดขึ้นจากความไม่แน่นอนของสภาพดินฟ้าอากาศ และการแพร่ระบาดของศัตรูข้าวตลอดฤดูกาลทำนา นอกจากนี้ยังต้องแบกรับต้นทุนที่สูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง เพื่อที่จะนำผลผลิตทั้งหมดที่ผลิตได้ในแต่ละรอบการทำนาเข้าสู่ระบบตลาดขนาดใหญ่ ด้วยการขายข้าวให้แก่โรงสีในราคาที่ดินเองไม่สามารถมีส่วนร่วมกำหนดได้ แต่การดำเนินงานตามรูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนที่ได้พัฒนาขึ้น จะเป็นการมุ่งเน้นให้ผู้บริโภคเข้ามามีส่วนร่วมแบ่งปันความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นดังกล่าว ด้วยข้อตกลงในการจ่ายเงินล่วงหน้าให้แก่ชาวนาเพื่อจะได้นำไปเป็นเงินทุนสำหรับค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นในการผลิต โดยที่ชาวนาจะตอบแทนผู้บริโภคด้วยผลผลิตข้าวที่มีคุณภาพและปลอดภัยต่อการบริโภค และยังเสนอให้มีการกำหนดโครงสร้างราคาข้าว ซึ่งคำนวณรวมต้นทุนในการผลิตและค่าจัดการต่าง ๆ ทั้งหมดไว้ในราคาข้าวแต่ละกิโลกรัมเพื่อนำไปกำหนดเป็นค่าใช้จ่ายในการเข้าร่วมสมาชิกของผู้บริโภค และหากเกิดความเสียหายขึ้นในการผลิต จนทำให้ชาวนาไม่สามารถผลิตผลผลิตข้าวได้ตามข้อตกลง ผู้บริโภคก็จะร่วมรับผิดชอบในความเสียหายที่เกิดขึ้นโดยไม่เรียกร้องเพื่อที่จะได้รับผลผลิตในปริมาณที่พึงได้

จากข้างต้น แสดงให้เห็นถึงการกระจายความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นในการประกอบอาชีพของชาวนา โดยการเข้ามามีส่วนร่วมของผู้บริโภค ซึ่งจะส่งผลต่อความมั่นคงและความยั่งยืนในการประกอบอาชีพของชาวนา ซึ่งเกิดขึ้นจากการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนตามรูปแบบที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้น

2. วัฒนธรรมข้าว ข้อสังเกตที่น่าสนใจประการหนึ่งที่ได้จากการศึกษาสภาพการณ์การทำนาของชาวนาพื้นที่ คือ การที่ตัวอย่างทั้ง 400 ราย ในการวิจัยเชิงปริมาณ ใช้รถเกี่ยวหวดในการเกี่ยวข้าว เนื่องจากเครื่องจักรกลทางการเกษตรดังกล่าวสามารถอำนวยความสะดวกให้กับ

ชาวนาได้เป็นอย่างมาก ด้วยการลงไปเกี่ยวนวดข้าวจากรวงข้าวในแปลงนาให้กลายเป็นข้าวเปลือกบรรจุใส่กระสอบ พร้อมทั้งจะนำไปขายที่โรงสี จึงไม่น่าแปลกใจที่ในปัจจุบันจะไม่พบประเพณีการลงแขกเกี่ยวข้าวปรากฏในพื้นที่ศึกษา โดยสิ่งที่เข้ามาแทนที่คือภาพของชาวนาเจ้าของแปลงคอยดูแลความเรียบร้อยอยู่ข้างแปลงนาในขณะที่รถเกี่ยวข้าวกำลังทำงานของตัวเอง อย่างไรก็ตาม แม้ว่าความเจริญทางเทคโนโลยีจะนำมาซึ่งความสะดวกในการทำนาสักเพียงใด แต่ก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า พิธีกรรม ความเชื่อ ไปจนถึงประเพณีที่เกี่ยวข้องกับขั้นตอนต่าง ๆ ของการทำนาตั้งแต่ช่วงการเตรียมดิน จนถึงการเก็บเกี่ยวผลผลิต เป็นสิ่งควรอนุรักษ์เพื่อการเรียนรู้ซึ่งจะนำไปสู่การตระหนักถึงความสำคัญและคุณค่าของการทำการเกษตรอย่างการทำนา ที่ดำเนินไปพร้อมกับความน่าสนใจในแง่ของการเป็นแหล่งผลิตอาหารที่ปลอดภัย

จากรูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมืองที่พัฒนาขึ้น ได้เสนอให้มีการปลูกข้าวสายพันธุ์พื้นเมืองในท้องถิ่น รวมถึงการฟื้นฟูวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำนาในพื้นที่ เพื่อพัฒนาสู่กิจกรรมการเรียนรู้ของสมาชิกผู้บริโภค อาจเป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างความตระหนักถึงอนุรักษ์วัฒนธรรมข้าวในพื้นที่ และนำไปสู่การจัดการตามหลักวิชาการที่ถูกต้องและเหมาะสมต่อไป

3. ระบบนิเวศในท้องถิ่น หลักการสำคัญประการหนึ่งของการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน คือ การให้ความสำคัญกับการรักษาความยั่งยืนของผืนดิน ด้วยการสร้างความเชื่อมโยงระหว่างเกษตรกร ผู้คน และผืนดิน โดยส่งเสริมให้ผู้บริโภคได้มีโอกาสในการเรียนรู้เกี่ยวกับการทำการเกษตร รวมถึงความสำคัญของระบบนิเวศในท้องถิ่นที่มีต่อการทำการเกษตร ดังนั้น รูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมืองที่พัฒนาขึ้น จึงได้เสนอให้มีการตกลงร่วมกันของชาวนาดังแต่การเริ่มต้นจัดตั้งโครงการ เกี่ยวกับแนวทางการดำเนินงานของโครงการที่ควรอยู่บนพื้นฐานของการตระหนักถึงยั่งยืนของระบบเกษตรกรรม และระบบนิเวศในท้องถิ่น ด้วยการทำนาตามแนวทางของเกษตรอินทรีย์ ซึ่งเป็นแนวทางการผลิตทางการเกษตรที่พึ่งพิงอยู่กับธรรมชาติ ให้ความสำคัญกับความปลอดภัยของมนุษย์ทั้งในฐานะของการเป็นผู้ผลิตและผู้บริโภค ภายใต้กิจกรรมต่าง ๆ ที่คำนึงถึงความยั่งยืนของทรัพยากรดินและสิ่งแวดล้อม

ทั้งนี้ ผู้วิจัยสามารถสรุปองค์ประกอบ และเงื่อนไขความสำเร็จของรูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมืองได้ดังตารางที่ 50 รายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 50 สรุปองค์ประกอบ และเงื่อนไขความสำเร็จของรูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง

ลำดับที่	องค์ประกอบ / เงื่อนไข	ข้อสรุป
องค์ประกอบ		
1	การจัดตั้งโครงการ	<ul style="list-style-type: none"> - มีการตระหนักถึงความเสี่ยงที่เกิดขึ้นทั้งในด้านการผลิตและการตลาด - มีการเรียนรู้ทำความเข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน - มีการกำหนดแนวทางการดำเนินงานที่สอดคล้องกับบริบทของโครงการ
2	การสร้างความปลอดภัยและความหลากหลายของผลผลิตข้าว	<ul style="list-style-type: none"> - มีการผลิตผลผลิตข้าวที่ให้ความสำคัญกับความปลอดภัยของทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค - มีการดำเนินกิจกรรมการผลิตที่คำนึงถึงความยั่งยืนของทรัพยากรดินและความสมดุลของระบบนิเวศ - มีการป้องกันการปนเปื้อนจากภายนอก - มีการพิจารณาถึงแนวทางที่เหมาะสมในการขอรับรอง/ไม่ขอรับรอง ความปลอดภัยของผลผลิตข้าว - มีการสร้างความหลากหลายของผลผลิตข้าวทั้งในด้านพันธุ์ข้าว และลักษณะการขัดสี
3	การจัดการผลผลิต	<ul style="list-style-type: none"> - มีการจัดการหลังการผลิตตั้งแต่การเก็บเกี่ยว การเก็บรักษาการแปรรูป การบรรจุ ไปจนถึงการจัดส่งผลผลิตข้าว - มีการป้องกันการปะปนของผลผลิตข้าวจากภายนอก - มีการประเมินศักยภาพการดำเนินงานในขั้นตอนต่าง ๆ - มีการพิจารณาเกี่ยวกับการจ้างงาน

ตารางที่ 50 สรุปองค์ประกอบ และเงื่อนไขความสำเร็จของรูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน เพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง (ต่อ)

ลำดับที่	องค์ประกอบ / เงื่อนไข	ข้อสรุป
องค์ประกอบ		
4	การกำหนดข้อตกลงในการร่วมแบ่งปันอย่างสมเหตุสมผล	<ul style="list-style-type: none"> - มีการประเมินศักยภาพในการผลิต - มีการประมาณการเกี่ยวกับปริมาณการบริโภค - มีการคำนวณต้นทุนการผลิตจากการบันทึกรายจ่ายในทุกขั้นตอน - มีการกำหนดโครงสร้างราคาข้าวแต่ละกิโลกรัม - มีการกำหนดอัตราค่าใช้จ่ายล่วงหน้าของสมาชิกผู้บริโภค - มีการชี้แจงถึงที่มาของการกำหนดอัตราค่าใช้จ่าย - มีการกำหนดระยะเวลาในการเป็นสมาชิกและรายละเอียดเกี่ยวกับผลผลิตที่จะได้รับเป็นการตอบแทน
5	การสื่อสารเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับผู้บริโภค	<ul style="list-style-type: none"> - มีการสร้างช่องทางในการสื่อสาร - มีการสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน - มีการชี้แจงรายละเอียดข้อตกลงในการร่วมแบ่งปัน - มีการกำหนดช่องทางและช่วงเวลาในการรับสมัครสมาชิก - มีการสื่อสารเกี่ยวกับสภาพการณ์การผลิตและผลผลิตข้าวที่ได้อย่างสม่ำเสมอ - มีการพิจารณาผู้รับผิดชอบในการดำเนินงาน
6	การสร้างโอกาสในการพบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้	<ul style="list-style-type: none"> - มีการเปิดโอกาสให้สมาชิกได้ รู้จักกับเกษตรกรผู้ผลิตและรับรู้ถึงที่มาของผลผลิตข้าวที่ได้รับ - มีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เกี่ยวกับการทำนาและวัฒนธรรมข้าว - มีการจัดประชุมประจำปี

ตารางที่ 50 สรุปองค์ประกอบ และเงื่อนไขความสำเร็จของรูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง (ต่อ)

ลำดับที่	องค์ประกอบ / เงื่อนไข	ข้อสรุป
เงื่อนไขความสำเร็จของรูปแบบ		
7	การปรับตัวของชาวนา	<ul style="list-style-type: none"> - มีการตระหนักถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการใช้สารเคมี - มีการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนแนวทางการทำนา - มีการวางแผนรองรับผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากการปรับเปลี่ยนแนวทางการทำนา - มีการพัฒนาศักยภาพด้านการจัดการ
8	การรวมกลุ่ม	<ul style="list-style-type: none"> - มีการรวมกลุ่มของชาวนาในพื้นที่ใกล้เคียง - มีการตกลงทำความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับแนวทางการดำเนินงาน - มีการกำหนดข้อตกลงเพื่อเป็นแนวทางการปฏิบัติร่วมกัน - มีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ - มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และให้กำลังใจซึ่งกันและกัน
9	ความร่วมมือจากผู้บริโภค	<ul style="list-style-type: none"> - มีการตระหนักถึงความสำคัญในการร่วมแบ่งปันความรับผิดชอบและความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นกับเกษตรกร - มีการคำนึงถึงความยั่งยืนของระบบเกษตรกรรมและระบบนิเวศในพื้นที่ชนเมือง - มีความเข้าใจต่อการแนวทางการดำเนินโครงการและผลตอบแทนที่จะได้รับ - มีการเข้าร่วมเป็นสมาชิกโครงการจากผู้บริโภคซึ่งอาศัยอยู่ในระยะที่เหมาะสมกับแหล่งผลิต
10	การสนับสนุนเกื้อกูลซึ่งกันและกัน	<ul style="list-style-type: none"> - มีความใส่ใจต่อคุณภาพและความปลอดภัยของผลผลิตที่จัดส่งแก่สมาชิก - ได้รับความเข้าใจและการยอมรับในความไม่แน่นอนที่อาจเกิดขึ้นกับผลผลิต - มีความยืดหยุ่นในการดำเนินงานตามข้อตกลง

2. ผลการตรวจสอบร่างรูปแบบเกษตรกรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง

ผู้วิจัยได้ดำเนินการตรวจสอบร่างรูปแบบเกษตรกรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง โดยสอบถามความคิดเห็นจากผู้ทรงคุณวุฒิ 5 ท่าน เพื่อพิจารณาความเหมาะสมขององค์ประกอบ และเงื่อนไขความสำเร็จของรูปแบบเกษตรกรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง โดยมีเครื่องมือที่ใช้รวบรวมข้อมูล คือแบบประเมินรูปแบบเกษตรกรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง ซึ่งมีผลการพิจารณาดังตารางที่ 51

ตารางที่ 51 ค่าเฉลี่ย และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของระดับความเหมาะสมที่มีต่อองค์ประกอบ และเงื่อนไขความสำเร็จของรูปแบบเกษตรกรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง

(n=5)

ข้อ	ประเด็นการประเมิน	ความเหมาะสม		
		Mean	S.D.	แปลผล
องค์ประกอบ				
1	การจัดตั้งโครงการ			
	1.1 มีการตระหนักถึงความเสี่ยงที่เกิดขึ้นทั้งในด้านการผลิตและการตลาด	4.60	0.55	มากที่สุด
	1.2 มีการเรียนรู้ทำความเข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน	4.80	0.45	มากที่สุด
	1.3 มีการกำหนดแนวทางการดำเนินงานที่สอดคล้องกับบริบทของโครงการ	5.0	0.00	มากที่สุด
2	การสร้างความปลอดภัยและความหลากหลายของผลผลิตข้าว			
	2.1 มีการผลิตผลผลิตข้าวที่ให้ความสำคัญกับความปลอดภัยของทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค	4.80	0.45	มากที่สุด
	2.2 มีการดำเนินกิจกรรมการผลิตที่คำนึงถึงความยั่งยืนของทรัพยากรดินและความสมดุลของระบบนิเวศ	4.40	0.89	มาก
	2.3 มีการป้องกันการปนเปื้อนจากภายนอก	4.60	0.55	มากที่สุด

ตารางที่ 51 ค่าเฉลี่ย และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของระดับความเหมาะสมที่มีต่อองค์ประกอบ และเงื่อนไขความสำเร็จของรูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืน ของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง (ต่อ)

(n=5)

ข้อ	ประเด็นการประเมิน	ความเหมาะสม		
		Mean	S.D.	แปลผล
	2.4 มีการพิจารณาถึงแนวทางที่เหมาะสมในการ ขอรับรอง/ไม่ขอรับรองความปลอดภัยของผลผลิตข้าว	4.80	0.45	มากที่สุด
	2.5 มีการสร้างความหลากหลายของผลผลิตข้าว ทั้งในด้านพันธุ์ข้าวและลักษณะการขี้ดสี	4.20	0.45	มาก
3	การจัดการผลผลิต			
	3.1 มีการจัดการหลังการผลิตตั้งแต่การเก็บเกี่ยว การเก็บรักษา การแปรรูป การบรรจุ ไปจนถึงการจัดส่งผลผลิตข้าว	4.60	0.55	มากที่สุด
	3.2 มีการป้องกันการปะปนของผลผลิตข้าว จากภายนอก	4.60	0.55	มากที่สุด
	3.3 มีการประเมินศักยภาพการดำเนินงาน ในขั้นตอนต่าง ๆ	4.20	0.84	มาก
	3.4 มีการพิจารณาเกี่ยวกับการจ้างงาน	4.20	0.84	มาก
4	การกำหนดข้อตกลงในการร่วมแบ่งปันอย่างสมเหตุสมผล			
	4.1 มีการประเมินศักยภาพในการผลิต	4.40	0.55	มาก
	4.2 มีการประมาณการเกี่ยวกับปริมาณการบริโภค	4.60	0.55	มากที่สุด
	4.3 มีการคำนวณต้นทุนการผลิต จากการบันทึกรายจ่ายในทุกขั้นตอน	4.60	0.55	มากที่สุด
	4.4 มีการกำหนดโครงสร้างราคาข้าว แต่ละกิโลกรัม	4.60	0.55	มากที่สุด
	4.5 มีการกำหนดอัตราค่าใช้จ่ายล่วงหน้า ของสมาชิกผู้บริโภค	4.20	0.84	มาก
	4.6 มีการชี้แจงถึงที่มาของการกำหนดอัตราค่าใช้จ่าย	4.60	0.55	มากที่สุด

ตารางที่ 51 ค่าเฉลี่ย และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของระดับความเหมาะสมที่มีต่อองค์ประกอบ และเงื่อนไขความสำเร็จของรูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืน ของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง (ต่อ)

(n=5)

ข้อ	ประเด็นการประเมิน	ความเหมาะสม		
		Mean	S.D.	แปลผล
	4.7 มีการกำหนดระยะเวลาในการเป็นสมาชิก และรายละเอียดเกี่ยวกับผลผลิตที่จะได้รับ เป็นการตอบแทน	4.60	0.55	มากที่สุด
5	การสื่อสารเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับผู้บริโภค			
	5.1 มีการสร้างช่องทางในการสื่อสาร	4.80	0.45	มากที่สุด
	5.2 มีการสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรม ที่สนับสนุนโดยชุมชน	4.80	0.45	มากที่สุด
	5.3 มีการชี้แจงรายละเอียดข้อตกลงในการร่วมแบ่งปัน	4.80	0.45	มากที่สุด
	5.4 มีการกำหนดช่องทางและช่วงเวลา ในการรับสมัครสมาชิก	4.60	0.55	มากที่สุด
	5.5 มีการสื่อสารเกี่ยวกับสภาพการณ์การผลิต และผลผลิตข้าวที่ได้อย่างสม่ำเสมอ	4.80	0.45	มากที่สุด
	5.6 มีการพิจารณาผู้รับผิดชอบในการดำเนินงาน	4.80	0.45	มากที่สุด
6	การสร้างโอกาสในการพบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้			
	6.1 มีการเปิดโอกาสให้สมาชิกได้รู้จักกับเกษตรกรผู้ผลิต และรับรู้ถึงที่มาผลผลิตข้าวที่ได้รับ	4.80	0.45	มากที่สุด
	6.2 มีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เกี่ยวกับการทำนา และวัฒนธรรมข้าว	4.80	0.45	มากที่สุด
	6.3 มีการจัดประชุมประจำปี	4.40	0.55	มาก

ตารางที่ 51 ค่าเฉลี่ย และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของระดับความเหมาะสมที่มีต่อองค์ประกอบ และเงื่อนไขความสำเร็จของรูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืน ของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง (ต่อ)

(n=5)

ข้อ	ประเด็นการประเมิน	ความเหมาะสม		
		Mean	S.D.	แปลผล
เงื่อนไขความสำเร็จของรูปแบบ				
7	การปรับตัวของชาวนา			
	7.1 มีการตระหนักถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการใช้สารเคมี	5.00	0.00	มากที่สุด
	7.2 มีการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนแนวทางการทำนา	5.00	0.00	มากที่สุด
	7.3 มีการวางแผนรองรับผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากการปรับเปลี่ยนแนวทางการทำนา	5.00	0.00	มากที่สุด
	7.4 มีการพัฒนาศักยภาพด้านการจัดการ	4.80	0.45	มากที่สุด
8	การรวมกลุ่ม			
	8.1 มีการรวมกลุ่มของชาวนาในพื้นที่ใกล้เคียง	4.80	0.45	มากที่สุด
	8.2 มีการตกลงทำความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับแนวทางการดำเนินงาน	4.80	0.45	มากที่สุด
	8.3 มีการกำหนดข้อตกลงเพื่อเป็นแนวทางการปฏิบัติร่วมกัน	4.80	0.45	มากที่สุด
	8.4 มีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ	4.80	0.45	มากที่สุด
	8.5 มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และให้กำลังใจซึ่งกันและกัน	4.80	0.45	มากที่สุด
9	ความร่วมมือจากผู้บริโภค			
	9.1 มีการตระหนักถึงความสำคัญในการร่วมแบ่งปันความรับผิดชอบและความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นกับเกษตรกร	4.60	0.55	มากที่สุด
	9.2 มีการคำนึงถึงความยั่งยืนของระบบเกษตรกรรมและระบบนิเวศในพื้นที่ชานเมือง	4.80	0.45	มากที่สุด
	9.3 มีความเข้าใจต่อการแนวทางการดำเนินโครงการและผลตอบแทนที่จะได้รับ	4.80	0.45	มากที่สุด

ตารางที่ 51 ค่าเฉลี่ย และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของระดับความเหมาะสมที่มีต่อองค์ประกอบ และเงื่อนไขความสำเร็จของรูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง (ต่อ)

(n=5)

ข้อ	ประเด็นการประเมิน	ความเหมาะสม		
		Mean	S.D.	แปลผล
	9.4 มีการเข้าร่วมเป็นสมาชิกโครงการจากผู้บริโภคซึ่งอาศัยอยู่ในระยะที่เหมาะสมกับแหล่งผลิต	4.60	0.55	มากที่สุด
10	การสนับสนุนเกื้อกูลซึ่งกันและกัน			
	10.1 มีความใส่ใจต่อคุณภาพและความปลอดภัยของผลผลิตที่จัดส่งแก่สมาชิก	4.80	0.45	มากที่สุด
	10.2 ได้รับความเข้าใจและการยอมรับในความไม่แน่นอนที่อาจเกิดขึ้นกับผลผลิต	4.80	0.45	มากที่สุด
	10.3 มีความยืดหยุ่นในการดำเนินงานตามข้อตกลง	4.80	0.45	มากที่สุด
	รวม	4.68	0.48	มากที่สุด

ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ปรับแก้ร่างรูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชานเมืองตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ และผ่านความเห็นชอบจากอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ สามารถสรุปองค์ประกอบ และเงื่อนไขความสำเร็จของรูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชานเมืองได้ดังตารางที่ 52 รายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 52 สรุปองค์ประกอบ และเงื่อนไขความสำเร็จของรูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง

ลำดับที่	องค์ประกอบ	ข้อสรุป
1	การจัดตั้งโครงการ	<ul style="list-style-type: none"> - มีการตระหนักถึงความเสี่ยงที่เกิดขึ้นทั้งในด้านการผลิตและการตลาด - มีการเรียนรู้ทำความเข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน - มีการกำหนดแนวทางการดำเนินงานที่สอดคล้องกับบริบทของโครงการ
2	การสร้างความปลอดภัยและความหลากหลายของผลผลิตข้าว	<ul style="list-style-type: none"> - มีกระบวนการผลิตข้าวที่ให้ความสำคัญกับความปลอดภัยของทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค - มีการดำเนินกิจกรรมการผลิตที่คำนึงถึงความยั่งยืนของทรัพยากรดินและความสมดุลของระบบนิเวศน์ - มีการป้องกันการปนเปื้อนในกระบวนการผลิตจากภายนอก - มีการพิจารณาแนวทางที่เหมาะสมในการขอรับรองความปลอดภัยของการผลิตข้าว - มีการสร้างความหลากหลายของผลผลิตข้าวทั้งในด้านพันธุ์ข้าว และลักษณะการขัดสี
3	การจัดการผลผลิต	<ul style="list-style-type: none"> - มีการจัดการหลังการผลิตตั้งแต่การเก็บเกี่ยว การเก็บรักษา การแปรรูป การบรรจุ ไปจนถึงการจัดส่งผลผลิตข้าว - มีการป้องกันการปนเปื้อนของผลผลิตข้าวจากภายนอก - มีการประเมินศักยภาพการจัดการผลผลิตในแต่ละขั้นตอน

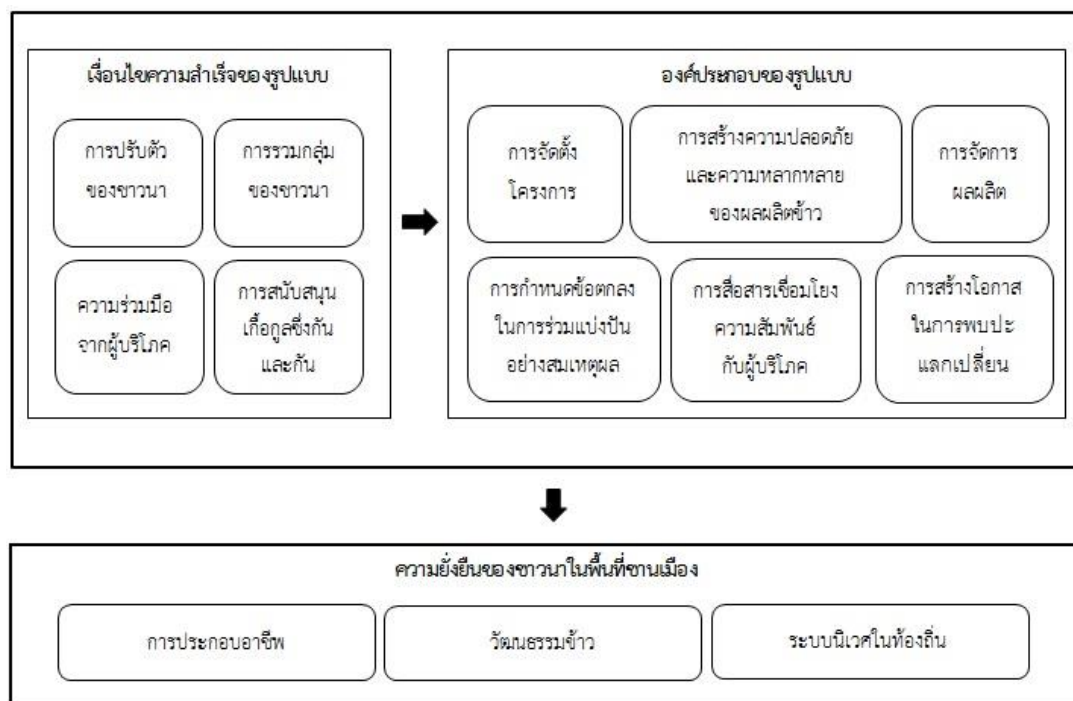
ตารางที่ 52 สรุปองค์ประกอบ และเงื่อนไขความสำเร็จของรูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน เพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง (ต่อ)

ลำดับที่	องค์ประกอบ	ข้อสรุป
4	การกำหนดข้อตกลงในการร่วมแบ่งปันอย่างสมเหตุสมผล	<ul style="list-style-type: none"> - มีการประเมินศักยภาพในการผลิต - มีการประมาณการเกี่ยวกับปริมาณการบริโภค - มีการคำนวณต้นทุนการผลิตจากการบันทึกรายจ่ายในทุกขั้นตอน - มีการกำหนดและชี้แจงถึงที่มาของโครงสร้างราคาข้าวแต่ละกิโลกรัม - มีการกำหนดอัตราค่าใช้จ่ายล่วงหน้าในการเป็นสมาชิก - มีการกำหนดระยะเวลาในการเป็นสมาชิกและรายละเอียดเกี่ยวกับผลผลิตที่จะได้รับเป็นการตอบแทน
5	การสื่อสารเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับผู้บริโภค	<ul style="list-style-type: none"> - มีการสร้างช่องทางในการสื่อสาร - มีการสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน - มีการสื่อสารเกี่ยวกับรายละเอียดของข้อตกลงในการร่วมแบ่งปัน - มีการกำหนดช่องทางและช่วงเวลาในการรับสมัครสมาชิก - มีการสื่อสารเกี่ยวกับสภาพการณ์การผลิตและผลผลิตข้าว ที่ได้อย่างสม่ำเสมอ - มีการพิจารณาผู้รับผิดชอบในการดำเนินงาน
6	การสร้างโอกาสในการพบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้	<ul style="list-style-type: none"> - มีการเปิดโอกาสให้สมาชิกได้ รู้จักกับเกษตรกรผู้ผลิต - มีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เกี่ยวกับการทำนาและวัฒนธรรมข้าว - มีการจัดประชุมประจำปี

ตารางที่ 52 สรุปรองค์ประกอบ และเงื่อนไขความสำเร็จของรูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง (ต่อ)

ลำดับที่	เงื่อนไขความสำเร็จ	ข้อสรุป
1	การปรับตัวของชาวนา	<ul style="list-style-type: none"> - มีการตระหนักถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการใช้สารเคมี - มีการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนแนวทางการทำนา - มีการวางแผนรองรับผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากการปรับเปลี่ยนแนวทางการทำนา - มีการพัฒนาศักยภาพด้านการจัดการ
2	การรวมกลุ่มของชาวนา	<ul style="list-style-type: none"> - มีการรวมกลุ่มของชาวนาในพื้นที่ใกล้เคียง - มีการตกลงทำความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับแนวทางการดำเนินงาน - มีการกำหนดข้อตกลงเพื่อเป็นแนวทางการปฏิบัติร่วมกัน - มีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ - มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้
3	ความร่วมมือจาก ผู้บริโภคร่วม	<ul style="list-style-type: none"> - มีการตระหนักถึงความสำคัญในการร่วมแบ่งปันความรับผิดชอบและความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นกับเกษตรกร - มีการคำนึงถึงความยั่งยืนของระบบเกษตรกรรมและระบบนิเวศน์ในพื้นที่ชนเมือง - มีความเข้าใจต่อการแนวทางการดำเนินโครงการและผลตอบแทนที่จะได้รับ - มีผู้บริโภคร่วมเข้าร่วมเป็นสมาชิกโครงการ
4	การสนับสนุนเกื้อกูล ซึ่งกันและกัน	<ul style="list-style-type: none"> - มีความใส่ใจต่อคุณภาพและความปลอดภัยของผลผลิตที่จัดส่งแก่สมาชิก - มีความยืดหยุ่นในการดำเนินงานตามข้อตกลง - ผู้บริโภคร่วมเข้าใจและยอมรับความไม่แน่นอนที่อาจเกิดขึ้นกับผลผลิต

จากการสร้างและการตรวจสอบร่างรูปแบบกิจกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชานาในพื้นที่ชานเมืองดั้งข้างต้น ผู้วิจัยสามารถสร้างรูปแบบที่แสดงถึงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบ และเงื่อนไขความสำเร็จของรูปแบบกิจกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชานาในพื้นที่ชานเมืองได้ดังภาพที่ 7

ภาพที่ 7 รูปแบบกิจกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชานาในพื้นที่ชานเมือง

ส่วนที่ 2 แนวทางการปรับใช้รูปแบบกิจกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชานาในพื้นที่ชานเมือง

ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาแนวทางการปรับใช้รูปแบบกิจกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชานาในพื้นที่ชานเมือง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับแนวทางการปรับใช้รูปแบบที่สอดคล้องกับสภาพการณ์การทำนาของชานาในพื้นที่ โดยจัดประชุมเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ขึ้นในวันศุกร์ที่ 26 เมษายน 2562 ณ ห้องประชุมองค์การบริหารส่วนตำบลแหลมบัว อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม โดยมีผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ชานา เจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอ ผู้นำท้องถิ่นในพื้นที่ และนักวิชาการ รวมจำนวน 18 คน ซึ่งสามารถสรุปแนวทางการปรับใช้รูปแบบกิจกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชานาในพื้นที่ชานเมืองตามองค์ประกอบของรูปแบบ ดังนี้

องค์ประกอบที่ 1 การจัดตั้งโครงการ การริเริ่มจัดตั้งโครงการเพื่อดำเนินงานตามรูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง จำเป็นจะต้องมีการศึกษาดูงานจากโครงการที่ดำเนินการอยู่ก่อนหน้า เพื่อเรียนรู้ทำความเข้าใจเกี่ยวกับแนวทางและรายละเอียดต่าง ๆ ในการดำเนินงาน อีกทั้งจะทำให้ได้รับรู้ถึงประโยชน์ที่จะเกิดขึ้น ซึ่งส่งผลต่อความเชื่อมั่นในการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน เนื่องจากแนวทางการดำเนินงานดังกล่าวยังไม่เป็นที่รู้จักของชาวนาในพื้นที่ และยังเป็นการเข้ามามีส่วนร่วมต่อความรับผิดชอบในการผลิตของผู้บริโภค ด้วยการจ่ายเงินล่วงหน้าเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการผลิตของเกษตรกรก่อนที่ฤดูกาลผลิตจะเริ่มต้น ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าแปลกใจสำหรับชาวนาที่เคยต้องแบกรับต้นทุนการผลิตด้วยตนเองมาโดยตลอด ดังที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวว่า

“...มีที่เค้าทำกันอยู่จริงหรือแบบที่ว่านี้ ทำไมเค้าถึงยอมจ่ายเงินให้ก่อน เพราะข้าวซื้อที่ไหนก็ได้ จะว่าอยากได้ข้าวที่มันปลอดภัย ข้าวอินทรีย์อะไร เค้าก็มีขายเยอะแยะ ก็อยากรู้ อยากไปดูว่าเค้าทำกันยังไง ถ้าทำได้จริงก็ดีนะ...”

สอดคล้องกับที่ชาวนาอีกรายหนึ่งกล่าวถึงความไม่มั่นใจเกี่ยวกับการเข้าร่วมโครงการของผู้บริโภค รวมถึงเป็นงานนอกแปลงนาที่เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่คุ้นเคย ดังนั้น จึงควรที่จะมีการวางแผนในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับผู้บริโภค (องค์ประกอบที่ 5) ตั้งแต่ในระยะเวลาของการริเริ่มจัดตั้งโครงการ อีกทั้งต้องวางแผนในการจัดการต่าง ๆ เนื่องจากการทำนา เป็นการทำการเกษตรที่ให้ผลผลิตจำนวนมาก ซึ่งอาจเป็นไปได้ยากที่จะสามารถหาผู้บริโภคมารองรับผลผลิตทั้งหมดได้ ดังที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวว่า

“...อย่างผมก็ทำอยู่นะตอนนี้คือสารเคมีผมไม่ได้ใช้จริง ๆ แต่การหาผู้บริโภคเองนี่มันหาไม่ได้จริง ๆ จนผมทำใจละ โครงการที่จะเข้ามามันไม่มี เราอยากทำแต่โครงการมันไม่มีมาทำผมรอโอกาสตรงนี้ก็ไม่ว่าจะไปช่องทางไหน เพราะว่าผมไม่มีความรู้ทางด้านนี้ด้วย ก็ต้องค่อย ๆ ไปแล้วการจะหาผู้บริโภคแบบที่ว่านี้ต้องเริ่มต้นตรงไหนยังไง มันต้องมีกลุ่มมัย ต้องสร้างกลุ่มขึ้นมาใหม่มัย เราคงต้องเตรียมตัวให้ดี จัดการให้ดี ต้องวางแผนตั้งแต่ต้น ถ้าจะทำแบบนี้เพราะว่าผลผลิตที่ออกมาแต่ละฤดูกาลเนี่ยมันก็หลายตันอยู่นะ ต้องมีผู้บริโภคเท่าไรถึงจะมารับได้หมด แล้วถ้าทำตรงนี้แล้วข้าวยังไม่หมด จะเอาไปขายที่ไหน จะเก็บยังไง ก็ต้องคิดกันแต่ต้น...”

อีกทั้งยังเป็นไปในทางเดียวกับที่ผู้ใหญ่บ้านซึ่งยังคงทำนาเป็นอาชีพหลัก กล่าวเพิ่มเติมเกี่ยวกับความต้องการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยกล่าวว่า

“...ชาวบ้านเขาก็พยายาม แคะก็ยากที่จะปรับเปลี่ยน แต่ว่าเขาก็ยังกลัวเรื่องการตลาด ถ้ามีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้ความสนใจ อาจจะช่วยเหลือ ก็น่าจะช่วยเรื่องงบประมาณให้พอที่จะทำ เป็นโรงสีเล็ก ๆ มาจับกลุ่ม 2 คน 4 คน ถ้ามีพวกงบตรงนี้มาช่วยเขาไปก่อน เขาก็จะค่อย ๆ สร้างขึ้นมา ขยายขึ้นมาได้...”

โดยเจ้าหน้าที่จากสำนักงานเกษตรอำเภอซึ่งเป็นหน่วยงานผู้รับผิดชอบโดยตรงเกี่ยวกับการ สนับสนุนทั้งด้านความรู้และงบประมาณแก่ชาวนาในพื้นที่ กล่าวถึงแนวทางในการสนับสนุน ของหน่วยงานที่มุ่งเน้นให้เกษตรกรมีการรวมกลุ่มเพื่อขอรับการสนับสนุนต่าง ๆ จากทางสำนักงาน ดังที่กล่าวว่า

“...การรวมกลุ่มนี้สำคัญ เพราะว่าเราไม่สามารถที่จะให้แก่เกษตรกรรายเดียวได้ เกษตรกร ต้องรวมกลุ่ม ต้องมีความเข้มแข็ง คือสมมุติพอได้เครื่องมาแล้วต้องมีการบริหารจัดการถ้าเครื่องพัง เอาเงินที่ไหนซ่อม ใครเป็นคนดูแล มันต้องมีการตรวจสอบ มันก็จะมีขั้นตอนของมัน อย่างของหมู่ 8 แคะก็รวมกลุ่มกัน แล้วไปจดทะเบียนวิสาหกิจ ทางเกษตรอำเภอถึงเอาเครื่องสีข้าวมาลง แล้วแคะก็ ต่อยอดของแคะได้เอง...”

นอกจากนี้ นักวิชาการที่เข้าร่วมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ยังได้กล่าวเพิ่มเติมเกี่ยวกับข้อดีของ การจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชน ในแง่ของการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยกล่าวว่า

“...ถ้ารวมกลุ่มมันต้องจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชน เพราะหน่วยงานภาครัฐ แคะก็จะมองว่า กลุ่มนี้จัดหรือไม่จัด เพราะถ้าไม่จัดแคะก็จะไม่เข้ามา เช่น กรมส่งเสริมอุตสาหกรรมอะไรอย่างนี้ ถ้าไม่ จัดนี้ต่อให้มีกลุ่มยังไง ก็คงยากที่ความช่วยเหลือในเรื่องของการสนับสนุนจะลงมา...”

สรุปได้ว่า ในการริเริ่มจัดตั้งโครงการเพื่อดำเนินงานตามรูปแบบเกษตรกรที่สนับสนุน โดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง ควรเป็นไปในลักษณะของการรวมกลุ่ม และต้องมีการวางแผนการดำเนินงานทั้งในด้านการวางแผนการผลิตและการจัดการหลังการผลิต ควบคู่ไปกับการเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับผู้บริโภค โดยอาศัยการศึกษาดูงานจากโครงการ ที่ดำเนินงานอยู่ก่อนหน้า และนำมาเป็นแนวทางเพื่อปรับใช้อย่างเหมาะสมกับบริบทของการทำนา ในพื้นที่

องค์ประกอบที่ 2 การสร้างความปลอดภัยและความหลากหลายของผลผลิตข้าว ในการสร้างความปลอดภัยและความหลากหลายของผลผลิตข้าว เพื่อดำเนินงานตามรูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง ชาวนาในพื้นที่ที่จะต้องมีการปรับเปลี่ยนวิธีการทำนาเพื่อให้สอดคล้องกับการดำเนินการดังกล่าว เนื่องจากชาวนาส่วนใหญ่ยังคงทำนาโดยใช้สารเคมีในการป้องกันและกำจัดวัชพืช แมลงศัตรูข้าว และโรคข้าว รวมถึงใส่ปุ๋ยเคมีเพื่อช่วยการเจริญเติบโตของต้นข้าว โดยเลือกปลูกข้าวเพียง 1 สายพันธุ์ในแต่ละรอบการทำนา และขายข้าวที่ผลิตได้ทั้งหมดให้แก่โรงสีโดยที่ไม่มีการเก็บไว้บริโภคในครัวเรือน อีกทั้งข้าวที่ปลูกเป็นข้าวแข็งไม่เหมาะแก่การบริโภค ซึ่งควรเริ่มต้นจากการปรับเปลี่ยนพันธุ์ข้าวที่ปลูก โดยเลือกปลูกพันธุ์ข้าวคุณภาพดีที่เหมาะสมแก่การบริโภค รวมถึงหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีในทุกขั้นตอนการทำนา ดังที่ชาวนารายหนึ่ง กล่าวว่

“...ข้าวที่ทำมันต้องเป็นข้าวที่กินได้ เพราะทุกวันนี้ข้าวที่เราปลูกส่วนใหญ่เป็นข้าวแข็งที่เค้าเอาไปทำแป้ง พอเกี่ยวปุ๊บก็ขายให้โรงสีหมด ไม่ได้เก็บไว้กินเลย เราต้องปรับเปลี่ยนก่อน ต้องให้เกษตรกรทำข้าวที่กินได้ก่อน ทีนี้ก็จะได้เก็บข้าวที่ตัวเองปลูกเอาไว้กินด้วย แล้วเรื่องความปลอดภัยก็ค่อยตามมา ไม่ต้องเป็นอินทรีย์ก็ได้ เค้าแค่ไม่ใช้สารเคมีก่อนก็พอ ช่วงแรก ๆ ก็อาจจะปรับมาใช้สารชีวภัณฑ์ พวกบลูวาเรีย ไตรโคเดอมา แล้วก็ค่อยพัฒนากันไป...”

สอดคล้องกับคำแนะนำจากชาวนารายหนึ่งซึ่งเริ่มต้นทำนาอินทรีย์จากความต้องการในการที่จะบริโภคผลผลิตข้าวที่ปลูกด้วยตนเอง โดยกล่าวว่า

“...อย่างที่ผมเริ่มทำข้าว จริง ๆ ก็ไม่ได้คิดว่าจะต้องเป็นอินทรีย์หรอก ก็ให้ชาวนาที่รู้จักกันนี้แหละมาสอนเราทำ พอเค้ามาสอนเราแล้วเราก็รู้สึกว่ ข้าวที่เรากินมันเป็นแบบนี้แหละ ทุกขั้นตอนมันมีการฉีดยา กันเพลี้ย กันหนอน อะไรอย่างนี้ เราก็เลยรู้สึกไม่ค่อยสบายใจที่จะกินข้าวของตัวเอง ผมก็เลยมาคิดแค่ว่า จะทำยังไงที่ทำแล้วเราสบายใจ กินแล้วมันรู้สึกปลอดภัย แค่นั้นเอง คิดแค่นี้เอง แล้วทุกอย่างมันก็จะตามมา พอผมทำกินได้เสร็จปั๊บ ผมก็แบ่งปันให้ญาติพี่น้อง แล้วมันก็จะไปของมันเอง ส่วนวิธีการมันก็คงไม่ยากเพราะผมเชื่อว่าทุกคนเป็นมืออาชีพในการทำนากันอยู่แล้ว แค่ว่าในวิถีที่ใช้เคมีเข้ามาแค่นั้นเอง ซึ่งระบบอินทรีย์เนี่ย จริง ๆ เราแค่รู้จักธรรมชาติของมันให้ได้ แล้วเราก็ลดบางตัวออก อะไรอย่างนี้ มันอาจจะต้องใช้เวลาเรียนรู้ซักหน่อย ก็น่าจะทำได้...”

นอกจากนี้ ยังได้กล่าวถึงความใส่ใจในขั้นตอนการเตรียมดิน ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอย่างมากในการทำนาอินทรีย์ เนื่องจากจะส่งผลต่อปริมาณผลผลิตข้าวและวัชพืชในแปลงนา อีกทั้งยังได้กล่าวถึง

วิธีการทำนาโยนซึ่งสะดวกและสามารถลดต้นทุนในการทำนา ซึ่งเหมาะแก่การเริ่มต้นของชาวนาในพื้นที่ที่จะปรับเปลี่ยนสู่การผลิตข้าวที่ปลอดภัยต่อการบริโภค โดยกล่าวว่า

“...สำหรับการทำนาอินทรีย์ การกำจัดวัชพืชมันต้องเน้นตั้งแต่เริ่มต้นตีเทือกเลย เราต้องป้องกันมันก่อน เพราะเราจะกำจัดโดยใช้ยาแบบที่เคยทำไม่ได้แล้ว ที่ผมสังเกตดู ถ้าผมตีเทือกเรียบตีเมื่อไหร่ แล้วผมคุมน้ำได้เนี่ย หญ้ามันก็จะไม่มี แล้วผมทำนาโยน ข้อดีของนาโยนคือไถหนึ่งมันใช้แค่ 3 - 4 โหลเองนะ มันน้อยมากเลยนะ ถ้าเกิดอย่างที่ว่าหนักัน 1 ไร่ ใช้เกือบ 10 - 15 โหล มันต่างกันเกือบ 10 เท่า โยนแค่ 3 วัน ขอแค่เค้าตั้งตรงได้ แล้วก็ใส่น้ำเข้าไป ส่วนการทำนาหยอดมันจะยาก เพราะว่ามันต้องไปดูแลตรงเรื่องกำจัดวัชพืชอีก แล้วรถหยอดข้าวนี้เนี่ยมันแพงเหมือนกันนะ อย่างของผมว่าที่ผมเลือกนาโยนนี้เหมาะกับผมแล้ว นาดำผมก็เคยทำแต่กลายเป็นว่าผมต้องไปจ้างคนเพาะ แล้วก็มาดำ มันก็เพิ่มต้นทุน ครั้นจะซื้อรถมาดำเอง ผมว่ารถมันขอบบางมากเลย ใช้แล้วไปรักษาบำรุงดูแลมันก็เหนื่อย นาโยนนี้ ตีเทือกให้เรียบ โยนไปปุ๊บ เราคุมน้ำให้ดี ผมว่าก็ค่อนข้างที่จะโอเคเลยนะ...”

นอกจากการปรับเปลี่ยนมาสู่การปลูกข้าวคุณภาพดีที่เหมาะสมแก่การบริโภคตามแนวทางของเกษตรอินทรีย์ ชาวนาในพื้นที่ยังควรที่จะสร้างความหลากหลายของผลผลิตข้าว ทั้งในด้านพันธุ์ข้าว และลักษณะการขัดสี เพื่อเป็นทางเลือกให้แก่ผู้บริโภคสามารถเลือกได้ตามความต้องการ ซึ่งควรเลือกพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมกับลักษณะพื้นที่ และสภาพอากาศ รวมถึงความต้องการของผู้บริโภค โดยที่ข้าวพันธุ์พื้นเมืองในท้องถิ่นอย่างข้าวหอมนครชัยศรีน่าจะเป็นทางเลือกที่เหมาะสมสำหรับชาวนาในพื้นที่ แต่เนื่องจากการห่างหายจากพื้นที่ไปนานนับสิบปีจึงเกิดความไม่มั่นใจในความถูกต้องของสายพันธุ์ข้าวดังกล่าว ดังที่ชาวนารายหนึ่ง กล่าวว่า

“...ข้าวหอมนครชัยศรีมันหายไปจากที่นี้นานแล้ว แล้วก็กลับมา ซึ่งก็ไม่มีใครรับรองหรือแน่ใจได้ว่ามันเป็นข้าวหอมนครชัยศรีที่เป็นพันธุ์แท้ริเปล่า ไม่มีใครสามารถพิสูจน์ได้ ที่ผมเคยเอามาลองปลูกเมื่อสี่ห้าปีก่อน ผมว่ารสชาติมันไม่ได้ดีนะ แล้วถ้าเรื่องความหอมนี้ ผมว่าหอมปทุมยังหอมกว่าเลยนะ จะว่าไปหอมปทุมแถวนี้ก็ทำได้ดีนะ ไม่งั้นก็ กข 43 ที่ว่ามันมีน้ำตาลต่ำ เกษตร ๗ เค้าก็ส่งเสริมอยู่ ส่วนหอมมะลินี้ก็ทำได้ แต่จะไปสู่ทางอีสานเค้าคงไม่ได้หรอก แต่เห็นเค้าว่ามันมีเทคนิคตรงที่ก่อนเกี่ยวเดือนหนึ่งนี้ ต้องปล่อยให้ข้าวแห้งเลย แล้วมันจะดูอะไรบางอย่างจากดินขึ้นมา แล้วมันก็จะหอมขึ้นมาเอง แต่ผมก็ยังไม่เคยลองนะ อีกพันธุ์หนึ่งก็ไรซ์เบอร์รี่ อันนี้ก็ทำได้ แล้วก็ก็เป็นข้าวที่พวกคนที่เค้ารักสุขภาพชอบกันนะ...”

เจ้าหน้าที่จากสำนักงานเกษตรอำเภอได้กล่าวถึงการตรวจสอบลักษณะพันธุ์ข้าวของข้าวมอนนครชัยศรี ว่า

“...เคยมีคนที่เคยพยายามดูลักษณะของเมล็ดพันธุ์อยู่ แล้วเห็นว่าจุกของเมล็ดข้าว มันยังไม่ได้ ซึ่งเค้าก็ยังไม่มีการยืนยันว่ายังไง แต่ว่ามันก็น่าจะหาทางทำให้มันชัดเจนได้ว่าแบบที่ใช่ มันเป็นอย่างไง ซึ่งถ้าจะทำกันจริง ๆ เรายังน่าจะช่วยตรงนี้ได้...”

นอกจากนี้ นักวิชาการที่เข้าร่วมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ได้เสนอแนะเกี่ยวกับการสร้างมูลค่าเพิ่ม จากการเป็นพันธุ์ข้าวพื้นเมืองในท้องถิ่นของข้าวมอนนครชัยศรี โดยกล่าวว่า

“...ถ้ามองในแง่ของการสร้างมูลค่าเพิ่มของผลิตภัณฑ์ ข้าวมอนนครชัยศรีนี้น่าจะมีเรื่องของประวัติความเป็นมาที่น่าสนใจพอสมควร ซึ่งเราสามารถมาสร้างมูลค่าเพิ่มจากตรงนี้ได้ เพราะว่าผู้บริโภคสมัยนี้นอกจากที่เค้าบริโภคเกี่ยวกับประโยชน์ของข้าวแล้ว เค้ายังต้องการเรื่องของคุณค่าที่จับต้องไม่ได้ สามารถที่จะนำไปเป็นของฝากแล้วบอกคนได้รับว่า ข้าวนี้นั้นมีประวัติความเป็นมา มันแทบจะสูญพันธุ์ไปแล้ว แต่เรามีกลุ่มนี้ที่เค้าเอากลับมาทำขึ้นมาใหม่ ซึ่งมันมีเรื่องเล่ามากมาย ผมว่าอะไรประมาณนี้แหละเป็นสิ่งที่ผู้บริโภคเค้าต้องการ ซึ่งเราสามารถสร้างความแตกต่างจากชาวนาที่อื่น เพราะว่าทุกวันนี้ผมสังเกตดูข้าวมีเยอะมากเลย ผมไปมาหลาย ๆ ที่ แต่ละชุมชนเค้าก็จะมีข้าวของเค้า ตรงนี้เราจะทำยังไงให้ผู้บริโภครับรู้ได้มากที่สุดเกี่ยวกับคุณค่าของข้าวเรา ซึ่งที่อื่นไม่มี ถ้าใครสนใจ ต้องมาดู มาเรียนรู้ที่นี่...”

สรุปได้ว่า ในการสร้างความปลอดภัยและความหลากหลายของผลผลิตข้าวเพื่อดำเนินงานตามรูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง ชาวนาในพื้นที่ควรมีการปรับเปลี่ยนพันธุ์ข้าวที่ปลูกมาสู่การปลูกข้าวด้วยพันธุ์ข้าวคุณภาพดีที่เหมาะสมแก่การบริโภค รวมถึงปรับเปลี่ยนมาทำนาตามแนวทางของเกษตรอินทรีย์ ซึ่งอาจยังไม่สามารถปฏิบัติได้ ตามข้อกำหนดของมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ แต่ควรเริ่มต้นจากการหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีในทุกขั้นตอนการทำนา นอกจากนี้ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรรวบรวมและจัดทำประวัติ รวมถึงลักษณะของสายพันธุ์ที่ถูกต้องของข้าวมอนนครชัยศรีเพื่อสร้างอัตลักษณ์ของการทำนาในพื้นที่อีกทั้งยังเป็นการดึงดูดความสนใจต่อผู้บริโภค

องค์ประกอบ ที่ 3 การจัดการผลผลิต การจัดการผลผลิตเพื่อดำเนินงานตามรูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง ชาวนาในพื้นที่ควรมีการวางแผน และกำหนดแนวทางการดำเนินงานในแต่ละขั้นตอนของการจัดการผลผลิตข้าว

อย่างชัดเจน ตั้งแต่การเกี่ยวข้าวการตากข้าว การสีข้าว และการบรรจุในบรรจุภัณฑ์ที่เหมาะสม ไปจนถึงการจัดส่งและการเก็บรักษาผลผลิตข้าว ซึ่งล้วนเป็นกิจกรรมที่ชาวนาในพื้นที่ไม่ได้ดำเนินการ ในปัจจุบัน ยกเว้นเพียงการจ้างรถมาเกี่ยวข้าว ดังที่ชาวนารายหนึ่ง กล่าวว่า

“...ในการทำนาแต่ละรอบ ผลผลิตข้าวที่ได้มันมีปริมาณเยอะ คงยากที่จะหาผู้บริโภคที่มากพอที่จะรองรับปริมาณข้าวทั้งหมดได้ แล้วเราคงไม่ได้แปรรูปลงให้เค้าทีเดียวทั้งหมด คงต้องทยอยลื ทยอยส่งเป็นรอบ ๆ มันก็ต้องมีที่เก็บข้าว ซึ่งตอนนี้แทบไม่มีใครเก็บข้าวไว้เลย ก็ต้องมาเริ่มวางแผน จัดการตรงนี้ด้วย ไหนจะเครื่องไม้เครื่องมือ เครื่องสีข้าว เครื่องแพคข้าว...”

ดังจะเห็นได้ว่า การจัดการผลผลิตข้าวเป็นขั้นตอนซึ่งประกอบด้วยกิจกรรมที่หลากหลาย และต้องพึ่งพาอุปกรณ์ หรือเครื่องจักรกลทางการเกษตร อีกทั้งต้องอาศัยทักษะ และประสบการณ์ ในการปฏิบัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกระบวนการตากข้าว และการเก็บรักษาข้าวที่ต้องมีการจัดเตรียม พื้นที่ไว้อย่างเหมาะสม ดังที่ชาวนารายหนึ่งกล่าวว่า

“...การตากข้าวนี้ยากมาก พื้นที่นี้ก็ต้องแล้วแต่ปริมาณข้าว ถ้าจะให้ดีต้องเป็นปูนขัดมัน แต่อย่างที่เราจะไปดูบ้านเขา เขียวกันหินกันอะไรเข้า มันจะยาก พอตากเสร็จก็ต้องมาพลิกมากลับอีก อย่างผมนี่ตอนตากผมก็ตากลานปูน ประมาณ 2 - 3 วัน ผมจะลดความชื้นให้ถึง 14 % เพราะว่าเคย ตากน้อยแล้วกลายเป็นว่าขึ้นราขึ้นอะไร แล้วมันจะไปยุ่งตอนเก็บต้องเข้ายุ่งด้วยนะ ต้องมีการระบาย อากาศให้ข้าวหายใจ โดยที่เราสามารถใช้พัดลมมาถ่มความชื้นจากพื้นได้...”

สอดคล้องกับที่ชาวนารายอื่น ๆ กล่าวว่าถึงกระบวนการตากข้าวของตนเองโดยอาศัย ลานตากข้าวของชุมชน ว่า

“...เรามีลานตากข้าวชุมชน ทุกวันนี้ก็ยังอยู่ สามารถไปขอใช้ได้เลย เกษตรกรทุกคนใช้ได้หมด แต่ไม่ค่อยมีคนมาใช้ เพราะว่าไม่ได้ทำข้าวที่บริโภคเอง มีแต่ผมที่มาทำเอง ตากที่ก็ไม่น่าเกิน 6 ชั่วโมง ความชื้นก็ได้แล้ว แต่ตอนเก็บข้าวเราเก็บไม่ค่อยดี มันไม่มีโรงเรือนไม่มียุ่งฉางเหมือนเมื่อก่อน ต้องเก็บ ใส่กระสอบ แล้วซ้อน ๆ ไว้ มันก็จะโดนพวกหนูแอบมากิน...”

นอกจากนี้ การบรรจุใส่บรรจุภัณฑ์เพื่อจัดส่งให้แก่ผู้บริโภค จะต้องมีการพิจารณาถึงความเหมาะสมของปริมาณข้าว วิธีการ และวัสดุที่ใช้ ซึ่งจะแปรผันกับค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน ดังที่ ชาวนารายหนึ่ง กล่าวว่า

“...การแพคแบบสุญญากาศ ก็จะได้ตรงที่มอดไม่ขึ้น มันก็เหมาะสำหรับคนที่ต้องการเอาไป เป็นของฝาก หรือส่งไปไกล ๆ แต่ค่าใช้จ่ายก็จะแพงกว่าแพคธรรมดาประมาณ 10 บาท ต่อกิโล จากก้อนนี้สมมุติปกติผมขายกิโลละ 40 ถ้าสุญญากาศผมขาย 50 บาทเลยนะ เพราะว่ามีการ แพคเครื่อง วิธีการเอเย่ สติกเกอร์อีก แต่ที่บ้านเป็นเครื่องเล็ก วันนึงได้ประมาณ 200 ก้อน แพคทีก็จะ ได้แค่ก้อนละโล ส่วนแบบ 5 โลก็จะเป็นถุง ๆ ไม่ได้สุญญากาศ ...”

และยังมีข้อเสนอแนะจากนักวิชาการเกี่ยวกับบรรจุภัณฑ์ที่ใช้บรรจุผลผลิตข้าว โดยกล่าวว่า

“...ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ นอกจากการสร้างเรื่องเล่าต่าง ๆ ที่ได้คุยกันไปแล้วก็ต้องมีการ พัฒนา packaging ซึ่งปัจจุบันนี้สำคัญมาก ในการพัฒนา packaging นี้เราต้องศึกษาว่าผู้บริโภค ค่าต้องการแบบไหน อย่างผลผลิตข้าวที่ได้ ค่าอาจไม่ได้เอาไปกินเองทั้งหมด อาจจะเอาไปฝากเอเย่ อะไรเอเย่ จะแพคละโลนึ่งดี ห้าโลดี เพราะฉะนั้นเราควรที่จะมีการพัฒนา packaging ให้เหมาะสมกับ ความต้องการของผู้บริโภค...”

อย่างไรก็ตาม การดำเนินการตามขั้นตอนของการจัดการผลผลิตตามแนวทางของ เกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน อาจส่งผลให้ชาวนาในพื้นที่ต้องมีการลงทุนเพื่อจัดหาอุปกรณ์ ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง แต่หากเป็นไปได้ อาจขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อลดภาระ ค่าใช้จ่ายดังกล่าว ดังที่ผู้นำชุมชนรายหนึ่งกล่าวว่า

“...ถ้าจะทำโครงการอย่างที่ว่ามันใช้เงินทุนพอสมควรในการลงทุนพวกเครื่องสี เครื่องแพค อะไรพวกนี้ ชาวบ้านทั่ว ๆ ไปเนี่ย น้อยมากที่จะทำได้ เพราะเค้าไม่มีกะดั่ง ที่เค้าทำอยู่ ทุกวันนี้คือ ค่าต้องการขายได้เงินมาเป็นก้อนเลย และก็ทำเวีย่นไปเรื่อย ๆ แต่ถ้าเอาโรงสี หรือทุนก้อนลงมาให้ พวกเกษตรกรที่ตั้งใจ แต่ขาดความรู้ ขาดพวกเครื่องสีข้าว ลานตาก อุปกรณ์ เครื่องไม้เครื่องมือ มาสนับสนุน มาตั้งต้นให้เค้าสามารถผลิตข้าวที่มันดี ๆ ออกมา ให้ผู้บริโภค ได้ทานของดี ๆ ต่อไปเค้าก็ จะเก่งเอง ถ้าจะให้มาลงทุนเองอะไรเอง ผมว่ามันก็ลำบาก...”

สรุปได้ว่า การจัดการผลผลิตเพื่อดำเนินงานตามรูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน เพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง ควรที่จะต้องมีการวางแผนและกำหนดแนวทางการ ดำเนินงานในแต่ละขั้นตอนของการจัดการผลผลิตข้าวอย่างชัดเจน รวมถึงอาจขอรับการสนับสนุน อุปกรณ์หรือเครื่องจักรกลทางการเกษตรจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อลดภาระของชาวนาในส่วน ของค่าใช้จ่ายที่จะเกิดขึ้นจากการลงทุนเพื่อจัดหาปัจจัยการผลิตดังกล่าว

องค์ประกอบที่ 4 การกำหนดข้อตกลงในการร่วมแบ่งปันอย่างสมเหตุสมผล การกำหนดข้อตกลงในการร่วมแบ่งปันอย่างสมเหตุสมผลเพื่อดำเนินงานตามรูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง เกษตรกรจะเป็นผู้กำหนดค่าสมาชิกซึ่งจะต้องเป็นไปอย่างเหมาะสมกับผลผลิตที่ผู้บริโภคได้รับ โดยที่สามารถกำหนดค่าสมาชิกจากการเทียบเคียงกับราคาข้าวในตลาด หรืออาจคำนวณจากค่าใช้จ่ายทั้งหมดที่เกิดขึ้นในการผลิต ซึ่งอาจต่ำกว่าหรือสูงกว่าราคาข้าวปลอดสารหรือข้าวอินทรีย์ที่ขายอยู่ในตลาด ดังที่ชาวนารายหนึ่ง กล่าวว่า

“...บางคนเค้าก็จะกำหนดราคาขึ้นมา โดยที่เค้าก็จะมีราคาในใจ แต่ว่ามันก็จะอิงกับราคาข้าวปัจจุบันด้วยแหละว่าจะราคาเท่าไร ถ้าเราตั้งราคาแพงมากคนกินเค้าก็กินไม่ไหว ก็อยากให้เค้ากินบ่อย ๆ และก็ได้กินของดี ๆ ด้วย แต่ผมว่าจริง ๆ มันก็จะอยู่ที่ตัวเราเองเลย ถ้าเกิดคนกินเค้ามาคุยกับเรา เค้าก็จะรู้เลยว่าเชื่อได้ รู้ว่าปลอดภัย ซึ่งเค้าก็จะเข้าใจอยู่แล้วว่ามันต้องใช้ความใส่ใจข้าวถึงออกมาดี เพราะฉะนั้นผมคิดว่า การตั้งราคามันอยู่ที่เราเลย เราพอใจที่ไหน เราคิดว่าคุณค่าข้าวเรามันควรเป็นยังไง ก็ตามนั้น...”

สอดคล้องกับที่นักวิชาการที่เข้าร่วมการแลกเปลี่ยน กล่าวถึงแนวทางการคำนวณต้นทุนค่าใช้จ่ายในการผลิต ว่า

“...สิ่งที่เราควรคำนึงถึงเลยคือ นอกจากต้นทุนของเราแล้ว ในการคิดในเรื่องของราคาควรบอกกันว่าคุณค่าไปด้วย คุณค่าในที่นี้คือคุณค่าของข้าว ไม่ว่าจะเป็นข้าว หรือกระบวนการปลูกที่ยั่งยืน ไหนจะเมล็ดพันธุ์ที่ต้องดูแลอย่างดี ไหนจะต้องแปรรูป แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น เมื่อต้นทุนบวกกับคุณค่าของข้าวแล้ว มันจะเท่ากับเงินของผู้บริโภค ตรงนี้สำคัญ เพราะบางทีถ้าตั้งราคาสูงไป ต่อให้มีคุณค่าแค่ไหน ผู้บริโภคเค้าก็จ่ายไม่ไหวเหมือนกัน แต่อย่างที่เคยกันอยู่นี้เรา ก็ต้องคิดว่าเราจะทำยังไงให้ผู้บริโภคเค้าเข้าใจว่า ทำไมถึงต้องซื้อข้าวในราคาที่แพงกว่า แลมันยังต้องจ่ายเงินก่อนอีกด้วย ก็ต้องมี การชี้แจงให้เค้าได้รับรู้ ได้เข้าใจว่ามันมีที่มาที่ไปอย่างไร...”

อย่างไรก็ตาม สิ่งสำคัญในการคำนวณต้นทุนค่าใช้จ่ายที่ใช้ไปในแต่ละรอบการทำงาน ควรมาจากการจดบันทึกอย่างละเอียดในทุกขั้นตอน ซึ่งเป็นสิ่งที่ชาวนาไม่ค่อยให้ความสำคัญ และดูจะยุ่งยากในการปฏิบัติ แต่หากมีการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน การจดบันทึกดังกล่าวคงจะเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้ยาก ดังนั้น จึงควรที่จะต้องมีการชี้แจงถึงความจำเป็นและข้อดีที่จะเกิดขึ้น ดังที่ชาวนารายหนึ่ง กล่าวว่า

“...เขาไม่ค่อยจะบันทึกกัน ทางเกษตร ๆ เค้าก็ส่งเสริม แนะนำอยู่ แต่ก็ไม่ค่อยได้ทำกันหรือ อย่างของผมนี่จัดไว้หมด ข้อดีก็คือ พอเราย้อนมาดูมันก็ทำให้รู้ว่ารอบไหนใช้เงินเท่าไรมันไม่เท่ากัน หรือ บางทีน้ำมาเยอะ ก็ต้องเสียค่าสูบน้ำเยอะหน่อย ต้นทุนของรอบนั้นมันก็จะสูงไปด้วย ถ้าไม่จัด เราก็ได้แต่ประมาณเอาว่าไร่นึงก็น่าจะเท่านี้ ถ้าจะผิดไปก็คงนิดหน่อย แต่พอมันหลายไร่เข้า มันก็ผิด กันไปเยอะเหมือนกันนะ...”

สรุปได้ว่า การกำหนดข้อตกลงในการร่วมแบ่งปันอย่างสมเหตุสมผลเพื่อดำเนินงานตามรูปแบบ เกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง ชาวนาสามารถที่จะ กำหนดค่าสมาชิกโดยการคำนวณจากค่าใช้จ่ายทั้งหมดที่เกิดขึ้นในการผลิตและอาจมีการเทียบเคียง กับราคาข้าวในตลาด และจะต้องเป็นไปอย่างเหมาะสมกับปริมาณผลผลิตที่ผู้บริโภคได้รับ อีกทั้งควร จัดบันทึกค่าใช้จ่ายจากการผลิตอย่างละเอียดในทุกขั้นตอนและต่อเนื่องในทุกรอบการทำนา จึงจะ ทำให้ทราบถึงต้นทุนการผลิตที่ชัดเจน และสามารถนำไปกำหนดข้อตกลงในการร่วมแบ่งปันได้อย่าง สมเหตุสมผล

องค์ประกอบที่ 5 การสื่อสารเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับผู้บริโภค ในการสื่อสารเชื่อมโยง ความสัมพันธ์กับผู้บริโภคเพื่อดำเนินงานตามรูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน เพื่อ ความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง ควรเริ่มดำเนินการตั้งแต่ในขั้นตอนของการจัดตั้งโครงการ ดังที่กล่าวในองค์ประกอบที่ 1 และควรเป็นไปอย่างต่อเนื่อง โดยมุ่งเน้นการสร้างตระหนักรู้ถึง ความสำคัญของพื้นที่เกษตรกรรมชานเมือง รวมถึงผลกระทบทางลบจากการขยายตัว ของเมืองที่เกิดขึ้นกับเกษตรกรชาวนาในพื้นที่ ดังที่เจ้าหน้าที่จากสำนักงานเกษตรอำเภอ กล่าวว่า

“...นอกจากเรื่องพวกรายละเอียดของโครงการว่าต้องจ่ายเงินล่วงหน้าเป็นจำนวนเท่าไร ว่าจะได้รับผลผลิตข้าวยังไงบ้าง เรื่องการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ที่มันเกิดมาจากการที่เมือง มันขยายตัวเข้ามา น่าจะเป็นสิ่งที่เราควรบอกให้ผู้บริโภคได้รับรู้ด้วย เค้าจะได้เข้าใจว่าพื้นที่ตรงนี้ ที่ไม่ได้ไกลจากเมืองที่เค้าอยู่ ก็ยังมีเกษตรกรทำนาอยู่นะ แต่ว่าสภาพแวดล้อมมันเปลี่ยนไปแล้ว เกษตรกรได้รับผลกระทบยังไง ต้องปรับตัวกันยังไง...”

นอกจากนี้ ยังมีข้อเสนอจากนักวิชาการเกี่ยวกับช่องทางในการสื่อสารที่น่าจะสะดวกต่อการ เริ่มต้นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับผู้บริโภค โดยกล่าวว่า

“...แล้วเราจะทำยังไง จะเริ่มต้นกันยังไงดี ก็ต้องหาจุดที่จะเชื่อมโยงไปหาผู้บริโภค ตอนนี้ง่าย ๆ เลยก็เฟซบุ๊กนี่แหละ แต่ก็เข้าใจได้ว่าถ้าจะให้พวกที่ ๆ มาทำกันเองก็คงไม่ถนัด จะให้มานั่งหัด

ก็คงลำบากอยู่เหมือนกัน ก็อาจจะต้องพึ่งพาลูก ๆ หลาน ๆ ซึ่งก็ถือว่าเป็นโอกาสที่เค้าจะได้เข้ามา มีส่วนร่วม แล้วถ้ามันไปได้ ต่อไปเค้าอาจจะหันกลับมาสนใจอยากเป็นเกษตรกรบ้างก็ได้...”

โดยขานารายหนึ่งได้แสดงความคิดเห็นที่สอดคล้องกับข้อเสนอแนะข้างต้น ดังที่กล่าวว่า

“...ผมเป็นห่วงว่าเรื่องนี้มันจะยากถ้าเราเป็นคนทำเอง เพราะเราเป็นเกษตรกร วัน ๆ ก็ทำแต่นา ไม่ค่อยรู้เรื่องพวกนี้ ถ้าเป็นไปได้ ก็อยากให้มีแบบโครงการที่เสนอมา ที่เค้าทำนาอยู่ที่โฮ (โครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกิน) ที่ว่ามีกลุ่มที่เค้าเข้ามาช่วยมาจัดการตรงนี้ให้เลย เราก็จะได้ทำหน้าที่ผลิตข้าวดี ๆ อย่างเดียวไปเลย ก็อยู่ที่ว่าเราจะไปติดต่อกับกลุ่มแบบนี้ได้ยังไง...”

สรุปได้ว่า การสื่อสารเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับผู้บริโภคในการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน นอกจากจะต้องสื่อสารเกี่ยวกับแนวทางและรายละเอียดการดำเนินงานของโครงการ ยังต้องนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับผลกระทบทางลบจากการขยายตัวของเมืองที่มีต่อการทำนาของชาวนาในพื้นที่ รวมถึงสร้างความตระหนักถึงความสำคัญของพื้นที่เกษตรกรรมชานเมือง โดยอาจเชื่อมโยงไปยังเครือข่ายชุมชนออนไลน์ เพื่อขอรับการสนับสนุนให้เกิดความยั่งยืนต่อเกษตรกรชาวนาในพื้นที่ด้วยการเข้ามาเป็นผู้รับผิดชอบในการสื่อสารเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับผู้บริโภค

องค์ประกอบที่ 6 การสร้างโอกาสในการพบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การสร้างโอกาสในการพบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชาวนากับสมาชิกผู้บริโภค เพื่อดำเนินงานตามรูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง อาจทำได้โดยการจัดกิจกรรมเยี่ยมชมแปลงผลิต ซึ่งเป็นการจัดให้สมาชิกผู้บริโภคได้เรียนรู้และทดลองปฏิบัติในการทำนาแต่ละขั้นตอน รวมถึงได้เรียนรู้และเข้าใจถึงเหตุผลในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมข้าว นอกจากนี้ยังได้รู้จักกับเกษตรกรผู้ผลิต และได้รับรู้ถึงแหล่งผลิตข้าวที่ตนเองบริโภค โดยที่การเป็นพื้นที่ชานเมืองจะส่งผลดีต่อการเดินทางมาเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของผู้บริโภคที่อาศัยอยู่ในเขตเมืองอย่างกรุงเทพมหานคร ดังที่ขานารายหนึ่งกล่าวว่า

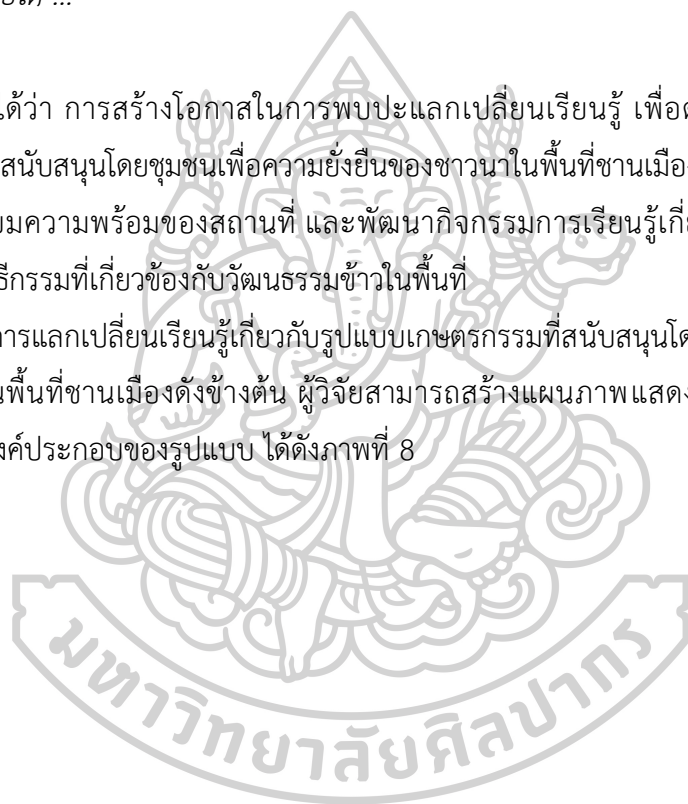
“...พื้นที่เราอยู่ตรงนี้นั้นก็น่าจะสะดวกกับคนที่เค้าจะเดินทางมา เค้าก็จะได้มาเห็นว่าเราทำนากันยังไง ข้าวที่เค้ากินมันปลูกจากตรงไหน เพราะคนที่สนใจก็น่าจะเป็นคนกรุงเทพฯ ๆ ปกติเค้าก็ไปทำงาน อยู่แต่ในตึก ในห้องแอร์ ไม่ได้เห็นอะไรแบบนี้ ทุกวันนี้ก็เหมือนเค้าจะให้ความสนใจเรื่องแบบนี้กันนะ พวกร้านกาแฟแบบที่มีนาข้าว เห็นคนเค้าก็ไปกันเยอะ...”

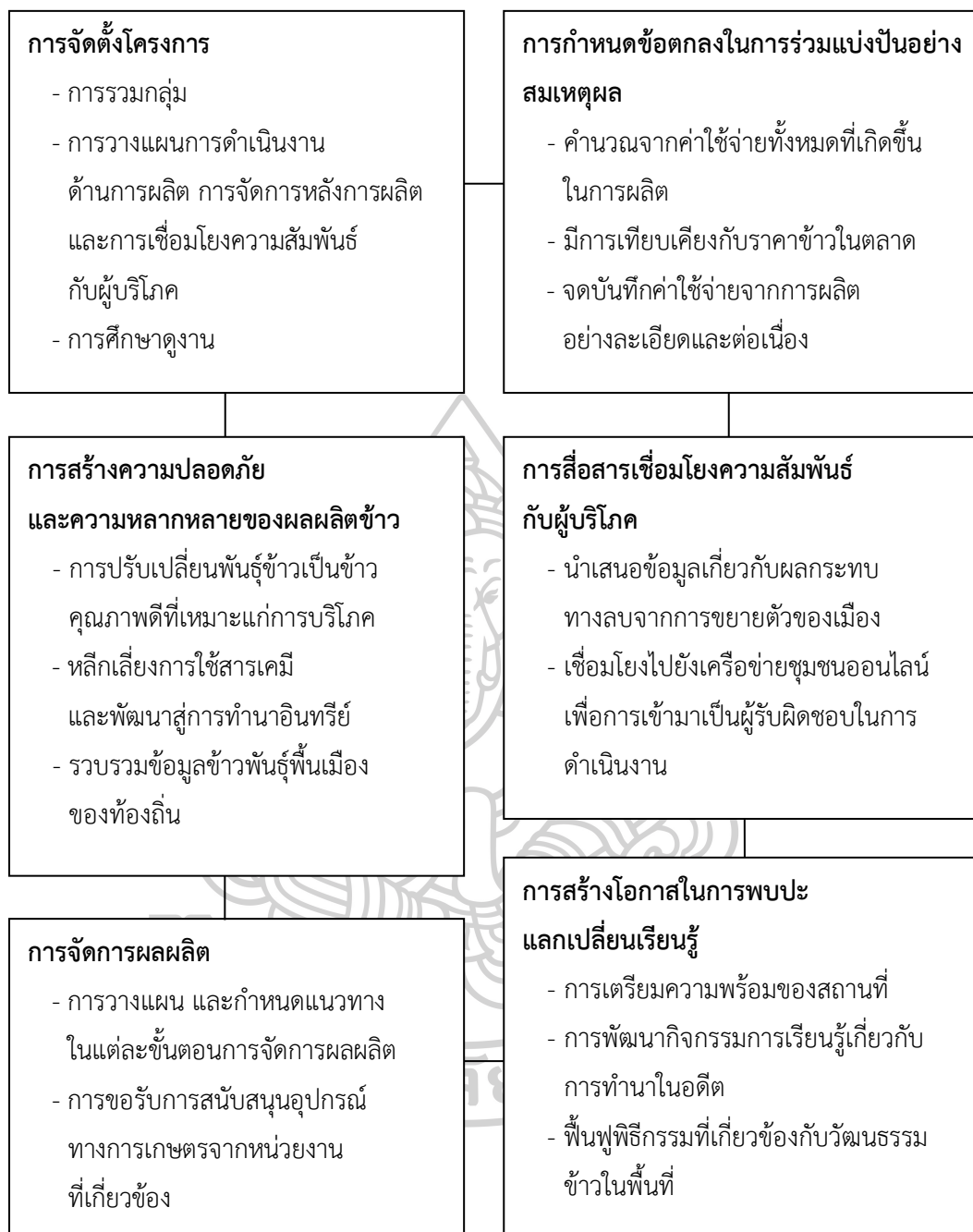
โดยที่ควรมีการเตรียมความพร้อมทั้งในด้านกิจกรรม สิ่งอำนวยความสะดวก รวมถึงผู้รับผิดชอบ เพื่อรองรับการดำเนินงานดังกล่าว ดังที่ชาวบราซิลคนหนึ่ง กล่าวไว้

“...ถ้าเค้าจะมากันจริง ๆ นี่เราต้องตั้งศูนย์กันอีกรึป่าว เพราะไม่งั้นจะให้เค้ามานั่งเรียนรู้ตรงไหน เข้าห้องน้ำยังไง ใครจะเป็นคนอธิบาย พวกเราก็ต้องมาคุยกันก่อน แล้วเรื่องพิธีกรรมนะ ทำขวัญข้าวเอ๋ย อะไรเอ๋ย ทุกวันนี้เราก็ไม่ได้ทำกันแล้ว บางคนอาจจะไม่รู้จั๊กด้วยซ้ำ มันก็ตีเหมือนกัน จะได้รักษาตรงนี้ได้ แต่ก็อาจต้องไปถามคนเฒ่าคนแก่ ว่าเค้ามีทำอะไรมั่ง ที่มาที่ไปเป็นยังไง จะได้มาแล้วให้เค้าฟังต่อได้ ...”

สรุปได้ว่า การสร้างโอกาสในการพบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อดำเนินงานตามรูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง ชาวนาในพื้นที่จะต้องมีการจัดเตรียมความพร้อมของสถานที่ และพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้เกี่ยวกับการทำนาในอดีต รวมถึงฟื้นฟูพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมข้าวในพื้นที่

จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับรูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชานเมืองดั้งข้างต้น ผู้วิจัยสามารถสร้างแผนภาพแสดงถึงแนวทางการปรับใช้รูปแบบตามองค์ประกอบของรูปแบบ ได้ดังภาพที่ 8

ภาพที่ 8 แนวทางการปรับใช้รูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง

บทที่ 7

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การพัฒนา รูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่
ชานเมือง มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1. เพื่อศึกษาสภาพการณ์การผลิต การตลาด และเงื่อนไขการดำรงอยู่
ของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง 2. เพื่อศึกษาการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน
3. เพื่อพัฒนา รูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง
และ 4. เพื่อศึกษาแนวทางการปรับใช้รูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืน
ของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง ผู้วิจัยใช้ทั้งระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ และระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ
เพื่อทราบถึงสภาพการณ์การผลิต การตลาด และเงื่อนไขการดำรงอยู่ของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง
รวมถึงกระบวนการและเงื่อนไขความสำเร็จในการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุน
โดยชุมชน นำไปสู่การพัฒนา รูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนา
ในพื้นที่ชานเมือง นำเสนอการสรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ดังนี้

สรุปผลการวิจัย

การพัฒนา รูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่
ชานเมือง สามารถสรุปผลการศึกษาดังต่อไปนี้

1. สภาพการณ์การผลิต การตลาด และเงื่อนไขการดำรงอยู่ของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง

ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ศึกษาซึ่งเป็นพื้นที่ที่อยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำท่าจีนตอนล่าง
และได้รับน้ำจากแม่น้ำสายหลัก ๆ จำนวน 3 สาย โดยมีแม่น้ำท่าจีน (แม่น้ำนครชัยศรี) ไหลผ่านพื้นที่
ซึ่งมีคลองโยงและคลองมหาสวัสดิ์เป็นคลองหลักที่เชื่อมต่อกับแม่น้ำเจ้าพระยา และมีคลองบางแก้ว
เชื่อมต่อกับแม่น้ำแม่กลอง อีกทั้งยังมีคลองย่อย คลองซอย เป็นเส้นทางส่งน้ำเข้าสู่พื้นที่ ทำให้ชาวนา
ในพื้นที่มีน้ำเพียงพอต่อการทำนาได้ตลอดทั้งปี ชาวนาส่วนใหญ่จึงเลือกทำนาปีละ 2 ครั้ง โดยมี
หน่วยงานภาครัฐเป็นหน่วยงานหลักในการสนับสนุนความรู้ จัดตั้งศูนย์ต่าง ๆ ขึ้นในพื้นที่เพื่อเป็น
สถานที่ในการดำเนินการจัดอบรมตามโครงการที่มีวัตถุประสงค์แตกต่างกันออกไป หากพิจารณา
แนวทางการทำนาของชาวนาในพื้นที่ตามลักษณะของการใช้สารเคมีในกิจกรรมต่าง ๆ ของการผลิต
พบว่า สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 แนวทาง คือ การทำนาแบบทั่วไปซึ่งมีการใช้สารเคมีในขั้นตอน
ต่าง ๆ ของการทำนา และการทำนาอินทรีย์ที่หลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีในทุกขั้นตอนการทำนา

ชาวนาส่วนใหญ่ในพื้นที่ซึ่งทำนาแบบทั่วไป จะถือครองพื้นที่ทำนาโดยการเช่าที่ดิน และมีพื้นที่ทำนาประมาณ 11 - 20 ไร่ ปลูกข้าวไม่ไวแสงซึ่งสามารถปลูกได้ตลอดปี ด้วยวิธีการหว่านข้าว หรือที่เรียกว่า นาหว่านน้ำตม โดยจะเลือกปลูกข้าวเพียง 1 สายพันธุ์ในแต่ละรอบการทำนา โดยซื้อเมล็ดพันธุ์จากร้านค้าในพื้นที่ และมักปรับเปลี่ยนสายพันธุ์ข้าวทุก 2 - 3 รอบการทำนา ส่วนปัจจัยในการเลือกพันธุ์ข้าวจะขึ้นอยู่กับความเหมาะสม ต่อลักษณะของพื้นที่สภาพอากาศ และอายุการเก็บเกี่ยว โดยใช้สารเคมีในรูปแบบของยาฆ่าหญ้า ยาฆ่าแมลง สารกันเชื้อรา และฮอร์โมนในการป้องกันและกำจัด วัชพืช แมลงศัตรูข้าว และโรคข้าว รวมถึงใส่ปุ๋ยเคมีบำรุงดินเพิ่มปริมาณแร่ธาตุที่ต้นข้าวต้องการ เพื่อความมั่นใจต่อการได้รับผลผลิตในปริมาณที่พึงพอใจ ด้านแรงงานที่ใช้ในการทำนา พบว่า ส่วนใหญ่อาศัยการจ้างงานในแทบทุกกิจกรรมของการทำนา ตั้งแต่การไถนา การหว่านข้าว การดูแลรักษา (ฉีดยา ใส่ปุ๋ย) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขั้นตอนการเกี่ยวข้าว พบว่า ชาวนาแทบทุกรายต้องจ้างรถเกี่ยวข้าวในการเก็บเกี่ยวผลผลิต ซึ่งสามารถเกี่ยวนวดข้าวในแปลงนาให้กลายเป็นข้าวเปลือกบรรจุใส่กระสอบได้ในขั้นตอนเดียว โดยมีชาวนาเพียงไม่กี่รายที่มีรถเกี่ยวข้าวเป็นของตนเอง เนื่องจากราคาที่ค่อนข้างสูงเกินกว่าที่ชาวนาส่วนใหญ่จะสามารถลงทุนได้ ผลผลิตข้าวที่ผลิตได้ในแต่ละรอบการทำนาประมาณ 700 - 800 กิโลกรัมต่อไร่ และส่วนใหญ่เลือกที่จะกำจัดต่อซังและฟางข้าวหลังการเก็บเกี่ยวด้วยการเผา ส่วนด้านการตลาด พบว่า ชาวนาส่วนใหญ่จะจ้างรถบรรทุกเพื่อขนข้าวที่ผลิตได้ทั้งหมดไปขายที่โรงสีโดยไม่มีการเก็บไว้บริโภคในครัวเรือน เนื่องจากข้าวที่ปลูกเป็นข้าวแข็งไม่เหมาะแก่การบริโภค ส่วนเหตุผลในการเลือกโรงสีจะขึ้นอยู่กับราคาข้าวที่ประกาศรับซื้อหน้าโรงสี โดยจะมีกระบวนการชั่งน้ำหนักและวัดความชื้น และอาจมีการตรวจสอบสิ่งเจือปนในบางโรงสีอีกด้วย แม้ว่าจะไม่มั่นใจในความเที่ยงตรงของการตรวจวัดตามกระบวนการ แต่เนื่องจากการขาดอำนาจในการต่อรอง และไม่สามารถมีส่วนร่วมในการกำหนดราคา ชาวนาจึงจำเป็นต้องยอมรับราคาขายข้าวที่ได้รับจากระบบค้าข้าวดังกล่าว โดยที่ส่วนใหญ่ขายข้าวได้ในราคาตันละ 6,001 - 6,500 บาท จากต้นทุนในการทำนาเฉลี่ยต่อไร่ 4,001 - 5,000 บาทซึ่งส่วนใหญ่มีการกู้ยืมจากแหล่งทุนต่าง ๆ ได้แก่ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรกองทุน/สถาบันการเงินภายในชุมชน ญาติพี่น้อง รวมไปถึงเงินกู้นอกระบบ เพื่อเป็นเงินทุนที่ใช้ในการทำนา

อย่างไรก็ตาม ยังมีชาวนาอีกจำนวนหนึ่งที่ทำนาภายใต้แนวทางของเกษตรกรอินทรีย์ซึ่งปฏิเสธการใช้สารเคมีในทุกกิจกรรมที่เกิดขึ้นในแปลงนา รวมไปถึงการป้องกันสารปนเปื้อนจากภายนอกที่จะเข้ามาสู่แปลงนาทั้งจากทางน้ำและทางอากาศ เนื่องจากหลักการของเกษตรกรอินทรีย์จะเป็นการทำเกษตรที่พึ่งพิงอยู่กับธรรมชาติและอาศัยความสมดุลของระบบนิเวศน์ โดยมุ่งเน้นที่การป้องกันมากกว่ากำจัด ส่งผลให้การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ แตกต่างไปจากชาวนาส่วนใหญ่ในพื้นที่อย่างชัดเจน ตั้งแต่ช่วงก่อนการเพาะปลูกซึ่งจะให้ความสำคัญกับขั้นตอนการพักดินและการเตรียมดินเป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นขั้นตอนเริ่มต้นของรอบการทำนาที่สามารถช่วยในการลดปริมาณของ

วิชาชีพได้เป็นอย่างดี อีกทั้งต้องมีระบบการจัดการน้ำก่อนนำเข้ามาใช้ในแปลงนา ใช้เศษวัสดุจากการผลิตอย่างฟางข้าว หรือมูลสัตว์ในการเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของดิน โดยที่จะเลือกปลูกข้าวคุณภาพดี และมีคุณค่าทางโภชนาการที่เหมาะสมแก่การบริโภค เนื่องจากชาวนาที่ทำนาอินทรีย์มักจะเก็บรักษาข้าวที่ผลิตได้ทั้งหมดไว้เพื่อนำไปแปรรูปเป็นข้าวสารขายให้แก่ผู้บริโภคโดยตรง รวมถึงเพื่อการบริโภคในครัวเรือนอีกด้วย

สำหรับสาเหตุหลักที่ชาวนาในพื้นที่ยังคงทำนาอยู่ในปัจจุบันเกิดจากปัจจัยที่หลากหลาย ได้แก่ ข้อจำกัดทางการศึกษา ทักษะ และประสบการณ์ รวมถึงการมีปัจจัยการผลิตอย่างอุปกรณ์ทางการเกษตรที่ใช้ในการประกอบอาชีพทำนาอยู่พร้อม และผลตอบแทนทางเศรษฐกิจที่ยังเพียงพอต่อการเลี้ยงชีพ อีกทั้งการมีตลาดรองรับผลผลิตที่แน่นอนก็เป็นสาเหตุหลักประการหนึ่งที่ทำให้ชาวนายังคงทำนาอย่างต่อเนื่องในปัจจุบัน แม้ว่าจะขายข้าวในแต่ละรอบการทำนาได้ในราคาต่ำกว่าความต้องการ แต่ชาวนาก็สามารถมั่นใจได้ว่าโรงสีจะรับซื้อข้าวที่ผลิตได้ทุกเมล็ด นอกจากนี้ความรู้สึกภูมิใจในการเป็นชาวนาที่ได้สืบทอดสิ่งที่บรรพบุรุษมอบให้ ก็ยังเป็นสาเหตุเล็ก ๆ ที่ทำให้ลูกหลานชาวนายังคงทำนาอยู่ในพื้นที่ที่กำลังจะกลายเป็นเมืองอย่างในปัจจุบัน และหากพิจารณาถึงเงื่อนไขในการปรับตัวที่ทำให้ชาวนาในพื้นที่ชานเมืองที่ศึกษา ยังคงประกอบอาชีพทำนาอยู่ได้ท่ามกลางสภาพการณ์อย่างในปัจจุบัน สามารถแบ่งได้ 2 ลักษณะ คือ เงื่อนไขภายใน ได้แก่ ลักษณะของพื้นที่และการถือครองที่ดิน สภาพทางการเงิน ความสามารถในการใช้แรงงานของครัวเรือน การรวมกลุ่ม รวมถึงทัศนคติ และการเรียนรู้ในการทำนา เงื่อนไขภายนอก ได้แก่ สภาพแวดล้อม และนโยบายของภาครัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมาตรการหรือแนวทางการดำเนินงานต่าง ๆ ที่จะส่งผลโดยตรงต่อราคาข้าวที่ชาวนาจะได้รับจากการขายข้าวในแต่ละรอบการทำนา

2. การปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน

จากการศึกษาการปฏิบัติที่เป็นเลิศของโครงการที่ดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน พบว่า การดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนสามารถเป็นไปได้อย่างหลากหลาย ขึ้นอยู่กับศักยภาพในการผลิตและการจัดการของเกษตรกรผู้ผลิต ประกอบกับความเข้าใจและการยอมรับจากสมาชิกผู้บริโภค ทำให้เกิดเป็นข้อตกลงที่เหมาะสมระหว่างเกษตรกรและสมาชิกผู้บริโภคของแต่ละโครงการ โดยผู้วิจัยสามารถสรุปผลการศึกษา ดังนี้

2.1 ด้านการผลิตและการจัดการผลผลิต

2.1.1 การผลิต โครงการที่ดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนทุกโครงการมุ่งเน้นในการผลิตผลผลิตทางการเกษตรที่มีความหลากหลายและเป็นไปตามฤดูกาลด้วยแนวทางของเกษตรอินทรีย์ โดยมีทั้งโครงการที่มีการขอรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ และโครงการที่ไม่ได้ขอรับรองมาตรฐานดังกล่าว รวมไปถึงโครงการที่สนับสนุนให้เกษตรกรปรับเปลี่ยนไปสู่การทำเกษตรอินทรีย์ โดยอาศัยความซื่อสัตย์และความรับผิดชอบร่วมกันของ

เกษตรกรในการควบคุมคุณภาพของผลิต และเปิดโอกาสให้ผู้บริโภคตรวจสอบวิธีการผลิตของเกษตรกรในโครงการได้ นอกจากนี้ยังมีการส่งเสริมความรู้ในการทำเกษตรอินทรีย์แก่เกษตรกรอีกทั้งมีการวางแผนการผลิตเพื่อให้สอดคล้องกับปริมาณที่ต้องจัดส่งแก่สมาชิก

2.1.2 การจัดการผลผลิต การจัดการผลผลิตในการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน จะเริ่มตั้งแต่การเก็บเกี่ยวผลผลิต การบรรจุเพื่อเตรียมจัดส่งไปจนถึงการจัดส่งผลผลิตทางการเกษตรแก่สมาชิกผู้บริโภค โดยมีทั้งโครงการที่เกษตรกรเป็นผู้จัดส่งด้วยตนเอง และรวมถึงการจ้างรถ หรือบริษัทขนส่งในการจัดส่งผลผลิต ขึ้นอยู่กับศักยภาพของโครงการ และระยะทางระหว่างเกษตรกรกับสมาชิกผู้บริโภค โดยที่จะต้องมีการรักษาคุณภาพของผลผลิตระหว่างการจัดส่ง ซึ่งจะต้องมีการบันทึกข้อมูลในการดำเนินการดังกล่าวอย่างเป็นระบบ อย่างไรก็ตาม การจัดการผลผลิตในกรณีของผลผลิตข้าวจะรวมถึงการแปรรูปและการเก็บรักษาผลผลิตอีกด้วย

2.2 ด้านการเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับผู้บริโภค

2.2.1 ข้อตกลงในการแบ่งปันระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค จะต้องมีการสร้างความเข้าใจแก่ผู้บริโภคเกี่ยวกับความสำคัญของการดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน รวมถึงแนวทางการผลิต และผลผลิตที่โครงการจัดส่งให้แก่สมาชิก และชี้แจงเกี่ยวกับรายละเอียดการแบ่งปันความรับผิดชอบและความเสี่ยงที่เกิดขึ้นทั้งในด้านการผลิตและการตลาด รวมถึงผลตอบแทนที่ได้จากการทำการเกษตร ซึ่งแสดงอยู่ในเอกสารการสมัครที่ระบุระยะเวลาในการเป็นสมาชิก และปริมาณผลผลิตที่จะได้รับในแต่ละรอบการจัดส่งอย่างชัดเจน อีกทั้งมีการแจ้งเกี่ยวกับรายละเอียดในการกำหนดอัตราค่าสมาชิกของผู้บริโภค รวมถึงรายละเอียดการจัดแบ่งค่าสมาชิกที่โครงการได้รับ ทั้งนี้ การดำเนินงานตามข้อตกลงดังกล่าว ควรเป็นด้วยความยืดหยุ่นเพื่อความสอดคล้องกับสภาพการณ์ในการผลิตและความต้องการของผู้บริโภค

2.2.2 การสื่อสารระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค การสื่อสารระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภคในการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน จะเป็นการสร้างการรับรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับการผลิตและผลผลิตทางการเกษตรอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้ความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรและผู้บริโภคดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้เกิดความเชื่อใจระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค ด้วยการสื่อสารผ่านทางโทรศัพท์ จดหมายอิเล็กทรอนิกส์ เฟซบุ๊ก ไลน์ รวมถึงการได้พบปะจากการจัดส่งผลผลิต นอกจากนี้ยังมีการจัดกิจกรรมเยี่ยมชมแปลงผลิต เพื่อการพบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน รวมถึงมีการจัดการประชุมประจำปีเพื่อทบทวน และตกลงร่วมกันเกี่ยวกับแนวทางในการดำเนินงานที่เหมาะสม โดยมีกำหนดผู้รับผิดชอบในการประสานงานเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภคที่ได้รับความไว้วางใจจากสมาชิก

2.3 ด้านการจัดการโครงการ

2.3.1 การจัดการด้านการดำเนินงาน การจัดการด้านการดำเนินงานในการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน จะเป็นไปโดยให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมจากทั้งสมาชิกเกษตรกรและผู้บริโภค และอาศัยการเรียนรู้จากประสบการณ์ในการปฏิบัติมาเป็นแนวทางในปรับปรุงการดำเนินงาน โดยมีเป้าหมายอยู่ที่การได้รับผลผลิตทางการเกษตรที่ปลอดภัยของผู้บริโภคและความยั่งยืนในการทำการเกษตรของเกษตรกร

2.3.2 การจัดการด้านการเงิน ในการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน จะกำหนดให้ผู้บริโภคที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกกับทางโครงการจ่ายค่าสมาชิกล่วงหน้า เพื่อให้เกษตรกรได้นำไปเป็นค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวข้องกับการผลิต โดยเป็นไปได้ทั้งการโอนเงินผ่านธนาคาร และการจ่ายเงินโดยตรงกับทางโครงการ ซึ่งมีการกำหนดผู้รับผิดชอบในการจัดการด้านการเงิน และจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้รับผิดชอบดังกล่าวต้องได้รับความไว้วางใจจากทั้งเกษตรกรและสมาชิกผู้บริโภค อีกทั้งอาจมีการจัดแบ่งรายรับของโครงการเพื่อจัดตั้งกองทุนสำหรับช่วยเหลือจากการประสบปัญหาภัยธรรมชาติ และสนับสนุนเกี่ยวกับปัจจัยการผลิตแก่สมาชิกของกลุ่มเกษตรกรที่ร่วมดำเนินงานกับโครงการ

3. รูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง

รูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมืองที่พัฒนาขึ้น ประกอบด้วย องค์ประกอบ และเงื่อนไขความสำเร็จของรูปแบบ ดังนี้

3.1 องค์ประกอบของรูปแบบ

3.1.1. การจัดตั้งโครงการ เป็นการจัดตั้งโครงการเพื่อดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน จากความตระหนักถึงประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นต่อทั้งเกษตรกรและผู้บริโภค ในการร่วมแบ่งปันความรับผิดชอบและผลผลิตที่ได้จากการทำการเกษตร รวมถึงความยั่งยืนของระบบนิเวศ และควรมีการเรียนรู้เพื่อทำความเข้าใจอย่างชัดเจนเกี่ยวกับดำเนินงานตามแนวทางการของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ซึ่งอาจทำได้โดยการศึกษาข้อมูล ปรัชญาขอคำแนะนำ รวมถึงศึกษาดูงานจากโครงการที่ดำเนินงานอยู่ก่อนหน้า และนำมาพิจารณาร่วมกับปัจจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดแนวทางในการดำเนินงานได้อย่างเหมาะสม

3.1.2 การสร้างความปลอดภัยและความหลากหลายของผลผลิตข้าว ผลผลิตข้าวที่ชาวนาจัดส่งให้แก่ผู้บริโภค ควรเป็นข้าวที่ผลิตจากการทำนาตามแนวทางของอินทรีย์ ซึ่งคำนึงถึงความยั่งยืนของทรัพยากรดินและสิ่งแวดล้อม รวมถึงความปลอดภัยในการผลิตและการบริโภคผลผลิตข้าวที่ได้ โดยอาจไม่จำเป็นต้องผ่านการรับรองตามระบบตรวจรับรองโดยหน่วยรับรอง แต่สามารถดำเนินการรับรองโดยการรับรองอย่างมีส่วนร่วม และยังเป็นไปได้ที่จะอาศัยความไว้วางใจจากความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างผู้บริโภคกับชาวนาในการสร้างความมั่นใจต่อความปลอดภัยของ

ผลผลิตข้าวโดยไม่ต้องผ่านกระบวนการตรวจรับรองใด ๆ โดยที่ชาวนาควรที่จะปลูกข้าวด้วยสายพันธุ์ที่หลากหลายในแต่ละรอบการทำนา ซึ่งอาจพิจารณาเลือกพันธุ์ข้าวที่ปลูกจากความเหมาะสมของสภาพพื้นที่สภาพอากาศ และความต้องการของผู้บริโภค อีกทั้งควรสร้างทางเลือกแก่ผู้บริโภคเกี่ยวกับลักษณะการขัดสีของผลผลิตข้าวโดยแบ่งเป็นข้าวขาวและข้าวกล้องเพื่อความสามารถในการตอบสนองต่อความต้องการที่หลากหลายของผู้บริโภค

3.1.3 การจัดการผลผลิต เป็นการดำเนินการในขั้นตอนหลังการผลิตตามแนวทางการควบคุมความปลอดภัยของผลผลิตภายใต้ระบบอินทรีย์ ที่เริ่มตั้งแต่การเก็บเกี่ยวการแปรรูป การบรรจุในบรรจุภัณฑ์ การจัดส่ง และอาจรวมไปถึงการเก็บรักษาผลผลิตข้าวที่รอการแปรรูป โดยที่การดำเนินงานในขั้นตอนต่าง ๆ ดังกล่าว ชาวนาสามารถที่จะเลือกดำเนินการด้วยตนเองหรืออาศัยการจ้างงาน ขึ้นอยู่กับความพร้อมของปัจจัยและเงื่อนไขที่แตกต่างกันไป

3.1.4 การกำหนดข้อตกลงในการร่วมแบ่งปันอย่างสมเหตุสมผล โดยการให้ผู้บริโภคจ่ายเงินล่วงหน้าแก่เกษตรกรเพื่อนำไปเป็นเงินทุนสำหรับการผลิต ซึ่งเกษตรกรจะตอบแทนผู้บริโภคด้วยความตั้งใจในการผลิตผลผลิตข้าวที่ปลอดภัย ข้อตกลงดังกล่าวจะประกอบด้วย ค่าใช้จ่ายที่ผู้บริโภคต้องจ่ายล่วงหน้า และรายละเอียดที่ผู้บริโภคจะได้รับเป็นการตอบแทนซึ่งเป็นไปอย่างเหมาะสม ได้แก่ ระยะเวลาในการเป็นสมาชิก ชนิดและปริมาณของผลผลิตที่จะได้รับ และรอบการจัดส่งผลผลิต

3.1.5 การสื่อสารเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับผู้บริโภค โดยเริ่มตั้งแต่การสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจแก่ผู้บริโภค เกี่ยวกับความสำคัญของการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน และการชี้แจงข้อตกลงในการแบ่งปันผลผลิตทางการเกษตรของโครงการ รวมถึงการสื่อสารข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของโครงการและสภาพการณ์ระหว่างฤดูกาลเพาะปลูกแก่สมาชิกผู้บริโภคอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ

3.1.6 การสร้างโอกาสในการพบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การจัดให้มีการพบปะระหว่างสมาชิกผู้บริโภคร่วมกับเกษตรกร เพื่อโอกาสในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการทำนาและผลผลิตข้าวที่ได้ รวมถึงการดำเนินงานต่าง ๆ ของโครงการ ซึ่งทำได้โดยการจัดกิจกรรมเยี่ยมชมแปลงผลิต หรือที่เรียกว่า farm visit ที่จะทำให้สมาชิกมีโอกาสที่จะได้เรียนรู้เกี่ยวกับการทำนาและรายละเอียดเกี่ยวกับการทำนาอินทรีย์ในแต่ละขั้นตอน รวมถึงพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกันวัฒนธรรมข้าว อีกทั้ง ยังทำให้สมาชิกได้รู้จักและรับรู้ถึงความตั้งใจในการผลิตเพื่อให้ได้ผลผลิตข้าวที่ปลอดภัยแก่ผู้บริโภค

3.2 เงื่อนไขความสำเร็จของรูปแบบ

3.2.1 การปรับตัวของชาวนา ชาวนาในพื้นที่จะต้องมีการปรับตัวทั้งในแง่ของการผลิต ซึ่งจะต้องปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตมาสู่การดำเนินการตามแนวทางของเกษตรอินทรีย์ อีกทั้ง

ควรที่จะพัฒนาศักยภาพด้านการจัดการให้สอดคล้องกับการดำเนินงานตามรูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ซึ่งอาจต้องมีการวางแผน และการจัดการ ทั้งในด้านการผลิต การจัดการผลผลิต รวมถึงการดำเนินงานในการสื่อสารเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับผู้บริโภค

3.2.2 การรวมกลุ่มของชาวนา จะเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยสนับสนุนการเริ่มต้นในการดำเนินงานของชาวนาในพื้นที่ ทั้งในด้านการผลิต การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ รวมถึงยังเป็นการสร้างความรับผิดชอบร่วมกันในการรักษาคุณภาพของผลผลิต ทั้งในแง่ของการให้คำแนะนำซึ่งกันและกัน หรือการดำเนินงานในการรับรองความปลอดภัยของผลผลิตข้าวด้วยการรับรองอย่างมีส่วนร่วม

3.2.3 ความร่วมมือจากผู้บริโภค ในการเข้าร่วมกับการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนด้วยความตระหนักถึงความสำคัญในการร่วมแบ่งปันความรับผิดชอบในการผลิต รวมถึงมีความเข้าใจต่อการแนวทาง และรายละเอียดของการดำเนินโครงการ

3.2.4 การสนับสนุนเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ด้วยความจริงใจและปรารถนาดีต่อกันระหว่างชาวนาและสมาชิกผู้บริโภค จะส่งผลให้การแบ่งปันตามข้อตกลงเต็มไปด้วยความใส่ใจต่อคุณภาพของผลผลิตจากเกษตรกร รวมถึงมีความยืดหยุ่นเพื่อให้สอดคล้องต่อสถานการณ์การผลิตในกรณีที่เกษตรกรไม่สามารถผลิตผลผลิตได้ตามข้อตกลง หรืออาจเป็นไปได้เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของสมาชิก ซึ่งหมายถึงความสัมพันธ์ที่เป็นไปมากกว่าการซื้อขายข้าวในระบบตลาด

4. แนวทางการปรับใช้รูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง

ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาแนวทางการปรับใช้รูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับแนวทางการปรับใช้รูปแบบที่สอดคล้องกับสภาพการณ์การทำนาของชาวนาในพื้นที่ โดยสามารถ สรุปแนวทางการปรับใช้รูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมืองตามองค์ประกอบของรูปแบบ ดังนี้

องค์ประกอบที่ 1 การจัดตั้งโครงการในการริเริ่มจัดตั้งโครงการ ควรเป็นไปในลักษณะของการรวมกลุ่ม และมีการวางแผนการดำเนินงานทั้งในด้านการผลิตและการจัดการหลังการผลิต ควบคู่ไปกับการเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับผู้บริโภคตั้งแต่ในระยะของการริเริ่มจัดตั้งโครงการ โดยอาศัยการศึกษาดูงานจากโครงการที่ดำเนินงานอยู่ก่อนหน้า และนำมาเป็นแนวทางเพื่อปรับใช้อย่างเหมาะสมกับบริบทของการทำนาในพื้นที่

องค์ประกอบที่ 2 การสร้างความปลอดภัยและความหลากหลายของผลผลิตข้าว ชาวนาในพื้นที่ควรปรับเปลี่ยนมาปลูกข้าวด้วยพันธุ์ข้าวคุณภาพดีที่เหมาะสมแก่การบริโภค รวมถึงปรับเปลี่ยนมาทำนาตามแนวทางของเกษตรอินทรีย์ ซึ่งอาจยังไม่สามารถปฏิบัติได้ตามข้อกำหนดของมาตรฐาน

เกษตรกรอินทรีย์ได้ แต่ควรเริ่มต้นจากการหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีในทุกขั้นตอนการทำงาน นอกจากนี้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรรวบรวมและจัดทำประวัติ รวมถึงลักษณะของสายพันธุ์ ที่ถูกต้องของข้าวพันธุ์พื้นเมืองของท้องถิ่นอย่างข้าวหอมนครชัยศรี เพื่อการสร้างอัตลักษณ์ของการทำงานในพื้นที่ อีกทั้งยังเป็นการสร้างการดึงดูดความสนใจต่อผู้บริโภค

องค์ประกอบที่ 3 การจัดการผลผลิต ควรมีการวางแผนและกำหนดแนวทางการดำเนินงานในแต่ละขั้นตอนของการจัดการผลผลิตข้าวอย่างชัดเจน รวมถึงอาจขอรับการสนับสนุนอุปกรณ์หรือเครื่องจักรกลทางการเกษตรจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อไม่เป็นการเพิ่มภาระของชาวนา ในส่วนของค่าใช้จ่ายที่จะเกิดขึ้นจากการลงทุนเพื่อจัดหาปัจจัยการผลิตดังกล่าว

องค์ประกอบที่ 4 การกำหนดข้อตกลงในการร่วมแบ่งปันอย่างสมเหตุสมผล ชาวนาสามารถที่จะกำหนดค่าสมาชิกได้โดยการคำนวณจากค่าใช้จ่ายทั้งหมดที่เกิดขึ้นในการผลิต และอาจมีการเทียบเคียงกับราคาข้าวในตลาด แต่ต้องเป็นไปอย่างเหมาะสมกับปริมาณผลผลิตที่ผู้บริโภคจะได้รับ อีกทั้งควรจัดบันทึกค่าใช้จ่ายจากการผลิตอย่างละเอียดในทุกขั้นตอน และต่อเนื่องในทุกรอบการทำงาน จะทำให้ทราบถึงต้นทุนการผลิตที่ชัดเจน และสามารถนำไปเป็นข้อมูลเพื่อกำหนดข้อตกลงในการร่วมแบ่งปันได้อย่างสมเหตุสมผล

องค์ประกอบที่ 5 การสื่อสารเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับผู้บริโภค นอกจากการสื่อสารเกี่ยวกับแนวทางและรายละเอียดการดำเนินงานของโครงการ ยังควรที่จะนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับผลกระทบทางลบจากการขยายตัวของเมืองที่มีต่อการทำนาของชาวนาในพื้นที่ รวมถึงสร้างความตระหนักถึงความสำคัญของพื้นที่เกษตรกรรมชนเมือง โดยอาจเชื่อมโยงไปยังเครือข่ายชุมชนออนไลน์ เพื่อการสนับสนุนให้เกิดความยั่งยืนต่อเกษตรกรชาวนาในพื้นที่ด้วยการเข้ามาเป็นผู้รับผิดชอบในการสื่อสารเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับผู้บริโภค

องค์ประกอบที่ 6 การสร้างโอกาสในการพบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ชาวนาในพื้นที่จะต้องมีการจัดการเกี่ยวกับความพร้อมของสถานที่ และพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้เกี่ยวกับการทำนาในอดีต รวมถึงฟื้นฟูพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมข้าวในพื้นที่ เพื่อการพบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชาวนากับสมาชิกผู้บริโภค

อภิปรายผล

จากการสรุปผลการวิจัย ผู้วิจัยนำผลการพัฒนารูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมืองมาอภิปรายผล ดังนี้

องค์ประกอบที่ 1 การจัดตั้งโครงการ การริเริ่มจัดตั้งโครงการที่ดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ควรเกิดจากความตระหนักถึงความสำคัญ และประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นต่อทั้งเกษตรกรและผู้บริโภค รวมถึงความยั่งยืนในการทำนาและระบบนิเวศในท้องถิ่น อีกทั้ง

ควรกำหนดแนวทางการดำเนินงานที่ชัดเจนและสอดคล้องกับบริบทของโครงการ ดังนั้น จึงควรที่จะต้องมีความเข้าใจในเป้าหมายของการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนตามที่ Henderson and Van En (2007) ได้กล่าวว่า เป้าหมายของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเป็นไปเพื่อส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายเกษตรกรที่มุ่งพัฒนาพื้นที่เกษตรกรรมที่เข้าร่วมโครงการให้มีศักยภาพของระบบนิเวศน์ที่ดีที่สุด และยังสามารถถึงประเด็นที่ควรพิจารณาในการริเริ่มจัดตั้งโครงการ ดังนี้ 1. ประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นต่อตัวเกษตรกร 2. ความสามารถในการดึงดูดสมาชิกในแง่ของทำเลที่ตั้ง 3. ความเหมาะสมของวิธีการผลิต 4. จำนวนสมาชิกผู้บริโภครที่สามารถรองรับได้ 5. การดำเนินการด้านการตลาดด้วยช่องทางอื่น 6. การเข้ามามีส่วนร่วมของสมาชิก

ทั้งนี้ในการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนอาจส่งผลให้ชาวนาต้องมีการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต รวมถึงต้องพัฒนาศักยภาพด้านการจัดการให้สอดคล้องกับการดำเนินงานที่ต้องมีการวางแผนและการจัดการต่าง ๆ ทั้งในด้านการผลิต การจัดการผลผลิต รวมถึงการดำเนินงานในการสื่อสารเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับผู้บริโภค จึงควรที่จะประสานความร่วมมือจากภาคส่วนที่เกี่ยวข้องเพื่อสนับสนุนความรู้ที่จำเป็นต่อการดำเนินงานดังกล่าว ซึ่งสอดคล้องกับที่เสถียร ยุระชัย และคณะ (2556) พบว่า การระดมทรัพยากรและองค์ความรู้จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การก่อตั้งเครือข่ายของกลุ่มผลิตข้าวปลอดภัยที่ศึกษาประสบผลสำเร็จ และยังคงสอดคล้องกับที่พรไทย ศิริสาธิตกิจ (2557) พบว่า การส่งเสริมจากรัฐ เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ส่งผลให้เกิดความยั่งยืนในการปรับตัวจากการ ทำนาภายใต้ระบบเกษตรกรรมแบบยังชีพมาสู่การผลิตภายใต้ระบบการเกษตรเชิงพหุลักษณะของชาวนาในพื้นที่ศึกษา อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาสภาพการณ์การผลิต การตลาด และเงื่อนไขการดำรงอยู่ของชาวนาในพื้นที่ศึกษา ไม่พบว่ามี การดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน นั้นหมายถึง แนวทางดังกล่าวอาจยังไม่เป็นที่แพร่หลาย หรืออาจไม่เป็นที่รู้จักของชาวนาในพื้นที่ ดังนั้น จึงควรที่จะมีการศึกษาดูงานโครงการที่ดำเนินงานอยู่ก่อนหน้า เพื่อการสร้างความเข้าใจให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมแก่สมาชิกเกษตรกรของโครงการ สอดคล้องกับที่วรัญญา ทูลธรรม และคณะ (2552) พบว่า การศึกษาดูงานเพื่อเปรียบเทียบกับโครงการดำเนินงานของกลุ่มที่ประสบความสำเร็จ จะเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่การปรับเปลี่ยนสู่การพึ่งตนเองของชาวนา โดยที่การดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนสามารถเป็นไปได้อย่างหลากหลาย ดังนั้น ในการนำแนวทางการดำเนินงานของโครงการที่ได้ศึกษาดูงานมาปรับใช้ เกษตรกรจึงควรที่จะต้องพิจารณาถึงความเหมาะสมในด้านต่าง ๆ แต่คงไว้ซึ่งหลักการสำคัญเพื่อให้การกำหนดแนวทางการดำเนินงานของโครงการเป็นไปอย่างสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่

องค์ประกอบที่ 2 การสร้างความปลอดภัยและความหลากหลายของผลผลิตข้าว เป็นการผลิตผลผลิตข้าวด้วยระบบเกษตรอินทรีย์ที่ปลอดภัยต่อการบริโภค รวมถึงมีความหลากหลายทั้งด้านสายพันธุ์และลักษณะการขัดสี เพื่อความสามารถในการตอบสนองต่อความต้องการที่หลากหลายของผู้บริโภค เนื่องจากในการแบ่งปันระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภคในการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน เกษตรกรจะตอบแทนผู้บริโภคที่เข้ามาร่วมรับผิดชอบในการผลิตด้วยผลผลิตทางการเกษตรที่มีคุณภาพและปลอดภัย

การนำระบบเกษตรอินทรีย์ซึ่งเป็นแนวทางการทำการเกษตรที่ให้ความสำคัญกับการพึ่งพิงอยู่กับความสมดุลของระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพ มาเป็นแนวทางในการสร้างความปลอดภัยของผลผลิตข้าวภายใต้การดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน สามารถเป็นไปได้มากกว่าการปฏิบัติตามข้อกำหนดในการขอรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ตามระบบตรวจรับรองโดยหน่วยรับรองอย่าง IFOAM หรือ Organic Thailand แต่อาจดำเนินการตามแนวทางการรับรองอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Guarantee Systems : PGS) ซึ่งเป็นการรับรองคุณภาพของผลผลิตทางการเกษตรที่ผลิตตามแนวทางของ เกษตรอินทรีย์ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ซึ่งเป็นไปอย่างเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพและวัฒนธรรมทางการเกษตรในแต่ละชุมชน นอกจากนี้ยังเป็นไปได้ที่จะอาศัยชื่อเสียงและความไว้วางใจซึ่งกันและกันจากความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างผู้บริโภคกับเกษตรกร ในการสร้างความมั่นใจต่อความปลอดภัยของผลผลิตข้าวที่ผู้บริโภคได้รับโดยไม่ต้องผ่านกระบวนการตรวจ รับรองใด ๆ สอดคล้องกับที่ Birhala (2014) และ Oberstein (2016) พบว่า การสร้างความปลอดภัยของผลผลิตตามแนวทางของระบบเกษตรอินทรีย์ ในการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนไม่จำเป็นต้องผ่านการรับรองจากหน่วยตรวจรับรอง แต่จะขึ้นอยู่กับความเข้าใจและยอมรับของสมาชิกผู้บริโภคที่มีต่อวิธีการผลิตของเกษตรกร และยังสอดคล้องกับที่ Zehler (2011) พบว่าการได้รับอาหารปลอดสารพิษที่สามารถหาได้ในท้องถิ่น เป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้สมาชิกเข้าร่วมกับระบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนและยังมีผลต่อการเลือกที่จะเป็นสมาชิกต่อไปอีกด้วย

นอกจากความปลอดภัยของผลผลิตข้าวดังที่กล่าวถึงข้างต้น ความหลากหลายของผลผลิตที่จัดส่งให้แก่ผู้บริโภคยังนับได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างการดึงดูดให้ผู้บริโภคเข้าร่วมเป็นสมาชิกรวมถึงรักษาความต่อเนื่องของการเป็นสมาชิกในระยะยาวต่อไป โดยชาวนาสามารถที่จะสร้างความหลากหลายของผลผลิตได้โดยการเลือกปลูกข้าวด้วยสายพันธุ์ที่หลากหลายในแต่ละรอบการทำนา และอาจพิจารณาเลือกพันธุ์ข้าวที่ปลูกจากความเหมาะสมของสภาพพื้นที่ สภาพอากาศ และความต้องการของผู้บริโภค โดยสามารถสร้างอัตลักษณ์ของการทำนาในพื้นที่ควบคู่ไปกับคุณภาพ และความปลอดภัยของผลผลิตข้าวที่ผู้บริโภคได้รับด้วยการปลูกข้าวสายพันธุ์พื้นเมืองในท้องถิ่น สอดคล้องกับที่วิญญา ทูลธรรม และคณะ (2552) ดาวเรือง พืชผล และคณะ (2553) และมัน สามสี และคณะ

(2557) พบว่า ชาวนาควรมีการเลือกพันธุ์ข้าวให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ รวมถึงอนุรักษ์และฟื้นฟูพันธุ์พื้นบ้าน ซึ่งจะเป็นปัจจัยสำคัญสู่การสร้างอัตลักษณ์ และพึ่งตนเองของชาวนาในแต่ละพื้นที่ และยังสามารถคล้องกับที่ รัฐจวน ประวัตติเมือง และคณะ (2559) พบว่า การค้นหาความเป็นตัวตน และภูมิปัญญาที่สะท้อนอัตลักษณ์โดดเด่น จะเป็นแนวทางในการยกระดับวิถีชีวิตของชาวนาตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ โดยจากการศึกษา พบว่า ข้าวพันธุ์พื้นเมืองในท้องถิ่นที่ยังคงมีการปลูกในปัจจุบัน คือ ข้าวหอมนครชัยศรี ซึ่งเป็นที่รู้จักของชาวนาทั่วไปในพื้นที่ แต่จากการหายไปจากพื้นที่เป็นเวลาหลายสิบปี จึงทำให้เกิดความไม่มั่นใจเกี่ยวกับความถูกต้องของสายพันธุ์ โดยพบว่าในปัจจุบันมีชาวนาจำนวนไม่เกิน 5 ราย ที่ยังคงปลูกข้าวหอมนครชัยศรีอยู่ในพื้นที่ ทั้งนี้ เนื่องจากข้าวเป็นผลผลิตทางการเกษตรที่ต้องผ่านการแปรรูปก่อนจัดส่งให้แก่ผู้บริโภค จึงสามารถที่จะสร้างความแตกต่างของลักษณะการขัดสีผลผลิตข้าว โดยแบ่งเป็นข้าวขาวและข้าวกล้อง เพื่อเป็นทางเลือกในการตอบสนองต่อความต้องการของผู้บริโภค ซึ่งสอดคล้องกับที่อนุรักษ์ ปานสีด้า (2553) พบว่า แรงจูงใจที่ทำให้สมาชิกเข้าร่วมโครงการที่ดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน เกี่ยวข้องกับความสามารถในการตอบสนองและความสามารถในการสร้างความพึงพอใจให้แก่สมาชิก และยังสามารถคล้องกับที่นิธิวรรณ ฤทธิ์รงค์ (2556) พบว่า การสร้างความหลากหลายของผลผลิตเป็นปัจจัยเสี่ยงประการหนึ่งที่มีผลต่อความอยู่รอดของการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับที่ Iwaki (2013) พบว่า ความหลากหลายของผลผลิตที่ผู้บริโภคได้รับ มีความสัมพันธ์ต่อระดับการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการเป็นสมาชิกโครงการ นั้นหมายถึงว่า ชาวนาในพื้นที่สามารถที่จะอาศัยความแตกต่างของผลผลิตข้าวที่หลากหลาย เป็นพื้นฐานในการพัฒนาไปสู่การสร้างการเรียนรู้ของสมาชิกผู้บริโภคได้ต่อไป

องค์ประกอบที่ 3 การจัดการผลผลิต เป็นการจัดการผลผลิตข้าวเพื่อการแบ่งปันแก่สมาชิกผู้บริโภค ซึ่งเป็นการดำเนินการหลังการผลิตที่เริ่มตั้งแต่การเก็บเกี่ยว การแปรรูปการบรรจุ ไปจนถึงการจัดส่งผลผลิตข้าวแก่สมาชิกผู้บริโภค และรวมไปถึงการเก็บรักษาผลผลิตข้าวที่รอการแปรรูปสำหรับการแบ่งปันแก่ผู้บริโภคตามรอบการจัดส่งในครั้งต่อ ๆ ไปเนื่องจากข้าวเป็นผลผลิตทางการเกษตรที่ผลิตได้เป็นจำนวนมากในแต่ละรอบการทำงาน ส่งผลให้ต้องมีการจัดการในการแปรรูปและจัดส่งผลผลิตแก่สมาชิกตามรอบระยะเวลาที่เหมาะสมเพื่อการรักษาคุณภาพของข้าวที่ผู้บริโภคจะได้รับในแต่ละรอบการจัดส่ง สอดคล้องกับที่วสนันท์ ศิริเลิศสกุล (2556) พบว่า ศักยภาพการจัดการด้านการรักษามาตรฐานของผลผลิตเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดต่อความสำเร็จของเกษตรกรชาวนา และเพื่อความปลอดภัยของผลผลิตข้าวที่ผู้บริโภคได้รับ อาจนำข้อกำหนดของการดำเนินงานตามมาตรฐานของเกษตรอินทรีย์มาควบคุมการปนเปื้อนในทุกขั้นตอนการจัดการผลผลิต แต่จากการศึกษาเกี่ยวกับสภาพการณ์การผลิตของชาวนาในพื้นที่ พบว่า ในปัจจุบันชาวนาส่วนใหญ่

จะเกี่ยวข้องกับขั้นตอนการจัดการผลผลิตดังกล่าวเฉพาะในการเกี่ยวข้าว เนื่องจากชาวนาจะขายข้าวที่ผลิตได้ทั้งหมดในแต่ละรอบการทำนาให้กับโรงสีโดยที่ไม่มีการเก็บไว้บริโภค

ขั้นตอนการจัดการผลผลิตที่กล่าวถึงข้างต้นจะเป็นกระบวนการที่ต้องมีการดำเนินงานเพิ่มขึ้นสำหรับชาวนา จึงต้องอาศัยการเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพด้านการจัดการเพื่อให้ความเหมาะสมกับการดำเนินงาน ซึ่งสอดคล้องกับที่ศจินทร์ ประชาสันต์ และคณะ (2556) พบว่า การปรับเปลี่ยนสมมูลของการพึ่งพาบนฐานการเรียนรู้และการพัฒนาศักยภาพชาวนาเป็นองค์ประกอบสำคัญสำหรับการพัฒนารูปแบบความสัมพันธ์ใหม่ทางการตลาดของชาวนา โดยที่กระบวนการแปรรูปผลผลิตข้าวซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการผลผลิตที่ต้องมีทั้งการตากข้าว และการสีข้าว อาจเป็นไปได้ยากสำหรับการดำเนินงานของชาวนา แต่สามารถที่จะอาศัยการรวมกลุ่มเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการแบ่งเบาภาระที่จะเกิดขึ้นทั้งในด้านการลงทุน และด้านแรงงาน สอดคล้องกับที่รุ่งนภา กำเพ็ญ (2556) พบว่า โครงการที่ดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนที่ศึกษามีการรวมกลุ่มของเกษตรกรในพื้นที่ใกล้เคียง และจัดหน้าที่ของสมาชิกเกษตรกรแต่ละคนตามความเหมาะสมกับความสามารถ และมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับการผลิตและรายละเอียดต่าง ๆ ในการดำเนินงานของโครงการอย่างสม่ำเสมอ และยังสอดคล้องกับที่มาลี พันธุ์วงศ์ และคณะ (2558) พบว่า กลุ่มชาวนาผู้ผลิตข้าวพื้นบ้านอินทรีย์ที่ศึกษาอาศัยกระบวนการรวมกลุ่มเป็นกลไกในการควบคุมมาตรฐานการจัดการผลผลิตข้าวอินทรีย์ อย่างไรก็ตาม ชาวนาสามารถเลือกที่จะจ้างงานหรือดำเนินงานด้วยตนเองตามความเหมาะสมและความคุ้มค่าในการดำเนินงานในแต่ละขั้นตอนของการจัดการผลผลิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขั้นตอนการจัดส่งผลผลิต หากชาวนาสามารถที่จะดำเนินการในการจัดส่งผลผลิตให้แก่สมาชิกผู้บริโภคด้วยตนเอง จะทำให้เกิดการพบปะซึ่งกันและกันอย่างสม่ำเสมออันจะส่งผลดีต่อความสัมพันธ์ในระยะยาวต่อไป

องค์ประกอบที่ 4 การกำหนดข้อตกลงในการร่วมแบ่งปันอย่างสมเหตุสมผล เป็นการกำหนดข้อตกลงในการร่วมแบ่งปันระหว่างเกษตรกรกับสมาชิกผู้บริโภค ทั้งในด้านความรับผิดชอบและความเสี่ยงที่เกิดขึ้นจากการผลิต รวมถึงผลตอบแทนที่ได้สมเหตุสมผล ด้วยการที่ผู้บริโภคจ่ายเงินล่วงหน้าให้แก่ชาวนาเพื่อให้นำไปเป็นเงินทุนสำหรับค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นในแต่ละรอบการทำนา โดยที่ชาวนาผู้ผลิตจะตอบแทนผู้บริโภคด้วยความตั้งใจในการผลิตผลผลิตทางการเกษตรที่มีคุณภาพและปลอดภัยแก่ผู้บริโภค สอดคล้องกับที่ Bauknight (2016) ได้สรุปความหมายของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนไว้ว่า เป็นรูปแบบทางธุรกิจที่ไม่เพียงแต่มีส่วนในการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพ การมีส่วนร่วมของชุมชน ความปลอดภัยของอาหาร แต่ยังมีคุณค่าในแง่ของการสร้างความสัมพันธ์ที่สนับสนุนซึ่งกันและกันระหว่างชุมชนกับเกษตรกร โดยที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนการทำเกษตรกรรมในท้องถิ่นด้วยการจ่ายค่าตอบแทนล่วงหน้าสำหรับการแบ่งปันผลผลิต และยังสอดคล้องกับที่ Gredic (2016) พบว่า เกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนดำเนินการโดยอาศัยความ

ไว้วางใจและความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันระหว่างเกษตรกรและผู้บริโภค ซึ่งจะเป็นสิ่งสำคัญที่ส่งผลให้การดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนประสบความสำเร็จได้ในระยะยาว โดยที่ในรายละเอียด ของข้อตกลงดังกล่าวจะมีการกำหนดอัตราค่าสมาชิก รวมถึงรายละเอียดที่ผู้บริโภคจะได้รับเป็นการตอบแทน ได้แก่ ระยะเวลาในการเป็นสมาชิก รอบการจัดส่ง รวมถึงชนิดและปริมาณของผลผลิตข้าวที่จะได้รับในแต่ละรอบการจัดส่ง โดยที่ต้องคำนึงถึงความเหมาะสมของค่าสมาชิกกับปริมาณผลผลิตที่ผู้บริโภคได้รับ สอดคล้องกับที่ Zehler (2011) พบว่า การได้รับผลผลิตที่มีคุณภาพจากการประกอบเกษตรกรรมในท้องถิ่นด้วยราคาที่สมเหตุผล เป็นอีกหนึ่งเหตุผลสำคัญที่ทำให้สมาชิกเข้าร่วมระบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน รวมถึงการเลือกที่จะเป็นสมาชิกต่อไป ทั้งนี้ การกำหนดค่าใช้จ่ายดังกล่าวควรที่จะต้องมีการกำหนดโครงสร้างราคาข้าวซึ่งคำนวณรวมต้นทุนในการผลิตและค่าจัดการต่าง ๆ ทั้งหมดไว้ในราคาข้าวแต่ละกิโลกรัมเพื่อนำไปกำหนดค่าสมาชิก อีกทั้งควรแจกแจงถึงที่มาของค่าใช้จ่ายดังกล่าวให้ผู้บริโภคได้รับทราบอีกด้วย ซึ่งสอดคล้องกับที่ Oberstein (2016) และ Paul (2016) พบว่า เกษตรกรที่ดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนจะนำต้นทุนในการผลิตกับค่าแรงที่เหมาะสม มาคำนวณเพื่อกำหนดราคาของผลผลิตและนำไปกำหนดเป็นค่าสมาชิกของผู้บริโภคต่อไป ทั้งนี้ ข้อมูลที่นำมาประกอบการคำนวณต้นทุนการผลิตควรมาจากการบันทึกค่าใช้จ่ายอย่างต่อเนื่องในทุกขั้นตอนของแต่ละรอบการทำงาน เนื่องจากการทำนาในแต่ละรอบใช้เวลาประมาณ 4 เดือน และประกอบไปด้วยขั้นตอนต่าง ๆ ซึ่งทำให้มีกิจกรรมที่หลากหลาย ส่งผลให้ค่าใช้จ่ายเกิดขึ้นหลายครั้งตามไปด้วย หากไม่มีการบันทึกจำนวนเงินที่ใช้จ่ายไปในแต่ละครั้ง อาจทำให้เกิดความคลาดเคลื่อนในการคำนวณต้นทุนได้ อย่างไรก็ตาม ในการดำเนินงานตามรูปแบบที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นอาจยังไม่สามารถกำหนดให้มีการแบ่งปันแรงงานที่ใช้ในการทำการเกษตรจากผู้บริโภคดังที่เกิดขึ้นในการดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนในต่างประเทศ ซึ่งบางโครงการจะมีการกำหนดเงื่อนไขเกี่ยวกับจำนวนครั้งที่สมาชิกผู้บริโภคต้องมาร่วมทำการเกษตรด้วยตนเอง หรือสมาชิกผู้บริโภคอาจใช้แรงงานของตนเอง มาแลกเปลี่ยนหักลบกับค่าสมาชิกที่จะต้องจ่าย เนื่องจากเป็นการเริ่มต้นการดำเนินงานด้วยแนวทางที่ยังไม่แพร่หลาย รวมถึงบริบททางสังคมไทยในปัจจุบัน อาจยังไม่สนับสนุนให้เกิดความสนใจและความตระหนักในการทำการเกษตรจากผู้บริโภคได้ดังที่เกิดขึ้นในต่างประเทศ

ในการดำเนินงานตามข้อตกลงดังที่กล่าวมาข้างต้น จะเป็นได้มากกว่าการซื้อขายโดยตรงระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค หากดำเนินไปภายใต้ความรู้สึกของการสนับสนุนเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ด้วยความจริงใจและปรารถนาดีต่อกัน โดยจะส่งผลให้เกิดความยืดหยุ่น และเป็นไปอย่างสอดคล้องกับสถานการณ์การผลิตในกรณีที่เกษตรกรไม่สามารถผลิตผลผลิตได้ตามข้อตกลง ซึ่งผู้บริโภคจะได้รับการชี้แจงถึงรายละเอียดจากสถานการณ์ที่เกิดขึ้น หรืออาจมีการปรับเปลี่ยนเพื่อตอบสนองต่อความต้องการที่เปลี่ยนแปลงของสมาชิก

องค์ประกอบที่ 5 การสื่อสารเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับผู้บริโภค เป็นการสื่อสารเชื่อมโยงเพื่อความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดและเป็นไปอย่างต่อเนื่อง จนกลายเป็นความผูกพันระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค ตั้งแต่การสร้างความเข้าใจแก่ผู้บริโภคเกี่ยวกับความสำคัญของการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับเกษตรกรชาวนาซึ่งเป็นผู้ผลิตทางการเกษตรที่ต้นทุนและความเสี่ยงในการผลิตไม่ได้ถูกสะท้อนอยู่ในราคาข้าวที่ได้รับ เนื่องจากการขาดอำนาจต่อรองทางการตลาดและการมีส่วนร่วมในการกำหนดราคา อีกทั้งการให้ข้อมูลเกี่ยวกับประโยชน์ที่ผู้บริโภคและเกษตรกรจะได้รับ รวมถึงความยั่งยืนที่จะเกิดขึ้นต่อระบบเกษตรกรรมและระบบนิเวศในท้องถิ่น และยังต้องมีการชี้แจงข้อตกลงในการแบ่งปันผลผลิตทางการเกษตรและรายละเอียดต่าง ๆ ในการดำเนินงานของโครงการเพื่อเป็นข้อมูลสำหรับผู้บริโภคในการตัดสินใจเข้าร่วมโครงการ สอดคล้องกับที่ Iwaki (2013) พบว่า การมุ่งเน้นในการสร้างความตระหนักถึงความสำคัญของเกษตรกรรมในท้องถิ่นต่อผู้บริโภคเป็นเป้าหมายสำคัญของการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน และยังสอดคล้องกับที่ Galayda (2006) และ Birhala (2014) พบว่า ความตระหนักเกี่ยวกับคุณค่าของอาหารเพื่อสุขภาพ และผลกระทบทางลบจากสารเคมีในการทำการเกษตรที่มีต่อสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นของผู้บริโภคเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ผู้บริโภคเข้าร่วมเป็นสมาชิก และจะช่วยสนับสนุนให้การดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนสำเร็จได้ นอกจากนี้ยังรวมถึงการให้ข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและผลผลิตที่จัดส่งอย่างสม่ำเสมอ ทั้งการให้ข้อมูลเกี่ยวกับเกษตรกรผู้ผลิตของโครงการ การบอกเล่าสภาพการณ์ในการผลิต และข้อมูลความรู้ที่เกี่ยวข้องกับข้าวและการทำนา ซึ่งจะทำให้ผู้บริโภคได้รับรู้และไว้วางใจต่อคุณภาพและความปลอดภัยของผลผลิต อีกทั้งจะทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรและผู้บริโภคดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยช่องทางการสื่อสารต่าง ๆ เช่น โทรศัพท์ จดหมายข่าว และยังสามารถอาศัยช่องทางออนไลน์อย่าง เว็บไซต์ อีเมล เฟซบุ๊ก และไลน์ สอดคล้องกับที่รุ่งนภา กำเพ็ญ (2556) พบว่า วิธีการติดต่อสื่อสารกับระหว่างผู้บริโภคกับเกษตรกรของโครงการที่ดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ทำได้โดยการพบปะพูดคุย โทรศัพท์ อีเมล และเฟซบุ๊ก นอกจากนี้ช่องทางการสื่อสารออนไลน์อย่าง เฟซบุ๊ก และไลน์ ยังสามารถใช้เป็นช่องทางในการรับสมัครสมาชิกได้อีกด้วย ซึ่งภายใต้บริบททางสังคมในปัจจุบันช่องทางดังกล่าวนับได้ว่ามีส่วนช่วยสนับสนุนให้เกิดการติดต่อระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภคได้อย่างสะดวก รวดเร็ว และเป็นไปอย่างใกล้ชิด เนื่องจากผู้บริโภคสามารถพูดคุย สอบถามรายละเอียดต่าง ๆ จากเกษตรกรได้โดยตรง ทั้งนี้การรับสมัครสมาชิกของการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนของชาวนาจะมีลักษณะการรับสมัครที่เป็นไปตามรอบการทำนาที่อาจเกิดขึ้นเพียงปีละ 2 ครั้ง ซึ่งแตกต่างจากการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนของเกษตรกรที่มีผลผลิต

ทางการเกษตรเป็นผักและผลไม้ เนื่องจากโครงการเกษตรกรดังกล่าวจะสามารถรับสมัครสมาชิกเพิ่มได้ตลอดทั้งปี หากไม่เกินจำนวนสูงสุดตามที่ศักยภาพการผลิตของเกษตรกรในโครงการรับได้

อย่างไรก็ตาม ผู้รับผิดชอบดำเนินงานในการสื่อสารเชื่อมโยงกับผู้บริโภคดังกล่าวมาข้างต้น อาจเป็นเกษตรกรของโครงการ หรือเป็นไปได้ในการที่จะมีคนกลางเข้ามาเป็นผู้รับผิดชอบในการดำเนินงาน ซึ่งคนกลางดังกล่าวต้องมีความเข้าใจเกี่ยวกับการผลิตและสามารถสื่อสารแทนเกษตรกร รวมถึงต้องได้รับความไว้วางใจเป็นอย่างดีจากทั้งเกษตรกรและสมาชิกผู้บริโภค สอดคล้องกับที่ นิธิวรรณ ฤทธิ์รงค์ (2556) พบว่า ความสัมพันธ์และความผูกพันกันระหว่างเกษตรกรและสมาชิกผู้บริโภค รวมถึงการมีผู้ประสานงานช่วยทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภค เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความอยู่รอดของการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการสื่อสารเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค ซึ่งจะส่งผลให้การดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเป็นไปมากกว่าการซื้อขายข้าวในระบบตลาด

องค์ประกอบที่ 6 การสร้างโอกาสในการพบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เป็นการพบปะเพื่อโอกาสในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการทำนาและผลผลิตข้าวที่ได้ รวมถึงผลดีที่จะเกิดขึ้นต่อความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกผู้บริโภคร่วมกับเกษตรกรชาวนา ซึ่งโอกาสในการพบปะที่จะเกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอคือ การพบปะในการจัดส่งผลผลิตข้าวแก่ผู้บริโภค ดังนั้น หากเป็นไปได้ ชาวนา หรือตัวแทนของโครงการจึงควรที่จะเดินทางไปส่งข้าวให้แก่ผู้บริโภคด้วยตนเอง นอกจากนี้ยังสามารถจัดให้มีกิจกรรมเยี่ยมชมแปลงผลิต เพื่อโอกาสในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการทำนาอินทรีย์ ระบบนิเวศในแปลงนา และผลผลิตข้าวที่ได้ รวมถึงพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมข้าวในแต่ละขั้นตอน การทำนาตั้งแต่การปลูกข้าว การดูแลรักษา การเก็บเกี่ยว และการแปรรูป ซึ่งสอดคล้องกับที่วีรพจน์ ลำโป (2556) พบว่า การนำองค์ความรู้เกี่ยวกับการทำนาข้าวอินทรีย์ และความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตการทำนาของชาวนาในพื้นที่มาพัฒนาเป็นกิจกรรมในการจัดการเรียนรู้ เป็นปัจจัยสำคัญที่สามารถพัฒนากระบวนการทำนาอินทรีย์ไปสู่โปรแกรมการท่องเที่ยวโดยอาศัยแนวคิดการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Base Tourism) และยังสอดคล้องกับที่ Wight (2015) พบว่า การเรียนรู้ที่แปลงผลิต และการเปิดโอกาสให้สมาชิกได้ฝึกปฏิบัติรวมถึงมีการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน จะทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนแนวทางการดำเนินการเพื่อความเหมาะสมในทุกฤดูกาลเพาะปลูก

การได้เรียนรู้เกี่ยวกับการทำนารวมถึงได้รู้จัก พบปะ และได้รับรู้ถึงความตั้งใจในการผลิตผลผลิตข้าวของชาวนา จะส่งผลให้ผู้บริโภคมีความเข้าใจและไว้วางใจต่อคุณภาพและความปลอดภัยของผลผลิตข้าวที่ได้รับ สอดคล้องกับที่ Birhala (2014) พบว่า การได้รับผลผลิตทางการเกษตรที่ปลอดภัยของผู้บริโภค เป็นปัจจัยสำคัญในการตัดสินใจเข้าร่วมการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน แต่ความไว้วางใจและความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกันระหว่างเกษตรกร

และผู้บริโภคจะเป็นสิ่งสำคัญที่ส่งผลต่อความสัมพันธ์ในฐานะของหุ้นส่วน ที่จะส่งผลให้การดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนประสบความสำเร็จได้ในระยะยาว และยังสอดคล้องกับที่ Gredic (2016) พบว่า เกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนดำเนินการโดยอาศัยหลักของความโปร่งใส ความไว้วางใจและความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน นอกจากนี้ ยังมีส่วนช่วยสนับสนุนให้สมาชิกตระหนักถึงคุณค่าของผลผลิตข้าวซึ่งเกิดจากการทำนาที่ต้องอาศัยความรู้และประสบการณ์ รวมถึงความอดทนต่อสภาพอากาศร้อน อีกทั้ง ยังช่วยให้สมาชิกเกิดความตระหนักถึงความสำคัญของผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศน์ในท้องถิ่นที่มีต่อการผลิตทางการเกษตร ซึ่งสอดคล้องกับที่ Faedler (2017) พบว่า สมาชิกผู้บริโภคของโครงการที่ดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน จะได้รับประสบการณ์ที่ช่วยสร้างให้เกิดความรู้และความตระหนักเกี่ยวกับการผลิตอาหารและขั้นตอนต่าง ๆ ในการทำการเกษตรซึ่งจะส่งผลดีต่อการคำนึงถึงความยั่งยืนสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ ด้วยการเป็นพื้นที่ทำนาที่อยู่ชานเมืองจะส่งผลดีต่อความสะดวกในการเดินทางมาพบปะกับเกษตรกร และการเข้าร่วมกิจกรรมเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของผู้บริโภคที่อาศัยอยู่ในเขตเมือง ซึ่งความผูกพันที่เกิดขึ้นจากการได้รู้จัก พบปะ และแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันอย่างสม่ำเสมอระหว่างชาวนากับสมาชิกผู้บริโภค อาจส่งผลให้เกิดการร่วมกันดำเนินการในการสร้างทางเลือกสำหรับระบบอาหารจากผลผลิตทางการเกษตรในท้องถิ่นภายใต้การดำเนินงานของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนต่อไปอีกด้วย

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย

จากการพัฒนารูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง สามารถนำมาเป็นข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย ได้ดังนี้

1.1 การจัดตั้งโครงการ การดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน อาจส่งผลให้ชาวนาในพื้นที่จำเป็นที่จะต้องมีการปรับตัวด้านการผลิต และพัฒนาความสามารถด้านการจัดการเพื่อให้สอดคล้องกับการดำเนินงานดังกล่าว ดังนั้น ในการริเริ่มจัดตั้งโครงการจึงควรเป็นไปในลักษณะของการรวมกลุ่ม ที่เป็นการรวมตัวของชาวนาในพื้นที่ใกล้เคียงซึ่งมีจุดมุ่งหมายทางการเกษตรไปในทิศทางเดียวกัน ทั้งในแง่ของการตระหนักถึงผลกระทบทางลบที่เกิดขึ้นจากการใช้สารเคมี และการสร้างความยั่งยืนในการประกอบอาชีพทำนา โดยที่ควรมีชาวนาที่ทำนาอินทรีย์อยู่ก่อนหน้าเข้าร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่ม ซึ่งจะส่งผลดีต่อการดำเนินงานในแง่ของการเรียนรู้ในการปรับเปลี่ยนแนวทางการทำนาของชาวนารายอื่นในกลุ่ม นอกจากนี้ ในระยะแรกของการดำเนินโครงการอาจต้องอาศัยการเรียนรู้จากการปฏิบัติในการปรับปรุงรายละเอียดต่าง ๆ ของโครงการให้มีความเหมาะสม

1.2 การสร้างความปลอดภัยและความหลากหลายของผลผลิตข้าว ในการปรับเปลี่ยนแนวทางการทำนาเพื่อสร้างความปลอดภัยและความหลากหลายของผลผลิตข้าว ควรเกิดจากปรับเปลี่ยนทัศนคติ และความไม่เชื่อมั่นที่มีต่อปริมาณผลผลิตข้าวที่ได้รับด้วยการเรียนรู้เพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการ และผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้นจากการทำนาตามแนวทางของเกษตรอินทรีย์ นอกจากนี้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรสนับสนุนองค์ความรู้เกี่ยวกับความเหมาะสมของพันธุ์ข้าวที่ควรปลูกในพื้นที่ในแต่ละช่วงฤดูกาลซึ่งมีสภาพอากาศที่แตกต่างกันออกไป อีกทั้งควรมีการจัดการความรู้เกี่ยวกับพันธุ์ข้าวพื้นเมืองในท้องถิ่นอย่างข้าวหอมนครชัยศรี ซึ่งจะเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างอัตลักษณ์ของการทำนา และช่วยสนับสนุนให้เกิดความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ต่อไป

1.3 การจัดการผลผลิต การจัดส่งผลผลิตข้าวให้แก่ผู้บริโภคนับได้ว่าเป็นขั้นตอนหนึ่งของกระบวนการจัดการผลผลิตข้าวในการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน ซึ่งอาจเกิดขึ้น 2 - 3 เดือน/ครั้ง ตามข้อตกลงที่กำหนดไว้ และเนื่องจากลักษณะเฉพาะของผลผลิตข้าวที่เป็นผลผลิตทางการเกษตรที่ต้องผ่านการแปรรูป และเก็บรักษาไว้ได้เป็นระยะเวลาอันยาวนาน ทำให้ชาวนาสามารถเลือกที่จะจัดส่งผลผลิตให้แก่สมาชิกผู้บริโภคทางไปรษณีย์ หรือบริษัทขนส่ง แต่หากเป็นไปได้ควรเลือกที่จะจัดส่งด้วยตนเอง เนื่องจากจะเป็นโอกาสในการพบปะแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันอย่างสม่ำเสมอ นอกจากนี้ ควรมีรายละเอียดเกี่ยวกับที่มาของข้าวทั้งในแง่ของแหล่งผลิต กลุ่มเกษตรกรผู้ผลิต รวมถึงวัน/เดือน/ปี ในการปลูก การเก็บเกี่ยว และการขัดสี โดยอาจจัดทำเป็น QR Code แสดงไว้บนบรรจุภัณฑ์ เพื่อให้ผู้บริโภคสามารถตรวจสอบย้อนกลับถึงที่มาของผลผลิตข้าวที่ได้รับ

1.4 การกำหนดข้อตกลงในการร่วมแบ่งปันอย่างสมเหตุสมผล นอกจากการกำหนดค่าสมาชิกที่ต้องเป็นไปอย่างสมเหตุสมผลกับผลตอบแทนที่ผู้บริโภคจะได้รับ ที่มาจากการกำหนดโครงสร้างราคาข้าวในแต่ละกิโลกรัม การเข้าใจและยอมรับจากผู้บริโภคเกี่ยวกับการทำนาตามแนวทางของเกษตรอินทรีย์ของชาวนาในพื้นที่ ซึ่งอาจไม่ได้ขอรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ตามระบบตรวจรับรองโดยหน่วยรับรอง เนื่องด้วยเงื่อนไขด้านค่าใช้จ่ายและสภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้อต่อการผ่านการรับรองดังกล่าว นับเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้ข้อตกลงในการร่วมแบ่งปันระหว่างชาวนาในพื้นที่กับผู้บริโภคเป็นไปได้ อีกทั้งจำเป็นอย่างยิ่งที่ชาวนาต้องมีความรับผิดชอบและความใส่ใจต่อการผลิตผลผลิตข้าวที่มีคุณภาพและปลอดภัยต่อสมาชิกผู้บริโภคตามที่ได้ตกลงร่วมกันไว้

1.5 การสื่อสารเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับผู้บริโภค ผู้รับผิดชอบดำเนินงานในการสื่อสารเชื่อมโยงกับผู้บริโภคความสัมพันธ์กับผู้บริโภค อาจเป็นเกษตรกรของโครงการ หรือเป็นไปได้ในการที่จะมีคนกลางเข้ามาเป็นผู้รับผิดชอบในการดำเนินงาน ซึ่งคนกลางดังกล่าวต้องมีความเข้าใจเกี่ยวกับการผลิตและสามารถสื่อสารแทนเกษตรกรได้เป็นอย่างดี โดยอาจเชื่อมโยงไปยังเครือข่ายชุมชนออนไลน์เพื่อการเข้ามาสนับสนุนชาวนาในพื้นที่ ด้วยการเป็นตัวแทนผู้รับผิดชอบในการสื่อสาร

เชื่อมโยงความสัมพันธ์กับผู้บริโภค นอกจากนี้ระยะทางที่เหมาะสมระหว่างผู้บริโภคกับแปลงผลิตของเกษตรกรจะช่วยสนับสนุนให้ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกและเกษตรกรของโครงการเป็นไปอย่างใกล้ชิด ซึ่งอาจหมายถึงกลุ่มผู้บริโภคที่อาศัยอยู่ในชุมชนใกล้เคียงอย่างหมู่บ้านจัดสรร หรือหน่วยงานที่ต้องมีการจัดซื้อผลผลิตข้าวในการดำเนินงานอย่างสม่ำเสมอ เช่น โรงพยาบาล และโรงเรียน ซึ่งหากสามารถเชื่อมโยงไปสู่ผู้บริโภคกลุ่มดังกล่าว อาจส่งผลให้เกิดการตระหนักและร่วมกันดำเนินการในการสร้างระบบอาหารจากผลผลิตทางการเกษตรในท้องถิ่น ภายใต้การดำเนินงานของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชนต่อไป

1.6 การสร้างโอกาสในการพบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ในการจัดกิจกรรมพบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเกษตรกรกับสมาชิกผู้บริโภค อาจมีค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานซึ่งสามารถรวบรวมค่าใช้จ่ายดังกล่าวไว้ในโครงสร้างราคาข้าวที่นำมากำหนดเป็นค่าสมาชิกในการเข้าร่วมโครงการ จะทำให้สมาชิกทุกคนสามารถเข้าร่วมทุกกิจกรรมได้โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย โดยอาจมีการตกลงให้สมาชิกนำอาหารมาร่วมแบ่งปันซึ่งกันในการเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าว โดยจะเป็นการส่งเสริมความรู้สึกเกื้อกูลซึ่งกันและกันให้เกิดขึ้น ทั้งระหว่างชานากับผู้บริโภค และระหว่างสมาชิกผู้บริโภคร่วมกัน

2. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากผลการศึกษาสภาพการณ์การผลิต การตลาด และเงื่อนไขการดำรงอยู่ของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง พบว่า พันธุ์ข้าวที่ชาวนาส่วนใหญ่ในพื้นที่เลือกปลูกจะเป็นข้าวไม่ไวแสง หรือที่เรียกว่าข้าว กข ซึ่งเป็นข้าวแข็ง และไม่นิยมนำมาบริโภค โดยที่ชาวนาจะขายผลผลิตข้าวที่ผลิตได้ทั้งหมดในแต่ละรอบการทำนาให้แก่โรงสีโดยไม่มีการเก็บไว้บริโภคในครัวเรือน อีกทั้ง ความก้าวหน้าของเครื่องจักรกลทางการเกษตรยังได้เข้ามามีส่วนสำคัญในขั้นตอนต่าง ๆ ของการทำนา พร้อมกับการเลื่อนหายของวัฒนธรรมข้าวในพื้นที่ นอกจากนี้ยังพบว่า การสนับสนุนด้านความรู้จากภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ส่วนใหญ่จะเป็นความรู้ที่เกี่ยวกับการผลิต ทั้งในแง่ของการเพิ่มประสิทธิภาพ การลดต้นทุน และการลดการใช้สารเคมี แต่ปัญหาที่ชาวนาส่วนใหญ่คิดว่าเป็นจุดด้อยที่ตนเองไม่สามารถแก้ไขได้ คือปัญหาด้านการตลาด ดังนั้น หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องควรมีการสนับสนุนการเพิ่มศักยภาพแก่เกษตรกรชาวนาในด้านการจัดการ และด้านการตลาด รวมถึงส่งเสริมให้มีการปลูกข้าวสายพันธุ์พื้นเมือง ควบคู่ไปกับการฟื้นฟูวัฒนธรรมข้าวในพื้นที่ เพื่อนำไปสู่การสร้างอัตลักษณ์ และการเพิ่มมูลค่าของผลผลิตข้าวของชาวนา อีกทั้งอาจสนับสนุนการลดการใช้สารเคมีในการทำนา โดยการกำหนดแนวทางการจัดซื้อผลผลิตข้าวของหน่วยงานภาครัฐในท้องถิ่นที่ต้องจัดซื้อผลผลิตข้าวอย่างสม่ำเสมอ เช่น โรงเรียน และโรงพยาบาล ให้มีการจัดซื้อผลผลิตข้าวที่ปลอดภัยต่อการบริโภคจากชาวนาในพื้นที่

3. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

3.1 ควรมีการศึกษาผลกระทบของการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนที่มีต่อความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัยของเกษตรกร โดยใช้ทฤษฎีฐานราก (grounded theory) ในการวิเคราะห์ข้อมูล

3.2 ควรมีการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนกับการพัฒนาทุนทางสังคมในชุมชน

3.3 ควรมีการศึกษาแนวทางการสร้างระบบอาหารจากผลผลิตทางการเกษตรในท้องถิ่นภายใต้การดำเนินงานตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน

3.4 ควรมีการศึกษาแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ภายใต้กรอบภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมของชาวนา เพื่อส่งเสริมการตระหนักถึงความสำคัญของพื้นที่เกษตรกรรมชานเมือง และการสร้างความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่

รายการอ้างอิง

- Balm, G. J. (1996). "Benchmarking and gap analysis: what is the next milestone?" **Benchmarking for Quality Management And Technology**. MCB University Press.(3, 4), 28-33.
- Bashford, J. and others. (2013). **European handbook on community supported agriculture sharing experiences**. Vienna: Community Supported Agriculture for Europe Project.
- Bauknight, D. (2016). "Three essays analyzing the pricing of a community supported agriculture system." Ph.D dissertation. West Virginia University,
- Birhala, B. (2014). "Community supported agriculture in Romania : Solidarity partnerships as viable innovations for small farms?." Paper prepared for presentation at the EAAE Congress 'Agri-Food and Rural Innovations for Healthier Societies. Ljubljana.
- Camp, R. C. (1995). **Benchmarking**. Oregon: ASCQ Quality Press.
- Cano, A. M. (2015). "The impact of engagement with community supported agriculture on human attiyude towards the sustainable food movement." Master thesis. The University of Vermont.
- Chambers, R. and Conway, G. (1992). **Sustainable rural livelihoods: practical concepts forthe 21st century**. Cambridge: Institute of Development Studies Discussion. Department for International Development. (1999). **Sustainable livelihood guidance sheets**. Accessed May 8 . Available from http://www.livelihoods.org/info/info_guidancesheets.html.
- Eisner, E. (1976). "Educational connoisseiship and criticism : their form and functions in education evaluation." **Journal of Aesthetic Education** 10 (3/4), 135-150.
- Ekawati, K., & Novira, K. (2018). "Impact of technology and infrastructure support for sustainable rice in West Kalimantan, Indonesia." **Journal of Agricultural Science**.
- Ellis, F. (2000). **Mixing it: rural livelihoods and diversity in developing countries**. Oxford: Oxford University Press.
- Faedler, J. L. (2017). "Community-supported agriculture in Germany - a waytowards More sustainable consumption." Master thesis. Alborg University.

- Frimawaty, E. (2013). "Sustainability of rice farming based on eco-farming to face food security and climate change: Case study in Jambi Province, Indonesia." **Procedia Environmental Sciences** 17, 53 – 59.
- Galayda, J. (2006). "Community supported agriculture: economic preference theory and subjective well-being." Ph.D. dissertation. Rensselaer Polytechnic Institute,
- Given, L. M. (2008). **The Sage encyclopedia of qualitative research methods**. London: Sage.
- Good, C. V. (1973). **Dictionary of education**. New York: MaGrwa-Hill.
- Gredic, Z. S. (2016). "Community supported agriculture groups as a form of sustainable entrepreneurship." **Tourism & Hospitality Industry**. 470-479.
- Henderson, E., & Van En, R. (2007). **Sharing the harvest: a citizen's guide to Community Supported Agriculture**. Vermont: Chelsea Green Publishing.
- Iwaki, T. J. (2013). "Gateway to green: the family experience of community supported agriculture." Ph.D. dissertation. Columbia University,
- Kaplan, A. (1994). **The conduct of inquiry: methodology of behavioral science**. New York: John Wiley.
- Keeves, J. P. (1988). **Educational research, and methodology and measurement**. Oxford: Pergamon Press.
- Krejcie, R. V. and Morgan, D. W. (1970). Determining sample size for research activities. **Education and Psychological Measurement**. 607 - 610.
- Loughridge, K. B. L. (2002). "Community supported agriculture (CSA) in the Mid-Atlantic United States: a sociological analysis." Ph.D. dissertation. North Carolina State University.
- Mescon, M. H., Michael, A. and Franklin, K. (1985). **Management : individual and organizational effectiveness** . New York: Harper & Row.
- Milstein, T. V. (2013). "Community Support Agriculture : Cultivating Social Capital Political." Master Thesis. Western Illinois University.
- Oberstein, D. M. (2016). "The effects of incorporating community supported agriculture on the profitability of farms in the Northeastern U.S." Master thesis. The State University of New Jersey.

- Ostrom, M. R. (1997). "Toward a community supported agriculture: a case study of resist and change in the modern food system." Ph.D. dissertation. University of Wisconsin-Madison.
- Paul, M. (2015). "Future economy case study community supported agriculture: a model for the farmer and the community." Final report. E3 Network's Future Economy Initiative.
- Paul, M. (2016). "Farmer perspectives on livelihoods within community supported agriculture." Final report. University of Massachusetts Amherst.
- Perry, J., & Franzblau, S. (2010). **Local harvest: a multifarm CSA handbook**. U.S.A.: Northeast Region Sustainable Agriculture Research and Education Program (SARE).
- Peters, G. (1994). **Benchmarking customer service**. London: Pitman.
- Pilley, G. (2001). **A share in the harvest: a feasibility study for community supported agriculture a participatory approach towards sustainable agriculture in England**. Bristol: Soil Association.
- Porter, M. E. (1998). **Competitive advantage: creating and sustaining superior performance**. New York: Free Press.
- Raj, M. (1996). **Encyclopedia dictionary of psychology and education**. Vol. 3 (M-Z). New Delhi: ANMOL Publications PVT.
- Ritter, N. L. (2010). Understanding a widely misunderstood statistic: Cronbach's α . Paper presented at the annual meeting of the Southwest educational research association, New Orleans, 1-17.
- Roy, R., Ngai Weng Chan, & Quazi Nasim Ahmed. (2014). "A delphi study to determine sustainability factors: The case of rice farming in Bangladesh". **Journal of Sustainability Science and Management** 9, 1(9), 56-68.
- Smith, R. H., and others. (1980). **Measurement: Making Organization Perform**. New York: Macmillan.
- Soil Association. (2011). "The impact of community supported agriculture." Final report. Soil Association.
- Spendolini, M. J. (1992). **The benchmarking book**. New York: AMACOM.

- Tegtmeier, E. (2005). "Community supported agriculture (CSA) in the Midwest United States: A regional characterization." Final report. Iowa University.
- Thadaniti, S. (1993). **Planning and Development of Metropolitan Regions**. Bangkok. UN Industrial Development Organization : UNIDO. (2009). **Agro-value Chain Analysis and Development**. Vienna: UNIDO.
- Uribe, A. L. M. (2011). "Community supported agriculture membership: characterizing food and sustainability behaviors." Master thesis. Arizona State University.
- Vo Hong Tu. (2018). Modelling the factors affecting the adoption of eco-friendly rice production in the Vietnamese Mekong Delta. **Cogent Food & Agriculture**.
- Wight, R. A. (2015). "Community Support Agriculture as Public Education: Networked Communities of Practice Building Alternative Agrifood Systems." Ph.D dissertation. University of Cincinnati.
- Wilkinson, J. (2001). **Community Supported Agriculture**. United States: Department of Agriculture.
- Willer, D. (1986). **Scientific Sociology: Theory and Method**. New Jersey: Prentice-hall.
- Wolf, E. R. (1966). **Peasants**. New Jersey: Prentice-Hall Inc.
- Zehler, J. J. (2011). "Community support agriculture participation on a farm in western New York. Master thesis. D'Youville Collage.
- เกินศักดิ์ ศรีสวย. (2552). "การศึกษาสภาพและแนวทางในการส่งเสริมการสืบทอดอาชีพทำนาของลูกชาวนา." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต. สาขาวิชาพัฒนศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.กรมการพัฒนาชุมชน. (2549). **ระบบมาตรฐานงานชุมชน: Best Practices ประสบการณ์การเรียนรู้จากชุมชน**. กรุงเทพฯ: บีทีเอส เพรส.
- กาญจนา เหล่าโชคชัยสกุล. (2552). "ทางเลือกเศรษฐกิจของชาวนาปากพนัง กรณีศึกษาชาวนาบ้านวัดโบสถ์ ตำบลเกาะหวด อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กิตติกาญจน์ สมฤทธิ์. (2554). "เงื่อนไขเชิงซ้อนของการดำรงอยู่และหายไปของการทำนาภายใต้การขยายตัวของอุตสาหกรรม กรณีศึกษา: ตำบลป่าสัก อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน." รายงานการวิจัย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- คงศักดิ์ สันติพฤกษ์วงศ์. (2529). **เศรษฐกิจมิติเบื้องต้น**. กรุงเทพฯ: รู้แจ้ง.
- คณะกรรมการเครือข่ายปฏิรูปเพื่อคุณภาพชีวิตเกษตรกร. (2557). **ความสำเร็จบนเส้นทางอาหารปลอดภัย**. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการเครือข่ายปฏิรูปเพื่อคุณภาพชีวิตเกษตรกร.

- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2533). **เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต**. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.
- ชมชวน บุญระหงส์. (2546). "ระบบตลาดทางเลือกที่เหมาะสมสำหรับสินค้าเกษตรกรรมยั่งยืน." รายงานการวิจัย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ชยาพร วัฒนศิริ. (2553). "การพัฒนาเกษตรอินทรีย์ของไทย." รายงานการวิจัย. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- ฐานิดา บุญวรรณ. (2561). "ดิน นาข้าว และชาวนา : ข้อเท็จจริงทางชาติพันธุ์วรรณาของชาวนาบางระกำ." รายงานการวิจัย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา และมหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ดาวเรือง พิซผล และ คณะ. (2553). "การศึกษาพันธุ์กรรมข้าวพื้นบ้านเพื่อการขยายผลผลิตข้าวในระบบเกษตรกรรมยั่งยืนในพื้นที่บ้านกุดหิน บ้านกำแมต บ้านโนนยาง ตำบลกำแมต อำเภอ กุดชุม จังหวัดยโสธร." รายงานการวิจัย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ดำรงศักดิ์ ชัยสนิท และ ก่อเกียรติ วิริยะกิจพัฒนา. (2549). **การตลาดสินค้าเกษตร**. กรุงเทพฯ: พิเศษ การพิมพ์.
- ตุลย์ ตาลเจริญ. (2555). การเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตของชาวนาอำเภอเสนาให้ จังหวัดสระบุรี. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ทัศนีย์ ไพฑูรย์พงษ์. (2548). **การเทียบรอย: Benchmarking**. กรุงเทพฯ: พัฒนาศึกษา.
- ทศนา แคมมณี. (2545). **ศาสตร์การสอน: องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธนิต โสรัตน์. (2550). **การประยุกต์ใช้โลจิสติกส์และโซ่อุปทาน**. กรุงเทพฯ: ประชุมทอง พรินต์ติ้ง กรุ๊ป.
- ธารรัตน์ บำรุงศรี. (2553). "การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตหลังการขายที่ดินของชาวนาตำบลธนู อำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา." วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการ มหาวิทยาลัยศิลปากร,
- ธิดิญา เหล่าอัน. (2553). "ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของ "สังคมชาวนา" อีสานตั้งแต่ พ.ศ. 2500 - 2550 : ศึกษากรณีหมู่บ้านกู่กาสิงห์ จังหวัดร้อยเอ็ด." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- นพพร จันทรรนำชู. (2561). **วิธีวิจัยเชิงปริมาณทางสังคมศาสตร์**. นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- นรินทร์ สังข์รักษา. (2557). "การวิจัยและพัฒนากิจการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ โดยใช้วัดเป็นฐานการเรียนรู้และท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของจังหวัดนครปฐม." รายงานการวิจัย. สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร.

- น้ำมนต์ อยู่อินทร์. (2553). "การดำรงอยู่ของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวในสังคมปัจจุบัน กรณีศึกษาหมู่บ้านดอนโพธิ์ ตำบลชายนา อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา." ปรินญาอักษรศาสตร์ดุสิตบัณฑิต. สาขาวิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นิคม เพชรผา. (2558). "ข้าวพันธุ์พื้นเมืองกับการขับเคลื่อนเชิงนโยบายเกษตรอินทรีย์ เครือข่ายเกษตรอินทรีย์จังหวัดยโสธร." รายงานการวิจัย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- นิธิวรรณ ฤทธิรงค์. (2556). "ความอยู่รอดของระบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน: กรณีศึกษาโครงการผักประसानใจ ผู้ผลิต เพื่อผู้บริโภคและสิ่งแวดล้อม." วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- บุญดี บุญญากิจ และ กมลวรรณ ศิริพานิช. (2545). **Benchmarking: ทางลัดสู่ความเป็นเลิศทางธุรกิจ.** กรุงเทพฯ: อินโนกราฟิกส์.
- บุษกร ชลัทธิธรรมเนียม. (2545). "ความเข้มแข็งของการใช้ที่ดินเพื่อเกษตรกรรมชานเมืองกรุงเทพมหานคร." วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิต สาขาภูมิศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- บุรชัย ศิริมหาสาร. (2547). **การจัดการความรู้สู่องค์กรอัจฉริยะ: Best Practice.** กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาผู้บริหารการศึกษา.
- ประสพสุข ฤทธิเดช. (2550). "การปรับตัวของชุมชนชาวนาในเขตทุ่งกุลาร้องไห้." วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ปริญญา วินิจมงคลสิน. (2560). "ความสัมพันธ์ทางสังคมในระบบค้าข้าวภายใต้บริบทนโยบายที่เปลี่ยนแปลง : ศึกษากรณีระบบค้าข้าว อำเภอสว่างดินแดง จังหวัดสกลนคร." วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิต สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปรีดีญา นิยมราษฎร์. (2552). "ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศของคหบดีเรื่องข้าวของเกษตรกร: กรณีศึกษากลุ่มโรงเรียนชาวนาจังหวัดนครราชสีมา." วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิต สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2554). **มโนทัศน์การดำรงชีพ: Livelihood.** เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ปิยนาด บุนนาค, ดวงพร นพคุณ และ สุวัฒนา ธาดานิติ. (2525). **คลองในกรุงเทพฯ: ความเป็นมาการเปลี่ยนแปลง และผลกระทบต่อกรุงเทพฯ ในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325 - 2525).** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พงษ์ทิพย์ สรรณูจิตต์. (2559). **หนีนอกระบบเกษตรกร ฟางเส้นสุดท้ายสู่การสูญเสียที่ดิน.** กรุงเทพฯ: มูลนิธิชีวิตไท.
- ไพฑูรย์ รอดวินิจ. (2541). **การตลาดสินค้าเกษตร.** กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

- พนารัช ปรีดากรณ์. (2545). "การสร้างอำนาจอิสระในการแลกเปลี่ยนเพื่อความเข้มแข็งของเศรษฐกิจชุมชน." วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ.
- พรเพ็ญ ทับเปลี่ยน. (2546). **เส้นทางเศรษฐกิจชุมชนในกระแสนิยม**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- พรเพ็ญ ศาสตรียาภรณ์. (2549). **ชวานาในยุคเศรษฐกิจเพื่อการค้า**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- พรไทย ศิริสาธิตกิจ. (2557). "การพัฒนารูปแบบการปรับตัวของชวานาอย่างยั่งยืนในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา." วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษา มหาวิทยาลัย ศิลปากร.
- พรหมพิริยะ พนาสนธิ์. (2556). "รูปแบบการสร้างองค์ความรู้พื้นฐานชุมชนชวานา ตำบลบ้านดอน อำเภอดำรงวิทยารุจิราลัย จังหวัดสุพรรณบุรี." วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาอาชีวศึกษา มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ภาสมา สุทธิพงษ์. (2536). "การศึกษาเพื่อหารูปแบบที่เหมาะสมในการพัฒนา และอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรมชานเมือง กรณีศึกษา: พื้นที่สีเขียวฝั่งตะวันตกของกรุงเทพมหานคร." วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาการวางแผนภาคและผังเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- มจรุส สิริประภาพรรณ. (2550). "กระบวนการปรับเปลี่ยนการทำงานสู่เกษตรกรรมยั่งยืนของชวานา ตำบลท่างาม อำเภอมะนัง จังหวัดปราจีนบุรี." วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาการใช้ที่ดิน และการจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- มัน สามสี และ คณะ. (2557). "รูปแบบการปรับตัวของชวานาตามวิถีเกษตรเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศในอนาคตกรณีศึกษากลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ชมรมรักษัธรรมชาติ จังหวัด ยโสธร." รายงานการวิจัย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- มาลี พันธุ์วงศ์ และ คณะ. (2558). "แนวทางการพัฒนาระบบบริหารจัดการกลุ่มเพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจของชุมชน กรณีศึกษาศูนย์สาธิตวิสาหกิจชุมชนท่าช้างฟื้นฟูเศรษฐกิจ." รายงานการวิจัย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- เมธาวดี ตรีส. (2552). "ความรู้และความสนใจของชวานาเกี่ยวกับการผลิตตามระบบ *Good Agricultural Practice (GAP)*." วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาพัฒนาแรงงานและสวัสดิการ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. (2558). "การปรับตัวของเกษตรกรปลูกข้าวในทุกระโนดต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ." รายงานการวิจัย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

- เยาวดี วิบูลย์ศรี. (2544). **การประเมินโครงการ แนวคิด และแนวปฏิบัติ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ยศ สันตสมบัติ. (2539). **ท่าเกวียน: บทวิเคราะห์เบื้องต้นว่าด้วยการปรับตัวของชุมชนชาวนาไทยท่ามกลาง การปิดล้อมของวัฒนธรรมอุตสาหกรรม**. กรุงเทพฯ: คบไฟ.
- รังสรรค์ ณะพรพันธุ์ และอนันท์ กาญจนพันธุ์. (2552). **โลกาภิวัตน์ ท้องถิ่นภิวัตน์ นโยบายภิวัตน์**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.
- รัฐจวน ประวัติเมือง และ คณะ. (2559). "แนวทางการยกระดับวิถีชีวิตชาวนาไทยด้วยแนวคิด เศรษฐกิจสร้างสรรค์ กรณีพื้นที่ปราจีนบุรี." รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยสวนดุสิต.
- รัตนะ บัวสนธ์. (2552). **การวิจัยและพัฒนานวัตกรรมการศึกษา**. กรุงเทพฯ: คำสมัย.
- รุ่งนภา กำเพ็ญ. (2556). "ปัจจัยความสำเร็จในการจัดการสวนผักอินทรีย์ของกลุ่มกัลยาณมิตรด้วยระบบ Community Supported Agriculture (CSA)." วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาการจัดการอุตสาหกรรมเกษตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เลิศชาย ศิริชัย. (2538). "การสูญเสียที่ดินและการตอบสนองด้านอาชีพของชาวนา: ศึกษากรณีหมู่บ้านภาคกลาง." วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต พัฒนศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- วงศกร อังคะคำมูล. (2558). "ความแปลกแยกของชาวนาและอำนาจรัฐทุนนิยม." วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาสังคมศาสตร์และสุขภาพ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- วชิร สอแสง และ ดนัย ทายตะคุ. (2555). "การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์และสถานการณ์ของพื้นที่เกษตรกรรมฝั่งตะวันออกของกรุงเทพมหานครท่ามกลางกระแสความเป็นเมือง." **วารสารการจัดการสิ่งแวดล้อม ปีที่ 8**(ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน 2555).
- วรัญญา ทูลธรรม และ คณะ. (2552). "การศึกษาวิถีการผลิตข้าวที่นำไปสู่การพึ่งตนเองทางการผลิตในระดับครอบครัวและชุมชนบ้านหนองขามพัฒนา ตำบลวังหลวง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด." รายงานการวิจัย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- วสนันท์ ศิริเลิศสกุล. (2556). "ศักยภาพการจัดการที่มีผลต่อความสำเร็จของเกษตรกรชาวนาในเขตอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม." วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการภาครัฐ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วาโร เฟิงส์สวัสดิ์. (2553). **วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร. ปีที่ 2**(ฉบับที่ 4: กรกฎาคม - ธันวาคม 2553).
- วิเชียร เกิดสุข. (2556). "การปรับตัวของเกษตรกรชาวนาทุ่งกุลาร้องไห้ต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ." รายงานการวิจัย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

- วิทยากร เชียงกุล. (2519). ปัญหาเศรษฐกิจของชาวนาไทย. **จุลสารธนาคารกรุงเทพ จำกัด** ฉบับเดือน เมษายน - มิถุนายน 2519.
- วิพุธ อ่องสกุล. (2557). **กลยุทธ์คืออะไร: What is Strategy?**. กรุงเทพฯ: บั๊วเงิน.
- วีรพจน์ ลำโป. (2556). "การพัฒนาารูปแบบการทำนาข้าวอินทรีย์ของชุมชนเขาพระยาบังสา ตำบลควนโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดสตูล." รายงานการวิจัย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ศจินทร์ ประชาสันต์ และ คณะ. (2556). **ตลาดข้าวชาวนา: เส้นทางสู่คุณภาพและความเป็นธรรม**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย).
- สถาบันพัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา. (2548). **โครงการศึกษานำร่องวิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศ:โรงเรียนต้นแบบขนาดใหญ่ นครปฐม**. กรุงเทพฯ: สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ.
- สถาบันวิจัยและพัฒนาการเรียนรู้. (2552). **การประเมินรับรองการปฏิบัติที่ดีเลิศ: Best Practices Accreditation**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.
- สมปอง อัดอินโหม่ง และ คณะ. (2556). "แนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพการทำนาเพื่อลดต้นทุน และเพิ่มผลผลิตข้าวของกลุ่มทำนاب้านทุ่ง ตำบลท่าข้าม อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี." รายงานการวิจัย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- เสถียร ยุระชัย และ คณะ. (2556). "การส่งเสริมและสนับสนุนการผลิตข้าวปลอดภัย เพื่อความมั่นคงทางอาหารและเพิ่มรายได้ของครอบครัวแบบบูรณาการ จังหวัดอุบลราชธานี." รายงานการวิจัย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สันติ ศรีสวนแดง. (2550). "ภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ของชาวนา: กรณีศึกษาการเปลี่ยนผ่านของระบบเกษตรกรรมในที่ราบลุ่มเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก." วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาชีวศึกษา มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สันติ ศรีสวนแดง. (2552). "การพัฒนาารูปแบบการเชื่อมต่อก้าวในเส้นทางสินค้าข้าวจังหวัดนครปฐม." รายงานการวิจัย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สำนักงานเกษตรจังหวัดนครปฐม. (2560). สถิติข้อมูลการเกษตร. เข้าถึงเมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์. เข้าถึงได้จาก <http://www.nakhonpathom.doae.go.th/stat.html>.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. (2559). **วิถีชุมชน สร้างเศรษฐกิจฐานราก: ตลาดชุมชน**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.
- สำนักพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมภาคกลาง. (2553). **วิถีชีวิตชาวนาภาคกลาง: โจทย์ใหม่ภายใต้กระแสความเปลี่ยนแปลง**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

- สำนักพัฒนาระบบบริการสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข. (2547). **ความเป็นมาและวิธีการดำเนินการของโครงการศึกษารูปแบบ : Best Practices ในสถานบริการสาธารณสุข.** กรุงเทพฯ.
- สำราญ สระโน. (2554). "กระบวนการปรับปรุงการผลิตเพื่อการดำรงชีพอย่างยั่งยืนของเกษตรกรที่ทำนาเป็นอาชีพหลัก: บ้านพรวน ตำบลท่าหิน อำเภอสะทิงพระ จังหวัดสงขลา." สงขลา.
- สุพัตรา โอทาศรี. (2554). "การดำรงอยู่ของชาวนาไทย กรณีศึกษา: ชาวนาจังหวัดลพบุรี." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารการพัฒนาระบบ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สุมาลีณี สาดสว่าง. (2556). "การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินทางการเกษตรในเขตชานเมือง กรณีศึกษา: อำเภอบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารการพัฒนาระบบ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อติตยา สมตัว. (2555). "พฤติกรรมปลูกข้าวแบบเกษตรอินทรีย์ : กรณีศึกษา ชาวนาอำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารการพัฒนาระบบ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- อนุรักษ์ ปานสีด้า. (2553). "การเกษตรที่สนับสนุนโดยชุมชน กรณีศึกษา: กลุ่มเกษตรกรโครงการผักประสานใจ อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารการพัฒนาระบบ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- อานันท์ชนก สกนธวัฒน์. (2555). "พลวัตของความยากจน กรณีศึกษา: คริวเรือนชาวนาในพื้นที่เขตชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคกลางของไทย." รายงานการวิจัย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อุไร จันจำปา และ คณะ. (2558). "การปรับตัวของชาวนาในสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงต้นทุนการผลิต ฤดูกาลและความต้องการของผู้บริโภคข้าว : กรณีศึกษาชาวนาบ้านเพิง ต.บ้านเพิง อ.ปากพ่อง จ.นครศรีธรรมราช." รายงานการวิจัย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ภาคผนวก ก
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. แบบสอบถามสำหรับชาวนาในพื้นที่ชานเมือง
2. แนวการสัมภาษณ์เชิงลึกสำหรับชาวนาในพื้นที่ชานเมืองหรือผู้เกี่ยวข้อง ที่มีประสบการณ์เกี่ยวกับการทำนาและการขายข้าว
3. แนวการสัมภาษณ์เชิงลึก สำหรับ โครงการหรือกลุ่มเกษตรกรที่ดำเนินการตามแนวทางของเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน
4. แนวการสัมภาษณ์เชิงลึกสำหรับ ผู้มีประสบการณ์เกี่ยวข้องกับการดำเนินการตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน
5. แบบประเมินรูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง
6. แนวทางการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อการนำรูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชานเมืองไปปรับใช้อย่างเหมาะสม

1. แบบสอบถามสำหรับชาวนาในพื้นที่ชานเมือง

แบบสอบถามเพื่อการวิจัย

เรื่อง

การพัฒนารูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง

คำชี้แจง

แบบสอบถามนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมข้อมูลในการวิจัยเรื่อง การพัฒนาแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง

แบบสอบถามนี้แบ่งออกเป็น 3 ตอน คือ

ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับการผลิตและการตลาดของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง

ตอนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับ ปัญหาและข้อเสนอแนะในการประกอบอาชีพทำนาของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง

เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัยมากที่สุด ขอความกรุณาท่านระบุคำตอบที่ตรงกับความคิดเห็นของท่าน ผลที่ได้จากการตอบแบบสอบถามนี้จะนำเสนอในภาพรวม และจะนำไปใช้เป็นข้อมูลในการวิจัยเท่านั้น ข้อมูลในการตอบแบบสอบถามจะไม่ส่งผลกระทบต่อท่านแต่อย่างใด

ผู้วิจัยขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้ สำหรับความอนุเคราะห์ในการตอบแบบสอบถาม

นายกิตติพนธ์ นาคประชา

นักศึกษาระดับปริญญาตรีบัณฑิต

สาขาวิชาพัฒนศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร

แบบสอบถามเพื่อการวิจัย

เรื่อง การพัฒนารูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง

ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม

คำชี้แจง กรุณาทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่อง () และเติมข้อความลงในช่องว่าง
ที่ตรงกับความเป็นจริงมากที่สุด

1. เพศ

() 1.ชาย () 2.หญิง

2. อายุ

() 1. ไม่เกิน 30 ปี () 2. 31-40 ปี () 3. 41 - 50 ปี

() 4. 51 - 60 ปี () 5. มากกว่า 60 ปี

3. ระดับการศึกษา

() 1. ประถมศึกษาหรือต่ำกว่า () 2. มัธยมศึกษาตอนต้น

() 3. มัธยมศึกษาตอนปลาย/ปวช. () 4. อนุปริญญา/ปวส.

() 5. ปริญญาตรี () 6. ปริญญาโทหรือสูงกว่า

() 7. อื่นๆ (ระบุ).....

4. อาชีพหลัก (อาชีพที่ใช้เวลาส่วนใหญ่)

() 1. ทำนา () 2. ทำสวน/ทำไร่ (ระบุ).....

() 3. เลี้ยงสัตว์ (ระบุ)..... () 4. ค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว

() 5. รับราชการ/รัฐวิสาหกิจ () 6. พนักงานบริษัทเอกชน

() 7. รับจ้างทั่วไป () 8. อื่น ๆ (ระบุ).....

5. อาชีพเสริม

() 1. ทำนา () 2. ทำสวน/ทำไร่ (ระบุ).....

() 3. เลี้ยงสัตว์ (ระบุ)..... () 4. ค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว

() 5. รับจ้างทั่วไป () 6. อื่น ๆ (ระบุ).....

6. สมาชิกในครัวเรือน(รวมผู้ตอบแบบสอบถาม) คน

7. ประสบการณ์ในการทำนา ปี

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับการผลิตและการตลาดของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง
คำชี้แจง กรุณาทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่อง () และเติมข้อความลงในช่องว่าง
ที่ตรงกับความเป็นจริงมากที่สุด

1. พื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมดของครัวเรือน ไร่
2. พื้นที่ที่ใช้ในการทำนา ไร่ (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)
 - () 1. เป็นของตนเอง จำนวน ไร่
 - () 2.เช่าโดยไม่มีสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษรแบบปีต่อปี จำนวน ไร่
 - () 3.เช่าโดยมีสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษร ระบุ..... ปี จำนวน ไร่
 - () 4. อื่นๆ
3. พันธุ์ข้าวที่ปลูกในรอบการผลิตที่ผ่านมา
 - () 1.จำนวน ไร่ () 2.จำนวน ไร่
 - () 3.จำนวน ไร่ () 4.จำนวน ไร่
4. เมล็ดพันธุ์ที่นำมาใช้ในการทำนา (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)
 - () 1. เเพาะเอง () 2. ซื้อ
 - () 3. ขอยืม จาก (ระบุ)..... () 4.ได้รับแจกจาก (ระบุ).....
5. แหล่งน้ำที่ใช้ในการทำนาเป็นหลัก
 - () 1. น้ำฝน () 2. คลองธรรมชาติ
 - () 3. คลองชลประทาน () 4. น้ำบาดาล () 5. อื่นๆ.....
6. จำนวนคนในครอบครัวที่ช่วยในการทำนา..... คน (ไม่รวมผู้ตอบแบบสอบถาม)
7. การจ้างแรงงาน

	ไม่ได้จ้าง	จ้างแรงงานคน	จ้างรถ/เครื่องจักร
1) การเตรียมเมล็ดพันธุ์/ต้นกล้า	()	()	()
2) การไถนา	()	()	()
3) การหว่านข้าว/ดำนา	()	()	()
4) การดูแลรักษา	()	()	()
5) การเกี่ยวข้าว	()	()	()
6) การนวดข้าว	()	()	()
7) การขายข้าว	()	()	()

8. แหล่งเงินทุนส่วนใหญ่ที่ใช้ในการทำนา

- () 1. ทุนส่วนตัว
- () 2. กู้ยืมจากแหล่งทุน (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)
- () 1. ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.)
- () 2. ธนาคารอื่นๆ
- () 3. กองทุน/สถาบันการเงิน/สหกรณ์ ภายในชุมชน
- () 4. เงินกู้ยืมในระบบ
- () 5. ญาติพี่น้อง
- () 6. อื่นๆ

9. ความต่อเนื่องในการทำนา

- () 1. ทำนาอย่างต่อเนื่อง () 2. เว้นบางฤดูกาล

10. จำนวนครั้งในการทำนา (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

- () 1. ปีละ 1 ครั้ง โดย เริ่มปลูกข้าวเดือน และเกี่ยวข้าวเดือน
- () 2. ปีละ 2 ครั้ง
- 1) ครั้งที่ 1 เริ่มปลูกข้าวเดือน และเกี่ยวข้าวเดือน
- 2) ครั้งที่ 2 เริ่มปลูกข้าวเดือน และเกี่ยวข้าวเดือน
- () 3. อื่นๆ

11. การไถนา

- () 1. ใช้รถแทรกเตอร์ () 2. ใช้รถไถเดินตาม
- () 3. ใช้แรงงานสัตว์ (ระบ)..... () 4. อื่นๆ

12. วิธีการทำนา (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

- () 1. นาดำ () 2. นาหว่าน () 3. นาโยน () 4. อื่นๆ

13. การใช้สารเคมี ใช้ ไม่ใช้

- 1) กำจัดวัชพืช () ()
- 2) กำจัดหอย () ()
- 3) กำจัดแมลง () ()
- 4) กำจัดเชื้อรา () ()
- 5) บำรุงต้นข้าว () ()

14. การเกี่ยวข้าว
 1. ใช้แรงงานคน 2. ใช้รถเกี่ยวข้าว
15. การนวดข้าว
 1. ใช้แรงงานคน 2. ใช้รถเกี่ยวข้าว
 3. ใช้รถแทรกเตอร์/รถไถ 4. ใช้เครื่องนวดข้าว
16. การกำจัดตอซังและฟาง
 1. เเผา 2. ไถกลบ 3. ปล่อยให้น้ำท่วม
 4. ใช้น้ำหมักจุลินทรีย์ย่อยสลาย 5. อื่นๆ.....
17. ปริมาณข้าวที่ผลิตได้ในรอบการผลิตที่ผ่านมารวมทั้งสิ้น.....(ระบุเป็นถัง/เกวียน/ ตัน)
18. ผลผลิตต่อไร่คิดเป็น(ระบุเป็นถัง/กิโลกรัม) ต่อไร่
19. ต้นทุนในการทำนาเฉลี่ย บาท/ไร่
20. การกระจายข้าวที่ผลิตได้ ขาย บริโภค แบ่งให้ญาติ ทำพันธุ์ครั้งต่อไป
 1. บริโภคเป็นหลัก () - () ()
 โดยมีบางส่วนที่แบ่งไว้เพื่อ
 2. ขายเป็นหลัก - () () ()
 โดยมีบางส่วนที่แบ่งไว้เพื่อ
 3. ขายทั้งหมด
21. การเก็บรักษาข้าว
 1. ไม่มีการเก็บรักษาข้าว
 2. เก็บรักษาข้าวโดยมีผู้เป็นของตนเอง
 3. เก็บรักษาข้าวโดยใช้ผู้ร่วมกับ (ระบุ).....
22. การสีข้าว
 1. ไม่มีการสีข้าว
 2. สีข้าวเอง โดยใช้ ในการสีข้าว
 3. นำข้าวไปสีที่โรงสี
23. สิ้นค้าข้าวที่ขาย
 1. ข้าวเปลือก 2. ข้าวสาร 3. ทั้งข้าวเปลือกและข้าวสาร

24. ผู้ซื้อข้าว (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

- () 1. โรงสี () 2. รถเกี่ยวข้าว
 () 3. โครงการรับจำนำข้าว () 4. พ่อค้าคนกลาง
 () 5. ผู้บริโภคทั่วไป () 6. อื่นๆ.....

25. การขนส่งในการขายข้าว

- () 1. ขนไปขายเอง () 2. ผู้ซื้อเข้ามารับซื้อ () 3. อื่นๆ.....

26. รอบการผลิตที่ผ่านมาขายข้าวได้ในราคา

- () 1. ราคา ละ บาท
 () 2. ราคา ละ บาท
 () 3. ราคา ละ บาท
 () 4. ราคา ละ บาท

27. ผลผลิตในรอบปีล่าสุดเปรียบเทียบกับปีที่ผ่านมา	เพิ่มขึ้น	คงที่	ลดลง
1) ต้นทุนการผลิตต่อไร่	()	()	()
2) ปริมาณผลผลิตต่อไร่	()	()	()
3) คุณภาพผลผลิตที่ได้รับ	()	()	()
4) ราคาขายที่ได้รับ	()	()	()

ตอนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาและข้อเสนอแนะในการประกอบอาชีพทำนาของชาวนา
 ในพื้นที่ท่านเมือง

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

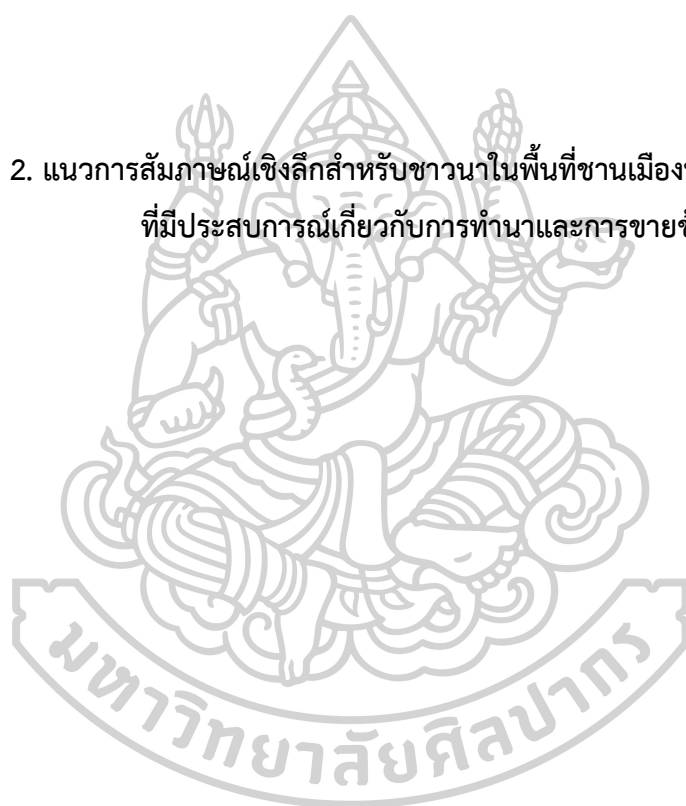
.....

.....

.....

ขอขอบพระคุณสำหรับความอนุเคราะห์ในการตอบแบบสอบถาม

2. แนวการสัมภาษณ์เชิงลึกสำหรับชาวนาในพื้นที่ชานเมืองหรือผู้เกี่ยวข้อง
ที่มีประสบการณ์เกี่ยวกับการทำนาและการขายข้าว

แนวการสัมภาษณ์เชิงลึก

สำหรับ ชาวนาในพื้นที่ชานเมืองหรือผู้เกี่ยวข้อง ที่มีประสบการณ์เกี่ยวกับการทำนา
และการขายข้าวไม่ต่ำกว่า 5 ปี

ชื่อ - นามสกุล

เพศ อายุ

ตำแหน่งในองค์กร/หน่วยงาน/ชุมชน

ประสบการณ์ในการทำนา ปี

วันที่สัมภาษณ์.....

1. สภาพการณ์การผลิตและการตลาดของชาวนา ที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการดำเนินงานของเกษตรกรรม
ที่สนับสนุนโดยชุมชน

1.1 ผลผลิตทางการเกษตรในท้องถิ่นจากการผลิตที่เป็นไปตามธรรมชาติ

- ขนาดของผืนนา และกรรมสิทธิ์ในที่ดิน
- พันธุ์ข้าวที่ปลูกและเหตุผลในการเลือกพันธุ์ข้าวที่ปลูก
- แหล่งน้ำที่ใช้ในการทำนา
- จำนวนครั้งในการทำนาต่อปี ช่วงเวลาการทำนา
- วิธีการปลูกข้าว
- การป้องกันและกำจัดวัชพืช/แมลงศัตรูข้าว และโรคข้าว
- การใส่ปุ๋ยบำรุงข้าว
- การเกี่ยวข้าวและการเก็บรักษา

1.2 การให้ความสำคัญกับการรักษาความยั่งยืนของผืนดิน

- การกำจัดตอซังและฟางหลังเก็บเกี่ยว
- การปรับปรุง/บำรุงดินช่วงพักนา

1.3 โอกาสในการเรียนรู้การทำการเกษตร

- การสนับสนุนด้านความรู้จากภาครัฐ
- การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของชาวนาในพื้นที่
- ความต้องการในการได้รับการสนับสนุนด้านความรู้ของชาวนาในพื้นที่

1.4 ความสัมพันธ์โดยตรงระหว่างเกษตรกรและผู้บริโภค

- กระบวนการในการขายข้าว และเหตุผลในการเลือกผู้ซื้อข้าว
- การต่อรองราคาในการขายข้าว

1.5 การร่วมแบ่งปันความรับผิดชอบและผลตอบแทนในการผลิตอย่างสมเหตุผล

- แหล่งเงินทุนส่วนใหญ่ที่ใช้ในการทำนา
- การจ้างแรงงาน/เครื่องจักร
- ต้นทุนในการทำนาเฉลี่ย
- จำนวนผลผลิตต่อไร่
- ราคาข้าวที่ได้รับในการขายข้าวครั้งที่ผ่านมา
- ความช่วยเหลือจากองค์กร/หน่วยงานต่าง ๆ เมื่อเกิดความเสียหายในการทำนา

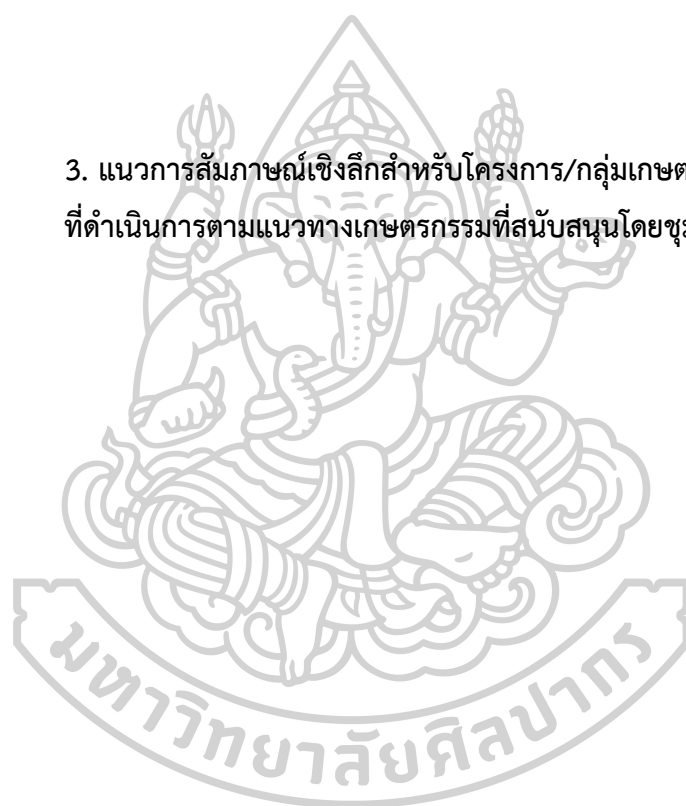
2. ปัจจัยหรือเงื่อนไขการดำรงอยู่ของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง

สาเหตุหลักที่ยังคงทำนาอยู่ในปัจจุบัน และเงื่อนไขในการปรับตัวที่ทำให้ยังคงประกอบอาชีพทำนาอยู่ได้ ท่ามกลางสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

- เงื่อนไขภายใน เช่น สภาพทางการเงินแรงงาน ฯลฯ
- เงื่อนไขภายนอก เช่นสภาพแวดล้อม นโยบายรัฐ ฯลฯ

3. แนวการสัมภาษณ์เชิงลึกสำหรับโครงการ/กลุ่มเกษตรกร
ที่ดำเนินการตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน

แนวการสัมภาษณ์เชิงลึก

สำหรับ โครงการ/กลุ่มเกษตรกรที่ดำเนินการตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน

ชื่อ - นามสกุล

เพศ อายุ

ชื่อโครงการ/กลุ่ม.....

ตำแหน่งในโครงการ/กลุ่ม

ประสบการณ์ในการร่วมดำเนินการ

วันที่สัมภาษณ์.....

1. การดำเนินการตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน

1.1 ผลผลิตทางการเกษตรในท้องถิ่นจากการผลิตที่เป็นไปตามธรรมชาติ

- ปัจจัยการผลิต

- ขนาดของฟาร์ม และลักษณะการถือครองที่ดินของสมาชิก
- ชนิดของผลิตผลทางการเกษตรและการจัดหาเมล็ดพันธุ์
- แหล่งน้ำที่ใช้ในการทำการเกษตร
- แรงงานที่ใช้ในการทำการเกษตร

- การดูแลรักษา (การป้องกันและกำจัดศัตรูพืช, การใส่ปุ๋ย)

- การรับรองความปลอดภัยของผลผลิตทางการเกษตร

- การเก็บเกี่ยวผลผลิต

- การจัดส่งผลผลิต (บรรจุภัณฑ์, การขนส่ง, ระยะเวลา, สถานที่)

1.2 การให้ความสำคัญกับการรักษาความยั่งยืนของผืนดิน

- การพักดินและการปรับปรุงดิน

- การร่วมสร้างความตระหนักถึงความสำคัญของการรักษาความยั่งยืนของผืนดิน

1.3 โอกาสในการเรียนรู้การทำการเกษตร

- การสนับสนุนด้านความรู้จากภาครัฐ

- การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของเกษตรกรภายในกลุ่ม

- การเปิดโอกาสในการเรียนรู้การทำการเกษตรแก่ผู้บริโภที่เป็นสมาชิก

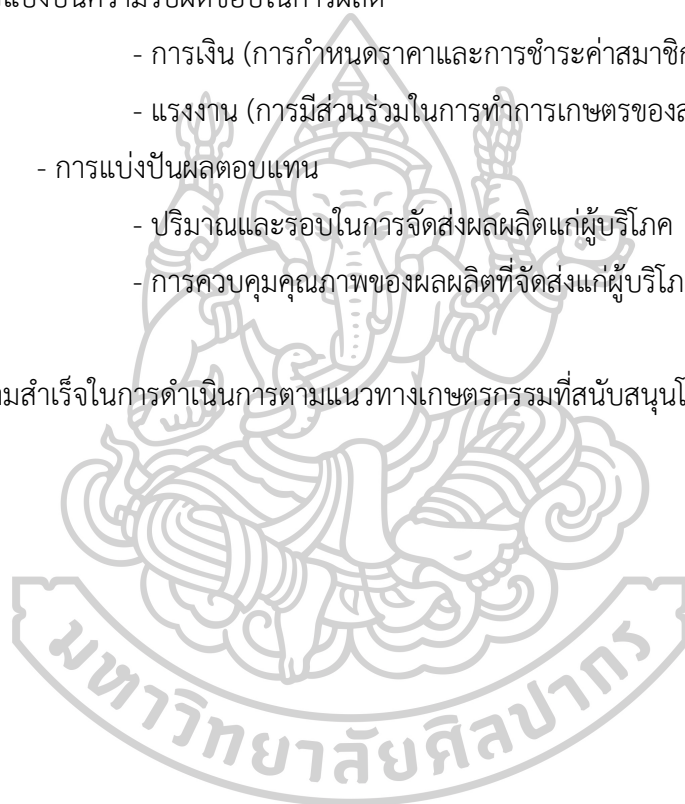
1.4 ความสัมพันธ์โดยตรงระหว่างเกษตรกรและผู้บริโภค

- การก่อตั้งโครงการ
 - การบริหารจัดการโครงการ
 - การทำสัญญาในการเข้าร่วมโครงการ
 - จำนวน/แนวโน้มของสมาชิกเกษตรกรและผู้บริโภค
 - การติดต่อสื่อสารระหว่างเกษตรกรและผู้บริโภค

1.5 การร่วมแบ่งปันความรับผิดชอบและผลตอบแทนในการผลิตอย่างสมเหตุสมผล

- การแบ่งปันความรับผิดชอบในการผลิต
 - การเงิน (การกำหนดราคาและการชำระค่าสมาชิก)
 - แรงงาน (การมีส่วนร่วมในการทำการเกษตรของสมาชิก)
- การแบ่งปันผลตอบแทน
 - ปริมาณและรอบในการจัดส่งผลผลิตแก่ผู้บริโภค
 - การควบคุมคุณภาพของผลผลิตที่จัดส่งแก่ผู้บริโภค

2. เงื่อนไขความสำเร็จในการดำเนินการตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน

4. แนวการสัมภาษณ์เชิงลึกสำหรับผู้มีประสบการณ์เกี่ยวข้องกับการดำเนินการ
ตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน

แนวการสัมภาษณ์เชิงลึก

สำหรับ ผู้มีประสบการณ์เกี่ยวข้องกับการดำเนินการตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน

ชื่อ - นามสกุล

เพศ อายุ ปี

ชื่อโครงการ/กลุ่ม

ตำแหน่งในโครงการ/กลุ่ม

ประสบการณ์ในการร่วมดำเนินการ ปี

วันที่สัมภาษณ์

1. ด้านการผลิตและการจัดการผลผลิต

1.1 ด้านการผลิต

- การทำนาอินทรีย์ (การส่งเสริมความรู้, การปรับเปลี่ยน, การขอรับรองมาตรฐาน)
- การสร้างความตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรดินและสิ่งแวดล้อม
- การสร้างความหลากหลายของผลผลิต
- การรวมกลุ่มในการผลิต

1.2 ด้านการจัดการผลผลิต

- การเก็บเกี่ยวและแปรรูปผลผลิตข้าว
- การรักษาคุณภาพของผลผลิตข้าว

2. ด้านการเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับผู้บริโภค

2.1 ข้อตกลงในการแบ่งปันระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค

- การรับสมัครสมาชิกเข้าร่วมโครงการ
- การสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน
- การตกลงเกี่ยวกับการแบ่งปันความรับผิดชอบและความเสี่ยง รวมถึงผลตอบแทนที่ได้จากการทำการเกษตร
 - การกำหนดอัตราค่าสมาชิก (ต้นทุนการผลิตและค่าจัดส่ง)
 - การแบ่งปันผลผลิต (ปริมาณและความถี่ในการจัดส่ง)

2.2 การสื่อสารระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค

- การสร้างการรับรู้เกี่ยวกับการทำนาและผลผลิตข้าว
- การจัดกิจกรรม farm visit เพื่อการพบปะ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน
- การสร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกัน

3. ด้านการจัดการโครงการ

3.1 การจัดการด้านการดำเนินงาน

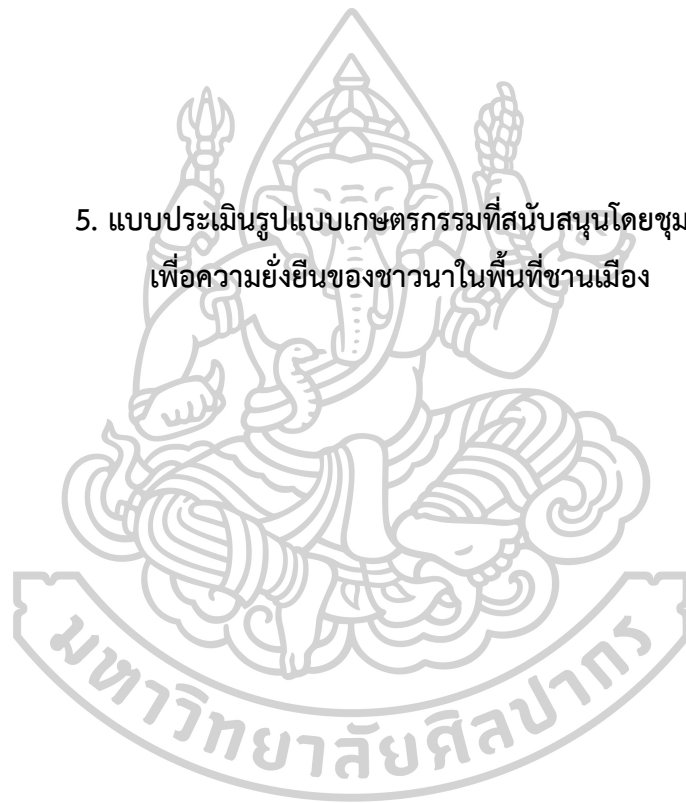
- การสร้างการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน
- การนำระบบเทคโนโลยีสารสนเทศมาปรับใช้ ในการดำเนินงาน

3.2 การจัดการด้านการเงิน

- การพิจารณาผู้รับผิดชอบในการจัดการด้านการเงิน
- การสนับสนุนด้านการเงินที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยการผลิต รวมถึงการช่วยเหลือจากการประสบปัญหาภัยธรรมชาติ

5. แบบประเมินรูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน
เพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง

แบบประเมินรูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน
เพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง

คำชี้แจง

1. แบบประเมินนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสอบถามความคิดเห็นของท่านเกี่ยวกับรูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง

2. แบบประเมินนี้แบ่งออกเป็น 2 ตอน คือ

ตอนที่ 1 ความคิดเห็นที่มีต่อรูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน
เพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง

ตอนที่ 2 ข้อเสนอแนะที่มีต่อรูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน
เพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง

ขอความอนุเคราะห์จากท่านในการตอบแบบประเมินทุกข้อ คำตอบของท่าน
จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับเป็นแนวทางในการพัฒนารูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน
เพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง

ขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

นายกิตติพนธ์ นาคประชา

นักศึกษาระดับปริญญาตรีบัณฑิต

สาขาวิชาพัฒนศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร

ตอนที่ 1 ความคิดเห็นเกี่ยวกับรูปแบบกิจกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืน
ของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง

คำชี้แจง กรุณาทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องที่ตรงกับความคิดเห็นของท่านมากที่สุด
โดยมีเกณฑ์การพิจารณา ดังนี้

5 หมายถึง มีความเหมาะสมอยู่ในระดับมากที่สุด

4 หมายถึง มีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก

3 หมายถึง มีความเหมาะสมอยู่ในระดับปานกลาง

2 หมายถึง มีความเหมาะสมอยู่ในระดับน้อย

1 หมายถึง มีความเหมาะสมอยู่ในระดับน้อยที่สุด

ข้อ	ประเด็นการประเมิน	ระดับความเหมาะสม					ข้อเสนอแนะ
		5	4	3	2	1	
องค์ประกอบ							
1	การจัดตั้งโครงการ						
	1.1 มีการตระหนักถึงความเสี่ยงที่เกิดขึ้น ทั้งในด้านการผลิตและการตลาด						
	1.2 มีการเรียนรู้ทำความเข้าใจเกี่ยวกับ การดำเนินงานตามแนวทางของ กิจกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชน						
	1.3 มีการกำหนดแนวทางการดำเนินงาน ที่สอดคล้องกับบริบทของโครงการ						
2	การสร้างความปลอดภัยและความหลากหลาย ของผลผลิตข้าว						
	2.1 มีการผลิตผลผลิตข้าวที่ให้ความสำคัญ กับความปลอดภัยของทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค						
	2.2 มีการดำเนินกิจกรรมการผลิต ที่คำนึงถึงความยั่งยืนของทรัพยากรดิน และความสมดุลของระบบนิเวศน์						
	2.3 มีการป้องกันการปนเปื้อนจากภายนอก						

ข้อ	ประเด็นการประเมิน	ระดับความเหมาะสม					ข้อเสนอแนะ
		5	4	3	2	1	
	2.4 มีการพิจารณาถึงแนวทางที่เหมาะสมในการขอรับรอง/ไม่ขอรับรองความปลอดภัยของผลผลิตข้าว						
	2.5 มีการสร้างความหลากหลายของผลผลิตข้าวทั้งในด้านพันธุ์ข้าวและลักษณะการขัดสี						
3	การจัดการผลผลิต						
	3.1 มีการจัดการหลังการผลิตตั้งแต่การเก็บเกี่ยว การเก็บรักษา การแปรรูป การบรรจุ ไปจนถึงการจัดส่งผลผลิตข้าว						
	3.2 มีการป้องกันการปะปนของผลผลิตข้าวจากภายนอก						
	3.3 มีการประเมินศักยภาพการดำเนินงานในขั้นตอนต่าง ๆ						
	3.4 มีการพิจารณาเกี่ยวกับการจ้างงาน						
4	การกำหนดข้อตกลงในการร่วมแบ่งปันอย่างสมเหตุสมผล						
	4.1 มีการประเมินศักยภาพในการผลิต						
	4.2 มีการประมาณการเกี่ยวกับปริมาณการบริโภค						
	4.3 มีการคำนวณต้นทุนการผลิตจากการบันทึกค่าใช้จ่ายในทุกขั้นตอน						
	4.4 มีการกำหนดโครงสร้างราคาข้าวแต่ละกิโลกรัม						
	4.5 มีการกำหนดอัตราค่าใช้จ่ายล่วงหน้าของสมาชิกผู้บริโภค						
	4.6 มีการชี้แจงถึงที่มาของการกำหนดอัตราค่าใช้จ่าย						

ข้อ	ประเด็นการประเมิน	ระดับความเหมาะสม					ข้อเสนอแนะ
		5	4	3	2	1	
	4.7 มีการกำหนดระยะเวลาในการเป็นสมาชิก และรายละเอียดเกี่ยวกับผลผลิตที่จะได้รับ เป็นการตอบแทน						
5	การสื่อสารเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับผู้บริโภค						
	5.1 มีการสร้างช่องทางในการสื่อสาร						
	5.2 มีการสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับ การดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรม ที่สนับสนุนโดยชุมชน						
	5.3 มีการชี้แจงรายละเอียดข้อตกลง ในการร่วมแบ่งปัน						
	5.4 มีการกำหนดช่องทางและช่วงเวลา ในการรับสมัครสมาชิก						
	5.5 มีการสื่อสารเกี่ยวกับสภาพการณ์การผลิต และผลผลิตข้าวที่ได้อย่างสม่ำเสมอ						
	5.6 มีการพิจารณาผู้รับผิดชอบในการดำเนินงาน						
6	การสร้างโอกาสในการพบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้						
	6.1 มีการเปิดโอกาสให้สมาชิกได้รู้จัก กับเกษตรกรผู้ผลิต และรับรู้ถึงที่มา ผลผลิตข้าวที่ได้รับ						
	6.2 มีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เกี่ยวกับ การทำนาและวัฒนธรรมข้าว						
	6.3 มีการจัดประชุมประจำปี						
เงื่อนไขความสำเร็จของรูปแบบ							
7	การปรับตัวของชาวนา						
	7.1 มีการตระหนักถึงผลกระทบที่เกิดขึ้น จากการใช้สารเคมี						
	7.2 มีการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยน แนวทางการทำนา						

ข้อ	ประเด็นการประเมิน	ระดับความเหมาะสม					ข้อเสนอแนะ
		5	4	3	2	1	
	7.3 มีการวางแผนรองรับผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากการปรับเปลี่ยนแนวทางการทำนา						
	7.4 มีการพัฒนาศักยภาพด้านการจัดการ						
8	การรวมกลุ่ม						
	8.1 มีการรวมกลุ่มของชาวนาในพื้นที่ใกล้เคียง						
	8.2 มีการตกลงทำความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับแนวทางการดำเนินงาน						
	8.3 มีการกำหนดข้อตกลงเพื่อเป็นแนวทางการปฏิบัติร่วมกัน						
	8.4 มีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ						
	8.5 มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และให้กำลังใจซึ่งกันและกัน						
9	ความร่วมมือจากผู้บริหาร						
	9.1 มีการตระหนักถึงความสำคัญในการร่วมแบ่งปันความรับผิดชอบและความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นกับเกษตรกร						
	9.2 มีการคำนึงถึงความยั่งยืนของระบบเกษตรกรรมและระบบนิเวศในพื้นที่ชุมชนเมือง						
	9.3 มีความเข้าใจต่อการแนวทางการดำเนินโครงการและผลตอบแทนที่จะได้รับ						
	9.4 มีการเข้าร่วมเป็นสมาชิกโครงการจากผู้บริหารซึ่งอาศัยอยู่ในระยะที่เหมาะสมกับแหล่งผลิต						
10	การสนับสนุนเกื้อกูลซึ่งกันและกัน						
	10.1 มีความใส่ใจต่อคุณภาพและความปลอดภัยของผลผลิตที่จัดส่งแก่สมาชิก						

ข้อ	ประเด็นการประเมิน	ระดับความเหมาะสม					ข้อเสนอแนะ
		5	4	3	2	1	
	10.2 ได้รับความเข้าใจและการยอมรับ ในความไม่แน่นอนที่อาจเกิดขึ้นกับผลผลิต						
	10.3 มีความยืดหยุ่นในการดำเนินงาน ตามข้อตกลง						

ตอนที่ 2 ข้อเสนอแนะที่มีต่อรูปแบบกิจกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชานนา
ในพื้นที่ชานเมือง

ขอขอบพระคุณสำหรับความอนุเคราะห์ในการตอบแบบประเมิน

6. แนวทางการแลกเปลี่ยนเรียนรู้
เพื่อการปรับใช้รูปแบบกิจกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืน
ของชาวนาในพื้นที่ชานเมือง

แนวทางการแลกเปลี่ยนเรียนรู้
เพื่อการปรับใช้รูปแบบกิจกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืน
ของชานนาในพื้นที่ชานเมือง

ประเด็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

แนวทางการดำเนินงาน การปฏิบัติของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และข้อเสนอแนะอื่น ๆ

องค์ประกอบที่ 1 การจัดตั้งโครงการ

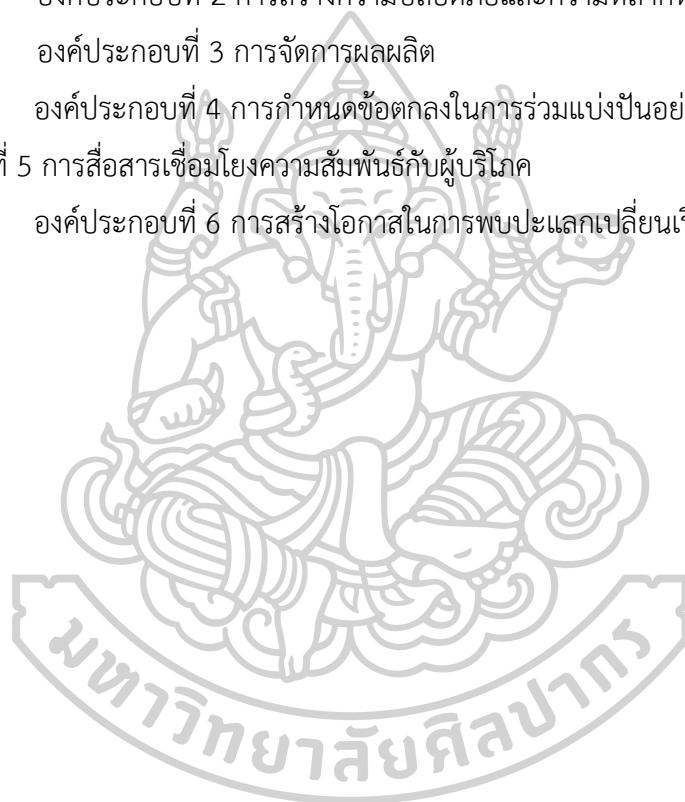
องค์ประกอบที่ 2 การสร้างความปลอดภัยและความหลากหลายของผลผลิตข้าว

องค์ประกอบที่ 3 การจัดการผลผลิต

องค์ประกอบที่ 4 การกำหนดข้อตกลงในการร่วมแบ่งปันอย่างสมเหตุสมผล

องค์ประกอบที่ 5 การสื่อสารเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับผู้บริโภคร

องค์ประกอบที่ 6 การสร้างโอกาสในการพบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้

การวิเคราะห์ดัชนีความสอดคล้องของแบบสอบถามกับวัตถุประสงค์
(Item Objective Congruence : IOC) ของแบบสอบถามสำหรับชาวนาในพื้นที่ชนเมือง

ตารางแสดงผลการวิเคราะห์ค่า IOC ของแบบสอบถามสำหรับชาวนาในพื้นที่ชนเมือง

ข้อที่	ข้อความคำถามในแบบสอบถาม	ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ			IOC	แปลผล
		1	2	3		
1	พื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมดของครัวเรือน	+1	+1	+1	1	ใช้ได้
2	พื้นที่ที่ใช้ในการทำนา	+1	+1	+1	1	ใช้ได้
3	พันธุ์ข้าวที่ปลูกในรอบการผลิตที่ผ่านมา	+1	+1	+1	1	ใช้ได้
4	เมล็ดพันธุ์ที่นำมาใช้ในการทำนา	+1	+1	+1	1	ใช้ได้
5	แหล่งน้ำที่ใช้ในการทำนาเป็นหลัก	+1	+1	+1	1	ใช้ได้
6	จำนวนคนในครอบครัวที่ช่วยในการทำนา	+1	+1	+1	1	ใช้ได้
7	การจ้างแรงงาน	+1	0	+1	0.67	ใช้ได้
8	แหล่งเงินทุนส่วนใหญ่ที่ใช้ในการทำนา	+1	+1	+1	1	ใช้ได้
9	ความต่อเนื่องในการทำนา	+1	+1	+1	1	ใช้ได้
10	จำนวนครั้งในการทำนา	+1	+1	+1	1	ใช้ได้
11	การไถนา	+1	+1	+1	1	ใช้ได้
12	วิธีการทำนา	+1	+1	0	0.67	ใช้ได้
13	การใช้สารเคมี	+1	+1	+1	1	ใช้ได้
14	การเกี่ยวข้าว	+1	+1	+1	1	ใช้ได้
15	การนวดข้าว	+1	+1	+1	1	ใช้ได้
16	การกำจัดตอซังและฟาง	+1	+1	+1	1	ใช้ได้
17	ปริมาณข้าวที่ผลิตได้ในรอบการผลิตที่ผ่านมา	+1	+1	+1	1	ใช้ได้
18	ผลผลิตต่อไร่	+1	+1	+1	1	ใช้ได้
19	ต้นทุนในการทำนาเฉลี่ย	+1	+1	+1	1	ใช้ได้
20	การกระจายข้าวที่ผลิตได้	+1	+1	+1	1	ใช้ได้
21	การเก็บรักษาข้าว	+1	+1	+1	1	ใช้ได้
22	การสีข้าว	+1	+1	+1	1	ใช้ได้
23	สินค้าข้าวที่ขาย	+1	+1	+1	1	ใช้ได้
24	ผู้ซื้อข้าว	+1	0	+1	0.67	ใช้ได้
25	การขนส่งในการขายข้าว	+1	+1	+1	1	ใช้ได้
26	รอบการผลิตที่ผ่านมาขายข้าวได้ในราคา	+1	+1	+1	1	ใช้ได้
27	ผลผลิตในปีล่าสุดเปรียบเทียบกับปีที่ผ่านมา	+1	+1	+1	1	ใช้ได้

รายชื่อผู้ให้ข้อมูลหลักในการสัมภาษณ์เชิงลึก

ผู้ให้ข้อมูลหลักเกี่ยวกับสภาพการณ์การผลิต การตลาด และเงื่อนไขการดำรงอยู่ของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง

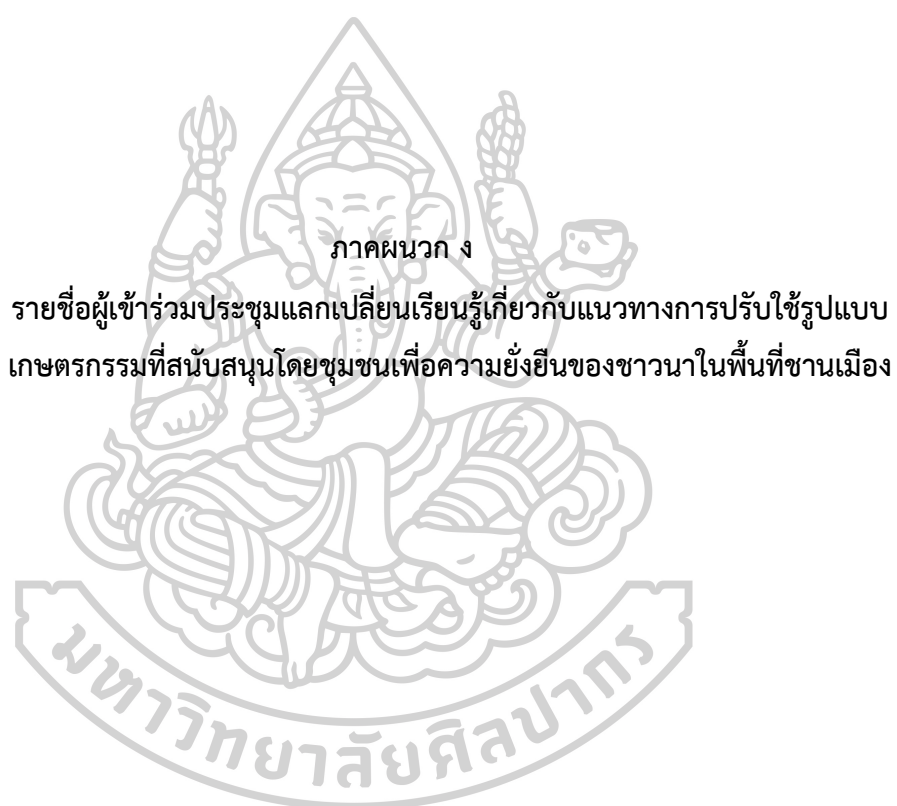
1. คุณณรงค์ กลิ่นถ่อศีล	เกษตรกรต้นแบบศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร อำเภอนครชัยศรี
2. คุณนราภร สะสมทรัพย์	นักวิชาการส่งเสริมการเกษตร สำนักงานเกษตรอำเภอ นครชัยศรี
3. คุณสกล ญาติบรรทุงที่	ปรีชาศูนย์จัดการศัตรูพืชบ้านคอกข้าง
4. คุณปิฎก ศรณวัฒน์	ประธานศูนย์ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน
5. คุณไพโรจน์ สนสาขา	ประธานศูนย์จัดการศัตรูพืชบ้านคอกข้าง
6. คุณไพโรจน์ แคล้วภัยพาล	เกษตรกร
7. คุณนันทา ประสารวงษ์	สมาชิกวิสาหกิจชุมชนคลองโยง-ลานตากฟ้า
8. คุณวาสนา อักษรศรี	เกษตรกรต้นแบบศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร อำเภอ นครชัยศรี (ศูนย์เครือข่าย)
9. คุณสุทัศน์ สวัสดิ์จุ่น	เกษตรกรต้นแบบศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร อำเภอพุทธมณฑล
10. คุณโตม ค้อนเที่ยงธรรม	ประธานศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงระดับอำเภอพุทธมณฑล
11. คุณไพบูลย์ สวัสดิ์จู้ย	ประธานวิสาหกิจชุมชนเกษตรอินทรีย์คลองโยง
12. คุณสมชาย สุจารย์ผู้	ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 4 ตำบลคลองโยง (เกษตรกร)
13. คุณบรรจง หล้ารอด	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 5 ตำบลคลองโยง (เกษตรกร)
14. คุณชัยศรี หลุนเลิศผล	เกษตรกรต้นแบบศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร อำเภอพุทธมณฑล (ศูนย์เครือข่าย)
15. คุณประกิต สุนประชา	เกษตรกรต้นแบบศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร อำเภอสามพราน
16. คุณธวัช กิตติปัญญาชัย	สมาชิกกลุ่มข้าวอินทรีย์สุขใจ
17. คุณสมศักดิ์ คัมถนอม	ประธานศูนย์จัดการดินปุ๋ยชุมชนคลองวัดท่าพูด
18. คุณสุนทน์ พึ่งประยูร	สมาชิกวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผู้ผลิตข้าวไร่เชิง
19. คุณกิตติรัตน์ ไทยทวี	นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรชำนาญการ
สำนักงานเกษตรอำเภอสามพราน
20. คุณธวีกา ปานเจริญ	สมาชิกกลุ่มเกษตรอินทรีย์บางช้าง
21. คุณวันชัย เพียรไต้	สารวัตรกำนัน ตำบลบางเตย (เกษตรกร)

ผู้ให้ข้อมูลหลักเกี่ยวกับการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน

1. คุณระวีวรรณ ศรีทอง	ผู้ประสานงานโครงการผักประสานใจ ฯ
2. คุณปัญญา งามยิ่ง	เกษตรกรสมาชิกโครงการผักประสานใจ ฯ
3. คุณลำไย กองแก	เกษตรกรสมาชิกโครงการผักประสานใจ ฯ
4. คุณพยงค์ ศรีทอง	ผู้ร่วมก่อตั้งโครงการผักประสานใจ ฯ
5. คุณอดิศักดิ์ กำเพ็ญ	เกษตรกรและผู้ประสานงานโครงการแม่ทาออร์แกนิก
6. คุณพอทิพย์ เพชรโปรี	ผู้ประสานงานโครงการตะกร้าปันผัก
7. คุณธวัชชัย โตสิตระกูล	ผู้ร่วมก่อตั้งโครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกิน
8. คุณเพ็ญประภา ไชยช่วย	ผู้ประสานงานโครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกิน
9. คุณสาคร แววบุดร	ผู้จัดการกลุ่มเกษตรกรทำนาบากเรือ
10. คุณอภิสร่า สมสะอาด	เจ้าหน้าที่ส่งเสริมเกษตรกรอินทรีย์ กลุ่มเกษตรกรทำนาบากเรือ
11. คุณสาวมุก กาศักดิ์	เกษตรกรกลุ่มเกษตรกรทำนาบากเรือ

**ผู้ให้ข้อมูลหลักเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของ
ชาวนาในพื้นที่ชนเมือง**

1. คุณดิษทัต โรจนลักษณ์	อดีตผู้จัดการฟาร์มสวนดวงตะวัน
2. คุณสันต์ชัย สีชมรังสี	ผู้จัดการไร่ภรณ์นง
3. เกรียง ใกล้เคียง	ผู้ดำเนินงานโครงการชวนคนกรุงปลูกข้าวกิน
และเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการสนามมูลนิธิข้าวขวัญ
4. คุณวิชัย มีสวัสดิ์	ผู้จัดการตลาดสุขใจ
5. รศ.ดร.อภิชาติ ใจอารีย์	อาจารย์ประจำภาควิชาการพัฒนาระบบนิเวศและชุมชน
คณะศึกษาศาสตร์และพัฒนศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน

รายชื่อผู้เข้าร่วมประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับแนวทางการปรับใช้รูปแบบเกษตรกรรม
ที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ซานเมือง

1. คุณปิฎก ศรณวัตร	สมาชิกศูนย์ข้าวชุมชน
2. คุณเสน่ห์ ญาติบรรพต	กรรมการศูนย์ข้าวชุมชน
3. คุณพิเชษฐ์ มีแสงพันธ์	เหรียญกษาปณ์ข้าวชุมชน
4. คุณสุพัตรา สายรวมญาติ	เลขาศูนย์ข้าวชุมชน
5. คุณวินัย ทองคุ้มญาติ	สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล
6. คุณสกล ญาติบรรพต	ปรึกษาศูนย์จัดการศัตรูพืชชุมชน
7. คุณสุพจน์ นาคเนื้อ	สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล
8. คุณประจวบ แก้วบุญเพิ่ม	เกษตรกร
9. คุณสงคราม ห้วยกรดวัฒนา	นายกองค์การบริหารส่วนตำบล
10. คุณสันชัย ชิวปรีชา	ผู้ใหญ่บ้าน
11. คุณภาณุวัฒน์ กัลยาพิเชษฐ์	เกษตรกร
12. คุณบุญมี สุขสถาพรเลิศ	เกษตรกร
13. คุณนรากร สะสมทรัพย์	เจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอนครชัยศรี
14. คุณเสรี สะสมทรัพย์	เกษตรกร
15. คุณสมหมาย โพธิ์ทองนาค	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
16. คุณกฤตกานต์ ต้นเจริญ	สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล
17. คุณวรวิภา วัชรวรกุลชัย	นักวิชาการอิสระ

ภาคผนวก จ
รายชื่อผู้เชี่ยวชาญตรวจคุณภาพเครื่องมือวิจัย

รายชื่อผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบภาพเครื่องมือวิจัย

1. รศ.ดร.เอกนถน บางท่าไม้ รองศาสตราจารย์ ภาควิชาเทคโนโลยีทางการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
2. อ.ดร.อาจนรงค์ มโนสุทธิฤทธิ อาจารย์สาขาเทคโนโลยีการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
3. อ.ดร.กิ่งแก้ว สุวรรณศิริ อาจารย์สาขาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม
4. รศ.ดร.นรินทร์ สังข์รักษา รองคณบดีฝ่ายวิจัยและบริหารวิชาการ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยศิลปากร
5. ผศ.ดร.ศศิพร ต่ายคำ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยสวนดุสิต
6. รศ.น.ท.ดร.สุมิตร สุวรรณ รองศาสตราจารย์ สาขาวิชาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และชุมชน ภาควิชาพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และชุมชน คณะศึกษาศาสตร์และพัฒนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
7. รศ.ดร.พรรณธิดา เหล่าพวงศักดิ์ รองศาสตราจารย์ สาขาเศรษฐศาสตร์ คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเอเชียอาคเนย์
8. รศ.ดร.อภิชาติ ใจอารีย์ รองศาสตราจารย์ สาขาวิชาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และชุมชน ภาควิชาพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และชุมชน คณะศึกษาศาสตร์และพัฒนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ภาคผนวก ฉ

หนังสือเชิญผู้เชี่ยวชาญตรวจคุณภาพเครื่องมือวิจัย

ที่ ศธ 6806/ค/1994

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
พระราชวังสนามจันทร์
อ.เมือง จ.นครปฐม 73000

8 มีนาคม 2562

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ตรวจคุณภาพเครื่องมือวิจัย

เรียน รองศาสตราจารย์ ดร.อภิชาติ ใจอริย์

ด้วย นายกิตติพันธ์ นาคประชา รหัสประจำตัว 57260901 นักศึกษาระดับปริญญาตรีบัณฑิต
สาขาวิชาพัฒนศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร กำลังทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง " การพัฒนารูปแบบ
เกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง "

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร มีความประสงค์ขอเรียนเชิญท่านในฐานะผู้เชี่ยวชาญ
เป็นผู้ตรวจคุณภาพเครื่องมือวิจัยให้กับนักศึกษาดังกล่าว

จึงเรียนมาเพื่อโปรดให้ความอนุเคราะห์ จักขอบพระคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

(อาจารย์ ดร. อธิกมาส มากजू)

รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ฝ่ายวิชาการและวิจัย
รักษาการแทน คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

สำนักงานบัณฑิตวิทยาลัย
นครปฐม โทร.034-218790

ภาคผนวก ข
ภาพการเก็บข้อมูล

ภาพการเก็บข้อมูลการปฏิบัติที่เป็นเลิศของเกษตรกรที่สนับสนุนโดยชุมชน

โครงการผักประสานใจ ฯ จ.สุพรรณบุรี

โครงการแม่ทาดอร์แกนิก จ.เชียงใหม่

โครงการตะกร้าปันผัก กรุงเทพมหานคร

โครงการเพื่อนปลูกเพื่อนกิน จ.ยโสธร

ภาพการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับแนวทางการปรับใช้รูปแบบเกษตรกรรมที่สนับสนุนโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืนของชาวนาในพื้นที่ชนเมือง

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	นายกิติพนธ์ นาคประชา
วัน เดือน ปี เกิด	29 กุมภาพันธ์ 2523
สถานที่เกิด	กรุงเทพมหานคร
วุฒิการศึกษา	พ.ศ. 2545 สำเร็จการศึกษา บริหารธุรกิจบัณฑิต (การตลาด) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พ.ศ. 2550 สำเร็จการศึกษา ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารงานวัฒนธรรม) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2561 สำเร็จการศึกษา ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร
ที่อยู่ปัจจุบัน	63/2 หมู่ 9 ตำบลไร่ซิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

